

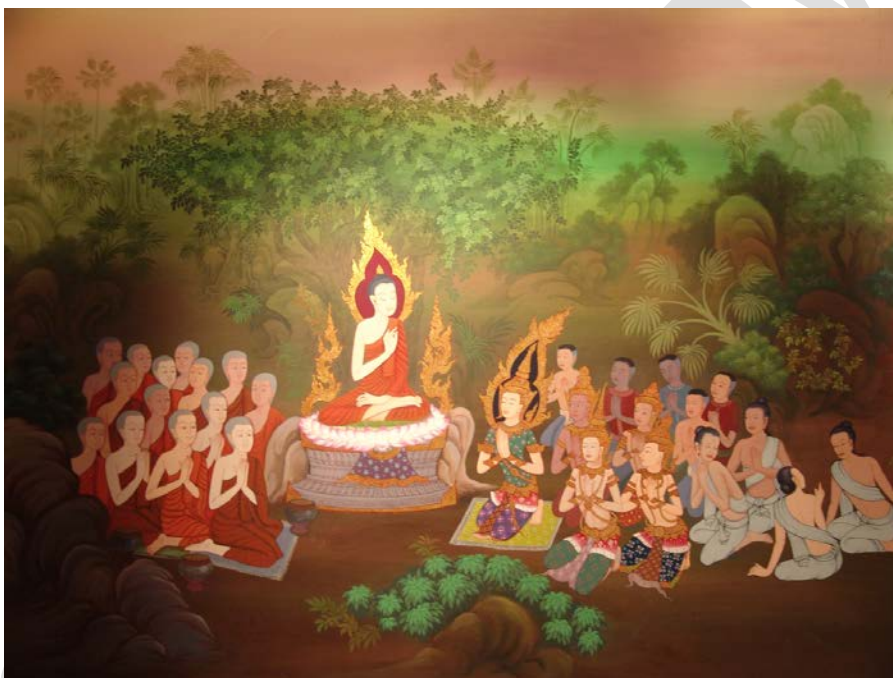

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรปริญญาตรี
วิชากลุ่มพระพุทธศาสนา

ตำรา
รหัส ๐๐๐ ๒๓๘

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา Buddhist Festival and Traditions

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ฉบับผ่านผู้ทรงคุณวุฒิและปรับแก้ไขแล้ว)

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา

(Buddhist Festival and Traditions) ๐๐๐ ๒๓๘

ผู้แต่ง : คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ : รศ.ดร.สุพรต บุญอ่อน

ผู้ช่วยบรรณาธิการ : พลตรีเฉลิมชัย เสียงใหญ่

ผศ.สันติ เมืองแสง

ผศ.ดร.พิธิบูลย์ ทองเกลี้ยง

ดร.นิกร ศรีราช

ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นวิทยากร : ศ.ดร.โสรัจจ์ หงษ์กุลธรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ชัชมนะ รุ่งปัจฉิม

ผู้ทรงคุณวุฒิปรับแก้ไข : รศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ

ออกแบบปก : พิจิตร พรหมลี

ผู้ตรวจเนื้อหา : พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส

นายสุชญา ศิริธัญญา

ดร.อรเนตร บุณนาค

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กันยายน ๒๕๖๕

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้

นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ISBN:

จัดพิมพ์โดย

กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑ - ๑๗ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๑-๘๘๘๒, ๐-๒๒๒๔-๘๒๑๔, ๐-๒๒๒๓-๖๔๑๔ โทรสาร ๐-๒๒๒๓-๖๔๑๗

www.mcuprint.com, e mail : info@mcuprint.com

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ พระพุทธศาสนา ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๕ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ ร่วมกับ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ (๒) เพื่อพัฒนารูปแบบเอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า (๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อมูล (๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคุณจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับประกันคุณภาพ การศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

หนังสือ เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในวิชาศึกษาทั่วไปและกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษา “ศึกษาเทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาล ความสำคัญ คุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรม เทศกาลและพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมนั้นๆ ที่มีต่อสังคมไทย” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จสมบูรณ์เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหารายวิชา

กันยายน ๒๕๖๕

สารบัญ

คำนำ

คณะกรรมการดำเนินการโครงการพัฒนาเนื้อหารายวิชาฯ

บทที่ ๑	เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา	๑
บทที่ ๒	เทศกาลและพิธีกรรมในสมัยพุทธกาล	๒๙
บทที่ ๓	เทศกาลและพิธีกรรมหลังพุทธกาล	๖๓
บทที่ ๔	เทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทย	๑๐๗
บทที่ ๕	อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย	๑๔๙
บทที่ ๖	เทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญในภาคต่างๆ ของไทย	๑๘๑
บทที่ ๗	ความสำคัญและคุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาล และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา	๒๐๙
บทที่ ๘	พระราชพิธีและรัฐพิธี	๒๕๑
บทที่ ๙	หลักการปฏิบัติหน้าที่ศาสนพิธีกร	๒๗๗
	บรรณานุกรม	๓๓๓

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

รศ.ดร.สุพรด บุญอ่อน

รศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้
๒. อธิบายความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้
๓. อธิบายองค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้
๔. แยกประเภทของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้
๕. บอกความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้
๖. เห็นคุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- ความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- ประเภทเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๑ ความนำ

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เทศกาลในโลกนี้มีมากมายทั้งเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา บางเทศกาลก็ทนต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกไม่ได้หรือปรับตัวไม่ทันก็ต้องหายไป แม้จะมีเทศกาลที่หายไปบ้างตามกาลเวลาขณะเดียวกันก็มีเทศกาลใหม่ๆ เกิดขึ้นทดแทนอย่างไม่ขาดสาย เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวมักจะเกิดขึ้นใหม่ทุกๆ ปี เทศกาลที่มีลักษณะเพื่อการท่องเที่ยว นั้นมักจะเป็นเทศกาลเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อรื่นเริงบันเทิงใจ พร้อมกันนั้นก็มักจะมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจตามช่วงฤดูกาล หรือตามโอกาส ขาดความงดงาม ความต่างหรือแปลก เป็นต้น ถึงกระนั้น ก็อาจจะยังมีอยู่บ้างที่เป็นเทศกาลที่เกิดจากความเชื่อ แต่ต่อมาก็ประยุกต์เพื่อการท่องเที่ยวไป ลดความเข้มข้นลง ตัดความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมที่มีอยู่ในเทศกาล ลักษณะนี้ก็เป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อความยิ่งใหญ่ เพื่อความงดงาม เพื่อความสวยงาม ไม่มีเพื่อความเข้มข้น หรือเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และมีระเบียบแบบแผน ขั้นตอนการปฏิบัติไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับยุคสมัยความเหมาะสมเป็นสำคัญ ส่วนเทศกาลและพิธีกรรมทางศาสนามีจุดเริ่มต้นจากความเชื่อหรือศรัทธาต่อศาสนานั้นๆ เป็นสำคัญ เทศกาลและพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงออกต่อความเชื่อนั้นๆ เมื่อความเชื่อนั้นๆ ถูกรักษาเอาไว้โดยการปฏิบัติสืบต่อกันมา พร้อมทั้งจัดให้มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้นๆ ขึ้น ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอย่างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแล้ว ก็กลายเป็นเทศกาลนั้นเทศกาลนี้ขึ้นมา

พุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนาได้ปฏิบัติตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาโดยตลอด แม้พระองค์จะดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว ก็ยังปฏิบัติกันมาถึงปัจจุบัน โดยการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๓ ประการ คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการถวายทาน ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา จึงได้มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ในสถานที่และเวลาที่แตกต่างกันไป ยิ่งพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปในประเทศต่างๆ มากเท่าไร พุทธศาสนิกชนก็มากขึ้นเท่านั้น ในบางที่บางแห่งเคยนับถือศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่นมาก่อน เมื่อหันมานับถือพระพุทธศาสนา บางคน บางกลุ่ม ก็นับถือตามคำสอนอย่างแท้จริงโดยไม่ยึดติดกับศาสนาหรือลัทธิเดิม แต่บางคนบางกลุ่มก็ยังนำเอาพิธีกรรมต่างๆ ที่เคยปฏิบัติในศาสนาหรือลัทธิเดิม มาประยุกต์กับพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือบรรพบุรุษ เป็นต้น จึงก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมต่างๆ และปฏิบัติในสถานที่และเวลาที่แตกต่างกันไป โดยมีการอาราธนาพระสงฆ์เข้าไปรับถวายภัตตาหารบ้าง เจริญพระพุทธมนต์บ้าง บังสุกุลบ้าง และอื่นๆ อีกมากมาย จึงทำให้บัณฑิตในก่อนกำหนดให้มีขั้นตอน วิธีการ ซึ่งอิงตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใด ในสถานที่ใด และในเวลาใด ก็จะมีวัตถุประสงค์ชัดเจนคือต้องการได้รับผล

บุญที่กระทำลงไปตามบุญกิริยาวัตถุสามประการนั้น โดยเรียกว่า เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้เรียนจะได้ศึกษาความหมายเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ประเภทเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความกระจ่าง อันจะนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริง และการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม สืบต่อไป

๑.๒. ความหมายเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๑ ความหมายเทศกาล

คำว่า “เทศกาล” แยกศัพท์เป็น “เทศ + กาล” คำว่า คำว่า “เทศะ”^๑ เป็นภาษาบาลี ส่วน “เทศะ” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประเทศ บ้านเมือง ท้องถิ่น แวันแคว้น สถานที่ หรือการแสดงออก ตรงกับภาษาอังกฤษว่า หมายถึง region หรือ country หรือการแสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่า “กาล”^๒ เป็นภาษาบาลี แปลว่า คราว สมัย หรือช่วงเวลาที่กำหนด ดังนั้น ความหมายตามคำนิยามนี้หมายถึง เวลา ช่วงเวลาระยะเวลาในประเทศใดประเทศหนึ่งหรือท้องถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ที่มีการกำหนดหมายกันเพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน^๓

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายคำว่า เทศกาล ไว้ว่า คราวสมัยที่กำหนดไว้เป็นประเพณีเพื่อทำบุญและการรื่นเริงในท้องถิ่น เช่น ตรุษ สงกรานต์ เข้าพรรษา สารท สารทไทย สารทจีน ตรุษจีน กินเจ อีสเตอร์ ฮัลโลวีน คริสต์มาส เป็นต้น^๔

^๑ วิเคราะห์ว่า “อสุส อยุนติ โวหริยตีติ เทโส ฯ ชาตืออาทีสุ อยุนตุร โภฏฐาสสุเสต อธิวณฺ ๑ ชื่อว่าเทศะ เพราะอรรถว่า เป็นที่ไป คือแสดงออกของชนทั้งหลาย ๑ คำว่า เทศะนี้เป็นชื่อของส่วน(สถานที่ หรือพื้นที่)อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาส่วนทั้งหลายมีชาติเป็นต้น ๑ อ้างใน วิ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๓.

^๒ “กาเลติ สตุตฺตานํ อายุ เขเปตีติ กาโล, “อภิณฺหํ กจฺจติ วา กลิตฺตฺตฺโป สจฺจตฺตฺโปติ กาโล ๑ ชื่อว่ากาละ เพราะอรรถว่า ยังอายุของสัตว์ทั้งหลายให้เคลื่อนไป คือสิ้นไป, อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่ากาล เพราะอรรถว่าเคลื่อนไป สิ้นไปเนื่องๆ หรือเวลาที่กำหนด ๑

^๓ คณาจารย์ มจร., เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒.เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔), หน้า ๕๘๒-๕๘๓.

เทศกาล เป็นคำคุณศัพท์ เป็นคำที่ถูกนำมาใช้เป็นวันหยุดในทางศาสนา บันทึกครั้งแรกที่ใช้เป็นคำนามในปี ค.ศ. ๑๕๘๕ ในชื่อ “Festifal” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Festival” เช่น Holi Festival และเทศกาลมหาศิวราตรี (Maha Shivaratri) เป็นต้นของอินเดียที่เชื่อมโยงกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น และเทศกาลงานฉลองเป็นชุดของการเฉลิมฉลองในเกียรติของพระเจ้าหรือเทพเจ้า การเฉลิมฉลองเทศกาลคริสต์มาสของศาสนาคริสต์ในวันที่ ๒๕ ธันวาคมของทุกปี^๔ เป็นต้น

เทศกาลส่วนใหญ่มีจัดขึ้นปีละครั้ง คือการถือเอาวันครบรอบปีของเทศกาลครั้งก่อนมาตั้งเป็นครั้งถัดไป ช่วงเวลาที่กำหนดไว้เพื่อจัดงานบุญและงานรื่นเริงในท้องถิ่น เป็นการเน้นไปที่การกำหนดวัน เวลาและโอกาส ที่สังคมแต่ละแห่งจะจัดกิจกรรมเพื่อเฉลิมฉลองโดยมีฤดูกาลและความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเทศกาลและงานประเพณี ประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาจึงแทรกอยู่ในเทศกาลและงานประเพณีเป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่พิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนของชีวิต พิธีกรรมหรือกิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพทางเกษตรกรรมและอื่นๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ได้กลายเป็นหนึ่งในปัจจัยหลักทางการท่องเที่ยวในปัจจุบัน เทศกาลในพระพุทธศาสนา มักจะอิงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น เทศกาลเข้าพรรษา สถานที่ก็คือวัด ส่วนเวลาที่จะตรงกับวันเข้าพรรษา และเทศกาลออกพรรษา สถานที่ก็คือวัด ส่วนเวลาที่จะตรงกับวันออกพรรษา เป็นต้น

โดยสรุป เทศกาล จึงหมายถึงช่วงเวลาที่ต้องถิ่นชุมชนกำหนดให้มีกิจกรรมงานบุญหรืองานรื่นเริงอย่างหนึ่งอย่างใดโดยมุ่งให้ความสำคัญเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและแสดงเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นชุมชนนั้นๆ ที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทำให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นองค์ประกอบหลักของเทศกาล คือ ต้องถิ่นชุมชน ช่วงเวลาที่กำหนดและกิจกรรมเพื่อการแสดงเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นชุมชนนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น คำว่า หรือเทศกาลในพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่และเวลาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ ความหมายของคำว่าพิธีกรรม

ความหมายของพิธีกรรมทางศาสนา คำว่า “พิธีกรรม” (ritual) มีความหมายอันลึกซึ้งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของพิธีกรรม คือ การสื่อสารที่สำคัญที่

^๔ วันคริสต์มาส คือการฉลองวันประสูติของพระเยซูผู้เป็นศาสดาสูงสุดของชาวคริสต์ทั่วโลก เป็นวันฉลองที่มีความสำคัญและมีความหมายมากที่สุดวันหนึ่ง เพราะชาวคริสต์ถือว่า พระเยซูมิใช่เป็นแต่เพียงมนุษย์ธรรมดาๆ ที่มาเกิดเหมือนเด็กทั่วไป แต่พระองค์เป็นบุตรของพระเจ้าผู้สูงสุด และมีพระธรรมชาติเป็นพระเจ้า และเป็นมนุษย์ในพระองค์เอง การบังเกิดของพระองค์ จึงเป็นเหตุการณ์พิเศษ ที่ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือนด้วย เป็นต้น

เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยง ศาสนธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาการกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา จะต้องมีคำแนะนำและให้ผู้ร่วมพิธีได้ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ ตามหลักการทางพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๖ ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมไว้ดังนี้ คำว่า “พิธีกรรม” ประกอบกันขึ้นจาก ๒ คำ คือ “พิธี + กรรม” คำว่า “พิธี” เป็นคำนาม หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา แบบอย่างธรรมเนียม เช่น พิธี ทำให้ถูกพิธีการกำหนด ก็อยู่บนสิ้นขนมายุ ส่วนคำว่า “กรรม” เป็นคำนามเช่นกัน หมายถึง การงาน การกระทำเมื่อนำ ๒ คำมารวมกัน เป็นคำว่า “พิธีกรรม” มีความหมายว่า การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผน หน่วยงานที่ปฏิบัติในทางศาสนา หรือหมายถึง การงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีและแบบหนังสือทางการทูต กรรมวิธีทางการทูต

ความหมาย คำว่า “พิธีกรรม” นั้นจึงหมายถึง “แนวทางหรือ วิธีทำงานพิธีต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ให้ถูกต้อง พิธีกรรม หรือศาสนพิธี (Ritual) หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา” พร้อมกันนี้ คำว่า “พิธีกรรม” (Ritual) มีความหมายอันลึกซึ้งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ต่างๆ เอกลักษณะที่สำคัญยิ่งของพิธีกรรม คือการเป็นช่องทางสื่อสารที่สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายคำว่า พิธีกรรม ไว้ว่า การบูชา, แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา^๗

พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า (ปยุตโต.อ .ป)“พิธีกรรม” แปลว่า การกระทำที่เป็นพิธี คือเป็นวิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้ สำเร็จผลที่ต้องการ หรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ คำว่าพิธี ก็แผลงมาจากคำว่า วิธี นั่นเอง แต่มาในภายหลัง คำว่า พิธี มี

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖), พิมพ์ครั้งที่ : ๑, พิมพ์ลักษณะ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๘.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๘๑๕.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔), หน้า ๘๑๕.

ความหมายเลื่อนราง หรือคลาดเคลื่อนไป ก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ที่เป็นอนิจจัง เช่นเดียวกันเดี๋ยวนี้เรา มาประดิษฐ์ศัพท์กันขึ้นใหม่ เช่น คำว่ากรรมวิธีซึ่งสมัยโบราณไม่มี แล้วกลับเป็น ศัพท์โก้ซึ่งที่จริงก็ อันเดียวกันนั่นแหละ กรรมวิธีไม่ใช่อะไร อาจจะใช้ในความหมาย แตกต่างกันไปบ้าง แต่ตัวถ้อยคำ ก็มีความหมายแบบเดียวกัน ทำนองเดียวหรือประเภทเดียวกัน เพียงกลับหน้ากลับหลังกัน พิธีกรรม คือวิธีการ กลายเป็นกรรมวิธีพอมายังปัจจุบันมันเลื่อนไปจนกระทั่งว่า *พิธีกรรม* หรือ *วิธีการ* คือ สิ่งที่ทำกันไปอย่างนั่นเอง หรือสักแต่ว่าทำ เช่น พูดกันว่าทำพ้อเป็นพิธี กลายเป็นว่า ไม่จริง ไม่จริง ทำพ้อให้เห็นว่าทำได้แล้ว แต่ที่จริงเดิมนั้นมันคือการกระทำที่เป็นวิธีการ เพื่อจะให้สำเร็จผล เพื่อจะ ให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง เพื่อจะให้ ได้ผลขึ้นมาเราจึงทำพิธีกรรม^๕

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พิธีกรรม เป็นเรื่องของการกระทำ แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ เป็นการปฏิบัติที่เป็นพิธี ที่ปฏิบัติในทางศาสนา พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยง ศาสนธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาการกระทำพิธีกรรมต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา จะต้องมีการแนะนำและให้ผู้ร่วมพิธีได้ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีต่างๆ ตามหลักการทาง พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาในขณะที่มีพิธีกรรมเกิดขึ้น ผู้เข้าร่วมย่อมตระหนักว่าตนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะในฐานะผู้แสดงหรือผู้ชมซึ่งพิธีกรรมมิได้เกิดขึ้น

๑.๓ ความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

ความเชื่อของมนุษย์พัฒนาการมาจากการได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ อันเป็นประสบการณ์ ภายนอกที่นอกเหนือประสบการณ์โดยตรงที่ตนเองได้เห็นแต่กลับเป็นปรากฏการณ์ประสบการณ์ อันได้รับมาจากการบอกเล่ากลายเป็นนิยายปรัมปรา (Myth) แล้วยึดถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการ ดำเนินชีวิตกลายเป็นลัทธิแล้วนำไปสู่การปฏิบัติต่อลัทธิความเชื่อ เมื่อลัทธิความเชื่อเหล่านั้น ได้ พัฒนาขึ้นมาเป็นศาสนา การปฏิบัติต่อความเชื่อลัทธิศาสนานั้นจึงกลายมาเป็นพิธีกรรมทาง ศาสนา ในปัจจุบันศาสนาได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ (๑) ศาสนาฝ่ายเทวนิยม คือ ศาสนาที่ มีความเชื่อในเรื่องของพระเจ้า(God) ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู เป็นต้น (๒) ศาสนาฝ่ายอเทวนิยม คือศาสนาที่ไม่มีความเชื่อในเรื่องพระเจ้าได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาขงจื้อ ศาสนาไฮบา เป็นต้น^๖

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ ,(ปยุตโต.ป)พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ กรุงเทพมหานคร) ,๖ พิมพ์ครั้งที่ ,: บริษัท พิมพ์ สวย จำกัด(๒๕๕๑ ,, หน้า ๔.๕-

^๖ ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีภูถกิจ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, (พินิจโลก : บริษัท โฟกัส พรินต์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

ไม่ว่าจะเป็นศาสนาฝ่ายใด องค์ประกอบที่สำคัญของศาสนาก็คือ พิธีกรรม ดังอีมิล เดอร์ไคม์^{๑๑} (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของศาสนาไว้ ซึ่งพิธีกรรมทางศาสนาน่าจะมีคุณค่าสำคัญยิ่งเพราะ พิธีกรรมทำให้มนุษย์ได้แสดงออกถึงความ เป็นอัตตลักษณ์ของศาสนานั้นๆ ได้อย่างชัดเจน และพิธีกรรมทางศาสนานั้นยังสามารถที่จะทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในตัวของพิธีกรรมที่เคร่งครัดน่าเชื่อถือได้เป็นอย่างดี

ส่วน Hall, T.wiliam^{๑๒} ได้กล่าวถึงพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรม คือ ชนิดของการบูชาที่เป็น สัญลักษณ์อื่นๆ แม้บางคนจะไม่สนใจก็ตาม ดังต่อไปนี้

๑. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักนิเวศวิทยา หมายถึง พิธีกรรมที่ทำในบางเวลาของธรรมชาติ และพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับ โลกและจักรวาลตามธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมในการวางแผนเพื่อการเพาะปลูก การล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ ไม่ว่าจะเจริญขึ้นหรือถดถอยของการโคจรของดวงดาว โลก ที่รวมอยู่ในพิธีกรรมนี้

๒. แต่เมื่อกล่าวถึงเวลาปฏิบัติพิธีที่ไม่เกี่ยวกับวิชานิเวศวิทยาเลย คือกล่าวเฉพาะ พิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม กล่าวถึงชนิดของพิธีกรรมคือ รูปแบบพิธีที่ซาบซึ้งประทับใจ(ทางศาสนา) ไม่เกี่ยวข้องกับการหมุนเวียนของจักรวาลตามธรรมชาติแม้สักน้อยเลย ชาวฮิว และชาวคริสต์ มีวันมงคลพิเศษถือเป็นตัวอย่างที่ดีของเรื่อง (พิธีกรรม) นี้ แม้ว่าบางคนยังแสวงหาพิธีกรรมที่ดีเช่นนั้นต่อไปอีก สำหรับชาวต่างศาสนาก็มีพิธีกรรมทางศาสนาในแต่ละปีได้ด้วยเหมือนกัน

๓. พิธีกรรมของมนุษยชาติ พิธีกรรมเล็งไปที่จุดต่างๆ กัน คือพิธีกรรมในการเกิด การเติบโต การตาย ซึ่งได้กล่าวถึงเสมอๆ เช่น “พิธีกรรมการอำลาโลก” พิธีกรรมของมนุษยชาตินี้รวมเอาพิธีกรรมทางวัฒนธรรมทุกๆ อย่าง ทั้งการเกิด การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน การตาย และอื่นๆ ด้วย

๔. รูปแบบพิธีกรรมที่ทารุณโหดร้ายใช้ไม่ได้ ขณะที่ถูกกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งเสมอ ทั้งไม่มีชนิดของพิธีกรรมที่ปฏิบัติแล้วซาบซึ้งที่สุด แต่ไม่มีพิธีกรรมที่น่าปรารถนาที่ดีที่สุดตลอดไป ตัวอย่างของพิธีกรรมที่ดีเช่นนี้ ขึ้นอยู่กับเทคนิคการอธิบายพิธีกรรม มองให้เป็นพิธีกรรมง่าย ๆ และบอกถึงชนิดของพิธีที่เห็นประจักษ์ชนิดต่าง ๆ

^{๑๑} สนิท สมัครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (วิเคราะห์เชิงสังคมมนุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน, ๒๕๒๕), หน้า ๔.

^{๑๒} Hall, T.wiliam, **Introduction to the study of Religion**, (San Francisco: Harper & Row. 1817), p 65-

๑.๓.๑ บ่อเกิดความเป็นมาของพิธีกรรมตะวันตก ตะวันออกและไทย

พิธีกรรมเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของศาสนาซึ่งเป็นวิถีชีวิตและเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ ย่อมอาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดมีขึ้น เช่นเดียวกับปรากฏการณ์อื่นๆ ของโลก

พิธีกรรม เป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละ ศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการ ปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้น ส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน มีบางพิธีกรรมไม่อาจนับได้ว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนา เป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่มักจะอ้างเรื่องความเชื่อที่ยึดถือ และปฏิบัติสืบทอดกันมา น่าจะมีมาแต่โบราณ สมัยก่อนพุทธกาลตั้งแต่ยุคของศาสนาพราหมณ์ โดยที่ศาสนาพราหมณ์นั้นจะยึดถือและปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวทย์ซึ่งพระเวทย์หรือมนตราใช้สำหรับการสวดภาวนาในการทำพิธีกรรมต่างๆ พระเวทย์แบ่งออกเป็น ๓ ประการ เรียกว่า “ไตรเภท”^{๑๑} เป็นที่มาของ “คัมภีร์ ไตรเภท” ซึ่งถือว่าได้รับมาจากโอรุของพระผู้เป็นเจ้า เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการเรียกร่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญูณทั้งหลายในการบูชาพระผู้เป็นเจ้า การบูชาด้วยเครื่องสักการะประเภทนี้เรียกว่า “การบวงสรวงเทวดา” เพื่อต้องการเน้นให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การคลบ้นดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐานขอให้สัมฤทธิ์ผลตามปรารถนา ต่อมาได้กลายเป็นพิธีกรรมยึดถือสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ รวมความว่าพิธีกรรม คือการกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อ หรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือ อีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึงพฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็ศาสนาใดๆ ก็ตามต่างก็มี การปฏิบัติต่อศาสนาของตนตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา^{๑๒}

๑) ความเป็นมาของพิธีกรรมทางซีกโลกตะวันตก

ในซีก โลกตะวันตกมีความเจริญรุ่งเรืองทางอารยธรรมมาเป็นระยะเวลาช้านาน โดยเฉพาะอันเกิดจากบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์เรียกว่าอารยธรรมอียิปต์เราสามารถศึกษาพิธีกรรมในยุคนั้นมากมาย ดังเห็นได้จาก การได้ขุดค้นโบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของชนชาติอียิปต์โบราณ โดยเฉพาะพิธีกรรมความเชื่อชีวิตหลังความตาย

^{๑๑} ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๑.

^{๑๒} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือ การปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด๒๕๕๖.), หน้า ๕.

นักโบราณคดีวิทยาศาสตร์ (archeologist) มีความเห็นว่ามนุษย์ดึกดำบรรพ์ร่วมสมัยมนุษย์โคร-มาญ็อง (Cro-magnon) ตั้งแต่สองสามหมื่นปีมาแล้ว เชื่อว่าผู้ที่ตายไปแล้วจะเกิดใหม่ในโลกหน้าที่หนึ่งทีใดหรือกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ จึงมักบรรจุาช้าง หรือกระดูกสัตว์ อวูรที่ทำด้วยหินไว้ในห้องฝังศพ ต่อมาในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะจากส่วนไหนของโลกเช่น อียิปต์ ไชบีเรีย จีน อเมริกาแม้กระทั่งในบ้านเรา ล้วนพบเครื่องใช้รวมอยู่ในหลุมฝังศพด้วย

ในพิธีกรรมทางศาสนาที่ถ่ายทอดเป็นเรื่องลึกลับเฉพาะวงใน (esoteric) ที่เกี่ยวกับความตายในสมัยเริ่มมีการบันทึกไม่ว่าในรูปของตำนานหรือนิยายปรัมปราเช่น บนแผ่น กระจกปาปิรัส (hieroglyphic writing) ที่อียิปต์ในแผ่นดินเหนียว (cuneiform pictographic writing) ที่เมโสโปเตเมีย มาจนถึงการบันทึกที่อาจถือว่าเป็นกิ่งประวัติศาสตร์ เช่น ที่สลักไว้ตามฝาโลงศพและปิรามิดที่เป็นโครงการต่างๆ ในโอลด์เทสตาเม้นต์

แม้แต่นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงอย่างเพลโต ยังได้กล่าวถึงเรื่องการตายแล้วฟื้นจากการบันทึกใน หนังสือรีพับลิคเล่มที่สิบ (Republic Book) ของเพลโต ได้เล่าถึงทหารชาวกรีกชื่อ เออร์ (Er) ที่สิ้นสติตายไปถึง ๑๒ วัน จนกระทั่งได้มีผู้นำร่างเขาขึ้นวางบนเชิงตะกอนเพื่อทำพิธีเผาศพ ขณะที่นักบวชกำลังร้ายโองการ และทหารกำลังจุดไฟเพื่อเผาตัวเขา เออร์ก็ได้ผลุดกลงมาจากเชิงตะกอน เออร์ได้เล่าให้เพื่อนๆ ฟังว่า เขาได้เดินไปตามทางที่สองฟากปลูกต้นไม้ไว้บานสะพรั่ง จนกระทั่งถึงบริเวณที่ผู้คนถูกลงโทษ ทรมานอย่างแสนสาหัส เขาได้พบกับเทพแห่งความตาย ผู้สั่งให้เขารีบเดินทางกลับมายังโลก เพราะเวลาสำหรับเขายังไม่ถึง แต่เขาต้องเสียเวลาไปมาก เพราะได้ไปเห็นการชำระความผิดความชั่วและความต้องการของวิญญาณ ผู้ที่จะได้เลือกกลับมาเกิดใหม่อีกครั้ง

ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมาแล้วก็จะกลายเป็นบ่อเกิดของการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ตามมาอย่างเป็นลูกโซ่ที่เกี่ยวเนื่องกัน หรือแม้แต่ความเชื่อในเรื่องของพระเจ้าดังกล่าว มนุษย์พยายามที่อธิบายกิริยาอาการ อารมณ์ของพระเจ้า ให้เหมือนมนุษย์ มีโกรธมีดีใจและต้องการอาหารอันเป็นเลิศซึ่งมนุษย์จัดแสวงหานำมาบูชาเป็นเครื่องเช่นสังเวทโดยเครื่องสังเวทเป็นอาหารที่สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่นและต้องจัดวางอย่างเป็นพิเศษและถูกต้องที่สุด

๒) ความเป็นมาของพิธีกรรมทางซีกโลกตะวันออก

พิธีกรรมที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันออกก็เช่นเดียวกันกับตะวันตก อันมีแหล่งกำเนิดมาจากอารยธรรมที่เจริญโดยเฉพาะแหล่งอารยธรรมที่เกิดบนแม่น้ำสินธุ ได้แก่ ประเทศอินเดียปัจจุบัน เป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญทางตะวันออกที่สำคัญ เป็นแหล่งกำเนิด ศาสนาปรัชญา พิธีกรรมมากมาย โดยเฉพาะพิธีกรรมอันเกิดจากความเชื่อทางลัทธิ และศาสนา ศาสนาพราหมณ์ถือกำเนิด

ขึ้นในชมพูทวีปเมื่อกว่า ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยมีความเคารพศรัทธาในองค์พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายที่มีอำนาจอยู่เหนือสรรพสิ่ง โดยเฉพาะพระพรหม – ผู้สรรสร้าง พระวิษณุ – ผู้รักษา และพระศิวะ – ผู้ทำลาย ซึ่งเรียกรวมกันว่า ตรีมูรติ ซึ่งศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่ได้เกิดมีมาช้านานแล้วในประเทศอินเดีย เป็นศาสนาของชนเผ่าอารยัน หรืออินโดยูโรเปียน (Indo-European) บรรพบุรุษของพวกเขาอินโด-อารยัน ตั้งรกรากอยู่เหนือเอเชียตะวันออกเฉียง (ตอนกลางของทวีปเอเชีย (Central Asia) โดยไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง กลุ่มอารยันต้องเร่รอนทำมาหาอาหารเหมือนกับชนเผ่าอื่นๆ ในจุดนี้เองที่ทำให้เกิดการแยกย้ายถิ่นฐาน เกิดมีประเพณี และภาษาที่แตกต่างกันออกไป กลุ่มอารยันดังกล่าว มี ๓ กลุ่มที่พากันอพยพไปยังส่วนต่างๆ กลุ่มที่สำคัญที่จะกล่าวถึง คือกลุ่มที่อพยพมาสู่ลุ่มแม่น้ำสินธุ แล้วก็ไปพบกับชนพื้นเมืองที่เรียกว่า ดรಾವิดียน (Dravidian) หรือมิลักกะ (คนป่า) บางครั้งก็เรียกว่า ทัสยู (ทาส) ซึ่งหมายถึงทาสของอารยันนั่นเอง

ก่อนที่จะถูกชนชาติอารยันเข้ามารุกรานนั้น พวกทัสยู หรือทาส นี้ ที่อยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำสินธุมีความเชื่อ มีวัฒนธรรม และมีศาสนาของตนอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งการเริ่มต้นศาสนาของพวกอารยันก็ได้นำเอาศาสนาของพวกทัสยูมาผสมผสานอยู่ด้วยเป็นอันมาก ศาสนาของชาวอารยันนั้น เกิดขึ้นได้ด้วยมีมูลเหตุอย่างหนึ่งคือ ความไม่รู้จักรัศมีศาสตร์ หมายถึงว่า ชาวอารยันดั้งเดิมนั้นมิได้มีความรู้ในมูลเหตุแห่งธรรมชาติ จึงได้ยกย่องธรรมชาติประเภทต่างๆ ขึ้นเป็นเทวะ (เทพเจ้า) และแบ่งออกเป็นหมวดสูงต่ำเพื่อสะดวกแก่การนับถือและการทำบัตพลี จัดพิธีกรรมถวาย หมวดสูงต่ำแห่งเทวะนี้มีทั้งสิ้น ๓ หมวด คือ หมวดที่ ๑ เทวะบนสวรรค์ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หมวดที่ ๒ เทวะบนพื้นอากาศ เช่น วายุ วรุณ (ฝน) หมวดที่ ๓ เทวะบนพื้นโลก เช่น อัคคี (ไฟ) ธรณี (แผ่นดิน)^{๑๕}

ต่อมาศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู ได้มีการพัฒนาตัวเองขึ้นมาจากศาสนาพราหมณ์เมื่อ ๓๐๐-๑,๐๐๐ BC. เกิดมีคัมภีร์ เรียกว่า ไตรเภทและวรรณคดีทางศาสนาขึ้นมามากมาย ปรัชญาต่างๆ ก็แตกแขนงออกไปมาก ความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิด พิธีกรรม จึงได้มีการเขียนคัมภีร์เกี่ยวกับพิธีกรรมขึ้น เรียกว่า อาถรรพเวท เป็นพระเวทที่สี่ซึ่งเขียนขึ้นมาในภายหลัง ประกอบด้วยบทสวดคาถาเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เป็นพระเวทชนิดพิเศษเรียกว่า “จันท์” อันมิได้ถูกจัดอยู่ในไตรเภทเพราะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีบูชาัญญแต่อย่างใด อาถรรพเวทนี้ถือว่าเป็นความรู้ที่ปรากฏแก่พวกพราหมณ์อัครรรยู พระเวทตอนนี้มีความเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์บทสวดต่างๆ อันมีจุดประสงค์เพื่อขจัด โรคและภัยพิบัติ ทั้งกล่าวรวมถึงหน้าที่ของกษัตริย์และสังฆกรรมชั้นสูง คัมภีร์พระเวทแต่ละคัมภีร์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ มंत्रะ และพราหมณะ มंत्रะหรือมนต์ รวบรวมบทสวดที่กล่าวถึงเทพเจ้าแห่งปัญญา สุขภาพ ความมั่งคั่ง และความมีอายุยืน รวมถึงบทสวดอันวอนเพื่อขอทาสบริวาร สัตว์เลี้ยง บุตร ชัยชนะในสงคราม หรือแม้กระทั่งการขอให้ยกเลิกซึ่งบาป

^{๑๕} คณาจารย์ มจร., เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๕.

ทั้งปวงอันได้กระทำลงไป บางทีก็เรียกว่า “สังหิตา” หมายถึง บทสวดหรือมนต์ที่ใช้ในการทำพิธีบูชาตนเอง

คัมภีร์ฤคเวท “มันตระ” จะเรียกว่า “ฤค” อันเป็นร้อยกรองที่มีใจความในการสรรเสริญพระเจ้าเป็นท่วงทำนองเพื่อการอ่านออกเสียงในการทำพิธีบรวงสรวง คัมภีร์ยชุรเวท “มันตระ” เรียกว่า ยชุส เป็นร้อยแก้วที่ใช้สวดออกเสียงค่อยๆ ในการประกอบศาสนพิธี ส่วนคัมภีร์สามเวท “มันตระ” จะเรียกว่า สามัน อันเป็นบทสวดมีทำนองแต่ใช้เฉพาะ ในพิธีบูชา

เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญในอินเดียเคียงคู่กับศาสนาพราหมณ์ต่อมาความเชื่อใน ๒ ศาสนานี้ก็ได้ประยุกต์ประสมประสานเข้ารวมกันระหว่างศาสนาแห่งปัญญา ไม่นั่นในเรื่องพิธีกรรมกลายมาเป็นพระพุทธศาสนาแห่งพิธีกรรมแบบ พระพุทธศาสนามหายาน อย่างพระพุทธศาสนาในเขตคังนี้

ประการแรก หลักพิธีกรรม เรียกชื่อว่าอภิเชก คือพิธีรับเข้าห่มหรือรับเป็นศิษย์ของพุทธตันตระ เป็นการครอบวิชาให้เพราะในคติลัทธินี้แม้พระ โพธิสัตว์ต้องผ่านอภิเชก จากบรรดาพระพุทธรเจ้าก่อนจึงจะบรรลุมิได้

ประการที่สอง เรียกว่า มันตระหรือ ธารณี คือ การสังวัชขายมนตร์หรือการบริกรรมคาถาต้องออกเสียงให้ถูกต้อง อักษรวิธีอย่าให้อักษรวิบัติ ซึ่งการเชื่อถือเวทมนตร์คาถาอาคมขลังของไทยก็คงมาจากพุทธตันตระนี้เอง แต่เรียกรวมว่าพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ พุทธตันตระนั้นดึงเอาวิธีการของไสยศาสตร์ทางศาสนาพราหมณ์มาแต่เปลี่ยน เทพเป็นพระพุทธรเจ้าและพระ โพธิสัตว์แบบมหายาน

ประการที่สาม พิธีกรรมชื่อ มุทรา คือ แสดงท่าต่างๆ ด้วยนิ้วมือหรือแสดงอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นเครื่องหมายประจำองค์พระพุทธรเจ้าและพระ โพธิสัตว์ทั้งหลาย เช่น สมามุทรา ธรรมจักรมุทรา วัชรมุทรา เป็นต้น ที่เรียกว่า ปาง เช่น ปางสมามิ ปางแสดงธรรมจักร ปางประทานอภัย เป็นต้น โดยพวกตันตระถือว่าผู้ใดทำรูปกายของตน ให้มีอาการดุจอาการ หรือมุทราของพระพุทธรเจ้า หรือพระ โพธิสัตว์ หรือเทพองค์ใดก็เท่ากับเชิญท่านดังกล่าวมานั้นให้มาอยู่กับตน ทำมุทราเดิมเป็นของฮินดูตันตระต่อมาพุทธตันตระฝ่ายซ้ายนำมาใช้

ประการที่สี่ พิธีกรรมชื่อสมาธิคือกำหนดจิตใจให้จดจ่ออยู่กับพระพุทธรเจ้าหรือพระ โพธิสัตว์ หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งจนปรากฏว่าเรากลายเป็นพระหรือเทพนั้นๆ นี้คือจุดหมายสูงสุดของพุทธตันตระ

๓) พิธีกรรมพระพุทธศาสนาของประเทศไทย

ในราว พ.ศ. ๕๖๕ พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชวงศ์โมริยะผู้ปกครองอินเดียทรงส่งสมณทูต ๒ องค์ คือ พระโสณเถระและ พระอุตตรเถระเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในดินแดนที่เรียกกันว่าสุวรรณภูมิซึ่งจดหมายเหตุจีนระบุว่าอยู่ระหว่างพุกาม (พม่า) กับพระนครของเขมรจึงน่าจะหมายถึงดินแดนสยามในปัจจุบัน

ผู้ปกครองรัฐในขณะนั้นซึ่งเรียกตนเองว่าอาณาจักรทวารวดีได้ยอมรับนับถือศาสนาใหม่เนื้ออย่างเต็มที่ที่ทำให้ประชาชนต่างหันมาให้ความเคารพศรัทธาในพระพุทธ ศาสนากันอย่างแพร่หลาย อีกทั้งเนื้อแท้แห่งพระพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานของคนไทย และไม่ปฏิบัติกับชนชั้นสูงด้วยความเชื่อดั้งเดิม

ศาสนาพุทธนิกายแรกที่เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้คือ นิกายมหายาน ซึ่งมีความเชื่อเป็นหลักว่าพระพุทธเจ้ามีหลายพระองค์มากดุจเม็ดทรายในมหาสมุทร นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ว่าเป็นบุคคลผู้ทำความดีอย่างยิ่งยวด แต่ไม่ยอมเข้าสู่โลกนิพพาน หากยังอยู่ในโลกนี้เพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นจากกองทุกข์ พระโพธิสัตว์มีหลายพระองค์ เช่น ปัทมปาณีโพธิสัตว์ มัญชุศรีโพธิสัตว์หรือพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์ผู้มีชื่อเสียงและได้รับการนับถือศรัทธามากที่สุด

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในอาณาจักรทวารวดี พระพุทธศาสนานิกายยานจึงเริ่มเข้ามา มีบทบาทและเจริญถึงขีดสุดในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ด้วยแนวคิดหลักที่เน้นเหตุและผล เสนอแนวทางการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายไม่เบียดเบียนทำให้นิกายนี้เจริญควบคู่กับบ้านเมืองในแถบนี้มาตลอด

ในสมัยสุโขทัย เราได้รับรูปแบบของศาสนาพุทธจากศรีลังกา โดยผ่านทางเมืองเมาะตะมะของมอญด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัด สงบเสงี่ยมทำให้ความ สัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับศรีลังกาในสมัยนั้นมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น ส่งผลต่อศิลปกรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งล้วนมีต้นกำเนิดมาจากศาสนา

พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ เป็นพิธีกรรมที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือปะปนกันอยู่กับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ บางพิธีกรรมแทบจะเป็นเนื้อเดียวกันแยกไม่ออกว่าเป็นพราหมณ์หรือพุทธ ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะว่าทั้ง ๒ ศาสนามีแหล่งกำเนิดที่เดียวกัน ศาสนาพราหมณ์เกิดก่อน ศาสนาพุทธเกิดทีหลัง ขณะที่คนก็นับถือศาสนาทั้ง ๒ เป็นคนกลุ่มเดียวกัน เริ่มแรกก็นับถือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเมื่อพุทธเกิดขึ้น ขอบใจในคาสอนก็หันมานับถือพุทธ การหันมานับถือพุทธก็ไม่ได้หมายความว่าละเลิกความเคยชินที่เคยเชื่อ เคยปฏิบัติมาตั้งแต่เป็นพราหมณ์ออกไปทั้งหมด เพราะสิ่งเหล่านั้นเมื่อปฏิบัติแล้วยังสร้างความสุขใจ ความสบายใจให้กับผู้ปฏิบัติอยู่ แต่ต้องตั้งอยู่ในหลักการของพุทธคือพิธีกรรมนั้นต้องไม่ทำ ให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

ถึงอย่างไรก็ตาม ทั้ง ๒ ศาสนาก็มีพิธีกรรมเฉพาะที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลยกับอีกศาสนาหนึ่ง หากจะแยกว่าพิธีกรรมใดเป็นของศาสนาใด ก็ให้หันกลับไปดูหลักการอันเป็นแก่นของแต่ละศาสนาว่าเป็นอย่างไร ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม) Atheism) ปฏิเสธพระเจ้า เชื่อในกฎธรรมชาติต่างจากศาสนาพราหมณ์โดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยม) Polytheism)

นับถือพระเจ้าหลายองค์ ดังนั้น การที่จะรู้ว่าพิธีกรรมใดเป็นของศาสนาพุทธเพียวๆ พิธีกรรมนั้น ต้องไม่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าเลย เช่น พิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบท พิธีเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น

พิธีกรรมในพระพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปแยกออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ พิธีกรรมสำหรับพระสงฆ์จะต้องปฏิบัติ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆ ที่จะต้องกระทำโดยคณะสงฆ์เท่านั้น อาทิ พิธีอุปสมบท พิธีเข้าพรรษา พิธีออกพรรษา พิธีอยู่ประพฤติกุฎฐานวิธี (ปริวาสกรรม) เป็นต้น และพิธีกรรมทั่วไป ที่พุทธศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติ เช่น พิธีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ เป็นสื่อในการทำความดีในพระพุทธศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการทำกิจกรรมเพื่อเข้าถึง พระรัตนตรัยนั่นเอง พิธีทำบุญต่างๆ ทั้งงานกุศลพิธี (บุญในพิธีกรรมงานมงคลต่างๆ) งานอกุศลพิธี (บุญอวมงคลในงานพิธีทักษิณานุปาทาน) ทานพิธี (ปฏิบัติคลีกทาน สังฆทาน การถวายกฐิน ผ้าป่า ผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น) และปกิณณกพิธี (พิธีเบ็ดเตล็ด เช่น วิถีจตุรปูเทียน วิถีแสดงความเคารพ วิถีอาราธนาศีล วิถีอาราธนาธรรม วิถีทอดผ้าบังสุกุล วิถีประเคนของ เป็นต้น)

สรุปความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา มาจากความประสงค์บุญของพุทธศาสนิกชน โดยนำรูปแบบวิธีการที่เคยปฏิบัติในศาสนาเดิมหรือลัทธิเดิมที่เคยนับถือมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดรูปแบบ วิธีการ และที่สำคัญจะต้องมีพระสงฆ์เข้ามาเป็นหลักสำคัญในเทศกาลและพิธีกรรมที่กำหนดขึ้นไม่ว่าจะเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เช่น ทำบุญวันเกิด ทำบุญงานมงคลสมรส ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญสะเดาะเคราะห์ ทำบุญหน้าศพ ทำบุญ ๗ วัน ทำบุญ ๑๐๐ วัน และทำบุญครบรอบวันตาย เป็นต้น ซึ่งหลายๆ อย่างน่าจะมาจากศรีลังกา

๑.๔ องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

เทศกาล มีองค์ประกอบสำคัญคือช่วงเวลาตามฤดูกาลที่กำหนด เพราะเทศกาลเป็นเหตุการณ์ชนิดหนึ่ง (งานหรือกิจกรรมที่) ซึ่งตามปกติธรรมดาจัดตั้งขึ้นโดยชุมชนท้องถิ่น ที่มุ่งความสนใจและเฉลิมฉลองเอกลักษณ์บางอย่างของชุมชนนั้นและเทศกาลนั้น เทศกาลมักเกี่ยวข้องกับประเพณี ความเชื่อ หรือศาสนาของชุมชน ตัวอย่างเช่น สงกรานต์ ลอยกระทง สารทไทย สารทจีน ตรุษจีน กินเจ อีสเตอร์ ฮัลโลวีน คริสต์มาส เป็นต้น เทศกาลส่วนใหญ่มักจัดขึ้นปีละครั้ง ถือเอาวันครบรอบปีของเทศกาลครั้งก่อนมาตั้งเป็นครั้งถัดไป ส่วนเทศกาลในพระพุทธศาสนา นั้นมักจะอิงอาศัยกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ช่วงเวลาที่เป็นเทศกาลก็เป็นเทศกาลของวันสำคัญ

ขณะเดียวกันวันสำคัญก็เป็นช่วงเวลาที่ทำให้เกิดเทศกาล เป็นต้นว่า เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยวันเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษาก็ต้องอาศัยวันออกพรรษา

พิธีกรรมมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้ ๑) มีระเบียบแบบแผนหรือขั้นตอนการปฏิบัติ ๒) มีการจัดตกแต่งสถานที่บริเวณที่ประกอบพิธีกรรม ๓) มีการแสดงความเคารพหรือการปลุกฝังให้มีมรรยาท ๔) มีการใช้สัญลักษณ์สื่อความหมาย

ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้ มี ๒ อย่าง คือ ๑) ความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และ ๒) ความสูงส่ง (Holy)

นอกจากนี้พิธีกรรม มีองค์ประกอบหลายประการ สามารถอธิบายได้ ดังนี้

๑. **ความเชื่อ** (believe) หรือความศรัทธา (faith) พิธีกรรมจักเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาต่อลัทธิศาสนานั้นๆ เช่น เชื่อว่ามีพระเจ้า เชื่อว่าได้กระทำเปตพลีแล้ว ญาติที่ล่วงลับไปแล้วจักได้รับกุศลที่ได้อุทิศไป หรือแม้แต่เชื่อว่าถ้าป่วยมีโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดขึ้นอยู่เสมอ นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีสืบชะตาก็ จักหาย เป็นต้น

๒. **ผู้ประกอบพิธีกรรม** หมายถึงผู้ที่สามารถที่จะสื่อสารโลกมนุษย์นี้ไปยังสภาวะที่ลึกลับ หรืออำนาจลึกลับ ที่คนธรรมดาไม่สามารถที่จะสื่อไปได้ จึงต้องอาศัยผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้สื่อความต้องการของอำนาจลึกลับเช่น พระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผี เป็นต้น

๓. **ภาษา** การสื่อระหว่างมนุษย์กับอำนาจลึกลับหรือพระเจ้า เทพเจ้า ผู้ประกอบพิธี มักจะใช้ภาษาที่ผิดไปจากภาษามนุษย์สามัญกลุ่มนั้นๆ ใช้ด้วยหรือบางครั้งก็จะใช้สัญลักษณ์และการทำนาย เป็นการสื่อสารจากอำนาจลึกลับนั้นมาสู่มนุษย์

๔. **ผลต่อจิตใจ สร้างขวัญและกำลังใจ** หมายความว่า พิธีกรรมนั้นๆ มีผลต่อจิตใจผู้กระทำ กล่าวคือ ผู้ที่ได้กระทำกิจกรรมตามพิธีกรรมศาสนาแล้วจะทำให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่างๆที่ตนเองประสบอยู่ได้

๕. **การใช้สัญลักษณ์**^{๖๖} กล่าวคือ ในการจัดพิธีกรรมแบบต่างๆ จะต้องมียุปกรรม เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เครื่องเช่นต่างๆ ตลอดจนการแสดงกิริยาท่าทาง เช่น ทำร้ายรำ การประนมมือ การไหว้ เป็นต้น

๖. **การใช้สื่อต่างๆ** เช่น สื่อทางเสียง มีการขับร้อง บรรเลงดนตรี เพื่อให้เกิดความสงบและเอิบอิมใจ เพื่อให้พิธีกรรมนั้นเกิดความศักดิ์สิทธิ์^{๖๗}

องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาจากประสบการณ์ที่เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาว่าสามสิบปีพอจะประมวลได้ว่า ประกอบด้วย (๑) จุดประสงค์ของพิธีกรรม

^{๖๖} เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖.

^{๖๗} คณาจารย์ มจร., เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒-๑๓.

คือ การกระทำที่เป็นรูปแบบวิธีการเพื่อให้ได้เกิดผลที่ต้องการ (๒) พิธีการ คือ การจัดลำดับขั้นตอน พิธีการตั้งแต่เริ่มต้นพิธีจนเสร็จพิธี โดยจัดทำเป็นกำหนดการ ซึ่งรวมไปถึงรูปแบบของพิธีกรรม นั้นๆว่าจะจัดรูปแบบใดจึงจะเหมาะสมกับพิธีนั้น (๓) ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วยพระสงฆ์และ พุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมพิธี ซึ่งมีบทบาทแตกต่างกัน (๔) สิ่งของที่จะใช้ในพิธี ประกอบด้วย โต๊ะ หมูบูชาเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปและเครื่องบูชา ภัตตาหาร และเครื่องไทยทาน เป็นต้น (๕) วัน เวลา และสถานที่ โดยกำหนดให้ชัดเจนว่า จัดในวัน เวลา และสถานที่ชัดเจน เช่น วันที่เท่าไร เวลา ใด ที่วัด ที่บ้าน ที่สำนักงาน ที่อาคาร หรือกลางหมู่บ้าน เป็นต้น ขึ้นอยู่ว่าจะจัด ณ สถานที่ใด (๖) ศาสนพิธีกร คือ ผู้ดำเนินการจัดลำดับขั้นตอนพิธีการที่กำหนดไว้ในกำหนดการของพิธีกรรมนั้นๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย (๗) กิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น สมาทานศีล ถวายทาน และเจริญภาวนา ซึ่งอาจจะครบตามบุญกิริยาวัตถุทั้งสามประการหรือไม่ครบก็ได้ หรืออาจมีกิจกรรมอื่นๆ มาเพิ่มอีกก็ได้

สรุป องค์ประกอบของเทศกาลพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย จุดประสงค์ของ เทศกาลและพิธีกรรม พิธีการ ผู้เข้าร่วมพิธี สิ่งของที่ใช้ในพิธี วัน เวลาและสถานที่ ศาสนพิธีกร และ กิจกรรมที่เกิดขึ้น

๑.๕ ประเภทของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

พิธีกรรม เป็นวิวัฒนาการของความเชื่อของมนุษย์ที่ต้องการที่จะให้ความเชื่อนั้นมีทั้งหลักปฏิบัติที่เหมือนกันและสร้างความน่าเชื่อถือต่อความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งหลักปฏิบัติต่างๆ เมื่อมีรูปแบบ แบบแผนที่ตายตัวและยังให้คุ้มและโทษแก่ผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามก็ได้ ซึ่งพิธีกรรมสามารถที่จะแยกออกเป็นพิธีกรรม ออกเป็น ๔ ประการ ได้แก่ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมลัทธิความเชื่อ พิธีกรรมจากจารีตประเพณี พิธีกรรมวัฒนธรรมประเพณี มีอธิบายดังนี้

๑.๕.๑. พิธีกรรมศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมที่ปฏิบัติต่อศาสนา พระเจ้า คำสอน ได้แก่ การ ถวายสังฆทาน ถวายผ้ากฐิน การทำบุญตักบาตร การรับศีลจุ่ม การสวดอ้อนวอนพระเจ้า การบูชารูปเคารพ^{๑๔} (Images) พิธีล้างบาป พลีสุกรรม บูชาครู พิธีตรียัมปวาย เป็นวันที่พระมหากษัตริย์เสด็จสู่โลกมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งพิธีดังกล่าวจะเป็นข้อปฏิบัติตามพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ ตามแต่ผู้ปฏิบัติจะนับถือศาสนาใด

^{๑๔}บุญคือ วันทายนต์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘) หน้า ๕.

๑.๕.๒ **พิธีกรรมลัทธิความเชื่อ** ได้แก่ พิธีกรรมที่มีความเชื่อว่าตัวเองมีพ่อเกิด แม่เกิด พ่อเถน ข้าเถน^{๑๕} หรือเชื่อว่าชีวิตคนขึ้นอยู่กับ ดวงเกิด เส้นลายมือและแม่แต่ความเชื่อที่นอกเหนือจากศาสนาที่ตนนับถือแต่ได้เชื่อถือทำและปฏิบัติสืบๆ ต่อกันมาเช่น พิธีครอบครุ พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญหรือพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น

๑.๕.๓ **พิธีกรรมจากจารีตประเพณี** เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อที่มีข้อปฏิบัติสืบๆ กันมาใครไม่ปฏิบัติตามก็อาจจะมีการลงโทษหนักน้อยเบาแล้วแต่จารีตแต่ละกลุ่มชนตั้งขึ้น เช่น พิธีกรรมขอมาผีบ้านผีเรือนที่หนุ่มไปจับต้องหญิงสาว พิธีกรรมการแต่งงาน พิธีกรรมลักพาสาวหนีของชาวเขา ซึ่งพิธีกรรมประเภทนี้ได้รวมไปถึงพิธีกรรมการทำบุญงานศพ การฝัง การเผาศพ อีกด้วย พิธีกรรมจารีตประเพณีนี้เรายังได้ยิน คนอีสาน เรียกพิธีกรรมประเพณีว่า “ฮีด” เช่นเดียวกับคนภาคเหนือ

๑.๕.๔ **พิธีกรรมวัฒนธรรมประเพณี** เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากการวางระเบียบของสังคมนั้นๆ ให้มีการปฏิบัติต่อกัน เช่น พิธีกรรมปฏิญาณตนสวนสนามของทหาร พิธีกรรมการกราบ การไหว้ การรับของผู้ใหญ่ เป็นต้น ซึ่งบางท่านอาจจะกล่าวว่าการไหว้ การกราบผู้ใหญ่ ต้องมีพิธีกรรมด้วยหรือ ข้อนี้ได้เสนอว่าการกราบก็มีพิธีกรรมคือมีระเบียบวิธี ขั้นตอนการปฏิบัติ เช่น ไหว้มือต้องพนมเป็นรูปดอกบัว ไหว้ผู้ใหญ่ เช่นพระสงฆ์วางมืออย่างไร ไหว้ผู้อาวุโสมือวางไว้ระดับใด

นอกจากนี้ พิธีกรรมยังสามารถแยกประเภทพิธีกรรมออกเป็นอีกลักษณะ โดยแยกออกเป็นพิธีกรรมตามฐานะชนชั้น แบ่งออกเป็น ๔ ได้แก่ ๑) พระราชพิธี ๒) รัฐพิธี ๓) ศาสนพิธี ๔) ประเพณีพิธี อธิบายพอสังเขปดังนี้

๑**พระราชพิธี** . (royal ceremony; royal rite; state ceremony) หมายถึงงานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้เป็นประจำตามราชประเพณี ซึ่งจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีก่อนถึงงานพระราชพิธี จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีหมายกำหนดการพระราชพิธี ที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพระราชกรณียกิจ พระราชพิธีที่ทรงกำหนดไว้เป็นประจำ^{๑๖} เช่น (๑) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล มาฆบูชา กำหนดวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ (๒) พระราชพิธี วันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ กำหนดวันที่ ๖ เมษายน ทุกปี (๓) พระราชพิธีสงกรานต์ กำหนดวันที่ ๑๕ เมษายน (๔) พระราชพิธีฉัตรมงคล กำหนดวันที่ ๓ พฤษภาคม (๕) พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กำหนดในเดือนพฤษภาคม (๖) พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา

^{๑๕} เป็นความเชื่อของคนไทยภาคเหนือและอีสานว่าทุกคนมีพ่อแม่จริงๆ ที่อยู่บนฟ้าส่งลงมาเกิดในเมืองมนุษย์.

^{๑๖} ปฏิทิน ๑๐๐ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเนื่องในวันปีใหม่.

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ประมาณ เดือนพฤษภาคม (๗) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลใน
 อภิลักขิตสมัยคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบ
 ดินทร์ และพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานพระบรมอัฐิ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร
 อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราบรมราชชนนี วันที่ ๘ มิถุนายนทุก
 ปี (๘) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล วันอาสาฬหบูชา และเทศกาลเข้าพรรษา อาสาฬหบูชา
 ตรงกับขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีใดเป็นปีอธิกมาส ตรงกับ ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หลัง และเข้าพรรษาตรงกับ
 แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ (๙) พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช วันที่ ๒๘
 กรกฎาคม เป็นต้น

๒. รัฐพิธี หมายถึงงานที่รัฐบาลกราบบังคมทูลขอพระมหากษัตริย์ให้ทรงรับไว้เป็นงานรัฐ
 พิธี มีหมายกำหนดการที่กำหนดไว้เป็นประจำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราช
 ดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีหรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์เสด็จพระราช
 ดำเนินไปทรงเป็นประธาน ซึ่งเห็นได้ว่าแตกต่างจากพระราชพิธีที่ว่า แทนที่พระมหากษัตริย์จะทรง
 กำหนด กลับเป็นว่ารัฐบาลเป็นฝ่ายกำหนด แล้วขอพระราชทาน อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนิน ใน
 ปัจจุบันมีรัฐพิธีต่างๆ ดังนี้^{๒๐}) ๑) รัฐพิธีวันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นวันที่ระลึกถึงพระ
 วีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และเป็นวันกองทัพไทย ตรงกับวันที่ ๒๕ มกราคม ทุกปี
 (๒) รัฐพิธีที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า วันที่ ๓๐ มีนาคม
 (๓) รัฐพิธีวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์
 วันที่ ๖ เมษายน ทุกปี (๔) รัฐพิธีแรกนาขวัญ ในเดือนพฤษภาคม ตามดิถีฤกษ์ที่โหรหลวงจะกำหนด
 (๕) รัฐพิธีถวายราชสักการะ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล วันที่ ๘ มิถุนายน (๖)
 รัฐพิธีวันปิยมหาราช วางพวงมาลาและถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า วันที่
 ๒๓ ตุลาคมทุกปี (๗) รัฐพิธีวันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วางพวงมาลาถวายบังคม
 พระบรมราชานุสาวรีย์ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ทุกปี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อาจมีพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล แต่ไม่ได้กำหนดเป็นพระราช
 พิธีหรือรัฐพิธี เช่น พิธีรับรองพระราชอาคันตุกะและพิธีรับรองผู้นำหรือประมุขต่างประเทศที่
 เดินทางมาเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการในฐานะแขกของรัฐบาล เป็นต้น

ส่วนผู้ที่เข้าร่วมในพระราชพิธี^{๒๑} และรัฐพิธี ต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะตาม
 สถานการณ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้ไว้มาก เช่น เกี่ยวกับสังคม

^{๒๐} ปฏิทิน ๑๐๐ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเนื่องในวันปีใหม่

^{๒๑} สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ข้อพึงปฏิบัติในการเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, (กรุงเทพมหานคร :
 อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๑, (หน้า ๒๒).

ประเทศที่มีความเจริญทางด้านจิตใจ โดยได้ถือปฏิบัติกันเป็นแบบแผนการวางตัวในการเข้าสังคมไว้ อันเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน บุคคลในแต่ละฐานะของสังคมก็จะมีวิธีปฏิบัติในแต่ละเหตุการณ์ที่แตกต่างกันไปโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธี รัฐพิธี และในโอกาสต่างๆ โดยกำหนดไว้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ซึ่งผู้มีฐานะเป็นข้าราชการ รวมทั้งผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงของประเทศต้องให้ความสำคัญในการวางตัวและประพฤติตนตามแบบแผน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับและยกย่องของบุคคลโดยทั่วไป

๓. ศาสนพิธี คือ พิธีปฏิบัติต่อความเชื่อความศรัทธา ทางศาสนาของตน ดังนั้นเมื่อพิธีนั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาก็จะเรียกว่า พิธีกรรมพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นของศาสนาคริสต์ ก็จะเป็นพิธีกรรมคริสต์ศาสนา เป็นต้น ซึ่งจะมีมีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันไปพระพุทธศาสนาได้แบ่งศาสนพิธีไว้เป็น ๔ หมวด ได้แก่

๓๑.. หมวดกุศลพิธี เป็นหมวดที่ว่าด้วยการทำกุศลเรื่องกุศลพิธี เป็นเรื่องพิธีกรรมต่างๆ อันเกี่ยวข้องการอบรม ความดีงามทางพระพุทธ ศาสนาเฉพาะตัวบุคคล คือ เรื่องสร้างความดีแก่ตนทางพระพุทธศาสนา ตามพิธีนั่นเอง ซึ่งพิธี ทำนองนี้มีมากด้วยกัน เมื่อจัดเข้าเป็นหมวดเดียวกัน จึงให้ชื่อหมวดว่า “หมวดกุศลพิธี” โดยหมวดกุศลพิธีนั้น หรือพุทธบริษัทพึงปฏิบัติในเบื้องต้น เช่นพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา , วันวิสาขบูชา , วันอาสาฬหบูชาวันอัฐมีบูชา, พิธีรักษาอุโบสถศีล

๓๒. หมวดบุญพิธี เป็นหมวดว่าด้วยการทำบุญบุญพิธี ได้แก่ พิธีทำบุญ เนื่องด้วยประเพณีในครอบครัวของพุทธศาสนิกชน เป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยทั่วไป ส่วนมากทำกันเกี่ยวกับเรื่องฉลองบั้ง เรื่องต้องการ สิริมงคลบ้าง เรื่องตายบ้าง ในเรื่องเหล่านี้นิยมทำบุญทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญเลี้ยงพระและ ตักบาตร เป็นต้น เพราะประเพณีนิยมดังนี้ จึงเกิดมีพิธีกรรม ที่จะต้องปฏิบัติขึ้นและถือสืบๆ กันมาแต่โบราณกาล ฉะนั้น ในเรื่องพิธีทำบุญ หรือเรียกว่าบุญพิธี จึงเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษา อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะนำมากล่าวในหมวดนี้ โดยแยกเป็น ๒ ประเภท คือ

๓ทำบุญงานมงคล ๒.๑. หมายถึงงานบุญที่ทำเนื่องในสิ่งเกี่ยวกับความเจริญ เป็นมงคล ดีงาม ได้แก่ งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญสืบชาติตา งานทำ บุญตักบาตร เป็นต้น

๓ทำบุญงานอวมงคล ๒.๒. หมายถึงงานบุญที่เกี่ยวกับความไม่ดี หรือเป็นอวมงคล เช่น งานทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ทำบุญเปรตพลี ทำบุญอุทิศ หรือทำบุญเกี่ยวกับงานศพ เป็นต้น

๓หมวดทานพิธี .๓. หมายถึง พิธีถวายทานต่างๆ เรียกว่า ทานพิธี ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะทานพิธีสามัญ ที่จำเป็นและนิยมบำเพ็ญกันอยู่ทั่วไปและจะกล่าวเฉพาะระเบียบปฏิบัติกับคำถวาย ของฝ่ายทายกเท่านั้น

การถวายทาน คือการถวายวัตถุที่ควรให้เป็นทาน ในพระพุทธศาสนา เรียกว่าวัตถุที่ควร ให้เป็นทานนี้ว่า “ทานวัตถุ” ทานจำแนกไว้ ๑๐ ประการ คือ น้ำรวม (๒) ภัตตาหาร (๑) ทั้งเครื่องดื่มอันควรแก่สมณบริโภค สงเคราะห์ ยานพาหนะ (๔) ผ้าเครื่องนุ่งห่ม (๑) ปัจจัยค่าโดยสารเข้าด้วย กล้วย (๕) และดอกไม้เครื่องบูชาชนิดต่างๆ ของหอม (๖) หมายถึง รูปเทียนบูชาพระ (๗) เครื่อง หมายถึง เครื่องอุปโภค สุกภัณฑ์สำหรับชำระร่างกายให้สะอาด มีสบู่ถูกตัว เป็นต้น (๘) เครื่องที่นอนอันควรแก่สมณะ โต้เตียง อกสำหรับเสนาสนะเช่นและเครื่อ มีกุฏิเสนาสนะ ที่อยู่อาศัย (๙) ตะเกียง เป็นต้น เครื่องตามประทีป (๑๐) มีเทียน จุดใช้แสงตะเกียง น้ำมันตะเกียงและไฟฟ้า เป็นต้น ทั้ง ๑๐ ประการนี้ ควรแก่การถวายเป็นทาน แก่ภิกษุสามเณร เพื่อใช้สอย หรือบูชาพระตามสมควร แต่การถวายทานนี้มีนิยาม ๒ อย่าง^{๒๐} คือ ๑. ถวายเจาะจงเฉพาะรูปนั้นรูปนี้อย่างหนึ่ง เรียกว่า ปาฏิบุคคลิกทาน ๒ ถวายไม่เจาะจงรูปใด . มอบเป็นของกลางให้สงฆ์จัดเฉลี่ยกันใช้สอยเอง อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า สังฆทาน

๓ หมวดปกิณกะพิธี .๔. ความหมาย พิธีกรรมที่จะกล่าวในบทนี้เป็นพิธีเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติบางประการ ในการ ประกอบพิธีต่างๆ ที่กล่าวแล้วในหมวดต้นๆ มาชี้แจงเพื่อความรู้อะไร และเพื่อเป็นทางปฏิบัติ แต่จะกล่าวเฉพาะเรื่องที่มีได้ชี้แจงไว้ข้างต้นเพียง ๕ เรื่องเท่านั้น คือ

๑ วิธีแสดงความเคารพ .

๒ วิธีประเคนของพระ .

๓ วิธีทำหนังสืออาราธนา . และทำใบปวารณาถวายจุดปัจจัย

๔ อาราธนาพระปริตร วิธีอาราธนาศีล . อาราธนาธรรม

๕ วิธีกรวดน้ำ . เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมที่ปฏิบัติตามศาสนา เรียกว่า ศาสนพิธี เมื่อปฏิบัติตามพุทธศาสนา พิธีกรรมนั้น จึงรวมเรียกว่าพุทธศาสนาพิธี ซึ่งเป็นการปฏิบัติหรือกระ

สรุป ประเภทของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา แยกได้ ๔ ประเภท คือ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมลัทธิความเชื่อ พิธีกรรมจากจารีตประเพณี พิธีกรรมวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งมีลักษณะการปฏิบัติดังนี้ พิธีกรรมที่จัดตามเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมที่จัดตามเทศกาลต่างๆตามวงจรชีวิตของมนุษย์ พิธีกรรมที่จัดตามวันสำคัญหรือพิธีสำคัญที่เกี่ยวกับพระ

^{๒๐} มงคล.๑๖/๒ (บาลี) .

มหา กษัตริย์ซึ่งจัดในรูปแบบของพระราชพิธี และพิธีกรรมที่จัดตามวันสำคัญซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จัดในรูปแบบของรัฐพิธี

๑.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

เทศกาล หมายถึง สถานที่และเวลาซึ่งเป็นสถานที่และเวลาที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงพระธรรมเทศนา สถานที่ดับขันธปรินิพพานและสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า เป็นต้น โดยแต่ละสถานที่สำคัญก็จะตรงกับวันสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมิบูชาและวันอาสาฬหบูชา เป็นต้นและเทศกาลอื่นๆ ตามวงจรชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

พิธีกรรม หมายถึง วิธีการกระทำซึ่งจัดตามรูปแบบที่แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ตามที่กล่าวแล้วในหัวข้อองค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

เทศกาลและพิธีกรรมมีความสัมพันธ์กันดังนี้ เทศกาลเป็นเพียงสถานที่และเวลาเท่านั้น ส่วนพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างมีรูปแบบในเทศกาลนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเทศกาลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือเทศกาลตามวงจรชีวิตของมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจนนั้นคือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ทานมัย สิลมัย ภวานามัยซึ่งในประเทศไทยเองก็ยังมีรูปแบบที่อาจแตกต่างกันบ้างในแต่ละภาค ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากเทศกาลสงกรานต์ในเทศกาลนี้เองก็จะมีกิจกรรม หรือพิธีกรรมที่อยู่ในเทศกาลสงกรานต์มากมาย เช่น พิธีรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ พิธีทำบุญตักบาตร เป็นต้น หรือเทศกาลลอยกระทง เราก็จะประกอบกิจกรรมพิธีลอยกระทงขอมาพระแม่คงคาหรือลอยเคราะห์ความชั่วร้ายในตัวไปกับสายน้ำ ทางภาคเหนือก็จะมีพิธีกรรมการเทศมหาชาติชาดก เป็นต้น

ดังนั้นทุกๆ เทศกาลมักจะมีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการที่จะปฏิบัติอยู่เสมอ พิธีกรรมนั้นเหมือนกับน้ำที่สามารถแทรกซึมเข้าไปทุกส่วนของเทศกาลข้อที่น่าสังเกตก็คือ เทศกาลเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยช่วงเวลา ระยะเวลา กล่าวคือ เทศกาลลอยกระทง ก็ต้องให้ถึงฤดูกาลเพ็ญเดือนสิบสอง หรือ เทศกาลสงกรานต์ก็ต้อง เป็นช่วงวันที่ ๑๓ – ๑๕ เมษายน ถึงจะเป็นเทศกาลสงกรานต์

ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาที่พบในสังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท ดังนี้ ๑) พิธีกรรมตามเทศกาล ๒) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต ๓) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน และ ๔) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น

๑) พิธีกรรมตามเทศกาล

รอบปีหนึ่ง ๆ จะมีเทศกาลหรือวาระสำคัญมากมาย เช่น พิธีกรรมตามเทศกาลจึงมักเป็นพิธีกรรมชุมชนหรืออาจเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินก็ได้ สามารถทราบกำหนดเวลาของ

งานได้ชัดเจน ในขณะที่เราอาจรู้กำหนดการจัดพิธีกรรมวงจรชีวิตได้ในบางพิธีเท่านั้น เช่น เรา กำหนดวันบวช วันแต่งงานได้ แต่กำหนดวันถึงแก่กรรมไม่ได้ ยกเว้นบางรายแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก พิธีกรรมตามเทศกาลจึงต้องทำทุกปี ในขณะที่พิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิตอาจไม่ทำทุกปีใน ครอบครัวเดียวกัน พิธีกรรมตามเทศกาลเสมือนหนึ่งเป็นการวางแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละปีด้วย เสมือนว่ามีแผนหลัก (master plan) ไว้ เช่น ในช่วงหน้าหนาวจะมีประเพณีถวายพินให้ทางวัดเพื่อ คลายอากาศหนาว เป็นต้น

นอกจากนี้ พิธีกรรมตามเทศกาลเฉพาะที่ปรากฏในสังคมไทย ซึ่งมีความหลากหลายทาง วัฒนธรรมนั้น น่าสังเกตว่าในแต่ละปีจะมีเทศกาลถือศีลเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลในเรื่อง ของการรักษาจิตใจให้สงบ ไม่โกรธ ไม่อิจฉาริษยา พร้อมกับการรักษาสุขภาพกายไปในตัว โดยเฉพาะการงดบริโภคอาหารบางจำพวก หรืองดเป็นช่วงเวลา เช่น พี่น้องชาวไทยเชื้อสายจีนจะมี เทศกาลกินเจ งดการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นเวลาสิบวัน ส่วนพี่น้องชาวไทยนั้นก็มีเทศกาลเข้าพรรษาที่ พุทธศาสนิกชนจะถืออุโบสถศีล (ศีลแปด ซึ่งมีข้อห้ามในการบริโภคอาหารยามวิกาล งดบริโภค เครื่องดื่มของเมา บทบัญญัติในศาสนาเหล่านี้ทำให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมที่ต้องการให้มนุษย์หยุด สำนวตตนเองทั้งกายและใจ อย่างน้อยก็อาจเป็นกุศโลบายให้ระบบย่อยอาหารในร่างกายได้มีโอกาส พักผ่อนการทำงานลงบ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า เทศกาลถืออุโบสถศีลนี้เริ่มจากเข้าพรรษาในช่วงกลาง ๆ ปี ไปจนถึงออกพรรษาในช่วงต้น ๆ ของปลายปี อย่างไรก็ตามเทศกาลเหล่านี้ก็ควรได้รับการ พิจารณาทบทวนว่าดำเนินไปอย่างที่ไม่กระทบกับการดำเนินชีวิตโดยปกติของคนส่วนใหญ่ หรือทำ กันเป็นค่านิยมหรือคตินิยมตามกระแสสังคม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ เทศกาลกินเจ ตามคติจีนที่ ภายหลังทำให้พืชผักมีราคาสูงกว่าปกติมาก และเครื่องประกอบอาหารเจบางชนิดก็เข้าสู่กระแส ธุรกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น จนเกิดการโฆษณาแข่งขันกันอย่างมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการบิดผัน เจตนารมณ์ของการกินเจไปเป็นเรื่องอื่น ๆ ที่เกิดกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์อัน ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของกุศลจิตในเรื่องกินเจ

๒) พิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิต

ช่วงชีวิตของคนเราตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตายย่อมจะต้องผ่านเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นช่วงหัว เลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของชีวิตหลายช่วงด้วยกัน ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกรรมในแต่ละช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เพื่อเสริมความมั่นใจ กล่าวคือ เมื่อแรกเกิดก็ต้องมีพิธีทำขวัญเด็กเพื่อให้แน่ใจ ว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ไม่ตายเสียใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อโตขึ้นย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็มีพิธีโกนจุก เพื่อแสดงว่าเด็กนั้นกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ต้องมีภาระรับผิดชอบเพิ่มขึ้นจะได้เป็นคนที่มีกา ลังใจมั่นคง และประพฤติแต่สิ่งที่ดีที่ชอบที่ควร เฉพาะผู้ชายยังต้องเข้าพิธีบวชเรียนอีก ๓ เดือนเมื่ออายุ ๒๐-๒๑ ปี จากนั้นก็ถึงระยะของการสร้างครอบครัว ต้องเข้าพิธีหมั้นและแต่งงาน เมื่อเจ็บไข้หรือ

ประสบเคราะห์ก็ยังคงประกอบพิธีเรียกขวัญหรือสะเดาะเคราะห์ เช่น ภาคกลางมีพิธีสวดโพชฌงค์ ต่ออายุ ส่วนทางภาคเหนือมีพิธีสืบชาติ และเมื่อตายไปก็ยังคงทำพิธีเกี่ยวกับงานศพ โดยมี วัตถุประสงค์สำคัญคือการปลอบประโลมญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง พิธีกรรมในวงจรชีวิตจะ ช่วยเสริมความเข้มแข็งสามัคคีในหมู่เครือญาติได้ดี

๓) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน

ชนบทไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น การทำมาหากินอันเกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชาวไร่ ชาวนา ต้องพึ่งพาผลผลิตจากธรรมชาติ ปრაกฏการณ์ทาง ธรรมชาติจึงเป็นวิถีชีวิตสำคัญของพวกเขา ดังนั้นจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเอาอกเอาใจหรือ อ้อนวอนสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อคลบบันดาลให้น้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูกและให้มีผลผลิตอุดม สมบูรณ์ จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาและทำขวัญข้าวในช่วงเวลาต่าง ๆ ของการทำนา นอกจากนี้ ในภาคเหนือที่มีภูเขามากมาย จึงมีความจำเป็นต้องควบคุมน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกไม่ให้มีมากหรือ น้อยจนเกินไป ซึ่งเรียกว่าระบบเหมืองฝาย เขาจึงต้องทำพิธีเลี้ยงผีฝายหรือในภาคอีสาน เมื่อมีความ แห้งแล้งเกิดขึ้นในฤดูทำนาก็ต้องทำพิธีจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน เพราะต้องอาศัยน้ำฝน ส่วนชาวประมงในกลุ่มแม่น้ำโขงทางตอนเหนือเมื่อถึงฤดูกาล ล่าปลาบึก ก็ต้องประกอบพิธีกรรม เพื่อขจัดอุปสรรคในการจับปลา ในขณะที่คนทำนาเกลือแถบสมุทรสงคราม สมุทรสาครยังมีศาลผี ประจํานาเกลือ เป็นที่สักการะบูชา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความมั่นใจในธรรมชาติที่อยู่เหนือการ ควบคุมของคนให้การทำมาหากินของตนสะดวกขึ้น ปลอดภัยและได้ผลผลิตมาก

๔) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับท้องถิ่นหรือกลุ่มชน

พิธีกรรมนี้มักจะเกี่ยวข้องกับเทวดา หรือผีที่ปกปักรักษาและคุ้มครองหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรม ที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะต้องมีส่วนร่วม เพื่อสวัสดิภาพ ความมั่นคง ความเจริญของหมู่ คณะ อย่างเช่น การเลี้ยงผีเจ้าเมืองของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน การทำพิธีไหว้เสาอิน ทขิลของชาวเชียงใหม่ พิธีเลี้ยงศาลผีปู่ตาของชาวอีสาน พิธีไหว้พระจันทร์ของชาวจีน หรืองาน ทำบุญเดือนสิบของชาวนครบุรีได้ จะเห็นว่าพิธีกรรมทั้ง ๔ ประเภทนี้อาจคาบเกี่ยวกันก็ได้ เช่น ประเพณีวิ่งควาย เป็นทั้งประเพณีตามเทศกาล และเป็นทั้งประเพณีในชุมชน (จ.ชลบุรี) หรือ หรือ ประเพณีแซยิดวันเกิดของชาวจีนที่เป็นการแสดงความยินดีในวาระที่ผู้ใหญ่มีอายุครบปีนักกษัตริ์ เช่น ๖๐ ปี ๗๒ ปี ก็มีความคาบเกี่ยวระหว่างประเพณีวงจรชีวิตกับประเพณีในกลุ่มชนชาวจีน เป็น ต้น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกเพราะทุกเทศกาลไม่ว่าจะเป็นเทศกาลเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือเทศกาลเกี่ยวกับวงจรชีวิตของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาจะต้องจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสมานานศีล ถวายทาน ฟังพระธรรมเทศนาและเจริญจิตภาวนา เป็นต้น โดยอาจจะมีการจัดรูปแบบที่แตกต่างกันไปบ้าง

๑.๗ คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาสังคมที่มั่นคงย่อมมีข้อปฏิบัติที่เหมือนกันข้อปฏิบัติทางด้านความเชื่อเรื่องศาสนาก็เป็นอย่างเดียวกัน ดังนั้นคุณค่าของเทศกาลพิธีกรรม จึงมีผลต่อสังคม ดังนี้^{๒๔} ๑) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มชนเพื่อเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ๒) ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ในการทำความดี ๓) ก่อให้เกิดความผาสุกในการอยู่ร่วมกัน ๔) ก่อให้เกิดการปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม

พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ในศาสนศาสตร์ประจำเดือนมิถุนายน ๒๕๔๐ ถึงความสำคัญของพิธีกรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. พิธีกรรมเป็นจุดนัดหมาย ในการประกอบพิธีการกรรมต่างๆ คนมักจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรม คือ เป็นจุดรวมให้คนมาทำกิจกรรมร่วมกันจะด้วยการเชิญหรือบอกกล่าวกันก็ตาม ถือว่าได้พิธีกรรมเป็นจุดรวมหรือนัดให้คนมารวมกัน

๒. พิธีกรรมเป็นวินัยพื้นฐาน พิธีกรรมนำคนให้ประสานเข้ากับชีวิตชุมชน วินัยในที่นี้ไม่ใช่ กฎข้อบังคับ แต่เป็นแบบอย่างที่ทำสืบๆ กันมาและเป็นที่ยอมรับของชุมชนเพราะกาลทำพิธีกรรมทุกคนต้องทำเหมือนกัน เช่น นั่ง ยืน เดิน ในลักษณะที่เรียบร้อยและอยู่ในอาการที่สงบ ไม่ส่งเสียงเฮฮา เป็นต้น พิธีกรรมเป็นตัวสร้างวินัยให้เกิดขึ้นเป็นการฝึกให้คน จัดหรือควบคุมพฤติกรรมของคนให้ลงตัว และทำตามลำดับแบบแผน ทำกิจกรรมได้ผลอย่างพร้อมเพรียงกันเป็นการฝึกเบื้องต้นของศีล

๓. พิธีกรรมเป็นเครื่องนำศรัทธาที่จะพาให้เข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นไปเมื่อบุคคลเข้าร่วมกิจกรรมหรือประกอบพิธีกรรม ย่อมทำให้เกิดความสงบเยือกเย็น เกิดความซาบซึ้งใจ ใจสบาย ปัญญาย่อมเกิดขึ้น สามารถจะเข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นไปได้ เช่น การสวดมนต์พร้อมๆ กัน กิริยาจากที่เรียบร้อย สงบ คนฟังก็เกิดความอึ้งใจ เกิดศรัทธาและเจริญยิ่งในกุศลธรรม

^{๒๔} พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญญา, สติ สติลปะชัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : จรัสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐-๑๑.

๔. พิธีกรรมเป็นโอกาสให้พระภิกษุได้แสดงหรือปาฐกถาธรรมแก่คนที่มาร่วมในพิธีกรรมนั้น ประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่คนเหล่านั้นมากมาย

๕. พิธีกรรมเป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมะสำหรับคนหมู่ใหญ่ นอกจากการนัดหมายแล้วก็มีพิธีกรรมที่จะดึงคนให้มาร่วมกันเป็นหมู่ใหญ่และเป็นโอกาสที่จะสื่อธรรมะแก่คนเหล่านั้นได้ เพราะคนที่มาร่วมกิจกรรมย่อมมีแนวความคิดที่คล้ายคลึงกัน ไม่ขัดแย้งกันและเข้ากันได้ การสื่อธรรมะก็สะดวกยิ่งขึ้น สำหรับคนในหมู่ใหญ่

บุญมี แทนแก้ว^{๒๕} ได้กล่าวถึงประโยชน์และคุณค่าของพิธีกรรมและประเพณี มีหลายประการ ดังนี้

๑. ทำให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสสร้างบุญกุศล เช่น ทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สดับรับฟังพระธรรมเทศนา มีความสุขใจ ไร้ความทุกข์ สนุกสนานได้พบปะกัน ท่านผู้มีอุปการคุณ หรือได้แสดงความกตัญญูทวนต่อผู้ที่เรารัก เคารพนับถือหรือผู้มีประคุณแก่ตนและบุคคลทั่วไป เช่น ผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ ครูอาจารย์กับศิษย์ บุตรธิดา กับบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น

๒. ได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรักใคร่ปรองดองระหว่างคนในสังคมเดียวกัน ญาติพี่น้อง บุตรธิดาและบิดามารดา

๓. มีจิตใจเข้มแข็ง แจ่มใส เบิกบานเมื่อได้สร้างบุญกุศลร่วมกันในระพุทธศาสนามีการทำบุญตักบาตรบริจาคทาน รักษาศีลฟังพระธรรมเทศนา และอื่นๆ

๔. ได้รับความสนุกสนาน รื่นเริง บันเทิงใจ เช่น การร้องเพลงร่วมกันการละเล่นหรือมีกิจกรรมร่วมกันตามประเพณีของท้องถิ่นและกิจกรรมทางพระพุทธ ศาสนาที่จัดขึ้น

๕. คนไทยมีความเชื่ออยู่อย่างหนึ่งว่า ยังมีสิ่งที่มีพลังเหนืออำนาจมนุษย์ คิดว่าเมื่อเราทำความดี ทำถูกต้องตามที่สังคมนั้นๆ นิยมประพฤติกันและจะทำให้สัมฤทธิ์ผลตามที่ตนปรารถนาได้ จึงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การแห่นางแมว เมื่อทำไปแล้วทำให้ฝนฟ้าตก ประชาชนได้ทำไร่ ทำนา พืชพันธุ์ธัญญาหารข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ดีหรือประเพณีบุญบั้งไฟของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นประเพณีขอฟ้า ขอฝนจากพญาแถน ทำให้ข้าวในนา น้ำฝนอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามดี

สรุป เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา มีคุณค่าโดยทำให้สังคมเกิดความรักความสามัคคีร่วมกันทำความดี ทำให้เกิดความผูกพันเห็นคุณค่าของกันและกันทำให้เกิดความรู้สึกซึ่งในพระพุทธศาสนาและทำให้สามารถปฏิบัติตนในทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มี

^{๒๕} บุญมี แทนแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

อิทธิพลด้านสังคมด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านอารมณ์ และด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

สรุปท้ายบท

เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการที่ใช้ปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัดเพื่อประสงค์บำเพ็ญบุญกุญญาวัตร ๓ ประการ พุทธศาสนิกชนจึงได้มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ในสถานที่และเวลาที่แตกต่างกันไป โดยนำรูปแบบวิธีการที่เคยปฏิบัติในศาสนาเดิมหรือลัทธิเดิมที่เคยนับถือมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดรูปแบบ วิธีการและที่สำคัญจะต้องมีพระสงฆ์เข้ามาเป็นหลักสำคัญในเทศกาลและพิธีกรรมที่กำหนดขึ้นไม่ว่าจะเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย มีองค์ประกอบ ๕ ประการ แยกประเภทย่อยๆ ได้ ๔ ประเภท มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะทุกเทศกาลจะต้องจัดพิธีกรรมควบคู่กันไปเสมอ ซึ่งถือว่ามีคุณค่าและอิทธิพลต่อสังคมในหลายๆ ด้าน

เทศกาลกับพิธีกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจนแยกกันแทบไม่ออกเมื่อมีเทศกาลก็มีพิธีกรรม พิธีกรรมที่ไม่ต้องอาศัยเทศกาล เช่น การไหว้พระสวดมนต์ การทำบุญตักบาตรตอนเช้า ข้อสังเกตที่จะทำให้เห็นความต่างระหว่างเทศกาลกับพิธีกรรมก็คือเทศกาลเกี่ยวข้องกับเรื่องเวลาและสถานที่ มักจะเกิดขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในเวลาเดียวกันพร้อมๆ กัน ส่วนพิธีกรรมนั้นคือ การประกอบพิธีใดพิธีหนึ่งอย่างเป็นขั้นเป็นตอนมีระเบียบแบบแผนชัดเจนจะเห็นได้ว่าเรื่องของศาสนา ความเชื่อ สิ่งนี้ก่อให้เกิดศิลปวัฒนธรรม ค่านิยมต่าง ๆ อีกมากมายในทุกภูมิภาคของไทยที่เกิดจากความเชื่อท้องถิ่นนั้นๆ และสิ่งนี้เป็นประโยชน์ที่ทำให้การปฏิบัติตนของเยาวชน โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ

สำหรับพิธีกรรมหรือกิจกรรมนั้น ระยะเวลาหลังยังมีการกำหนดวันสำคัญต่างๆ ขึ้นมาเพื่อนำยั้งถึงความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เช่น วันฉัตรมงคล วันจักรี เป็นต้น ประเพณี พิธีกรรมหรือกิจกรรมตามวันสำคัญต่างๆ เหล่านี้ มีบทบาทในการทำให้สังคมมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็น โอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญให้ทาน และรื่นเริงสนุกสนาน มีโอกาสพบปะกัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมกัน ทั้งหมดนี้คือพิธีกรรมที่จะทำให้ทุกคนรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีความสำคัญต่อสังคมและประเทศชาติ

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นัก์ตอบคำถามต่อไปนี้

๑. เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง อะไร อธิบายให้เข้าใจ
๒. เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา มีความเป็นมาอย่างไร
๓. ให้วิเคราะห์องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาว่า แต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญอย่างไร
๔. พิธีกรรมที่จัดตามเทศกาลต่างๆตามวงจรชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร
๕. ทำไม เทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กัน

ตอนที่ ๒ ให้นัก์ตีความเครื่องหมาย x ทับข้อ ก ข ค ง ที่ถูกต้องเพียงข้อเดียว

๑. ข้อใด ไม่จัดอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ

ก. ทานมัย	ข. ศีลมัย
ค. ภาวนามัย	ง. เทสนามัย
๒. เทศกาล หมายถึง ข้อใด

ก. ประเพณี	ข. สถานที่และเวลา
ค. วัฒนธรรม	ง. ขนบธรรมเนียม
๓. พิธีกรรม ตรงกับ ข้อใด

ก. วิธีการ	ข. ประเพณี
ข. ค. วัฒนธรรม	ง. ปริมปรา
๔. ข้อใด ไม่ใช่ ศาสนาฝ่ายอเทวนิยม

ก. พุทธ	ข. คริสต์
ค. ขงจื้อ	ง. ไฮบา
๕. ในสมัยสุโขทัย เราได้รับรูปแบบของศาสนาพุทธจาก ประเทศใด

ก. ศรีลังกา	ข. อินเดีย
ค. จีน	ง. พม่า
๖. ข้อใด ไม่ใช่ องค์ประกอบของเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

ก. จุดประสงค์	ข. พิธีการ
ค. เครื่องบวงสรวง	ง. ศาสนพิธีกร

๙. ข้อใด ไม่ใช่ ประเภทพิธีกรรมศาสนา
ก. ถวายผ้ากฐิน	ข. การทำบุญตักบาตร
ค. การรับศีลจุ่ม	ง. พิธีครอบครุ
๑๐. ข้อใด ตรงกับ ประเภทพิธีกรรมลัทธิความเชื่อ
ก. ถวายผ้ากฐิน	ข. การทำบุญตักบาตร
ค. การรับศีลจุ่ม	ง. พิธีครอบครุ
๑๑. ข้อใด ไม่ใช่ เทศกาลเกี่ยวกับวงจรชีวิตของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนา
ก. ทำบุญวันเกิด	ข. ทำบุญขึ้นบ้านใหม่
ค. พิธีวันรัฐธรรมนูญ	ง. ทำบุญ ๗ วัน
๑๒. ข้อใด ไม่ใช่ คุณค่าที่เกิดจากเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
ก. สามัคคี	ข. สนุกสนาน
ค. สุขใจ	ง. ถูกหวย

เอกสารอ้างอิงประจำบท

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ประพัฒน์ ศรีภูกิจ และคณะ. เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา. พิษณุโลก : บริษัท โฟกัส
พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

บุญลือ วันทายนต์. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.

บุญมี แทนแก้ว. ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์,
๒๕๔๗.

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ. สติ สติ ปะชั้ย. เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พิธีกรรมไครว่าไม่สำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร :
บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔-๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. เฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕
ธันวาคม ๒๕๕๔ กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖). พิมพ์ครั้งที่ : ๑.

พิมพ์ลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว. เนื่องใน โอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕
ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

สนิท สัมภกร. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. วิเคราะห์เชิงสังคมมนุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร:
โอเดียน, ๒๕๒๘.

Hall, T. William. *Introduction to the study of Religion*. San Francisco: Harper & Row. 1817.

บทที่ ๒

เทศกาลและพิธีกรรมในสมัยพุทธกาล

ผศ.สันติ เมืองแสง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

- อธิบายแนวคิดเรื่องเทศกาลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาได้
- อธิบายแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาได้
- เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา

ได้

- เห็นคุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธรศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์

พระพุทธรศาสนา

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- แนวคิดเรื่องเทศกาลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา
- แนวคิดเรื่องพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา
- ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา
- คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธรศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์

พระพุทธรศาสนา

๒.๑ ความนำ

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นมา โดยการตรัสรู้ของพุทธองค์ อดีตเจ้าชายกษัตริย์ศากยะ ที่ทรงมีความเบื่อหน่ายในชีวิตทางโลกและได้เสด็จออกผนวช เพื่อค้นหาคำตอบของปัญหาอันเนื่องด้วยการเวียนเกิดแก่เจ็บตายไม่มีที่สิ้นสุด ในที่สุดพระองค์ทรงค้นพบความจริงดังกล่าวและได้นำเอาความจริงเหล่านั้นออกมาเผยแพร่แก่ชาวโลก แม้ว่าจะทรงปรินิพพานนานมาเป็นระยะเวลากว่า ๒๕๐๐ แล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่าหลักธรรมที่ทรงค้นพบนั้นยังให้คุณประโยชน์แก่ผู้นำไปปฏิบัติอยู่เสมอ

การค้นพบความจริงของชีวิตและจักรวาลของพระพุทธองค์ในวันที่ตรัสรู้นั้น ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของสังคมอินเดีย กล่าวคือ ทรงเห็นว่าสิ่งที่ประชาชนพากันเชื่อและปฏิบัติกันมานั้นยังเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นการจัดงานเทศกาลหรือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็ตาม ล้วนเป็นเรื่องที่ผิดพลาดจากคำสอนและแนวปฏิบัติของผู้คนในยุคก่อนๆ ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงบรรลุธรรมแล้ว จึงได้นำเอาหลักการดังกล่าวมาสอนและชี้แจงเพื่อให้ประชาชนในยุคนี้ได้รับรู้ความจริง เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ทั้งในส่วนของระบบคิดและการปฏิบัติต่อความเชื่อนั้นมาตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์

เทศกาลและพิธีกรรมถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและความศรัทธา ที่พระพุทธองค์แม้จะทรงไม่สนับสนุนให้พุทธศาสนิกทั้งหลายหมกมุ่นและลุ่มหลง แต่ไม่ทรงปฏิเสธที่จะนำเอาแนวทางเทศกาลและการประกอบพิธีกรรมในสมัยนั้นมาใช้ให้สอดคล้องกับแนวทางคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมให้ถูกต้องตามจิตของผู้คนที่ประสงค์จะเข้ามาเรียนรู้เรื่องราวของพระพุทธศาสนาได้

เทศกาลและพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงเป็นการศึกษาถึงเนื้อหาของเทศกาลที่ปรากฏอยู่ในสมัยพุทธกาลที่ได้ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งผู้เขียนได้นำมาอธิบายทั้งในส่วนของพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ และพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงขอบเขตและพัฒนาการของเทศกาลและพิธีกรรมที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อันจะก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้ศึกษาในฐานะที่ได้มีโอกาสศึกษาถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของเทศกาลและพิธีกรรม ทางพระพุทธศาสนามากที่สุด

๒.๒ แนวคิดเรื่องเทศกาลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

แนวคิดเทศกาลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาถึงบริบทของสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลที่มีต่อแนวคิดเรื่องเทศกาล ซึ่งเราสามารถจะนำมาศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ แนวคิดเรื่องเทศกาลในสมัยพุทธกาล

ชาวอินเดียโบราณ ได้มีการยึดเอาดวงดาวเป็นเกณฑ์ในการกำหนดช่วงระยะเวลา ของเดือนต่าง ๆ ในรอบ ๑ ปี ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากต่อการจดจำและทำความเข้าใจในเรื่องของช่วงเวลาที่จำเป็น สำหรับการดำเนินชีวิตหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ และเมื่อก้าวถึงคำว่า นักขัตตฤกษ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นศัพท์ดั้งเดิมของอินเดียที่ปรากฏในคัมภีร์บอย ๆ ว่าในวันนักขัตตฤกษ์ ย่อมมีการเล่นมหรสพของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แสดงให้เห็นว่า คำว่านักขัตตฤกษ์นั้นก็คือวันที่มีงานรื่นเริงประจำปี หรือกล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือเทศกาลประจำปีเดือนทั้ง ๑๒ เดือนในรอบหนึ่งปี จึงกล่าวได้ว่า คำว่านักขัตตฤกษ์กับคำว่า เทศกาล (Festival) นั้น เป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน คือ เป็นวันที่คนในสังคมนั้น ๆ กำหนดว่าเป็นวันสำคัญซึ่งจะมีการละเล่นสนุกสนานรื่นเริงกันตามธรรมเนียม

สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องของเทศกาลหรือนักขัตตฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์จะพบว่า คำว่าเทศกาลหรือนักขัตตฤกษ์นั้นมิได้เป็นคำ ๆ เดียวกัน กับคำว่ามหรสพ ซึ่งคำว่ามหรสพ หมายถึงงานรื่นเริงซึ่งเป็นงานที่จัดขึ้นตามแต่ความประสงค์ของผู้ปกครองประเทศ หรือราษฎรได้จัดขึ้นเอง ซึ่งในคัมภีร์ได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่า งานรื่นเริงมิได้เกือบตลอดปี แล้วแต่ว่าท้องถิ่นหรือรัฐใดจะประสงค์ จัดให้มีขึ้น เช่น กรณีผู้ครองนครออกคำสั่งให้ชาวเมืองราชคฤห์จัดมหรสพที่ปรากฏในเรื่องกุมภโฆษกะ หรือการจัดมหรสพของชาวเมืองสาเกตในการ ดัมสุรา ซึ่งมหรสพเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เป็นบางครั้งคราว แต่ไม่ได้จัดขึ้นเป็นประจำเหมือนกับนักขัตตฤกษ์หรือเทศกาล

เทศกาล หรือนักขัตตฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์จะพบว่า พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นมาภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมของอินเดีย ในยุคที่ศาสนาพราหมณ์มีความเจริญรุ่งเรือง ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ข้อกำหนดของสังคมในเรื่องเทศกาลประจำปีหรือนักขัตตฤกษ์นั้น ได้มีอยู่มาก่อนแล้ว ชาวเมืองแต่ละเมืองหรือท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นจะมีนักขัตตฤกษ์เป็นของตนเอง ซึ่งจะยึดเอาความเชื่อของท้องถิ่นสังคมอินเดียในสมัยนั้น หรือความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

สังคมอินเดียในยุคก่อนคัมภีร์ขึ้นอยู่กับการจัดเทศกาลต่าง ๆ ขึ้นอยู่แล้ว การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นในขณะที่มีระบบคิดเกี่ยวกับเทศกาลที่สมบูรณ์เพียบพร้อมจนกลายมาเป็นระบบหรือแบบแผนของการจัดเทศกาลของชาวอินเดียในแต่ละรัฐหรือท้องถิ่นที่ค่อนข้างมั่นคง เมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นได้ยอมรับการปฏิบัติตามเทศกาลต่าง ๆ ของอินเดียด้วย แต่เป็นเพียงบางเทศกาลเท่านั้น เทศกาลใดที่ขัดต่อหลักคำสอนพระพุทธศาสนา จะถูกปฏิเสธหรือทำการปฏิรูปเทศกาลนั้นเสียใหม่ เช่น เทศกาลวันเพ็ญเดือน ๓ เดิมที่เป็นเทศกาลเฉลิมฉลองพระเป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์อินดู ที่เรียกว่าเทศกาลศิวาราตรี ในวันดังกล่าวมีการ

ประชุมพระสงฆ์ ๑๒๕๐ รูป เพื่อประกาศจุดยืนของพระพุทธศาสนาเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนหรือสร้างค่านิยมและจุดยืนขึ้นมาใหม่ให้ตรงกับแนวทางพระพุทธศาสนา

เทศกาลที่เกิดขึ้นมาจากเนื้อหาของพระพุทธศาสนา คือพระวินัย ได้แก่ เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา และเทศกาลกฐิน ซึ่งเทศกาลทั้ง ๓ นี้ ถือได้ว่าเป็นเทศกาลที่เกิดมาจากเนื้อหาของพระพุทธศาสนาโดยตรงคือพระธรรมวินัย และเป็นเทศกาลที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นการเฉพาะของฤดูกาล เดิมทีมิได้จัดหรือตั้งชื่อเป็นเทศกาลหรือนักขัตตฤกษ์ตามความเชื่อดั้งเดิม เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความสุขสนุกรื่นเริง แต่เป็นช่วงเวลาทีพุทธศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติกันอย่างพร้อมเพรียงในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

เทศกาลในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ จึงมิได้เกี่ยวข้องกับดวงดาวประจำปี แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม การศึกษาตามแนวทางของศีล สมาธิ และปัญญาเป็นหลัก สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติชอบในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี มงคลดี”^๑ ทั้งนี้ เพราะพระพุทธศาสนามีฐานความเชื่อหลัก ๆ อยู่ที่เรื่องกรรม และศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถทำตนให้เป็นที่พึงของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพิงหรืออิงอาศัยเทพเจ้าใด ๆ ดังนั้น บ่อเกิดของแนวคิดเรื่องเทศกาลในทางพระพุทธศาสนา จึงมิได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสุขสนุกรื่นเริง แท้จริงแล้วต้องการที่จะมุ่งให้เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นเทศกาลที่ภิกษุได้มีโอกาสในการฝึกตนเอง และเปิดโอกาสให้ตรวจสอบซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ส่วนเทศกาลทอดกฐิน เป็นเทศกาลที่เปิดโอกาสให้ภิกษุรับจีวรจากชาวบ้าน และชาวบ้านจะได้มีโอกาสทำบุญ บริจาคทานซึ่งถือว่ามีอานิสงส์มาก

จากแนวคิดดังกล่าว เทศกาลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ จึงมีบ่อเกิดที่สำคัญมาจากพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์โดยมีจุดประสงค์เพื่อการศึกษาอบรมและการอนุเคราะห์สังเคราะห์ซึ่งกันและกันภายในสังคมชาวพุทธ

๑.๒.๒ ลักษณะเทศกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สำหรับลักษณะของการละเล่นหรือเทศกาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเราสามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ประการ คือ

ก) เทศกาลของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อท้องถิ่น เทศกาลตามความเชื่อท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาอื่น ๆ เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์จะมีลักษณะสำคัญ คือ (๑) ร่วมเล่นสนุกด้วยการเต้นรำ (๒) นำอาหารไปรับประทานกันอย่างอิมหนา (๓) ร่วมฟังและชม การแสดงดนตรีของนักดนตรีที่จัดกันขึ้น มีการดื่มสุราและเมรัยกันอย่างเปิดเผย (๔) ถ้าเป็นเทศกาลทาง

^๑ อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๒๔๕.

ศาสนามีการทำกรบูชาและให้ทานแก่ยาก วณิพก จำนวนมาก (๕) มีระยะเวลาของการละเล่น สนุกสนานเนื่องในงานเทศกาลแต่ละครั้งไม่ต่ำกว่า ๗ วัน ในวันที่ ๘ จะยุติการละเล่นผู้คนจะต้องไปทำงานตามปกติ (๖) สถานที่จัดเทศกาลจะมีความหลากหลาย บางแห่งเป็นสถานที่ในพระมหาราชวังของพระราชินี เนื่องจากพระราชินีเป็นผู้กำหนดให้มีการละเล่น แต่ถ้าเป็นเรื่องของความเชื่อทางศาสนาจะเป็นบรรดาเทวาลัยต่าง ๆ หรือถ้าเป็นความเชื่อท้องถิ่นจะเป็นงานภูเขา หรือตามทำน้ำต่าง ๆ หรือถนนสายสำคัญ (๗) เทศกาลโดยมากจะจัดขึ้นในช่วงฤดูฝน แต่โดยทั่วไปจะจัดขึ้นในช่วงเดือนที่มีความสำคัญของศาสนา และความเชื่อของท้องถิ่นเกี่ยวกับการเพาะปลูกหรือเดือนที่ก่อให้เกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติ

สรุปได้ว่า ลักษณะของเทศกาลในทางศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นของอินเดีย นั้น จะมีลักษณะที่สำคัญคือการละเล่น สนุกสนานเป็นหลักจะมีการทำบุญบ้าง เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม นอกจากนั้นเทศกาลจะมีลักษณะของการเป็นวันหยุดที่เปิดโอกาสให้ผู้คนออกมาละเล่น คัมภีร์อย่างเสรีในรอบหนึ่งปี หรือในวาระที่สำคัญอันมีความเกี่ยวข้องกับเทศกาลนั้น ซึ่งเทศกาลดังกล่าว นั้นมุ่งไปที่ความสนุกสนานรื่นเริงเป็นหลัก

ข) เทศกาลของพระพุทธศาสนา สำหรับลักษณะของเทศกาลทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นช่วงเวลาที่มีการกำหนดให้มีการตรวจสอบหรืออบรมให้การศึกษาแก่ผู้ที่เข้าร่วมเทศกาลหรือเทศกาลนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระวินัย คือข้อกำหนดให้ภิกษุจะต้องพร้อมกันปฏิบัติตาม นอกจากนั้น เทศกาลยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความดีของบรรดาพุทธศาสนิกชนที่จะได้มีโอกาสในการทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีลและการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง เช่น เทศกาลเข้าพรรษา โดยในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน เมื่อภิกษุเข้าพรรษา ชาวบ้านมีโอกาสนในการทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาไปด้วย

ส่วนในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ได้อธิบายเทศกาลว่านอกจากจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ในบางเทศกาลประชาชนมีโอกาสนในการเฉลิมฉลอง เนื่องในเทศกาลที่มีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่น การทำบุญวันออกพรรษา การตักบาตรในวันเทโวโรหณะ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสด็จลงจากเทวโลกหลังจากการโปรดพุทธมารดาของพระพุทธองค์ เทศกาลการทอดกฐิน หรือการถวายผ้ากฐิน ภายหลังจากการออกพรรษาแล้วก็ตาม เดิมทีมิได้มีความมุ่งหวังเรื่องของการสนุกสนานรื่นเริงเลย เป็นแต่เพียงมีจุดหมายเพื่อเปิดโอกาสให้มีการถวายจีวรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาเท่านั้น สารัตถะดั้งเดิมของเทศกาล ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การจัดให้มีการเทศกาลนั้น มุ่งให้มีการศึกษาหรือการพัฒนาตนเองเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของเทศกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น มุ่งการปฏิบัติให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยด้วยการฝึกตนหรือการศึกษาเป็นหลัก มิได้มีนัยของการสนุกสนานรื่น

เรียงแต่ในระยะภายหลัง ได้มีการเพิ่มแนวคิดเรื่องการแสดงออกซึ่งความสนุกสนานรื่นเริง อีกนัยหนึ่ง เทศกาลของพุทธศาสนาในคัมภีร์นั้น แบ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ (๑) พระภิกษุ การปฏิบัติในวันเทศกาลของพระสงฆ์นั้นเรื่องของการฝึกตนเองตามพระธรรมวินัย และ (๒) ชาวบ้าน การจะแสดงออกของชาวบ้าน เป็นเรื่องของการทำบุญและอนุโมทนา รวมถึงการแสดงออกซึ่งความสนุกสนานเนื่องในเทศกาลนั้น ซึ่งเป็นเรื่องของชาวบ้านที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง

๑.๒.๓ เป้าหมายเทศกาลในสมัยพุทธกาล สำหรับการจัดงานเทศกาลในสมัยพุทธกาล สามารถที่แยกประเด็นเกี่ยวกับเป้าหมายของเทศกาลไว้ได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑) เทศกาลของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อท้องถิ่นในบริบทสังคมอินเดีย

สำหรับการจัดงานเทศกาลหรือนักขัตตฤกษ์ของผู้คนในสังคมอินเดีย จะพบว่าเป้าหมายที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) **เพื่อความสนุกสนาน** การจัดงานนักษัตรประจำปีของชาวบ้านในบริบทสังคมอินเดีย เนื่องจากว่าเป็นงานที่จัดขึ้นในรอบ ๑ ปี และประจำเดือนนักษัตร จึงถือได้ว่าเป็นการจัดขึ้นเพื่อความสนุกสนานเป็นหลัก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นงานที่เกี่ยวกับศาสนาหรือเป็นงานท้องถิ่น เช่น เทศกาล คัมสุรา เทศกาลการเดินรำหรือเทศกาลประจำปีอื่น ๆ โดยผู้ร่วมงานจะถือโอกาสมาร่วมสนุกสนานอย่างพร้อมเพรียงกัน

(๒) **เพื่อเอาใจเทพเจ้า** เรื่องเทพเจ้ากับคนอินเดียเป็นเรื่องที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เนื่องจากสังคมอินเดียส่วนใหญ่เน้นถือศาสนาพราหมณ์ซึ่งจัดเป็นกลุ่มเทวนิยม ดังนั้น เทศกาลของคนสังคมอินเดีย จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อเทพเจ้า เช่น เทศกาลศิวาติส คือการบูชาพระศิวะ หรือเทศกาลบูชาพระเจ้าด้วยน้ำจันทร์ ซึ่งศาสนิกของศาสนาพราหมณ์จะต้องมาแสดงออกซึ่งความเชื่อด้วยการถวายน้ำโสมหรือเหล้าแด่พระเจ้า มีจุดประสงค์หรือมีเป้าหมายของเทศกาลในยุคนั้น จึงเป็นเรื่องการบูชาเทพเจ้าเป็นส่วนใหญ่

(๓) **เพื่อผลความสมบูรณ์ของเกษตรกรรม** สังคมอินเดียโบราณจัดได้ว่าเป็นสังคมเกษตรกรรม เทศกาลในช่วงก่อนลงทำเกษตรจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น เทศกาลวันแรกนาขวัญ(วิปรมงคล) จัดได้ว่าเป็นเทศกาลที่จัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังให้เกิดความสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตร

(๔) **เพื่อผลทางการเมือง** ในการจัดงานเทศกาลรื่นเริงขึ้นในเมืองนั้น ถือได้ว่าเป็นเรื่องของการเมือง หมายความว่า การจัดเทศกาลมุ่งหวังให้เกิดความสามัคคีของคนในสังคม และจะได้ ไม่คิดต่อต้านอำนาจของรัฐ จะมีผลทำให้ประชาชนมีความรักและชื่นชมในการบริหารการปกครอง ของรัฐ อีกประการหนึ่ง การจัดให้มีเทศกาล ก่อให้เกิดความผ่อนคลายความตึงเครียดของ

ประชาชน ทำให้ง่ายต่อการบริหารปกครองของรัฐ ซึ่งในคัมภีร์พบว่ามีหลายเทศกาล ที่พระราชทานเป็นผู้กำหนด ให้มีการจัดเทศกาลขึ้น

๒) เป้าหมายเทศกาลทางพระพุทธศาสนา

เป้าหมายเทศกาลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ มีเป้าหมายที่ค่อนข้างแตกต่างไปจากเป้าหมายของเทศกาลของศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในบริบททางสังคมของอินเดีย เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม หรือหากเทียบกับกลุ่มศาสนาตะวันออก ในอารยธรรมอินเดีย จะพบว่า พระพุทธศาสนาจัดอยู่ในกลุ่มนาสติกะ คือกลุ่มแนวคิดที่ปฏิเสธพระเวท หรือไม่ยอมรับหลักการที่ว่า โลกนี้ถูกสร้างโดยพระพรหม แต่มีหลักความเชื่อตั้งอยู่บนฐานของความจริง คือ (๑) เชื่อกรรมและผลของกรรม (๒) เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถฝึกฝน และพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงสูงสุดได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงหรืออาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติ (๓) เชื่อในหลักที่เรียกว่ากฎธรรมชาติ หรือหลักเกณฑ์อันเป็นสากลของสรรพสิ่ง (นิยาม ๕) และแนวคิดเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตาและปฏิจจสมุปบาท) รวมถึงหลักเกณฑ์อันเป็นกฎสามัญลักษณะของสรรพสิ่งในโลก (กฎไตรลักษณ์) เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าว มิได้น้อมนำไปสู่การเชื่อ หรือยอมรับในอำนาจของเทพเจ้าเลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายของการกำหนดให้มีวันเทศกาลในตรรสนะทางพระพุทธศาสนาแล้ว จึงมิได้เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์หรือคติความเชื่อของสังคมอินเดีย อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะพบว่า เทศกาลทางพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) เพื่อการรักษาภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เทศกาลทางพระพุทธศาสนา กำหนดให้มีเทศกาลเข้าและออกพรรษา จะพบว่า มีบ่อเกิดมาจากการที่ภิกษุได้ท่องเที่ยวไปแล้ว เกิดผลกระทบต่อทรัพย์สินของประชาชน ทำให้พระพุทธศาสนาถูกตำหนิหรือถูกมองว่าเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตที่ไม่เอื้อต่อสังคม เพื่อรักษาภาพลักษณ์ที่ดีของพระพุทธศาสนาโดยภาพรวม พระพุทธองค์จึงได้กำหนดให้เหล่าภิกษุได้พักรักษาตัวในอารามใดอารามหนึ่งเป็นระยะเวลา ๓ เดือน หากไม่มีการกำหนดให้ภิกษุอยู่จำพรรษาแล้ว อาจเกิดกรณีพิพาทกับชาวบ้านในกรณีที่เป็นปฐมเหตุ ดังกล่าวได้

(๒) เพื่อการศึกษาและฝึกฝนพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาและการพัฒนาตนเอง การกำหนดให้ภิกษุได้เข้าจำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน ถือได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ภิกษุได้ฝึกฝนตนเองในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างผาสุก ในช่วงเข้าพรรษา พระภิกษุไม่ได้เดินทางไปไหน ทำให้มีการศึกษาและการอบรมกายจิตใจตนเองย่อมเป็นไปได้โดยง่าย นอกจากนั้นแล้ว ในเทศกาลออกพรรษาและกฐิน ถือได้ว่าเป็น

ช่วงที่มีความสำคัญในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ในการแสวงหาผ้าและรับผ้า
กฐิน จากทายกผู้ศรัทธาได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาและพัฒนาตนเอง
เช่นกัน

(๓) เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวพุทธได้ฝึกฝนตนเองด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญจิต
ภาวนา ในเทศกาลทางพระพุทธศาสนา จะพบว่ามิได้มีส่วนที่เกี่ยวข้องเฉพาะพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังมี
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์หรือชาวบ้านทั่วไปอีกด้วย ซึ่งในเทศกาลแต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็น
เข้าพรรษา ออกพรรษาและกฐินนั้น ล้วนเป็นช่วงเทศกาลที่เปิดโอกาสให้ชาวพุทธโดยทั่วไปได้
ฝึกฝนตนเองด้วยการบริจาคทานแก่พระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การรักษาศีลและการเจริญ
จิตภาวนาได้อย่างเต็มที่ ส่วนออกพรรษาและกฐินก็เช่นกัน ชาวพุทธย่อมมีโอกาสสำคัญในการให้
ทาน คือถวายจีวรที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงที่เป็นกาลทาน คือเทศกาลที่
ชาวพุทธสามารถถวายจีวรได้อย่างเต็มที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ของชาวพุทธตามพระธรรม
วินัย

(๔) เพื่อการรักษาพระธรรมวินัย เทศกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มิได้มี
จุดประสงค์อื่นที่สำคัญไปกว่าการรักษาพระธรรมวินัย คือหลักคำสอนของพระพุทธองค์ คือสำหรับ
พระสงฆ์ การได้เข้าพรรษา ออกพรรษาและการรับกฐิน ถือได้ว่าเป็นการดำเนินไปตามหลัก
ของพระธรรมวินัย คือ การดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ในการกำหนดให้มีเทศกาล
หากภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าว ถือได้ว่าไม่มีการละเมิดพระธรรมวินัย แต่ถ้าหากไม่
ปฏิบัติตามแนวทางของพุทธบัญญัติแล้วเท่ากับเป็นการละเมิดพระวินัย เช่น การไม่ยอมอธิษฐาน
เข้าพรรษา ถือว่าต้องอาบัติปาจิตตีย์ การปวารณาออกพรรษาแล้วไม่ทำตามถือได้ว่าเป็นการขัดพุทธ
บัญญัติ หรือการรับกฐิน โดยไม่เป็นไปตามพุทธบัญญัติ ถือได้ว่าเป็นการละเมิดพระธรรมวินัยเช่นกัน
ดังนั้น การกำหนดให้มีเทศกาลทางพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่ามีเป้าหมายเพื่อรักษาพระธรรมวินัย
เป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า เทศกาลในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ ล้วนมีเป้าหมายที่สำคัญก็คือ
การฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขา หรือการรักษาพระธรรมวินัย รวมถึงมุ่งให้เกิดการบำเพ็ญบุญ
กิริยาวัตถุตามแนวทางของพระพุทธศาสนาของชาวบ้านทั่วไป ซึ่งเราจะพบว่าเป้าหมายของเทศกาล
มิได้มีเป้าหมายเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงแต่ประการใด หากแต่มุ่งเพื่อการศึกษาและพัฒนาตนเอง
ตามแนวทางพระธรรมวินัยเป็นเป้าหมายหลัก

๒.๓ แนวคิดเรื่องพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากจะได้อธิบายถึงความเป็นมาของเทศกาล หรืองานนักขัตตฤกษ์ ซึ่งเป็นงานรื่นเริงตามประเพณี โดยทั่วไปและเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อตามแนวทางของศาสนา และสำนักปรัชญาที่อยู่ร่วมสมัยกับพระพุทธศาสนาเอาไว้ด้วย และที่สำคัญได้อธิบายถึงพิธีกรรมในส่วนที่เป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีการบวช พิธีการแสดงธรรม พิธีการรักษาศีล การถวายทานต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่ชาวพุทธจะต้องศึกษาให้เข้าใจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงพิธีกรรม จะพบว่ามีความสำคัญเกี่ยวกับศาสนาทุกศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากจะพิจารณาถึงเกณฑ์ความเป็นศาสนาหรือไม่ นั่น ประเด็นที่จะต้องคำนึงก็คือพิธีกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นศาสนา ดังนั้น พิธีกรรม จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อคติความเชื่อทางศาสนาของมนุษย์ และศาสนาต่าง ๆ ในชมพูทวีปก็เช่นเดียวกัน ได้มีการประกอบพิธีกรรมที่เนื่องด้วยคำสอนและความเชื่ออยู่หลายประการ โดยพิธีกรรมเหล่านั้นล้วนมีที่มาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม พบว่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ได้ระบุถึงพิธีกรรมของศาสนาต่าง ๆ ไว้ ๒ ประการคือ พิธีกรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์ และพิธีกรรมในทรรศนะศาสนาพุทธ ดังนี้

๑) พิธีกรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ ถือได้ว่าเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism) คือเป็นศาสนาที่นับถือพระเจ้าและจัดได้ว่าเป็นศาสนาที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมอินเดียตั้งแต่ครั้งชนเผ่าอารยันได้เข้ามา มีอิทธิพล โดยศาสนาพราหมณ์นั้น ได้กำหนดให้มีการบูชาเทพเจ้าตั้งแต่ครั้งบรรพกาล

ในสมัยพระเวท ชาวอารยันได้พัฒนาพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา และได้แบ่งคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง คำสอนไว้เป็น ๓ คัมภีร์ และได้ระบุระเบียบวิธีในการประกอบพิธีสำคัญ ๆ เช่น การบูชาฮัญญู ไว้ในคัมภีร์ชื่อว่าชรูเวท ซึ่งคัมภีร์พระเวทนี้ ถือว่ามีกำเนิดขึ้นเมื่อราว ๑๐๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล^๒ และในระยะต่อมา เมื่อพราหมณ์ได้กำหนดให้มีการบูชาเพิ่มอีกหลายองค์ เช่น พระอินทร์ จึงทำให้มีพิธีกรรมในการบูชาเพิ่มมากขึ้น เช่น พิธีถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์^๓ หรือพิธีที่เกี่ยวข้องกับบรรดาชายาของเทพเหล่านั้นด้วย^๔

^๒ สุชีพ บุญญาณูภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๘.

^๓ สุนทร ณ รังสี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์ ๒๕๒๑), หน้า ๗.

^๔ วิลเลียม ซี โอคคอร์ เดอ แบร์, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย, ภาค ๑, หน้า ๕.

พอมาถึงสมัยพระพรหม ในสมัยนี้ พราหมณ์ได้เป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธี แต่เพียงผู้เดียว ทำให้พราหมณ์ต้องเพิ่มขึ้นตอนของการประกอบพิธีต่าง ๆ ให้มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อที่จะให้เกิดผลคือการอำนาจพรจากบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายให้มากที่สุด^๕ แต่เพราะความที่พราหมณ์กำหนดขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น เป็นเหตุให้ประชาชน เกิดความเบื่อหน่าย เป็นเหตุให้พราหมณ์ตัด และเพิ่มมาตรการในด้านความเข้มพลังของพิธีกรรม มากขึ้น^๖ จนถึงขั้นกำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมบูชาผู้ด้วยมนุษย์

ต่อมา ถึงสมัยอุปนิษัท พราหมณ์ได้ลดจำนวนเทพเจ้าลงเหลือเพียงองค์เดียวคือ พระพรหม และได้ก่อตั้งปรัชญาว่าด้วยพรหมันหรือปรมาตมันขึ้น เพื่อเป็นการลดอำนาจของเทพเจ้า ให้น้อยลง โดยเห็นว่าพรหมคือผู้สร้างสรรพสิ่ง และพรหมนั้นเป็นอมตะ เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมในสมัยนี้ จึงมีความกระชับสั้นลง และเปลี่ยนมาเป็นการมุ่งหวังให้บรรลู่สู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนาจะต้องทรมาณตนเองหรือการฝึกตน ส่วนพิธีกรรมได้ถูกลดความสำคัญ ลงไปมาก เนื่องจากนักปราชญ์ยุคนี้ เห็นว่าพิธีกรรมเป็นเพียงการกระทำที่มุ่งหวังผลในทางโลกเท่านั้น หากได้เป็นแนวทางที่จะบรรลู่สู่เป้าหมายสูงสุดแต่ประการใด และคัมภีร์ในสมัยนี้ ประณามการประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าว่า การประกอบพิธีกรรมแบบเดิมนั้นถือว่าเป็นการกระทำของคนเขลา^๗ เพราะการประกอบพิธีบูชาเทพเจ้ามิใช่ทางหลุดพ้นอย่างแท้จริง แต่ถึงอย่างนั้น ในแง่ของการปฏิบัติ การประกอบพิธีกรรมบางอย่างในสมัยนี้ ยังคงบูชากันอยู่ เช่น การบูชาพระอัคนี (เทพแห่งไฟ) และ โสมะ (เทพแห่งคำพูด) ตามแนวทางของโบราณประเพณี เหตุที่ในยุคอุปนิษัทได้มีทำที่ต่อการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ เพราะต้องการปรับปรุงแนวทางคำสอนของศาสนาพราหมณ์ให้มีพัฒนาการมากยิ่งขึ้น ไม่มัวเมาอยู่กับเทพเจ้ามากนัก

ต่อมา ถึงสมัยพราหมณ์ฮินดู การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้มีการปรับเปลี่ยนมากขึ้น โดยพยายามที่จะเน้นหนักในเรื่องของการสวดมนต์อ้อนวอนมากกว่าการประกอบพิธี ที่จำต้องใช้วัสดุหรือชีวิตสัตว์เป็นตัวแทน เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะว่าในสมัยนี้มีกลุ่มแนวคิดหลากหลายได้วิพากษ์แนวทางการประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์อย่างหนัก เป็นเหตุให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนแต่จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมมุ่งที่จะให้ถึงบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย

^๕ สุนทร ฌ รังสี, ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ, หน้า ๕.

^๖ พระอัครคณาธิการ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^๗ เอ็ม หิริยันนะ, ปรัชญาอินเดียสังเขป, แปลโดยวิจิตร เกิดวิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๒๗.

สำหรับพิธีกรรมของพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนานั้นก็มิใช่หลายพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมบูชาโยธู พิธีล้างบาป พิธีบูชาไฟ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมหลักของ สังคมอินเดีย ที่มีการปฏิบัติกันสืบมาตั้งแต่โบราณ

สรุปได้ว่า ความเป็นมาของพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์นั้น เริ่มมาจากการบูชาธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟของชาวมลัทธิแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุมาก่อน เมื่อชาวอารยันอพยพเข้ามายึดครองแล้ว ได้นำเอาแนวคิดนี้ไปรวมกับเรื่องเทพเจ้าของตนและได้พัฒนามาเป็นศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีการบูชา เทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าเหล่านั้น มีความพึงพอใจโดยการบูชาสังเวชนั้นเริ่มจากการบูชาสัตว์ และในที่สุดเป็นมนุษย์ แต่พอมาถึงยุคอุปนิษัท การประกอบพิธีกรรมถูกลดค่าลงตามลำดับ เพื่อให้ เหมาะสมกับยุคสมัยและการปรับเปลี่ยนความเชื่อ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว จะพบว่าศาสนาพราหมณ์ ยังคงยอมรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเทพเจ้าอยู่เหมือนเดิม เพราะศาสนาพราหมณ์นี้เป็นศาสนาเทวนิยมนั่นเอง

๒) พิธีกรรมในทรรศนะของพระพุทธรศาสนา

สำหรับพิธีกรรมทางพระพุทธรศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์ได้ให้ทรรศนะว่า ถ้าเป็นความเชื่อ แบบโบราณนั้น มนุษย์มีความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมต่อความเชื่อนั้นเพราะมีความกลัวเป็นเหตุ เช่น ถ้ากลัวต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วไม่สามารถที่จะหาคำตอบได้ว่าสิ่งที่ตนเองกลัวนั้นคืออะไร จะยึดเอาภูเขาดันไม้ เจดีย์ เป็นที่พึ่ง ที่ระลึก และจะปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเองเชื่อด้วยการประกอบ พิธีกรรม เพื่อเป็นการเอาใจเทพเจ้าหรือสิ่งที่อยู่เหนือเทพเจ้า

ในอัครัญญสูตร ได้กล่าวถึงความเชื่อของผู้คน ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นว่าจะต้องมีผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งก็คือพราหมณ์^๔ ซึ่งหมายความว่า พิธีกรรมเกิดมาจากความเชื่อของมนุษย์ ที่มีความไม่รู้ในข้อเท็จจริงของสิ่งที่อยู่รอบตัว เมื่อไม่รู้จึงประกอบพิธีกรรม เพื่อให้สิ่งที่ตนเองกลัว นั้นไม่ทำอันตรายแก่ตนเองและสังคม จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมของศาสนาโบราณว่ามีสาเหตุมาจาก ความกลัว และความเชื่อที่ยังไม่ตรงตามความจริง แต่การประกอบพิธีกรรมแบบนี้ ไม่ถือว่าเป็นที่พึ่ง อันเกษม หรือนำไปสู่การหลุดพ้นได้ และพระพุทธรศาสนาได้เสนอว่า การมีศรัทธาเคารพในพระ พุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ต่างหากที่สามารถเข้าถึงการหลุดพ้นได้ นอกจากนั้น พระพุทธรศาสนา ได้พยายามที่จะให้คำอธิบายใหม่ เกี่ยวกับพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ดั้งเดิม ให้มีความสอดคล้อง กับวิถีทางของพระพุทธรศาสนา เช่น พิธีการบูชาโยธู และพิธีล้างบาป เพื่อที่จะให้มิพุทธรศาสนิกชน ได้ปรับตัวต่อการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวให้สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธรศาสนา

พระพุทธรศาสนาจัดเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม และมีแนวคิดปฏิเสธพระเวทหรืออำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า ดังนั้น คำสอนของพระพุทธรศาสนา จึงมิได้มีแนวทางที่จะมุ่งประกอบพิธี

^๔ ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๑/๖๐.

เพื่อการเช่นสรวงหรือบูชาเอาใจเทพเจ้าแต่อย่างใด เพราะพระพุทธรูปศาสนานั้นมีความเชื่อ ที่เป็นอัตลักษณ์ของตนที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ คือ

(ก) พระพุทธรูปศาสนามีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถเหนือเทพเจ้า และสามารถที่กำหนดชะตากรรมของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงอำนาจของพระเจ้า หรือเทพยดาฟ้าดิน เพราะมนุษย์นั้นสามารถที่จะฝึกและพัฒนาเองให้ดีกว่าสัตว์ และบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายได้ ดังนั้น พิธีกรรมของพุทธรูปศาสนา จึงมิได้มีเพื่อวัตถุประสงค์ของการบวงสรวงหรืออ้อนวอน

(ข) พระพุทธรูปศาสนามีความเชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรม หมายถึง ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทำกรรมใดไว้ ย่อมจะได้รับผลของการกระทำนั้น ไม่ใช่การรับผลจะมาจากสิ่งอื่น

(ค) พระพุทธรูปศาสนาที่ความเชื่อต่อความจริงที่เกิดจากเหตุและผล กล่าวคือเชื่อในหลักการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ในเรื่องอหิปปัจจยตาและปฏิจจสมุปบาท ที่เห็นว่าความจริง มิได้มาจากการคลั่งบันดาล แต่มาจากเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกัน หรือความจริงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเพียงลำพัง แต่เป็นสิ่งที่มาจากเหตุและผล ด้วยหลักความเชื่อดังกล่าว พิธีกรรมของพระพุทธรูปศาสนา จึงมิได้เกิดขึ้นมาเพื่อสนอง หรือเพื่อการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด หากจะพิจารณาถึงความ เป็นมาของพิธีกรรม แม้ว่าพระพุทธรูปศาสนาจะไม่สนับสนุนการประกอบพิธีกรรมตามนัยของศาสนา เทวนิยมโดยทั่วไป แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพราะพิธีกรรมนั้นยังมีความสำคัญต่อพระพุทธรูปศาสนา ในฐานะที่พิธีกรรมเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สื่อถึงพระธรรมและพระวินัย ได้^๕

พิธีกรรมในทางพระพุทธรูปศาสนา มีบ่อเกิดมาจากการที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้ชาวพุทธปฏิบัติต่อบริบทแนวคิดของพระองค์ ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เช่น พิธีกรรมการแสดงตน เป็นอุบาสกของตปุสสะ หรือพิธีการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาของปัญจวัคคีย์ หรือการประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา ของมารดาบิดาของพระยสกุลบบุตร ซึ่งพิธีกรรมในช่วงนี้ ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่ไม่ได้มีความซับซ้อนหรือมีเงื่อนไขมากนัก ทั้งยังเป็นไปอย่างเรียบง่าย และไม่มีนัยของการอ้อนวอน แต่มีเนื้อหามุ่งถึงความหลุดพ้นหรือการเรียนรู้หลักธรรมวินัยของพระพุทธรูปศาสนา โดยการอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์เป็นหลัก

ในระยะต่อมา เมื่อสังคมของชาวพุทธมีขนาดใหญ่มากขึ้น พระสงฆ์เพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีแนวโน้มของการละเมิดหลักการ คือพระธรรมวินัยมากขึ้น พระพุทธองค์จึงได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพื่อให้พิธีกรรมเหล่านั้น ได้มีส่วนในการคัดกรอง

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พิธีกรรมใดก็ไม่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทาน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

บุคคลอันจะเป็นการชำระรักษาพระธรรมวินัย และการฝึกฝนตนเองของสมาชิกในสังคมสงฆ์ เช่น พิธีการบรรพชาอุปสมบท พิธีการแสดงอาบัติ หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบแลชำระ อธิกรณ์สงฆ์ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อการชำระรักษาพระธรรมวินัยทั้งสิ้น

ในส่วนของชาวบ้านซึ่งเป็นชาวพุทธ ได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรม ซึ่งไม่ขัดต่อ หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีการรักษาศีล พิธีการถวายทาน หรือพิธีกรรมที่เนื่อง ด้วยการกระทำความดีโดยพิธีกรรมดังกล่าว จะต้องมีพื้นฐานอยู่ในหลักของศีล สมาธิและปัญญา กล่าวได้ว่า พิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีที่มาหรือบ่อเกิดมาจากพระธรรมวินัย อัน ถือได้ว่า เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ถ้าหากจะพิจารณาความเป็นมาของพิธีกรรมในทรรศนะ ของพระพุทธศาสนา จะพบว่าพระพุทธศาสนาเห็นว่าพิธีกรรมนั้น มีบ่อเกิดที่สำคัญมาจากความเชื่อ แต่ความเชื่อดังกล่าวไม่ได้มีพื้นฐานมาจากความกลัว

ความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) กลัวแล้วเชื่อ ซึ่งเป็นธรรมชาติ ของมนุษย์ที่มีความกลัวเป็นพื้นฐานของจิต คือรักตัวกลัวตาย หรือรักสุขเกลียดทุกข์ ดังนั้น เมื่อมนุษย์เผชิญกับภัยธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ที่ตนเองหาคำตอบไม่ได้จึงเกิดความกลัว เมื่อเกิด ความกลัวจะหาที่พึ่ง เช่น ป่าไม้ภูเขาราม รุกขเจดีย์^{๑๑} โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะป้องกันอันตราย ให้กับตนเองได้ คือความเชื่อที่เกิดมาจากความกลัวหรืออาการกลัว จึงเชื่อถือกันได้ว่า เป็นธรรมชาติ ของมนุษย์และสัตว์โดยทั่ว ๆ ไป (๒) กลัวแล้วเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น การเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การเริ่มต้นความกลัวแล้วเชื่อในกรณีเช่นนี้ พระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นการเริ่มต้นของการสร้างความมั่นใจให้กับมนุษย์ ในฐานะที่เชื่อแล้วยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่ พึ่ง ย่อมจะก่อให้เกิดความมั่นใจ และหลุดพ้นจากความกลัวเหล่านั้นได้

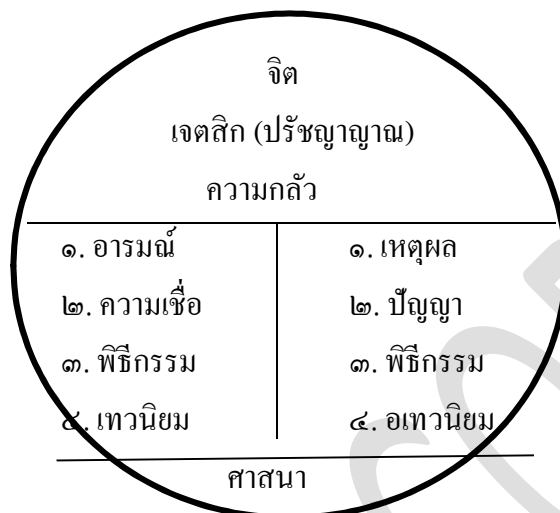
ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา สรุปลักษณะเชื่อได้ ๒ ประการ คือ (๑) ความเชื่อ ที่ ไม่ประกอบด้วยเหตุผลจัดเป็นความเชื่อแบบงมงาย (๒) ความเชื่อที่ประกอบไปด้วยเหตุผลหรือ ปัญญา จัดได้ว่าเป็นความเชื่อที่เป็นไปตามข้อเท็จจริง^{๑๒} พระพุทธศาสนาสนับสนุนความเชื่อ อย่างมีเหตุผล

หากพิจารณาถึงบ่อเกิดของพิธีกรรม พบว่าพิธีกรรมนั้น มีบ่อเกิดมาจากความกลัวในจิตใจ ของมนุษย์ที่พัฒนามาเป็นความเชื่อใน ๒ ชนิดดังกล่าวมา และพิธีกรรมที่ปรากฏออกมาจากความ เชื่อดังกล่าว จะมีลักษณะอยู่ ๒ ประการคือ (๑) พิธีกรรมที่มีเหตุผล และ (๒) พิธีกรรมที่ไม่มีเหตุผล ส่วนจะมากจะน้อยขึ้นอยู่กับความเชื่อและแนวทางของแต่ละศาสนาที่จะอธิบายแก่ศาสนิกของตน

^{๑๑} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๘๙/๕๒.

^{๑๒} ทวี ผลสมภพ, ปรัชญาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๗๕.

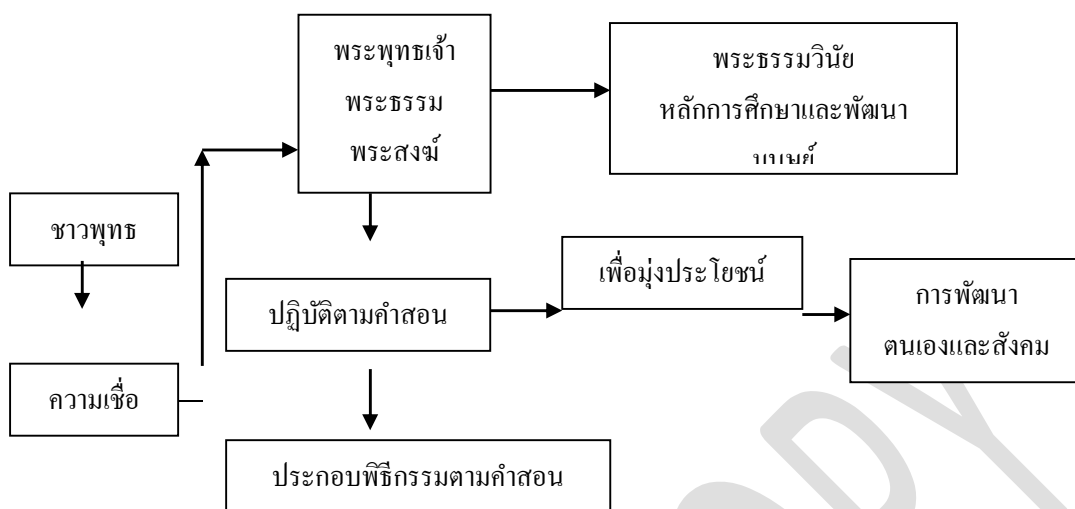
ซึ่งกรอบแนวคิดในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นที่มาของศาสนาต่าง ๆ นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้^{๑๒}

จากแผนภาพข้างต้น จะพบว่าพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นศาสนาทางนิยม หรืออเทวนิยมนั้น มีที่มาหรือบ่อเกิดมาจากจิตที่มีความกลัวตามสัญชาตญาณเป็นพื้นฐาน แต่จะมีจุดแยกตรงที่ตัวคำสอนของแต่ละศาสนาว่าจะเข้าไปเน้นย้ำในเรื่องอะไร ระหว่าง (๑) อารมณ์ และ (๒) เหตุผล ถ้าเน้นย้ำในเรื่องอารมณ์ พิธีกรรมนั้น จะโน้มเอียงไปทางบูชา เช่น สรวง สังเวศ อ้อนวอนบรรดาสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือเหนือจิตใจของมนุษย์ แต่ถ้าคำสอนใดเน้นย้ำในเรื่องของเหตุผล หรือสติปัญญา พิธีกรรมนั้น จะโน้มเอียงไปในหลักการ และความถูกต้องมีเหตุผล โดยมุ่งที่จะเป็นกรอบในการฝึกฝนศักยภาพ ของมนุษย์ มากกว่าที่จะสยบยอมอำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย

เมื่อกล่าวถึงพิธีกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา จะพบว่ามีบ่อเกิดมาจากความมีเหตุผลตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งคำสอนดังกล่าว มุ่งที่จะขจัดความกลัวของมนุษย์และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ให้สามารถพึ่งตนเองและเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส คือเป็นหลักที่ว่าด้วยการศึกษาและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น การกำหนดให้มีพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา คือมุ่งให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองเป็นหลักภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นกรอบแห่งการพัฒนาคนมนุษย์ จึงพบว่า พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา นั้น มิได้เกิดขึ้นมาจากความกลัวต่ออำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย แต่เกิดมาจากความมุ่งหวังที่จะเป็นกรอบ ในการศึกษาและพัฒนาคนตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งบ่อเกิดดังกล่าวเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภูมิ ดังนี้

^{๑๒} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,๒๕๓๗), หน้า

กรอบแนวคิดข้างต้น จะพบว่า การเกิดขึ้นของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีองค์ประกอบที่จะต้องพิจารณาได้เป็น ๔ ประการ คือ (๑) ด้านหลักการ คือ หลักพระธรรมวินัย อันเป็นเนื้อหาของปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) ด้านสถาบันพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ซึ่งจัดเป็นสรณะที่ชาวพุทธจะพึ่งยึดเหนี่ยวหรือมีศรัทธา คือเป็นสถาบันแห่งความเชื่อที่ชาวพุทธจะพึงมี (๓) ด้านพิธีกรรมตามคำสอน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย (๔) ด้านตัวบุคคล คือชาวพุทธที่เป็นผู้มีความเชื่อในคำสอน และแนวทางปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ จะเริ่มจากการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้พระธรรม และก่อตั้งสังคัมภีร์ขึ้น พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือพระธรรมวินัยอันเป็นหลักด้านการศึกษาและพัฒนามนุษย์ ซึ่งในพระธรรมวินัยนั้นจะมี (๑) แนวปฏิบัติด้านคำสอนคือวิธีปฏิบัติส่วน ๆ เพื่อการบรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน ได้แก่ สมณะและวิปัสสนา (๒) แนวทางปฏิบัติด้านขั้นตอน และระเบียบการต่าง ๆ ที่เรียกว่าพิธีกรรม เพื่อมุ่งประโยชน์จากการประกอบพิธีกรรม คือการให้ทาน รักษาศีลและเจริญจิตตภาวนา อันเป็นหลักสำคัญของพระธรรมวินัยนั้น เมื่อมนุษย์ มีความเชื่อต่อสถาบัน คือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ แล้วปฏิบัติตามคำสอน ด้วยการปฏิบัติธรรม หรือการประกอบพิธีอันเนื่องด้วยคำสอนจะทำให้เข้าถึงเป้าหมายอันเป็นผลของพระพุทธศาสนา คือการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้

สรุปได้ว่า บ่อเกิดของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นล้วนเป็นสิ่งที่มาจากพระธรรมวินัยหรือมีความเกี่ยวข้องกับเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) พระธรรมคำสอนซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญ (๒) พระวินัย คือระเบียบ ข้อบังคับอันเป็นกรอบในการฝึกฝน และ

พัฒนามนุษย์และสังคม หรือจะสรุปตามนัยของความเชื่อทางศาสนา จะพบว่าพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติตามความศรัทธา ที่มีต่อพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนานั้นเอง

๒.๓.๓ พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์

พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนานั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น พิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแว่นเทียน พิธีชดแกลบบูชาไฟ พิธีชดข้าวสารบูชาไฟ พิธีเติมเนยบูชาไฟ พิธีเติมน้ำมันบูชาไฟ พิธีพ่นเครื่องเช่นบูชาไฟ พิธีพลีกรรมด้วยเลือด พิธีสาธยายมนต์ไล่ผี พิธีเข้าทรง พิธีบวงสรวงดวงอาทิตย์และท้าวมหาพรหม พิธีเรียกขวัญ พิธีบนบาน พิธีแก้บน พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีปลุกเรื้อน บวงสรวงเจ้าที่^{๑๓} ซึ่งพิธีการเหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเครื่องงานวิชา คือเป็นวิชาที่ขวางทางดำเนินไปสู่พระนิพพาน อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในสมัยพุทธกาลนั้นศาสนาพราหมณ์ได้เน้นย้ำมากในเรื่องของการประกอบพิธีต่าง ๆ ตามความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้า

(๒.๓.๔) พิธีกรรมของลัทธิร่วมสมัยพระพุทธศาสนา

ลัทธิร่วมสมัยของพระพุทธศาสนา คือลัทธิ ของครูทั้ง ๖ ได้แก่ (๑) สัจจะเวทัลลฐบุตร (๒) ปุทฺธกัจจายนะ (๓) มกฺกสิโคสาล (๔) นิครนถ์นาฏบุตร (๕) อชิตเกสกัมพล และ (๖) ปุรณกัศสปะ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มนักคิดที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล ซึ่งกลุ่มลัทธิทั้ง ๖ นั้น บางลัทธิก็มีสถานะเป็นศาสนา และจัดอยู่ในประเภทเทวนิยมเหมือนกับพระพุทธศาสนา และมีการประกอบพิธีกรรมเหมือนกับศาสนาอื่น ๆ ทั่วไป ถ้าจะมุ่งในด้านพิธีกรรมนั้น เจ้าลัทธิมีคิดว่าบุญบาปไม่มีจริง หรือบ้างก็มีความคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างสูญ จึงไม่ต้องมีการประกอบพิธีกรรมใดๆ^{๑๔} แต่ถึงอย่างนั้น พบว่ามีบางเจ้าลัทธิ ได้ประกอบพิธีเพื่อทำปาฏิหาริย์สู้กับพระพุทธองค์ หรือในกรณีที่เจ้าลัทธิเหล่านี้ บางลัทธิ ได้มีพิธีกรรมที่สำคัญก็คือการกล่าวธรรมในวันพระ และการแสดงธรรมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำของทุกเดือน กรณีดังกล่าวทำให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสวดปาฏิโมกข์ตามคติของเจ้าลัทธิ นั้น

นอกจากนั้น ลัทธิร่วมสมัยของพระพุทธศาสนานั้น ยังมีพิธีการให้พรในการฉัน หรือการได้รับบริจาคล้างใดมาจะสวดให้พร ทำให้ประชาชนชอบพิธีกรรมนี้มาก จนเป็นเหตุให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องประกอบพิธีกรรมให้พรแก่ผู้มาถวายทาน กรณีดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นว่าพิธีกรรมบางอย่างของเดิรถีย์ หรือลัทธิร่วมสมัยของพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับวิถีของพระสงฆ์

^{๑๓} ที.สี.(ไทย) ๕/๑๕/๘-๕,๑๕/๕.

^{๑๔} ที.สี.(ไทย) ๕/๑๖๕-๑๖๘/๒๑๒.

(๒.๓.๕) พิธีกรรมตามความเชื่อของคนในท้องถิ่นอินเดีย พิธีกรรมตามความเชื่อของคนท้องถิ่นอินเดีย ที่ปรากฏในคัมภีร์จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่นพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน ซึ่งจะมีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) การแต่งงานแบบวิวาห์มงคล และ (๒) แบบอวาห์มงคล นอกจากนี้ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตายคือพิธีการจัดงานศพ ในสมัยพุทธกาล การจัดงานศพจะมีพิธีกรรมอยู่หลายประการ และมีการจัดการเกี่ยวกับศพที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อ บางท้องถิ่นเห็นว่าเมื่อตายแล้วต้องนำศพไปฝังในป่าช้า เช่นกรณีของมัญญูภุณฑล ที่ถูกบิดานำไปฝังแล้วจะเอาข้าวเอาน้ำไปส่งเป็นประจำ ซึ่งกรณีเช่นนี้ น่าจะเป็นการจัดการศพ ของชนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะ แต่ถ้าเป็นคนจน โดยทั่วไปจะนำศพไปทิ้งในป่าช้าฝึคิบ ซึ่งอยู่ที่ชายป่า ท้ายหมู่บ้าน หรือบางท้องถิ่นที่เอาศพไปเผาที่ป่าช้า การเผาศพจะต้องให้ค่าจ้างกับ สัปเหร่อ ซึ่งกรณีนี้ จะพบมาก เช่น กรณีของท่านทารุจยะที่ถูกวัววิดจนเสียชีวิต ซึ่งถ้าเป็นกรณี เผา สัปเหร่อ จะนำกระดูกมาให้เจ้าภาพเพื่อนำไปก่อสตูบหรือเจดีย์เก็บไว้ และกระดูกที่ได้รับจะนำไปประกอบพิธีล้างกระดูก หรือการใช้กระดูกเสี่ยงทายว่าคนนั้นจะไปเกิดที่ไหน นอกจากนี้ จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับรัฐ เช่น พิธีการขนานพระนามของพระราชโอรสของพระราชธา หรือพิธีแรกนาขวัญในเดือนก่อนการทำการเกษตร ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมของคนในท้องถิ่นของอินเดียในแต่ละท้องถิ่นที่จัดทำทุกปี

๒.๓.๔ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ปรากฏพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีอยู่จำนวนมากหลายพิธีกรรม แต่เพื่อให้เห็นถึงภาพรวม จะนำมากล่าวเฉพาะพิธีกรรมที่สำคัญๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระภิกษุ และอุบาสกอุบาสิกา มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระวินัยบางพิธีที่เป็นเรื่องเฉพาะของสงฆ์ เช่น พิธีการบวช หรือการลงอุโบสถ เป็นพิธีที่ไม่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ ส่วนพิธีถวายอารามหรือพิธีศพนั้น ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน โดยจะได้นำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

๑) **พิธีกรรมการบวช** การบวช หมายถึง การเว้นจากความชั่วทุกอย่าง โดยถือว่าการบวชเป็นเบื้องต้นของการทำดี การบวชมี ๒ ประเภท คือ (๑) การบวชสามเณรหรือสามเณรี เรียกว่า การบรรพชา และ (๒) การบวชของภิกษุและภิกษุณี เรียกว่าการอุปสมบท^๕ การบวช ถือว่าเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่จัดอยู่ในกระบวนการของการรับคนเข้าเป็นสมาชิกของพระพุทธศาสนา เป็นพิธีกรรมเบื้องต้น ที่ผู้จะเข้าสู่กระบวนการของการฝึกฝนตนเอง ตามแนวทางของการเป็นภิกษุ

^๕ พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

จะต้องปฏิบัติตาม การบวชในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเฉพาะการบวชเป็นพระนั้นมีรูปแบบของการบวชอยู่ ๓ ประเภท คือ

(๑) การบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา คำว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง การบวช ที่พระพุทธองค์เป็นผู้บวชให้ และเป็นการบวชเฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ จัดเป็นการบวชในยุคแรกๆ ของพระพุทธศาสนา การบวชประเภทนี้ ถือเป็น การบวชที่ไม่จำเป็นต้องมีคณะสงฆ์ แต่เป็นไปด้วยพุทธอำนาจว่าใครควรหรือไม่ควรในการบวช การบวชประเภทนี้ ปรากฏในกรณีของพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ ภายหลังจากที่ทรงแสดงพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรเทศนาแล้ว พระอัญญาโกณฑัญญะก็ได้ดวงตาเห็นธรรม จากนั้น ท่านได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้รับการบรรพชา พึงได้รับการอุปสมบทในสำนัก ของพระผู้มีพระภาค” พระพุทธองค์บวชให้ด้วยพระคำรับว่า “เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” แล้วตรัสต่อว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” เพียงเท่านี้ ถือว่าการบวชของท่านอัญญาโกณฑัญญะสำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา^{๑๖} แม้ในพระปัญจวัคคีย์ที่เหลืออีก ๔ รูป และพระอรหันต์รูปต่อ ๆ มาก็นับนัยเดียวกัน

(๒) การบวชแบบไตรสรณคมน์ คำว่า ไตรสรณคมน์ หมายถึง การถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต การบวชแบบไตรสรณคมน์ จึงหมายถึงการบวชที่ผู้บวชจะต้องเปล่งวาจาต่อพระอุปัชฌาย์ว่าจะถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง โดยการบวชประเภทนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศพระศาสนาได้ระยะหนึ่งในระยะแรก การบวชจำเป็นต้องมีขึ้นเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธองค์ ต่อมาเกิดปัญหาเนื่องจากพระภิกษุ มีจำนวนมากขึ้นทำให้ยากต่อการเดินทางมาบวชในสำนักของพระพุทธองค์ ดังนั้น พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกรูปสำคัญเป็นผู้บวชให้ โดยทรงกำหนดขั้นตอนของพิธีกรรมที่สำคัญ คือ (๑) ผู้จะบวชต้องปลงผมและหนวดแล้วให้ครองผ้ากาสายะ ให้ห่มอุตุตราสังค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้ว อุปัชฌาย์สั่งให้กล่าวสรณคมน์ คือ การถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต เพียงเท่านี้การบรรพชา (สามเณร) หรือการอุปสมบทสำเร็จลงได้^{๑๗}

(๓) การบวชแบบญัตติจตุตถกรรม คำว่า ญัตติจตุตถกรรม หมายถึง การอุปสมบทที่สงฆ์เป็นผู้กระทำ โดยภิกษุจะประชุมกันครบองค์สงฆ์ตามพุทธานุญาต กำหนดในเขตที่กำหนดเรียกว่า

^{๑๖} วิ.มหา.(บาลี) ๔/๑๕/๑๗, วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๕/๒๗.

^{๑๗} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔/๔๕.

ลีมา แล้วกล่าววาจาประกาศรับผู้ที่อุปสมบทเข้าหมู่และได้รับความยินยอมจากภิกษุที่เข้าร่วมประชุม เป็นสงฆ์นั้น

ความเป็นมาของการอุปสมบทแบบนี้มาจากกรณีของพระราช ผู้ที่เคยถวายภัตตทพพีหนึ่งแก่พระสารีบุตร มีความประสงค์จะบวชแต่หาผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ให้ไม่ได้ จึงเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรผู้รู้คุณที่ราชพราหมณ์ได้เคยถวายภัตตทพพีหนึ่งแก่ตน ทำการบรรพชาอุปสมบท ในพระพุทธศาสนา จึงใช้วิธีการแบบบัญญัติจุดตุลกรรมาจانبจากนั้นเป็นต้นมา

๒) พิธีกรรมการประชุมในวันอุโบสถสำหรับการประชุมในวันอุโบสถนั้น ถือได้ว่ากระทำกิจตามพระวินัย ซึ่งจะต้องมีพิธีกรรมหรือขั้นตอนที่ถูกต้อง ระยะเวลาสั้น พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตเนื่องจากยังไม่มีเหตุ ต่อมา ทรงให้พระภิกษุนำเอาพระวินัยมาสาธยายทบทวนกันในวันดังกล่าว เพื่อเป็นการทรงจำและถ่ายทอดพระวินัยในหมู่พระภิกษุ โดยกำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมก่อนการสวดปาฏิโมกข์ คือกำหนดให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงทำอุโบสถพึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง อะไรมีอยู่ทั้งหมดยกให้ฟัง จงใส่ใจปาติโมกข์นั้น ท่านรูปใดมีอาบัติ ท่านรูปนั้นพึงเปิดเผย เมื่อไม่มีอาบัติฟังนี้ ด้วยความเป็นผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าจักทราบที่ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์”

สำหรับการสวดประกาศถึง ๓ ครั้ง ในท่ามกลางสงฆ์เช่นนี้เป็นเหมือนการเปิดเผยอาบัติของภิกษุแต่ละรูปที่ถูกถาม เมื่อกำลังสวดประกาศถึงครั้งที่ ๓ ภิกษุใครระลึกได้ ยังไม่ยอมเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่ อาบัติทุกกฎจะมีแก่ภิกษุรูปนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุต้องอาบัติแล้วระลึกได้ หวังความบริสุทธิ์ พึงเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่ เพราะเปิดเผยอาบัติแล้ว ความผาสุกย่อมมีแก่ภิกษุรูปนั้น เมื่อสวดบุพพกิจเสร็จภิกษุผู้มีความสามารถจะทำการสวดพระปาฏิโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์ อันถือว่าเป็นกิจที่พระสงฆ์ พึงปฏิบัติเพราะถือเป็นกรอบทางพระวินัยอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญ และก่อนที่จะมีการสวด พระปาฏิโมกข์ทุกครั้ง พระภิกษุทุกรูปจะต้องแสดงอาบัติเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของตนก่อนทุกครั้ง

๓) พิธีกรรมในการฟังธรรม การฟังธรรมนั้น ถือว่าเป็นกระบวนการศึกษาอย่างหนึ่งในสมัยพุทธกาล เดิมที่ไม่มีธรรมเนียมการกำหนดว่าวันพระจะต้องมีการแสดงธรรม การแสดงธรรม จะมีเฉพาะพระพุทธองค์ ส่วนพระสาวกจะไม่มีการแสดงธรรมในวันพระ จนต่อมาพระเจ้าพิมพิสาร ได้ยกเหตุของอัญญาเศียรถึย พระพุทธองค์จึงมีข้อกำหนดให้ภิกษุแสดงธรรมในวันพระได้^{๑๘} สำหรับ การแสดงธรรมนั้น อุบาสกอุบาสิกาจะต้องอาราธนาศีล จากนั้นจึงจะนิมนต์พระให้

^{๑๘} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓๒/๘๘.

แสดงธรรม ซึ่งพิธีการจะยึดเอารูปแบบของการอาราธนาธรรมของพระพรหม ครั้งที่พระพุทธรูปองค์ทรงบรรลุนิพพาน เป็นแนวทาง ส่วนผู้แสดงธรรมจะแสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามลำดับเรื่องเรียกว่า อนุปพพิกขา คือ เรื่องทาน ศีล สวรรค์ เรื่องโทษของกาม และเรื่องอานิสงส์การออกจากกาม หรือแสดงตามลักษณะของพื้นฐานทางความคิดและอุปนิสัยของผู้ฟัง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจแก่ผู้ฟังธรรม และเกิดผลสัมฤทธิ์การแสดงธรรมในแต่ละครั้ง

๔) พิธีกรรมการแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่แทนสงฆ์ การแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่แทนสงฆ์ หมายถึงพิธีกรรมที่สงฆ์จะพึงทำในท่ามกลางคณะ เพื่อแต่งตั้งสมาชิกในสงฆ์ผู้มีคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่แทนสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ มีการแต่งตั้งภิกษุผู้มีหน้าที่จัดแจงเสนาสนะ ภิกษุผู้มีหน้าที่รักษาเรือนคถา ภิกษุผู้รับจีวร ภิกษุผู้แจกจีวร ภิกษุผู้แจกข้าวต้ม ภิกษุผู้แจกผลไม้ ภิกษุผู้แจกของเคี้ยว ภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย ภิกษุผู้แจกผ้า ภิกษุผู้แจกบาตร ภิกษุผู้ใช้คนวัด ภิกษุผู้ใส่สามเณร เป็นต้น^{๘๕}

การแต่งตั้งจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมขึ้นภายใน ซึ่งบุคคลผู้ที่จะมาทำหน้าที่จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติพื้นฐาน ๕ ประการ คือ ไม่มีอคติ ๔ อย่าง และอีก ๑ อย่าง ต้องเป็นผู้รู้เรื่องที่ตนเองได้รับการแต่งตั้งนั้นเป็นอย่างดี ถ้าเป็นฝ่ายเสนาสนะต้องรู้เรื่องเสนาสนะเป็นอย่างดี

๕) พิธีแสดงตัวเป็นอุบาสกอุบาสิกา (พุทธมามกะ) คำว่า อุบาสกอุบาสิกา นั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อธิบายว่า หมายถึง (๑) บุคคลผู้ชวนชวายนเพื่อภิกษุสงฆ์หรือเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา (๒) บุคคลผู้เป็นผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัย โดยการประกาศว่าตนเองเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต ซึ่งเมื่อพิจารณาจากคำจำกัดความดังกล่าว จะพบว่า คำว่าอุบาสกอุบาสิกา นั้นหมายถึงผู้เข้าถึงและประกาศความเป็นผู้ นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต และเป็นผู้ที่จะต้องให้การอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ตามสมควรแก่ฐานะ โดยการชวนชวายนเรื่องทานทั้งไทยธรรม และการตั้งจิตที่ประกอบศรัทธาอันมั่นคงต่อพระภิกษุสงฆ์ โดยอุบาสกอุบาสิกาตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา นั้น จะต้องมียุทธธรรมพื้นฐานที่สำคัญ คือ มีกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต กล่าวคือ ทำ พูด คิด ที่มุ่งประโยชน์เพื่อพระพุทธศาสนา และต้องมีคุณธรรมอันแสดงถึงความเป็นอุบาสกที่ดีด้วย

นอกจากนั้นยังมีหลักอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีก เช่น การเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดีจะต้องไม่ขาดการไปเยี่ยมเยียนพระภิกษุ ไม่ละเลยการฟังธรรม รักษาศีล เลื่อมใสในภิกษุ สามเณร ภิกษุณี สามเณรีแบบไม่หวั่นไหวไม่เอาใจออกห่างจากพระศาสนา และสนับสนุนกิจกรรมของศาสนาเป็นเบื้องต้น พิธีกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

^{๘๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๗/๗๕.

๖) การแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาแบบเทววจิก หมายถึง การประกาศตนเป็นสาวก ของ พุทธเจ้าโดยการเข้าถึงพระพุทธรูป และพระธรรมเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต เหตุที่ประกาศดังกล่าว เพราะ ในครั้งนั้น มีเพียงพระพุทธรูป และพระธรรมเท่านั้น สำหรับอุบาสกที่ประกาศตนเป็นอุบาสก โดย วิถีเทววจิกนั้น ได้แก่ตปัสสะ และกัลลิกะ ซึ่งถือว่าเป็นอุบาสกกลุ่มแรกในพระพุทธศาสนา^{๒๐}

๗) พิธีแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาแบบเทววจิก หมายถึง การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ด้วยการเข้าถึงพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต อันเป็นการเข้าถึงครบ ๓ รัตนะ ในกรณีดังกล่าว ได้แก่ บิคามารดา และภรรยาเก่าของท่านยสกุลบุตรผู้ได้บรรลุนิพพาน ในช่วง ต้นพุทธกาลที่พระพุทธรูปประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งในการเข้าถึงพระรัตนตรัยเฉพาะของบิดา พระยสกุลบุตรนั้นท่านได้กล่าวสมทานว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงพระไตรรัตนเป็นสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^{๒๑} การประกอบพิธีกรรมแสดงตน เป็นพุทธมามกะนี้ จะมีองค์ประกอบที่สำคัญก็คือ (๑) การให้ทานหรือถวายทานแด่พระสงฆ์ (๒) การรับพรคือพระสงฆ์อนุโมทนา (๓) การประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา ดังนั้น การประกาศ ตนเป็นพุทธมามกะจะยึดหลักการดังกล่าวนี้อยู่เสมอ

(๘) พิธีกรรมการถวายผ้าอาบน้ำฝน การถวายผ้าอาบน้ำฝนนั้น นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นผู้เริ่มต้นการถวาย เนื่องจากเห็นว่าพระสงฆ์จำเป็นต้องใช้ผ้าในการผลัดเปลี่ยนอาบน้ำในช่วง เข้าพรรษา เพราะในสมัยนั้นพระสงฆ์ไม่มีผ้าอาบน้ำ โดยมากจะเปลือยกายอาบน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่อง ที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น พระพุทธรูปจึงทรงอนุญาตให้มีการถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ ได้ในช่วงเข้าพรรษา

(๙) พิธีกรรมการถวายสังฆทาน คำว่า สังฆทาน หมายถึง ทานที่ชาวพุทธถวายแก่พระสงฆ์ คือภิกษุตั้งแต่ ๒ รูปขึ้นไป โดยไม่ได้จำเพาะเจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง หรือหมายถึงการให้แก่ ส่วนรวมเพื่อมุ่งหวัง ให้เกิดประโยชน์แก่สงฆ์

การถวายสังฆทาน ได้มีมาในพระพุทธศาสนายุคต้น ปรากฏอยู่ในทักษิณาวินิจฉัยสูตร กรณีที่พระพุทธรูปทรงรับการถวายผ้าจีวรจากพระนางมหาปชาบดีโคตมี ที่ทรงมีศรัทธาจะถวาย เจาะจงพระพุทธรูป แต่ตรัสแนะนำให้ไปถวายสงฆ์ว่า “โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันบูชาตถาคตและสงฆ์” แม้พระนางกราบทูลถวายถึง ๓ ครั้ง พระพุทธรูปทรงตรัสเช่นนั้น จนพระอานนท์ได้กราบทูลว่า ขอพระองค์ทรงโปรดรับผ้าผืนนั้น เถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น พระพุทธรูปจึงทรงอธิบายถึงอานิสงส์ของการถวายทานแบบต่าง ๆ มี

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๑๐.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๔/๒๗-๒๘/๕๕.

ปาฏิบุคลิกทาน คือการให้เป็นการเจาะจง และสังฆทาน คือการให้แก่สงฆ์ แล้วทรงเปรียบเทียบว่า การให้แบบเจาะจงนั้นมีผลน้อย เทียบไม่ได้เลย กับการให้แบบไม่เจาะจง คือ สังฆทาน ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า“เรากล่าวทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ว่า มีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ แต่เราไม่กล่าว ปาฏิบุคลิกทาน ว่ามีผลมากกว่าทักษิณาที่ถวายในสงฆ์โดยปริยายไร ๆ เลย”^{๒๒} นับแต่นั้นเป็นต้นมาชาวพุทธจึงนิยมการถวายสังฆทาน เพราะเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก สำหรับพิธีกรรมการถวายสังฆทานนั้น มีพิธีกรรมสำคัญก็คือ การให้ทานด้วยการกล่าวคำถวาย ซึ่งในคัมภีร์มิได้กล่าวรายละเอียดมากนัก แต่ปัจจุบันมีคำถวายสังฆทานที่เป็นที่นิยมอยู่หลายสำนวน และมีการรับศีลรวมถึงการกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวร

(๑๐) พิธีกรรมการถวายอารามแด่พระสงฆ์ ในระยะเริ่มแรกของการประกาศ พระศาสนาของพระพุทธองค์นั้น จะพบว่า พระองค์ยังไม่ได้มีการกำหนดกรอบในการทำบุญของบรรดาชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์มากนัก ทั้งนี้ อาจจะมาจากสาเหตุที่ว่าในระยะแรกทรงมุ่งเฉพาะการประกาศหลักการและคำสอน ของพระองค์ให้แพร่หลายเสียก่อน อนึ่ง ทรงมีแนวทางว่า อะไรก็ตาม หากไม่มีเหตุ พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติ หรือการกำหนดให้เป็นข้อปฏิบัติก่อนการเกิดเหตุหรือมีผู้กราบทูลขอที่อยู่อาศัยของพระภิกษุก็เช่นกัน ในระยะแรกทรงให้อาศัยอยู่โคนต้นไม้ หรือที่พักอันสงัดไปก่อน แต่ต่อมาภายหลัง ได้มีผู้เห็นความจำเป็นจึงได้ทรงอนุญาตการถวายอาราม ให้เป็นที่ปฏิบัติสมณธรรมของพระสงฆ์ได้ สำหรับการถวายอารามที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นมีกรณี ของพระเจ้าพิมพิสารที่ถวายพระเวฬุวัน^{๒๓} อนาคตปิณฑิกเศรษฐี ผู้ถวายพระเชตะวันมหาวิหาร หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ถวายบุปผาราม เป็นต้น ซึ่งการประกอบพิธีกรรมการถวายจะมีลำดับขั้นตอนการถวายตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ดังนี้

(๑) ทายกทายิกาผู้มีความประสงค์จะถวายที่ดินแก่สงฆ์ ที่นั้นจะต้องมีความเหมาะสมตามพระราชดำริว่า “อุทยานเวฬุวันของเรานี้ ไม่ใกล้และไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าไปได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการลับของหม่อมมนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น” เข้าไปหาสงฆ์พร้อมกับแจ้งความประสงค์ว่ามีความต้องการจะถวายที่ดินสร้างวัดแก่สงฆ์ โดยจะต้องนิมนต์พระไปฉันภัตตาหารที่บ้าน หรือในพื้นที่ที่ต้องการจะถวายอันเป็นการทำทานแก่ผู้มีศีล

(๒) เมื่อสงฆ์ทราบรับนิมนต์แล้วเดินทางไปที่จะสร้างวัด ภัตตาหารในตอนเช้า

(๓) ทายกทายิกาผู้เป็นเจ้าของจะฟังพระธรรมเทศนาจากพระภิกษุถึงอานิสงส์การถวายที่ดินสร้างวัด ซึ่งในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์แสดงธรรมด้วยพระองค์เอง

^{๒๒} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๓๐๔.

^{๒๓} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕-๕๖/๑๐๕.

(๕) ทายกทายิกากล่าวคำถวาย เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี

อนึ่ง จะพบว่าในกรณีของการถวายที่ดินและสร้างวัด เจ้าภาพจะต้องสร้างเสนาสนะกุฏิวิหาร ให้เสร็จพร้อมสรรพจึงจะถวาย เพราะถือว่าเป็นการสร้างถวาย เช่น กรณีของพระเจ้าพิมพิสาร หรืออนาถปิณฑิกเศรษฐี ที่สร้างเสนาสนะจนเสร็จแล้วจึงถวาย

(๑๑) พิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ ธรรมเนียมการขึ้นบ้านใหม่นั้น มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล โดยพิจารณาได้จากกรณีของเจ้าศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ที่ทรงสร้างห้องพระโรง (สันฐาคารสภา) เสร็จแล้ว ยังไม่มีใครเข้าพักอาศัยหรือทำการ เมื่อทราบข่าวว่าพระพุทธรองค์เสด็จมาจึงเข้าเฝ้า กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ห้องพระโรงหลังใหม่ที่พวกเจ้าศากยะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ให้สร้างเสร็จได้ไม่นาน ยังไม่มีสมณะ พราหมณ์ หรือใคร ๆ ที่เป็นมนุษย์ เข้าพักอาศัย ขอพระผู้มีพระภาคทรงใช้ห้องพระ โรงนั้นเป็นปฐมฤกษ์ด้วยเถิด พวกเจ้าศากยะ กรุงกบิลพัสดุ์จะใช้ภายหลังที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้เป็นปฐมฤกษ์แล้ว ซ่อนั้น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พวกเจ้าศากยะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ตลอดกาลนาน”^{๒๔} พระพุทธรองค์ทรงรับนิมนต์โดยคฤภาพ เมื่อเจ้าศากยะทรงทราบว่าพระผู้มีพระภาค ทรงรับนิมนต์แล้ว จึงเสด็จกลับไปสู่ห้องพระ โรงหลังใหม่ แล้วรับสั่งให้ปลูลาดห้องพระ โรง ให้ปลูดาอาสนะทั่วทุกแห่ง ตั้งหม้อน้ำ ตามประทีปน้ำมัน แล้วเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ เพื่อกราบทูลเสด็จเพื่อประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่และฉันภัตตาหารเป็นปฐมฤกษ์ โดยในวันดังกล่าว พระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงธรรมแก่เจ้าศากยะที่เข้าเฝ้าจำนวนมาก และจากกรณีดังกล่าว ชาวพุทธ โดยทั่วไป เมื่อมีการสร้างบ้านหรืออาคารหลังใหม่ จึงนิยมนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีเพื่อเป็นสิริมงคล

(๑๒) พิธีกรรมการชำระบ้านเมือง(สะเดาะเคราะห์) สำหรับพิธีกรรมนี้ มีปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถา เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการชำระบ้านเมืองที่กำลังเกิดภัยพิบัติ โดยการใช้วิธีการสวดมนต์ซึ่งเป็นพุทธานุภาพอย่างหนึ่ง ในคัมภีร์ได้อธิบายถึงความเป็นมาของภัยที่เกิดในเมืองไพสาลี และการดำเนินการแก้ไขภัยต่างๆ นั้น กล่าวคือสมัยหนึ่ง เมืองไพสาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่งกว้างขวาง มีคนอยู่อาศัยจำนวนมาก ต่อมา ได้เกิดภัย คือข้าวยากหมากแพงขึ้น ทำให้ประชาชนล้มตาย ด้วยความหิวโหยเป็นจำนวนมาก ต่อมาบรรดาอมนุษย์ ยักษ์ ภูตผี ปีศาจ ได้เข้าไปสู่พระนคร เพราะกลิ่นซากศพของมนุษย์ที่ถูกทิ้งไว้ ทำให้มนุษย์ยิ่งล้มตายกันมากขึ้นจากการเบียดเบียนของอมนุษย์

ต่อมา ได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้น เพราะความไม่สะอาดของบ้านเมืองอันเกิดจากซากศพ ซึ่งเกิดภัย ๓ อย่าง คือ (๑) ภัยเกิดแต่ภิกษาหาได้ยาก (๒) ภัยเกิดแต่อมนุษย์ (๓) ภัยเกิดแต่โรค

^{๒๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๒/๑๑.

ขณะนั้น ชาวเมืองที่เหลืออยู่ ได้ประชุมกันแล้วนำเรื่องขึ้นกราบทูลพระราชาวา ภัย ๓ อย่าง ที่ไม่เคยเกิดขึ้นได้เกิดขึ้นแล้วในพระนครนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจะอย่างไรกัน พระราชาจึงได้รับสั่งให้ทำการประชุมประชาชน ในท้องพระโรงแล้วให้สืบหาต้นเหตุของความเดือดร้อน และพยายามหาวิธีการแก้ไข ซึ่งในเบื้องต้น มีผู้เสนอว่าให้มีการทำพิธีกรรม การบวงสรวง จึงมีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวแต่ไม่เป็นผล จึงได้พากันปรึกษากันว่าควรไปเชิญครูทั้ง ๖ มีปुरुณกัสสปะ เป็นต้น มาประกอบพิธีกรรม แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่งเสนอว่า ควรไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์มาน่าจะดีกว่า เพราะพระองค์เป็นผู้ มีอานุภาพมาก การที่ทรงเสด็จมาจะทำให้ภัยต่าง ๆ สงบระงับไปได้ ซึ่งข้อเสนอนี้ทำให้ประชาชนเห็นด้วยเป็นจำนวนมาก

เมื่อประชุมตกลงกันแล้ว จึงได้ส่งคนไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์ ซึ่งประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์ ให้เสด็จมาที่เมืองไพสาลี โดยได้อธิบายถึงภัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองให้พระพุทธองค์ทรงทราบโดยละเอียด พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์แล้วได้เสด็จไปที่เมืองไพสาลี เมื่อเสด็จไปถึงชาวเมืองให้การต้อนรับพระองค์เป็นจำนวนมาก โดยเมื่อขณะที่เสด็จไปถึงเมืองนั้นได้เกิดเหตุอัศจรรย์คือฝนได้ตกอย่างหนัก ทำให้เมืองไพสาลีเกิดน้ำท่วมถึงสะเอวและได้พัดพาเอาบรรดาซากศพทั้งหลายให้ไหลไปตามแม่น้ำจนหมดสิ้น ทำให้เมืองไพสาลีมีความสะอาดขึ้น

พระพุทธองค์เมื่อเสด็จไปถึงเมืองภายหลังจากฝนตกชำระล้างเมืองแล้ว ได้รับสั่งให้พระอานนท์ได้เรียนรัตนสูตร แล้วเดินสวดพระปริตรพร้อมกับพระราชาทิ้งหลาย และทำน้ำมนต์รดตามกำแพงเมืองต่างๆ โดยรอบ เมื่อพระเถระได้สวดพระปริตร คือ ยังกิญจิ วิตตัง เป็นต้น พร้อมประพรมน้ำมนต์ไปทั่วเมือง น้ำที่สาดขึ้นไปเบื้องบนได้ตกลงบนกระหม่อมของมนุษย์เมื่อมนุษย์ทั้งหลายถูกเมื่อน้ำมนต์กระหน่ำแล้ว ๆ ต่างพากันหนีไปหมด เมื่อพระเถระสวดถึงบท ยานิส ภูตานิ เป็นต้น แล้วรดน้ำมนต์แก่ผู้ป่วย สำหรับผู้ป่วยที่หายจากโรค ลูกขึ้นแหวดล้อมพระเถระกลับเข้าสู่ท้องพระโรงที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ นับแต่นั้นมา เหตุการณ์ร้ายที่เมืองไพสาลีได้สงบลง ทั้งนี้ ด้วยอานุภาพของพระพุทธองค์นั่นเอง

กรณีดังกล่าว เราจะพบว่า เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นในบ้านเมืองของชาวพุทธ มักจะมีการประกอบพิธีกรรมที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอันจะเป็นเหตุในการแก้ไขปัญหานั้นไปได้ แต่ถึงอย่างนั้นเราจะพบว่าการประกอบพิธีกรรมของชาวพุทธแม้จะมีเรื่องปาฏิหาริย์แต่ไม่ได้มีนัยของการกระทำ ที่มุ่งถึงการเช่นสรวงแต่อย่างใด หากแต่เป็นการประกอบพิธีกรรมที่เกิดจากการระลึกถึงบารมี ของพระพุทธองค์เป็นหลัก

(๑๓) **พิธีกรรมการจัดการเกี่ยวกับศพ** การจัดงานศพ ถือเป็นเรื่องที่น่ามาซึ่งความเศร้าโศกสำหรับคนทั่วไป คนอินเดียในสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพ ๔ วิธีการ คือ (๑) นำศพไปทิ้งในป่าช้าฝึคิบ เพื่อให้เป็นอาหารของแร้งกา สัตว์ป่า วิธีการนี้ เป็นวิธีการของคนที่มีฐานะยากจน

เพราะไม่มีเงินทองในการดำเนินการ (๒) นำศพไปฝังดิน (กรณีของมฤตยูคุณทลี) แล้วทำการส่งข้าวส่งน้ำเป็นเครื่องเซ่นสังเวศ วิธีกรณีนี เป็นวิธีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดำเนินการกัน เพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝังยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่ (๓) นำศพไปไว้ที่ป่าช้า แล้วให้ช่างสัปเหร่อทำหน้าที่ในการเผาแล้วนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้ วิธีกรณีนี เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่เป็นนักบวชหรือผู้นำทางศาสนาหรือพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลาย หรืออาจรวมถึงผู้ที่มีฐานะทั้งหลายด้วย กรณีการจัดการศพเช่นนี้ เช่น กรณีของทวารุจิยะ ผู้บรรลอรหันต์ขณะเป็นฆราวาสแล้วถูกวัววิดเสียชีวิต พระพุทธองค์มีรับสั่งให้เผาแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนเคารพบูชา หรือกรณีการจัดการถวายพระเพลิงพระพุทธรูประ ตามแบบอย่างของเจ้ามัลลกษัตริย์ จะพบว่า เป็นการนำรูปแบบนี้มาใช้ในกรณีการถวายพระเพลิงแล้วก่เจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังสักการบูชา (๔) วิธีการอื่น ๆ เช่น การนำไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ วิธีกรณีนี เป็นแนวคิดที่เกิดมาจากศาสนาพราหมณ์

ในกรณีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้น พระพุทธศาสนาได้กำหนดให้มีการใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติธรรมคือการพิจารณาซากศพ เพื่อให้เกิดธรรมสังเวชและการเห็นความไม่แน่นอนของสังขาร ดังมีบทพิจารณาว่า “อีกไม่นานนัก ร่างกายนี้จักปราศจากวิญญาณถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน เหมือนก้อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น”^{๒๕} การจัดการเกี่ยวกับศพในสมัยพุทธกาลถือเป็นเรื่องของชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นเพียงผู้เข้าไปพิจารณาเพื่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ได้มีการนำพิธีกรณีนีเข้ามาเกี่ยวข้อง และให้ศีลธรรมที่ดีแก่ญาติด้วยการให้เห็นหลักความจริง ไม่เศร้าโศก หันมาทำบุญอุทิศให้ดีกว่าการมานั่งร้องไห้โหยหาคนที่จากไป

๒.๓.๕ ลักษณะของพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การประกอบพิธีกรรมพระพุทธศาสนาทั้งหมด จะพบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีลักษณะที่สำคัญอันเป็นข้อแตกต่างกับพิธีกรรมของศาสนาอื่นและความเชื่อของชาวอินเดียดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

(๑) พิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีลักษณะของการเน้นความเรียบง่าย ไม่ยุ่งยาก เช่น พิธีกรรมการแสดงธรรม การฟังธรรม หรือการให้ทาน จะไม่มุ่งไปที่การบูชาสิ่งสูงสุด คือการบูชาเทพเจ้า แต่มุ่งไปที่การฝึกฝน หรือให้เกิดการเรียนรู้ของคนในสังคมเป็นหลัก และเน้นความพอเพียงหรือสันโดษ

(๒) พิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีลักษณะของการเป็นพิธีกรรมที่เป็นไปตามหลักการหรือขั้นตอนของพระวินัย อันจะสอดคล้องกับหลักธรรม เช่น การประกอบพิธีกรรมการเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือการทอดกฐิน จะพบว่า พิธีกรรมดังกล่าวจะมีความเข้มงวดค่อนข้างมาก ทั้งนี้

^{๒๕} พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๔๑/๒๓๔.

เพราะต้องการให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ โดยเฉพาะ คณะสงฆ์ ดังปรากฏในหลายพิธีกรรมที่เน้นมากในเรื่องของการประกาศให้สงฆ์ทราบ เพื่อจะได้ มีข้อตกลงร่วมกันของชุมชนสงฆ์ที่เป็นสังคมแห่งความโปร่งใส ไม่มีการเลือกปฏิบัติ การกระทำ เช่นนี้ ย่อมเป็นการฝึกฝนให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธี มีความสำนึกในความเป็นสมาชิกในสังคม ที่จะต้องมีส่วนในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การอุปสมบท การกรานกฐิน การสวดพระปาติโมกข์ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ ถือเป็นพิธีกรรมที่มีความเคร่งครัดในเชิงวินัยอย่างมาก

(๓) พิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีลักษณะของการบูชาหลักความถูกต้อง ตามแนวทางของศีล สมาธิ และปัญญา ไม่เน้นการบูชาหรือบวงสรวงเทพเจ้า เพราะเป็นศาสนาอเทวนิยม

(๔) พิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีลักษณะของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบพิธีกรรมของศาสนา และความเชื่อท้องถิ่นให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น การลงอุโบสถหรือการแสดงธรรมในวันพระ เป็นการปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงมาจากคติของศาสนาท้องถิ่น หรือแม้แต่การถวายอารามแก่สงฆ์ถือนัยตามคติของศาสนาอื่น ๆ แต่เป็นการปรับปรุง มาเพื่อให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเอง

๒.๓.๖ เป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เป้าหมายหลักของการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีข้อสังเกตที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) มีเป้าหมายให้สอดคล้องกับหลักคำสอน คือการประกอบพิธีมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการสร้างกระบวนการในการเรียนรู้ตามหลัก ศีล (ระเบียบวินัย) หลักสมาธิ (การฝึกจิต) และหลักปัญญา (การรู้เท่าทันความเป็นจริง) กล่าวคือ การประกอบพิธีกรรมในแต่ละครั้งผู้เข้าร่วมสามารถนำเอาหลักการ หรือคติของการประกอบพิธีกรรมไปใช้ได้ เช่น การเข้าพรรษา ผู้เข้าร่วมเมื่อประกอบพิธีกรรมแล้วย่อมจะต้องเน้นหนักในเรื่องของการฝึกฝนตนเองให้มาก ในช่วงระยะของการกำหนดเข้าอยู่พรรษานั้น

(๒) มีเป้าหมายมุ่งที่วิธีการคัดกรองคนเข้ามาเป็นสมาชิกในทางศาสนา เช่น พิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบท ที่ต้องมีการสอบถามคุณสมบัติของผู้บวชให้ครบถ้วน การประกอบพิธีดังกล่าวมุ่งถึงเป้าหมายคือการคัดกรองคนเข้ามาในสังคมสงฆ์เป็นหลัก

(๓) มีเป้าหมายเพื่อการประกาศคุณความดีของผู้ที่มีศรัทธา ให้เป็นที่รับรู้กันในหมู่คนในสังคม เช่น พิธีกรรมการทอดกฐิน พิธีกรรมการถวายอาราม พิธีกรรมการถวายสังฆทาน พิธีกรรมเหล่านี้ มีเป้าหมายที่จะประกาศคุณความดีของผู้เป็นเจ้าของศรัทธาให้สังคมได้ทราบ และเป็นการประกาศให้พระสงฆ์ทั้งมวลทราบถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น ๆ ได้

(๑) มีเป้าหมายเพื่อการฝึกฝนจิตใจ เช่น พิธีกรรมการจัดการศพ หรือสรีระของผู้วายชนม์ สำหรับพระสงฆ์ย่อมได้อุปกรณ์ในการปลงธรรมสังเวช สำหรับคฤหัสถ์ย่อมได้โอกาสในการพิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร อันจะนำไปสู่การปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นในสิ่งสมมติที่เกิดขึ้นและดับลงไปได้ หากไม่มีพิธีกรรมใดๆ เกิดขึ้น การฉกฉวยหรือการสร้างปัญญาจะไม่เกิดขึ้น การประกอบพิธีกรรม จึงมีส่วนทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีทุกส่วนได้ความรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองและสังคม

๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ มีความสำคัญกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเกี่ยวกับ หลักคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งจะเป็นแนวทางไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีหลักการความสัมพันธ์ที่สำคัญ คือ

(๑) เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม คือหลักคำสอนในส่วนที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ และพระวินัย คือหลักคำสอนที่เกี่ยวกับจริยธรรมคือระเบียบปฏิบัติ ที่จะเป็นกรอบในการฝึกคนให้ดำเนินชีวิตให้บรรลุผลตามกฎธรรมชาติอันเป็นความจริงอันสูงสุด เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ จะพบว่า ทั้งเทศกาลและพิธีกรรม จะมุ่งสู่การปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการสำคัญดังกล่าว

(๒) เทศกาลและพิธีกรรมล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น เทศกาลเข้าพรรษา และเทศกาลออกพรรษา ล้วนเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการการศึกษาหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญาแทบทั้งสิ้น

(๓) เทศกาลและพิธีกรรมนั้น ต่างมีความสัมพันธ์กันในด้านเป้าหมายเป็นสำคัญ คือ มุ่งถึงการเรียนรู้ตามกรอบของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าเทศกาลจะมีการเน้นความสนุกสนาน แต่ความสนุกสนานดังกล่าวจะอยู่ในกรอบของการศึกษา คือมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการศึกษา ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับเทศกาลและพิธีกรรมในศาสนาและความเชื่ออื่น ๆ ในคัมภีร์จะพบว่า เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาจะมีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน ผิดกับเทศกาลและพิธีกรรม ทางศาสนาและความเชื่ออื่น ๆ ที่บางครั้งจะไม่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ เทศกาลบางเทศกาล จะเน้นความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว ส่วนพิธีกรรมจะมุ่งถึงความศักดิ์สิทธิ์อย่างเข้มงวด ซึ่งทำให้มีข้อแตกต่างค่อนข้างชัดเจน อีกประการหนึ่ง เทศกาลและพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่ออื่น ๆ จะมุ่งไปที่การบวงสรวงบูชามากกว่าการส่งเสริมให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ ทำให้

ทั้งสองส่วน มีความสอดคล้องกันในเชิงของการอ้อนวอนเท่านั้น แต่ไม่ได้มุ่งการบรรลุเป้าหมายของศาสนาที่ตนนับถือ

๒.๕ คุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา จะเน้นคุณค่าที่แตกต่างจากเทศกาลและพิธีกรรมของศาสนาหรือความเชื่ออื่นๆ โดยมุ่งเน้นถึงคุณค่าของชีวิต คือ

(๑) **คุณค่าในด้านการพัฒนาชีวิต** ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น จะพบว่ามีความหมายแก่นของคำสอนอยู่ที่ไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง การประกอบเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาจึงมีแนวทางในการที่จะนำไปสู่การฝึกฝนและพัฒนาตนเองเป็นหลัก ไม่ได้มีลักษณะของการมุ่งเน้นถึงการอ้อนวอนหรือบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่พบว่า เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาโดยมากจะเป็นสิ่งที่นำไปตามหลักคำสอนของพระวินัย คือกรอบการพัฒนาชีวิต คือเทศกาลและพิธีกรรมนั้น จะต้องเป็นไป เพื่อ ความมักน้อย สันโดษ และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมไม่เป็นไปเพื่อก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อวิถีการดำเนินชีวิต ที่ผิดจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่น เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา การบรรพชาอุปสมบท การจัดงานศพ หากพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้ว เทศกาลและพิธีกรรมเหล่านั้น เป็นไปเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาเป็นหลัก ดังนั้น จะพบว่าเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา มีคุณค่าในเรื่องของการพัฒนาชีวิต ให้ดำเนินไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุด ที่สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเองและสังคมได้

(๒) **คุณค่าในด้านการพัฒนาสังคม** การจัดงานเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น หากพิจารณาในด้านองค์ประกอบ จะพบว่า เทศกาล และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ย่อมให้คุณค่าแก่สังคม ในด้านการเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือ ที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีของคนในสังคม หรือเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคมในแง่ของการมีส่วนร่วมในการดำเนินการภายใต้กรอบความเชื่อของคนในสังคมเดียวกัน ซึ่งจะทำให้คนในสังคมเกิดความสามัคคีกันได้ อันเป็นผลมาจากการประกอบพิธีกรรมและการจัดงานเทศกาล ความผาสุกของชุมชนที่ได้มีโอกาสร่วมมือกันในการสร้างคุณงามความดี ทั้งในส่วนของผู้ให้และผู้รับ ทำให้ชุมชนที่มีความเชื่อร่วมกัน สามารถใช้กรอบแนวคิดเรื่องเทศกาลและพิธีกรรมนี้ ในการสร้างชุมชนและสังคมให้มีความมั่นคงและสันติสุขขึ้นมาได้

สรุปท้ายบท

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ที่ปรากฏในคัมภีร์ได้แสดงเรื่องราวและความเชื่อของผู้คนในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดี ที่มีทำที่ต่อการจัดงานเทศกาลและการประกอบพิธีกรรม ซึ่งล้วนจะต้องเป็นสิ่งที่มาจากกรอบพื้นฐานทางความเชื่อและคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ไม่เป็นไปเพื่อการสยบยอมต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ แต่มุ่งที่จะให้ความสำคัญอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะพบว่าพระพุทธศาสนา มีความพยายามอย่างยิ่ง ที่จะพยายามปรับปรุงรูปแบบของการแสดงออกทางความคิด และการปฏิบัติเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ที่มีอยู่แล้วในสังคมดั้งเดิม ปรับเปลี่ยนไปสู่วิถีทางที่เหมาะสมกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นอีกมุมมองหนึ่งของประเด็นปัญหาสังคม เกี่ยวกับความพยายามที่ปฏิรูปสังคมอินเดีย ของพระพุทธองค์ ที่ไม่ได้มุ่งเน้นแค่เพียงหลักการด้านคำสอนเท่านั้น แต่เป็นความพยายาม ที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงออกของผู้คนต่อหลักความเชื่อนั้นด้วยมิติของเทศกาลและพิธีกรรมที่แตกต่างไปจากบริบททางความเชื่อของผู้คน และสังคมในยุคนั้น

เทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มิใช่มีแต่เพียงเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการศึกษาถึงบริบททางความเชื่อด้านเทศกาลและพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ มีศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น ที่ประชาชนทั้งหลายพากันเชื่อถือและปฏิบัติตาม เมื่อผู้ศึกษาได้ศึกษามาตามลำดับ สามารถที่จะนำบริบทด้านเทศกาลและพิธีกรรมทั้งของศาสนาอื่นและพระพุทธศาสนา มาเปรียบเทียบกัน เพื่อจะได้ทราบถึงความแตกต่างของความเชื่อและการปฏิบัติของคนในสมัยพุทธกาลหรือสมัยก่อนพุทธกาลได้ว่า ประชาชนต่างมีความเชื่อและมีการประกอบพิธีกรรมที่มุ่งเน้นสาระเรื่องใดเป็นสำคัญ และอะไรคือเป้าหมายของการจัดงานเทศกาลและประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น ซึ่งจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการวางทำที่ต่อเทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบันได้

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นักศึกษาตอบคำถามต่อไปนี้

๑. จงอธิบายแนวคิดเรื่องเทศกาลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในประเด็นต่อไปนี้

- ๑.๑ ความหมายของคำว่าเทศกาลในสมัยพุทธกาล
- ๑.๒ ความเป็นมาของเทศกาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๓ ประเภทของเทศกาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๔ ลักษณะเทศกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๕ เป้าหมายเทศกาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒. จงอธิบายแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในประเด็นต่อไปนี้

- ๒.๑ ความหมายของพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒.๒ ความเป็นมาของพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ประเภทของพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓. จงอธิบายพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์

- ๓.๑ ลักษณะของพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๓.๒ เป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๔. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเทศกาลและพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

๕. จงอธิบายคุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๒ ให้นิเทศาเครื่องหมาย x ทับข้อ ก ข ค ง ที่ถูกที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. คำว่าเทศกาล มีความหมายตรงกับข้อใดมากที่สุด

ก. เทศกาลจะตรงกับคำว่านักขัตตฤกษ์ ที่เกิดขึ้นหรือมีผู้คนจัดให้มีขึ้นตามวาระของฤดูกาลในรอบหนึ่งปี

ข. เทศกาลจะตรงกับคำว่าประเพณี ที่เกิดขึ้นหรือมีผู้คนจัดให้มีขึ้นตามวาระของฤดูกาลในรอบหนึ่งปี

ค. เทศกาลจะตรงกับคำว่าพิธีกรรม ที่เกิดขึ้นหรือมีผู้คนจัดให้มีขึ้นตามวาระของฤดูกาลในรอบหนึ่งปี

ง. เทศกาลจะตรงกับคำว่าขนบธรรมเนียม ที่เกิดขึ้นหรือมีผู้คนจัดให้มีขึ้นตามวาระของฤดูกาลในรอบหนึ่งปี

๒. เทศกาลเฉลิมฉลองพระเป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์ฮินดู ที่เรียกว่าเทศกาลศิวาราตรีนั้น ตรงกับคำนิยามและจุดยืนของพระพุทธศาสนาในข้อใด

ก. วันเข้าพรรษา

ข. วันอาสาฬหบูชา

ค. วันวิสาขบูชา

ง. วันมาฆบูชา

๓. เทศกาลในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องใดมากที่สุด

ก. เกี่ยวข้องกับวันนักขัตตฤกษ์

ข. เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ค. เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม ตามแนวทางศีล สมาธิ และปัญญา

ง. เกี่ยวข้องกับการจัดงานเพื่อความสนุกสนาน รื่นเริง ประจำปี

๔. “กรณีของภิกษุชาวเมืองปาฐะยยะ จำนวน ๓๐ รูป ทั้งหมดถืออรัญญิกธุดงค์ ถือปิณฑปาติกธุดงค์ และถือเตจวิริกธุดงค์ พากันเดินทางมากรุงสรวัดถิเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อใกล้วันเข้าพรรษา ไม่สามารถจะเดินทางไปให้ทันวันเข้าพรรษาในกรุงสรวัดถิ จึงเข้าพรรษาที่เมืองสาเกตในระหว่างทาง ...” จากกรณีดังกล่าว นำไปสู่เทศกาลใดในทางพระพุทธศาสนา

ก. เทศกาลเข้าพรรษา

ข. เทศกาลออกพรรษา

ค. เทศกาลกฐิน

ง. เทศกาลตักบาตรเทโวโรหณะ

๕. “การกระทำที่เป็นพิธี คือเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการ เพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ” ข้อความดังกล่าว มีความหมายตรงกับข้อใด

- ก. พิธีการ
- ข. พิธีกรรม
- ค. วิธีการ
- ง. กิจกรรม

๖. ความเป็นมาของพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์นั้น เริ่มมาจากการบูชาสิ่งใด

- ก. ดิน น้ำ ลม ไฟ
- ข. ดิน น้ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์
- ค. พระพรหม พระวิษณุ ลม ไฟ
- ง. พระศิวะ พระพินาศ

๗. ความเป็นมาของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา มีบ่อเกิดมาจากการที่พระพุทธองค์ ทรงกำหนดให้ชาวพุทธปฏิบัติต่อพระองค์ หรือบริบทของแนวคิดของพระองค์ ให้สอดคล้องกับเรื่องใด

- ก. พระพุทธ
- ข. พระธรรม
- ค. พระสงฆ์
- ง. พระธรรมวินัย

๘. “การเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดีจะต้องไม่ขาดการไปเยี่ยมเยียนพระภิกษุ ไม่ละเลยการฟังธรรม รักษาศีล เลื่อมใสในภิกษุ สามเณร ภิกษุณี สามเณริแบบไม่หวั่นไหว ไม่เอาใจออกห่างจากพระศาสนา และสนับสนุนกิจกรรมของศาสนาเป็นเบื้องต้น” คุณสมบัตินี้กล่าวข้างต้น เป็นคุณสมบัตินี้ของผู้ร่วมทำพิธีกรรมในเรื่องใด

- ก. พิธีกรรมสมათานศีล ๕
- ข. พิธีกรรมสมათานศีล ๘
- ค. พิธีกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ง. พิธีกรรมแสดงตนเป็นไวยวัจกร

๕. ในระยะแรก พระพุทธองค์ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ อาศัยอยู่โคนต้นไม้หรือที่พักอันสงัดไปก่อน แต่ต่อมาภายหลัง ได้มีผู้เห็นความจำเป็นจึงได้ทรงอนุญาตการถวายอารามให้เป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ได้ อยากทราบว่า ผู้ใดเป็นผู้ถวายอารามเป็นคนแรก

- ก. อนาถบิณฑิกเศรษฐี
- ข. พระเจ้าพิมพิสาร
- ค. พระนางประชาบดีโคตมี
- ง. นางวิสาขามหาอุบาสิกา

๑๐. ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการชำระบ้านเมืองที่กำลังเกิดภัยพิบัติ โดยการใช้วิธีการสวดมนต์อันเป็นพุทธานุภาพอย่างหนึ่ง ความเป็นมาของภัยเกิดที่เมืองใด ?

- ก. เมืองสาวัตถี
- ข. เมืองพาราณสี
- ค. เมืองราชคฤห์
- ง. เมืองไพศาลี

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.
- เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗.
- พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปล). **คัมภีร์อภิธานวรรณ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พิธีกรรมไม่ว่าไม่สำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทาน, ๒๕๕๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิขัมม์, ๒๕๕๕.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาติปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- วิลเลียม ซี โอคอร์ เดอ แบร์รี. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค ๑**. แปลโดยจ้านงค์ ทองประเสริฐ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒.
- สุชีพ บุญญานุภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๖.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- เอ็ม หิริยัณนะ. **ปรัชญาอินเดียสังเขป**. แปลโดยวิจิตร เกิดวิเศษฐ์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

บทที่ ๓

เทศกาลและพิธีกรรมหลังพุทธกาล

ดร.นิกร ศรีราช

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. เรียนรู้และเข้าใจความหมายพิธีกรรมหลังพุทธกาล
๒. เรียนรู้และเข้าใจบทบาทพระสงฆ์ในประกอบพิธีกรรมในยุคหลังพุทธกาล
๓. เรียนรู้และเข้าใจการสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์
๔. เห็นคุณค่าของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนากับเทศกาลและพิธีกรรม
๕. เรียนรู้การจัดเทศกาลและพิธีกรรมของอินเดียที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- พิธีกรรมหลังพุทธกาล
- บทบาทพระสงฆ์ในประกอบพิธีกรรมในยุคหลังพุทธกาล
- ความสัมพันธ์ของการสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์กับเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
- คุณค่าของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า
- เทศกาลและพิธีกรรมของอินเดียที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

๓.๑ ความนำ

คณะผู้เขียนได้รวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรมที่พระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาลหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วซึ่งเทศกาลและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานำมาสู่การจัดเป็นพิธีกรรมประกอบด้วย รูปแบบการบรรพชาและอุปสมบท วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สร้างพระพุทธรูปและเจดีย์ การจัดเทศกาลต่างๆในประเทศอินเดียที่มีวัฒนธรรมต่อประเทศไทยซึ่งการจัดพิธีกรรม ในยุคก่อนนั้นเป็นเรื่องของความเชื่อที่ผสมรวมกับศาสนาหรือลัทธิต่าง ๆ ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือจึงมีความเชื่อในการสร้างและจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบรรเทาความกลัวที่เกิดขึ้นในสิ่งที่ตัวเองมองไม่เห็นและเชื่อว่าในสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ผีหรือเทพเจ้าหรืออะไรก็แล้วแต่เป็นคนทำให้เกิดหรือบันดาลให้มี เพราะฉะนั้นแล้วสิ่งเหล่านั้นจึงเกิดขึ้นแต่ในพุทธศาสนาเองก็ยังมีการประกอบกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลที่นำมาสู่ประเพณีที่สืบๆกันทำให้มีความเชื่อต่าง ๆ ในประเทศอินเดียหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วถึงแม้การรวบรวมหรือเรียบเรียงเนื้อหาของเรื่องราวของเทศกาลและพิธีกรรมเรียกว่าประวัติศาสตร์ แต่คนอินเดียเองอาจจะมีการเรียบเรียงที่น้อย ส่วนใหญ่จะเป็นชาวอังกฤษหรือฝรั่งเศสที่รวบรวมไว้แต่ก็สามารถประมวลในพิธีกรรมต่าง ๆ ให้นิสิตนักศึกษาหรือผู้สนใจได้เข้าใจในส่วนของพิธีกรรมและเทศกาลในพระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาลในเรื่องนี้สามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

๓.๒ พิธีกรรมหลังพุทธกาล

ต้องเข้าใจว่า เทศกาลและพิธีกรรมในสมัยหลังพุทธกาลก่อนข้างที่จะมีเนื้อหากว้างขวางเมื่อเจาะไปถึงเทศกาลและพิธีกรรมหลังพุทธกาลก็อาจจะกล่าวถึงในช่วงที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วซึ่งได้มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระสาวกของพระพุทธเจ้าซึ่งจะเกี่ยวกับการบรรพชาอุปสมบทการทำสังคายนาหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนิกชนที่ได้มาบำเพ็ญกุศลในพระพุทธศาสนาซึ่งอาจจะมีกัณฑ์น้อยหรือแทบจะไม่มีชะด้วยซ้ำแต่ผู้เขียนก็พยายามที่จะรวบรวมเรียบเรียงให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับในส่วนของกรย้อนรอยพฤติกรรมหลังพุทธกาล โดยส่วนใหญ่กันที่จะมีเทศกาลและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนานั้นก็จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวอินเดียที่มีการประกอบพิธีกรรมแต่ส่วนใหญ่พิธีกรรมนั้นจะประกอบด้วยความเชื่อซึ่งในศาสนาอื่นเช่น ฮินดู ศาสนาเซน เป็นต้น หรือ ศาสนาสานิก ในศาสนาอื่นๆ ก็จะมีพิธีกรรมที่แตกต่างออกไปจากพุทธศาสนา

พุทธศาสนาโดยภาพรวมก็จะเป็พิธีกรรมที่เรียบง่ายหรือถ้าจะเป็นเทศกาลก็จะเป็นเทศกาลที่ประกอบกับกิจของสงฆ์อย่างเช่น เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา การถวายผ้าอาบน้ำฝน พิธีกฐิน ก็จะเป็นไปตามพระบรมพุทธานุญาตที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติและอนุญาตไว้ในในครั้งพุทธกาลและในส่วนของพุทธศาสนิกชนที่มาบำเพ็ญกุศลในวัดตั้งแต่สมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาลนั้นก็ประกอบด้วเทศกาลและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ประกอบด้วการทำบุญ

การรักษาศีลและการเจริญภาวนาเป็นต้น ในส่วนของการข้อนรอยเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นก็อาจจะมองได้หลายประเด็นซึ่งเทศกาลจะเกิดขึ้นได้นั้นก็ต้องมีการบัญญัติไว้ว่าในวันนี้ ในวันค่านี ในวันแรมนี้จะเป็นพิธีแบบนี้เช่นในวันมาฆบูชา ก็จะเป็นวันเพ็ญเดือน ๓ วันวิสาขบูชา ก็จะเป็นเดือน ๖ วันอาสาฬหบูชา ก็จะเป็นวันเพ็ญเดือน ๘ เป็นต้นซึ่งเป็นเทศกาลที่พระพุทธศาสนิกชนได้มาบำเพ็ญกุศลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนไว้ตั้งแต่ ๒,๖๐๐ ปีที่แล้วก็จะเป็นการทำบุญในช่วงเทศกาล ส่วนพิธีกรรมจะเป็นการเสริมเพื่อให้ความเชื่อว่สิ่งที่ทำลงไปนั้นเป็นสิ่งที่ดีและสามารถที่จะระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ในอดีต ในปัจจุบัน และที่จะมีต่อไปในอนาคตได้ ก็ถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้าทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ดำรงคงมั่นมาถึงปัจจุบันได้รวมไปถึงการนำเทศกาลและพิธีกรรมมาใช้ในประเทศไทยจะบอกว่าใช้เฉพาะพุทธศาสนาอย่างเดียวก็คงจะไม่ใช่เพราะว่าบางพิธีกรรมก็จะประกอบด้วยศาสนาพราหมณ์ศาสนาฮินดูหรือศาสนาอื่น ๆ อันไหนที่เป็นส่วนดีคนไทยเราก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันตามประเพณีตามพื้นที่และตามรูปแบบทางศาสนาได้

๓.๓ พิธีกรรมการบรรพชา อุปสมบท หลังพุทธกาล

“อุปสมบท” (อ่านว่า อุปะ - สัม - ปะทะ) แปลว่า การเข้าถึง หมายถึงการบวชในศาสนาพุทธเป็นการสมาทานสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติและรักษาด้วยกาย วาจา ใจ การ อุปสมบทเป็นสังฆกรรมมีหลายประเภทที่ทำให้เกิดพิธีกรรมและนำมาสู่เทศกาลการบวชหมายถึงชายไทยที่อายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ควรบวชก่อนเข้าพรรษา เรามาดูกันว่าตั้งแต่อดีตในสมัยพุทธกาลจนถึงยุคหลังพุทธกาลจนถึงปัจจุบันมีการบวชอย่างไรบ้าง

๑) **เอหิภิกขุอุปสัมปทา** การอุปสมบทที่กล่าวกันว่าท่านจงมาเป็นภิกษุเถิด เป็นการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าบวชให้โดยพระองค์เอง

๒) **ติสรณคมนุปสัมปทา** การอุปสมบทที่ผู้บวชกล่าวว่าพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ที่รำลึก เป็นการอุปสมบทโดยพระเถระที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอนุญาตแทนพระองค์(เกิดจากการลำบากในการเดินทางมาทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงประทานอุปสมบทให้)

ในเบื้องต้น พึงให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบท ปลงผมและหนดให้ครองผ้ากาสายะ ให้ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลายให้นั่งกระโหย่ง ให้ประนมมือแล้วสั่งว่า ‘เธอจงกล่าวอย่างนี้’ แล้วให้ว่าสรณคมนัดังนี้ ไตรสรณคมนั้นว่าด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ-

“พุทธฺ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ

สงฆ์ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
 ทุคฺคิยมฺปิ พุทฺธํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๒
 ทุคฺคิยมฺปิ ฌมฺมํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๒
 ทุคฺคิยมฺปิ สํฆํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๒
 ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๓
 ตติยมฺปิ ฌมฺมํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๓
 ตติยมฺปิ สํฆํ สรณฺ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะแม่ครั้งที่ ๓
 ภิกขุทั้งหลาย เรานุญาคบรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์เหล่านี้”^๑

ซึ่งการบวชในลักษณะนี้ปัจจุบันในประเทศไทยใช้ในการบวชหรือ บรรพชาเป็นสามเณรเท่านั้น เป็นการบวชหลังพุทธกาลชนิดหนึ่ง เป็นการบวชหลังพุทธกาลชนิดหนึ่งซึ่งในปัจจุบันนี้เมื่อพระจะต้องบวชอุปสมบทเข้าในอุโบสถก็จะเป็นจะต้องรับและรักษาไตรสรณคมน์เพื่อยกตนเข้าสู่การอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในสายเถรวาทต่อไปได้เพราะฉะนั้นแล้ว พิธีกรรมในสมัยหลังพุทธกาลนั้นไม่ได้มีพิธีกรรมที่โดดเด่นหรือชัดเจนเหมือนในประเทศไทยแต่เป็นพิธีกรรมที่บวชเพื่อสละทิ้งซึ่งกิเลส ตัณหา อุปทาน หรือเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งปวงเท่านั้น อีกทั้งเป็นพิธีกรรมที่เรียบง่ายหวังให้ผู้คนหรือพุทธศาสนิกชนที่ต้องการพ้นทุกข์ได้พ้นทุกข์โดยการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงจึงมีการบวชซึ่งพระพุทธเจ้าได้วางแบบแผนคือการรับไตรสรณคมน์เพื่อเป็นการถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้วปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาต่อไปจะนั้นแล้ววิธีการในการอุปสมบทในสมัยพระพุทธกาลจึงเป็นพิธีกรรมที่เรียบง่ายมากกว่าประเทศไทยในปัจจุบัน

ในข้อมูลปฐมภูมิ (พระไตรปิฎกกล่าวถึง การบวชชนิดสรณคมฺนุปสัมปทา)ไว้ว่า “ภิกขุทั้งหลาย กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมดได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการตามความเป็นจริง กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาลจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมดจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการตามความเป็นจริง กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาลย่อมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมดย่อมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการตามความเป็นจริง /อริยสัจ ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ทุคฺคิยอริยสัจ	๒. ทุคฺคิยสมุทฺทอริยสัจ
๓. ทุคฺคิยนิโรธอริยสัจ	๔. ทุคฺคิยนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ฯลฯ กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาลจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ฯลฯ กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาลยอมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมดยอมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการนี้ตามความเป็นจริง

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา’^๒

๓) **อัญตติจตุตถกรรมวาจา** การอุปสมบทด้วยการเห็นชอบของสงฆ์ ตามพระบรมพุทธานุญาติ ที่ใช้กันในปัจจุบันนี้ (เกิดจากการที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นผู้ตัดสินใจในการให้อนุญาตกุลบุตรผู้มาขออุปสมบท)เป็นการบวชโดยให้คณะสงฆ์ประชุมกันในอุโบสถ โดยมีพระภิกษุรูปหนึ่งแจ้งว่ามีผู้ขอบวช เมื่อประกาศครบสี่ครั้ง ไม่มีพระรูปใดคัดค้าน ถือว่าผู้ขอบวชได้รับการยอมรับให้เป็นพระภิกษุ

๔) **ครุฑัมมปฏิคคหณุปสัมปทา** เป็นการบวชโดยที่พระพุทธเจ้าประทานครุฑธรรม ๘ ประการ แก่พระนางมหาปชาบดีและสตรีชาวสาकยะ ๕๐๐ คน เมื่อพวกนางยอมรับครุฑธรรมก็ได้รับสถานะเป็นภิกษุณี

๕) **อัญญาจิกออุปสัมปทา** เป็นการบวชภิกษุณี โดยให้รับอัญตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาจากภิกษุณีสงฆ์ก่อนครั้งหนึ่ง และจึงรับอัญตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาจากภิกษุสงฆ์อีกครั้ง เมื่อผ่านการอุปสมบททั้งสองครั้งแล้วจึงเป็นภิกษุณี

๖) **โฉวาทปฏิคคหณุปสัมปทา** เป็นการบวชโดยพระพุทธเจ้าประทานพระโฉวาทแก่พระมหากัสสปะ เมื่อท่านรับโฉวาทแล้วก็เป็นพระภิกษุ

๗) **ปัญหายาการณุปสัมปทา** เป็นการบวชโดยพระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาของสามเณรโสปาก

๘) **ทูเตนอุปสัมปทา** เป็นการบวชโดยพระพุทธเจ้าทรงส่งทูตของพระองค์ไปบวชหญิงโสเภณีชื่ออชตภาลี

มีการอุปสมบทที่พิเศษแตกต่างไปจากนี้ เช่น การประทานโฉวาท ๓ ประการแก่พระมหากัสสปะ การให้อุปสมบทด้วยการประทานครุฑธรรม ๘ ประการ แก่พระนางกิสสาโคตมี และทรงเปลี่ยนให้การบวชแบบดิศรัณคณุปสัมปทา ให้เป็นรูปแบบการบวชของสามเณร สามเณริสิกขมานา แทน

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๘๗/๖๐๒.

ส่วนคำว่า บรรพชา ซึ่งหมายถึงการบวชเป็นสามเณรสามเณรี ลีขจมานา แม่จี และ พราหมณ์ (ผู้ถืออุโบสถศีล) ส่วนอาชีวะภูมิภคศีลแม้บางคนอาจถือแล้วมุ่งชาวปฏิบัติธรรม แต่จะไม่ใช่การบรรพชาแต่เป็นเพียงการรับศีลที่สูงกว่าปญฺจศีลเท่านั้น

บุคคลต้องห้ามในการบวช

ก. คุณสมบัติผู้ขอบรรพชาอุปสมบทตามกฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖)ว่า ด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์^๓ (พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย)

หมวด ๓ หน้าที่พระอุปัชฌาย์

ข้อ ๑๓ พระอุปัชฌาย์ต้องพบและสอบสวนกุลบุตร ให้ได้คุณลักษณะก่อน จึงรับให้ บรรพชาอุปสมบทได้คุณลักษณะของกุลบุตรนั้น มีดังนี้

(๑) เป็นคนมีภูมิลำเนาเป็นหลักฐาน มีอาชีพชอบธรรม หรือแม้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอื่น แต่เมื่อ สอบสวนแล้วปรากฏว่าเป็นคนมีหลักฐาน มีอาชีพชอบธรรม มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งไม่ใช่คนจรจัด

(๒) เป็นสุภาพชน มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ไม่มีความประพฤติเสียหาย เช่น ดิตสุรา หรือยาเสพติดให้โทษ เป็นต้น

(๓) มีความรู้ อ่านออกและสามารถเขียนหนังสือไทยได้

(๔) ไม่เป็นผู้มีทักขณวิบัติ

(๕) เป็นผู้ปราศจากบรรพชาโทษ และมีร่างกายสมบูรณ์ สามารถบำเพ็ญสมณกิจได้ ไม่เป็น ไร้ความสามารถ ทูพพลภาพ หรือพิการ

(๖) มีสมณบริวารครบถ้วน และถูกต้องตามพระวินัย

(๗) เป็นผู้สามารถกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้ด้วยตนเอง และถูกต้องไม่วิบัติ

ข. ข้อ ๑๔ พระอุปัชฌาย์ ต้องงดเว้นการให้บรรพชาอุปสมบท แก่คนต้องห้ามเหล่านี้

(๑) คนทำความผิดหลบหนีอาญาแผ่นดิน

(๒) คนหลบหนีราชการ

(๓) คนต้องหาในคดีอาญา

(๔) คนเคยถูกตัดสินจำคุก โดยฐานเป็นผู้ร้ายสำคัญ

(๕) คนถูกห้ามอุปสมบทเด็ดขาดทางพระศาสนา

(๖) คนมีโรคติดต่อเป็นที่น่ารังเกียจ เช่น วัณโรคในระยะอันตราย

^๓ กฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์คุณสมบัติผู้ขอ บรรพชาอุปสมบทตามกฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). จากแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓ : ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖.

(๗) คนมีอวัยวะพิการจนไม่สามารถปฏิบัติกิจพระศาสนาได้

ค.บุคคลห้ามบวช ๑๑ ประเภท

๑. กะเทย (บัณเฑาะก์) ๒. คนที่ลักเพศ (บวชเอาเองโดยไม่ถูกต้อง) ๓. ผู้ไปเข้าลัทธิศาสนาอื่น ๔. สัตว์เดรัจฉาน ๕. ผู้ฆ่ามารดา ๖. ผู้ฆ่าบิดา ๗. ผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๘. ผู้ข่มขืนนางภิกษุณี ๙. ผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน ๑๐. ผู้ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าถึงยังพระโลหิตให้ห้อ และ ๑๑. คนมีอวัยวะ ๒ เพศ (อุกโตพยัญชนก)

ง. ลักษณะที่ไม่ควรให้บรรพชา (เป็นสามเณร) ๓๒ ประเภท

๑. มือขาด ๒. เท้าขาด ๓. หิ้วมือทั้งเท้าขาด ๔. หูขาด ๕. จมูกแหง ๖. หิ้วหูขาดทั้งจมูกแหง ๗. นิ้วมือขาด ๘. นิ้วหัวแม่มือขาด ๙. เอ็นเท้าขาด ๑๐. นิ้วมือเป็นแผ่น ๑๑. หลังค่อม ๑๒. เตี้ยเกินไป ๑๓. คอพอก ๑๔. ถูกสักหมายโทษจนเสียโฉม ๑๕. ถูกลงอาญา (มีรอยแผลโดยด้ายแล้ว) ๑๖. ถูกหมายจับ (ให้ฆ่าได้เมื่อพบ) ๑๗. มีเท้าปุก ๑๘. เป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย ๑๙. ประทุษร้ายบริษัท (มีลักษณะผิดแปลกไปจากหมู่) ๒๐. ตาบอดข้างเดียว หรือทั้งสองข้าง ๒๑. เป็นง่อย ๒๒. คนกระจอก (เช่น เท้าผิดปกติ ต้องเดินด้วยหลังเท้า) ๒๓. เป็นอัมพาต ๒๔. คนเปลี้ย (เดินเองไม่ได้) ๒๕. คนชรา ทูพผลภาพ ๒๖. ตาบอดแต่กำเนิด ๒๗. เป็นใบ้ ๒๘. หูหนวก ๒๙. หิ้วบอดทั้งใบ้ ๓๐. หิ้วบอดทั้งหนวก ๓๑. หิ้วใบ้ทั้งหนวก ๓๒. หิ้วบอดทั้งใบ้ทั้งหนวก

เมื่อกล่าวถึงการบวชในสมัยหลังพุทธกาลควรที่กล่าวย้อนไปถึงสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าได้ใช้หรือ บริหารจัดการในเรื่องของการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือ ทรงบวชให้ด้วยพระองค์เอง เป็นการบวชที่ใช้ฤทธิหรือ พุทธานุภาพของพระองค์เอง เพราะการบวชด้วยพุทธานุภาพหรือเรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นการบวชให้แก่พระภิกษุหรือผู้ที่ได้รับบรรลุคุณธรรมถึงขั้นเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าจึงใช้ฤทธิในการบวชให้ส่วนการบวชอย่างอื่น ๒ เรียกว่าการรับไตรสรณคมน์คือการบวชที่การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งแล้วสำเร็จเป็นพระภิกษุในปัจจุบันเป็นการบวชให้แก่สามเณรเท่านั้นและการสุดท้ายก็คือพิธีการบวชให้แก่พระในปัจจุบันก็คือ ญัตติจตุตถกรรมมีการประชุมสงฆ์คือมีสงฆ์เป็นใหญ่ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปแล้วมีการสวดญัตติจตุตถกรรมเพื่อให้สำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาฉะนั้นแล้วพิธีกรรมที่เกิดในประเทศไทยก็เป็นการเสริมในเรื่องของกิจกรรมจากพุทธกาลเพราะว่าในพุทธกาลไม่มีกิจกรรมมากมายเป็นการบวชเพื่อต้องการความพ้นทุกข์แต่ปัจจุบันนี้เป็นการบวชในส่วนของเทศกาลโดยเฉพาะก่อนวันเข้าพรรษาที่จะมีการบวชและมีการจัดพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงฉลองการแห่ناقหรือว่าการเรียกขวัญนาคเพื่อเป็นการเสริมให้ความรู้แก่ผู้ต้องการรับฟัง โดยเฉพาะในเรื่องของพระคุณพ่อพระคุณแม่ และในส่วนของบวชนั้นเป็นเรื่องที่ยากจึงมีการเฉลิมฉลองกันอย่างแพร่หลายไม่ว่าจะเป็นในส่วนของภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือภาคใต้ การบวชนั้นก็ถือว่าเป็นความสำคัญที่เกิดขึ้นในประเทศไทยสืบทอดจากในสมัยพุทธกาลผู้เขียนได้รวบรวมไว้ดังนี้

จ. เทศกาลและพิธีกรรมการบวชหลังพุทธกาล

การบรรพชา อุปสมบทสามารถประมวลภาพรวมได้ดังนี้

วิธีการบวช	ผู้ทำการบวช	ผลลัพธ์	วิธีการ	เหตุการณ์สำคัญ	กิจกรรม
๑. เหนือภิกขุอุปสัมปทา	พระพุทธเจ้า	พระภิกษุ	สำเร็จความเป็นพระหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสว่า“จงเป็นภิกษุมานเถิด”	การบวชสำเร็จด้วยฤทธิ์ “เพศภิกษุของผู้นั้นก็อันตรายกันไปเป็นอันว่าบรรพชาอุปสมบทของเขาสำเร็จ”	ไม่มีกิจกรรม แต่เป็นพุทธานุภาพ
๒. ทิศรณคณูปสัมปทา	พระสาวก	ในพุทธกาลสำเร็จเป็นพระภิกษุ, ปัจจุบันบวชสามเณร	ข้าพเจ้าขอถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาพระธรรมเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ๓ ครั้ง	ปลงผมและโกนหนวดก่อนแล้วให้ครองผ้ากาสา พัสตร์ ให้พาดผ้าอุตตราสงค์เจวียง บ่าให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลายแล้วให้นั่งกระโหยังประนมมือพร้อมทั้งตั้งให้ว่าสรณคณณ์	ไม่มีกิจกรรม, แต่ปัจจุบันในไทยบวชภาคฤดูร้อนหลายคนก็มีกิจกรรมบ้าง
๓. ญัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา	พระสงฆ์	พระภิกษุ	สำเร็จเป็นพระจากการสวดว่า “ผู้นี้ซึ่งมีชื่อนี้สงฆ์อุปสมบทให้แล้ว มีท่านผู้นี้เป็นอุปัชฌาย์ ชอบแก่สงฆ์เหตุนี้จึงนึ่งข้าพเจ้าเข้าใจความหมายนี้ด้วยอาการอย่างนี้”	พระภิกษุผู้ที่ได้ใช้การบวชวิธีนี้เป็นรูปแรกคือ พระราชนคร โดยมีพระอุปัชฌาย์คือ พระสารีบุตร และถือเป็นวิธีการบรรพชาอุปสมบทที่ใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันวิธีนี้เป็นวิธีบวชที่ทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่ คือ	ในอดีตไม่มีกิจกรรม, แต่ปัจจุบันในไทย - คู่ขวัญนาค - แห่นาค - งานเลี้ยง - จัดกองบวช

				ภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ไปร่วมกันทำ พระไตรปิฎก กล่าวถึงการบวช ด้วยวิธีนี้	
๔. โอวาท ปฏิบัติหณุป สัมปทา	พระพุทธเจ้า	พระภิกษุ พระก่อนกัส ส ปะ รุ ป เดียวเท่านั้น	สำเร็จความเป็น พระหลังจาก พระพุทธเจ้าตรัส ว่า “ดูก่อนกัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่าง ว่ามานี้แล”	พระองศ์รัตน์ ประธานแก่พระ มหากัสสปะ	ไม่มีกิจกรรม

จ. การแห่นาค

การแห่นาคทำตามศรัทธาของเจ้าภาพจะแห่ด้วยช้าง ม้า รถ เรือก็ได้ ที่แห่ด้วยม้าคงจะถือเอา
อย่างพระลิตขัตตะคราวออกบวช เป็นตัวอย่าง นาคทุกคนต้อง โคนผม โคนกิ้ว นุ่งเสื่อผ้าให้
เรียบร้อย ถัดตั้งกองบวชไว้ที่บ้าน ให้แห่กองบวชมารวมกันที่วัดเมื่อพร้อมกันแล้วก็แห่รอบศาลาอีก
ครั้งหนึ่ง การสู่ขวัญนาค เมื่อแห่รอบศาลาแล้วนาคทุกคนเตรียมเข้าพาขวัญ ญาติพี่น้องนั่งห้อมล้อม
พาขวัญพราหมณ์เริ่มทำพิธีสู่ขวัญ เสร็จแล้วผูกแขนนาคนำเข้าพิธีบวชต่อไปเวลาจะเข้าโบสถ์ พ่อจูง
มือซ้าย แม่จูงมือขวา ถ้าพ่อแม่ไม่มีให้ญาติพี่น้องเป็นผู้จูงถึงภายในโบสถ์แล้วนาคจะนำดอกไม้รูป
เทียนไปบูชาพระ เสร็จกลับมานั่งที่ พ่อแม่จะยกผ้าไตรส่งให้นาค ก่อนจะรับผ้าไตรนาคต้องกราบ
พ่อแม่ก่อน แล้วอุ้มผ้าไตรเดินคุกเข่าประนมมือเข้าไปท่ามกลางสงฆ์กล่าวคำขอบรรพชาต่อ พระ
อุปัชฌาย์ แล้วออกมาครองผ้า แล้วเข้าไปขอศีลกับพระอาจารย์เป็นอันได้บวชเป็นสามเณรแล้ว
ต่อจากนั้นอุ้มบาตรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์กล่าวคำขอนิสัย เมื่อท่านเอาบาตรคล้องคอแล้วมอบ
บาตรจีวรให้ ให้ออกไปยืนข้างนอก ตอนนี้พระอาจารย์คู่สวดจะสมมุติตนเป็นผู้สอนและชักซ้อม
นาคแล้วออกไปซักถามนาค พอถามแล้วก็เรียกนาคเข้ามาถามต่อหน้าสงฆ์ พระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่
บอกเล่าสงฆ์ แล้วอาจารย์สวดเป็นผู้ถามพอลถามเสร็จก็สวดญัตติ ๑ ครั้ง และอนุสาวนา ๓ ครั้ง เรียก
ญัตติจตุตถกรรมวาจา เป็นอันว่านาคนั้นได้บวชเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์แล้วเมื่อบวชแล้ว พระ
อุปัชฌาย์จะบอกอนุศาสน์ คือ บอกกิจที่พระควรทำและไม่

กิจที่ควรทำมี ๔ คือ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล/เที่ยววิณฑชบาต/อยู่โคนไม้/ฉันยาตองด้วยน้ำมูตร กิจ
ที่ไม่ควรทำมี ๔ คือ เสพเมถุน/ลักของเขา/ฆ่าสัตว์/พูดอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน

พระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์จบแล้วถือว่าเสร็จการบรรพชาอุปสมบทแล้ว ต่อจากนั้นพระใหม่จะนำจตุปัจจัยไปถวายพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และพระสงฆ์ เสร็จแล้วออกไปนั่งทำอาสนะคอยรับอัฐฐะบริวาร ถ้าผู้ชายถวายให้รับด้วยมือ ถ้าผู้หญิงถวายให้ใช้ผ้ากราบรับเสร็จแล้วเข้ามานั่งที่เดิม เตรียมกรวดน้ำไว้ เมื่อพระอุปัชฌาย์ว่า "ยถา" พระใหม่เริ่มกรวดน้ำพอท่านว่าถึง "มณีโชติโร ยถา" ให้กรวดน้ำให้หมด การกรวดน้ำในพิธีนี้ถือว่าเป็นการแผ่ส่วนกุศลแต่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วเป็นอันเสร็จพิธีเกี่ยวกับบวชแต่ท่านนี้ เมื่อครบ ๓ วันแล้ว

- ๑) จะมีการฉลองพระบวชใหม่
- ๒) การฉลองก็คือจัดอาหารคาวหวาน มาเลี้ยงพระ และ
- ๓) สู้ขวัญให้พระบวชใหม่

๓.๔ บทบาทพระสงฆ์ในประกอบพิธีกรรมในยุคหลังพุทธกาล

การที่จะมีพิธีกรรมในทางพุทธศาสนานั้นพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญเพราะว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีและเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา กล่าวถึงอดีตเมื่อย้อนไปหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้มีพิธีจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยมีทั้งคณะสงฆ์และฝ่ายกษัตริย์ฝ่ายปกครองให้ความสำคัญ แต่เรื่องราวที่ปรากฏเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากคงไม่ทิ้งไปจากเรื่องราวการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเพราะเป็นต้นเรื่องที่ทำให้มีการกล่าวถึงหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นพระไตรปิฎกปรากฏมาถึงปัจจุบันนี้ เพราะถ้าไม่มีการสังคายนาหรือปล่อยให้เลือนหายไป คำสอนทางพระพุทธศาสนาก็คงหมดไปจากพุทธศาสนาตั้งแต่ ๒,๖๐๐ กว่าปีที่ผ่านมาแล้ว เพราะฉะนั้นแล้วผู้เขียนจึงเห็นว่าการสังคายนานั้นถือว่าเป็นส่วนสำคัญเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งถึงแม้จะไม่ใช่วุฒิสภาแต่ก็เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรงและสามารถทำให้มีหลักธรรมคำสอนมาถึงปัจจุบันกล่าวโดยสรุปก็จะเป็นการรวบรวมคำสอนทั้ง ๓ ตะกร้าก็คือพระวินัย พระสูตรพระอภิธรรม เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้ สอนไว้และมีสาวกที่สามารถทรงจำ กล่าวบอกเป็นมุขปาฐะและจนมาเป็นการจาริกไว้ในใบลานหรือในหนังสือจนมาถึงปัจจุบันนี้

สังคายนา คือ การรวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่ ก่อนหน้าสังคายนาเกิดขึ้นจริงๆ พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา ได้รวบรวมหมวดหมู่แห่งธรรมะตั้งแต่หมวดหนึ่งถึงหมวดสิบ และเกินสิบไว้ก่อนแล้ว ชื่อว่า สังคิติสูตร และ ทสุตตรสูตร ที่ไม่นับเป็นสังคายนาเพราะยังไม่สมบูรณ์สังคายนาครั้งแรกที่สมบูรณ์เกิดขึ้นหลังจากพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน โดยพระ

อรหันต์สาวก ๕๐๐ รูป อันมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ณ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ มีพระเจ้า
อชาตศัตรูทรงเป็นองค์อุปถัมภ์รายละเอียดดังต่อไปนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวโนทยานของเหล่ามัลลกะศรัย แห่งเมือง
กุสินารานั้น พระมหากัสสปะอยู่ต่างเมืองทราบข่าวพระประชวรของพระพุทธองค์ จึงเดินทางพร้อม
ภิกษุบริวารประมาณ ๕๐๐ รูป เพื่อเฝ้าพระพุทธองค์ก่อนเข้าไปยังเมืองกุสินารา ได้พักเหนื่อยอยู่ได้
ร่วมไม้แห่งหนึ่ง

ขณะนั้นอาชีวกนักบวชนอกพุทธศาสนาคนหนึ่ง ถี้อดอกมณฑารพเดินออกนอกเมืองมา
พระมหากัสสปะจึงเฝ้าถามถึงพระพุทธเจ้า อาชีวกคนนั้นกล่าวว่า ศาสดาของท่านปรินิพพาน
ได้ตั้ง ๗ วันแล้ว พวกท่านยังไม่ทราบอีกหรือได้ยั้งดั่งนั้น ภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ซึ่งนั่งนิ่ง
ปลงธรรมสังเวช พิจารณาความไม่เที่ยงแท้ของสังขารฝ่ายภิกษุที่ยังเป็นเสขบุคคลและปุถุชนอยู่
จำนวนมากก็พากันรำให้อาลัยอาวรณ์ในพระพุทธองค์

มีขวัตรรูปหนึ่งนามสุภัททะ ได้เห็นภิกษุทั้งหลายรำให้อาลัย จึงปลอบโยนว่า “นั่งเสียเถอะ
อย่าร้องไห้เลย พระศาสดาปรินิพพานไปก็ดีแล้ว สมัยยังทรงพระชนม์อยู่ทรงจู้จี้สารพัด ห้ามโน่น
ห้ามนี่ จะทำอะไรก็ดูผิดไปหมด ไม่มีอิสระเสรีภาพเลย บัดนี้เราเป็นอิสระแล้ว พรารถนาจะทำ
หรือไม่ทำอะไรก็ได้”

พระมหากัสสปะได้ยั้งดั่งนั้นก็สลดใจ “โอหนอ พระบรมศาสดาสิ้นไปยังไม่ข้าม ๗ วันเลย
สาวกของพระองค์พูดได้ถึงขนาดนี้ ต่อไปนานเข้าจะขนาดไหน” ท่านรำพึงว่า พระสัมมาสัมพุทธ
เจ้า ขณะทรงพระชนม์อยู่ทรงมีพระมหากรุณาแก่ท่านเป็นกรณีพิเศษ ได้ประทานบาตรและจีวรแก่
ท่าน และทรงรับเอาบาตรจีวรของท่านไปทรงใช้เอง นับว่าทรงไว้วางพระทัยต่อท่านเป็นอย่างยิ่ง
เมื่อพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ถูกดูหมิ่นจ้วงจาบเช่นนี้จะนั่งดูคายนาคาวรไม่ท่านจึงตัดสินใจ
ทำสังคายนาโดยคัดเลือกพระอรหันต์สาวกผู้ทรงอภิญญาได้จำนวน ๔๘๕ รูป เว้นไว้ ๑ รูป เพื่อพระ
อานนท์

ขณะนั้นพระอานนท์ยังไม่บรรลุนิพพาน จะเลือกท่านด้วยก็ไม่ได้ เพราะคุณสมบัติยังไม่ครบ
ครั้นจะไม่เลือกก็ไม่ได้ เพราะการทำสังคายนาครั้งนี้ขาดพระอานนท์ไม่ได้ เนื่องจากพระ
อานนท์เป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธองค์มากที่สุด ได้ทรงจำพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์มากกว่า
ใครพระมหากัสสปะจึงให้โอกาสพระอานนท์เพื่อเร่งทำความเพียร เพื่อทำที่สุดทุกข์ให้ได้ทัน
กำหนดสังคายนา อันจะมีขึ้นใน ๓ เดือนข้างหน้า

พระอานนท์จึงเร่งบำเพ็ญเพียรทางจิตอย่างหนัก แต่ยิ่งเพียรมากเท่าไร ก็ดูเสมือนว่า
จุดหมายปลายทางห่างไกลออกไปทุกทีจึงรำพึงว่าพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ไว้ก่อนเสด็จดับขันธ

ปรีนิพพานว่า เราจะทำที่สุดทุกข์ได้ไม่นานหลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน คำพยากรณ์ของพระพุทธองค์คงไม่มีทางเป็นอื่นแน่ อย่างไรก็ตามแล้ว เราจะต้องเพียรให้มากขึ้นกว่าเดิม

วันหนึ่งหลังจากเพียรภาวนาอย่างหนักรู้สึกเหนื่อยจึงกำหนดว่าจะพักผ่อนสักครู่แล้วจะเริ่มใหม่ จึงนั่งลงเอนกายนอนพัก เท้าไม่ทันพ้นพื้น ศิริยะไม่ทันถึงหมอน ท่านก็ “สว่างโพลงภายใน” บรรลุพระอรหัตผลเป็นพระอรหันต์จีเณาสพทรงอภิัญญาในบัดดล ขณะนั้นพระสงฆ์ ๔๕๕ รูป กำลังนั่งประชุมกันตามลำดับพรรษา เว้นอาสนะว่างไว้หนึ่งสำหรับพระอานนท์ พระอานนท์ต้องประกาศว่าท่านได้บรรลุพระอรหัตแล้ว จึงเข้ามานับนาคาลฤกษ์คำคืนไปโผล่ขึ้นนั่งบนอาสนะท่ามกลางสังฆสันนิบาต ทันเวลาพอดีเมื่อพระสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว พระมหากัสสปะประมุขสงฆ์ได้ประกาศให้พระอุบาลีผู้เชี่ยวชาญพระวินัยทำหน้าที่วิชันาพระวินัย พระอานนท์ผู้เป็นพหูสูตทำหน้าที่วิชันาพระธรรม โดยตัวท่านเองทำหน้าที่เป็นผู้ซักถามประเด็นต่างๆ มีพระสงฆ์ทั้งปวงช่วยกันสอบทาน

ลักษณะของการสังคายนาคงเป็นทำนอง (กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ในสมัยก่อน)

๑. พระสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ รูป คงต่างก็เสนอพระธรรมเทศนาที่ตน ได้ยินมาจากพระพุทธเจ้า มากบ้างน้อยบ้าง ข้อมูลส่วนใหญ่ก็ได้มาจากพระอุบาลีและพระอานนท์

๒. พระธรรมเทศนานั้นๆ พระพุทธองค์คงทรงแสดงโดย “ภาษา” ถิ่นต่างๆ พระสงฆ์ในที่ประชุมคงตกลงกันว่าจะต้องใช้ภาษาใดภาษาหนึ่ง “ร้อยกรอง” เป็นภาษา “มาคธี” (หรือภาษามคร) เมื่อซักถามและตอบให้อรรถาธิบายจนเป็นที่ตกลงกันแล้ว ก็ “ร้อยกรอง” เป็นภาษามาคธี

๓. เมื่อร้อยกรองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงก็ “สวดสาธยายร่วมกัน” คือท่องพร้อมๆ กัน เพื่อให้จำได้คล่องปาก เพราะฉะนั้น จึงเรียกกิจกรรมครั้งนี้ว่า “สังคายนา” (แปลว่าสวดร่วมกัน, สวดพร้อมกัน) ด้วยประการนี้

สังคายนาครั้งนี้กระทำ ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างเขาภารบรรพตนอกเมืองราชคฤห์เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธ มีพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองนครขณะนั้นทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ กระทำกันอยู่เป็นเวลา ๓ เดือนจึงสำเร็จการทำสังคายนาครั้งแรกนี้เรียกว่า “สังคายนาพระธรรมวินัย” เนื่องจากยังไม่ มีพระไตรปิฎกและได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยระบบ “มุขปาฐะ” (คือการท่องจำ)^๔สรุปคือ พระอุบาลี จำพระวินัยได้หมด ส่วนพระอานนท์ จำเรื่องพระสูตรและพระอภิธรรมมาจนถึงปัจจุบันจน

^๔ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๒), ‘สังคายนาครั้งแรก’ ในพระพุทธศาสนา, มติชนสุดสัปดาห์ [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : https://www.matichonweekly.com/column/article_๒๓๘๐๖๔, [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

มาถึงพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน คงกล่าวไว้เพียงสังเขปในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เท่านั้น ไว้ในโอกาสต่อไปค่อยมาขยายเรื่องนี้

สรุป การสังคายนา (บาลี: สํคายนา) คือการประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า วางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามศัพท์ “สังคายนา” หมายถึง สวดพร้อมกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สังคีติ” แปลว่า สวดพร้อมกัน มาจากคำว่า คายนา หรือ คีติ แปลว่า การสวด สํ แปลว่า พร้อมกัน คำนี้มีมูลเหตุมาจากวิธีการสังคายนาพระธรรมวินัย ที่เรียกว่า วิธีการร้อยกรองหรือรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีวิธีการคือ นำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงจำไว้มาแสดงในที่ประชุมพระสงฆ์ จากนั้นให้มีการซักถามกัน จนกระทั่งที่ประชุมลงมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อได้มติร่วมกันแล้วในเรื่องใด ก็ให้สวดขึ้นพร้อมกัน การสวดพร้อมกันแสดงถึงการลงมติร่วมกันเป็นเอกฉันท์ และเป็นการทรงจำกันไว้เป็นแบบแผนต่อไป

๓.๕ ความสัมพันธ์ของการสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์กับเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

๓.๕.๑ การสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์

จากการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ต่าง ๆ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานไปแล้วกว่า ๓๐๐ ปีหรือพุทธศตวรรษที่ ๑-๓ ไม่พบหลักฐานทางด้านศิลปวัตถุที่ถือว่าเป็นรูปสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่าเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนมอยู่ บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายจะให้ความเคารพนับถือในไตรสรณคมน์ อันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม อันเป็นคำสั่งสอนของพระองค์และพระสงฆ์หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ที่เรียกว่าพระรัตนตรัยอันเป็นหลักสูงสุดในพุทธศาสนา หรือแม้เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วสาวกก็หาได้มีสิ่งอื่นใดที่จะเป็นสัญลักษณ์เคารพแทนพระพุทธองค์ไม่นอกจากพระธรรมวินัยดังมีพุทธปฏิมาที่สาวกที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรความว่า "ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย"^๕อย่างไรก็ดีจากการศึกษาพุทธประวัติได้อธิบายไว้ว่า ขณะเมื่อพระพุทธองค์ใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายเมื่อมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมได้พบได้ใกล้ชิดก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ

^๕ สมเด็จพระพรหมญาณสังขการ, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๓), หน้า ๔๒๐.

ไม่ได้ใกล้ชิด ผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)”^๖ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า สำหรับพุทธบริษัทเหล่าใดที่ใครจะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปดูแลไปปลงธรรมสังเวचनाสักการะสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง กล่าวคือ

๑. สถานที่ประสูติ ณ ลุมพินีวัน เมืองกบิลพัสดุ์ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลลุมพินี อำเภอกาจิรวา แคว้นอูฐ ประเทศเนปาล

๒. สถานที่ตรัสรู้พระโพธิญาณ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ อุรุเวลาเสนานิคม เมืองมคธปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลพุทธคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

๓. สถานที่แสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรหรือเทศน์ครั้งแรกของพระพุทธเจ้าโปรดแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ปัจจุบันตั้งอยู่ในสวนนาค รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

๔. สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลมถากั้วรอำเภอกุสินครหรือกาเซีย จังหวัดเดวเย รัฐอูธรประเทศ ประเทศอินเดีย

สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาควรไปดูแลด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติในที่นี้ ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ ประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้ และทรงตรัสว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้จักมีจิตใจื่อมใส ชนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๗

สรุปได้ว่าในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปและพระเจดีย์ ในประเทศไทยเรามีการสร้างพระพุทธรูปและเจดีย์จำนวนมาก และยังมีประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย ผูกโยงกับคติความเชื่อเรื่องเวรกรรมในพระพุทธศาสนา เชื่อว่าการ ก่อเจดีย์ทราย ถวายวัดเพื่อนำเศษดินทรายที่ติดเท้าออกจากวัด ไป มาคืนวัดในรูปของเจดีย์ทรายและเพื่อถวายเป็นพุทธรูชา เชื่อกันว่าจะได้อานิสงส์มาก ก็จะไม่ตกนรกหลายร้อยชาติ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเพียบพร้อมด้วยยศลาภบรรดาศักดิ์ มีบริวารและเกียรติยศชื่อเสียง หากตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ พร้อมด้วยสมบัติและมินางฟ้าเป็นบริวาร จึงทำให้คนโบราณนิยม “ก่อพระเจดีย์ทราย” ใน “วันสงกรานต์” และเป็นกุศลโลบายให้คนในชุมชนรวมตัวกันได้พบปะสังสรรค์กัน เพื่อจัดประเพณีรื่นเริงเป็นการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนด้วย

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรม พุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒๐.

๓.๕.๒ ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมเจดีย์กับพิธีกรรม^๔

การสร้างเจดีย์เป็นพุทธประสงค์ คำว่า “พุทธประสงค์” หมายถึงพุทธประสงค์ที่จะรักษาประเพณีของชาวพุทธคราวเมื่อใกล้จะปรินิพพาน ขณะพระพุทธเจ้าประทับบรมระหว่างสาละทั้งคู่ ณ สาละวโนทยาน กรุงกุสินารา พระอานนทร์กราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพระพุทธสิริระหลังจากปรินิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต เลื่อมใส ในพระตถาคตจะพึงปฏิบัติในพระสิริระของตถาคต เหมือนที่เขาปฏิบัติในพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิ

เมื่อพระอานนทร์กราบทูลถามว่า “เขาปฏิบัติในพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เขาห่อพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าไหม ครั้นห่อแล้วซับด้วยสำลี ครั้นซับด้วยสำลีแล้ว ห่อด้วยผ้าไหม โดยอุบาย เขาห่อพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญลงในรางเหล็กที่มีน้ำมันบรรจุเต็มอยู่ แล้วครอบด้วยรางเหล็กอีกใบหนึ่ง วางบนเชิงตะกอน(จิตกาธาน)ที่ทำด้วยดอกไม้ธูปเทียนนานาชนิด ถวายพระเพลิงพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง คุก่อนอานนทร์ เขาปฏิบัติในพระสิริระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างนี้ พึงปฏิบัติในพระพุทธสิริระเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างพระสถูปของพระตถาคตไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง เหล่าชนผู้พวงมาลัยดอกไม้ของหอม หรือกราบไหว้หรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น ชื่อนั้นก็จักได้รับประโยชน์ ได้รับความสุขตลอดกาลนาน”

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นผู้ควรแก่การสร้างสถูปไว้บูชา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ

ข้อมูลเหล่านี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า สถาปัตยกรรมเจดีย์ในพระพุทธศาสนา เป็นพุทธประสงค์โดยตรง และพอกล่าวได้ว่า ประเพณีนิยมในการสร้างพระสถูปเจดีย์นั้น มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น และนิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ แม้แต่คราวที่พระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวานิพพาน หลังจากทำมาปนกิจสิริระแล้ว พระพุทธเจ้าก็ยังสั่งให้พระจุนทะและคณะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุสารีริกธาตุไว้ที่ประตูพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี และส่วนหนึ่งให้สร้างสถูปเจดีย์บรรจุไว้ที่นาลันทาบานเกิด ความจริง ประเพณีนิยมในการสร้างสถูปหรือเจดีย์นี้มีมาก่อนพุทธกาล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ในเรื่อง “ตำนานพุทธเจดีย์” ตอนหนึ่ง “พระสถูปนั้น เดิมสร้างสำหรับบรรจุพระบรมธาตุ ตามแบบแผนอันมีประเพณีในมัชฌิมประเทศตั้งแต่ก่อนพุทธกาล” เข้าใจว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งในหลายประเภทที่คนอินเดียโบราณนิยมสร้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในเชื้อชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า

^๔ พระมหาสมจินต์ สมนามปัญญา (๒๕๔๗), บทความเรื่อง “เจดีย์ในพระพุทธศาสนา”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://www.mcu.ac.th/article/detail/503> [๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๕]

สันนิษฐานว่า คนกลุ่มสากยะอาจเป็นกลุ่มเดียวกันกับพวกอารยันที่อพยพมาจากตอนเหนือของอินเดีย แต่ต่อมาไม่เห็นด้วยกับระบบสังคมวัฒนธรรมที่อารยันส่วนใหญ่ถือปฏิบัติ โดยเฉพาะการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกเป็นวรรณะ กลุ่มนี้จึงแยกตัวออกมาเรียกชื่อว่า “สากยะ” และสร้างวัฒนธรรมประเพณีแบบใหม่ขึ้นมาถือปฏิบัติในกลุ่มของตนเอง เมื่อญาติเสียชีวิตก็นิยมเผาศพและเก็บกระดูกไว้บูชา โดยสร้างที่เก็บ ซึ่งถ้ามีขนาดใหญ่โตก็เรียกว่าสถูป

การสร้างเจดีย์เป็นประเพณีของพระพุทธศาสนา

สถูปหรือเจดีย์นั้น ในพระพุทธศาสนา ถ้าจะให้ถูกต้องจริงๆ ต้องเรียกว่า “พระสถูป” ต้องใช้คำว่า “พระ” นำหน้าด้วย เพราะเป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุโดยเฉพาะ การสร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะ ซึ่งมีได้มีเฉพาะในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ชาวพุทธก็สร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ เพื่อเป็นที่บูชาสักการะทั้งสิ้น พระสถูปหรือเจดีย์ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มีขนาดแตกต่างกันไป ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๑๑ มีข้อความระบุไว้ชัดเจนตามลำดับดังนี้

๑. พระที่ปังกรพุทธเจ้า พระชินสาสดาพระนามว่า ที่ปังกร เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ณ นันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระชินเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๖ โยชน์ ณ นันทารามนั้น พระสถูปบรรจุนาถ จีวร บริหาร และเครื่องบริโภคของพระองค์ผู้ศาสดา ที่โคนต้นโพธิ์ในกาลนั้น สูง ๓ โยชน์

๒. พระโกณฑัญญพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า โกณฑัญญะ ผู้ทรงพระสิริ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ นันทาราม พระเจดีย์ของพระองค์สูง ๙ โยชน์ ณ นันทารามนั้นแล

๓. พระมณฑลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า มณฑล เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระ พระสถูปของพระชินเจ้านั้นสูง ๑๐ โยชน์ ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระนั้นแล

๔. พระสุมนพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า สุমনะ ผู้ทรงพระยศ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อังการาม พระสถูปของพระชินเจ้านั้น สูง ๔ โยชน์ ที่อังการามนั้นแล

๕. พระเรวตพุทธเจ้า พระเรวตพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาชาคูแตกกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแท่งเดียวกัน แต่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๖. พระโสภิตพุทธเจ้า พระโสภิตพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาชาคูของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแท่งเดียวกัน แต่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๗. พระอนอมทัตสิพุทธเจ้า พระชินสาสดาพระนามว่า อนอมทัตสิ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ธรรมาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้นสูง ๒๕ โยชน์ ที่ธรรมารามนั้นแล

๘. พระปฐมพุทธเจ้า พระปฐมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๙. พระนารทพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่านารท เสด็จดับขันธปรินิพพานที่สุทิสสนนคร พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูง ๔ โยชน์ ที่สุทิสสนครนั้นแล

๑๐. พระปฐมุตตรพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าพระนามว่าปฐมุตตระ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่นันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูง ๑๒ โยชน์ ที่นันทารามนั้นแล

๑๑. พระสุเมธพุทธเจ้า พระสุเมธพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๒. พระสุชาตพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่าสุชาตเส เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เสถาราม พระเจดีย์ของพระศาสดา สูง ๓ กาวุต ที่เสถารามนั้นแล

๑๓. พระปิยทัสสีพุทธเจ้า พระมุนีผู้ประเสริฐพระนามว่าปิยทัสสี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อัสสัถาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้น สูงถึง ๓ โยชน์ ที่อัสสัถารามนั้นแล

๑๔. พระอัทธทัสสีพุทธเจ้า พระอัทธทัสสีพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๕. พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า พระมหาวิระพระนามว่าธัมมทัสสี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เกสาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์นั้น สูงถึง ๓ โยชน์

๑๖. พระลิททถพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่าลิททถะ ทรงเป็นมุนีผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่โนมาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๔ โยชน์ ที่โนมารามนั้น

๑๗. พระติสสพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่าติสสะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่นันทาราม พระสถูปของพระองค์ สูงถึง ๓ โยชน์ ที่นันทารามนั้น

๑๘. พระปุตสพุทธเจ้า พระปุตสพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๑๙. พระวิปัสสีพุทธเจ้า พระวิรุพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ทรงเป็นนระผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่สุमितคาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๗ โยชน์ ที่สุमितคารามนั้น

๒๐. พระลิขีพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่าลิขี ทรงเป็นมุนีผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อัสสาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๓ โยชน์ ที่อัสสารามนั้นแล

๒๑. พระเวสสภูพุทธเจ้า พระเวสสภูพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๒๒. พระกกุสันธพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระนามว่ากกุสันธะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เขมาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์ สูงถึง ๑ คาจ ที่เขมารามนั้นแล

๒๓. พระโกนาคมพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

๒๔. พระกัสสปพุทธเจ้า พระชินศาสดาพระนามว่ามหากัสสปะ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เสตัพยาราม พระสถูปของพระชินพุทธเจ้านั้น สูงถึง ๑ โยชน์ ที่เสตัพยารามนั้นแล

๒๕. พระโคตมพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัญญาตถาคตของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แผลไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

พระพุทธรูปองค์ใดที่พระอัญญาตถาคตกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน พระพุทธรูปองค์นั้นนับว่ามีพระบารมีแผ่กว้างใหญ่ไพศาล อนุเคราะห์แก่ชาวโลกได้ทั่วถึงมาก กล่าวเฉพาะโคตมพุทธเจ้า เมื่อพระมหากัสสปเถระรวมพระอัญญาตถาคต(พระบรมสารีริกธาตุ)มาไว้ที่เดียวกัน คือที่กรุงราชคฤห์ ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์รับสั่งให้สร้างพระสถูป (เจดีย์) ๘๔,๐๐๐ องค์ประดิษฐานทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วบรรจุพระอัญญาตถาคตของพระโคตมพุทธเจ้า ประชาชนทั่วชมพูทวีปก็ได้บูชาสักการะ และได้บุญทั่วถึงกัน

เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง

กษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ ได้ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธรูปต่างส่งทูตไปที่กรุงกุสินาราแคว้นมัลละ เพื่อขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูป เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ทูตจากเมืองต่าง ๆ ยินยอมพร้อมใจกันให้โทณพราหมณ์ได้ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โทณพราหมณ์กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ของงพึงค่าข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธรูปของเราทั้งหลายตรัสสรรเสริญขันความ(ความอดทน) การที่เราจะแตกสามัคคีกันเพราะส่วนแบ่งแห่งพระบรมสารีริกธาตุนี้ไม่ดีเลย ขอให้เราทั้งหลายยินยอมพร้อมกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ขอพระสถูปจงแพร่หลายในทิศทั้งหลาย คนที่เลื่อมใสพระพุทธรูปมีอยู่เป็นจำนวนมาก

ต่อจากนั้นก็แบ่งพระบรมสารีริกธาตุนั้น ทูตจากเมืองต่าง ๆ ได้พระบรมสารีริกธาตุคนละ ๒ ทะนาน นำไปยังเมืองของตน ทำการเฉลิมฉลองบูชาสักการะ เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชากัน ต่อจากนั้นได้สร้างสถูป(เจดีย์) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นที่บูชาสักการะในกาลสืบไป ดังนี้

(๑) พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุงราชคฤห์

(๒) กษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุงเว
สาลี

(๓) กษัตริย์ศากยะแห่งแคว้นสักกะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุง
กบิลพัสดุ์

(๔) กษัตริย์อุลลิสแห่งอัลลกะปะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมือง อัลล
กะปะ

(๕) กษัตริย์โกถิยะแห่งรามคาม ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมืองราม
คาม

(๖) เจ้าผู้ครองนครแห่งเวฏฐทีปะกะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเมือง
เวฏฐทีปะกะ

(๗) กษัตริย์มัลละแห่งแคว้นมัลละฝ่ายเหนือ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้
ในเมืองกุสินารา

(๘) กษัตริย์มัลละแห่งแคว้นมัลละฝ่ายใต้ ได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ใน
เมืองปาวา

ส่วนโทณฑราหมันได้กระทำสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแบ่งกันนั้น
แหละไว้เป็นที่บูชาสักการะ กษัตริย์แห่งโมริยะ ได้กระทำสถูปบรรจุพระอังคาร(เถา)ไว้ในเมือง
ปิปลิววัน

เรื่องนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของสถูป(เจดีย์) กำเนิดความเป็นมาของสถูปในอินเดีย
กล่าวเฉพาะเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ จัดพิธีฉลองยิ่งใหญ่ตลอดระยะทางตั้งแต่กรุงกุสิ
นาราดังราชคฤห์เลยทีเดียวนับเป็นระยะทาง ๒๕ โยชน์ พระองค์ได้ทรงสร้างสถูปพระบรม
สารีริกธาตุไว้อย่างดี เรื่องนี้น่าศึกษามิใช่น้อย ตำนานบอกว่า พระมหากัสสปเถระได้ถวายคำแนะนำ
แก่พระเจ้าอชาตศัตรูให้ดำเนินการรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุอีก ๗ ส่วนที่ได้แจกจ่ายไปตามเมือง
ต่าง ๆ นั้นมารวมบรรจุไว้ในกรุงราชคฤห์ เพื่อป้องกันอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้น โดยพระมหากัสสป
เถระรับภาระที่จะรวบรวมเอง จากนั้น พระเถระก็ได้ดำเนินการรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุจาก
ราชตระกูลทั้ง ๗ มาประดิษฐานไว้ในทิศตะวันออก และทิศใต้ของกรุงราชคฤห์ โดยพระเถระ
เล็งเห็นว่า ในอนาคต คนทั้งหลายจักเก็บพระบรมธาตุเหล่านี้ไว้ในมหาเจดีย์ในมหาวิหารลังกา๒
พระราชารับสั่งให้สร้างสถูปไว้ ๘ องค์ ใส่พระบรมสารีริกธาตุไว้พออบจันทน์เหลือง ๘ ใบ พระ
มหากัสสปเถระอธิษฐานว่า “พวงมลัยอย่าเหี่ยว กลิ่นหอมอย่าหายไป ประทีปอย่าไหม้” แล้วให้
จารึกไว้ที่แผ่นทองว่า “แม้ในอนาคต ครั้งพระกุมารพระนามว่า โสภจกเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น
พระเจ้าอโศกมหาราช ท้าวเธอจักทรงกระทำพระบรมสารีริกธาตุเหล่านี้ให้แพร่หลายไป ดังนี้”

คำว่า “เจดีย์” ในยุคดั้งเดิมมีนัยกว้างขวางครอบคลุมสิ่งที่ควรเคารพ นับถือ บูชาหลายอย่าง ดังที่กล่าวแล้ว โดยสรุปมี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์

สิ่งของที่สร้างขึ้นอุทิศพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะ เป็นอะไร เช่น พระแทนวัชรอาสน์ที่เจดีย์ศรีมหาโพธิพุทธคยา พระพุทธรูป

โดยนัยนี้จะเห็นว่า “เจดีย์” มีความหมายกว้างครอบคลุมสิ่งที่ควรบูชาสักการะทุกอย่าง ไม่ได้หมายถึงสถูปอย่างเดียว เจดีย์ที่มีความหมายเดียวกันกับ “สถูป” คือ ธาตุเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมธาตุ หรืออัฐิธาตุ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเจดีย์ประเภทที่ ๑ คือ ธาตุเจดีย์เท่านั้น (ซึ่งอาจจะใช้คำว่า เจดีย์, สถูป, พระธาตุ, พระบรมธาตุ, หรือพระปรารักษ์ แล้วแต่ กรณี)

๓.๕.๓ ประเพณีการสร้างเจดีย์สมัยหลังพุทธกาล

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ วัดอโศการาม เมื่อเสร็จพิธี สังคายนา ได้ส่งสมณทูต ๕ สายไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ โดยการถวาย คำแนะนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ในส่วนของพระองค์เอง พระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จ จาริกแสวงบุญไปในที่ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์พระพุทธเจ้า หรือพุทธสาวกที่สำคัญ เช่น เป็น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน พร้อมกันนั้นได้ทรงสร้างสถูปและเสา อโศกประดิษฐานไว้ในที่นั้น ๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนในดินนั้น ๆ และเป็นเครื่องชี้ให้คนรุ่น หลังได้รู้ว่า “ณ ที่แห่งนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้” เป็นต้น สันนิษฐานได้ว่า ประเพณีนิยมในการสร้างเจดีย์เกิดขึ้นและถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยพระ เจ้าอโศกมหาราชนั่นเอง ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบอกว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้ สร้างสถูปประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) เป็นจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ดังข้อความในคัมภีร์ สมันตปาสาทิกาตอนหนึ่งพอสรุปความได้ว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ ๒๑๘ ปี ณ เมืองปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทำศึกสงครามมามาก (โดยเฉพาะที่แคว้นกาลิงคะ) รู้สึกสลดพระทัยที่ทอดพระเนตรเห็นคนล้ม ตายมากในศึกสงคราม วันหนึ่งทอดพระเนตรเห็นสามเณรนิโครธ เกิดศรัทธาเลื่อมใส ยิ่งเมื่อได้ฟัง ธรรม ก็ยิ่งเกิดศรัทธามา ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์วันละ ๖๐๐,๐๐๐ รูป ต่อทรงรับสั่งให้สร้าง มหาวิหาร(วัดใหญ่) ชื่อว่า อโศการาม(แปลว่าไม่เศร้าโศก) โดยพระสงฆ์ได้มอบหมายให้พระอินท คุตตเถระเป็นผู้ดูแลการก่อสร้าง ใช้เวลาสร้าง ๓ ปี นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้ สร้างวิหาร(วัดเล็ก)อีก ๘๔,๐๐๐ แห่ง พร้อมกับเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ไว้ในเมือง ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่ว ชมพูทวีป(อินเดีย)

มีข้อสันนิษฐานเพิ่มเติม สถูปเหล่านั้นไม่ได้ประดิษฐานอยู่เฉพาะในอินเดียเท่านั้น แม้ใน ประเทศจีนและประเทศใกล้เคียงก็มีสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชประดิษฐานอยู่ด้วย คตินิยม สร้างเจดีย์นี้แพร่หลายอย่างมากในอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์

โมริยะและสมัยหลังจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชได้รับการนับถือว่าทรงเป็นผู้ริเริ่มกระแสแห่งพระพุทธศาสนาแบบใหม่ คือแบบที่มีฆราวาสผู้ครองเรือนมีบทบาทสำคัญเท่ากับพระภิกษุ เหมือนฆราวาสหลายท่านได้ทำมาแล้วในสมัยพุทธกาล เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

การสร้างเจดีย์ในอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชหรือในสมัยหลังจากนั้น มิได้จุดประสงค์เพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า “นี่เป็นพุทธสถาน” เท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ไว้เป็นที่บูชาสักการะของพวกฆราวาสผู้ครองเรือนที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับการประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัว ไม่มีเวลาไปวัดเพื่อฟังธรรม ไม่มีเวลาไปนั่งปฏิบัติธรรมรักษาศีล แต่ประสงค์ที่จะได้บุญ โดยเพียงแต่ไปกราบไหว้บูชาเจดีย์ที่อยู่ใกล้บ้านเสร็จแล้วก็ไปประกอบอาชีพของตน ที่สำคัญคือ เจดีย์นั้นสร้างไว้ที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างไว้ในวัด ฆราวาสผู้ประกอบอาชีพ บางทีไม่ประสงค์จะเข้าวัด เพราะต้องเสียเวลามาก หรือบางกรณีอาจเกรงใจพระภิกษุที่อยู่ในวัด เกรงว่าจะเป็นการรบกวน แต่ก็ประสงค์บุญ เมื่อมีการสร้างเจดีย์ไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นบริเวณของวัดใดวัดหนึ่ง ชาวบ้านก็ไปกราบไหว้บูชากันตามสะดวก โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเป็นการรบกวนพระภิกษุ

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว พระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานและให้จารึกไว้ว่า “ในอนาคตพระเจ้าอโศกมหาราชจักเป็นผู้ทำให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไป” ต่อมาเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงครองราชสมบัติ ทรงสร้างวิหารและสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง ประสงค์จะได้พระบรมธาตุ(สารีริกธาตุ)มาบรรจุไว้เป็นที่บูชาสักการะ ต่อมาได้ค้นพบพระบรมธาตุที่ท้าวสักกะเก็บรักษาไว้มาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าชาตศัตรูโน้น พระองค์รับสั่งให้บรรจุไว้ในสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ทั่วชมพูทวีป(อินเดีย)

นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีส่วนในการสร้างเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งประดิษฐานเป็นที่บูชาสักการะมาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจดีย์ศรีมหาโพธิพุทธคยา สถานที่พระสิทธัตถโคตมตรัสรู้ สันนิษฐานว่าเริ่มก่อสร้างในสมัยพระเจ้าอโศก และสร้างต่อเติมแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันประมาณ พ.ศ. ๑๐๐ ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง เจดีย์องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีความสูง ๑๘๐ ฟุต

ข้ามเมฆขสถูปที่สารนาถ สถานที่แสดงปฐมธรรมเทศนาธรรมจักรวัตตนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ สันนิษฐานว่าองค์เดิมสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์โมริยะ อาจสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็ได้ แต่องค์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าแต่งเติมขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นศิลปะแบบคุปตะ พระสถูป(เจดีย์)เป็นรูปทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๘ เมตรครึ่ง สูง ๓๓ เมตร มีช่อง ๘ ช่องรอบองค์สถูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บ่งถึงมรรคมีองค์ ๘

มหาสถูปที่สาญจี สาญจีปัจจุบันอยู่ในรัฐมัธยประเทศของอินเดีย ที่นี่เป็นดินแดนแห่งสถูป(เจดีย์) วัด วิหาร และเสาศิลาจารึก สันนิษฐานว่าเริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐ จนถึง

พ.ศ. ๑๓๐๐ สถูปที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือสถูป ๑ ซึ่งเชื่อว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้น สมัยเป็นอุปราชนครองกรุงอุชเชนี และกรุงอุชเชนีนี้แหละเป็นที่ประดิษฐานของมหินทกุมารและพระนางสังฆมิตตา สถูปใหญ่มิขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๖.๕ เมตร สูง ๑๖.๔ เมตร เมื่อบวชเป็นพระแล้วพระมหินทเถระกับพระสังฆมิตตาในตอนที่ถูกส่งไปลังกา ได้แหวะพักที่สาญจิน์ก่อน ที่สถูปหมายเลข ๑ มีการค้นพบอัฐิธาตุของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ เจดีย์ที่สาญจิน์เป็นรูปทรงโอคว่ำ ซึ่งถือเป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุด

รูปแบบและประเภทของเจดีย์

รูปแบบของเจดีย์ในอินเดียโบราณ มีลักษณะเป็นเนินดินที่สร้างขึ้นเหนือหลุมฝังศพ ซึ่งเป็นที่มาของเจดีย์ทรงระฆังในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีทรวดทรงอย่างไรแน่ ต่อมาจึงวิวัฒนาการเป็นรูปแบบต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเขียนไว้ในเรื่อง “ตำนานพุทธเจดีย์” พอสรุปความได้ว่า ประเพณีการสร้างสถูปเป็นพุทธเจดีย์แพร่หลายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อครั้งพระองค์แจกพระบรมธาตุไปประดิษฐานไว้ในประเทศต่าง ๆ และประสงค์จะให้สร้างสถูป(หรือเจดีย์)ที่บรรจุอัฐิธาตุของพระสังฆเถระเป็นบริวารของมหาสถูปด้วยทุกแห่งไป

ครั้นเมื่อเกิดมีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในสมัยคันธาระ บางแห่งก็มีการแก้แบบของสถูปให้มีซุ้มประจำองค์สถูป เพื่อบรรจุพระพุทธรูปอันจะทำให้องค์สถูปงดงามขึ้น พระสถูปเดิมนั้นจัดอยู่ในประเภทธาตุเจดีย์เลยกลายมาเป็นอุทเทสิกเจดีย์ด้วย คนทั้งหลายก็นิยมที่จะสร้างสถูปเป็นอุทเทสิกเจดีย์อุทิศพระพุทธรูป ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท(หรือหินยาน) นิยมสร้างสถูปเป็นธาตุเจดีย์ คือเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ(อัฐิธาตุ) ในขณะที่ประเทศนับถือมหายาน นิยมสร้างสถูปเป็นอุทเทสิกเจดีย์ เช่น เจดีย์บุโรพุทโธ(บรมพุทโธ) ที่ดำเนินการสร้างเรื่อยไปจนสร้างเสร็จ ประมาณ พ.ศ.๑๓๐๐ มีทั้งหมด ๑๐ ชั้น ใช้หินก่อสร้างประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์ฟุต ใช้คนงานวัน ๑,๐๐๐ คน ใช้เวลาก่อสร้างประมาณ ๓๕ ปี มีภาพประกอบเรื่องราวต่าง ๆ ๑,๔๖๐ ภาพ เป็นภาพประกอบอีก ๑,๒๑๒ ภาพ องค์เจดีย์ตั้งแต่นั้นที่ ๑-๘ มีพระพุทธรูปเรียงรายในแต่ละชั้น โดยรอบ จำนวน ๕๐๕ องค์

มีเจดีย์อีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “ปราสาท” มีแบบอย่างมาจากปราสาท(เรือนหลายชั้น) ปราสาทนี้เดิมทีเคียวสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ของคนมั่งมี สร้างด้วยไม้ ต่อมามีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบการสร้างปราสาท นิยมสร้างอิฐและศิลาเกิดเป็นพระปราสาท นิยมสร้างกันทั้งในกลุ่มคนที่นับถือพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเทวรูป ถ้าเป็นพระปราสาทในพระพุทธศาสนา ยอดทำเป็นสถูป แต่ถ้าเป็นปราสาทในศาสนาพราหมณ์ ยอดทำเป็นตรีศูล(๓ สามแฉก)หรือนพศูล(๕ แฉก)

เจดีย์ที่พบในประเทศไทย มีทั้งแบบเจดีย์ประธานยอดดอกบัวตูม ที่วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เจดีย์ประธานทรงระฆัง ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระธาตุ

หริภุชชัย จังหวัดลำพูน เจดีย์ทรงระฆังแบบทรงเครื่อง เจดีย์ทรงเครื่องวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระบรมมหาราชวัง เจดีย์วัดสามพิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจดีย์ทรงปราสาทแบบหริภุชชัย ที่วัดคูกุด จังหวัดลำพูน เจดีย์ทรงปราสาทแบบสุโขทัย ที่
วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆังแบบสุโขทัย ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว
ศรีสัชฌาย์ เจดีย์ทรงปราสาทแบบขอม ที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เจดีย์ทรงปราสาท
แบบขอม ปรากฏสามยอด จังหวัดลพบุรี

เจดีย์ทรงปราสาท ปรากฏประชาชน ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี พระปราสาทวัดอรุณราชวร
าราม เจดีย์ทรงปราสาทนี้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม ๒ สาย พราหมณ์(ฮินดู)กับพระพุทธศาสนา ยอด
ปราสาทเป็น ๓ แฉก(ตรีศูล)แสดงถึงอาวุธประจำตัวของพระศิวะ(พระอินทร์) หรือแสดงถึงเทพใหญ่
๓ องค์ของฮินดูคือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ(ตรีมูรติ) ยอดปราสาทเป็น ๕ แฉก เช่นปราสาทวัด
ระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ มีถึงรูปดาบแตกสาขาออกไป ๔ ทิศ แสดงถึงโลกุตตรธรรม ๕

๓.๕.๔ เจดีย์กับสังคมไทย

ประเพณีการสร้างเจดีย์ในประเทศอาจมีมาก่อนที่พระโสณะ พระอุตตระ และคณะจะมา
เผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะในตอนที่พระเจ้าอโศกเมื่อครั้งที่ยังไม่นับถือ
พระพุทธศาสนา ยกทัพไปตีแคว้นกาลิงคะแตกยับเยิน ประชาชนชาวกาลิงคะบางส่วนได้อพยพมา
ที่ดินแดนสุวรรณภูมินี้ ซึ่งคนเหล่านั้นอาจนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ก่อน และร่วมกันสร้างเจดีย์ขึ้น
เพื่อกราบไหว้บูชา ต่อเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชกลับจากแคว้นกาลิงคะ ทรงสลดพระทัยจากภัย
พิบัติแห่งสงคราม หันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้วส่งสมณทูต
ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ พระโสณะ พระอุตตระ และคณะได้เดินทางมายัง
สุวรรณภูมิ จึงได้สร้างพระปฐมเจดีย์ขึ้นเป็นที่บูชาสักการะ ประเพณีการสร้างเจดีย์ยังแพร่หลาย
นับตั้งแต่นั้นมา พระเจดีย์สำคัญในประเทศไทย เช่น

ก. พระปฐมเจดีย์

พระปฐมเจดีย์ ถือว่าเป็นเจดีย์องค์แรกที่สร้างขึ้นในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ สมัย
ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ พระโสณะ
พระอุตตระ และคณะได้เดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิ องค์เจดีย์ที่
ปรากฏอยู่ในปัจจุบันไม่ใช่องค์เดิม แต่เป็นเจดีย์ที่ก่อขึ้นมาใหม่หุ้มองค์เดิมไว้

พระปฐมเจดีย์องค์เดิมมีลักษณะเหมือนเจดีย์ที่สาญจิ ประเทศอินเดีย(ซึ่งสร้างขึ้นในสมัย
พระเจ้าอโศกมหาราชเหมือนกัน) กล่าวคือ องค์เจดีย์เป็นรูปกลม เหมือนโอหรือขันน้ำคว่ำ ข้างบน
ทำเป็นพุทธอาสน์สี่เหลี่ยมตั้งไว้ มีฉัตรปักเป็นยอด ฐานเจดีย์ทำเป็นสี่เหลี่ยม รอบฐานทำเป็นที่เดิน
ประทักษิณ

พระปฐมเจดีย์องค์เดิมมีขนาดความสูง ๑๕ วา ๒ ศอก (หรือ ๓๕ เมตร) ถูกทิ้งให้รกร้างไม่
มีใครดูแลอยู่ระยะหนึ่ง สมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชอยู่เสด็จฯไป

นมัสการพระปฐมเจดีย์หลายครั้ง ทรงเห็นว่าเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ เมื่อขึ้นครองราชย์ จึงได้โปรดฯ ให้ก่อเจดีย์แบบลังกาครอบเจดีย์องค์เดิมไว้เมื่อ พ.ศ.๒๑๕๖ มีขนาดความสูง ๑๒๐ เมตร ๔๕ เซนติเมตร

ลักษณะองค์เจดีย์ในปัจจุบัน ทรงพระปรารค์ ปากผาย โครงสร้างเป็นไม้ซุง รัศด้วยโซ่เส้นใหญ่ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยกระเบื้องปูทับ ขนาดความสูงจากพื้น ๑๒๐ เมตร ๔๕ เซนติเมตร มีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประดิษฐาน โคยรอบ ๘๐ องค์ ประกอบด้วยพระวิหาร ๔ ทิศ กำแพงแก้ว ๒ ชั้น

ข. พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ตำนานบอกว่า เมื่อโทณพราหมณ์ดำเนินการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเสร็จแล้ว พระภิกษุ ซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อว่า “พระเขมระ” ได้เข้าไปอัญเชิญพระทันตธาตุ (เขี้ยวแก้ว) ของชาวช้ายอย่างละ ๑ องค์) ออกจากเชิงตะกอน (จิตกาธาน) เพื่อนำไปถวายพระเจ้าพรหมท้าวแห่งแคว้นกาลิงคะ พระทันตธาตุได้ถูกอัญเชิญย้ายไปประดิษฐานตามเมืองต่าง ๆ แล้วแต่เหตุการณ์ เช่น เมืองทันตบุรี มาสุวรรณภูมิ ขึ้นฝั่งตะโกลา (ตะกั่วป่า) ย้อนกลับไปทีเกาะลังกา แล้วย้อนกลับมาที่ศรีธรรมนคร (พ.ศ.๘๐๐-๑๓๐๐) ต่อมาพระเจ้าศรีธรรมโศกราชรับสั่งให้สร้างเมืองนครศรีธรรมราช สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ตามคติมหายาน บรรจุพระทันตธาตุ

ค. พระธาตุพนม

ตำนานบอกว่า ก่อนจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งให้พระมหากัสสปะให้นำพระอัฐธาตุ (พระอัฐธาตุส่วนหน้าอก) ไปประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพร้าว แคว้นศรีโคตรบูร ใน พ.ศ.๘ พระมหากัสสปเถระและพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้อัญเชิญพระอัฐธาตุมายังภูเก้าพร้าว เมื่อเดินทางถึงพญานันทเสนซึ่งเป็นเจ้าเมืองศรีโคตรบูรในขณะนั้น ร่วมกับประชาชนผู้มากด้วยศรัทธา สร้างเจดีย์ประดิษฐานพระอัฐธาตุ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นผู้นำในการสร้าง ใช้อิฐดิบก่อเป็นรูปเตาสี่เหลี่ยม ยอดเป็นรูปฝ่ามือสูง ๑ วา ภายในขุดลึกลง ๑ ศอก ใช้ไม้คันทรง (ไม้จันทน์) ชมพู (ไม้หว่า) นิโครธ (ไทร) ไม้รัง เผาอบอยู่ ๓ วัน ๓ คืนแล้วจึงนำหินหมากคอม ก้อนกรวดในแม่น้ำมาถมหลุม อัญเชิญพระอัฐธาตุประดิษฐาน ใน พ.ศ.๘ นี้คือพัฒนาการแห่งพระธาตุพนม องค์พระธาตุได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ไม่น้อยกว่า ๖ ครั้ง บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ (ก่อนที่จะล้มทลายในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘)

สามารถสรุปได้ว่า ประเทศไทยเป็นอาณาจักรแห่งเจดีย์ เฉพาะที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ในเขตพุทธาวาส มีพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่มากถึง ๕๕ องค์ เรียกว่า “อาณาจักรแห่งเจดีย์” เลยกทีเดียว เป็นพระเจดีย์ทรงเครื่องสวยงาม เจดีย์ที่สำคัญที่สุดคือ มหาเจดีย์ ๔ องค์ ประกอบด้วย องค์ที่ ๑ มหาเจดีย์องค์กลางที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัด ถวายพระนามว่า “พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ” ตามพระนามพระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ที่บรรจุอยู่ภายใน ซึ่งพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างขึ้นใน พ.ศ.

๒๐๑๓ สมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหาเจดีย์องค์นี้มีความสูง ๘๒ ศอก ฐานกว้าง ๘ วา องค์ที่ ๒ พระมหาเจดีย์ศิลปกรรมกรนิทาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้นที่ด้านเหนือ เพื่อทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นพระบรมชนกนาถ องค์ที่ ๓ พระมหาเจดีย์มุนีบัตรบริวาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นที่ด้านใต้สำหรับเป็นส่วนพระองค์ องค์ที่ ๔ พระมหาเจดีย์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างขึ้นที่ด้านตะวันตก โดยทรงจำลองแบบพระเจดีย์ศรีสุริโยทัย ณ วัดหลวงสบสวรรค์ อยุธยา อาณาจักรแห่งเจดีย์ที่วัดโพธิ์นี้ เป็นเครื่องแสดงถึงความรุ่งเรืองแห่งประเพณีการสร้างเจดีย์ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และที่สำคัญอย่างยิ่งคือเจดีย์เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับพระอารามหลวง

เจดีย์คือสัญลักษณ์แห่งยิ่งใหญ่และความดีงาม

เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ด้านศาสนาในสังคมไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนโบราณเมื่อย่างจากภารกิจงานก็จะพากันสร้างวัด สร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป แต่โดยสรุปแล้วล้วนเป็นวัตถุประสงค์เชิงศาสนาทั้งหมด บางกรณีจิตใจของคนในชุมชนแตกสลายไร้ความสามัคคี ไม่รู้จะเอาอะไรเป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็สร้างเจดีย์ขึ้นมาเป็นศูนย์รวมจิตใจ บางกรณีชุมชนไม่มีแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาสักการะ เพราะอยู่ไกลวัด หรือในวัดมีแต่พระภิกษุสามเณร ซึ่งก็เป็นที่เคารพสักการะได้ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล ก็เป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเหมือนกัน ไม่เหมือนกับเจดีย์ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรกับกราบไหว้บูชาเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกแก่คนกราบไหว้บูชาต่างกัน

กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณร ให้ความรู้สึกเหมือนกันมีเพื่อนที่เป็นปูชนียบุคคลไว้คุ้มครองป้องกัน ช่วยแนะนำสั่งสอนไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี กราบไหว้บูชาเจดีย์ ให้ความรู้สึกเหมือนกับว่าได้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองป้องกันอันตราย มีสิริมงคลอยู่ในตัว

ประเพณีของคนไทยโบราณ เวลาออกไปล่าสัตว์หรือลงห้วยหนองคลองบึงเพื่อหาปูปลาไม่ประสงค์ที่จะพบเห็นพระภิกษุสามเณร เพราะเชื่อกันว่า “เวลาไปล่าสัตว์ ถ้าพบ ถ้าพบพระภิกษุสามเณร จะไม่ได้สัตว์” จะบอกว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้ขัดขวางการล่าสัตว์ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านที่กำลังออกไปล่าสัตว์ก็ประสงค์โชคลาภ การที่จะได้โชคลาภก็ต้องกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สรุปว่า กราบไหว้บูชาเจดีย์นั้นแหละดีที่สุด

การสร้างเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกพิเศษแก่คนไทย เจดีย์เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ ผู้ประสงค์บุญก็ได้ความรู้สึกที่เป็นบุญพิเศษ ความจริง เจดีย์เป็นวัตถุธรรมดาชนิดหนึ่ง เป็นหิน ปูน ทราย อิฐ แต่เมื่อก่อให้เป็นรูปร่างเสร็จแล้ว กลับให้ความรู้สึกที่ไม่ธรรมดา เหมือนกับพระพุทธรูป

พระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่จิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่ความรู้สึก เมื่อจิตใจรวมอยู่ที่ใด ความศักดิ์สิทธิ์ก็รวมที่นั่น ข้อสำคัญที่สุดคือการรวมจิตใจ นั่นคือรวมพลังศรัทธา จุดเด่น

ของเจดีย์คือเป็นที่รวมพลังศรัทธา รวมพลังจิตใจ รวมพลังศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ถือเป็นสิ่งดึงดูดใจที่ดีที่สุดของสังคมไทย ยังจะต้องมีการสร้างต่อเนื่องไม่ขาดสาย วัดที่มีคนหลังไปไปรวมกันกราบไหว้บูชาไม่ขาดสายนั้น ล้วนมีเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งสิ้น คนไปวัด ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ดูอะไร ไม่ได้กราบไหว้อะไรอื่น ขอเพียงได้เห็นเจดีย์ ได้ดูเจดีย์ ได้กราบไหว้เจดีย์ก็พอใจแล้ว ในเมืองไทย พุทธศาสนิกชนได้เห็นเจดีย์ก็มีความชื่นใจ พวงศรัทธาไว้ได้ ข้อสังเกตสำคัญอย่างยิ่ง คือ เจดีย์เป็นจุดเชื่อมหรือจุดลดช่องว่างระหว่างสังคมพระกับสังคมฆราวาสให้ห่างกันน้อยลง อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฆราวาสที่ประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่อาชีพนั้นเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตสัตว์ เช่น เป็นชาวประมง เลี้ยงไหม ทำฟาร์มหมูฟาร์มไก่ ฆราวาสเหล่านั้นไม่ประสงค์จะติดต่อสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรมากนัก แต่พวกเขาที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็ได้อาศัยเจดีย์เป็นที่บูชาสักการะ ทำให้รู้สึกว่าคุณภาพตัวเองยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอยู่ โดยสรุปแล้ว เจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดีหลายอย่าง เช่น

๑. บรรพบุรุษ คนโบราณนิยมที่จะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษ ในเจดีย์จึงมีบรรพบุรุษสถิตอยู่ แม้จะเป็นเพียงชิ้นส่วนกระดูก แต่ให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลานได้

๒. กตัญญูกตเวทิตาธรรม คนไทยสำนึกในคุณความดีของบรรพบุรุษ จึงสร้างเจดีย์เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุ แม้ท่านเหล่านั้นจะเสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานก็ยังอยากที่จะยกย่องเชิดชู ประกาศคุณความดีของตนให้โลกรู้ เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม

๓. ศรัทธา เจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทยล้วนมีพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรรจุอยู่ หรือมีพระบรมธาตุ พระธาตุบรรจุอยู่ เช่น เจดีย์ภูเขาทอง วัดสระเกศ พระธาตุคอกยศูเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุหิรัญผุย จังหวัดลำพูน พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุ(เจดีย์)เหล่านี้ เป็นศูนย์รวมศรัทธามหาศาลของมหาชนทุกสารทิศ หลังไหลมารวมกันบูชาสักการะไม่ขาดสาย

เจดีย์ถือเป็นแดนศักดิ์สิทธิ์ มีคนกล่าวว่า “ประเพณีการสร้างเจดีย์นี้ ถือเป็นความชาญฉลาดของบรรพบุรุษไทยที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทยสู่ลูกหลานชั่วกัลป์ เป็นมรดกตกทอดสืบเนื่องไปเป็นพัน ๆ ปี เจดีย์แสดงถึงความเป็นไทย เป็นปูชนียสถานเป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง เป็นที่กราบไหว้บูชาของพุทธมามกะ บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและจิตใจของคนไทย”

การบูชาเจดีย์มีอันสูงสุด ดังข้อความในคัมภีร์ปฐมวงศ์ตอนหนึ่งว่า “เป็นอันว่าพระเจ้าอโศกธรรมราชาได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ๘ หมื่น ๔ พันในพื้นชมพูทวีปด้วยอาการอย่างนี้ พระสถูปทั้งปวงนั้น เป็นประดุจดวงประทีปดวงเดียวของชาวโลก เป็นปูชนียสถานที่จะนำสรรพสัตว์ไปสู่สวรรค์นิพพาน ควรที่สาธุชนจะละการงานอื่น ๆ มากราบไหว้บูชาทุกเมื่อไป”

๓.๖ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนากับเทศกาลและพิธีกรรม

ทุกศาสนาล้วนมีวันสำคัญ เพื่อระลึกเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นแก่ศาสดาผู้ก่อตั้ง และเกี่ยวเนื่องในพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เหล่าศาสนิกชนของศาสนานั้นๆ จัดขึ้นในโอกาสต่างๆ พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีวันสำคัญที่กำหนดขึ้นสำหรับให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติ เพื่อน้อมรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยและบำเพ็ญกุศลเป็นกรณีพิเศษด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาพอสรุปได้ คือ

๑. วันมาฆบูชา	๒. วันวิสาขบูชา
๓. วันอัฐมีบูชา	๔. วันอาสาฬหบูชา ^๕
๕. วันเข้าพรรษา	๖. วันออกพรรษา

วันมาฆบูชา

มาฆบูชา ย่อมาจาก มาฆปุณณมีบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๓ ประการ การชุมนุมใหญ่ครั้งแรกของพระอรหันตสาวก ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต ณ วัดเวฬุวันเมือง ราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อวันเพ็ญเดือน ๓ หลังวันตรัสรู้ ๕ เดือน พุทธศาสนิกชนชาวไทยกำหนดวันมาฆบูชาเป็นวันพระธรรม เพราะพระพุทธรเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์คือ คำสั่งสอนที่เป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เปรียบเหมือนทรงวางธรรมบัญญัติสงฆ์ขึ้นไว้ เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไปความเป็นมาของวันมาฆบูชาวันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความเป็นมาว่า ในครั้งพุทธกาลหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในสภาวะความจริงของสิ่งต่างๆ ที่อุบัติขึ้นบนโลก จนทำให้ผู้รับฟังคำสั่งสอนเกิดความรู้ความเข้าใจ บรรลุมรรคผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์จำนวนมาก และได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากต่อมาวันหนึ่งเป็นวันที่พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ พระอรหันตปัจฉิมสาวก ผู้ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า ได้หวนระลึกถึงพระพุทธองค์จึงเดินทางมาเข้าเฝ้า ณ วัดเวฬุวัน อันเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า นับเป็นเหตุมหัศจรรย์ ๔ ประการ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ

๑. พระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมายพระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันตปัจฉิมสาวก

๑. พระสงฆ์ทั้งหมดได้รับการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

๔. วันนั้นตรงกับวันเพ็ญมาฆมาส พระพุทธเจ้าทรงแสดงหัวใจพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์แก่พระสงฆ์ที่มาประชุมในวันนั้น โดยมีมคธภาษาวา

^๕ คณะสงฆ์และรัฐบาล, หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี สนามหลวงแผนกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖๓.

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา
 นิพฺพาน ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
 น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรูปฺมาติ
 สมโณ โหติ ปรี วิหเรยฺนฺโต.

สพฺพปาปสฺส อกรรม	กุสลสฺสูปสมปทา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธานฺนาสนํ.
อนุปฺวาโท อนุปฺมาโต	ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตณฺณตา จ กตฺตสฺมี	ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
อริจฺจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธานฺนาสนํ. ^{๑๑}

แปลว่า ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ นั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่ว่าร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียน ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การประกอบความเพียรในอริจิต นั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์ตรัสแก่พระสงฆ์ทั้งหลายอีกว่า จรต ภิภวเว จาริกํ พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ แปลความว่า คุณกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชน หมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้

วันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญเช่นนี้ พุทธศาสนิกชน จึงได้ทำการบูชาอย่างมโหฬารแต่เดิมไม่เคยมีพิธีเกี่ยวกับวันมาฆบูชา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงปรารภว่า เพื่อเป็นการรำลึกถึงวันอันเป็นเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบรมศาสดา จึงทรงประกาศให้วัดทั้งหลายได้จัดพิธีกรรมและเป็นเทศกาลสืบต่อกันมาในประเทศไทย

วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา ย่อมาจากคำว่า วิสาขปุณณมีบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งพุทธศาสนิกชนถือว่าเป็นวันสำคัญยิ่งในรอบปี เพราะเป็นวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้า ๓ เหตุการณ์ คือ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ซึ่งวันประสูติ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายาเทวีมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ร่วมสาลพฤกษ์ ในพระราชอุทยานลุมพินีวัน ปัจจุบันอยู่ในประเทศเนปาล เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อน

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐-๕๑.

พุทธศักราช ๘๐ ปี วันตรัสรู้ เกิดขึ้นเมื่อ ๓๕ ปี ภายหลังจากเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชได้ ๖ ปี ณ โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์โพธิ์ใบ โกลีแม่ น้ำเนรัญจรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมแคว้นมคธ ปัจจุบันอยู่ใน ประเทศอินเดีย เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปีวันปรินิพพาน เกิดขึ้นในปีที่ ๘๐ แห่ง พระชนมายุของพระพุทธเจ้า ณ พระแท่นบรรทม ระหว่างต้นสาละคู่ ณ ศาลาโนทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันอยู่ในประเทศอินเดียเมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปีเหตุการณ์ทั้งหมดล้วน เกิดตรงกับวันเพ็ญเดือน - หรือเดือนวิสาขะนี้ ชาวพุทธจึงนับถือว่าวันเพ็ญเดือน เป็นวันที่รวมการ เกิดเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ของพระพุทธเจ้าไว้มากที่สุด จึงได้กำหนดให้เป็น วันของพระพุทธเจ้า และนิยมประกอบพิธีบูชาและเวียนเทียนเป็นพิเศษ

ก.เทศกาลการเวียนเทียนวันวิสาขบูชา

สำหรับประชาชนชาวพุทธทั่วไป เมื่อถึงวันสำคัญเช่นนี้ มีธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติสืบ มา ทั้งชาววัดชาวบ้านจะพากันทำความสะอาดวัดวาอาราม อาคารบ้านเรือนในตอนเช้าเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร รักษาศีล ฟังธรรม ถือนิเวศน์โบสถ์ ตอนค่ำวัดทั่วประเทศจะมีการจัดพิธีเวียนเทียนเป็น กิจกรรมหลัก บางแห่งอาจมีกิจกรรมอื่นๆ เพิ่มเติมเสริมตามความเหมาะสม เช่น จัดนิทรรศการ สันทนาการ บำเพ็ญประโยชน์ตามความเหมาะสมเฉพาะที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะมี พุทธศาสนิกชนจำนวนมาก นำโคมสวยงามไปแขวนศาลารายรอบพระอุโบสถ ถวายเป็นพุทธบูชา พิธีการเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา มีข้อควรปฏิบัติเหมือนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ เช่น วันมาฆบูชา ครั้นเสร็จพิธีเวียนเทียนแล้ว บางวัดจัดให้มีการแสดงธรรมเทศนาพุทธประวัติ และ ปฏิบัติธรรมตลอดทั้งคืน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ปัจจุบันก็ยังมีถือปฏิบัติอยู่บ้าง แต่มีอยู่น้อยมาก

ข.วันวิสาขบูชาได้รับการรับรองให้เป็นวันสำคัญสากล

วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๓ ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่ ๕๔ ได้ พิจารณาว่า เนื่องจากวันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญของพุทธศาสนิกชนทั่วโลกเพราะเป็นวันที่ พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มวลมนุษยชาติ มี เมตตาธรรมและขันติธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้เกิดสันติสุขต่อสังคมอันเป็นแนวทางของ สหประชาชาติที่ประชุมจึงให้การรับรองโดยฉันทามติว่าวันดังกล่าวเป็นวันที่สำนักงานใหญ่ องค์การสหประชาชาติและที่ทำการสมัชชาจะจัดให้มีการระลึกถึง (Observance) ตามความ เหมาะสมการจัดพิธีวิสาขบูชาของชาวพุทธนานาชาติการบูชาวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ ตามปฏิทินจันทรคติของไทย คือ คำนวณการโคจรของดวงจันทร์ เป็นข้างขึ้น ข้างแรม ซึ่งมักจะตรงกับเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายน เฉพาะในประเทศไทย ถ้าปีใดมีอธิกมาส คือ มีเดือน ๘ สองหนให้เลื่อนไปประกอบพิธีในวันเพ็ญเดือน ๘ ส่วนประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา เถรวาทอื่นๆ คงจัดให้มีพิธีวิสาขบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ แม้นปีนั้นจะมีเดือน ๘ สองหนก็ตามส่วน กลุ่มชาวพุทธมหายานบางนิกาย ที่นับถือว่าเหตุการณ์ทั้ง ๓ นั้น เกิดในวันต่างกัน ไม่ใช่ตรงกับวัน เพ็ญเดือน ๖ ทุกเหตุการณ์ ก็จะจัดพิธีวิสาขบูชาตามความเชื่อในนิกายของตนเช่น ชาวพุทธญี่ปุ่นจัด

งานฉลองวันประสูติพระพุทธเจ้าตามปฏิทินสุริยคติ (ปฏิทินสากล) ในวันที่ ๘ เมษายน ส่วนชาวพุทธศรีลังกา เรียกว่า วิสัคหรือวิซัค (Vesak หรือ Wesak Day) ดังนี้เป็นต้น แต่สาระสำคัญของงานก็ยังคงเป็นอย่างเดียวกัน^{๑๑}

วันอัฐมีบูชา

วันอัฐมีบูชา หมายถึง การบูชาในวัน ๘ ค่ำ ซึ่งตรงกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้า นับเป็นวันที่ ๘ หลังเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตรงกับแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ของไทย ความเป็นมาของวันอัฐมีบูชาเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระแท่นบรรทมระหว่างต้นสาละคู่ในสวนโนทยาน เมืองกุสินารา เมื่อวันเพ็ญเดือน ๕ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี พวกมัลลกะศัตรีแห่งเมืองกุสินารา ได้ทำการบูชาสักการะพระพุทธสรีระ ด้วยดอกไม้ของหอมและประโคมเครื่องดนตรีทุกชนิดที่มีอยู่ในเมืองกุสินาราตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ให้เจ้ามัลลละระดับหัวหน้า ๘ คน สระสรงเกล้าผม นุ่งห่มผ้าใหม่ อัญเชิญพระพุทธสรีระไปทางทิศตะวันออกของพระนคร เพื่อทำการถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ ในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ใน วันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ มกุฏพันธเจดีย์ มีพระสงฆ์สาวกจำนวนมากมาชุมนุมกัน โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่มีพระอนุรุทธเถระ และพระอานนท์เถระ เป็นต้น ในฝ่ายเมืองมีพวกมัลลกะศัตรีพร้อมชาวเมืองกุสินาราและเมืองใกล้เคียงมาร่วมชุมนุม เพื่อร่วมพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เป็นวันเศร้าโศกเสียใจของปวงชน และธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระอรหันต์เพราะการสูญเสียแห่งพระพุทธสรีระวันอัฐมีบูชา เริ่มมีมาแต่ครั้งใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน ทั้งไม่ได้กำหนดเป็นงานพระราชพิธี และทางราชการยังไม่รับรองให้เป็นวันสำคัญ แต่เดิมส่วนใหญ่ มีการจัดพิธีเวียนเทียนในวัดที่ตั้งอยู่ ในส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ส่วนภูมิภาคมีจัดเฉพาะวัดที่อยู่ในเขตเมืองเท่านั้น ทำให้ไม่ค่อยมีคนทราบถึงความสำคัญของวันอัฐมีบูชา

การจัดพิธีอัฐมีบูชา

การจัดพิธีอัฐมีบูชา มีการจัดเป็น ๒ รูปแบบ คือ

ก.แบบที่ ๑ จัดพิธีเวียนเทียนเช่นเดียวกับวันสำคัญอื่นๆ คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันมาฆบูชา

ข.แบบที่ ๒ จัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพจำลอง มีการจัดที่วัดปลับปลาชัยอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี แต่จัดเพียงครั้งคราว ไม่ได้จัดเป็นประจำ พิธีส่วนที่อื่นก็คงมีบ้าง แต่คงไม่มากนัก ส่วนที่จัดจนเป็นประจำพิธีนั้น ปรากฏว่ามีประเพณีการจัดพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระจำลองที่วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยประเพณีมีมาแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐาน

^{๑๑} คณะสงฆ์และรัฐบาล, หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี สนามหลวงแผนกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

แน่นอน ปัจจุบันประเพณีนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน โดยจัดเป็นงาน "วันอัฐมิมิบูชารำลึก เมืองทุ่งยั้ง" ณ วัดพระบรมธาตุ ทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นประจำทุกปี โดยกำหนดจัดงานในวันวิสาขบูชา คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ถึงวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ รวม ๕ วัน กิจกรรมในงาน มีการแสดงแสงสีเสียง ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จนถึงพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูป (จำลอง) มีประชาชนชาวจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดใกล้เคียงเข้าชมเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นการรักษาวนอัฐมิมิบูชาไม่ให้เลือนหายไปจากประเทศไทย พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ควรจะช่วยกันรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของวันอัฐมิมิบูชาสืบสานการประกอบพิธีอัฐมิมิบูชาให้คงอยู่สืบไป^{๑๒}

วันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา หมายถึงการบูชาในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (ประมาณเดือนกรกฎาคม) ในปีที่มีอธิกมาส เลื่อนไปจัดพิธีในวันเพ็ญเดือน ๘ หลัง

ความสำคัญของวันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา มีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลายประการ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๒ เดือน พอสรุปได้ ดังนี้

๑. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ชื่อ ชัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ และโกณฑัญญะ ได้บรรลุดวงตาเห็นธรรม (โสดาบัน) แล้วทูลขอบวช

๒. เป็นวันที่มีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้นเป็นองค์แรกในโลก คือ โกณฑัญญะ ได้บวช เป็นภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

๓. เป็นวันแรกที่มีพระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ ๓ ประการ

ความเป็นมาของวันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงชัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (ปัจจุบันเรียก สารนาถ) แขวงเมืองพาราณสี เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๘ ภายหลังจากตรัสรู้ ๒ เดือน พอจบพระธรรมเทศนา ฤทธิโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เป็นพยานการตรัสรู้ ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทราบวาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานว่า อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญญะ อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญญะ แปลว่า โกณฑัญญะรู้แล้วหนอ โกณฑัญญะรู้แล้วหนอ ด้วยเหตุนี้ ฤทธิโกณฑัญญะ จึงได้นามว่าอัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ฤทธิโกณฑัญญะได้ทูลขอบวช พระองค์ทรงประทานการบวช ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ด้วยพระดำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมเรากล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด จึงนับว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรก และมีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

และพระสงฆ์ เกิดขึ้นครบบริบูรณ์ในวันนั้น วันอาสาฬหบูชายังเรียกกันว่า วันพระสงฆ์อีกด้วย ประเทศไทยได้ประกาศให้มีพิธีอาสาฬหบูชา เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑ โดยพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น พระพิมลธรรม ครั้งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ได้เสนอคณะสังฆมนตรีให้เพิ่มวันศาสนพิธี เพื่อทำพุทธบูชาขึ้นอีกวันหนึ่ง คือ วันธรรมจักรหรือวันอาสาฬหบูชา^{๑๑}

พระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นศาสนาประจำชาติของไทย วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา จึงกำหนดให้เป็นวันหยุดราชการ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ไปปฏิบัติศาสนพิธี ซึ่งแต่ละวันก็มีกิจกรรมแตกต่างกันไป แต่จะมีหลักปฏิบัติตนคล้ายๆ กัน

กิจกรรมในวันมาฆบูชา

๑. ทำบุญ ตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา รักษาอุโบสถศีล
๒. ร่วมการเวียนเทียน
๓. ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ โอวาทปาฏิโมกข์ เป็นต้น

กิจกรรมวิสาขบูชา

๑. ทำบุญ ตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนาตอนเช้า
๒. ตอนค่ำร่วมการเวียนเทียน
๓. ทำวัตรสวดมนต์ และฟังพระธรรมเทศนาต่อไปจนเสร็จพิธี

กิจกรรมอาสาฬหบูชา

๑. ทำบุญ ตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา รักษาอุโบสถศีล
๒. ร่วมการเวียนเทียน
๓. ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงขึ้นในโลก

พิธีเข้าพรรษา และออกพรรษา

ประเพณีเข้าพรรษาในพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากสมัยหนึ่งพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ พระภิกษุสงฆ์จึงนำเที่ยวจาริกไปตลอดฤดูกาล แม้แต่ในฤดูฝนก็ยังเที่ยวสัญจรไปมา ทำให้ไปเหยียบย่ำข้าวกล้าในนาของชาวเมืองจนเสียหาย ประชาชนพากันติเตียน พระพุทธองค์จึง

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘-๑๘๑.

ทรงบัญญัติเป็นธรรมเนียมให้พระภิกษุสงฆ์ต้องอยู่จำพรรษา ๓ เดือน นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ จนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยห้ามมิให้ไปพักค้าง ณ ที่อื่น ยกเว้นมีเหตุจำเป็น

กิจกรรมในวันเข้าพรรษา

๑. ทำเทียนจำนำพรรษา ปัจจุบันอาจจะถวายหลอดไฟหรือ อุปกรณ์ที่ให้แสงสว่างแทนเทียนได้

๒. ถวายผ้าอาบน้ำฝน และจตุปัจจัย แก่พระภิกษุสามเณร

๓. ทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมเทศนา รักษาอุโบสถศีล

กิจกรรมสำคัญของชาวพุทธ

ในเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ยังคงใช้วิธีแบบโบราณคือบูชาด้วยดอกไม้ของหอมและน้อมจิตน้อมใจในการบูชา มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. อาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาด ทำจิตใจให้สงบ

๒. แต่งกายสุภาพ เรียบร้อย เหมาะสมกับพิธีและสถานที่

๓. เตรียมเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ รูป เทียน ให้พร้อม

๔. ควรเดินทางไปถึงวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีเวียนเทียนก่อนเวลาที่จะเริ่มพิธีเมื่อไปถึงควรเข้าไปกราบบูชาพระรัตนตรัยเป็นลำดับแรก แล้วรอเวลาเข้าร่วมพิธีต่อไป

กิจกรรมในวันออกพรรษา

๑. ทำบุญ ฟังพระธรรมเทศนา

๒. ร่วมกิจกรรม “ตักบาตรเทโว” (วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑)

๓. ปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด

หลังวันออกพรรษาแล้ว จะมีพิธีทอดผ้ากฐิน โดยคำว่า “กฐิน” ก็คือ “สะดึง” หรือกรอบไม้สำหรับขึงผ้าให้ตึง เพื่อสะดวกแก่การเย็บผ้า หรือก็คือจีวรสำหรับนุ่งห่มของภิกษุ ดังนั้น การทอดผ้ากฐินก็คือ การวางผ้าจีวรที่เย็บแล้ว ถวายแก่พระสงฆ์นั่นเอง ซึ่งระยะเวลาในการอนุญาตให้ทอดกฐินได้ ตามพระวินัยบัญญัติคือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวมเป็นระยะเวลา ๑ เดือน

การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รู้จักบุญอย่างเดียวไม่พอ ต้องรู้จักหน้าที่ชาวพุทธ

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นโอกาสดีที่พุทธศาสนิกชนจะได้สร้างบุญกุศล ปฏิบัติธรรม ชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว เพื่อการเตรียมจิต เตรียมใจ ก่อนจะเข้าร่วมประกอบศาสนพิธีในวันนั้นๆ ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติดังนี้

- ละเว้นอบายมุขทุกประเภท
- ดูแลบิดามารดา
- ปฏิบัติกรรมฐาน
- บูชาพระรัตนตรัย^{๑๔}

เทศกาลและพิธีกรรมเทโวโรหณะ

เทโวโรหณะ “การลงจากเทวโลก” หมายถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกตำนานเล่าว่า ในพรรษาที่ ๗ แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับจำพรรษา ในดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาพร้อมทั้งหมู่เทพ ณ ที่นั้น

เมื่อถึงเวลาออกพรรษาในวันมหาปวารณา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กลับคืนสู่โลกมนุษย์ ณ ประตุมืองสังกัสสะ โดยมีเทวดาและมหาพรหมทั้งหลายแวดล้อม ลงมาส่งเสด็จ ผู้ชนจำนวนมากมายก้ได้ไปคอยรับเสด็จ กระทำมหาบูชาเป็นการเอิกเกริกมิไผ่พารและพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม มีผู้บรรลุคุณวิเศษจำนวนมาก

ชาวพุทธในภายหลังได้ปรารถนาเหตุการณ์พิเศษครั้งนี้ ถือเป็นกาลกำหนดสำหรับบำเพ็ญการกุศล ทำบุญตักบาตรคราวใหญ่แก่พระสงฆ์ เป็นประเพณีนิยมสืบมา ดังปรากฏในประเทศไทยเรียกกันว่า ตักบาตรเทโวโรหณะ หรือนิยมเรียกสั้นๆ ว่า ตักบาตรเทโว/บางวัด ก็จัดพิธีในวันออกพรรษา คือวันมหาปวารณา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ บางวัดจัดถัดจากนั้น ๑ วัน คือในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑^{๑๕}

การตักบาตรเทโวเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ตักบาตรเทโว หรือเรียกว่า การตักบาตรเทโวโรหณะ ซึ่งคำว่า "เทโว" ย่อมาจาก "เทโวโรหณะ" แปลว่า การเสด็จจากเทวโลก การตักบาตรเทโวจึงเป็นการระลึกถึงวันที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากการโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลก ประเพณีการทำบุญกุศลเนื่องในวันออกพรรษานี้ ทุกวัดในประเทศไทย ก็จะมีการจัดพิธีการตักบาตรเทโวนี้

^{๑๔} ถาปนกรณ กำนัดศิริ (๖ สิงหาคม ๒๕๖๔), การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนา, Thru ปลูกปัญญา [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.trueplookpanya.com/learning/detail/๑๔๕๒๒> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรม พุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖).

ตักบาตรเทโว หรือตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ในเวลาเช้าวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ หลังจากที่พระองค์ทรงจำพรรษาที่นั่นเป็นเวลา ๓ เดือน ความสำคัญของวันเทโวโรหณะ เป็นวันที่มีการทำบุญตักบาตรที่พิเศษวันหนึ่ง กล่าวคือ ในพรรษาหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แสดงพระอภิธรรมโปรด พระมารดา และทรงจำพรรษาที่นั่น พอออกพรรษาก็เสด็จลงจากเทวโลกนั้นมายังโลกมนุษย์ โดยเสด็จลงที่เมืองสังกัสส์ ใกล้เมืองพาราณสี ชาวบ้านชาวเมืองทราบข่าวก็พากันไปทำบุญตักบาตรพระพุทธองค์ที่นั่น และเป็นการรับเสด็จพระพุทธองค์ด้วย กล่าวกันว่า ในวันนี้ได้เกิดเหตุอัศจรรย์ คือ เทวดา มนุษย์ และสัตว์นรก ต่างมองเห็นซึ่งกันและกัน จึงเรียกวันนี้อีกชื่อหนึ่งว่า "วันพระเจ้าเปิดโลก" คือ เปิดให้เห็นกันทั้ง ๓ โลกนั่นเอง

การตักบาตรรับเสด็จพระพุทธเจ้าได้ปฏิบัติสืบเนื่อง ต่อกันมาเป็นประเพณี จนถึงเมืองไทย จึงเรียกประเพณีนี้ ว่า การตักบาตรเทโวโรหณะ เพื่อให้สะดวกในการสื่อความหมายนิยมสั้นๆ ว่า การตักบาตรเทโว ด้วยเหตุนี้ วันเทโวโรหณะจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวันตักบาตรเทโวและเมื่อถึงวันตักบาตรเทโว พุทธศาสนิกชนนิยมไปทำบุญตักบาตรกันที่วัด โดยแต่ละที่จะเตรียมของไปทำบุญ ในแบบที่อาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับที่วัดในแต่ละที่ เช่น เตรียมอาหารในตอนเช้าอาหารที่เตรียมเพื่อตักบาตรเป็นพิเศษในวันนี้ คือ “ข้าวต้มมัด และข้าวต้มลูกโยน วัดบางวัดอาจจะมีจำลองสถานการณ์วันที่ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกชั้นดาวดึงส์ คือ ประชาชนจะนั่งหรือยืนสองฝั่งทางลงจากอุโบสถ หรือศาลา ให้พระสงฆ์เดินเข้าแถวเรียงลำดับรับบาตรตรงกลาง โดยมีมัคนายก เดินอัญเชิญพระพุทธรูปนำหน้าแถวพระสงฆ์ หลังกจากตักบาตรแล้ว มีการอาราธนาศีลสมาทานศีล และรักษาศีล ฟังธรรมและทำสมาธิตามโอกาส เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส แผ่เมตตา และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับและสรรพสัตว์”

๓.๗ เทศกาลและพิธีกรรมของอินเดียที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

พิธีกรรม ในสมัยหลังพุทธกาล ประเทศอินเดียหรือเนปาล วัฒนธรรมที่อยู่ในยุคนั้นมีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นในศาสนาพราหมณ์ฮินดูศาสนาเชนหรือศาสนาพุทธมีวัฒนธรรมที่เก่าแก่มีความหลากหลายในเรื่องของความคิดความนับถือในเรื่องของศาสนาโดยภาพรวมก็เป็นเพราะรูปแบบของบรรยากาศหรือภูมิภาคของประเทศอินเดียซึ่งมีความเชื่อในเรื่องของภูตผีปีศาจหรือมีความกลัวในเรื่องของฝนฟ้าอากาศ ดิน น้ำ ลม ไฟต่าง ๆ ทำให้เกิดลัทธิเหล่านั้นเกิดขึ้นซึ่งเมื่อเกิดความคิดเหล่านั้นจึงมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในพุทธศาสนาเองและนอกพุทธศาสนาแต่ต้องบอกก่อนว่าในพระพุทธศาสนานั้นส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่เรียบง่ายเน้นในเรื่องของการขัดเกลาจิตใจ (อ่อนแอความคิดกับสังคมยุคนั้นมาก) เหมือน แกะดำ แกมยังมีคนนับถือมากอีกต่างหากในยุคของประเทศอินเดียในยุคก่อนนั้นจะมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งที่ลึกลับหรือมองไม่เห็นนำไปสู่ความกลัวและนำไปสู่การประกอบพิธีต่างๆในหัวข้อนี้ผู้เขียนก็อาจจะยกในส่วนของกรณีของการ

บุชายัญ การรับบาปแทน การล้างบาป และคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึงการบุชายัญของพุทธศาสนาซึ่งมีความแตกต่างกัน และมีเหตุผลให้คนได้ศึกษาและปฏิบัติ แม้กระทั่งการประพรมน้ำมนต์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่มีเรื่องราวมาจากประเพณีของพราหมณ์แล้วพระพุทธเจ้าได้ยกย่องคนที่เป็นพราหมณ์ได้ ด้วยวิธีการลอยบาปคือละการทำบาป เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันเรื่องราวความเชื่อเกี่ยวกับ “การล้างบาป” เพื่อหลีกเลี่ยงจากความผิดที่เคยกระทำไว้ ก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในอดีตถึงปัจจุบันและอนาคตต่อไป อาทิ มีการตั้งสำนัก ตั้งลัทธิเสกเป่าน้ำมนต์เพื่อล้างบาป ทำความชั่วที่เคยกระทำไว้ ก่อให้เกิดปัญหาและวิกฤติศรัทธาในสังคมไทยมากมาย ทำให้ผู้ที่ศึกษาคำสอนพระพุทธศาสนาบ่อย ตกเป็นเหยื่อถูกหลอกลวงจากสำนักหรือลัทธิที่แอบอ้างเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิดไปจากพระธรรมวินัยก็มากมาย

เทศกาลกุมภเมลา ของศาสนาฮินดู เสน่ห์ของอินเดีย เป็นกิจกรรมการแสวงบุญและเทศกาลสำคัญในศาสนาฮินดู มีการเฉลิมฉลองเป็นวัฏจักรที่กินเวลารอบละราว ๑๒ ปี ที่สถานที่แสวงบุญริมแม่น้ำสี่แห่ง ได้แก่ ปรยาจ-อลาหาบาด, หฤทวาร, นาสิก, และ อุชไนน์ เทศกาลนี้และกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ ผู้เข้าร่วมกุมภเมลาเชื่อว่าการได้ลงอาบน้ำในแม่น้ำเหล่านี้เป็นการกระทำเพื่อป्रायश्चित्त ให้กับความผิดพลาดในอดีต และช่วยชำระล้างบาป

เทศกาลนี้ในแง่ธรรมเนียมมักยึดโยงนักปราชญ์และสันตะฮินดูจากศตวรรษที่แปด อาทิสังกะระ ผู้ซึ่งผลักดันให้กุมภเมลาเป็นเทศกาลและ โอกาสหนึ่งที่จะมีการรวมตัวกันของชาวฮินดูครั้งใหญ่เพื่อให้เกิดบทสนทนาทางปรัชญาและการถกเถียงระหว่างอาศรมฮินดูต่าง ๆ ทั่วอนุทวีปอินเดีย อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงกุมภเมลา ก่อนศตวรรษที่ ๑๕ อย่างไรก็ตาม ปรากฏหลักฐานที่เพียงพอในแง่ของเอกสารโบราณ และจารึก ที่มีการบันทึกเกี่ยวกับ มาฆเมลา ที่ซึ่งเป็นกิจกรรมการรวมตัวของชาวฮินดูขนาดใหญ่จัดขึ้น ทุกหกหรือสิบสองปีและมีพิธีกรรมที่ให้ลงอาบน้ำในแม่น้ำหรือสระน้ำของ โสถ์พราหมณ์

พิธีใหญ่หนึ่งที่รวบรวมชาวฮินดูจำนวนหลายล้าน ให้มาร่วมอยู่ ณ จุดๆ เดียวกัน คือที่สถานที่ที่เรียกว่า “สังคัม” ซึ่งเป็นสถานที่ที่แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์สำคัญ ๓ สายไหลมาบรรจบกัน ประกอบด้วย แม่น้ำคงคา, แม่น้ำยมุนา และแม่น้ำสรสวดี โดยจุดดังกล่าว อยู่ในเมืองอัลลาฮาบาด รัฐอุตตร ประเทศอินเดีย ประเพณีนี้จะมีคนนับร้อยล้านคน เดินทางมาเพื่อให้ได้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีชำระล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะนาคสาธุหลายพันคน จากลัทธิเปลือยของเหล่าผู้เคารพบูชาพระศิวะแบบเคร่งครัด และนักบวชชายในชุดผ้าคลุมสีเหลืองอมส้ม เป็นผู้นำกรแช่ตัวในน้ำเย็นยะเยือก ซึ่งบางคนจะนำอาวูธ อาทิ ตรีศูล และดาบ ลงไปในแม่น้ำด้วย “มหากุมภะ เมลา” มีที่มาจากความเชื่อที่ว่า ขณะที่เทวดาและอสูรแย่งชิงน้ำอมฤตซึ่งได้จากการกวนเกษียรสมุทรนั้น ทำให้ “น้ำอมฤต” ได้กระเด็นตกลงมายังสถานที่ ๔ แห่งบนโลกมนุษย์ ได้แก่ อัลลาฮาบาด, นาสิก, อุชไนน์ และหฤทวาร^{๑๖}

^{๑๖}วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, กุมภเมลา, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/d๑M๘G> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

พระพุทธศาสนาสอนย้อนแย้งสังคมยุคนั้น แต่ทำอย่างไรจะให้อยู่ด้วยกันได้ มาถึงยุคพระพุทธศาสนา ได้มีการตีความเรื่องยัญไปสู่การปฏิบัติที่ตนเองให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริง ไม่มีการเบียดเบียนบุคคลอื่น ๆ สัตว์อื่น ๆ มีแต่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้โดยง่ายโดยวิธีที่แสดงถึงหลักการ ของพระพุทธศาสนาที่เน้นที่การปฏิบัติที่ถูกต้องแทนการบูชายัญ

เช่น

"ยัญที่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร หรือเหล่าสัตว์ต่าง ๆ ต้องได้รับความพินาศ และปฏิบัติาก เป็นผู้มีความเห็นผิด คำริผิด เจริจผิด การงานผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิด เช่นนี้ ย่อมไม่มีผลใหญ่ ไม่มีอานิสงส์ใหญ่ ไม่มี ความรุ่งเรืองใหญ่ ไม่แพร่หลายใหญ่...

บพิตร ยัญที่มีต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร หรือเหล่าสัตว์ต่าง ๆ ไม่ต้องถึงความพินาศ และปฏิบัติากก็เป็นผู้มีความเห็นชอบ คำริชอบ เจริจชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ เช่นนี้ ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ มีความรุ่งเรืองใหญ่ แพร่หลายใหญ่"

ยัญที่ไม่ต้องมีการฆ่าสัตว์ดังกล่าวข้างต้น แต่มีผลมากตามแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ได้จากพุทธพจน์ ก็คือ ๑. การให้ทาน ๒. การสร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจาก ๔ ทิศ ๓. การเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ๔. การรักษาศีล ๕ เป็นนิจ ๕. การออกบรพชา และการปฏิบัติตามหลักจตุศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จนได้บรรลุถึงวิชา ๘^{๑๑}

เทศกาลสำคัญในอินเดีย

มีเทศกาลมากมายในอินเดียที่มีความสวยงามและนำมาเที่ยวชมความสวยงามและน่าสนใจ โดยเทศกาลส่วนใหญ่ในอินเดียจะเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อที่มีความยิ่งใหญ่สวยงามและน่าสนใจ

เทศกาลกณศกฐณี จัดในเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายนของทุกปี โดยเป็นงานที่เฉลิมฉลองวันประสูติของพระพิฆเนศ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ ซึ่งมีชาวอินเดียจำนวนมากให้ความเคารพนับถือกันเป็นอย่างยิ่ง โดยเป็นงานที่มีความสวยงามและอลังการอย่างมากเพราะจัดขึ้นทั่วประเทศอินเดีย

เทศกาลดีวารี เป็นเทศกาลที่จัดขึ้นในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยมีอีกชื่อเรียกว่าเทศกาลคิปาวาลี โดยเป็นเทศกาลที่จัดขึ้นมาเพื่อบูชาพระแม่ลักษมี ซึ่งเป็นเทพที่ได้รับการเคารพอย่างมากอีกองค์ของชาวฮินดู โดยเป็นเทศกาลที่มีความสวยงามและแสดงออกถึงวัฒนธรรมอินเดียได้เป็นอย่างดี

เทศกาลโฮลี จัดขึ้นในเดือนมีนาคมของทุกปี โดยเป็นเทศกาลแห่งสีสันอย่างแท้จริง โดยเทศกาลนี้จะมีกิจกรรมที่น่าสนใจคือการที่ผู้เข้าร่วมงานจะสาดผงสีเข้าใส่กันอย่างสนุกสนานเป็น

^{๑๑} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๘/๓๐๕-๓๐๖.

อย่างยิ่ง โดยจะมีการจัดชู้มกองไฟเพื่อทำพิธีบูชาโดยจะให้เฉพาะหญิงที่แต่งงานและมีลูกชายเท่านั้น เพื่อเป็นสิริมงคลและปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไป^{๙๔}

ความเป็นพหุวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับประเทศอินเดีย ทำให้เป็นดินแดนที่หอมกรุ่นไปด้วยกลิ่นไอของความเป็นพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ที่มีความเชื่อที่หลากหลาย แต่ไม่ถึงขั้นที่จะต้องแตกแยก แต่ต่างฝ่ายต่างมีแนวคิด วิธียึดถือปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป เทศกาลและพิธีกรรมจึงเป็นกระบวนการหล่อหลอมและสืบต่อความเชื่อของแต่ละศาสนาให้มีกิจกรรมร่วมกันและยืนยันแนวคิดความเชื่อของตนให้สืบต่อไปอีกนานเท่านาน ซึ่งวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอินเดียยังส่งผ่านมาถึงประเทศไทย ด้วยการสืบต่อจากรุ่นต่อรุ่นตราบนานนับพันปี

อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมมีต่อสังคมไทย

เทศกาลและพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาจากความความเชื่อจากความเชื่อดังกล่าวพัฒนาทำให้เกิดรูปธรรม สามารถที่จะแสดงการพิสูจน์ให้รับได้ จึงกลายมาเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เป็นรูปแบบปฏิบัติ กลายมาเป็นพิธีกรรม เทศกาล และพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยแบ่งออกเป็น ๕ ด้าน^{๙๕} ได้แก่

๑. อิทธิพลด้านสังคม เทศกาลและพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยเราอย่างกว้างขวาง สังคมไทยได้รับการถ่ายทอดลัทธิความเชื่อจากพระพุทธศาสนา และได้มาผสมกับความเชื่อเดิมๆ ที่เชื่อเรื่องผี อำนาจลี้ลับ มาปรับให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างลงตัว เทศกาลที่มีอิทธิพลต่อสังคมนั้นเกิดขึ้นในเชิงบวกแทบทุกเทศกาล และทุกพิธีกรรม ดังตัวอย่างเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลนี้ทำให้สังคมไทยได้ตระหนักถึงความกตัญญูกตเวที สังคมไทยในยุคปัจจุบันสถาบันครอบครัวเล็กลง เพราะคนในครอบครัวต้องดิ้นรนออกจากบ้านเพื่อประกอบอาชีพและส่วนใหญ่ หญิงชายที่มีร่างกายแข็งแรง มีความรู้ก็จะออกจากถิ่นเพื่อไปหางานทำยังต่างจังหวัด เมื่อครั้ง เทศกาลสงกรานต์ปีหนึ่งๆ บุคคลทั้งหลายที่ออกจากบ้านไปหางานทำ ก็จะกลับมายังถิ่นกำเนิด เพื่อที่จะมาพบปะ ญาติพี่น้อง โดยเฉพาะปู่ย่า ตายาย ผู้เฒ่าผู้แก่ มีการรดน้ำดำหัว พิธีกรรมการรดน้ำดำหัว ก็จะทำให้เยาวชนไทย คนไทย ได้ตระหนักสำนึกใน ความกตัญญูกตเวที มีสัมมาคารวะหรือแม้แต่การประกอบพิธีกรรมบางอย่างในแต่ละครั้ง พิธีกรรมบางอย่างได้ยกย่องผู้อาวุโส ผู้มีคุณธรรมอันจะเป็นแบบอย่างในการที่จะปฏิบัติสืบๆ ต่อ ไปของอนุชนรุ่นหลัง เช่น พิธีกรรมรับน้องของนักศึกษา

^{๙๔} CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว, เทศกาลสำคัญของอินเดีย, CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://shorturl.asia/๘pxmb> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๙๕} ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีภูถกิจ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, (พิษณุโลก : บริษัท โฟกัส พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๖๖-๖๗.

บางมหาวิทยาลัย ได้มีการสู่วัฒนรับน้อง แนะนำสถาบันและต้อนรับน้องใหม่ที่เข้าศึกษาต่ออย่างอบอุ่น

๒. อิทธิพลด้านเศรษฐกิจ เทศกาลหลายๆ เทศกาล เป็นที่รู้จักต่อชาวต่างประเทศ บางประเพณีบางอย่าง พิธีกรรมบางอย่าง ชาวต่างชาติยอมที่จะลงทุนเข้ามาจัดในการที่จะประกอบพิธีกรรมนั้นๆ เช่น การแต่งงานแบบล้านนา การแต่งงานใต้สมุทร ในแต่ละเทศกาลทางด้านเศรษฐกิจ มีจำนวนเงินที่สะพัด หมุนเวียนในการส่งเสริมเทศกาล ประเพณี มากมาย ดังจะเห็นได้จากองค์กรของรัฐและเอกชนได้ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ เทศกาลที่และพิธีกรรมต่างๆ ในด้านปัจเจกบุคคล การที่จะเข้าร่วมในเทศกาลหรือกิจกรรมอื่นๆ ก็จะต้องอาศัยเงินทอง เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมเทศกาลและประเพณี ดังจะเห็นได้จาก รายได้ของประเทศไทยอันได้มาจากการท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ เกือบ ๓ เปอร์เซ็นต์ ได้มาจากนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวเพื่อเทศกาลใดเทศกาลหนึ่ง หรือเห็นว่าพิธีกรรม ที่คนไทยปฏิบัตินั้นเป็นพิธีกรรมที่ดี จึงได้เข้าร่วมในพิธีกรรมนั้นๆ ดังกล่าว

๓. ด้านการเมือง เทศกาลหลายเทศกาลของแต่ละประเทศมีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชาติไป ข้อในการปฏิบัติแห่งเทศกาลอย่างพิธีกรรม ก็จะมีผลให้เห็นถึงผลทางการเมือง เช่น พิธีกรรมที่มีผลต่อการเมืองโดยตรง เช่นรัฐพิธีการเปิดประชุมสามัญของสภานิติบัญญัติ หรือพิธีกรรมการเปิดประชุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่วนพิธีกรรมย่อย เช่นความเชื่อในพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิ หรือ สัญลักษณ์ของพรรคการเมือง ก็มักจะนำเอาพิธีกรรมทั้งสงฆ์ และพราหมณ์ เข้าไปประกอบพิธีกรรมเสมอ ซึ่งมีผลต่อความเชื่อมั่นในการตั้งพรรคการเมือง และเครื่องหมายของพรรคการเมือง เป็นต้น

๔. ด้านอารมณ์ เทศกาลและพิธีกรรมยังมีผลต่ออารมณ์ของผู้ประกอบพิธีกรรมและเทศกาล เทศกาลส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากประเพณีที่รื่นเริง สนุกสนาน เมื่อเสร็จจากการทำไร่ ทำนา ของชาวบ้าน พิธีกรรมการลงฝิมด ทำบุญหรือเปดพลีให้กับผีบรรพบุรุษ ของชาวภาคเหนือ ยังเกิดความสนุกสนาน และยังเป็นที่ยึดถือ ยึดเหนี่ยวในการที่จะประกอบกิจการงานต่างๆ ให้รุ่งเรือง ซึ่งคนไทยส่วนหนึ่งมีความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรม บางอย่างที่ได้ทำหรือทำไม่ถูกต้องก็จะไม่สบายใจ เช่น การประกอบพิธีกรรมสืบชาติ เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ให้มีอายุยืน ปราศจากโรคภัย ก็จะทำให้จิตใจตนเองเข้มแข็งมากขึ้นมีกำลังใจในการที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคอื่นๆ ที่เข้ามาบรรเทาในจิตใจในทางบวกก็ทำบุญแล้วใส่บาตรพระสงฆ์แล้วทำให้จิตใจแจ่มใสสบายใจ ทำให้เกิดความสุขทางจิตใจ เป็นต้น

๕. ด้านศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี เทศกาล พิธีกรรม ก่อให้เกิด ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามมากมายสืบต่อมา เช่น พิธีกรรมรดน้ำดำหัว ก่อให้เกิด ธรรมเนียมปฏิบัติสืบกัน

มาเมื่อชมชนหนึ่งกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพิธีกรรมนี้ดีงาม ทำให้เกิดความสุขทางใจและทำให้ผู้ประกอบกิจกรรมมีความสำนึกในความกตัญญูตถุคติ ก็จะไปสืบทอดทำสืบกันมา ทำให้ผู้น้อยรู้จักความสำมาคารวะ เคารพความเป็นผู้อาวุโส เคารพในความเป็นวัยวุฒิ คุณวุฒิ หรือ บางครั้งเมื่อเดินเข้าไปในพระอุโบสถ หรือ พระวิหาร วัดหลายๆ วัดมักจะมีการวาดภาพฝาผนัง ภาพส่วนหนึ่ง มักจะแสดงถึงกิจกรรม เทศกาล พิธีกรรมอย่างเห็นได้ชัด นั่นเป็นการเล่าเรื่องโดยภาพ ให้คนรุ่นหลังๆ ได้รู้ว่าเมื่ออดีต มีเหตุการณ์ อะไรที่มีและเลือนหายไปแล้วบ้าง เพราะจากจิตกรรม ฝาผนัง ในวัดหลายๆ วัด เมื่อคนในยุคปัจจุบันได้ศึกษาแล้วจะพบว่าวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างได้สูญหายไป ดังนั้นเทศกาลและพิธีกรรมจึงมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว

สรุปท้ายบท

เทศกาลหลังพุทธกาล เทศกาลที่เกิดขึ้นหลังพุทธกาลมีความเชื่อมโยงกับหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสและถ่ายทอดไว้ ๒,๖๐๐ กว่าปีที่ผ่านมามีความเชื่อมโยงกับพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอน เช่น เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เป็นต้น แม้กระทั่งกิจกรรมหรือเทศกาลการดักบาตรเทโวโรหณะ เป็นพิธีกรรมที่มีความสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลหรือเป็นการหลอมรวมความเชื่อความศรัทธาที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นการเล่าเรื่องราวของพุทธศาสนิกชนในอดีตเป็นปฏิปทา (ข้อควรปฏิบัติ) ให้คนยุคปัจจุบัน หรือ เทศกาลวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชาหรือว่าวันอัฐมีบูชา สรุปรวมก็คือเกิดจากความสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล รูปแบบของเทศกาลจะเน้นแบบเรียบง่ายเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยความเชื่อ ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นภาษาบาลีหรือสันสกฤตที่นำมาใช้สวดหรือนำมาใช้บูชาและผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ที่จะมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การจะมีเทศกาลซึ่งจะนำไปสู่พิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาหลังพุทธกาลจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสมัครสมานสามัคคีเกี่ยวข้องกันเป็นอันเดียวกันที่จะปกป้องคุ้มครองรักษาพุทธศาสนารักษาคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ๒,๖๐๐ กว่าปีที่ผ่านมาโดยใช้พระไตรปิฎกเป็นเครื่องเก็บหรือเป็นอุปกรณ์ในการเก็บรักษาคำสอนเหล่านั้นสืบทอดให้แก่พุทธศาสนิกชน

พิธีกรรมหลังพุทธกาลอยู่ที่การหลอมรวมความเชื่อและการเข้าร่วมกิจกรรม การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ อุบาสกอุบาสิกา ผู้นำถือพุทธศาสนิกชนต่าง ๆ เป็นต้องเห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการที่จะขับเคลื่อนพิธีกรรมเหล่านั้นให้ไปด้วยความเรียบร้อย กล่าวได้ว่าสิ่งสำคัญพุทธศาสนิกชนต้องเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาเห็นคุณค่า ของคำสอนของพระสงฆ์ที่รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าและสามารถพิสูจน์ได้จริงว่าเป็นสิ่งนำไปใช้ใน

ชีวิตประจำวัน เพราะคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้เน้นพิธีกรรมอย่างเดียวเท่านั้นแต่ต้องอาศัยความเป็นหลักที่มีเหตุมีผลก็จะเกิดความศรัทธาแล้วตามหลักคำสอนเหล่านั้นไปประพฤติปฏิบัติได้

พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ที่พื้นที่เหล่านั้นหรือภูมิภาคต่าง ๆ จะสังเกตได้ว่าพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ไหนจะไปตรัสรู้ที่ประเทศอินเดียเพราะว่าเป็นประเทศที่มีทรัพยากรครบพร้อมถึงแม้ในภูมิภาคนั้นประชาชนจะไม่นับถือหรือเป็นปฏิบัติด้วยซ้ำแต่ตามพุทธประเพณีได้ปักหลักคำสอนไว้ที่ประเทศอินเดียและนำมาสู่ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ได้สืบทอด ได้รับวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียซึ่งเป็นเมืองพุทธ เป็นเมืองที่เริ่มต้นของพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมนั้นจำเป็นต้องมีเรื่องราวหรือสามารถอธิบายให้เขาวงนุ่นหลังเข้าใจได้จึงจะสามารถที่จะสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ให้ชนรุ่นหลังได้

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นิสิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. การบรรพชาอุปสมบทในประเทศไทยปัจจุบันเราใช้วิธีใดและมีพิธีกรรมอย่างไรจงอธิบายพอเข้าใจ

๒. เทศกาลและพิธีกรรมจากประเทศอินเดียมีการเกิดขึ้นและมีพลวัตมาสู่ประเทศไทยอย่างไรจงอธิบายพอเข้าใจ

๓. ให้นิสิตยกตัวอย่างวันสำคัญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ๑ วัน หรือ มากกว่านั้น และอธิบายถึงกิจกรรมที่ชาวพุทธพึงปฏิบัติมาพอเข้าใจ

ตอนที่ ๒ ให้นิสิตกาเครื่องหมาย x ทับข้อ ก ข ค ง ที่ถูกที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. วันใดที่มีพระรัตนตรัยครบองค์สาม

ก. วันอาสาฬหบูชา

ข. วันมาฆบูชา

ค. วันออกพรรษา

ง. วันเข้าพรรษา

๒. ข้อใดกล่าวไม่ถูกต้องเกี่ยวกับวันเข้าพรรษา

ก. พระสงฆ์จะไม่ไปค้างแรมที่อื่นเป็นเวลา ๓ เดือน

ข. ตรงกับฤดูฝนการเดินทางไม่สะดวก

ค. พระสงฆ์เหยียบย่ำพืชผลของชาวนา

ง. เป็นการหยุดพักผ่อนของพระสงฆ์

๓. เอหิภิกขุอุปสัมปทา มีความหมายตรงกับข้อใด

ก. พระสงฆ์ทำพิธีบวชให้

ข. การบวชเป็นสามเณร

ค. การบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยพุทธานุภาพ

ง. ไม่มีข้อใดถูก

๔. พระสาวกองค์แรกในพระพุทธศาสนาชื่อใคร

ก. พระสารีบุตร

ข. พระอัสสชิ

ค. พระมหาโมคคัลลานะ

ง. พระอัญญาโกณฑัญญะ

๕. วันออกพรรษาตรงกับข้อใด

ก. ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

ข. ๑๕ ค่ำ เดือน ๕

ค. ๑๕ ค่ำ เดือน ๘

ง. ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

๖. ปฐมเหตุของการทำสังคายนาครั้งแรกคืออะไร

ก. พระสงฆ์ประพฤติย่อหย่อนต่อพระธรรมวินัยข. มีพระกล่าวจาบจ้วงพระพุทธศาสนา

ค. พระสงฆ์ขาดสามัคคี

ง. ไม่มีข้อใดถูก

๗. เข้าพรรษามีกำหนดระยะเวลาานกี่เดือน

ก. ๓ เดือน

ข. ๔ เดือน

ค. ๕ เดือน

ง. ๖ เดือน

๘. เทศกาลของชาวอินเดียที่ผู้เข้าร่วมงานจะสาดผงสีใส่กันอย่างสนุกสนานเป็นอย่างยิ่ง คือเทศกาลใด

ก. เทศกาลคณศจตุรณี

ข. เทศกาลดีวารี

ค. เทศกาลโฮลี

ง. ถูกทุกข้อ

๙. วันที่มีการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

ก. วันวิสาขบูชา

ข. วันเข้าพรรษา

ค. วันอาสาฬหบูชา

ง. วันมาฆบูชา

๑๐. รัชมังคลาภิเษกเป็นวันสำคัญและเป็นวันหยุดราชการเป็นครั้งแรกในวันที่

ก. วันเข้าพรรษา

ข. วันวิสาขบูชา

ค. วันออกพรรษา

ง. วันอาสาฬหบูชา

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). การแต่งตั้งถอดถอนพระอัครมหาเถรสมณัติผู้ขอ
บรรพชาอุปสมบทตามกฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). จากแถลงการณ์
คณะสงฆ์ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓ : ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖.
- คณะสงฆ์และรัฐบาล. หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี สนามหลวงแผนกธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- ประพัฒน์ ศรีภูทกิจ และคณะ. เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา. พิษณุโลก : บริษัท โฟกัส
พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรม พุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สมเด็จพระพรหมญาณสังขโมลี. พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ,
๒๕๑๗.
- ถาปกรณ์ กำเนิดศิริ. การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนา. Thru ปลูกปัญญา [ออนไลน์].
แหล่งที่มา : <https://www.truelookpanya.com/learning/detail/๑๔๕๒๒> [๓ พฤษภาคม
๒๕๖๕]
- พระมหาสมจินต์ สมนานบุญ (๒๕๔๗), บทความเรื่อง “เจดีย์ในพระพุทธศาสนา”. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล :
<https://www.mcu.ac.th/article/detail/503> [๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๕]
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. กุมภเมลา, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<https://shorturl.asia/d๑M๘G> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ‘สังคายนาครั้งแรก’ ในพระพุทธศาสนา. มติชนสุดสัปดาห์ [ออนไลน์].
แหล่งที่มา : https://www.matichonweekly.com/column/article_๒38064 [๓ พฤษภาคม
๒๕๖๕]
- CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว. เทศกาลสำคัญของอินเดีย. CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/๘pxmb> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

บทที่ ๔

เทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทย

พระมหาอัคร สุทธิญาโณ ผศ.ดร.

ผศ.ดร.พลเผ่า เพ็งวิภาส

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายของเทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทยได้
๒. อธิบายความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทยได้
๓. ปฏิบัติตามเทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทยได้ถูกต้องตรงกัน
๔. มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของเทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทย

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- แนวคิดเรื่องเทศกาลและพิธีกรรมในประเทศไทย
- แนวคิดเกี่ยวกับเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๔.๑ ความนำ

ประเทศไทย มีเทศกาลและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมากและมีคำที่ใช้อย่างเดียวกับคำว่า เทศกาลและพิธีกรรม คือคำว่า “ขนบธรรมเนียม” หรือ “ประเพณี” หมายถึง แบบอย่างที่ยึดกันมา และพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะพิธีทางศาสนาหรือขนบธรรมเนียมประเพณี จะต้องมีการพิธีกรรมหรือวิธีการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามความคิด ความเชื่อของคนไทยในสังคม เมื่อคนในสังคมนั้นประพฤติ หรือกระทำพิธีกรรมอย่างนั้นเหมือนกัน โดยส่วนรวมและกระทำสืบต่อกันมา พิธีกรรมนั้นจึงกลายเป็นประเพณีขึ้นในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีปอยหลวง^๑ และถ้าหากว่าพิธีกรรมนั้น กลายเป็นที่นิยมประพฤติปฏิบัติของคนทั่วทั้งประเทศ พิธีกรรมกลายเป็นเทศกาลและประเพณีของคนทั้งประเทศ เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์^๒ ดังนั้น จึงมีความสำคัญและจำเป็นที่พุทธศาสนิกชน ในฐานะผู้ดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนจะต้องทำการศึกษา เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติในเทศกาลและพิธีกรรมนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง ตามหลักศาสนพิธีและเป็นแบบอย่างที่ดีของอนุชนรุ่นหลังสืบไป

๔.๒ เทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

เทศกาลต่าง ๆ ของไทยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของคนไทย ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อในเรื่อง ผีสางเทวดาที่นับถือกันมาหลายชั่วอายุคนตามบรรพบุรุษ ที่ผสมกลมกลืนกันจนแยกไม่ออกและถือปฏิบัติเป็นประเพณีทั่วไปในสังคม เทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้นมีมากมายหลายเทศกาล แต่ที่จะขอกล่าวในบทนี้ คือ เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลสารทไทย เทศกาลทอดกฐินเทศกาลลอยกระทง โดยลำดับต่อไป

๔.๒.๑ เทศกาลสงกรานต์

เทศกาลสงกรานต์หรือวันสงกรานต์ เป็นวันที่มีความสำคัญสำหรับชาวไทย อีกวันหนึ่ง ถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่โบราณของไทย ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๓ - ๑๕ เมษายนของทุกปี จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจเพื่อจะได้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม และมีความ

---

^๑ คำว่า “ปอย” มาจากคำว่า ปาณณี หมายถึง งานฉลองรื่นเริง หรืองานเทศกาลที่จัดขึ้นส่วนคำว่า “หลวง” หมายถึง ยิ่งใหญ่ดังนั้นคำว่า “ปอยหลวง”จึงหมายถึงงานฉลองที่ยิ่งใหญ่ หรือ งานฉลองที่ใหญ่โตมากซึ่งจะเป็นการฉลองถาวรวัตถุของวัด หรือ ล่องสิ่งก่อสร้างที่ประชาชนช่วยกันทำขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชนประเพณีปอยหลวงมักจัดขึ้นในช่วงเวลาจากเดือน ๕ จนถึงเดือน ๗ เหนือ (ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนเมษายน หรือ เดือนพฤษภาคมของทุกปี)

สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงจะได้กล่าวถึงเทศกาลสงกรานต์นี้ในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑) ความหมาย มีผู้ให้ความหมายของสงกรานต์ไว้ ดังนี้ คือ สงกรานต์ หมายถึง เทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่อย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติ ตกวันที่ ๑๓ - ๑๔ - ๑๕ เมษายน^๒ สงกรานต์เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า การย่างขึ้น หมายถึง ดวงอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีหนึ่ง เรียกว่าสงกรานต์ แต่ถ้าดวงอาทิตย์ย้ายจากราศีมีนขึ้นสู่ราศีเมษ เป็นการขึ้นปีใหม่เรียกว่า “มหาสงกรานต์”^๓ สงกรานต์แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไป หมายถึง เวลาที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนจากราศีหนึ่งไปสู่อีกราศีหนึ่งทุก ๆ เดือน ยกเว้นเมื่อย้ายจากราศีมีนสู่ราศีเมษ จะเรียกชื่อพิเศษว่า “มหาสงกรานต์” เพราะเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามความเชื่อของอินเดียฝ่ายเหนือ ไทยรับคติความเชื่อเกี่ยวกับวันขึ้นปีใหม่มาใช้เช่นกัน แต่เรียกว่า สงกรานต์ เท่านั้น^๔ สงกรานต์ คือ ปีใหม่ตามทางสุริยคตินับตามทางพระอาทิตย์ วันเดือนปี เปลี่ยนไปตามวิถีวันสงกรานต์ คือ โลกที่เราอยู่หมุนไป ๑ รอบดวงอาทิตย์ก็ เป็น ๑ ปี ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งตรงกับในเวลาฤดูร้อนทางประเทศตะวันออก^๕ จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า สงกรานต์ ก็คือ เทศกาลปีใหม่อย่างเก่าของไทย ซึ่งกำหนดตามสุริยคติโดยกำหนดเวลาเมื่อดวงอาทิตย์ก้าวจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปี ถือเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ไทยที่ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาแต่โบราณ มีการเฉลิมฉลองและรื่นเริงสนุกสนานตลอดจนทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระและเล่นสาดน้ำ

๒) ความสำคัญ สงกรานต์ถือเป็นประเพณีการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณประชาชนจะจัดให้มีกิจกรรมของชุมชนและสังคม แสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคีในการเตรียมทำความสะอาดบ้านเรือน วัด ความพร้อมใจในการทำบุญให้ทาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและบุพการี การเล่นรื่นเริง เช่น การเล่นสาดน้ำของหนุ่มสาวและเด็กด้วยน้ำใจไมตรี นำไปสู่การเกื้อกูลผูกพันด้วยสายใยของวัฒนธรรมที่เป็นมรดกของไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงความสำคัญแล้วประเพณีสงกรานต์ มีความสำคัญดังนี้

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑๒.

^๓ ส.พลายน้อย, ตรุษสงกรานต์, หน้า ๑๒.

^๔ สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, วันสำคัญโครงการปรีดณรงค์วัฒนธรรมไทยและแนวทางในการจัดกิจกรรม, หน้า ๕๖.

^๕ พูนพิสมัย ดิสกุล ม.จ, ประเพณีพิธีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.), หน้า ๕๑.

(๑) เป็นวันหยุดพักผ่อนประจำปีตามประเพณีไทยและถือเป็นวันหยุดประกอบการงานหรือธุรกิจทั่วไป จะจัดให้มีกิจกรรมที่ถือปฏิบัติเป็นกิจกรรมของชุมชนและสังคม

(๒) เป็นวันทำบุญตักบาตร จัดจุดบั้งจัญไทยธรรมถวายพระ บั้งสุกุดกระดุกบรรพบุรุษ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ

(๓) เป็นวันแสดงความกตัญญูทวดต่อบรรพบุรุษ ในวันนี้จะมีการไปรดน้ำคำหัวขอพรจากพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือ วันสงกรานต์ถือถือเป็นวันผู้สูงอายุแห่งชาติ

(๔) เป็นวันรวมญาติมิตรที่จากไปอยู่แดนไกลเพื่อประกอบภาระหน้าที่งานอาชีพของตนเมื่อถึงวันสงกรานต์ทุกคนจะกลับมาร่วมทำบุญสร้างกุศล จึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันรวมญาติหรือวันครอบครัว

(๕) เป็นวันอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและส่งเสริมการละเล่นตามประเพณีไทย เช่น มีการทำบุญตักบาตร เล่นรดน้ำคำหัว ชักกะเย่อ มอญซ่อนผ้า เล่นสะบ้า ฯลฯ

(๖) เป็นวันประกอบพิธีทางศาสนา เช่น มีการทำบุญตักบาตรจัดจุดบั้งจัญไทยธรรมถวายพระ บั้งสุกุดกระดุกบรรพบุรุษ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ การสงฆ์พระพุทธรูป สงฆ์น้ำพระสงฆ์ ขนทรายเข้า (ก่อพระเจดีย์ทราย) รับศีล ปฏิบัติธรรม ฯลฯ^๖

๓) ประวัติความเป็นมา ประวัติความเป็นมาของวันสงกรานต์ มีตำนานตามที่ปรากฏใน

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร^๗ ว่าต้นภัทรกัป มีเศรษฐีไร้บุตรคนหนึ่งเกิดสะเทือนใจ เมื่อถูกขี้เมาตกลงมาว่า มีสมบัติก็ไร้ความหมายเพราะไม่มีบุตรชายสืบสกุลสืบมรดกสู่ตนเองไม่ได้มี ๒ คน จึงเที่ยวบนบานเทวดาที่นับถือขอบุตรอยู่ ๕ ปี จึงได้บุตรคนหนึ่งชื่อว่า ธรรมบาล เป็นเด็กเฉลียวฉลาดสามารถแนะนำดำเนินชีวิตให้ผู้คนที่ไปขอคำแนะนำประสบมงคล คือ ความเจริญก้าวหน้าได้ รายแล้วรายเล่าจนชื่อเสียงล่ำลือไปจนถึง กบิลพรหม กบิลพรหมซึ่งเคยเป็นที่นับถือในเรื่องดังกล่าวมาก่อน ทะนงตัวว่าเด่นริษยาเด็กทำเกินหน้าตน จึงคิดกำจัด ลงมาทำพินันเอาศีรษะของกันและกันเป็นเดิมพัน

^๖ กิตติ ธนิกกุล, ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๘.

^๗ หลายคนคงอาจสงสัยว่า การที่ประเทศไทยได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้จารึกวัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร) เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลกมีความสำคัญแตกต่างกับมรดกโลกอย่างไร โดยมรดกความทรงจำแห่งโลก หรือ Memory of the World เป็นมรดกเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Documentary Heritage) ในรูปแบบหนังสือ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๑

โดยเงื่อนไขให้เวลา ๗ วัน ในการแก้ปัญหา ๓ ประเด็น คือ ราศี (ความสง่าลักษณะความดีงาม) ของคนเรายามเช้าอยู่ที่ใด, ยามเที่ยงอยู่ที่ใดและยามค่ำอยู่ที่ใด ธรรมเนียม ไม่มีทางเลี่ยงจำเป็นต้องรับทำและที่สุดก็ได้แนวเฉลยปัญหาจากที่เพ็ญเอบได้ยินนกันอินทรีย์ศิวเมียมุขกันจึงสามารถเฉลยปัญหา ๓ ประเด็น ดังกล่าวนี้ คือ “ยามเช้าราศีอยู่ที่หน้า ยามเที่ยงอยู่ที่อก และยามค่ำอยู่ที่เท้าเรื่องลงเอยว่า กบิลพรหมต้องยอมตัดศีรษะบูชาธรรมชาติตามสัญญา แต่เนื่องจากศีรษะกบิลพรหมนั้นตกถึงที่ใดไม่ว่าจะเป็นน้ำ, อากาศหรือแผ่นดิน จะเกิดแห่งแสงไฟไหม้อาเพศไปทั่ว กบิลพรหมจึงเรียกธิดาทั้ง ๗ คนมาสั่งให้อาพานรองศีรษะไปเก็บไว้ยังเขาไกรลาส ถึงปีให้อาออกมาแล้วนำคืนเข้าที่เดิม อันเป็นที่มาแห่งเทศกาลสงกรานต์”^๔

นางสงกรานต์ทั้ง ๗ คือ ธิดาของท้าวกบิลพรหม เป็นนางฟ้าบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาล้วนเป็นบาทบริจาริกา แปลว่า นางบำเรอเทพเทวี คือเป็นเมียน้อย ของพระอินทร์หน้าที่ของนางสงกรานต์ทั้ง ๗ คน คือ ต้องอัญเชิญพานใส่เศียรของท้าวกบิลพรหมแห่ไปรอบเขาพระสุเมรุ ปีใดจะตกเป็นหน้าที่ของใคร ขึ้นอยู่กับว่าวันสงกรานต์ในปีนั้นจะตรงกับวันใด ดังนี้

(๑) วันอาทิตย์ นางสงกรานต์ชื่อทุงษะแต่งตัวทัดดอกทับทิมเครื่องประดับ ปัทมราค (พลอยสีแดง) มีผลมะเดื่อเป็นอาหาร มือขวาถือจักร มือซ้ายถือสังข์ จีฬาหนะครุฑ

(๒) วันจันทร์ นางสงกรานต์ชื่อโคราด ทัดดอกปีป ประดับมุกดา มีน้ำมันเป็นอาหาร มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือไม้เท้า จีเสื้อ

(๓) วันอังคาร นางสงกรานต์ชื่อรากษส ทัดดอกบัวหลวง ประดับโมรา มีเลือดเป็นอาหาร มือขวาถือตรีศูล มือซ้ายถือธนู จีสุกร

(๔) วันพุธ นางสงกรานต์ชื่อมณฑา ทัดดอกจำปา ประดับไพฑูรย์ มีนมเนยเป็นอาหาร มือขวาถือเข็ม มือซ้ายถือไม้เท้า จีลา

(๕) วันพฤหัสบดี นางสงกรานต์ชื่อกิริณี ทัดดอกมณฑา ประดับมรกต มีถ้ำงาเป็นอาหาร มือขวาถือขอส้าง มือซ้ายถือปิ่น จีช้าง

(๖) วันศุกร์ นางสงกรานต์ชื่อกิมิทา ทัดดอกจกกลณี ประดับบุษราคัม มีกล้วยน้ำว้าเป็น

^๔ ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, เอกสารประกอบการสอนวิชาเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๘.

อาหาร มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือ
พิณ จีกระบือ

(๓) วันเสาร์ นางสงกรานต์ชื่อมโหธร ทัดดอกสามหาว ประดับนิลรัตน์ มีเนื้อทรายเป็น
อาหาร มือขวาถือจักร มือซ้ายถือตรีศูล ปีนกยูง^๕

๔) คติธรรมจากตำนานวันสงกรานต์ ในตำนานสงกรานต์นี้ มีเนื้อหาที่
ประกอบด้วยคติธรรมสอนใจไว้หลายประการ ซึ่งล้วนแต่มีความหมายเชิงพฤติกรรมทั้งสิ้น ดังนี้

(๑) ในข้อที่ท้าวภิลพรหมถามปัญหาเรื่องราศีต่อธรรมบาลกุมาร คำว่าราศี ก็คือ
ความงาม มงคลของเรือนร่างคนเรา ซึ่งจะต้องทำให้เกิดราศีอยู่เสมอ โดยการทำให้สะอาดเรียบร้อย
คือ ต้องชำระล้างตกแต่งร่างกายให้เรียบร้อย ถ้าละเลยจะเป็นอัปมงคล

(๒) คำว่า นกอินทรี สองตัวผู้เมียที่ธรรมบาลกุมารได้ฟังการสนทนาของมันใน
เรื่องมงคล ๓ ข้อนั้น หมายถึง อินทรี ๖ หรืออายตนะภายในของคนเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ใจ ซึ่งถ้ากระทบกับอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์แล้วเกิดกิเลส
ขึ้น ถ้าไม่ระวัง แต่ถ้าระมัดระวังให้ดี ไม่นิยมนิยกับผลของการกระทบนี้จะตัดกิเลสได้

(๓) ข้อที่ว่า เวลาเช้า ราศีอยู่ที่หน้า คนทั้งหลายจึงอาบน้ำล้างหน้าได้ความว่าเป็น
ความจำเป็นที่ต้องล้างหน้า ในเวลาตื่นนอนในวันหนึ่งๆ ถ้าไม่ล้าง อาจทำให้เสื่อมราศีได้ อีก
ประการหนึ่ง เวลาเช้าเปรียบได้กับปฐมวัย ซึ่งในวัยนี้จะต้องศึกษาศิลปวิทยาเพื่อทำให้เป็นผู้ที่ฉลาด
รู้หนังสือ หูตาสว่างและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในภายหลัง

(๔) ข้อที่ว่าเวลาเที่ยง (กลางวัน) ราศีอยู่ที่อกคนทั้งหลายจึงเอาน้ำหรือ น้ำอบ
น้ำหอม ลูบอกหรือชโลมบริเวณหน้าอกเพราะอากาศในเวลากลางวันนั้นร้อน เหงื่อ ไคลย่อยก่อกวนตัว
ก็ไม่ดี จิตใจไม่สดชื่น จึงต้องเอาน้ำชโลมที่อก เพื่อที่เกศราศีแก่ตนเอง อีกประการหนึ่งเวลากลางวัน
เปรียบได้กับมัชฌิมวัย ซึ่งในวัยนี้ คนเราควรประกอบคุณงามความดี ทำใจให้หนักแน่นกว่าวัยต้น ๆ
เพราะต้องแสวงหาทรัพย์ เกียรติยศ ตลอดจนสร้างฐานะให้เป็นปึกแผ่น

^๕ กองทัพบก, ประมวลพิธีมงคลของไทย, ที่ระลึกพิธีถวายกฐินพระราชทานกองทัพบก,
(กรุงเทพมหานคร :อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๐.

(๕) ข้อที่ว่า เวลาเย็น ราชืออยู่ที่เท่า คนจึงเอาน้ำล้างเท้า ได้ความว่า เมื่อทำงานมาทั้งวัน ในเวลาค่ำ ควรชำระสิ่งสกปรกให้ออกไป อีกอย่างหนึ่งเวลาเย็นเปรียบได้ กับชีวิตในปัจจุบันวัย ซึ่งเป็นวัยที่เป็นบั้นปลายชีวิต ควรที่จะเข้าวัดฟังธรรม เพื่อชำระจิตใจของเราให้สะอาดหมดจดนั่นเอง

(๖) ท้าวกบิลพรหม ยอมตัดศีรษะตนเองตามข้อตกลง เพราะท่านยึดมั่นสังฆกรรม ความซื่อสัตย์และการยอมสละชีวิตเพื่อบูชาธรรม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “บุคคลพึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต สละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” คือ ความถูกต้องเที่ยงตรง

(๗) เศียรของท้าวกบิลพรหม เมื่อตัดแล้วต้องรองรับไว้ให้ดี มิฉะนั้นจะเกิดเดือดร้อนต่าง ๆ ในความหมายก็คือ สรรพสัตว์ต้องช่วยกันประดับประดาเครื่องธรรมเครื่องค้ำจุนโลกไว้ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา อย่าให้เสื่อมสิ้นไป เพราะขาดธรรมแล้วจะทำให้เดือดร้อนจากไฟ ๔ กอง คือ ไฟจากความปรารถนาร้าย หวังให้คนอื่นเดือดร้อนเพราะขาดเมตตาธรรม ไฟแห่งความโหดร้าย

เห็นแก่ตัวเพราะขาดกรุณาธรรม ไฟแห่งความอิจฉาริษยาเพราะขาดมุทิตาธรรม และไฟคือความไม่สบายใจ ความไม่เป็นธรรมความเศร้าโศกเพราะขาดอุเบกขาธรรม °°

๕) คุณค่าของเทศกาลสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์ ถือเป็นประเพณีการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ ประชาชนจะจัดให้มีกิจกรรมที่ถือปฏิบัติเป็นกิจกรรมของชุมชนและสังคมที่ทุกเพศ ทุกวัยและต่างฐานะ สามารถสมัครสมานในงานเทศกาลนี้ได้ โดยการแสดงออกด้วยความพร้อมเพรียงกันในการเตรียมทำความสะอาดบ้านเรือน วัด ความพร้อมใจในการทำบุญให้ทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูทเวทิตาต่อบรรพบุรุษและบุพการี การสงฆ์น้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การเล่นรื่นเริง เช่น การเล่นพื้นบ้าน พื้นเมืองต่าง ๆ และสิ่งที่เป็นการเล่น ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของเทศกาลนี้คือ การเล่นสาดน้ำของหนุ่มสาวและเด็ก ด้วยน้ำใจไมตรี สภาพการณ์ดังกล่าวมานี้นำไปสู่การเกื้อกูลผูกพันด้วยสายใยของวัฒนธรรมที่เป็นมรดกเก่าแก่ของไทย ประเพณีสงกรานต์ นับเป็นประเพณีที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและศาสนากล่าวคือ

(๑) คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้สมาชิกของครอบครัวได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกัน เพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูทเวทิตา เช่น ลูกหลาน มารดน้ำขอพรจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายและมอบ

°° พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญญา สติ สติลปะชัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า

ของขวัญให้แก่ท่านเหล่านั้นรวมทั้งมีความกตัญญูทศเวที่ต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

(๒) คุณค่าต่อชุมชน ทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ร่วมกันทำบุญ ทำทาน พบปะสังสรรค์ สนุกสนาน รื่นเริงร่วมกัน

(๓) คุณค่าต่อสังคมทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน วัดวาอาราม ที่สาธารณะตลอดจนอาคารสถานที่ของหน่วยงานต่าง ๆ

(๔) คุณค่าต่อศาสนา ช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา คือการทำบุญตักบาตรหรือถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์และสรงน้ำพระ ประเพณีสงกรานต์นับว่าเป็นประเพณีที่งดงาม สมเป็นมรดกอันล้ำค่าของไทย และพระพุทธศาสนา เราในฐานะของคนไทย จึงควรร่วมใจกันสมานฉันท์ สร้างสรรค์วันสงกรานต์เป็นวันแห่งความเอื้ออาทรที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและศาสนา ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน โรงเรียน วัด สถานที่ทำงาน ทำบุญ ทำทาน อุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีชนและไปรดน้ำดำหัวขอพรผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ช่วยกันสืบทอดประเพณีสงกรานต์ ให้เป็นประเพณีที่มีความงดงามแสดงถึงภูมิปัญญาอันละเอียดลึกซึ้งของบรรพบุรุษในการสร้างเสริมสายใยครอบครัว ตลอดจนความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม^{๑๑}

๔.๒.๒ เทศกาลสารท

เทศกาลสารทเป็นเทศกาลมีความสำคัญสำหรับชาวไทยอีกวันหนึ่ง ถือว่าเป็นวันทำบุญเนื่องในโอกาสกลางปีของไทย ซึ่งตรงกับวันที่ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ ของทุกปี จึงมี

ความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ เพื่อปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม และมีความสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงจะได้กล่าวถึงเทศกาลสารทนี้ในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑) ความหมาย

มีผู้ให้นิยามความหมายของคำว่าสารทไว้ว่า “สารท” เป็นคำของอินเดีย หมายถึงฤดู ซึ่งนี้ตรงกับฤดูในภาษาอังกฤษว่า ออทัมน์ (autumn) แปลว่า ฤดูใบไม้ร่วง^{๑๒} สารท มาจากคำบาลีว่า สรท ซึ่งหมายถึง ฤดูใบไม้ร่วง ภาษาสันสกฤตเป็น สรท คำว่า สารท และสารท หมายถึง การทำบุญเดือน

^{๑๑} สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, วันสำคัญโครงการปรีดยงค์วัฒนธรรมไทยและแนวทางในการจัดกิจกรรม, (กรุงเทพมหานคร : อรุณสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

^{๑๒} เสถียร โกเศศ, วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐๔.

๑๐ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว เนื่องจากมีความเชื่อว่า ระยะเวลาที่เป็นระยะที่ยมบาลปล่อยเปรตให้มาเยี่ยมบ้านเดิมของตน เพื่อรับส่วนบุญที่ญาติอุทิศให้ ลูกหลานญาติพี่น้องมีความเชื่อว่า ญาติของตนที่ตายแล้ว อาจจะไปเกิดในอบายภูมิ ซึ่งเป็นที่อดอยาก จึงทำบุญอุทิศให้ โดยหวังว่า เมื่อวิญญูณาณได้รับอนุโมทนาบุญแล้ว จะได้พ้นจากภูมิอันทุกข์ทรมานนั้น ไปเกิดในภูมิใหม่ที่ดีกว่า^{๑๑}

สารท คือ การทำบุญกลางปีตามประเพณีของไทยซึ่งเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บุพการีหรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วหรือเรียกว่าทำบุญเดือน ๑๐ ซึ่งทางภาคใต้เรียกว่า บุญรับส่งตายาย ชาวมอญเรียกสารทมอญ ชาวจีน เรียกว่าสารทจีน ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า บุญข้าวสาก สารทเป็นภาษาอินเดีย หมายถึง ฤดู ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พืช พันธุ์ธัญญาหาร เริ่มสุก ฤดูสารทหรือเทศกาลสารทนั้นเป็นที่ยินดีปรีดาของประชาชน

พิธีกรรมของประเพณีสารทเดือนสิบ

เพราะพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้นั้นให้ผลแก่เต็มที่เป็นครั้งแรกของฤดูกาลหรือมีผลประจำปีในปีนั้นจากที่ได้กล่าวมาสรุปได้ สารท เป็นชื่อฤดูหนึ่ง คือ ฤดูใบไม้ผลิ ตรงกับวันสิ้นเดือน ๑๐ เมื่อถึงเช่นนี้ พุทธศาสนิกชนชาวไทยจะจัดเตรียมเครื่องกระยาหาร จัดทำขนมชนิดหนึ่งเรียกว่า ข้าวกระยาสารท ไปวัดที่ตนประสงค์จะทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระโดยพร้อมเพรียงกัน

๒) ความสำคัญ

เทศกาลสารท เป็นเทศกาลหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชาวพุทธเป็นอย่างมากเพราะเป็นการทำบุญกลางปีของชาวไทยพุทธตั้งแต่โบราณกาลสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ในเทศกาลประชาชนจะจัดให้มีกิจกรรมของชุมชนและสังคม แสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจกันทำขนมกระยาสารท เพื่อเตรียมไว้ทำบุญ และแบ่งปันให้ญาติ ๆ และเพื่อนบ้านใกล้เคียง เป็นการแสดงออกถึงความเกื้อกูลผูกพันด้วยสายใจของวัฒนธรรมที่เป็นมรดกของไทยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

๓) ประวัติความเป็นมา

^{๑๑} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕.

ฤดูกาลหรือเทศกาลสารท เป็นที่ยินดีปรีดาของประชาชน เพราะพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ ให้ผลแก่เต็มที่เป็นครั้งแรกของฤดูกาลหรือผลประจำปีในปีนี้ ในสมัยโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับผลผลิตเป็นครั้งแรก แม้กระทั่งการล่าสัตว์จับปลาที่เช่นกัน นิยมนำสิ่งของที่ได้ในครั้งแรกนำไปสังเวชนูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือเสียก่อน ถ้าไม่เช่นนั้นเทพเจ้า ผีสางเทวดาจะโกรธเคืองบันดาลให้การเพาะปลูกหรือการล่าสัตว์ไม่ได้สมประสงค์ในครั้งต่อไป เป็นเหตุให้มีความเกรงกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็น จึงใช้วิธีการเช่นไหว้ เพื่อให้เกิดความสบายใจ^{๑๔} เทศกาลสารทไทย เป็นเทศกาลที่มีปฏิบัติกันในภาคกลาง ส่วนภาคอื่นก็มีพิธีที่คล้าย ๆ กัน เช่น กินกล้วยสลาก ในภาคเหนือ “บุญข้าวประดับดิน” และ “บุญข้าวสาก” ในภาคอีสาน “บูชาข้าวบิณฑ” ในภาคใต้ พิธีสารทของไทยภาคกลางมีขึ้นในวันสิ้นเดือน ๑๐ ชาวบ้านนำอาหารควาไปเลี้ยงพระ ส่วนของหวานก็มีกระยาสารทกับกล้วยไข่ มีการตักบาตร คือ ชาวบ้านใส่บาตรด้วยกระยาสารทห่อด้วยใบตองกับกล้วยไข่ แต่บางแห่งก็ไม่ได้แยกกันคงใส่ข้าวรวมลงในบาตรด้วย เมื่อพระฉันข้าวเสร็จก็ฉันกระยาสารทเป็นของหวานและฉันกล้วยไข่ไปด้วย เพื่อให้ร้อนคอเพราะกระยาสารทนั้นหวานมากและเหนียวมาก พระยาอนุমানราชชนเล่าไว้ว่า สมัยก่อนเมื่อใกล้จะถึงวันสารท ชาวบ้านทุกบ้านกว่นกระยาสารทโดยมีส่วนผสมของข้าวเม่า ข้าวตอก ถั่ว งา มะพร้าวและน้ำตาล กว่นให้เข้ากันบนเตาไฟจนเหนียวเป็นปึกเมื่อเย็นลงจะกรอบและห่อด้วยใบตองเป็นห่อ ๆ เพื่อนำไปตักบาตรและแจกจ่ายเพื่อนบ้าน ถ้าจะให้กระยาสารทเหนียวก็ใส่เบะแซ (น้ำผึ้งข้าว) เข้าไปด้วย เหตุการณ์ในอดีตเกี่ยวกับเทศกาลสารทนี้ถูกพรรณนาไว้ในนิราศเดือนว่า

ถึงเดือนสิบเห็นกันเมื่อวันสารท	ใส่อังคาสโภชนากระยาสารท
กระยาสารทกล้วยไข่ใส่โตกพาน	พวกชาวบ้านทั่วหน้าสาธุระ
เจ้าวมคมห่มสีชูลินบ	แล้วจับจบบัพพิน้อมศิระ
หยิบข้าวของกระยาสารทใส่บาตรพระ	ธารณะเสร็จสรรพกลับมาเรือน ^{๑๕}

๔) คติธรรม

ในเทศกาลสารทนี้ มีเนื้อหาสาระที่แฝงไว้ด้วยคติธรรมสอนใจไว้หลายประการด้วยกัน ดังนี้คือ

(๑) เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ การสั่งสอนกันธรรมดาๆ ไม่ค่อยได้ผลคนเรามากเลยหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อพ่อแม่และบรรพบุรุษนักปราชญ์ทางศาสนาท่านจึงมีวิธีสอนแบบเขียนเสื่อให้วักแล้ว คือสอนว่าพอถึงเทศกาลสารทขมบาลจะปล่อย

^{๑๔} สามารถ จันทรสุริย์ วรรณิ อัญชูลี, *ประเพณีไทยในปัจจุบัน*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๐.

^{๑๕} พระยาอนุমানราชชน (ขง เสถียรโกเศศ), *อ้างใน สุเมธ เมธาวิทยกุล, พิธีกรรมไทย*, หน้า ๒๗.

เปรตมารับส่วนบุญจากลูกหลานญาติพี่น้อง แต่ถ้าไม่ได้รับเพราะลูกหลานไม่ทำบุญอุทิศให้ จะสาปแช่งลูกหลานว่าเป็นคนอกตัญญู ลูกหลานพากันกลัวจึงจำเป็นต้องพิธีสารทต่าง เพื่อทำบุญอุทิศให้แก่ท่านเหล่านั้น จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

(๒) เป็นพิธีกรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามหลักมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา คือการบำรุงเลี้ยงคูบิดามารดา ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะพึงปฏิบัติต่อมารดาไว้เช่นเลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำกิจ เป็นต้น เมื่อพิจารณาดูหน้าที่แล้วจะเห็นได้ว่าลูกต้องทำบุญคือทำหน้าที่ให้ครบบริบูรณ์^{๑๖}

(๓) เป็นเรื่องเตือนใจว่า เวลาล่วงเลยมาถึงปีแล้วชีวิตหนหลังก็สิ้นไปแล้วชีวิตเบื้องหน้าใกล้ต่อพญามัจจุราชเข้าไปทุกขณะ อันเป็นทางก่อให้เกิดสติรำลึกถึงความตายอันเป็นธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนจะต้องตายด้วยกันทั้งนั้น เมื่อคิดได้ดังนี้แล้วจะได้รับแรงบันดาลใจบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงหรือเป็นทุนแก่ตนในภพภูมิเบื้องหน้าอุปมาเหมือนคนจะเดินทางต้องตระเตรียมอาหารเป็นเสบียงเลี้ยงตัวในระหว่างทาง

๕) คุณค่าเทศกาลสารท เทศกาลสารท มีคุณค่าต่อชาวพุทธเป็นอย่างมาก ซึ่งพอกกล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอย่างแท้จริง เพราะสารทไทยมีลักษณะโดดเด่นอยู่ที่ไม่เหมือนพิธีสารทของชาติอื่น ซึ่งมีวัตถุประสงค์คล้าย ๆ กัน แต่สารทไทยแตกต่างจากสารทของชาติอื่น ๆ ตรงวัตถุดิบที่ใช้ คือกระยาสารท ซึ่งทำมาจากข้าวเม่า ข้าวตอก ถั่วงา มะพร้าว ผสมน้ำตาล มีรสหวาน มัน หอม กรอบ ส่วนขนมของชาติอื่น ๆ เขาใช้แต่ข้าวใหม่ผสมน้ำตาลซึ่งเป็นเอกลักษณ์เดิมของเขาเหมือนกัน

(๒) เป็นเทศกาลที่แสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคี ดังจะเห็นได้จากการที่ในพิธีนี้ชาวไทยพุทธจะมาร่วมกันกวนกระยาสารท เพื่อนำไปทำบุญตักบาตร

(๓) เป็นการช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพราะการที่มีชาวไทยพุทธพร้อมเพรียงกันไปทำบุญตักบาตร เป็นการให้การบำรุงพระภิกษุสงฆ์ในวัดนั้น ๆ ทำให้ท่านได้มีชีวิตเพื่อศึกษาธรรมและนำมาสั่งสอนให้ประพฤติกปฏิบัติเหมาะสมตามหลักคำสอนในทางศาสนา อันเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้สืบไป

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

๔.๒.๓ เทศกาลทอดกฐิน

เทศกาลทอดกฐิน เป็นเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งมีความจำเป็นและสำคัญต่อชาวไทยอย่างมากในด้านบรรพชิตและคฤหัสถ์ อันมีส่วนช่วยทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมได้

๑) ความหมาย มีผู้ให้ความหมายของคำว่า กฐิน ดังนี้
กฐิน ความหมายตามศัพท์ แปลว่า “ไม้สะดึง” คือไม้

สำหรับจึงเพื่อตัดเย็บจีวรในทางพระวินัยใช้เป็นชื่อเรียกสังฆกรรมอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว เพื่อแสดงออกซึ่งความสามัคคี ของภิกษุที่ได้จำพรรษาอยู่ร่วมกัน โดยให้พวกเขาพร้อมใจกันยกมอบผ้าผืนหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในหมู่พวกเขาที่เป็นผู้มีคุณสมบัติสมควร แล้วภิกษุรูปนั้นนำผ้าที่ได้รับมอบไปทำเป็นจีวร จะทำเป็นอันตราวาสกหรืออุตตราสงค์ หรือสังฆาฎก็ได้ และพวกเขาจะต้องช่วยภิกษุนั้นทำ ครั้นทำเสร็จแล้วภิกษุรูปนั้นแจ้งให้ที่ประชุมสงฆ์ซึ่งได้มอบผ้าแก่เขานั้นทราบเพื่ออนุโมทนา เมื่อสงฆ์ คือที่ประชุมแห่งภิกษุเหล่านั้น อนุโมทนาแล้ว ทำให้พวกเขาได้สิทธิพิเศษที่จะขยายเขตทำจีวรให้ยาวออกไปอีกเขตทำจีวรตามปกติ ถึงกลางเดือน ๑๒ ขยายออกไปถึงกลางเดือน ๔ ผ้าที่สงฆ์ยกมอบให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง นั้นเรียกว่าผ้ากฐิน^{๑๑} กฐิน มาจากคำบาลีโดยตรง คือ กรอบไม้ที่ใช้เป็นแบบสำหรับจึงผ้าให้ตั้ง ซึ่งทำให้เย็บสะดวกขึ้น ส่วนคำว่า กระถิน คือพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง) ผ้ากฐินก็คือ ผ้าที่เกิดจากการเย็บต่อกันเป็นผืนใหญ่ โดยใช้ไม้สะดึงจึงเย็บ^{๑๒} กฐิน แปลว่า ไม้สะดึง

ไม้สะดึง คือ กรอบไม้ชนิดหนึ่งใช้สำหรับจึงผ้าให้ตั้งสะดวกแก่การเย็บ (ทำเป็นผ้าจีวร)

ในสมัยโบราณไม่มีจักรเย็บผ้าทันสมัยเหมือนปัจจุบัน การเย็บต้องใช้สะดึงมาจึงให้ตั้งจึงจะเย็บได้สะดวก ในสมัยพุทธกาล ภิกษุต้องนำผ้ามาตัดเย็บจีวรเองไม่มีชนิดสำเร็จรูปอย่างในปัจจุบัน

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : เอสอาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^{๑๒} สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังคัปพิธีกรรม, หน้า ๖๖.

ภิกษุทั้งหลายจึงต้องร่วมมือร่วมใจมาช่วยกันอย่างขมกเขม่นแม้แต่พระพุทธองค์เสด็จลงมาช่วยกันสนเข็ม จนเป็นเหตุให้ผู้สร้างพระพุทธรูปมาปางหนึ่ง เรียกว่า ปางสนเข็ม^{๑๙} กฐิน แปลว่า กรอบไม้สำหรับขึงผ้าจีวร ผ้ากฐินคือ ผ้าที่สำเร็จขึ้นได้เพราะอาศัยกฐิน หรือสะดึง การทอดกฐิน คือ การนำไปวางต่อหน้าสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป โดยมีได้ตั้งใจถวายแก่รูปใดรูปหนึ่งแต่พระสงฆ์ท่านจะพิจารณา^{๒๐} จากที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า กฐิน คือ กรอบไม้ที่ใช้สำหรับขึงผ้าเย็บทำจีวร ผ้ากฐิน คือ ผ้าที่เกิดจากการเย็บต่อกันของผ้าผืนเล็ก ๆ จนกลายเป็นผืนใหญ่โดยใช้ไม้สะดึงขึงเย็บ อันได้แก่จีวรที่พระสงฆ์ใช้ห่มนั่นเอง

๒) ความสำคัญ เทศกาลทอดกฐิน เป็นเทศกาลที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะกฐินเป็นเทศกาลที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอดกฐิน นับเป็นกิจที่พระองค์ทรงมีพุทธานุญาตแก่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา สำหรับประชาชนผู้ทอดกฐิน ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นผู้ที่ได้อานิสงส์มากเพราะการทอดกฐินจะต้องทอดถวายในเฉพาะกาล คือระหว่างแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ เท่านั้น ดังนั้น จึงถือได้ว่าเทศกาลทอดกฐินนี้ มีความสำคัญทั้งแก่พระภิกษุสงฆ์และประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

๓) ประวัติความเป็นมา ครั้งหนึ่ง ภิกษุชาวเมืองปาณาหรือปาฐา ถือธุดงค์ด้วยกันทุก ๆ รูปได้ชวนกันไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่พระนครสาวัตถี ถึงคราวไปไม่ทันพรรษา จึงจำพรรษาอยู่ที่เมืองสาเกตอันตั้งอยู่ระหว่างทาง ครั้งออกพรรษาจึงเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลเหตุที่มาไม่ทันพรรษาและความลำบากอีกหลายอย่างที่ต้องได้รับมาตลอดทาง จนจีวรเปียกชุ่มและเลอะเทอะด้วยโคลนให้ทรงทราบ ด้วยเหตุนี้จึงทรงอนุญาตให้มีการถวายผ้ากฐินแก่ภิกษุสาวกตลอดมา^{๒๑} อนึ่ง การถวายผ้ากฐิน ถวายได้ตั้งแต่ ๑ ค่ำเดือน ๑๑ แรม ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ขึ้น ถวายนอกกาลดังกล่าวไม่เป็นกฐินและพระวัดหนึ่งจะรับกฐินได้เพียงครั้งเดียว การถวายผ้ากฐินจะถวายที่โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญก็ได้ แต่การสวดให้ผ้ากฐินต้องทำภายในเขตพัทธสีมา^{๒๒} กฐินแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ๒ ประเภทคือ กฐินหลวงและกฐินราษฎร์ดังนี้^{๒๓}

^{๑๙} กิตติ ธนิกกุล, ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย, หน้า ๑๐๒.

^{๒๐} ประชิต สกุนพัฒนา, ศาสนพิธี, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๒๑} เสถียร พันธรังสี หลวงวิจิตรวาทการ, ประเพณีทำบุญ, (กรุงเทพมหานคร: สามมิตร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑.

^{๒๒} ธรรมศรี, พุทธมนต์พิธี, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเจียงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๑.

^{๒๓} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนส โตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐.

(๑) **กฐินหลวง** หมายถึงกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดถวายตามพระอารามหลวงที่กำหนดไว้ ๑๖ วัด คือ วัดเทพศิรินทราวาส, วัดบวรนิเวศวิหาร, วัดเบญจมบพิตร, วัดพระเชตุพนฯ, วัดมกุฏกษัตริย์ฯ, วัดมหาธาตุฯ, วัดราชบพิธฯ, วัดราชประดิษฐ์ฯ, วัดราชาธิวาสฯ, วัดสุทัศน์ฯ, วัดราชโอรสสรากรม, วัดอรุณราชวราราม, วัดนิเวศธรรมประวัติและวัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมและวัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นหน้าที่ของสำนักพระราชวัง ส่วนพระอารามหลวงที่นอกเหนือจาก ๑๖ วัด เป็นหน้าที่ของกรมการศาสนา กล่าวคือ หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรคณะชนหรือเอกชน ขอพระราชทานผ่านกรมการศาสนา เพื่อจัดบริวารกฐินให้เป็นพระราชทานแล้วผู้ได้รับพระราชทานจัดเพิ่มเติมหรือจัดจตุปัจจัยสมทบ ซึ่งเรียกกันว่ากฐินพระราชทานแต่ถ้าเสด็จพระราชดำเนินไปถวายวัดใด ๆ ตามแต่พระราชอัชฌาศัยจะเป็นพระอารามหลวงหรือวัดราษฎร์ก็ตาม เรียกว่า กฐินต้น การทอดกฐินเป็นพระราชประเพณีอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นธุระ บำเพ็ญพระราชกุศลมาตั้งแต่โบราณ การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินสมัยก่อนมีการเสด็จโดยขบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและชลมารคเป็นการแห่พระกฐิน

(๒) **กฐินราษฎร์** คือ กฐินที่ราษฎร์จัดทำขึ้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ มหากฐินกับจุลกฐิน

(๒.๑) มหากฐิน คือ การนำผ้ากฐินสำเร็จรูปแล้วไปถวายพระ ดังที่นิยมทำกันในปัจจุบันนิยมเรียกกันว่า กฐิน ถ้าร่วมกันออกทุนทรัพย์และร่วมกันจัดทอด เรียกว่า กฐินสามัคคี สำหรับการทอดกฐินนั้นจะต้องมีการจองกฐินก่อน กล่าวคือ การที่จะทอดกฐินวัดใดนั้น จำเป็นต้องแสดงความจำนงให้ทางวัดทราบล่วงหน้าก่อน เมื่อจองแล้วควรเขียนหนังสือปิดประกาศไว้ให้รู้ทั่วกันว่าวัดนี้มีผู้จองกฐินแล้ว เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ทางวัดและชาวบ้านใกล้วัดจะได้มีการจัดเตรียมการต้อนรับทั้งในด้านอาหารและสถานที่อย่างพร้อมเพรียง เมื่อถึงวันกำหนดการทอดกฐินเจ้าภาพและคณะจะต้องนำผ้า ซึ่งจัดทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นผ้าขาวยังไม่ได้เย็บ หรือเย็บแล้วแต่ยังไม่ได้ย้อมหรือย้อมแล้วก็ได้ย้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกผ้าจีวรที่เตรียมแบบนี้ว่า องค์กรกฐิน และบริวารกฐิน อันได้แก่ จตุปัจจัยไทยธรรมต่าง ๆ แล้วนำไปยังวัดที่จะทำพิธีทอด และในวัดดังกล่าวหากจะต้องมีการสมโภชองค์กรกฐินก่อนก็ได้ ขณะนำผ้ากฐินไปทอดอาจมีการแห่กฐินจะเป็นทางน้ำหรือทางบกก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าภาพ เมื่อมาถึงวัดและพระภิกษุมาร่วมกันแล้ว เจ้าภาพผู้ทอดกฐินจะต้องอุ้มผ้ากฐินพร้อมกับพนมมือ แล้วหันหน้าไปทางพระพุทธรูปพร้อมกับกล่าวคำนมัสการพระรัตนตรัย จากนั้นให้หันหน้ามาทางคณะสงฆ์แล้วกล่าวคำถวายผ้ากฐิน เมื่อเจ้าภาพกล่าวคำถวายเสร็จแล้วพระสงฆ์จะรับว่า “สาธุ” พร้อมกับ เจ้าภาพประเคนไตรกฐินแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งหรืออาจวางไว้ข้างหน้าพระสงฆ์ก็ได้ ต่อจากนี้จะถวายบริวารกฐิน พระสงฆ์อนุโมทนาเป็นเสร็จพิธี หรือจะรอพระสงฆ์อุปโลกนกรรม จึงจะถวายบริวารกฐินก็ได้ การทำ

อุปโลกนกรรม คือ ประกาศมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้ซึ่งมีจีวรเก่า มีพรรษามาก สามารถกรานกฐินได้ถูกต้อง ฉลาด มีความรอบรู้พระธรรมวินัย เมื่อเสร็จพิธีแล้วอาจมีการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับอานิสงส์กฐินหรือไม่มีก็ได้ บางแห่งอาจจัดให้มีการละเล่น สนุกสนาน รื่นริง เมื่อทอดกฐินเสร็จแล้ว มักปักธงรูปพระเจ้าที่วัด ในที่ที่เห็นได้ง่ายเพื่อแสดงให้รู้ว่าวัดนั้นทอดกฐินแล้ว เพราะวัดหนึ่ง ๆ สามารถรับกฐินได้ปีละครั้งเท่านั้น

(๒.๒) จุลกฐิน คือผ้าที่สำเร็จขึ้นได้ด้วยการช่วยเหลือคนละไม้คนละมือ เช่น เมื่อเก็บฝ้ายมาจากไร่ เอาฝ้ายมาปั่น มาสาวเมื่อเสร็จเป็นเส้นด้ายแล้วเอามาทอเป็นผ้าเอามาตัด มาเย็บ มาเย็บให้เสร็จเรียบร้อยในวันเดียวกันทุกอย่าง บางท้องถิ่นเรียกว่า กฐินเล่น ซึ่งแปลว่า รีบด่วน เพราะจุลกฐิน เป็นกฐินที่ต้องเร่งทำให้เสร็จในวันนั้น มักจะทำในระยะเวลาจวนหมดเขตการทอดกฐิน เช่น ในวันขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เนื่องจากเป็นระยะเวลากระชั้นชิด อีกประการหนึ่งสมัยก่อนยังไม่มีผ้าสำเร็จรูปขาย เมื่อต้องการผ้ากฐินอย่างรีบด่วนจึงต้องหาทางรีบร่วมแรงร่วมใจกันทำ ผู้ทำจุลกฐินส่วนมากจะเป็นผู้มีทรัพย์ มีบริวารมาก เพราะต้องอาศัยทั้งกำลังคนและทุนทรัพย์ กฐินตกหรือกฐินโจร เป็นกฐินที่ราษฎรจัดทำขึ้นในวันจวนจะหมดเขตกฐินกาล คือในวันขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ด้วยการสืบทอดที่ยังไม่ได้รับการทอดกฐิน และจัดหาผ้ากฐินไปทอด เรียกว่า กฐินตก กฐินตกค้าง กฐินโจรหรือกฐินจร ตามปกติการทอดกฐินจะต้องบอกกล่าวล่วงหน้าให้ภิกษุในวัดทราบจะได้เตรียมการต้อนรับและเพื่อมิให้มีการรับกฐินซ้ำ แต่กฐินโจรนี้ไม่มีการบอกกล่าวล่วงหน้า คือ เข้าภาพกล่าวคำถวายกฐิน ถวายบริวารกฐิน ฟังพระอนุ โทนาเป็นเสร็จพิธี การทอดกฐินแบบนี้เรียกว่าได้อานิสงส์มากกว่าการทอดกฐินธรรมดา

๔) คติธรรมที่ได้จากการทอดกฐิน ในพิธีทอดกฐิน มีคติธรรมทางศาสนาที่แฝงอยู่เป็นจำนวนมาก ตามที่นักวิชาการท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้

(๑) เรื่องการถวายกฐิน เป็นเรื่องของความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพของภิกษุ คือ เครื่องนุ่งห่ม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องนุ่งห่มอย่างประหยัดที่สุด คือ ใช้ผ้าเพียง ๓ ชิ้น เรียกว่า ไตรจีวร ได้แก่ ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิและผ้าสบง ถ้ามากกว่านี้ เป็นอติเรกจีวร หรือผ้าส่วนเกิน โดยปกติแล้วภิกษุจะมีอติเรกจีวรได้เป็นบางกรณีเท่านั้น เช่น ภิกษุที่จำพรรษาแล้วได้รับผ้ากฐินจึงมีสิทธิมีอติเรกจีวร นับว่าพระพุทธเจ้าทรงเข้มงวดเรื่องนิตยประหยัดมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้ปัจจัยประเภทใด ให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการประหยัดทั้งสิ้น นั่นเป็นแผนการจัดเกลากิเลสประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า เพราะคนเรานั้นถ้ายิ่งฟุ่มเฟือยมาก กิเลสยิ่งหนักขึ้น พุขินมีแต่จะตามใจตนเองจนลืมนัดหมายที่แท้จริงของการบวช สำหรับฆราวาสอย่างเราน่าจะเอาอย่างพระบ้าง คือ พยายามสร้างนิตยประหยัดในการใช้ปัจจัยสี่ ลดความฟุ่มเฟือยลงเสียให้หมดคงเหลือไว้เฉพาะสิ่งจำเป็นจริง ๆ ทรัพย์สิ้นเงินทองที่เหลือพยายามเก็บหอมรอบริบเอาไว้ในอนาคต เราจะ

กลายเป็นคนมั่งมีกับเขาบ้างความสุขจะเกิดเพราะความสุขของมนุษย์ปุถุชนอยู่ที่การมีเหลือจากการใช้สอย สมมติว่า เมื่อสิ้นเดือนแล้วเงินเดือนของเราหมดพอดี ถ้าเป็นเช่นนี้ทุก ๆ เดือนพอสิ้น ๑ ปี เราไม่มีเงินเก็บไว้เลยแล้วความอึดใจ ภูมิใจในโภคทรัพย์จะมีได้อย่างไร มีแต่ความแห้งเหี่ยวหัวใจ นักปราชญ์ชาวตะวันตกได้ให้ทัศนะคิดว่า ความสุขของปุถุชนขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ประการ คือ สิ่งที่เราได้อยู่และหามาได้ กับรายจ่ายของเรา ถ้าประการแรกมีมากกว่าประการหลัง ความสุขจะเกิด คือ มีโภคทรัพย์เหลือเก็บ ตรงกันข้ามถ้าประการหลังมีมากกว่าหรือเท่ากัน ความสุขจะไม่มีเลยหรือมีน้อยเพราะไม่มีโภคทรัพย์เหลือเก็บไว้เลย

(๒) ในสมัยพุทธกาล จีวรที่ภิกษุหนุ่มมีลักษณะเหมือนทุ่งนาขามคร คือจีวรผืนใหญ่ที่มีขนาด ๒ เมตรนั้น เกิดจากการเย็บปะติดปะต่อกันของผ้าผืนเล็ก ๆ หลายผืนเรียกว่า “ขัณฑ์” เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะภิกษุเที่ยวไปเก็บผ้าคลุกฝุ่น (บังสุกุล) ที่ไม่มีเจ้าของตามป่าช้ามาซักตาก ครั้นได้ครบพอที่จะทำจีวรได้ผืนหนึ่ง ก็เอามาเย็บต่อกัน ต่อมาชาวบ้าน เช่น นางวิสาขา รู้เรื่องความมกน้อยของภิกษุในพระพุทธศาสนา เกิดความเลื่อมใสศรัทธา อยากจะถวายผ้าใหม่ที่ดีกว่านั้น จึงขออนุญาตพระเจ้าพระองค์ทรงอนุญาต แต่กำหนดเวลา ๑ เดือนเท่านั้น คือเขตจีวรกาล ผ้าที่จะถวาย คือ ผ้าขาวขนาด ๒ x ๓ เมตร เพียงผืนเดียวเท่านั้น ราคาไม่แพงนักแต่สมัยปัจจุบันนี้คนเราก็มักคำนึงว่า การที่จะทอดผ้ากฐิน ต้องมีเงินมากจึงจะทำได้ ทำให้คนจน ๆ ไม่กล้าที่จะคิดทอดกฐิน ทั้งนี้เป็นเพราะเราเข้าใจผิดไป เช่น ไปกำหนดเอายอดเงินที่จะบำรุงวัดเป็นหัวใจขององค์กฐิน เมื่อไม่มีเงินมาก หรือไม่สามารถหาเงินได้มาก ๆ ก็ไม่กล้าทอดกฐินควรจะเข้าใจเสียใหม่ว่า องค์กฐินก็คือ ผ้าขาวผืนเดียวเท่านั้น ทั้งฆราวาสและพระควรจะเข้าใจตามนี้ อย่าไปเอาค่านิยมเรื่องวัตถุมาเป็นมาตรฐานวัดในการทำบุญ เพราะบุญอยู่ที่เจตนา ศรัทธาของผู้ทำบุญถ้าเจตนาดี เจตนาแรงก็ได้บุญมาก ถ้าเจตนาเสียจะได้บาป (๓) ขบวนกฐินจะมีคนถือธงรูปสัตว์ เช่น จระเข้ ตะขาบ แมลงปอง นางมัจฉา^{๒๔} นำหน้า ขบวนแห่ไปด้วย สาเหตุที่ทำเช่นนี้เกิดมาจากการปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็น

^{๒๔} ๑. ธงเต่า สัตว์ที่มีกระดองแข็งคอยคุ้มกันป้องกันภัย หมายถึง สติ ใช้ประดับเพื่อแจ้งว่า วัดปักธงเต่าวัดนี้ทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว จะปลดลงในวันเพ็ญเดือน ๑๒

๒. ธงนางมัจฉาหมายถึงความหลง (เสน่ห์แห่งความงามที่ชวนหลงไหล ตัวแทนหญิงสาว) ใช้ประดับงานพิธีถวายผ้ากฐินเป็นตัวแทนหญิงสาวตามความเชื่อว่า อานิสงส์จากการถวายผ้าแก่ภิกษุสงฆ์จะส่งผลบุญให้มีรูปงาม

๓. ธงจระเข้ เปรียบถึง ความโลภ (สัตว์ปากใหญ่ กินไม่อิ่ม) มีตำนานว่าเศรษฐีเกิดเป็นจระเข้ช่วยน้ำตามขบวนกฐินจนขาดใจตาย ใช้ประดับวัดที่ทอดกฐินเสร็จเรียบร้อยแล้ว ญาติโยมที่เดินผ่านไปมาเห็นเข้าก็จะยกมือไหว้อนุโมทนาสาธุ

๔. ธงตะขาบ หมายถึง ความโกรธ (สัตว์มีพิษ ที่เผ็ดร้อนเหมือนความโกรธที่แผดเผาจิต) ใช้ประดับเพื่อแจ้งว่า วัดนี้มีคนมาจองกฐินแล้ว ให้ผู้จะมาพิจารณาทอดกฐินผ่านไปวัดอื่นเลย ไม่ต้องเสียเวลามาถาม

ประเพณี คนรุ่นหลังไม่รู้ว่าทำเพื่ออะไร มักเชื่อกันตามนิทานพื้นบ้านที่เล่ากันมาแต่ความจริง พิธีกรรมทุกอย่างนักปราชญ์กำหนดทำขึ้นมา เพื่ออาศัยเป็นเครื่องมือสอนปรัชญาธรรมแก่

มนุษย์ผู้ด้วยปัญญาเท่านั้น อย่างกรณีนี้ ทำไมจึง นำเอารูปสัตว์ร้ายมานำหน้าขบวนแห่จุดมุ่งหมาย เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าการทำบุญทอดกฐินเพื่อขจัดหรือ บรรเทาสัตว์ร้ายในดวงใจของคนเรา คือ ความโลภ

ทรัพย์สมบัติและผลประโยชน์ของคนเรา บางคนโลกอยากได้ของคนอื่นทำให้คนอื่นเดือดร้อนเป็นทุกข์ บางคนมั่งมีแล้วก็ยังอยากได้มากขึ้นไปเรื่อย ๆ ยังมีมากกิเลสยิ่งมากเป็นอันตรายต่อความบริสุทธิ์ของจิตใจ เป็นคนเห็นแก่ตัว แล้งน้ำใจ มีเยาะเย้ยได้สาวเอา กอบโกยบนความทุกข์ของผู้อื่น อีกประการหนึ่ง จากนิทานพื้นบ้านเรื่องจระเข้ มีศรัทธาแรงมาก อุตส่าห์ว่ายตามขบวนแห่องค์กฐินจนขาดใจตาย เมื่อคนฉลาดน้อยได้ฟังเกิดความอึดหิมว่า การทำบุญทอดกฐินนี้ คงจะได้บุญมากจริง ๆ แม้แต่สัตว์เดรัจฉานยังยอมทุกข์ยาก ลำบากเพื่อให้ได้กุศลกับเขาแต่เราเป็นมนุษย์ไหนเลยจะนั่งดูเขาอยู่ได้จึงรับขบวนขวาททำบุญกฐิน ถึงไม่ได้ทอดเองก็ร่วมบริจาคร่วมอนุโมทนากับเขาก็ยังดี นับว่านิทานเรื่องนี้เป็นการประชาสัมพันธ์การทำบุญทอดกฐิน ได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถโน้มนำให้คนเราอาจหาญในการทำบุญ ^{๒๕}

๕) คุณค่าที่ได้จากการทอดกฐิน การทอดกฐินแทบทุกงาน มีจุดประสงค์ใหญ่อยู่ที่หาเงินเข้าวัด เพื่อใช้ในการพัฒนาด้านวัตถุ เช่น การก่อสร้างและซ่อมแซมถาวรวัตถุในวัด บางทีเป็นการสร้างเพื่อความยิ่งใหญ่และศักดิ์ศรี แต่ประโยชน์จะได้แก่ประชาชนจริง ๆ นั้นมีน้อย ถ้าหากว่าเปลี่ยนจุดประสงค์มาสร้างสรรคสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรงเพื่อคุณภาพชีวิตจริง ๆ เช่น สร้างสถานศึกษา แหล่งน้ำ ถนนหนทาง เป็นต้น การทอดกฐินจะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ^{๒๖}

๔.๒.๔ เทศกาลลอยกระทง

ลอยกระทงเป็นประเพณีที่ชาวไทยได้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมาแต่โบราณ ที่มักจะทำกันในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ อันเป็นวันพระจันทร์เต็มดวงและเป็นช่วงที่น้ำหลากเต็มตลิ่ง โดยจะมีการนำดอกไม้ ธูป เทียนหรือสิ่งของใส่ลงในสิ่งประดิษฐ์รูปต่าง ๆ ที่ไม่จมน้ำเช่น กระทง เรือแพ ดอกบัว ฯลฯ แล้วนำไปลอยตามลำน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์และความเชื่อต่าง ๆ กัน

^{๒๕} สุเมธ เมธาวิทยกุล, พิธีกรรมไทย, (สงขลา: เทมการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๗.

^{๒๖} สุเมธ เมธาวิทยกุล, พิธีกรรมไทย, หน้า ๑๐๐.

๑) ความหมาย ลอยกระทง หมายถึง พิธีอย่างหนึ่ง มักจะทำกันในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ โดยจุดเทียน ปักบนสิ่งที่ไม่จมน้ำ ประดิษฐ์เป็นรูปต่าง ๆ เช่นกระทงเรือ แพ ดอกบัว ฯลฯ แล้วไปปล่อยลงให้ลอยไปตามลำน้ำ^{๒๓} ลอยกระทง หมายถึง การนำกระทงที่ประดิษฐ์ขึ้นเป็นรูปทรงต่าง ๆ ส่วนมากมักทำเป็นรูปดอกบัวบานสามารถลอยน้ำได้ ตรงกลางกระทงมีดอกไม้ รูป เทียนปักไว้ ก่อนจะลอยจุดธูป เทียนกล่าวคำอธิษฐาน เสร็จแล้วจึงลอยกระทงลงใน

แม่น้ำลำลอยกระทง คือ การลอยประทีปที่่องน้ำโดยใช้กระทงทำเป็นแพ แต่งเป็นรูปต่าง ๆ แล้วแต่จะคิดคล่อง^{๒๔} จากที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่าประดิษฐ์ขึ้น ในกระทงมีรูป เทียน ข้าวตอก ดอกไม้ แล้วปล่อยลงในแม่น้ำลำคลอง ในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ ผู้ลอยมีเจตนาเพื่อเป็นพุทธบูชา ขอขมาแม่คงคาและสะเดาะเคราะห์บ้าง แล้วแต่จะอธิษฐาน

๒) ความสำคัญ ลอยกระทงเป็นเทศกาลที่มีความสำคัญต่อชาวไทยเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเทศกาลที่ชาวไทยเราได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงถือได้ว่าเทศกาลลอยกระทงนี้เป็นเทศกาลที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวไทย

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนไทยมาโดยตลอด สำหรับความสำคัญของการลอยกระทงนี้ สามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

(๑) เป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐ์อยู่ ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานทีเพื่อรำลึกถึงพระพุทธรูป ส่วนผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ พิธีดังกล่าวเป็นการบูชาพระผู้เป็นเจ้า

(๒) เป็นการบูชาพระแม่คงคา ด้วยความสำนึกถึงบุญคุณของน้ำที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ได้อาศัยเพื่อการดำรงชีวิตและเป็นการขอขมาลาโทษที่ได้ทำให้น้ำเกิดความสกปรก

^{๒๓} สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, วันสำคัญโครงการปรีณรงค์วัฒนธรรมไทยและแนวทางในการจัดกิจกรรม, หน้า ๖๑.

^{๒๔} สามารถ จันทรสุรัสวดี วรรณิ อัญชติ, ประเพณีไทยในปัจจุบัน, หน้า ๑๘๔.

(๓) เพื่อการดำรงรักษาวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทยเอาไว้ เป็นการปลูกฝังความรู้สึกนึกคิดในบุญคุณของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีต่อมนุษย์ มีความคิดที่จะช่วยกันรักษาความสะอาดมีความรักในธรรมชาติรอบๆ ตัวยิ่งขึ้น ให้ความรู้สึกที่ดีด้านจิตใจและได้รับความบันเทิงใจในการล่องกระทง

(๔) เพื่อเป็นการส่งเสริมผู้มีอาชีพในทางช่างฝีมือด้านการประดิษฐ์กระทงเพื่อให้มีรายได้เป็นการส่งเสริมด้านอาชีพ และพัฒนาฝีมือให้ดียิ่งขึ้น

(๕) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว ช่วยให้ชาวต่างชาติได้รู้จักวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทย และช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางออกไป เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประเทศชาติและช่วยให้คนไทยมีงานทำและรายได้เพิ่มขึ้น

๓) ประวัติความเป็นมา ความเป็นมาเทศกาลลอยกระทงมีหลายตำนานโดยมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น เพื่อเป็นการขอขมาแก่พระแม่คงคา บูชาพระนารายณ์ซึ่งบรรทมสินธุ์ในมหาสมุทรตามคติของพราหมณ์ เป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเสด็จกลับจากดาวดึงส์ ครั้งเมื่อไปเทศนาโปรดพุทธมารดา เป็นการบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าที่ริมแม่น้ำนัมมทานที เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไปเทศนาโปรดนาคพิภพ เป็นการบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า เพื่อบูชาท้าวพกาพรหมบนสวรรค์ชั้นพรหมโลก และพร้อมกันนั้นก็ได้อุทิศพระอุปลุตตะเถระ ซึ่งบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึกหรือที่เรียกว่าสะดือทะเล การลอยกระทงในสมัยสุโขทัย เรียกว่า การลอยพระประทีปหรือลอยโคม เป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนคนไทย ต่อมาท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศพระสนมเอกของพระร่วง ได้คิดประดิษฐ์กระทงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงในสมัยสุโขทัยนี้ กระทำเพื่อเป็นการสักการบูชาลอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักขิณาบถของประเทศอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำนรพุกทา ภาคเหนือนิยมลอยกระทงใน เดือนยี่เป็ง

ประมาณเดือนยี่หรือเดือนสองเพราะนับเร็วกว่าปกติประมาณ ๒ เดือน เพื่อเป็นการบูชาพระอุปคุต ซึ่งเชื่อว่าท่านได้บำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถา อยู่ที่ท้องทะเลลึกหรือที่สะดือทะเล ตามคติของชาวพม่า ภาคอีสาน การลอยกระทงเรียกว่า เทศกาลไหลเรือไฟซึ่งจัดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ ในจังหวัดนครพนม โดยใช้วัสดุต่างๆ เช่น หยกกล้วยมาตกแต่งเป็น รูปพญานาคหรือรูปอื่นๆ แล้วจุดจุดไฟปล่อยให้ไหลไปตามลำน้ำโขงใน เวลากลางคืน ทำให้มีความสวยงามตระการตา นอกจากนี้ยังมีการลอย กระทงในประเทศต่างๆ เช่น ที่ เขมร จีน อินเดีย โดยมีคติ ความเชื่อ และประวัติความเป็นมาที่เหมือนกัน คล้ายกัน แตกต่างกันไปบ้าง การ ลอยกระทงในปัจจุบัน ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของโบราณไว้พอสมควร ในวันเพ็ญเดือน ๑๒

ชาวบ้านจะจัดทำกระทงซึ่งทำจากวัสดุท้องถิ่น เช่น หยวกกล้วย ใบตอง ดอกบัว กระดาษ กาละมะพร้าว นำมาประดิษฐ์กระทงให้สวยงามปักดอกไม้ ธูปเทียน เป็นเครื่องสักการบูชา อธิฐานในสิ่งที่ต้องการ พร้อมขอขมาต่อพระแม่คงคาแล้วปล่อยให้ลอยลงในสายน้ำ^{๒๕}

๓) คติธรรมของเทศกาลลอยกระทง การบูชารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า แฝง จุดมุ่งหมายเป็นคติธรรมไว้อย่างหนึ่ง คือ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เจริญตามรอยพระบาท ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งคุณความดีทั้งปวง ชาวพุทธควรเอาอย่างพระองค์ คือ ประพฤติปฏิบัติชอบตามที่พระองค์ทรงสอนไว้^{๒๖} การที่เราชาวพุทธกล่าวคำอธิษฐานลอยกระทง แล้วปล่อยให้ลอยกระทงไปในน้ำนั้น ก็คือการบูชาพระพุทธเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งยอดแห่งความดีทั้งปวง การ บูชานั้นพระพุทธองค์ตรัสไว้ ๒ ประเภท คือ อามิสบูชา การบูชาพระองค์ด้วยวัตถุ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสักการะต่างๆ แต่ยังไม่ประเสริฐเท่าปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตาม ธรรมที่พระองค์ตรัสสอนไว้ ซึ่งจะได้ผลโดยตรงแก่ตัวผู้ปฏิบัติเองและได้ผลโดยอ้อมแก่สังคม ประเทศชาติและพุทธศาสนา^{๒๗}

๔) คุณค่าของการลอยกระทง ประเพณีลอยกระทง นอกจากจะเป็นประเพณีที่มีคุณค่าใน เรื่องการแสดงออกถึงความกตัญญูต่ตเวทีต่อผู้มีพระคุณดังที่กล่าวมาแล้ว ประเพณีนี้ยังมีคุณค่าต่อ ครอบครัว ชุมชน สังคมและศาสนา กล่าวคือ

^{๒๕} ไพฑูรย์ ยิ้มทอง, ศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : แม็ค, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๖.

^{๒๖} วิชัย สุทธิรัตนันท์, อังโน สุเมธ เมธาวิทยกุล, พิธีกรรมไทย, หน้า ๑๐๗.

^{๒๗} สุเมธ เมธาวิทยกุล, พิธีกรรมไทย, หน้า ๑๒๗.

(๑) คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การประดิษฐ์กระทงและนำไปลอย เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อน้ำที่ให้คุณประโยชน์แก่เรา บางท้องถิ่นจะลอยกระทงเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษ

(๒) คุณค่าต่อชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน เช่น ร่วมกันคิดประดิษฐ์กระทง เป็นการส่งเสริมและสืบทอดศิลปกรรมด้านการช่างฝีมืออีกด้วย ทั้งยังเป็นการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจพร้อมกัน

(๓) คุณค่าต่อสังคม ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการช่วยกันรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง โดยการขุดลอก เก็บขยะในแม่น้ำลำคลองให้สะอาดและไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไปในแม่น้ำลำคลอง

(๔) คุณค่าต่อศาสนา ช่วยกันทำนุบำรุงศาสนา เช่น ทางภาคเหนือ ลอยกระทงเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าและยังจัดให้มีการทำบุญ ให้อทาน การปฏิบัติธรรมและฟังเทศน์ด้วยการลอยกระทงเป็นคติของชนชาติที่ประกอบกิจกรรมซึ่งอาศัยแม่น้ำเป็นสำคัญ เมื่อพืชพันธุ์ธัญชาติดองงามอุดมสมบูรณ์ดีและเป็นเวลาน้ำเจิ่งนอง ทำกระทงลอยไปตามกระแสน้ำเพื่อขอบคุณแม่คงคาหรือเทพเจ้าที่ประทานน้ำมาให้อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังเป็นการแสดงความคารวะขอภัยที่ได้แอบหรือปล่อยสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

๔.๓ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

พิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ศาสนาพิธี” เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยมีเหตุผล และจุดมุ่งหมาย ไม่ใช่นิยมทำกันมาลอยๆ โดยไร้เหตุผล ถ้าไม่ศึกษาให้รู้เหตุผลต้นปลายให้รู้ลึกซึ้งแล้วอาจไม่เข้าถึงเรื่องพิธีกรรมบางประการ อาจมองดูเป็นเรื่องรุ่มร่ามไร้สาระหรือไม่ อาจจะเป็นการมงายก็ได้ เพราะปฏิบัติผิดเพี้ยนเกินกว่าเหตุ ทั้งนี้ เพราะกาลเวลาที่เกิดพิธีกรรมนั้นล่วงเลยมานานแสนนานจนตอบไม่ได้ว่าผู้ใดเป็นผู้ริเริ่มพิธีกรรมนี้ขึ้นมา จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจ เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามพิธีกรรมนั้นๆ จะได้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมศีลธรรมทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริงต่อไป อนึ่ง พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีทั้งพิธีกรรมที่เฉพาะเจาะจง สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ที่เรียกว่า พิธีหลวงและที่นำมาใช้สำหรับประชาชนทั่วไป ที่เรียกว่าพิธีราษฎร์ ดังนั้น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมดังกล่าวชัดเจนขึ้น จึงได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เป็นลำดับดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ พิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และราชการ (พิธีหลวง) เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาว่าร้อยละ ๕๕ ของพลเมืองทั่วประเทศ งานพิธีตามประเพณีคนไทยจึงมีศาสนา

พิธีหรือพิธีทางพระพุทธศาสนาประกอบอยู่ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น พระมหากษัตริย์ไทยยังทรงเป็นพุทธมามกะและเอกอัครศาสนูปถัมภก ดังนั้นในพิธีหลวง อันได้แก่ งานพระราชพิธี พระราชกุศล และรัฐพิธีต่างๆ จึงมีศาสนพิธี ซึ่งเรียกว่า พิธีสงฆ์เป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) **พระราชพิธี** พระราชพิธี คือ พิธีการที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามกำหนดที่เป็นแบบแผนราชประเพณีสืบมาแต่โบราณ หรือการพระราชพิธีที่ทรงพระราชดำริ มีพระราชประสงค์ให้จัดทำขึ้น พระราชพิธี เป็นงานหลวงสำหรับพระมหากษัตริย์ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ^{๓๒}

(๑) งานที่จัดทำขึ้นเป็นประจำตามฤดูกาล

(๒) งานที่จัดขึ้นเป็นพิเศษตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้จัดงานเป็นพระราชพิธีเป็นงานเฉพาะคราว เช่น พระราชพิธีสมโภชเดือน พระราชพิธีอภิเษกสมรส พระราชพิธีรัชดาภิเษก เป็นต้น งานพระราชพิธีบางอย่างมีพิธีพราหมณ์เพียงอย่างเดียว บางพระราชพิธีก็มีพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์ บางพระราชพิธีก็มีพิธีโหราวมอยู่ด้วย พระราชพิธีที่เป็นการประจำตามเทศกาล ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา มีความละเอียดในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้แล้วพระราชพิธีต่างๆ เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย

๒) **พระราชกุศล** เป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญเป็นพิธีหลวงแบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ^{๓๓} (๑) งานที่ทำต่อเนื่องกับงานพระราชพิธี (๒) งานที่จัดประจำตามที่กำหนด (๓) งานที่จัดขึ้นเป็นพิเศษเฉพาะกาล (๔) งานที่ทรงบำเพ็ญเป็นการภายในส่วนพระองค์

จึงเป็นพระราชกุศลทรงบาตรนิมนต์พระสงฆ์ไปรับพระราชทานอาหารบิณฑบาตในพระราชวัง เนื่องในวันราชาภิเษกครบรอบปี หรือวันคล้ายวันประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เป็นต้น

๓) **รัฐพิธี** คือ พิธีที่รัฐจัดขึ้น เป็นงานพิธีของรัฐบาลตลอดจนกระทรวง ทบวง กรม เป็นผู้ดำริจัดขึ้นแล้วกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากุณาอันเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานประกอบพิธี หรือจะโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์เสด็จแทนพระองค์หรือประธานในพิธีอาจเป็นนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา หรือรัฐมนตรีแล้วแต่กรณีของความสำคัญของงานรัฐพิธีนั้น ๆ

^{๓๒} สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๑.

^{๓๓} สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, หน้า ๖๒.

๔.๓.๒ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไป พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไป เป็นการกระทำที่มนุษย์เรากระทำหรือสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ทำให้เกิดความสบายใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยความสุขและแผลงไปด้วยปรัชญาธรรม เนื่องด้วยประเพณีในครอบครัวของพุทธศาสนิกชน เป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยทั่วไป ส่วนมากทำกันเกี่ยวกับเรื่องเฉลิมฉลอง เรื่องต้องการสิริมงคล เรื่องตาย ในเรื่องเหล่านี้นิยมทำบุญทางพระพุทธศาสนา^{๓๔} เช่น

ทำบุญเลี้ยงพระจึงเกิดมีพิธีกรรมที่จะต้องปฏิบัติและถือสืบๆ ต่อกันมาแต่โบราณกาล ฉะนั้น ในเรื่องพิธีกรรมในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับประชาชน จึงนิยมทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล คือ

๑) งานมงคล ได้แก่ การทำบุญเฉลิมฉลองทุกอย่างหรือทำเพื่อให้สำเร็จความปรารถนาที่ดีของชีวิตสืบไป เช่น พิธีบรรพชา พิธีอุปสมบท งานแต่งงาน เป็นต้น

(๑) พิธีบรรพชาสามเณร เป็นพิธีกรรมที่ทำให้บุคคลเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมจากเด็กซึ่งมีอายุไม่ถึง ๒๐ ปี มาเป็นสมณเพศเรียกตามภาษาพระว่า สามเณร แปลว่า เหล่ากอของสมณะเมื่อเป็นสามเณร

เมื่อเป็นสามเณรแล้วต้องถือศีล ๑๐ ข้อ นอกจากนี้ยังต้องมีปัจฉิมกษณะ คือการพิจารณาจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช ตลอดจนวัตรที่ควรศึกษาอันเกี่ยวข้องกับเสขียวัตตรอีก ๑๕ อย่าง^{๓๕} การบวชเป็นสามเณรเป็นงานไม่สำคัญเท่าบวชพระ เพราะเท่ากับพาเด็กไปฝากให้อยู่ในอารักขาของท่านผู้เป็นอาจารย์ โดยมากมักทำกันเงียบๆ เฉพาะในวงศ์ญาติ ภายหลังเด็กโกนจุกแล้วผู้ใหญ่จัดดอกไม้รูปเทียน ไตรครอง เครื่องใช้สอยแล้วแต่งตัว โกนหัว โกนคิ้ว ตัดเล็บให้เรียบร้อยแล้วพาเด็กไปวัด จุดรูปเทียน ดอกไม้บูชาพระพุทธรูป แล้วนำดอกไม้รูปเทียนที่ทำเป็นแพแล้วเข้าไปถวายตัวกับอุปัชฌาย์ พระสงฆ์ผู้ใหญ่ซึ่งรับเป็นอุปการะต่อไปเมื่อท่านให้ศีล ให้อโวาท ให้ครองผ้าเหลืองแล้วก็เป็นเณร พ่อแม่ จัดให้เณรถวายของสนองพระคุณอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ที่มารับรู้^{๓๖} นั้นตามจำนวน สำหรับสิ่งที่จะต้องเตรียมในการประกอบพิธีบรรพชาสามเณรนั้น ศึกษาได้ตาม ระเบียบพิธีกรรมต่อไป

^{๓๔} พิศาล แซ่มโสภา, ศาสนพิธี, ฉบับกรมการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๕.

^{๓๕} พระมหาราชครู, ประเพณีไทย, ฉบับพระมหาราชครู, (กรุงเทพมหานคร : ลูก ศ.ธรรมกถึก, ม.ป.ท.), หน้า ๕๖๘.

^{๓๖} พูนพิสมัย ดิสกุล, ม.จ., ประเพณีพิธีไทย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑.

(๒) พิธีอุปสมบท (การบวชพระภิกษุ)

การบวชเป็นพระภิกษุของไทยทุกๆ ไป คือเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี และก่อนจะถึงพิธีบวช ต้องมีดอกไม้ธูปเทียนใส่พานไปกราบไหว้ขอโหสิกรรมแก่ญาติพี่น้อง พ่อแม่ เพื่อนฝูง ฯลฯ ก่อนจะบวช ๑ วัน เรียกว่า “วันสุกดิบ” หรือ “วันเป็นนาค” จะมีการทำขวัญเย็นหรือค้ำ หรือเช้าวันบวชนั้นเลยก็ได้ ผู้ที่เป็นนาคจะต้องโกนผม โกนคิ้ว โกนหนวด แต่งตัวสวยงามตามธรรมเนียมของไทย เช่น นุ่มเยียรบับ สวมเสื้อครุย ห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่งใส่แหวน คาคเข้มขัด สวมชฎาพอกหรือชฎาศีรษะเป็นนาคก็ได้ตามแต่จะแต่งแล้วก็มีพิธีทำขวัญ ในพิธีทำขวัญนี้ นาคจะต้องมีเครื่องบวชอย่างพร้อมบริบูรณ์ เช่น ผ้าไตร บาตรและบริวารต่างๆ เป็นต้น ในระหว่างพิธีนี้ ญาติที่เป็นผู้ใหญ่และบรรดามิตรสหายจะมาร่วมชุมนุมอนุโมทนาด้วย^{๓๓} พิธีบวชนาค พิธีนี้ถือว่าเป็นพิธีของสงฆ์ คือคณะสงฆ์จะทำการบวชให้ตามปกติ ได้แก่ เจ้าอาวาสจะทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ หลังจากนั้นบิดามารดาหรือผู้เป็นเจ้าภาพในการบวชจะนำผ้าไตรมามอบให้แก่ นาคและก่อนที่จะรับไป นาคจะต้องกราบเสียก่อน ถือว่าเป็นการกราบครั้งสุดท้าย เมื่อรับผ้าไตรมาแล้วจึงเดินไปหาพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์ให้โอวาทจบจะชักผ้าอังสะในไตรออกมา คล้องเฉียงบ่าเบื้องซ้ายให้แล้วสอนให้รู้จักชื่อนี้สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า) นี้อุตตราสงฆ์ (ผ้าห่ม) นี้อันตราวาสก (ผ้าถุง) และจงออกไปนุ่งห่มให้เป็นที่ประมณฑล นาคจะลุกขึ้นไปเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นพระภิกษุ โดยมีพระพี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วยในการเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นพระ^{๓๔} ต่อจากนั้น พระคู่สวดคือพระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์ประกาศแก่พระสงฆ์ว่า บัดนี้ผู้มีชื่อนั้นๆ ได้เข้ามาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วย ท่านทั้งสองจะออกไปชักไช้ไล่เฉียงตั้งสอนให้เรียบร้อยก่อนแล้วท่านจะออกไปชักถามและสั่งสอนนาค

โดยบอกให้นาคตอบตามความเป็นจริงตามหัวข้อว่า^{๓๕} ระเบียบพิธีกรรมต่อไป เมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้านเป็นอันว่าเป็นสงฆ์ต่อไป เมื่อบวชครบตามกำหนดที่ตั้งใจไว้แล้วจะลาสิกขา หลังจากสึกออกมาชาวบ้านทั่วไปจะเปลี่ยนสรรพนามนำหน้าชื่อของผู้ที่เคยบวชเรียนว่า “ทิศ”

(๓) งานแต่งงาน การแต่งงานเป็นระยะเริ่มต้นชีวิตครอบครัวของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน เมื่อหนุ่มสาวมีวัยสมควรจะมีเหย้าเรือนได้ บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่จะหาคู่ครองให้หนุ่มสาวที่

^{๓๓} วิชา ประทุมธารรัตน์, ประเพณีและวันสำคัญของไทย, (กรุงเทพมหานคร: ฉัตรแก้ว, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔.

^{๓๔} อานนท์ อากาภิรมย์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, หน้า ๑๒๕.

^{๓๕} พูนพิสมัย ดิสกุล.ม.จ, ประเพณีพิธีไทย, หน้า ๒๓.

แต่งงานกันอาจจะไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อนก็ได้ แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปทำให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสออกนอกบ้านพบปะกันมากขึ้น จึงเกิดรักใคร่ชอบพอกัน แล้วผู้ใหญ่จะเป็นฝ่ายคล้อยตาม พิธีแต่งงาน เป็นพิธีการสำคัญอย่างหนึ่งของชาวไทยมาแต่โบราณ เป็นการทำพิธีเพื่อให้ชายหญิงอยู่กินกันตามประเพณี นิยมจัดให้มีการ

ทำบุญเป็นพิธีสงฆ์ผนวกเข้ากับการแต่งงาน การทำบุญเลี้ยงพระในตอนเช้า เพื่อต้องการให้เป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว โดยตรงและเพื่อเป็นสิริแก่บ้านหรือเรือนหอที่จะจัดให้มีงานอยู่ด้วยกันแล้วจะมีความสุขความเจริญ การแต่งงานของไทยเราแต่โบราณหรือใน ปัจจุบันนี้จัดว่า

เป็นงานมงคล มีธรรมเนียม ประเพณีแตกต่างกัน ไม่เหมือนกันในแต่ละที่ แต่ละแห่ง ในที่นี้จะขอกล่าวแต่ธรรมเนียมไทยโดยทั่วไป ๕ ประการ ตามลำดับ

๑. การทาบทาม เมื่อฝ่ายชายสนใจฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะให้คนที่สนิทหรือคนที่รู้จักดีทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายไปทาบทาม ผู้ที่จะไปทาบทามนี้จะต้องเป็นบุคคลที่มีศิลปะในการพูดชักจูง ให้ฝ่ายหญิงเห็นดีเห็นงามด้วย เพราะการทาบทามเป็นการดูท่าทีและสอบถามความสมัครใจของฝ่ายหญิง^{๔๐}

๒. การสู่ขอ เมื่อผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายตกลงใจจะให้บุตรธิดาของตนแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายจะจัดการไปสู่ขอฝ่ายหญิง การสู่ขอนี้ บิดามารดาหรือผู้มีเกียรติจะเป็น “เฒ่าแก่” ไปสู่ขอเพื่อตกลงนัดหมายเรื่องขันหมาก สิ้นสอด ทองหมั้น วันหมั้น วันแต่งงานให้เรียบร้อย

๓. การหมั้น เปรียบเสมือนการวางมัดจำเพื่อความแน่นอนว่าไม่กลับถ้อยคินคำ ถ้าฝ่ายชายผิดสัญญาไม่ทำพิธีแต่งงานด้วย ฝ่ายชายจะเรียกขันหมากคืนไม่ได้ต้องเสียเปล่าเพราะฝ่ายหญิงเป็นหม้ายขันหมากถือว่าเสียหาย ถ้าฝ่ายหญิงผิดสัญญาจะเพราะเหตุใดก็ตามจะต้องคืนขันหมากแก่ชายจนครบ เป็นเรื่องชดเชยค่าเสียหาย^{๔๑}

๔. การหาฤกษ์ หลังจากหมั้นกันแล้ว ทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว จะหาวันดี เดือนดี สำหรับประกอบพิธี ส่วนมากมักจะฟังหมอดู ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนก็รู้เรื่องนี้ดีหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ทางโหราศาสตร์ตามตำราที่ว่าไว้ การแต่งงานนั้นนิยมแต่งงานในเดือนคู่ คือเดือน ๒, ๔, ๖, ๘, ๑๐ สำหรับเดือน ๘ เป็นเดือนที่พระเจ้าพรหม ไม่นิยมแต่งให้เปลี่ยนเป็นเดือน ๕ ซึ่งเป็นที่นิยม

^{๔๐} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๘.

^{๔๑} จานงก์ ทองประเสริฐ, ภาษากับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๘๘.

กันในปัจจุบัน ส่วนเดือน ๑๒ นั้นท่านห้ามไว้เพราะเป็นฤดูกาลของสุนัขติดสัตว์ไม่ควรแต่ง^{๔๒} วัน
ท่านห้ามวันพุธ

๕. พิธีแต่งงาน ในสมัยโบราณนิยมจัดสองวัน
คือวันสูทดิบ ได้แก่ วันก่อนวันแต่ง แต่ปัจจุบันรวบ
รัดทำพิธีในวันเดียวในเช้าวันแต่ง “ฝ่ายชายจะนำผ้า
ไหมและขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว ผ้าไหมนั้นเป็น
ของเจ้าบ่าวที่จะให้เป็นของกำนัลแก่บิดามารดาของ
ฝ่ายหญิงคนละสำหรับแล้วก็มีผ้าขาว

สำหรับไหมผีป่วนตายที่ตายไปแล้วอีกหนึ่งสำหรับ” ขันหมากที่ฝ่ายชายนำไปนั้นมี ๒ อย่าง คือ
ขันหมากเอกและขันหมากโท^{๔๓}

๖. การแห่ขันหมาก ทางฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องเลือกสรรชายหญิงที่มีรูปร่างหมดจด ยกทุน
สินสอดใส่พาน พานผ้าไหม ขันหมากเอก ขันหมากโท เมื่อถึงบ้านเจ้าสาวจะต้องจัดหาเถาแก่ไป
รับบางที่มีการกั้นขันหมาก ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องเตรียมเงินหรือของที่ผู้กั้นต้องการไว้ให้ด้วย เมื่อ
ขันหมากขึ้นบ้านเจ้าสาว เรียบร้อยแล้ว ให้มานั่งเคียงกับเจ้าบ่าว ให้กราบพระสงฆ์ที่นิมนต์มาสด
พร้อมกัน เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จเจ้าบ่าวกับเจ้าสาวประเคนภัตตาหารถวายพระพระฉันเสร็จแล้ว
เจ้าบ่าวเจ้าสาวจึงถวายเครื่องไทยธรรม

๗. พิธีหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ เมื่อถึงเวลาได้ฤกษ์หลั่งน้ำพระพุทธมนต์เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้อง
ขึ้นไปนั่งบนที่ที่จัดไว้หญิงนั่งซ้ายชายนั่งขวา ท่านผู้ใหญ่ที่ได้รับเชิญให้มาเป็นประธานในงานจะ
คล้องพวงมาลัยให้คู่บ่าวสาวแล้วสวมมงกุฎเงินกระจ่างที่หน้าผาก และแขกผู้ได้รับเชิญหลั่ง
น้ำสังข์กันต่อ ๆ ไปเป็นลำดับ

๘. พิธีปูที่นอน เมื่อได้ฤกษ์ดีเถาแก่ฝ่ายเจ้าสาวจะจัดแจงที่นอน หมอน มุ้งที่เตรียมไว้
เชิญสามีภรรยาคู่หนึ่งซึ่งมีความรักยั่งยืนและมีฐานะดีทำพิธีลงไปนอน การนอนต้องมีฟักเขียวผล
หนึ่ง หม้อใหม่ใส่น้ำหม้อหนึ่งพานถั่วงาและ โศกหินบดยา นำไปวางไว้ข้างที่นอนซึ่งเป็นการอวย
พรว่า ขอให้คู่บ่าวสาวมีน้ำใจใสสะอาด อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนฟักและน้ำให้มีใจหนักแน่นเหมือน
ศิลาและมีความเจริญอกงามเหมือนถั่วงา และให้หญิงนอนซ้าย ชายนอนขวา ผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ปูที่
นอนจะนอนก่อนพอเป็นพิธีแล้วให้ศีลให้พรตามสมควร

๙. พิธีส่งตัว ต้องหาฤกษ์อีกทีหนึ่งเรียกว่า วันเรียงหมอน ซึ่งอาจเป็นคืนวันแต่งงานหรือ
หลังวันแต่งงานก็ได้ เริ่มทำพิธีโดยมารดาเจ้าสาวนำเจ้าสาวมาส่งให้แก่เจ้าบ่าวที่เรือนหอแล้ว

^{๔๒} นางเยาว์ ชาญณรงค์, วัฒนธรรมและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : รามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๖.

^{๔๓} สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, หน้า ๔๕.

แนะนำสั่งสอนให้เจ้าสาวเคารพพนพอบ ยำเกรง ซื่อสัตย์ต่อสามีและอบรมเจ้าบ่าวให้รักใคร่เลี้ยงดู และปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเหมาะสมกับหน้าที่ของสามีที่ดี^{๔๔}

๒) งานอวมงคล

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายหรืองานศพในแต่ละที่แต่ละแห่งนั้นไม่เหมือนกัน จึงขอกล่าวโดยคร่าวๆ ดังนี้

(๑) ประเพณีเกี่ยวกับงานศพ ตามคติธรรมของพระพุทธศาสนาถือตามความจริงว่าสังขารร่างกายมนุษย์นั้นปรุงแต่งขึ้นมาจากธาตุทั้ง ๔ คือ “(๑) ดิน ได้แก่ เนื้อ หนัง กระดูก (๒) น้ำ ได้แก่ น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำลายฯ (๓) ไฟ ได้แก่ ความร้อนความอบอุ่นในตัว (๔) ลม ได้แก่ อากาศหายใจเข้าออก

(๒) ขั้นตอนพิธีกรรมที่ทำให้แก่ผู้ตาย

๑. อาบน้ำศพ ชำระศพให้สะอาด สมัยโบราณต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยส้มมะกรูดล้างให้สะอาด ตำขมิ้นชันสดกับผิวมะกรูดมาขัดให้ทั่วร่างกาย เมื่ออาบน้ำศพแล้วต้องหิวศพ แต่หิวเพียงสามหนเท่านั้น บ้างก็ว่าต้องหิวกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง หิวไปข้างหลังซีกหนึ่ง แสดงว่าหิวผมสำหรับคนตายครั้งหนึ่ง สำหรับคนเกิดครั้งหนึ่ง แล้วหักหิวออกเป็นสองท่อน ขว้างทิ้งเสีย บางทีโยนหิวที่หักลงในโลง คงเพราะรังเกียจว่าหิวคนตายถ้าคนเป็นหลงใหลร่วมจะไม่เป็นมงคลหรือเป็นกลางร้าย บ้างก็ว่า ต้องหักเป็น ๓ ท่อน และต้องกล่าว “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” เท่ากับปริศนาธรรม

๒. แต่งตัวศพ ใช้ผ้าขาวนุ่ง เอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วสวมเสื้อขาวเอาทางมีกระดูกไว้ข้างหลัง เมื่อนุ่งเสร็จแล้ว จึงนุ่งห่มตามธรรมดาที่หนึ่ง ซึ่งเป็นปริศนาธรรมว่า นุ่งแบบแรกแปลว่า ตาย นุ่งแบบหลังแปลว่า เกิด หมายถึงคนเราเกิดมาแล้วต้องตายและตายแล้วต้องเกิดอีก^{๔๖}

๓. การบรรจุเงินในปากศพ เชื่อว่าเพื่อผู้ตายจะได้นำไปใช้สอยในชาติหน้าส่วนความหมายที่ยิ่งกว่านั้นคือ แสดงให้เห็นว่าผู้ตายนั้นมีทรัพย์สินมากมายอย่างไร ไม่สามารถนำไปได้ ถึงจะมีลูกหลานบรรจุให้ในปาก สุดท้ายต้องไปตายที่เชิงตะกอน จึงไม่ควรมัวเมาในเงินทองสิ่งที่จะติดตัวไปได้ ก็คือบุญและบาปเท่านั้น บุญติดตามไปให้ความสุข ส่วนบาปติดตามไปเผาผลาญให้เป็นทุกข์

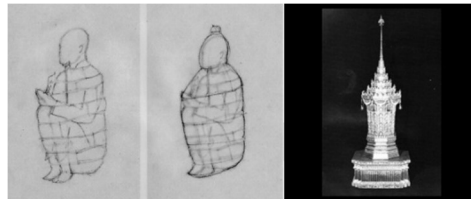
^{๔๔} สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, หน้า ๕๐.

^{๔๕} พูนพิสมัย ดิสกุล.ม.จ. ประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐๘.

^{๔๖} จำนงค์ ทองประเสริฐ, ภาษากับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๗๕.

๔ การตราสังศพ ใช้ด้ายดิบผูก ๓ เปลาะ เปลาะแรกผูกที่คอศพ เปลาะที่สองผูกที่ข้อมือให้ประนมไว้ที่หน้าอก เปลาะที่สามผูกที่ข้อเท้าให้ติดกัน นี่เป็นปริศนาธรรมที่กล่าวว่า

บ่วงหนึ่งคือบุตรเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาลอ	หน่วงไว้
ภริยาเยี่ยงอย่างปอ	รั้งรัด มือนา
สามบ่วงใครพันได้	จัดพันสงสารฯ ^{๔๓}

๕. ห่อศพด้วยผ้าขาว ใช้ด้ายดิบตราสังมัด ๕ เปลาะ เป็นปัญหาธรรมให้ระลึกถึงเบญจขันธ์ว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ทั้ง ๕ นี้เป็นของไม่เที่ยงแท้และเป็นอนัตตา คือ มีเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีผันแปรไปในท่ามกลาง มีการแตกสลายไปในที่สุดเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่มีการวางแผนว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นของเรา แต่เมื่อหมดลมหายใจแล้วทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปเป็นของคนอื่นหมด

๖. การตามไฟหน้าศพ ผู้ที่ตายในตอนบ่ายหรือตอนเย็นซึ่งบรรจุศพไม่ทันในวันนั้นหรือบรรจุศพลงโรงแล้วตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้าน จะจุดตะเกียงหรือจุดไฟวางไว้ปลายเท้าของศพ เหตุที่ตามไฟไว้ปลายเท้าของศพ เป็นปริศนาธรรมว่า มนุษย์นั้นมี ๔ จำพวก คือ (๑) พวกที่สว่างมาสว่างไป หมายความว่า เกิดมาพบพระพุทธศาสนาชื่อว่าสว่างมีความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนาได้รักษาศีลเจริญภาวนาปฏิบัติตนตามธรรมจึงได้ชื่อว่า สว่างมาสว่างไป (๒) พวกที่สว่างมาแต่มืดไป หมายถึง เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแต่ไม่เลื่อมใสปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่างมืดไป (๓) พวกที่มีมืดมาแต่สว่างไป หมายถึง คนที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นพวกมีจิตวิญญูภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนาบำเพ็ญภาวนาจึงได้ชื่อว่า มามืดไปสว่าง (๔) พวกที่มีมืดมามีมืดไป ได้แก่ พวกที่เกิดมาจนวันตายไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มามืดไปมืด การตามไฟไว้ปลายเท้าของศพยังเป็นเครื่องเตือนสติคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ให้ดำเนินชีวิตไปในทางสว่าง คือ รู้จักบำเพ็ญทาน ภาวนา ประพฤติกาย วาจา ใจ ในทางสัมมาปฏิบัติ^{๔๔}

๗. การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ฟัง และได้พิจารณาสติกรรมฐาน ให้ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศล เกิดความไม่ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนขวายนบำเพ็ญกิจและทำความดี เพราะบทสวดหรือการสวดอภิธรรมนั้นกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขารและเพื่อให้รู้ว่าธรรมชนิดใดเป็น

^{๔๓} สุวรรณ เพชรนิล, วัฒนธรรมและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕๑.

^{๔๔} สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, หน้า ๕๕.

กุศลให้ผลเป็นสุข ธรรมชนิดใดเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ธรรมชนิดใดเป็นอัพยากธรรมหรือเป็นกลาง ๆ เพราะการสวดหน้าศพเป็นการปลอบใจเจ้าภาพและญาติพี่น้องของผู้ตายให้ตระหนักว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา

๘. การบำเพ็ญกุศล การบำเพ็ญกุศลหรือการทำบุญหน้าศพเป็นการอุทิศผลของการกระทำที่เป็นส่วนดีให้แก่ผู้ตายโดยเริ่มงานทักษิณานุประทาน คือ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพิ่มให้แก่ผู้ตาย มีการทำบุญหลายวาระ เช่น การทำบุญครบรอบ ๑๕ วัน เรียกว่า ปันรสมวาร (ปันนะระสะมะวาน) หมายถึง การทำบุญครบรอบ ๑๕ วัน การทำบุญ ๗ วัน เรียกว่า สัตมวาร (สัตตะมะวาน) ถ้าตั้งศพไว้ที่วัดมักทำบุญที่วัด ถ้าเผาศพก่อนครบ ๗ วัน ทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันเผา การทำบุญ ๕๐ วัน เรียกว่า ปัญญาสมวาร (ปันยาสะมะวาน) การทำบุญ ๕๐ วัน มีการสวดมนต์เย็นฉันทเช้า มีเทศน์บังสุกุลแล้วสวดพระอภิธรรม คือ ตายในวันใดก็เลี้ยงพระในวันนั้น เช่น ตายในวันอาทิตย์เลี้ยงพระในวันอาทิตย์ การทำบุญ ๑๐๐ วันเรียกว่า สดมวาร (สะตะมะวาน) มีการทำบุญคล้าย ๗ วันและ ๕๐ วันเพียงแต่ใหญ่กว่าเท่านั้น^{๔๘}

๙. การนำศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ นิยมเวียนซ้ายเรียกว่า อุตราวัฏ คือ ให้สถานที่เผาศพอยู่ทางด้านซ้ายมือของผู้เดินเวียน เป็นการให้ผู้ตายอำลาผู้ไปเผาศพเป็นวาระสุดท้าย

๑๐. การเผาศพ เป็นการแสดงความเคารพต่อศพตามฐานะที่ควรและเป็นโอกาสขอมาโทษต่อผู้ที่ล่วงลับไปด้วย เป็นการปฏิบัติตามหลักกรรมที่ว่ากรรมบางอย่างจะกลายเป็นอโหสิกรรม จึงถือปฏิบัติสืบมาว่าเมื่อยังมีชีวิตจะโกธเรเกลียดชังกันอย่างไร เวลาตายพยายามไปเผาศพ การเผาศพจึงมีการขอมาโทษต่อกันเป็นพื้นฐาน

๑๑. การเก็บอัฐิแปรธาตุ หลังจากเผาศพแล้วเช้าวันรุ่งขึ้น ทำการเกลี่ยกองอัฐิให้เป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกในความหมายว่าตายแล้วนิมนต์บังสุกุลตาย ต่อจากนั้นทำการเกลี่ยรูปนั้นใหม่ หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกในความหมายว่าเกิด เจ้าภาพจะโปรยด้วยดอกมะลิ เงินทอง น้ำหอมแล้วนิมนต์พระบังสุกุลเป็น หลังจากนั้นลูกหลานจะเก็บอัฐิบางส่วนไว้ที่บ้านหรือบรรจุไว้ที่สมควร เพื่อบำเพ็ญตามโอกาสตามหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อไป^{๔๙}

๔.๔ เทศกาลและพิธีกรรมกับความเชื่อในมหายาน

^{๔๘} คณัย ไชยโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔๐.

^{๔๙} สุวรรณ เพชรนิล, วัฒนธรรมและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕๓.

พระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในโลกปัจจุบันมักมีการนำไปปรับเข้ากับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนที่นับถือในแต่ละประเทศ เนื่องจากคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นคำสอนเกี่ยวกับชีวิตและการพัฒนาตน พระพุทธศาสนาในในประเทศไทย มีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และเทศกาลต่างๆ

พระพุทธศาสนามีอุดมคติเพื่อชนสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร ในมหาปรัชญาปารมิตาอรรถกถาจารย์นำการชุนได้อธิบายไว้ว่า พระพุทธศาสนามีเอกรสเดียว คือ รสแห่งวิมุตติความรอดพ้นจากปวงทุกข์ แต่ชนิดของรสมี ๒ ชนิด คือ ชนิดแรกเพื่อตัวเอง ชนิดที่สองเพื่อตัวเองและสรรพสัตว์ด้วย มหายานจึงมีปณิธานมุ่งพุทธภูมิเพื่อชนสัตว์ให้พ้นทุกข์จนหมดสิ้น จึงมีหลักคำสอนสำคัญของแต่ละนิกายที่แยกออกมา มาก นิกายหลักๆ ก็คือ นิกายมาชยามิก เน้นหลักกรรมศูนยตา และปฏิจจนสมุปบาท โดยมีวิธีการถ่ายทอดเป็นวิภาชวิธี นิกายโยคจาร เน้นอาลยวิญญาน เน้นพิชชะการปฏิบัติทางจิต นิกายวัชรยานเน้นรหัสที่จะเข้าถึงสภาวะที่แท้ เน้นการปฏิบัติที่ต้องผ่านพลังพุทธเทวะ นิกายสุขาวดี เน้นการทำบุญการระลึกถึงพระอมิตาพุทธะ การเปล่งคำและการรักษาจิตใจให้เคร่งครัด และนิกายเซน เน้นการฝึกจิตที่ถ่ายทอดทางโกอาน ซาเซน เพื่อบรรลุซาโตริ พิธีกรรมที่กำหนดไว้ในวินัยปิฎกเป็นพิธีกรรมเฉพาะของสงฆ์และพิธีกรรมที่กระทำร่วมกันทั้งสงฆ์ และคฤหัสถ์ เช่น พิธีสังฆกรรมและพิธีบำเพ็ญบุญต่างๆ ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์มีหน้าที่ต่อกันและกัน ในการประกอบพิธี หรือพิธีงตึกจะมีในส่วนของญาติผู้วายชนก็เข้าร่วมในพิธี พิธีกรรมมีวิวัฒนาการจากต้นแบบจนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีที่มีต่อกันและกันจึงมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาจนมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพิธีกรรมในประเทศไทยที่สำคัญๆ ได้แก่ พิธีกินเจ พิธีทิ้งกระจาด และ พิธีงตึก เป็นต้น

การที่วัฒนธรรมของชาวญวนเป็นวัฒนธรรมแบบเอเชียตะวันออก ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนาแบบอุตรนิกาย ที่เผยแพร่เข้ามายังประเทศ ทางภาคตะวันออกของทวีปเอเชีย คือ จีน ทิเบต มองโกลเลีย ญี่ปุ่น และญวน อีกทั้งการที่เวียดนามตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีน เป็นเวลานานกว่าพันปี ทำให้ลัทธิความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ของชาวญวนหรือชาวเวียดนามส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับชาวจีน ความเชื่อและศาสนาของชาวญวนประกอบด้วย ลัทธิบูชาเทพ ที่สิงสถิตตามธรรมชาติ มีการเคารพสักการะผี และวิญญานต่างๆ ต่อมาจึงได้รวมเอาความเชื่ออื่นๆ คือ ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า รวมทั้งพระพุทธศาสนานิกายมหายานจากอิทธิพลของจีนเข้าไว้ด้วย “พระพุทธเจ้าตามคติมหายาน วันสำคัญทางศาสนาของมหายาน และพิธีกรรมทางศาสนามหายาน”

ก. พระพุทธเจ้าตามคติมหายาน

พุทธศาสนิกชนที่นับถือนิกายมหายาน ในหลายประเทศ เช่น จีน ทิเบต เนปาล เกาหลี ญี่ปุ่น และเวียดนาม มีความเชื่อว่า ในโลกนี้มีพระพุทธเจ้าอยู่มากมาย อาจกล่าวได้ว่า มีจำนวน

เท่ากับเมื่อดทราขในแม่น้ำคงคา มีพระพุทธรเจ้าอยู่ทั่วไปในภาคพื้นดิน ในห้วงบรรยากาศ และใน สรวงสวรรค์ ซึ่งตามคติมหายาน แบ่งพระพุทธรเจ้าออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) พระมานุชิพุทธรเจ้า

ตามคติของฝ่ายมหายาน พระมานุชิพุทธรเจ้า^{๕๐} คือ พระพุทธรเจ้าที่เสด็จลงมาประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ในโลกมนุษย์ เช่น พระพุทธรเจ้าในภัทรกัป ซึ่งเป็นกัปที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้มาแล้ว ถึง ๔ พระองค์ และจะเสด็จมาตรัสรู้ในภวภาคหน้าอีกพระองค์หนึ่ง มีพระนามตามลำดับ คือ ๑. พระกกุสันโธ ๒. พระโกนาคมน์ ๓. พระกัสสปะ ๔. พระโคตรมะ ๕. พระศรีอริยเมตไตรย์ หรือ พระศรีอารย

นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธรเจ้าในกัปอื่นๆ ที่ปรากฏพระนามอยู่ในมนต์พิธีของพระสงฆ์อนัมนิกาย เช่น พระทีปังกร พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสภู

๒) พระฉานิพุทธรเจ้า

คือ พระพุทธรเจ้าที่สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ที่แบ่งเป็นแดนๆ ในแต่ละแดนเรียกว่า พุทธ เกษตร หรือแดนแห่งพระพุทธรเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง พระฉานิพุทธรเจ้าทุกพระองค์ จะอุบัติ ขึ้นด้วยอำนาจของพระอาทิพุทธร ซึ่งเ็นพระพุทธรเจ้าองค์ปฐม พระอาทิพุทธรมีสภาวะเ็นองค์ สยมภู (คือ พระผู้เกิดเอง เหมือนกับพระพรหม ในศาสนาพราหมณ์) ปราศจากเขตต้นและเขตปลาย

พระฉานิพุทธรเจ้าทุกพระองค์เมื่ออุบัติขึ้นจากอำนาจของพระพุทธรเจ้าองค์ปฐมแล้ว จะ ตรัสรู้ในสรวงสวรรค์ ซึ่งเป็นที่พัก เพื่อรอกการเข้าสู่พระนิพพาน จึงไม่ได้เสด็จมาตรัสรู้ในโลกมนุษย์ พระพุทธรเจ้า ณ พุทธเกษตร บนสรวงสวรรค์นี้ มีปรากฏพระนามในคัมภีร์ต่างๆ เช่น พระไวโรจน พุทธรเจ้า มีพระวรกายสีขาว ประทับเหนือดอกบัวสีน้ำเงิน มีสิงโตเ็นพาหนะ สถิตอยู่ ณ พุทธ เกษตรเบื้องล่าง พระอภโยภัยพุทธรเจ้าสถิตอยู่ ณ พุทธเกษตรทิศตะวันออก พระอมิตาภพุทธรเจ้า สถิตอยู่ ณ พุทธเกษตรทิศตะวันตก พระอโมฆสิทธิพุทธรเจ้า สถิตอยู่ ณ พุทธเกษตรทิศเหนือ พระ รัตนสมภพพุทธรเจ้า สถิตอยู่ ณ พุทธเกษตรทิศใต้

๓) พระโกลัษยาคุรุพุทธรเจ้า

ตามคติของฝ่ายมหายานเชื่อกันว่า ทางทิศตะวันออกไกลจากพุทธเกษตรออกไปเ็น ระยะทาง ๑๐ เท่า ของเมื่อดทราขในแม่น้ำคงคา มีโลกอีกโลกหนึ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ มีพระพุทธรเจ้า ทรงพระนามว่า โกลัษยาคุรุ ผู้เ็น “พระสัมมาสัมพุทธรเจ้า” ทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์สมบูรณ์ ทั้งจิต

^{๕๐} พระโคตรมะ หรือพระศรีศากยมุนีพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นพระนามหนึ่งของพระมานุชิพุทธรเจ้า

และกาย ทรงรอบรู้ในสัจจะ ทรงหยั่งรู้ในโลก และทรงเป็นผู้ชี้ทางให้มวลมนุษย์ด้วยความชำนาญ เช่นเดียวกับสารถิผู้ชำนาญในการบังคับม้า และทรงเป็นศาสดาของมนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย

ข. วันสำคัญทางศาสนาของมหายาน

พิธีกรรมและความเชื่อในลัทธิพิธีต่างๆ ของวัดญวนในประเทศไทยปรากฏออกมาเป็นวันสำคัญทางศาสนาที่อาจแบ่งได้ดังนี้

๑) วันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อของฝ่ายมหายานถือว่า วันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานเป็นคนละวันกัน มีการกำหนดวัน โดยยึดถือตามปฏิทินจีนเป็นหลัก กล่าวคือ

วันประสูติ ได้แก่ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗

วันตรัสรู้ ได้แก่ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒

วันปรินิพพาน ได้แก่ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่

พิธีกรรมจะกำหนดให้มีขึ้นเฉพาะวันประสูติและวันตรัสรู้เท่านั้น

๒) วันพระอวโลกิตศวรร พระอวโลกิตศวรร หรือกวนอิม เป็นอีกภาคหนึ่งของพระพุทธเจ้า มีการกำหนดวัน ตามปฏิทินจีนคือ

วันประสูติ ได้แก่ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่

วันตรัสรู้ ได้แก่ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕

วันปรินิพพาน ได้แก่ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

๓) วันพระอมิตาภพุทธเจ้า มีพิธีกรรมเฉพาะวันประสูติ คือ วันขึ้น ๑๗ ค่ำ เดือน ๑๑ เท่านั้น

๔) วันประสูติพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ตรงกับวันขึ้น ๒๑ ค่ำ เดือนยี่

๕) วันประสูติพระศรีอริยเมตไตรย์ ตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑

ค. พิธีกรรมทางศาสนาของมหายาน

๑. พิธีกรรมประจำปี ได้แก่ พิธีบูชาดาวนพเคราะห์ พิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและหล่อเทียนพรรษา พิธีบริจาคทานทั้งกระเจาด และเทศกาลถือศีลกินเจ

พิธีบูชาดาวนพเคราะห์ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ (หลังเทศกาลตรุษจีน ที่ยึดถือตามปฏิทินจีนเป็นหลัก คือ เดือน ๑ ขึ้น ๑ - ๘ ค่ำ) จัดเป็นเทศกาลใหญ่ประจำปี และจัดเป็นเวลาอย่างน้อย ๒ วัน เจ้าภาพในการจัดพิธีนี้ มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในแต่ละปี ตามแต่จะตกลงกัน สำหรับวัดที่เป็นเจ้าภาพแล้ว หรือยังไม่ถึงกำหนดเป็นเจ้าภาพ ก็จะทำให้พระสงฆ์ที่อยู่ในวัด ไปร่วมพิธีที่วัดอื่นซึ่งรับเป็นเจ้าภาพ

ความสำคัญของพิธีบูชาดาวนพเคราะห์ คือ เป็นพิธีที่จัดขึ้นตามความเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคน มีดาวนพเคราะห์ประจำตัว และในแต่ละปี คาร์ทีจะ ได้มีการบูชาดาวนพเคราะห์ประจำตัวดวงนั้นๆ ซึ่งมีเทพประจำอยู่ ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ และต่อชะตาให้แก่ผู้ที่มาทำบุญ

เชื่อกันว่า การบูชาดาวนพเคราะห์จะ ก่อให้เกิดความเจริญซึ่งยศลาบรรดาศักดิ์มีอายุยืนยาว ไปได้านิสงส์มาก ประมาณมิได้ และยังส่งผลไปถึงบิดามารดา รวมถึงญาติมิตรทั้งหลายที่ได้ล่วงลับไปแล้วยังโลกหน้า นอกจากนี้ ยังสามารถช่วยผู้เคราะห์ร้ายที่บังเอิญถูกภูตผีปีศาจสิงสู่จิตใจจนเคลิบเคลิ้มหลงใหล มีสติฟั่นเฟือน ให้ความฟั่นเฟือนสติได้ดั้งเดิม หรือถ้าผู้ใดมีเคราะห์กรรม มีโรคภัยเบียดเบียน เมื่อทำพิธีนี้แล้ว จะได้รับานิสงส์ ทำให้โรคภัยร้ายแรงนี้หายไป รวมทั้งเชื่อว่า พิธีบูชาดาวนพเคราะห์สามารถช่วยบรรเทาเหตุร้าย ให้กลายเป็นดี ในกรณีที่ผู้ใดต้องดวงชะตาราศีร้าย ถูกดาวโจร ต้องได้รับโทษอันร้ายแรง หรือนอนฝันร้าย รวมถึงมีสัตว์มาร้องทัก ทำให้เกิดลางสังหรณ์ไม่ดีต่างๆ และเกิดความกลัว เมื่อสวดมนต์บูชาดาวนพเคราะห์ ประจำราศีเกิดได้ ๗ จบ ขึ้นไป จนถึง ๔๕ จบ อำนาจบุญญาบารมีของบทมนต์ที่สวด จะสามารถดับสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ให้สลายไปได้ บุคคลใดปรารถนาจะมีบุตร และต้องการให้บุตรเป็นนักปราชญ์ ก็ให้สวดมนต์นี้ ตั้งแต่ ๗ จบ จนถึง ๑๐๐ จบ และสวดไปเรื่อยๆ แล้วแต่จะสวดได้ทำอะไร ยิ่งสวดได้มาก ก็ยิ่งเป็นมงคลแก่ตัวเท่านั้น ผลของการสวดมนต์จะช่วยให้สมปรารถนา บุคคลใดปรารถนาความเจริญรุ่งเรือง ในอาชีพ ให้อธิษฐานขอพรแล้วจะได้ตั้งใจนึก สตรีใดที่ตั้งครรภ์ และเกรงว่าเวลาที่คลอดบุตรจะเกิดอันตราย ให้ถือศีลกินเจ และทำพิธีสักการบูชาดาวนพเคราะห์ทั้ง ๕ เมื่อถึงกำหนดคลอดจะทำให้รอดพ้นจากอันตราย บุตรที่เกิดเป็นเด็กเลี้ยงง่าย ไม่มีโรคภัย และมีลักษณะงดงามกว่าเด็กทั้งหลาย

ตามความเชื่อของฝ่ายมหายาน ดาวนพเคราะห์ทั้ง ๕ จะปกครองสรรพสัตว์ ทั้งชั้นสูง คือ พระอินทร์และเทวดา ชั้นกลางคือ กษัตริย์ที่อยู่ในเมืองมนุษย์ และชั้นต่ำ คือ พวกมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจน ภูเขา และมหาสมุทร ดันไม้ไผ่หญ้า ดาวนพเคราะห์ทั้ง ๕ จะปกครองดูแลและรักษาไว้ซึ่งความสุขความเจริญ โดยทั่วกัน

ขั้นตอนของพิธีกรรมโดยย่อ ได้แก่

๑) พระสงฆ์สวดมนต์อัญเชิญเทพประจำดาวนพเคราะห์ทั้ง ๕ (ภาษาญวนเรียกว่า "กิ้วว่าง" ซึ่งแปลว่า ๕ พระองค์) ได้แก่ องค์ที่ ๑ พระอาทิตย์ (ไท่เยื้อง) องค์ที่ ๒ พระจันทร์ (ไท่อ้อม) องค์ที่ ๓ พระอังคาร (หมอกี้ก) องค์ที่ ๔ พระพุธ (หวาดี้ก) องค์ที่ ๕ พระพฤหัสบดี (โถดี้ก) องค์ที่ ๖ พระศุกร์ (ไท่บัด) องค์ที่ ๗ พระเสาร์ (ถี้ก) องค์ที่ ๘ พระราหู (ราโห้ว) องค์ที่ ๙ พระเกตุ (เก้โด้)

๒) การเวียนเทียนเข้าโบสถ์

๓) การเผาเทียนสะเดาะเคราะห์ตามจำนวนอายุ ในระหว่างการทำพิธี จะมีการถวายเครื่องสักการบูชาเทพต่างๆ ประจำวันเกิด ซึ่งกุศลผลบุญนี้จะส่งไปถึงบิดามารดา และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว และช่วยให้เคราะห์ร้ายกลายเป็นดีได้

พิธีสงฆ์พระพุทธรูปเป็นการสงฆ์พระพุทธรูปปางประสูติ ก่อนจะถึงพิธีหล่อเทียนพรรษา บวชนาครวมประจำปี พิธีนี้จัดเป็นเทศกาลตามปฏิทินอนันตจิน ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ กับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ หรือวันวิสาขบูชาของฝ่ายเถรวาท พิธีเข้าพรรษาจัดในวันขึ้น ๑๖ ค่ำ เดือน ๔ และพิธีออกพรรษา ในวันขึ้น ๑๖ ค่ำ เดือน ๗ เมื่อออกพรรษาแล้ว มีกำหนดรับกฐินได้ภายใน ๓๐ วัน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑๖ ค่ำ เดือน ๘

พิธีนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อว่า เมื่อบุคคลใดจำวัน เดือน ปีที่พระพุทธเจ้าประสูติได้ และได้นำเอาเครื่องตั้งบูชาด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ผลไม้ พร้อมกับเชิญพระพุทธรูปปางประสูติออกมาสงฆ์ด้วยน้ำหอมกลิ่นต่างๆ แล้วบุญกุศลก็จะปรากฏเพิ่มขึ้น และจะอยู่เย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

พิธีกรรมดังกล่าวเริ่มขึ้นตั้งแต่เช้าเป็นการเปิดพิธี ตอนสายสงฆ์พระพุทธรูปปางประสูติ เวลาเพลเสด็จพระ และผู้มีร่วมทำบุญ เทศกาลนี้ในอดีตจัดเป็นงานใหญ่โต มีการตัดกษาตรพระภิกษุจำนวน ๑๐๘ รูป มีผู้มีร่วมทำบุญถวายภัตตาหารแบบข้าวขันแกงโถ แต่ในระยะหลังพระสงฆ์ญวนมีจำนวนน้อยลง จึงต้องนิมนต์พระสงฆ์ไทยฝ่ายเถรวาทมาร่วมด้วยเพื่อให้ครบจำนวน งานนี้เคยจัดที่วัดอนันตนิการาม (วัดญวนบางโพ) ซึ่งได้ทำติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันย้ายไปจัดที่วัดถาวราราม จังหวัดกาญจนบุรี แต่เพียงแห่งเดียว

พิธีบริจาทานทิ้งกระจาด

พิธีบริจาทานทิ้งกระจาด หรือบริจาทไทยทานประจำปี มีกำหนดประกอบพิธีภายในเดือน ๗ ของจีน ทุกปี โดยจัดให้มีงาน ๒ วัน วันแรกเป็นวันเปิดพิธี วันที่ ๒ เป็นพิธีทรายตั้ง คือ ถวายข้าวสงฆ์ (ถวายสังฆทาน) ในพิธีทรายตั้ง ผู้ที่มาทำบุญจะเรียงแถวกันรอตักบาตร โดยพระสงฆ์ที่เป็นหัวหน้าจะอุ้มบาตร นำเดินทักษิณาวรรตเวียนรอบอุโบสถ ที่มาของพิธีทรายตั้งเล่าต่อๆ กันมาว่า สมัยพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ที่เขตวันวิหาร เมืองสาวัตถี เวลานั้นพระโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นพระอัครสาวก และเป็นผู้มีทิพยจักขุ ได้ตรวจดูทั่วโลกมนุษย์และโลกทิพย์แล้ว ได้เห็นมารดาของท่านปรากฏเป็นเปรต ผู้ทนทุกข์เวทนาอดอยาก ร่างกายซูบผอม ท่านมีเมตตาระลึกถึงพระคุณแห่งมารดา จึงยื่นบาตรอาหารให้มารดาบริโภค แต่เมื่อมารดาได้รับเอาบาตรอาหารมาถึงมือแล้ว ยังมีทันได้บริโภค อาหารในบาตรก็ถูกเป็นไฟ ไม่สามารถบริโภคได้ พระโมคคัลลานะจึงได้นำเหตุการณ์นี้กราบทูลต่อองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งได้ตรัสแก่พระโมคคัลลานะว่า ที่เป็นดังนี้ เพราะมารดาของพระโมคคัลลานะ ได้สร้างเวรกรรมแต่ชาติปางก่อนไว้มาก ลำพังอำนาจของพระโมคคัลลานะเพียงผู้

เดียว ไม่สามารถโปรดมารดา ให้พ้นจากกองทุกข์ได้ ต้องฟังพระบารมีพระอริยสงฆ์เจ้าทั้ง ๑๐ ทิศ จึงจะโปรดมารดา ให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ได้ เมื่อได้ฟังดังนั้น พระโมคคัลลานะจึงกระทำ ปาฏิหาริย์อาราธนาพระอริยสงฆ์เจ้าทั้ง ๑๐ ทิศ มาประชุมพร้อมกัน และได้จัดเครื่องอาหาร บิณฑบาตถวาย พร้อมทั้งเครื่องไทยทานต่างๆ ด้วยการนี้ มารดาของพระโมคคัลลานะจึงได้พ้นจาก กองทุกข์สู่สุคติ

ส่วนที่มาของการบริจาคทานทิ้งกระจาด มีเรื่องเล่าว่า เมื่อสมัยพุทธกาล องค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ มีพระภิกษุห้อมล้อม ศดับพระ ธรรมเทศนา ในเวลานั้น พระอานนทผู้ซึ่งเป็นอัครสาวกอีกองค์หนึ่ง ได้นั่งสมาธิในที่เงียบสงัดอยู่ เพียงผู้เดียว ครั้นถึงเวลาตีสาม พระอานนทได้แลเห็นอสุรกายคนหนึ่ง ร่างกายชubbผอมเหี่ยวแห้ง ผมบนศีรษะกรงูรัง ลำคอเท่ารูเข็ม มีไฟพุ่งออกมาจากปาก และมีเขี้ยวงอกออกจากปาก ดูน่ากลัว มาก อสุรกายคนนั้นได้มายืนประนมมือบอกพระอานนทว่า อีก ๓ ราตรี พระอานนทจะถึงแก่ มรณภาพ และต้องมาอยู่ในหมู่อสุรกายเช่นเดียวกับตน เมื่อพระอานนทได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็มีความ หวาดกลัวเป็นอันมาก จึงได้ถามอสุรกายคนนั้นว่า จะต้องทำประการใดจึงจะพ้นจากความตาย และ พ้นจากทุกข์ในหมู่อสุรกายนั้นได้ พระอานนทได้รับคำตอบว่า ให้กระทำพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆ บูชา บริจาคทานให้แก่ยากจนจนใจที่อดอยาก แ่บุญกุศลไปให้พวกอสุรกายทั้งหมด จะทำ ให้มีอายุยืนยาว ส่วนอสุรกายเหล่านั้นก็จะได้ฟังกุศลผลบุญ ที่พระอานนทอุทิศไปให้ ทำให้พ้นทุกข์ และและไปสู่สุคติได้ทันที

พระอานนทได้ฟังดังนั้น ก็นำความกราบทูลพระพุทธรเจ้า พร้อมทั้งขอคำแนะนำ พระพุทธรเจ้าตรัสว่า ให้บริจาคทานแก่หมู่อสุรกาย และพวกพราหมณ์ที่เมืองมัทราฐ เพราะพราหมณ์ ที่เมืองนี้ยากจนอนาถา แต่การบริจาคทานที่จะให้ถึงหมู่อสุรกายนั้นยาก เนื่องจาก เป็นพวกที่สร้าง เเวสร้างกรรมไว้มาก ไม่สามารถรับบริจาคทานได้โดยตรง จึงต้องตั้งพิธีประชุมพระรัตนตรัย นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญภาดา และอำนาจแห่งภาดานี้ก็จะไปถึงหมู่อสุรกายนั้น พระอานนทจึงได้ จัดหาเครื่องสักการบูชา และเครื่องอุปโภคบริโภค ทำพิธีตั้งสักการบูชาพระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสังฆเจ้า โดยมีพระพุทธรเจ้าทรงเป็นประธาน

พระพุทธรเจ้าได้ตรัสแก่พระอานนทว่า เมื่อครั้งอดีตกาล พระองค์ทรงเกิดในตระกูล พราหมณ์ในพระโพธิสัตว์ ทรงพระนามว่า พระโพธิสัตว์กวนอิม เมื่อผู้ใดบริจาคทานให้แก่หมู่ อสุรกายใดๆ แล้ว พระองค์จะทรงอ่านภาดา ซึ่งมีอำนาจไปถึงหมู่สัตว์ทั้งหลาย การที่พระองค์ทรง แสดงแก่พระอานนทในขณะนั้น เพื่อให้พระอานนทรู้ว่า อสุรกายที่มาบอกพระอานนทว่า อีก ๓ ราตรี พระอานนทจะถึงแก่มรณภาพนั้น เป็นพระโพธิสัตว์แบ่งภาคมาบอก ทั้งนี้เพื่อพระอานนทจะ ได้เป็นต้นบริจาคทานต่อไป พระโพธิสัตว์องค์นี้ ปรารถนาจะโปรดทั้งมนุษย์และสัตว์ ให้ถึงพร้อม

ด้วยพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนั้นในพิธีบริจาทานทั้งกระจาด จึงต้องมีรูป
ยมราช คือ พระโพธิสัตว์กวนอิมแบ่งภาค เป็นประธานสำหรับแจกเครื่องไทยทานทั้งกระจาด

การบริจาทานที่ปฏิบัติเป็นประจำที่วัดญวนนั้น ส่วนมากของที่แจกเป็นข้าวสารและของ
แห้ง โดยจะมีผู้มารับบริจาคมากมาย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ยากไร้ซึ่งอาศัยอยู่ในละแวกวัด และ
อยู่ไกลออกไปจากวัด ส่วนอีกจำนวนหนึ่งเป็นคนไร้ที่อยู่อาศัย

เทศกาลถือศีลกินเจ

วัดญวนในประเทศไทยจัดเทศกาลถือศีลกินเจในช่วงเวลาเดียวกันกับการถือศีล กินเจของ
ชาวจีนทั่วไป คือ ระหว่างเดือน ๙ ของทุกปี การถือศีลกินเจมีลักษณะทั่วไปเหมือนกับฝ่ายจีนิกาย
คือ มีการถือศีลตามปกติ แต่เพิ่มการไม่บริโภคนเนื้อสัตว์ เพราะโดยปกติแล้ว พระสงฆ์ญวนไม่ได้ถือ
มังสวิรัต แต่ถือวิกาลโภชนา ซึ่งลักษณะนี้คล้ายกับพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทของไทย แต่แตกต่างไปจาก
พระสงฆ์ญวนในประเทศญวน ที่ถือมังสวิรัต และไม่ถือวิกาลโภชนา พระสงฆ์ญวนในประเทศไทย
นั้น ๒ มื้อ และถือวิกาลโภชนา ตั้งแต่หลังเที่ยงเป็นต้นไป มีการบิณฑบาตเช่นเดียวกับพระสงฆ์ฝ่าย
เถรวาท

ในการถือศีลกินเจ นอกจากจะไปถือปฏิบัติที่โรงเจ หรือที่ศาลเจ้า รวมทั้งวัดญวนเป็นส่วน
ใหญ่แล้ว ผู้ที่ถือศีลก็มีที่จะถือปฏิบัติที่บ้านด้วย ผู้ที่ไปถือศีลกินเจที่โรงเจมีทั้งผู้ที่มีเชื้อสายญวน ชาว
ไทยเชื้อสายจีน และคนไทยทั่วไป ที่นิยมกินเจ

ความเชื่อที่อยู่คู่กับการถือศีลกินเจนี้ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับ โลกและดาวเคราะห์ ทั้ง ๙
ดวง ที่เชื่อว่า บันดาลให้เกิดธาตุประจำโลกมนุษย์ ๕ ธาตุ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และทอง ซึ่งเป็น
หัวใจของโลกมนุษย์ โดยธาตุแรกทั้ง ๔ นั้น ถ้ามนุษย์ขาดธาตุใดธาตุหนึ่งก็ต้องตาย ส่วนธาตุทองถือ
เป็นหลัก ทำให้เศรษฐกิจของโลกหมุนเวียน

ดังนั้น พระทั้ง ๙ องค์ ดาวทั้ง ๙ ดวง และธาตุทั้ง ๕ จึงมีคุณแก่มนุษย์ สัตว์ และพฤษชาติ
สมควรที่พุทธศาสนิกชนจะถือศีลกินเจใน ๙ วันแรก เมื่อขึ้นเดือน ๙ เพื่อเป็นการบูชาพระผู้ทรง
พระคุณ และเพื่อขอความสุขความเจริญให้บังเกิดแก่ตนและโลกสืบไป โดยในวันถือศีลกินเจนี้ ผู้
ถือศีลจะหยุดทำกิจการ และตั้งใจแผ่เมตตาธรรมอโหสิแก่เพื่อนมนุษย์ แต่งตัวด้วยชุดสีขาว และมี
ดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระร่วมกัน ในการถือศีลกินเจนั้น กำหนดให้มีการถือศีล ๓ ข้อ คือ ๑) เว้นจาก
การเอาชีวิตสัตว์มาบำรุงชีวิตตน ๒) เว้นจากการเอาเลือดสัตว์มาเพิ่มเลือดตน ๓) เว้นจากการเอา
เนื้อสัตว์มาเพิ่มเนื้อตน

เมื่อถือศีลทั้ง ๓ ข้อแล้ว ถึงคเว้นไม่บริโภคนเนื้อสัตว์ แต่บริโภคน้ำมัน และพืชผักแทน

ข. พิธีกรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านของชีวิต ได้แก่ พิธีบวช และพิธีงเด็ก

พิธีบวช วัดฉนวนในประเทศไทยจัดพิธีบวชในช่วงก่อนเทศกาลเข้าพรรษาของฝ่ายเถรวาท คือ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ และพิธีออกพรรษา ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ พิธีบวชของวัดฉนวนเดิมจัดที่ วัดถาวราราม จังหวัดกาญจนบุรี เพียงแห่งเดียว แต่ปัจจุบัน จัดที่วัดสมณานัมบริหาร (วัดฉนวน สะพานขาว) กรุงเทพฯ อีกแห่งหนึ่งด้วย

การปลงศพในพิธีบวช ในขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีมีลักษณะคล้ายคลึงกับทางฝ่ายเถรวาท ตั้งแต่ขั้นตอนการปลงศพ ขานนาค รับศีล เปลี่ยนเครื่องทรง สวดมนต์ ถวายเครื่องอัฐบริวาร และถวายเพล จะมีข้อแตกต่างกันก็คือ ในพิธีแบบมหานิกายไม่มีการใช้เครื่องดนตรีปี่กลอง เหมือนในพิธีแบบเถรวาท จะมีเพียงการเคาะจังหวะ ให้เป็นไปตามท่วงทำนองการสวดมนต์ ที่ใช้ภาษาฉนวน

ในช่วงระหว่างเข้าพรรษากำหนดเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน และออกพรรษาในเดือนกันยายน พระสงฆ์วัดฉนวนจะต้องรักษาวินัยอย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับการจำพรรษาของพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะในข้อบัญญัติ การละเว้นจากการไปค้างคืนที่อื่น นอกจากมีกิจจำเป็นซึ่งได้ลาตัดตาหะแล้วเท่านั้น

พิธีบวชเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อในการถึงพร้อมซึ่งพระธรรมวินัย โดยการที่ผู้มีจิตศรัทธา และประสงค์ จะให้บุตรเข้าพิธีบวช นำบุตรไปมอบให้แก่เจ้าอาวาสวัด ที่ต้องการจะให้จำพรรษา หรือไปมอบให้แก่พระภิกษุ ที่ต้องการให้เป็นพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้ผู้ที่บวชได้ฝึกหัดขานนาค และได้เรียนรู้ ที่จะเข้าสู่ขนบธรรมเนียม ของการมีชีวิตในสถานภาพของบรรพชิต ผู้ที่ต้องการบวชเป็นภิกษุสงฆ์ จะต้องจัดหาเครื่องอัฐบริวาร ให้ครบตามจำนวนวินัย เช่น ผ้าไตร ตามแบบอนัมมิกาย บาตร ฆ้องกรก (หม้อกรองน้ำ) เข็มพร้อมทั้งกลอง และด้ายเย็บผ้า มีดโกนพร้อมด้วยหินลับประคดเอว และเครื่องอุปโภคอื่นๆ อันควรแก่สมณเพศ ผู้ที่เข้ามาบวชในอนัมมิกายไม่ได้มีแต่ลูกหลานชาวฉนวน ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยภาคกลาง และชาวไทยอีสาน โดยเป็นผู้ที่รู้จัก และศรัทธาเลื่อมใส ในความเชื่อที่ถือปฏิบัติของวัดฉนวน มาแต่ครั้งบรรพบุรุษ หรือเป็นผู้ที่วัดฉนวนแห่งนั้นๆ ให้ความอุปการะอยู่ พิธีบวชของวัดฉนวน นอกจากจะมีการบวชในพรรษาแล้ว ยังมีการบวชนอกพรรษา เช่นเดียวกับวัดทางฝ่ายเถรวาท และมีการบวชระยะสั้น ๓ - ๗ วัน หรือ ๑ - ๓ เดือน เช่น การบวชแก้บน และการบวชในช่วงฤดูร้อน

พิธีงเด็ก

พิธีงเด็กเป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเชื่อว่าเมื่อได้รับกุศลผลบุญนี้แล้ว จะทำให้พ้นทุกข์ และได้เสวยสุขในสวรรค์ เดิมการประกอบพิธีกรรม มีลำดับขั้นตอนต่างๆ ๑๔ ขั้นตอน และใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมถึง ๕ วัน ๕ คืน หรืออย่างน้อย ๒ วัน ๓ คืน ปัจจุบันมีการตัดลำดับพิธีลงบางขั้นตอน เพื่อเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย และเพื่อให้พิธี

เสร็จสิ้นลง ภายใน ๑ วัน ๑ คืน อย่างไรก็ตาม การจัดพิธีขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าต้องการให้จัดแบบครบถ้วนหรือไม่ โดยคณะสงฆ์แห่งวัดญวนก็จะจัดให้ตามที่ประสงค์

พิธีกบเต็ยยังสามารถประยุกต์ใช้กับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย เรียกว่า กบเต็ยเป็น ซึ่งเป็นการทำพิธีกบเต็ย เพื่อสร้างกุศลให้แก่ตนเอง ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการขอพรให้มีอายุยืนยาว มีความเป็นสิริมงคล และเป็นการลบล้างชดใช้หนี้เวรหนี้กรรมที่ตนได้กระทำไว้ด้วยเจตนาที่ดี ไม่เจตนาที่ดี และเป็นการทำบุญ เป็นอริยทรัพย์ ซึ่งในที่นี้มีความหมายเน้นหนักไปในเรื่องทรัพย์สิน โดยมีการจำลองทรัพย์สินต่างๆ ที่ทำด้วยกระดาษ เช่น ดิกรามบ้านช่อง เงินทอง สิ่งของต่างๆ ขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งนั้นๆ เมื่อนำไปเข้าพิธีสวดแล้ว ก็จะนำสิ่งเหล่านั้น เผาไปพร้อมกระดาษเงินกระดาษทอง ให้เหลือแต่เพียง ขี้เถ้า เพราะเชื่อว่าทรัพย์สินเหล่านั้นจะไปปรากฏในปรโลก ซึ่งตนเองจะได้ใช้เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว พิธีกบเต็ยอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับก็กระทำในลักษณะเดียวกัน และถือว่า เป็นการส่งสิ่งเหล่านั้น ไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเช่นกัน

พิธีกบเต็ยนับเป็นพิธีที่มีความสำคัญและนิยมปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต โดยได้รับการยกให้เป็นงานพิธีหลวงครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระราชชนนีในรัชกาลที่ ๕) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ และจัดในฐานะพิธีหลวงต่อมาอีก เช่น เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๔๐๘ ในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ งานพระศพ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ และได้กลายเป็นประเพณี ที่ต้องทำถวายในงานพระศพของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่สืบต่อมา จนถึงปัจจุบัน

ค. พิธีกรรมอื่นๆ ได้แก่ พิธีทอดกฐิน และพิธีทอดผ้าป่า

วัดญวนจัดพิธีทอดกฐิน และพิธีทอดผ้าป่าเช่นเดียวกับวัดฝ่ายเถรวาท โดยจัดในช่วงเทศกาลออกพรรษา มีกำหนดภายใน ๓๐ วัน ซึ่งตรงกับช่วงเดือนกันยายนของทุกปี

พิธีทอดกฐินจัดขึ้น โดยอาศัยความเชื่อตามตำนานสมัยพุทธกาลว่า บุคคลใดตั้งใจ หรือศรัทธา นำผ้าไตรจีวร มาถวายเป็นพระกฐินทาน ท่ามกลางหมู่สงฆ์ บุคคลนั้นก็จะได้ผลานิสงส์มากมายประมาณมิได้ ส่วนพิธีทอดผ้าป่า จัดขึ้นในช่วงเวลาไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความสะดวก และความศรัทธาของเจ้าภาพ หรืออาจจัดขึ้น ภายหลังพิธีกรรมใหญ่เสร็จสิ้นลง เช่น พิธีบวช

พิธีกรรมต่างๆ ข้างต้นยังคงเป็นพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติที่วัดญวนในปัจจุบัน และสะท้อนถึงความเชื่อ ทางฝ่ายมหายานอนันนิกาย มีบางส่วนที่ได้ผนวกเอาความเชื่อ และวัตรปฏิบัติของทางฝ่ายเถรวาทเข้าไว้ด้วย

สัญลักษณ์ทางศาสนานั้นมีจุดประสงค์ที่ต้องการสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นต่อคำสอน พลังอำนาจของศาสนา คำสอน มนตร์ ธารณี เทพเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงมีองค์ประกอบร่วมกับสัญลักษณ์ คือ

(๑) พิธีกรรม เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สร้างความประทับใจ คุณค่า ความปลอดภัย ความเข้าใจ และความสุขต่อศาสนิก เป็นรูปธรรมที่มีไว้เพื่อรักษาและจัดระเบียบทางศาสนาให้มีแนวทางเดียวกัน (๒) ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เนื่องจากเป็นความเชื่อของศาสนิก ความศักดิ์สิทธิ์ได้มาจากการประกอบพิธีกรรมที่เชื่อว่าสามารถคลบนันดาล โชคลาภหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าว ให้คลี่คลายลงได้ (๓) ความศรัทธา เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งเกิดความศรัทธาของศาสนิก ความศรัทธานั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ รูปแบบคือ ความศรัทธาที่เป็นความเชื่อตามกันมาเป็นประเพณีตั้งแต่บรรพบุรุษ จากการบอกเล่า และความศรัทธาโดยใช้ปัญญาพิจารณาโดยมีหลักเหตุและผล หากถูกต้องหรือเป็นจริงจึงศรัทธาตามนั้น

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่เห็นได้เด่นชัดคือ อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรม มนต์ และมูทระ สัญลักษณ์ที่ใช้กันโดยทั่วไปคือ “ดอกบัว” เนื่องจากดอกบัวเป็นดอกไม้บริสุทธิ์ มีความหมายลึกซึ้งดอกบัวแต่ละชนิดยังหมายถึงเทพเจ้าหรือ พระโพธิสัตว์แต่ละ พระองค์ เช่น ดอกบัวสีแดง หมายถึงเทพอัปสรและเทวดาทั่วไป ดอกบัวสีขาวหมายถึงพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์ ดอกบัวสีน้ำเงิน หมายถึงเจ้าแม่ตารา ดอกบัวสีชมพู หมายถึงพวงอสูร ยังมีสัญลักษณ์อื่นๆ อีก เช่น พระรัตนไตรจะมีสัญลักษณ์เป็นรูปทรงกลมมีรูปไข่ที่มีเปลวไฟล้อมรอบ สวัสดิกะจะมีลักษณะเป็นการขีดไคว่ โดยเฉพาะโยคะหัตถศาสตร์ มูทราได้รับการนำมาใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

สัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาที่มีความโดดเด่นมาก เพราะได้นำสัญลักษณ์มาประกอบพิธีกรรมจนมหานิกชนเกิดความเลื่อมใส เกิดพลังศรัทธาเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา ยิ่งมหานิกชนในทิเบตได้พัฒนารูปแบบของสัญลักษณ์ศาสตร์มาใช้จนเกิดความเป็นความลึกซึ้ง เป็นพลังจิตที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นมณฑล มูทรา ธารณี รวมถึงอุปกรณ์ของใช้ในพิธีกรรม

สรุปท้ายบท

เทศกาลและพิธีกรรม เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แต่เนื่องจากเหตุการณ์ในชีวิตของมนุษย์มีหลายรูปแบบ บางเหตุการณ์เกิดขึ้นตรงตามเวลาของมันที่เคยเกิดมาเป็นประจำ บางเหตุการณ์เกิดขึ้นโดยไม่มีที่แน่นอน บางเหตุการณ์จำเป็นต้องเกิดขึ้น แต่บางเหตุการณ์ก็สุดแล้วแต่มนุษย์จะทำให้มันเกิด เหตุการณ์ในวิถีชีวิตของมนุษย์เหล่านี้ทำให้เกิด

เทศกาลและพิธีกรรมมากมายหลายรูปแบบ เทศกาลและพิธีกรรมเป็นการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ทำให้เกิดความสุขสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป โดยแฝงปรัชญาธรรมไว้เป็นหลักการของเทศกาลและพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้คนเข้าใจหลักธรรมโดยไม่รู้ตัว ดังจะเห็นได้จากงานเทศกาลต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ตลอดถึงงานมงคลและงานอวมงคล จะมีหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา

DO NOT COPY

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นิสิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. ให้ออกความหมาย ความสำคัญ ความเป็นมาของเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

- ๑.๑ เทศกาลสงกรานต์
- ๑.๒ เทศกาลสารทไทย
- ๑.๓ เทศกาลทอดกฐิน
- ๑.๔ เทศกาลลอยกระทง

๒. จงอธิบายคตินิยมและคุณค่าที่ได้จากเทศกาลต่อไปนี้

- ๒.๑ เทศกาลสงกรานต์
- ๒.๒ เทศกาลสารทไทย
- ๒.๓ เทศกาลทอดกฐิน
- ๒.๔ เทศกาลลอยกระทง

๓. จงอธิบายความเป็นมาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไป ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ พิธีบรรพชา
- ๓.๒ พิธีอุปสมบท
- ๓.๓ พิธีการแต่งงาน
- ๓.๔ งานอวมงคล (พิธีงานศพ)

๔. ประพฤติปฏิบัติตามเทศกาลและพิธีกรรมมีผลต่อการดำรงชีวิตอย่างไร

๕. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าเทศกาลและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต อย่างไร

ตอนที่ ๒ ให้นิสิตทำเครื่องหมาย X ทับข้อที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. ประเทศไทย มีเทศกาลและพิธีกรรมจำนวนมาก มีคำที่ใช้อย่างเดียวกันคือคำใด

ก. เทศกาลและพิธีกรรม	ข. ขนบธรรมเนียมประเพณี
ค. จารีตประเพณี	ง. พิธีกรรมพระพุทธศาสนา

๒. สงกรานต์ แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไป ยกเว้นเมื่อย้ายจากราศีมีนสู่ราศีเมษ จะเรียกชื่อพิเศษว่าอย่างไร

- ก. สงกรานต์วัน
ข. สงกรานต์เดือน
ค. สงกรานต์ปี
ง. มหาสงกรานต์
๓. นางสงกรานต์ในวันใดที่มีชวาลือจักร ชื่นกยง
ก. วันอาทิตย์
ข. วันจันทร์
ค. วันพฤหัสบดี
ง. วันเสาร์
๔. เทศกาลสารทซึ่งตรงกับวันใดของทุกปี
ก. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘
ข. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙
ค. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐
ง. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑
๕. เทศกาลสารท ในภาคใต้เรียกว่า
ก. กั้นก้วยสลาก
ข. บูชาข้าวบิณฑ์
ค. พิธีทิ้งกระจาด
ง. บุญข้าวสาก
๖. กฐินมีความหมายตามศัพท์แปลว่าไม่สะดุ้งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือข้อใด
ก. กฐินตกค้าง, กฐินโจร
ข. กฐินต้น, จุกฐิน
ค. กฐินหลวง, กฐินราษฎร์
ง. มหากฐิน, กฐินพระราชทาน
๗. กฐินหลวง ๑๖ วัดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดถวายส่วนกฐินไปถวายตามราชธรรมาศัยคือกฐินอะไร ?
ก. กฐินพระราชทาน
ข. กฐินต้น
ค. มหากฐิน
ง. จุกฐิน
๘. ขบวนกฐินจะมีคนถือธงรูปสัตว์ ๖ ธง เชื้อ ตะขาบ แมลงป่อง นางมัจฉา มีความหมายว่าอย่างไร
ก. สติ หลง โลก โกรธ
ข. ศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา
ค. สติ รูป เวทนา สังขาร
ง. โลก โกรธ หลง มีปัญญา
๙. คติธรรมของเทศกาลลอยกระทง
ก. เพื่อเจริญตามพระพุทธเจ้า
ข. เพื่อการบูชาพระอุปคุต
ค. เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม
ง. เพื่อเป็นการสักการบูชา
๑๐. การหาฤกษ์การแต่งงาน ไม่นิยมแต่งเดือน ใด
ก. เดือน ๒, ๔,
ข. เดือน ๖, ๘,
ค. เดือน ๑๐
ง. เดือน ๑๒

เอกสารอ้างอิงประจำบท

กองทัพบก. **ประมวลพิธีมงคลของไทย** ที่ระลึกพิธีถวายกฐินพระราชทานกองทัพบก.

กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๗.

กิตติ ธิติกุล. **ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก ๒๕๓๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ภาษากับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

ประชิด สกฤษณ์. **ศาสนพิธี**. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘.

ดนัย ไชยโยธา. **ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร :

โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :

เอส อาร์ พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาราชครู. **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**. กรุงเทพมหานคร : ลูก ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

พิศาล เข้มโสภะ. **ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.

พูนพิสมัย ดิสกุล.ม.จ. **ประเพณีพิธีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.

ไพฑูริย์ ยิ้มทอง. **ศาสนพิธีตามพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : แม็กซ์, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร :

ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,

๒๕๓๖.

สามารถ จันทร์สุรย์ กรรณิ อัญชูลี. **ประเพณีไทยในปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย,

๒๕๔๘.

สุวรรณ เพชรนิล. **วัฒนธรรมและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

_____. **พิธีกรรมไทย**. สงขลา : เหมการพิมพ์, ๒๕๒๗.

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ. **วันสำคัญโครงการปรัณรงค์วัฒนธรรมไทย**

และแนวทางในการจัดกิจกรรม. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๓๗.

เสถียรโกเศศ. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

บทที่ ๕

อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย

อาจารย์อำพร มณีเนียม

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยได้
๒. วิเคราะห์อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย
  - ด้านความเชื่อและจิตใจ
  - ด้านวัฒนธรรมประเพณี
  - ด้านสังคมและการปกครอง
  - ด้านเศรษฐกิจ
  - ด้านการศึกษา
  - ด้านสิ่งแวดล้อม

๕.๑ ความนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมานานแสนนานและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก เช่น ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านภาษา ด้านวรรณกรรม ด้านศิลปกรรม ด้านการศึกษาและด้านการสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ในเมื่อพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านต่างๆ ดังกล่าว เทศกาลและพิธีกรรมก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนาในองค์ประกอบ ๕ อย่าง คือ พระพุทธเจ้าองค์ศาสนา พระธรรมวินัย พุทธบริษัท ๔ ศาสนสถานและพิธีกรรม ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องปกติที่เทศกาลและพิธีกรรมก็ย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้วยเช่นกัน แม้จะมีใจหัดคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม

การที่คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเบ็ดเสร็จ ยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เป็นอุดมคติที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้น พิธีกรรมและการปฏิบัติต่างๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนามนุษย์เป็นพัฒนาการระยะยาวของชีวิตทั้งหมด^๑ ความจริงสังคมไทยมีสถาบันหลักคือพระพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ แต่ยังมีวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์ที่ทำให้เกิดการรวมตัวของสังคมที่เห็นได้เด่นชัดคือ เทศกาลประเพณีหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อตอบสนองความไม่มั่นคงทางจิตใจของผู้คนที่ยังขาดความเชื่อมั่นในหลักธรรมทางศาสนา เพราะความเชื่อทางศาสนาไม่ใช่แสดงออกทางวัตถุเครื่องรางของขลังติดตัวเท่านั้น แต่หมายรวมถึงแบบแผนวิถีชีวิตทุกอย่าง^๒ ที่สังคมไทยยึดถือและปฏิบัติอยู่เป็นปกติ

เทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ เกิดขึ้นเพื่อเสริมเติมเต็มในสิ่งที่มนุษย์ต้องการและเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ได้นำไปใช้ ให้บรรลุจุดประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัย ตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น ควรที่เราจะศึกษาทำความเข้าใจเรื่องอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยอ้อมในสังคมไทย ในด้านต่างๆ ภายใต้บริบทของสังคมไทย และ

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี : สาขาศิลปะศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓๒.

^๒ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัฒนธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาเพรส. ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๗.

จะต้องเข้าใจว่าความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ของมนุษย์ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทั้งหมดของผู้ที่เป็นเจ้าของความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้น^๓ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ด้านความเชื่อและจิตใจ ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ด้านสังคมและการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษาและด้านสิ่งแวดล้อม จะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

๕.๒ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านความเชื่อและจิตใจ

ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อกันมาและมีผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ความเชื่ออาจจะแบ่งได้หลายแบบตามวิธีการพิจารณา ถ้าจำแนกตามหลักเหตุผลแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือความเชื่อที่มีเหตุผลและความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล ความเชื่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิดและการตาย ความเชื่อเกี่ยวข้องกับการรักษาโรค เกี่ยวกับการพยากรณ์ เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ เกี่ยวกับการสูญเสียและได้กลับคืน เกี่ยวกับการครอบครัวยุติและความสำเร็จเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา^๔

คนไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานความเชื่อมาจากพระพุทธศาสนา มีความเชื่อแบบจิตนิยม มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นนายกายเป็นบ่าว ใจสำคัญกว่ากาย ให้คุณค่าทางจิตใจมากกว่าความสุขสบายที่ได้รับจากวัตถุ และเชื่อว่าคนจะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจมากกว่าสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาสอนให้คนเชื่อหลักกรรม คือชั่วผิดถูก อยู่ที่ตัวเรา เราเป็นผู้กำหนดมันใจในศักยภาพแห่งตนมากกว่าเหตุปัจจัยภายนอก แต่เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้ถูกผสมปนกับศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผีสาวเทวดา ส่งผลให้คนไทยส่วนใหญ่ยอมรับว่ามีสิ่งอื่นที่สำคัญกว่าตนเหล่านี้เป็นเหตุปัจจัยให้คนไทยมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพยกย่องระบบอาวุโส มีค่านิยม ๓ ประการที่ต่างจากค่านิยมในสังคมตะวันตก เช่น มักเกรงใจผู้อื่น ชอบฟังพ่อก่อน และกตัญญูต่อผู้มีคุณ คนไทยถือว่า ความมีน้ำใจสำคัญกว่าความมั่งคั่งร่ำรวยในทรัพย์สินของ จึงมีค่านิยมที่เอื้อเพื่อเอื้อแก่ แบ่งปันกันกินกันใช้ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับหลักคำสอนที่เน้นคุณค่าจิตใจมากกว่าวัตถุ คำนึงถึงคุณธรรมและจิตใจของผู้กระทำมากกว่าการคำนึงถึงสิทธิของผู้ถูกระทำ

^๓ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๑๕๒.

^๔ วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า

คำนึงถึงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดของคนมากกว่าความถูกต้องชอบธรรมของระบบ เช่น แม่ขโมยนมให้ลูกกินเพราะความจนถูกจับติดตะราง คนไทยส่วนใหญ่มองด้วยความเห็นใจและเข้าใจในความรู้สึกของผู้เป็นแม่ที่ทำเช่นนั้น และพร้อมที่จะให้อภัย

คนไทยตัดสินความดีความชั่วของการกระทำโดยดูผลในทางปฏิบัติ จึงยึดหยุ่นไปตามสถานการณ์มากกว่าเคร่งครัดในหลักการและกฎศีลธรรมที่แน่นอนตายตัว^๕ ลักษณะดังกล่าวเป็นจริงในสังคมสมัยก่อน และในสังคมชนบทมากกว่าในสังคมปัจจุบันและสังคมเมือง

คนไทยไม่แยกจิตออกจากวัตถุอย่างเด็ดขาด และไม่แยกคนออกจากสัตว์และธรรมชาติ แวดล้อมอย่างเด็ดขาด^๖ ส่งผลให้คนไทยเคารพและไม่ทำลายธรรมชาติแวดล้อมโดยไม่จำเป็น จึงมีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ^๗ พิธีกรรมบวชป่า คือนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ และแจกผ้าเหลืองให้นำไปผูกโอบล้อมต้นไม้ หรือการลอยกระทง ประเพณี เดือน ๑๒ เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้มีขึ้นเพื่อแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติที่อำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์ และมองเห็นความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ เพื่อป้องกันมนุษย์ไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า ตลอดถึงการขอบคุณ บูชาคุณของแม่น้ำ เป็นต้น

อิทธิพลของพิธีกรรมและหลักคำสอนพระพุทธศาสนา รวมกัน ย่อมกล่อมเกล้าให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตนเองเป็นใหญ่ ไม่มุ่งเอาตนเป็นศูนย์กลาง เป็นเครื่องกำหนดค่า ซึ่งเป็นทำที่ต่างจากทำที่แบบวิทยาศาสตร์ แบบทุนนิยม บริโภคนิยม หรือแบบโลกนิยม ที่กำหนดเอาความต้องการของบุคคลเป็นเกณฑ์กำหนดค่า ศาสนาสอนให้คนจำกัดความต้องการของตนเองลง ส่วนวิทยาศาสตร์สอนให้เรียนรู้วิธีควบคุมธรรมชาติภายนอกมาสนองความต้องการของเรา แต่ศาสนากลับสอนให้เราควบคุมความต้องการของตัวเองแล้วปรับตัวเราให้เข้ากับธรรมชาติ แทนที่จะเปลี่ยนธรรมชาติให้เข้ากับตัวเรา^๘ คือให้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ สัตว์โลกและธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

ประเทศไทยมีเทศกาล พิธีกรรมและประเพณีอันดีงามที่สืบทอดต่อกันมาล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความเลื่อมใสและความผูกพันของผู้คนต่อพระพุทธศาสนา และการดำรงชีวิตที่สอดคล้องประสานกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นทั่วแผ่นดิน โดย

^๕ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, แนวคิดไทย, (นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

^๖ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, แนวคิดไทย, หน้า ๓๑๓.

^๗ มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๕.

^๘ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓๒.

เมื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ แล้ว จะมีความเชื่อและความรู้สึกว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ส่งผลให้ชีวิตมีความสุขประสบความสำเร็จและจะทำให้จิตใจมีความเข้มแข็งสามารถต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิตได้

อิทธิพลด้านความเชื่อและจิตใจแต่ละภูมิภาค ย่อมแตกต่างกัน เช่น ภาคเหนือ มีประเพณีนิยม คือ การบวชแห่ลูกแก้วของคนล้านนา ปอยสังข์ของชาวไทยใหญ่ จัดเป็นประจำปีที่วัดคู่เด้า จังหวัดเชียงใหม่ และที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน งานบวชดังกล่าวคือการแห่ของภาคกลาง ภาคกลาง นางขวหม่นขว แต่ลูกแก้วของล้านนาจะผัดหน้าทาแป้งประดับตกแต่งสวยงามเป็นเจ้าชายน้อย เพราะถือคตินิยมตอนเจ้าชายสิทธิ์จะออกผนวช การบวชจึงคล้ายตามคตินั้น เป็นงานบวชเยาวชนตัวเล็ก ๆ จะแห่ไปตามถนน ตลอดเส้นทางขบวนลูกแก้วผ่านผู้มีฐานะดีศรัทธาแรงกล้าบ้านอยู่ติดถนน จะเชิญลูกแก้วขึ้นบ้าน เพราะเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้าน เจ้าของบ้านจะจัดเตรียมเลี้ยงน้ำดื่ม ผูกข้อมือ ร่วมทำบุญกับลูกแก้ว ลูกแก้วจะให้พรแบบพรรณนาโวหาร ถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ มีความสนุกสนานรื่นเริง ไม่แพ้การบวชเป็นพระภิกษุ พ่อแม่นิยมส่งบุตรหลานเข้ามาบวช เพราะเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ญาติมิตรต่างชื่นชมยินดีมาร่วมงานกัน ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง แต่ผู้ร่วมทำบุญอนุโมทนาเข้ามาบวชแล้ว มีเงินเหลือเป็นทุนการศึกษา ผู้บวชอยากบวชเพราะจะได้ขึ้นมาเป็นพระราชาน้อยถือเป็นเกียรติประวัติที่สำคัญยิ่งในชีวิต

การทำบุญวันสารทเดือนสิบ หรือชิงเปรต

งานประเพณีทางภาคอีสาน มีประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานยิ่งใหญ่ระดับประเทศ ภาคกลาง ชายไทยเกือบทุกคนนิยมอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ภาคใต้มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด โดยใช้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวแทน การทำบุญวันสารทเดือนสิบ เพื่อเชิญบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (เปรต) มากินอาหารและนำเสบียงกลับไปยังเปรตภูมิด้วย เป็นต้น กิจกรรมเหล่านั้นจัดทำขึ้นมาด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใส ด้วยจิตวิญญาณ จากเหตุปัจจัยภายในอย่างแท้จริง ส่งผลให้คน

ไทยเป็นผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย น้อมนำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นคนโอบอ้อมอารี มีความเมตตา กรุณา รักสงบ มีความกตัญญู กตเวทิตะ เป็นคนมีเหตุผล ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านความเชื่อและจิตใจสรุปได้ดังนี้

๑. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้เป็นคนมีสติไม่เลินเล่อในการใช้ชีวิต ไม่ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปวันๆ มีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ

๒. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้สังคมเกิดความสามัคคี จากการเข้าร่วมเทศกาลและพิธีกรรมจะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรักใคร่สามัคคี เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ส่งผลให้ชีวิตไม่โดดเดี่ยวในสังคม

๓. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้คนในสังคมมีระเบียบ ประณีตสวยงาม ทั้งกิจกรรมร่ายทางและท่าทางอันก่อให้เกิดความซาบซึ้งตรึงใจต่อผู้ที่พบเห็นและคบหาสมาคมด้วย

๔. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้เกิดความชุ่มชื้นเบิกบานใจ มีสภาพทางด้านจิตใจอ่อนโยน มีจิตเมตตาและกรุณาช่วยเหลือต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ประสบทุกข์อันจะส่งผลให้สังคมเป็นสังคมที่น่าอยู่

๕. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้เป็นคนมีความกตัญญู กตเวทิตะต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดา มารดา ครูบาอาจารย์และต่อญาติผู้ใหญ่ ทั้งขณะท่านมีชีวิตอยู่และละโลกไปแล้ว

๖. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลภายใต้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ ความเชื่อแต่ละอย่างยึดหลักกาลามสูตร

๕.๓ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านวัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน หรือพฤติกรรมละสิ่งทีคนในหมู่คณะผลิตหรือสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และใช้กันอยู่ในหมู่พวกของตน^๕

^๕ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัฒนธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

วัฒนธรรม หมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม วาจา ท่าทางและผลิผลของกิจกรรมที่มนุษย์ในสังคมผลิตหรือปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยผ่านการคัดเลือก ปรับปรุงและยึดถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นลักษณะนิสัยของคนหรือกลุ่มคนในชาติ ลัทธิ ความเชื่อ ภาษา ขนบธรรมเนียม อาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอย ศิลปะต่างๆ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติในสังคม^{๑๑}

ประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลซึ่งได้เรียนรู้หรือยึดถือสืบต่อกันมาเพื่อให้เหมาะสมเป็นที่ยอมรับของสังคม ส่วนพิธีกรรม หมายถึง กระบวนการที่กระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ แบ่งตามประเภทของบุคคลที่ถือปฏิบัติตามประเพณีนั้นๆ มี ๓ ประเภท คือ ประเพณีส่วนบุคคล ประเพณีส่วนชุมชน และประเพณีส่วนรัฐบาล^{๑๒} คำว่าประเพณี (tradition) กับคำว่าพิธีกรรม (rite) มีความหมายใกล้เคียงกันมาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน ที่พบในสังคมไทยแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ พิธีกรรมตามเทศกาล พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนและท้องถิ่น^{๑๓}

รองศาสตราจารย์คณีย์ ไชยโยธา ได้กล่าวถึงที่มาของวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยโดยผ่านประเทศ จีน พม่า และลังกา พระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งก่อให้เกิดประเพณีมากมาย หรืออาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาผูกพันกับชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ประเพณีที่สำคัญๆ ได้แก่ การก้มพระเจดีย์ทราย การทอดกฐิน และการบวชนาค เป็นต้น^{๑๔} จากข้อความดังกล่าวเป็นการยากที่จะแยกคำว่า วัฒนธรรม กับคำว่า ประเพณี ออกจากกัน เพราะมีความหมายใกล้เคียงกันมาก มักพูดรวมๆว่า วัฒนธรรมและประเพณี เช่น วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมและประเพณีไทย แต่สามารถแบ่งวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ ๕ ด้าน ดังนี้

^{๑๑} นิยตยา บุญสิงห์, วัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาการศึกษาศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๒} วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๕.

^{๑๓} แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัฒนธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๑๔} ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๐.

๑) ด้านวัฒนธรรมทางภาษา ได้แก่ คำที่ใช้การสื่อสารในเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ เช่น สังฆทาน สังฆกรรม นิมนต์ อาราธนา บังสุกุล เรือพระ เป็นต้น

๒) ด้านวัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา ศิลธรรม และจริยธรรม เช่น ความสามัคคี ความรักเมตตา การให้อภัย ความเชื่อเรื่องโลกหน้า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กฎแห่งกรรม วิญญาณ เป็นต้น

๓) ด้านวัฒนธรรมด้านจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเครื่องผูกพันกลุ่มคนทั้งระดับชาติ ท้องถิ่นและชุมชน ให้อยู่กันอย่างมีความสุข เช่น ประเพณีการบวช ประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีการทำศพ ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีวันมาฆบูชา ประเพณีวันวิสาขบูชา ประเพณีวันอาสาฬหบูชา ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ประเพณีทอดกฐิน เป็นต้น

๔) ด้านวัฒนธรรมทางสุนทรียะ อันเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางด้านร่างกายและจิตใจ เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรือพระ

๕) ด้านวัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต เช่น บาตร ไตรจีวร รูปเทียน ขันโตก เครื่องไทยธรรม เป็นต้น

ประเพณีชักพระ

ส่วนประเพณีไทยที่เกิดขึ้นจากการได้รับอิทธิพลจากเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีการทำศพ ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ประเพณีออกพรรษา ประเพณีชักพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ ประเพณีตักบาตรดอกไม้ ประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือแม้แต่ประเพณีสงกรานต์ซึ่งจะมีพิธีกรรมรดน้ำคำหัวผู้ที่ตนเอาเคารพทำให้เกิดความสุขทางใจและผู้ประกอบพิธีกรรมมีความสำนึกในความกตัญญูต่อดี ทำให้ผู้น้อยรู้จักการมีสัมมาคารวะเคารพต่อผู้มีวัยวุฒิและคุณวุฒิ

อย่างไรก็ตาม เทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่คนคิดทำขึ้นมา โดยมีความมุ่งหวังผลจากการกระทำนั้น เช่น มุ่งได้บุญกุศลและความสบายใจ ต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประทานพรให้มีความสุข ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังและมุ่งความสุขของสังคม แต่บางอย่างปฏิบัติไม่ได้ผลตามความมุ่งหวัง ไม่ก่อให้เกิดผลดี ดังนั้น เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ย่อมมีทั้งด้านบวกและด้านลบ

๕.๓.๑ ด้านบวก แม้สังคมไทยบางส่วนจะมีความเชื่อเรื่องเกิดและตายว่า เป็นเรื่องของบุญนำกรรมแต่ง หรือการกระทำของผี หรือมาจากการกำหนดของดวงดาว แต่สุดท้ายส่วนใหญ่มารวมลงในหลักของกรรม ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดพิธีกรรมมากมาย เช่น พิธีโกนจุก พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีสืบชะตาต่ออายุ จุดประสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคล ก่อเกิดขวัญกำลังใจหรือความเชื่อแบบชาวบ้านที่ว่า ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิตและวิญญาณเป็นอมตะเวียนว่ายตายเกิดข้ามภพข้ามชาติได้ ญาติพี่น้องจึงทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศล จัดทำปราสาทใส่ศพใหญ่โต เพื่อให้ผู้ตายไปใช้ในชาติหน้า เหล่านี้เป็นเครื่องแสดงถึงความกตัญญูต่อบุพการี ความอาลัยของลูกหลาน ลูกหลานได้เห็นน้ำใจของเพื่อนบ้านที่เดินทางไปทำงานเข้ามาช่วยเหลืองานศพจนงานศพแล้วเสร็จ ปลอดภัย เมื่อเกิดความเศร้าโศกเสียใจไม่รู้สึกโดดเดี่ยวสิ้นหวังอันนำไปสู่ชวบนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้เกิดความสามัคคีเกื้อกูลกันในชุมชน^{๑๔} อันจะชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากเทศกาลและพิธีกรรมในสังคมไทย

๕.๓.๒ ด้านลบ การยอมรับและถือปฏิบัติพิธีกรรมสืบต่อกันมา โดยไม่พัฒนาปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเป็นจริงกับสังคมปัจจุบัน จะกลายเป็นความมั่งงาย การจัดงานพิธีกรรมใหญ่โตสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น จัดงานไม่เหมาะสมกับฐานะของตน ก่อให้เกิดหนี้สินไม่เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง ครอบครัวและสังคม ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ควรเลิกถือปฏิบัติ อาจสร้างประเพณีที่ดีที่เหมาะสมกว่าขึ้นมาแทน เช่น การทำบุญถวายทานต้นเงิน ซึ่งเป็นประเพณีที่นิยมและสอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ประเพณีทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมไทย เพราะคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามานาน พระพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อคนไทยรอบด้าน ทั้งในด้านคตินิยม นวัตกรรม สหธรรมและวัตรธรรม^{๑๕} ที่ถ่ายทอดออกมาในรูปของเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ ฉะนั้น เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านวัฒนธรรมและประเพณีดังต่อไปนี้

^{๑๔} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, แนวคิดไทย, (นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘.

^{๑๕} ฟิ้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

๑. ทำให้มีชีวิตรอยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม เช่น ประเพณีตรุษสงกรานต์ มีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ อันแสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน กตัญญูต่ออุปการคุณ ประเพณีขนทรายเข้าวัด อันแสดงถึงความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นต้น

๒. ทำให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่นของตน เป็นเครื่องชี้ให้เห็นสภาพชุมชนของตน ที่มีส่วนคล้ายคลึงกับที่อื่นๆ ไม่ทำให้เกิดการแบ่งแยกวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น งานทำบุญสลากภัต เป็นงานบุญถวายทานแด่พระสงฆ์ ถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชนชาวของอันเป็นคนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดลำพูนซึ่งได้อพยพมาจากเมืองยองของประเทศพม่า ประเพณีนี้ก่อให้เกิดความรักความหวงแหนในชาติพันธุ์ท้องถิ่นของตนอย่างเหนียวแน่นจนถึงปัจจุบัน

๓. เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาไทย เพราะงานพิธีย่อมมีอุปกรณ์องค์ประกอบมากมาย คติธรรมแฝงอยู่ในพิธีกรรมเหล่านั้น เกิดองค์ความรู้ ให้ความรู้ด้านภาษา เกิดปัญญา ปฏิภาณไหวพริบ มีความซาบซึ้งสุนทรีย์ทางจิตใจ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับแขกเมือง บุคคลสำคัญ การเรียกขวัญลูกแก้ว ในภาคเหนือ เป็นต้น

๔. สร้างความรักความสามัคคีในหมู่คณะ เพราะพิธีกรรมเป็นแหล่งรวมตัวของชุมชน ทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความรักความหวงแหนประเพณีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เช่น งานสงฆ์พระธาตุเจดีย์ ประเพณีฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก

๕. เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดผลผลิตที่เพิ่มพูนรายได้และมีงานทำ เกิดอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัว^{๑๖} เป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุและจิตใจ เช่น งานทำบุญฉลองสมณศักดิ์พัศของพระสงฆ์ งานทำบุญฉลอง (ปอยหลวง) ถาวรวัตถุของวัดต่างๆ ทางภาคเหนือซึ่งทุกครัวเรือนที่อุปถัมภ์วัดนั้น จะต้องจัดเตรียมเครื่องไทยธรรม และจัดอาหารเลี้ยงต้อนรับแขกและญาติของตนตลอดงาน เป็นการกระจายรายได้และกระตุ้นเศรษฐกิจอีกด้วยและที่สำคัญคือมีความสุขที่ได้ร่วมงาน

๖. มีส่วนในการสนับสนุนให้ชาติบ้านเมืองเจริญ อันเป็นผลมาจากการจัดงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมงานในท้องถิ่น เช่น งานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย การแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี การแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น และจะส่งผลดีให้ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้อยู่กับผู้สังคมไทยไปอีกนาน

^{๑๖} วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า

๕.๔ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านสังคมและการปกครอง

พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในสังคมไทย โดยผ่านทางประเทศจีน พม่า และลังกา พระพุทธศาสนาผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย เทศกาล พิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญๆ ถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือมีอิทธิพลต่อทำกิจกรรมต่างๆ ในประเทศมากมาย โดยแยกออกเป็นด้านสังคมและการปกครอง ดังนี้

ประเพณีลอยกระทง

ที่มา : <https://sites.google.com>

๕.๔.๑ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านสังคม

เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลทางด้านสังคมมากกว่าด้านอื่นๆ พระพุทธศาสนาดั้งเดิมไม่มีพิธีกรรม พิธีกรรมเกิดทีหลัง ส่วนใหญ่มาจากศาสนาพราหมณ์ เช่น ประเพณีลอยกระทง เดิมมาจากศาสนาพราหมณ์ แต่นักปราชญ์ทางศาสนา โยงมาเป็นพระพุทธศาสนา จากความเชื่อเดิมลอยกระทงเพื่อขอบคุณแม่น้ำคงคา หรือลอยกระทงเพื่อสะเดาะเคราะห์ เปลี่ยนมาเป็นคติตอนที่พระพุทธเจ้าลอยถาดทองที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา คราวจะตรัสรู้ หรือลอยกระทงเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่ประทับไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เป็นต้น โดยท่านผู้รู้มีจุดประสงค์ที่จะยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนา ไม่ให้ศาสนาพราหมณ์ครอบงำศาสนาพุทธมากเกินไป

ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตคนไทยเกือบจะทุกด้าน รองจากพระพุทธศาสนา เช่น วันเทศกาลตรุษสงกรานต์ มาจากศาสนาพราหมณ์ มีกิจกรรมที่ทรงคุณค่า และอิทธิพลต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อศาสนาเป็นอันมาก เช่น การเล่นสาดน้ำ ทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีชน รดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ นำเครื่องนุ่งห่มไปเคารพบูชาคุณบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ขนทรายเข้าวัด สรงน้ำพระ คนเดินทางกลับบ้านเกิด เถลิมฉลองอย่างสนุกสนาน โดยเหตุที่สังคม

ชนบท มีความผูกพันท้องถิ่นมาตุภูมิของตน แม้จะไปอยู่ที่อื่น เมื่อมีโอกาสจะกลับมาเยี่ยมเยียนตอบแทนคุณ ช่วยเหลือญาติพี่น้อง วัด โรงเรียนและชุมชนอยู่เสมอ จึงปรากฏว่า ทุกปีเมื่อถึงเทศกาลขึ้นปีใหม่ ตรุษสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง จราจรติดขัด เกิดอุบัติเหตุมีคนเสียชีวิตและบาดเจ็บมากกว่าปกติ มีกิจกรรมทำต่อเนื่องหลายวัน หยุตราชการวันที่ ๑๓, ๑๔, และ ๑๕ รวม ๓ วัน เป็นประจำทุกปี ซึ่งให้เห็นอิทธิพลของเทศกาลได้อย่างชัดเจนจากการศึกษาพบว่า สังคมชนบท มักไม่ให้ความสำคัญกับเวลา ชอบประกอบพิธีกรรมและประเพณี เปลี่ยนความเชื่อค่านิยมและเจตคติค่อนข้างยาก ยกย่องระบบอาวุโส เชื้อพืงผู้นำ แตกต่างจากสังคมเมือง ซึ่งให้ความสำคัญกับเวลา ไม่ค่อยชอบประกอบพิธีกรรมและประเพณีพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ๆ และทันสมัย สนใจความสามารถของบุคคลมากกว่าระบบอาวุโส กล้าแสดงความคิดเห็นใช้หลักเหตุผล^{๑๑} เทศกาลเหล่านี้ บ่งบอกถึงอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

เทศกาลแลพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากมาย เช่น สร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในสังคม สร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ที่ประกอบพิธีกรรม ช่วยขัดเกลาจิตใจและพฤติกรรมให้คนในสังคมให้อยู่กันอย่างมีระเบียบ ทุกๆ เทศกาลและพิธีกรรมจะมีการอบรมสั่งสอนและสอดแทรกหลักธรรมอยู่ และที่สำคัญที่สุดคือการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคมไทย สังเกตได้จากในทุกๆ เทศกาลแลพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาย่อมเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ พระสงฆ์จะใช้โอกาสนี้อบรมสั่งสอนคุณธรรม จริยธรรม และเป็นผู้นำทางวิญญาณให้กับคนในสังคม อันจะส่งผลดีต่อสังคม เช่น

- ๑) สอนให้พึ่งตนเอง มีความอดทน ส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า
- ๒) สอนให้มีเมตตาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข มีความรักสามัคคีกัน
- ๓) สอนให้รู้จักหน้าที่ของตนเองตามหลักทศ ๖ เป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม
- ๔) ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นระหว่างวัด ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ
- ๕) สอนวิธีการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาชีวิตที่ถูกต้อง จะช่วยให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข
- ๖) ช่วยสร้างขวัญกำลังใจแก่คนในสังคมในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามโอกาส เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

^{๑๑} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, แนวคิดไทย, (นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปะศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๕.

๕.๔.๒ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านการปกครอง

ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครองอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยที่มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช อันมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมืองโดยเด็ดขาด ปกครองประเทศให้มีความสงบร่มเย็น ในบางคราวที่บ้านเมืองอยู่ในความระส่ำระสาย ด้วยเหตุสงครามกับข้าศึก ทหารต้องมีการบำรุงขวัญเกิดกำลังใจ พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมให้ขวัญและกำลังใจแก่ทหารและชาวบ้านก่อนออกสู้รบกับข้าศึก ดังกรณีชาวบ้านบางระจัน ได้รับขวัญและกำลังใจจากหลวงพ่อธรรมโชติ สามารถเอาชนะข้าศึกได้^{๑๔} ในที่สุด

พิธีกรรมในพระราชสำนัก มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับการปกครองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประกาศตนเป็นอิสระจากพม่า โดยหลั่งน้ำทักษิโณทกท่ามกลางพระสงฆ์ เหล่าทหารและข้าทาสบริวาร เพื่อเป็นสักขีพยาน มีผลทางด้านจิตวิทยา ตัวอย่างพิธีกรรมอันมีผลทางด้านการปกครองระดับประเทศ มีดังนี้

พระราชพิธีพืชมงคลแรกนาขวัญ จัดงานตามจันทรคติในเดือน ๖ ของทุกปี เป็นพิธีทางพระพุทธศาสนาและพิธีทางศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไป ถือเป็นงานของประมุขแผ่นดิน ปัจจุบันมีพิธีสงฆ์เพิ่มเติม พิธีนี้มีพระมหากษัตริย์ทรงจัดทำเป็นตัวอย่าง เห็นความสำคัญของอาชีพนี้ไม่ทรงละเลย เป็นการบำรุงขวัญ เสริมสร้างพลังใจให้แก่ชาวนาอันเป็นกระดูกสันหลังของประเทศ^{๑๕} มาช้านานจวบจนปัจจุบัน

วันปิยมหาราช ตรงกับวันที่ ๒๓ ตุลาคม ของทุกปี เป็นพระราชประเพณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล อันแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีที่ทรงแสดงออกให้ปรากฏ โดยทรงรู้พระคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้กอบกู้และรักษาประเทศไทยมา นอกจากนี้ พระองค์ทรงยึดมั่นและทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในจักรวรรดิวัตรข้อที่ว่า "ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรม"

^{๑๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=945>. [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๑๕} บุญมี แท่นแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๘

พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา หรือพิธีสัจจานกาล คือ พิธีดื่มน้ำเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีหรือความซื่อสัตย์ที่ผู้อยู่ภายใต้การปกครอง หรือผู้เป็นพสกนิกรของพระองค์ต้องกระทำ เพื่อแสดงถึงความสัตย์จริงที่ตนมีต่อผู้ปกครองคือพระราชฯ หากไม่เป็นไปตามสัจวาจาที่ตนอาจจะมี อันเป็นไป เกิดความหายนะความเสื่อมแก่ตนเองและตระกูลของตน มีการประกอบพิธีเพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ พิธีนี้จัดให้มีขึ้น โดยยึดปรัชญาคติและศาสนคติตามศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา

วันจักรี ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน ของทุกปี เป็นวันระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเป็นบุพการีผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และพระบรมราชจักรีวงศ์ขึ้น ประชาชนชาวไทยได้พร้อมใจกันแสดงออกถึงคุณธรรมจริยธรรมแก่พระองค์ท่านให้ปรากฏ เช่น การประดับธงชาติ นำพวงมาลาพุ่มดอกไม้ไปถวายบังคมที่พระบรมราชานุสรณ์ ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น^{๒๐} เป็นประจำทุกปี

วันฉัตรมงคล ตรงกับที่ ๕ พฤษภาคม ของทุกปี เป็นวันขึ้นครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ คือ มหาเศวตฉัตร สิริราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งถือว่าเป็นของสูง เชื่อว่ามีเทวดารักษ์ มีสิ่งที่มีอิทธิฤทธิ์ ศักยภาพ เทวานุภาพ รักษาคุ้มครองปกป้องอยู่ เมื่อถึงวันสำคัญอันแสดงออกถึงสิ่งที่เป็นคู่พระบารมี จึงจัดให้มีพระราชพิธีฉัตรมงคลขึ้น เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อเวทที่ แสดงความขอบคุณที่พระองค์ทรงมีแด่สิ่งเหล่านั้น เสริมสร้างให้บุคคลขึ้นเป็นเทวดาเหนือบุคคลธรรมดา ที่เรียกว่า “สมมติเทพ หรือสมมติเทวดา”

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมและวันสำคัญที่ยกเป็นตัวอย่างข้างต้น เป็นราชพิธีและรัฐพิธี นอกจากนี้ยังมีวันที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่น วันรัฐธรรมนูญ เกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม เช่น วันกรรมกร วันพ่อ วันแม่ วันทหารผ่านศึก พิธีกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความจงรักภักดี ความรักความผูกพันต่อชาติและพระมหากษัตริย์ อันจะมีผลต่อการปกครอง ความมั่นคงของชาติ เพื่อเน้นย้ำถึงความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ ส่วนผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำชุมชนย่อมจะได้รับประโยชน์ทางการปกครองจากพิธีกรรม ที่นิยมทำในท้องถิ่นของคนอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมมีบทบาทต่อสังคมทุกระดับชั้น

^{๒๐} บุญมี แทนแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๒.

๕.๕ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านเศรษฐกิจ

คนไทยจำนวนมากไม่น้อย แม้จะได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนแต่ยังไม่รู้จักกรรมที่ก่อให้เกิดความสุขหรือสุขของทุกฝ่ายตามวิถีชาวพุทธ หลักธรรมที่เป็นตัวช่วยให้กระทำกิจกรรมต่างๆ สำเร็จตามจุดประสงค์หรืออิทธิบาท ๔ เป็นต้น นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า "เศรษฐกิจ" เป็นชื่อเพื่อกระตุ้นความสนใจที่จริง ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจแต่เป็นเรื่องวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตร่วมกันของผู้คน พอร่วมกันนึกถึงกันและกัน นึกถึงการพอกอยู่พอกิน นึกถึงการพึ่งพาตนเอง นึกถึงสิ่งแวดล้อม นึกถึงวัฒนธรรม ประเพณี ธรรมะต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องเชื่อมโยงกัน คำว่าเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ธรรมกับเศรษฐศาสตร์เชื่อมโยงเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ อยู่ได้ร่วมวัฒนธรรมมากกว่าเศรษฐกิจ

การโฆษณาต่างๆ ไม่ว่าจะกิจกรรมอะไรที่เกิดขึ้นมาในสังคม ก็มีเศรษฐศาสตร์มาเกี่ยวข้อง แต่ควรคำนึงถึงศีลธรรมด้วย เพราะเศรษฐศาสตร์เชื่อมโยงจริยธรรม เศรษฐกิจทำให้คนตัดสินใจที่ดีขึ้นในการซื้อข้าวของ เลือกลงตามความเหมาะสมและความจำเป็น ระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง^{๒๐} คือ มนุษย์ ธรรมชาติและสังคม องค์ประกอบทั้ง ๓ จะต้องเกื้อกูลกัน หมายถึง การดำรงอยู่ด้วยกันต้องไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อมและสังคม

จากหลักธรรมคำสอนและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสังคมชาวพุทธนำมาวิวัฒนาการสร้างเป็นเทศกาล ประเพณีและพิธีกรรมที่สืบต่อกัน และได้เชื่อมโยงถึงเศรษฐกิจด้วย เช่น ในท้องถิ่นเมื่อรู้ว่ามีการเทศกาลและพิธีกรรมจะมีการเตรียมการใช้จ่าย ชื่อของทำบุญ เตรียมงาน เช่น เทศกาลสงกรานต์ คนไทยก็มีการเฉลิมฉลองเตรียมเครื่องสักการะผู้หลักผู้ใหญ่ ชื่ออาหาร ชื่อของฝาก มีการหยุดงาน นั่งรถโดยสารกลับบ้าน ช่วงนี้เป็นช่วงเงินสะพัด กิจกรรมบางอย่างมีลักษณะเชิงธุรกิจ การท่องเที่ยวและความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ เว้นแต่พิธีบางท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นความรักความสามัคคีของหมู่คณะ เทศกาลและพิธีกรรมบางอย่างถ่ายทอดไปทางด้านศิลปกรรมไทย

พิธีกรรมต่างๆ ได้รับการสืบสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บางพิธีมีการยกเลิกแล้ว เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคม ประเพณีที่มีลักษณะเชิงธุรกิจ การท่องเที่ยวและความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ ทำให้เห็นว่าเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทย ถ้าหากเป็นส่วนของเทศกาลจะหมายถึงประเพณี

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕), หน้า ๖๐.

ส่วนรวม และถ้าเป็นพิธีกรรมส่วนบุคคลจะมีส่วนส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติและท้องถิ่น เช่น^{๒๒} อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมที่มีต่อด้านเศรษฐกิจในสมัยก่อนนั้น ผู้คนไม่มาก ทรัพยากรของชาติก็มีสมบูรณ์ เทคโนโลยียังไม่เจริญ การเดินทางลำบากต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ในปัจจุบันผู้คนมาก ต้องการความสะดวกสบาย ก็มีผู้คนคิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาในสังคม เพื่อจะขายความสะดวกสบายให้กับคนอื่นได้ใช้ เช่น การลยกระทงไม่ต้องทำกระทงเอง นำไปลยได้โดยการซื้อกระทงที่ทำจากโฟมหรือจากวัสดุอื่นๆ คนที่ไม่มีวัสดุอุปกรณ์ก็ต้องไปซื้อของคนอื่นที่ทำขาย ประเพณีใส่ขันดอกไม้ (งานอินทนิล) ซึ่งเป็นเทศกาลของจังหวัดเชียงใหม่ จัดขึ้นเพื่อบูชาเสาหลักเมืองและองค์พระธาตุเจดีย์หลวง ณ วัดเจดีย์หลวง ในงานนี้จะมีประชาชนไปร่วมงานจำนวนมาก มีทั้งชาวไทยและต่างประเทศ งานทั้งหมดมี ๗ วัน ในงานดังกล่าวนี้ มีกิจกรรม เช่น บูชาดอกไม้ ถวายภัตตาหาร แสดงศิลปะท้องถิ่น พ่อค้าแม่ค้าจำนวนมาก นำสินค้ามาขาย โดยสรุปอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย^{๒๓}

๕.๕.๑ ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีและมีเงินไหลเข้า โดยเฉพาะสังคมชนบทที่มีความร่วมมือ นำขบวนแห่จากชุมชนต่างๆ ไปร่วมทำบุญ หากวัดใดวัดหนึ่งจัดงานทำบุญ อีกวัดหนึ่งจะไปร่วมและไปช่วยกิจกรรมนั้นๆ ทำให้เกิดความรักความสามัคคีและมีเงินไหลเข้าชุมชนและวัด

๕.๕.๒ เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลต่างๆ เป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศได้มากที่สุด จนที่พักไม่พอรับรอง โรงแรมเต็ม เช่น เทศกาลออกพรรษา ที่จังหวัดหนองคาย นักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมบั้งไฟพญานาคเป็นจำนวนมากทุกปีและยังมีอีกหลายจังหวัด เช่น เทศกาลสงกรานต์ที่จังหวัดเชียงใหม่จะมีนักท่องเที่ยว ร่วมเล่นน้ำชมขบวนแห่ต่างๆ และยังร่วมขนทรายเข้าวัด ก่อพระเจดีย์ทราย นำเงินตราจำนวนมากมาใช้จ่าย ส่งผลให้ธุรกิจการท่องเที่ยวติดอันดับต้นๆ ของประเทศไปด้วย

๕.๕.๓ เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ซึ่งเป็นประเพณีนิยม ใครปรารถนาจะทอดกฐิน หากกำลังทรัพย์ไม่เพียงพอก็ทำไม่ได้ ปัจจุบันมีการช่วยกันเป็นหมู่คณะ ทำให้วัดมีรายได้และจะได้นำรายได้ไปสร้างหรือบูรณะถาวรวัตถุภายในวัด ตามความประสงค์ของเจ้าภาพและยังเป็นการช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา เทศกาลและพิธีกรรมให้คงอยู่ตลอดไปด้วย

^{๒๒} เทพฐ ทัฬหอง, เมืองไทยในประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๕๓.

^{๒๓} สุเมธ เมธาวิทยกุล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๔.

๕.๕.๔ เป็นการส่งเสริมสิ่งประดิษฐ์สร้างสรรค์ เช่น เทศกาลลอยกระทง ได้ส่งเสริมงานศิลปกรรมการประดิษฐ์กระทง โคมไฟ โคมลอย เมื่อมีการส่งเสริมย่อมมีหมูนมนักศิลป์ เกิดการประกวดกระทงและผลิตกระทงเพื่อขายทำให้เกิดอาชีพ เกิดรายได้ ซึ่งเทศกาลและประเพณีลอยกระทงเป็นสิ่งดีงามที่ได้สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

๕.๕.๕ เป็นการนำหลักการจัดพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้ เพราะการจัดงานเทศกาลและพิธีกรรม มีหลักที่ควรคำนึงถึงอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) ต้องประหยัด ๒) ต้องได้ประโยชน์และคุ้มค่า ๓) ต้องถูกต้องตามขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม และ ๔) ต้องเหมาะสม คือ ต้องดูฐานะความเป็นอยู่และศักดิ์ของเจ้าจัดประกอบด้วย ซึ่งล้วนแต่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจ ยกเว้นเพียงประการที่ ๒

๕.๖ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านการศึกษา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ อธิบายว่า การศึกษา เป็นภาษา สันสกฤต แปลว่า การเล่าเรียน ฟีกฝนและอบรม เป็นภาษาบาลีแปลว่า ข้อต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Carter V. Good) แสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาว่า การศึกษา หมายถึงกระบวนการใดๆ ก็ตาม ที่เป็นผลให้บุคคลพัฒนาสามารถเจตคติและพฤติกรรม ให้คุณค่าและเป็นค่านิยมในสังคมนั้นที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่^{๒๔}

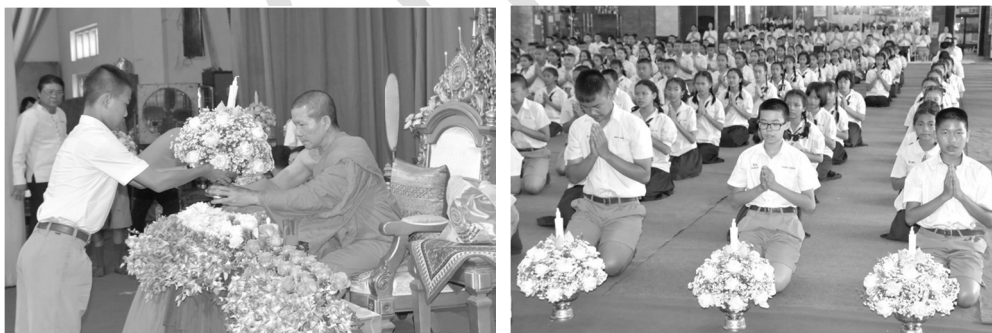
การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ มนุษย์เป็นผู้พัฒนาสังคมและประเทศชาติ เทศกาลและพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งที่บรรพบุรุษ ได้ถ่ายทอดให้กับอนุชน และคนรุ่นหลังจะต้องศึกษาจดมุ่งหมายการดำเนินชีวิต^{๒๕}

สรุปการศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้ โดยการ ถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรุจรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม อันเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

^{๒๔} อุดม นิลแสง, การศึกษาไทย คณะครุศาสตร์, (พระนครศรีอยุธยา : สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

ความมุ่งหมายของการศึกษา เป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมได้อย่างสันติสุข และสามารถเกื้อหนุนพัฒนาประเทศ การศึกษาทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการและการศึกษารู้อย่างและไม่รู้อย่าง ประเพณีและพิธีกรรม บางอย่างเป็นการศึกษาโดยตรง จากประสบการณ์ตรง เช่น การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ จะรับรู้โดยตรงและจากสื่อการศึกษาเช่น หนังสือตำราและครูเล่าให้ฟังเป็นต้นซึ่งเป็นประสบการณ์ทางอ้อม กล่าวถึงการศึกษาของไทยในอดีต มีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษา มีพระภิกษุเป็นครูสอนวิชาการความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้นในหัวเมือง โปรดให้พระสงฆ์เป็นครูสอน และถือว่าคนที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเป็นผู้ที่มีความรู้ จึงกำหนดให้คนที่เข้ารับราชการต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อน จึงเกิดประเพณีบวชเรียนขึ้น และเมื่อรัฐได้นำเอาระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามา ทำให้บทบาทของวัดที่เคยเป็นศูนย์กลางลดน้อยลง แต่พระสงฆ์ก็ยังมีส่วนในการจัดการศึกษาชุมชน เช่น เป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน ยกที่วัดให้ตั้งเป็น โรงเรียน จึงมีโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในวัดมากมาย พระภิกษุที่จะเข้าไปสอนก็ต้องผ่านพิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบท นักเรียนที่จะเรียนก็ต้องมีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มีการไหว้พระสวดมนต์ก่อนเข้าห้องเรียน นักเรียนต้องเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมพิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา นี้ถือว่าเป็นอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านการศึกษา

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

ที่มา : <http://www.cmcity.go.th>

จากประวัติศาสตร์ชาติไทย จะเห็นได้ว่า การศึกษาเริ่มขึ้นที่วัดซึ่งเป็นศาสนสถานของพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์เป็นครูสอน สอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หลักปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหลักเบญจศีล ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่ทำให้มนุษย์จะไม่ต้องเบียดเบียนกัน อยู่กันอย่างสันติสุข สอนกิริยามารยาท การศึกษาในสมัยสุโขทัยจะเป็นการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศาสนาเป็นส่วนใหญ่จะเห็นได้จากวรรณคดีที่สำคัญของไทย เช่น ไตรภูมิพระร่วง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ คำสรวลศรีปราชญ์ เป็นต้น ในสมัยอยุธยาที่เรียนหนังสือ

เพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาเช่นกัน จะเห็นได้จากการนำใบลานใช้สำหรับจารึกตำราทางพระพุทธศาสนาทำให้การเรียนพระพุทธศาสนาขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว ทำให้คนไทยมีคุณธรรมจริยธรรม มีศีลธรรมอันดี เป็นเหตุให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข มีความรักสามัคคีกัน มีน้ำใจให้กันและกัน เพราะหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาคอยหล่อหลอมจิตใจให้อ่อนนุ่มล่อมนคน ยิ้มแย้มแจ่มใส จนประเทศไทยได้รับสมญานามว่า “สยามเมืองยิ้ม” แม้ในยุคปัจจุบัน ก็ยังต้องให้ทุกสถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง เพื่อให้เยาวชนได้มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของสังคม

หากทราบเรื่องราว ข้อเท็จจริง ทักษะคิด แนวความคิดและความเชื่อของคนไทยในอดีต จะสะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาและก่อให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของชนชาวไทยได้เป็นอย่างดี โดยสะท้อนให้เห็นภาพการดำเนินชีวิตที่แสดงออกผ่านเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ เช่น เทศกาลบุญพระเวส ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ในเทศกาลนี้ มีการแสดงศิลปะต่างๆ เช่น แสดงเกี่ยวกับชุกและอมิตตา การอยู่ร่วมชีวิตกันของสามภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีหน้าที่ที่ปฏิบัติต่อกันอย่างไร สะท้อนออกมากับศิลปะการแสดงออกมาในกิจกรรมต่างๆ เพราะฉะนั้น เทศกาลและพิธีกรรมจึงมีอิทธิพลต่อการศึกษามาก และเป็นที่ยอมรับกันว่า ภาษาไทยส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี และฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทย คนไทยก็รับเอาวัฒนธรรมด้านภาษาด้วย ดังที่ภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งชื่อคน ชื่อสถานที่ และชื่อเรียกสิ่งต่าง ๆ ล้วนมาจากศัพท์บาลีแทบทั้งสิ้น เช่น คำว่า โทรทัศน์ โทรทัศน์ มหาวิทยาลัย ธนาคาร เกษตรกรรม รัฐบาล อัมพร อุดนิยมหาวิทยาลัย ศูนย์ ศูนย์ทัศนศึกษา วิถี สุข ทุกข์ เป็นต้น และได้กลายเป็นภาษาไทยไปจนบางคนเข้าใจว่าเป็นภาษาไทยดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีภาษาที่มีรากฐานจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งปรากฏอยู่ในเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วคนไทยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สังฆกรรม สังคายนานุโมทนา สาธุ อนุโลม ปฏิโลม เป็นต้น ในวงการศึกษจะต้องทำความเข้าใจคำเหล่านี้เพราะคำบางคำอาจมีความหมายในทางโลกกับทางธรรมที่แตกต่างกัน

เทศกาลและพิธีกรรมบางอย่างที่มีแนวโน้มจะสูญหาย แม้จะเป็นประเพณีที่เคยมีในอดีตแต่ไม่ได้มีการจัดหรือสืบทอดต่อกันในปัจจุบัน และมีแนวโน้มที่จะขาดการสืบสานให้กับคนรุ่นหลังส่วนหนึ่งเกิดจากขาดการศึกษาวิจัยถึงคุณค่า ประโยชน์หรืออิทธิพลที่มีต่อสังคม ในทางตรงข้ามหากมีการศึกษาวิจัยจะทำให้เกิดผลดี เช่น การศึกษาเรื่อง “บายศรีสู่ขวัญของชุมชน” ผลการศึกษาพบว่า คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชน ประกอบด้วย คุณค่าในตัวพิธีกรรม คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน เมื่อชุมชนเรียนรู้คุณค่า เกิดความ

เข้าใจ ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ถูกต้องสร้างสรรค์ สอดคล้องกันระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน

ในภาวะของโลกปัจจุบันที่ความทันสมัยและเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นตัวกำหนดให้คนเดินตาม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเดินตามโลกอย่างมีสติและในขณะที่เดียวกันจะต้องเปลี่ยนอุปสรรคหรือปัญหาให้เป็นโอกาสให้ได้ โดยเฉพาะการนำศักยภาพท้องถิ่น ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่างๆ มาปรับเปลี่ยนให้สามารถนำมาใช้ในโลกยุคใหม่ โดยให้เกิดมูลค่าจากสิ่งเหล่านั้น ด้วย เรื่องของบายศรีก็เช่นกันต้องนำมาสร้างกิจกรรมหรือสิ่งของให้มีมูลค่าให้ได้ แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการทำความเข้าใจและการศึกษาเรียนรู้พิธีกรรมอย่างถ่องแท้

สรุปได้ว่าเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านการศึกษาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

๕.๖.๑ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านการศึกษาโดยตรง

๑. เทศกาลและพิธีกรรมแหล่งการศึกษาเล่าเรียนทางพระพุทธศาสนา เป็นเทศกาลที่พระภิกษุ สามเณรจะต้องศึกษาเล่าเรียนตลอดพรรษา คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมในฤดูกาลตามปกติออกพรรษา พระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะจาริกไปสั่งสอนประชาชนในชนบท ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล อิทธิพลสำหรับสังคมพุทธศาสนิกชน ทั่วไป ทางรัฐบาลทางราชการได้ส่งเสริมให้ประชาชนได้ร่วมกิจกรรมเข้าพรรษาเช่น ถวายเทียนพรรษา ถวายผ้าอาบน้ำฝน ฟังเทศน์บางคนบางหน่วยงานได้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ

๒. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสื่อการศึกษา การมีเทศกาลและพิธีกรรมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นของชนชาติไหนก็ตาม ย่อมมีคนอยากรู้อยากเห็นว่าพิธีกรรมต่างๆ ทำอย่างไรทำเพื่ออะไร ทำแล้วได้อะไร นอกจากจะเป็นการถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังเป็นที่สนใจจะศึกษาเล่าเรียนอีกประการหนึ่งปัจจุบันมีหลักสูตรการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับโรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา ก็มีการเรียนการสอนเรื่องเทศกาลและพิธีกรรมด้วยและยังได้ปฏิบัติตามแนวทางของศาสนาและประเพณีไทย

๕.๖.๒ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านการศึกษาโดยอ้อม

๑. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสื่อนัดหมายให้คนในสังคมได้พบกัน เป็นที่ประสานกิจกรรมร่วมกันในสังคม ทำให้เกิดความกลมเกลียว ระหว่างชุมชนต่อชุมชน ในท้องถิ่น เนื่องจากวัดเป็น

ศูนย์รวมของประชาชนในท้องถิ่น เช่น กิจกรรมวันเข้าพรรษา เป็นเทศกาลที่ยิ่งใหญ่ของชาวพุทธ ทั่วครอบครัวต้องไปทำบุญ ที่วัดอย่างเนืองแน่น ได้มีโอกาสพูดคุยทักทายกันกับเพื่อนบ้าน มีอะไรเล่าสู่กันฟัง มีปัญหาที่ช่วยกันแก้ไข เกิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ได้ระดมสติปัญญาของชาวบ้าน ช่วยกันค้นหาคำตอบต่างๆ ของปัญหา

๒. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นโอกาสที่จะประกอบการสร้างบุญกุศล การสร้างบุญกุศลมี ๓ พิธี คือ บุญพิธี กุศลพิธีและทานพิธี เช่น พอถึงเทศกาลเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชน ก็มีความกระตือรือร้นไปทำบุญ ไปฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม รักษาศีล ๕ ศีลอุโบสถตลอดพรรษา บางคนก็อธิษฐานงดเว้น อบายมุข เทศกาลเข้าพรรษาทางรัฐบาลจะประกาศให้หยุดงาน หยุดราชการ ในวันอาสาฬหบูชาด้วย บางครั้งวันหยุดติดต่อกันหลายๆ วัน ผู้คนก็กลับไปเยี่ยมบ้านต่างถิ่นหรือต่างจังหวัด เดินทางบางครั้งอาจจะพบกับอุบัติเหตุ ทำให้เกิดความสูญเสียขึ้นมา รัฐบาลจึงมีการประชาสัมพันธ์ ให้หยุดเหล่าเข้าพรรษา บางคนอธิษฐานไม่ดื่มตลอดพรรษาแต่บางคนได้อธิษฐานไม่ดื่มตลอดชีวิตก็มี การเข้าพรรษานับว่าเป็นเทศกาลที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตของคนไทยด้วย

๓. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นพิธีที่เสริมสร้างปสาทศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สร้างความสัมพันธกับเทพเจ้า จรรโลงอารมณ์ ห่อหุ้มจริยธรรมและปรัชญาไว้ เป็นด่านแรกที่ดึงดูดคนภายนอกให้มาสนใจ และปฏิบัติตามหลักจริยธรรม โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องชักนำ

๔. เป็นเทศกาลและพิธีกรรมการสร้างโอกาสของสังคมที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้มีโอกาสสร้างบุญสร้างกุศล จิตใจเข้มแข็ง สดใส เบิกบาน ได้รับความสนุกสนานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจกำลังเหนือนมนุษย์บันดาลให้ได้รับความสุข

๕. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะ การจัดทำและพิธีกรรมส่วนมากแล้วจะมีงานศิลปะประกอบด้วยศิลปะมีหลายด้าน เช่น หัตถศิลป์ นาฏศิลป์ ประกอบกิจกรรมนั้นด้วยพิธีกรรมบางพิธีจะมีการแสดงถึงหัตถศิลป์ เช่น พิธีทำขวัญนาคร มีเครื่องบูชาครุ เครื่องคู่ขวัญ ที่เรียกว่า บายศรีจะต้องทำประณีต สวยงาม บายศรี จะมีหลายชั้น เช่น ๓ ชั้น ๕ ชั้น เป็นต้น ส่วนเทศกาลและพิธีกรรมบางอย่าง มีทั้งงานประดิษฐ์และนาฏศิลป์ ร่วมการแสดงเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และการบันเทิง ความสนุกสนาน เช่น ประเพณีปอยหลวง ซึ่งเป็นประเพณีของคนภาคเหนือ (ล้านนาไทย) จะมีการจัดกิจกรรม ช่วงฤดูหนาวแล้ง ตั้งแต่เดือน ๕ - ๘ ของภาคเหนือ หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคมทุกปี จะเป็นช่วงประเพณี ปอยหลวง คำว่า ปอย

หลวง คือ งานฉลองหรืองานรื่นเริง^{๒๖} งานที่จัดขึ้นภายในวัด หลังจากก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุ เช่น ศาลา วิหาร เป็นต้น ที่ศรัทธาประชาชนร่วมกันสร้างเสร็จแล้ว จะได้ทำบุญและฉลองใหญ่ เรียกว่า ปอยหลวง

ปอยหลวง คือ ประเพณีของล้านนาไทยที่ประชาชนของวัดนั้นๆ ร่วมกับวัด ได้จัดทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้างที่ได้สร้างเสร็จ แล้วมีการสนุกสนานรื่นเริง เป็นประเพณีต้นตา ตื่นใจและปฏิบัติกันมาช้านาน ทำให้เกิดคุณค่า ด้านสังคม คือมีความสามัคคีกัน เป็นที่ศึกษาของชุมชนรุ่นหลัง เกิดศิลปะขึ้นหลายแขนง

๖. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นการส่งเสริมประชาธิปไตย เมื่อมีกิจกรรม ด้านประเพณีใดๆ จะมีการปรึกษา วางแผนและมอบหน้าที่ให้ช่วยกันดูแลระดมความคิด ต่างคนต่างเสนอข้อคิดเห็น เพื่อให้งานนั้นๆ สำเร็จด้วยดี ลูกหลานจะได้เรียนรู้วิธีการทำงานจากผู้ใหญ่ในเวลาต่อมา

๕.๗ อิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม คือ กระบวนการศึกษาทำให้คนรู้จักธรรมชาติและรู้จากบทบาทและฐานะของตนที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ โดยมีเป้าหมายที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ พร้อมๆ กับสังคมทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศและโลกอย่างปกติสุข จึงมีกิจกรรมร่วมกันในสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่สืบต่อกันมาเป็นประเพณี เป็นพิธีกรรม ถือว่าธรรมชาติแวดล้อมมีความศักดิ์สิทธิ์ คนโบราณที่อยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติ จะสัมผัสคุณค่าอันสูงส่ง หรือมิติทางวิญญาณของธรรมชาติ^{๒๗} เช่น รู้สึกว่าแผ่นดินนี้มีคุณ เรียกว่า "พระแม่ธรณี (Mother Eard) แม่น้ำมีคุณ เรียกว่า "พระแม่คงคา" ต้นไม้มีเทพสถิตอยู่ เรียกว่า "รุกขเทวดา" ถ้าเข้าถึงหนึ่งเดียวธรรมชาติ รู้จักบุญคุณธรรมชาติ กตัญญูต่อสรรพสิ่งว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเชื่อมโยงอย่างยาวไกลและควรกตัญญูรู้คุณของสรรพสิ่งเป็นพื้นฐานของจิตใจมนุษย์

มนุษย์ยังได้สร้างเทศกาลและพิธีกรรมบางประเภทขึ้นมาจากการเคารพนับถือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เกิดปัญหาขึ้นพยายามแก้ปัญหาโดยมนุษย์ไม่ได้จะพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากศาสนา หรือธรรมชาติ คนในสมัยก่อนๆ มักอาศัยความเชื่อว่าได้พื้นดินมีแม่พระธรณี บน

^{๒๖} มณี พยอมยงค์ (ศาสตราจารย์), ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

^{๒๗} ประเวศ วะสี, การพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ ผู้สืบทอดจากการมีจิตใจสูงทั้งประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

ห้องฟ้ามีพระพิรุณและปฏิบัติต่อความเชื่อในสิ่งนั้นๆ เพื่อขอความช่วยเหลือ บางครั้งอาจได้ผลก็เลยปฏิบัติกันต่อๆ มาปัจจุบันประเพณียังเกิดขึ้นทั่วไปในสังคมไทย แต่มักเกิดจากความพึงพอใจในการปฏิบัติกิจกรรมนั้นจึงกระทำต่อหรือเลียนแบบเอาอย่างจากสังคมอื่น เช่น ประเพณีแข่งฟุตบอลประเพณีเลี้ยงผีป่าน้ำ (คนภาคเหนือของประเทศไทย) การแข่งเรือประเพณี ลักษณะเช่นนี้ถือว่าประเพณีเกิดจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม การลอกกระทงก็เช่นกันถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของปี สายน้ำทั้งหลายในโลกใบนี้ นอกจากจะต้องรองรับ "เคราะห์" ที่มนุษย์ซึ่งสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อแต่โบราณ ในการบูชาแม่น้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงชีวิต ขณะเดียวกันก็คือโอกาสฝากสิ่งไม่ดีไม่งามในตัวเองไปกับดวงประทีปและสายน้ำให้ไปไกลๆ สู่ทะเลหรือมหาสมุทรนั้น พระแม่คงคาก็คงต้องรับ "กรรม" มนุษย์ได้ทำสกปรกให้กับน้ำ สิ่งดังกล่าว คือการลอกกระทง หากไม่ลอกกระทงได้หรือไม่ คงตอบไม่ได้ว่าไม่ให้ลอกกระทงเพราะเป็นมรดกตกทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน หากมองจุดขาย คือการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นช่วงเวลาของการสนุกสนาน ครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมเล็กๆ ร่วมกัน หนุ่มสาวมีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนม ด้วยการลอกกระทง มีกระทงหนึ่งใบ คนในชาติหลายล้านชีวิตมีโอกาสหลอกตัวเองอีกครั้งว่าทุกข์โศกโรคภัยกำลังจะปล่อยไป กับกระทงใบน้อยราคาไม่กี่สิบบาทแล้ว ยังมีประเด็นให้วิจารณ์ทุกปี คือ ผลกระทบของเทศกาลลอกกระทง

ลอกกระทงกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากวัสดุ เช่น "กระทงโฟม" มากกว่ากระทงจากวัสดุธรรมชาติ ซึ่งทุกปีมีการณรงค์ไม่ให้ใช้โฟมลอกกระทง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของเมืองใหญ่ของไทย เช่น เชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร สามารถเก็บกระทงขึ้นจากแม่น้ำลำคลองได้ง่าย แล้วยังเอาโฟมกลับมารีไซเคิลใช้ประโยชน์ได้อีก แต่ความคิดดังกล่าวได้ถูกต่อต้านอย่างหนักจากหลายฝ่าย และวันนี้ในกระแสที่โลกกำลังตระหนักถึงปัญหาภาวะโลกร้อน ที่คนทั้งโลกต้องช่วยกันแก้ไขโดยเร็ว

จากสถานการณ์ของน้ำเสียและมลพิษทางน้ำในประเทศไทยพบว่า แหล่งน้ำทั่วประเทศ ซึ่งแบ่งออกเป็นแม่น้ำ และแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง กว๊านพะเยา บึงบอระเพ็ด หนองหาร ทะเลสาบสงขลา มีแหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์ดี แหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ และแม่น้ำที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก โดยเฉพาะแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และแม่น้ำลำตะคองตอนล่าง สาเหตุปัญหาคุณภาพน้ำเกิดการระบายน้ำเสียจากแหล่งกำเนิด โดยเฉพาะตามเมืองและชุมชนใหญ่ลงสู่แหล่งน้ำ ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการปนเปื้อนของแบคทีเรียในปริมาณสูง มีค่าเกินมาตรฐานในช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านชุมชนเมือง แม้ว่าปัจจุบันตัวเลขจะลดลงไปบ้างเพราะผู้คนหันมาให้ความร่วมมือ แต่ยังคงสูงอย่างน่าใจหายกับคุณภาพของน้ำและมลพิษที่เกิดขึ้นในแต่ละปี

สิ่งสำคัญอีกประการคือสถานการณ์ขยะล้นเมืองเริ่มรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ขยะมีจำนวนวันละมากโดยได้ว่าจ้างเอกชนนำขยะไปฝังกลบในหลายๆ พื้นที่ นั่น

หมายความว่าปริมาณขยะในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากไม่ร่วมกันแก้ไขวันหนึ่งปัญหานี้จะรุนแรงจนยากที่จะแก้ไขได้ในที่สุด วิธีการคัดแยกขยะถูกนำออกมาใช้เพื่อให้มีขยะหมุนเวียนเปลี่ยนมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุดโดยกรุงเทพมหานครได้รณรงค์ไปตามเขตต่างๆ ส่วนพื้นที่ต่างจังหวัดนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ได้ร่วมมือกับหลายๆ หน่วยงานปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียงกัน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร หน่วยราชการ ห้างสรรพสินค้า ศาสนสถาน ฯลฯ จนสามารถลดจำนวนขยะลงไปได้มาก

สำหรับเทศกาลลอยกระทงในประเทศไทยแต่ละปี แน่ใจว่าจำนวนขยะในวันลอยกระทงมีจำนวนมากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะแหล่งน้ำสำคัญ ซึ่งทั่วทั้งประเทศจะมีการจัดงานรื่นเริงสนุกสนานต้อนรับเทศกาลดังกล่าวจนนำมาซึ่งจำนวนขยะมากกว่าวันปกติ จึงนึกคิดว่าเทศกาลที่หลายๆ คนคิดว่าสนุกสนาน ได้ลอยกระทงที่บอกว่าปล่อยทุกข์ปล่อยโศกออกไปตามสายน้ำนี้ จะรณรงค์อย่างไรให้ประชาชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งน้ำที่จะมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม

แนวทางปฏิบัติหนึ่งสำหรับหลายๆ ครอบครัวที่ต้องการมีส่วนร่วมในการลดมลพิษทางน้ำเนื่องจากปัญหาของการลอยกระทง อธิบดีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เสนอแนะว่าควรทำกระทง ๑ ใบต่อครอบครัว สำนักข่าวต่างๆ ช่วยกันประชาสัมพันธ์ ทุกครอบครัวจะสามารถลดจำนวนขยะลงไปได้มาก และกระทงทำขนาดเล็กลงซึ่งคุณค่าทางจิตใจก็ไม่ได้ลดน้อยลง ยิ่งใช้วัสดุที่ย่อยสลายง่ายและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้วยแล้ว ผลเสียที่ตามมาภายหลังจะเกิดขึ้นน้อยลง

นอกจากนั้น หากจะทำกระทงขนาดใหญ่อยากจะให้ทุกคนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ไม่จำเป็นต้องปล่อยลงในแม่น้ำแต่ให้หาวัสดุมารองรับแทน อาจเป็นอ่างน้ำขนาดใหญ่ก็ได้บรรยากาศอีกแบบหนึ่ง โดยไม่ต้องสูญเสียความเป็นบรรยากาศแต่สามารถทำความสะอาดได้อย่างสะดวก อีกทั้งยังสามารถนำน้ำที่ได้จากการนำไปใช้ลอยกระทงคืนนั้นไปรดต้นไม้ภายในบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย ทั้งไม่ก่อมลพิษและได้ธรรมชาติเช่นเดียวกับการลอยในแม่น้ำลำคลอง

นักวิชาการหลายๆ คนได้ให้ข้อคิดว่า กระทงควรจะทำด้วยข้าวสาลีที่ปลูกในประเทศไทยที่ผ่านมาต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศจำนวนมากในแต่ละปี นั่นคือสูญเสียเงินตราของประเทศโดยไม่จำเป็น หากใช้ข้าวไทยหรือผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ผลิตในประเทศ จะเกิดประโยชน์มากกว่า ดังนั้นลอยกระทงปีนี้จึงควรใช้วัสดุทดแทนที่มีอยู่มากมายในปัจจุบันจะคุ้มค่ามากกว่าโดยเฉพาะพืชผักผลไม้ที่หาง่ายและย่อยสลายหรือเป็นอาหารของสัตว์ที่อาศัยในแม่น้ำลำคลองได้ โดยหลีกเลี่ยงการใช้วัสดุประเภทโลหะ เช่น เข็มหมุด ลวด มาใช้ไม้กัลลิกที่ย่อยสลายได้ง่ายมีการใช้ผลิตภัณฑ์ ตกแต่งลวดลายได้ตามใจชอบ โดยไม่เสียความเป็นไทยไปแม้แต่น้อย ราคาอาจจะแพงกว่ากระทงที่ทำจากต้นกล้วยและใบตองแต่น้ำหนักเบากว่า มีขนาดและสีสันทันให้เลือกหลากหลาย ก่อนจะถึงคืนวันเพ็ญ

นี่เรายังมีเวลาที่จะเตรียม "กระทง" ที่จะปล่อยลงสู่แม่คงคา เตือนใจสักนิด สะกิดใจสักหน่อยว่า กระทงใบน้อยนี้จะไม่สร้างมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อม จะช่วยถนอมแม่น้ำลำธารและแหล่งน้ำของเรา ให้มีชีวิตยืนยาวต่อไปถึงรุ่นลูกหลาน

การเฉลิมฉลองในเทศกาลต่าง ๆ เป็นวิถีชีวิตที่สำคัญประการหนึ่งของชุมชน เราจึงมักให้ประชาชนได้ร่วมฉลองในเทศกาลต่าง ๆ มากมาย เช่น เทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ ตรุษจีน คริสต์มาส ฯลฯ ประชาชนจะฉลองกันอย่างมีความสุขสนุกสนานให้สมกับความเหนื่อยยากที่ได้ทำงานมาครบปี แต่การฉลองเทศกาล ประเทศชาติหรือมนุษยชาติต้องได้รับในผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมมากมายเท่าใด โดยเฉพาะการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติในกรรมวิธีการผลิตและมลพิษของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามมา ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาได้มีการศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้บ้างแล้ว โดยการประเมินถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการใช้จ่าย เช่น ซื่อเสื้อผ้า อาหารและเครื่องค้มี เครื่องไฟฟ้า หนังสือขนม พลุประทัด ฯลฯ เพื่อเป็นเครื่องใช้ในเทศกาลและพิธีกรรมนั้นๆ ส่วนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไม่มากนักน้อย แต่จะทำการให้เทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา ส่งผลกระทบต่อด้านลบน้อยที่สุดในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ อากาศ ดิน สัตว์ ฯลฯ ให้มีความยั่งยืนและอุดมสมบูรณ์ต่อไป

พิธีกรรมการบวชต้นไม้

ที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/135507>

พิธีกรรมการบวชต้นไม้เป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์มาจากพิธีการบรรพชาอุปสมบท และเป็นอีกพิธีกรรมที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พิธีกรรมจะเริ่มตั้งแต่การสำรวจต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และเกรงว่าจะถูกตัดโค่นตัด ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพญาไม้ จากนั้นชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวจเจ้าป่าเจ้าเขา เครื่องสังเวจจะประกอบด้วยจากนั้นก็สร้างศาลเพิงคาสำหรับอัญเชิญรุกขเทวดามาคอยปกป้องรักษาต้นไม้ แล้วทำพิธีไหว้พระแม่ธรณี สำหรับการบวชต้นไม้ จะมีผ้าเหลือง ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์และสัมป่อยจากนั้นโยงด้ายสายสิญจน์ไปตามต้นไม้ในบริเวณป่า แล้วโยงมายังสถานที่ทำพิธี ซึ่งจะมีพระพุทธรูปตั้งเป็นประธานมีพระสงฆ์และ

หมอเวทมนตร์ ทำพิธีเชิญเทวดาอารักษ์ ผีป่า ผีเขา ทำพิธีเช่นสังเวทพารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ให้รับรู้ และให้มาอยู่ในป่าไม้ คูแลต้นไม้ หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่า ขอให้ผู้นั้นมีอันเป็นไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของหมอเวทมนตร์ที่จะนำมากล่าว เมื่อเสร็จพิธีเช่นสังเวทแล้วก็เป็นที่สงฆ์ เริ่มจากไหว้ พระรัตนตรัย สมาทานศีลอาราธนาพระปริตรพระสงฆ์เจิมต้นไม้ เสร็จแล้วพระสงฆ์ จะห่ม ผ้าเหลืองให้ต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธมนต์ตามต้นไม้ที่บวช ไว้ เป็นเสร็จพิธี^{๒๔} พิธีกรรมนี้ทำให้ไม่มีใครกล้าตัดต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ก็จะเจริญเติบโตสร้างความชุ่มชื้นร่มเย็น เกิดอากาศบริสุทธิ์ ให้แก่มนุษย์โลก

เทศกาลเข้าพรรษา ภาษาบาลีเรียกว่า “วัสสูปนายิกา” ถือเป็นเทศกาลที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ สมัยพุทธกาล วัตถุประสงค์ของการเข้าพรรษาคือ ห้ามพระสงฆ์สัญจรในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นฤดูกาล ทำไร่นาของประชาชน หากไม่มีการบัญญัติห้ามดังกล่าว พระสงฆ์อาจจะเหยียบย่ำไร่นาจนเกิด ความเสียหายแก่ธัญญาหาร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ มีเรื่องเล่าว่า สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันสถานที่ให้เหยื่อแก่กระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระพุทธองค์ยังมีได้ ทรงบัญญัติการเข้าจำพรรษาแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อนและ ฤดูฝน มนุษย์ทั้งหลายพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โชน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงได้ เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อนและฤดูฝน เหยียบย่ำดินชาติอันเขียวสด เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมี อินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็กๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า พวกอัญเดียรถีย์เหล่านี้ผู้สอน ธรรมไม่ดียังพักอยู่ประจำที่ตลอดฤดูฝน อีกทั้งฝูงนกเหล่านี้เล่า ก็ยังทำรังรังบนยอดไม้ พักอยู่ ประจำที่ในฤดูฝน ส่วนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อนและ ฤดูฝน ย่ำดินชาติอันเขียวสด เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็กๆ จำนวนมากให้ ถึงความวอดวายไป” ภิกษุทั้งหลายได้ยินมนุษย์เหล่านั้น ตำหนิ ประณาม โพนทะนา จึงนำเรื่องนี้ไป กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ^{๒๕} จึงเป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ อยู่จำพรรษาในช่วงฤดูฝน การเข้าพรรษาจะทำให้พระสงฆ์หยุดอยู่กับที่ สืบหาธรรมชาติเพื่อจะได้ บทเรียนจากธรรมชาติแล้วอาศัยธรรมชาติรอบตัวเรียนรู้สภาพความเป็นจริงของชีวิต เรียนรู้คุณค่า ของสิ่งแวดล้อมอันเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปในตัว

เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา อิทธิพลต่อสังคมไทยด้านสิ่งแวดล้อม สรุปได้ ดังนี้

^{๒๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.mculture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=553&filename=index. [๓ มิถุนายน ๒๕๖๕]

^{๒๕} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๘๔/๒๕๒.

๑. เทศกาลและพิธีกรรมแสดงถึงความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ลอยกระทง มนุษย์ได้แสดงขอบคุณต่อธรรมชาติ ขอบคุมน้ำที่ให้ไดกิน ได้อาบ ได้ใช้ทำการเกษตร ทำให้มนุษย์มีชีวิตได้อยู่ต่อ แต่บางครั้งมนุษย์อาจลืมนึกถึงผลกระทบจากกระทำของมนุษย์เอง ได้ทำลายธรรมชาติ เช่น พึ่งสิ่งสกปรกลงน้ำ ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

๒. เทศกาลและพิธีกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น วันวิสาขบูชา ของทุกปี เป็นเทศกาลที่รัฐบาลไทยได้ประกาศเมื่อ วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๒ ให้เป็น “วันต้นไม้ประจำปีของชาติ” โดยการส่งเสริมให้คนปลูกป่ารักษาธรรมชาติ ในปัจจุบัน โลกกำลังมีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม คือ มีสภาวะอากาศร้อน หรือภาวะโลกร้อน ส่งผลให้นานาประเทศตื่นตัวที่จะแก้ปัญหาเรื่องโลกร้อน ในประเทศไทยอาจจะมีเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อ นำให้คนได้ช่วยกันแก้ปัญหาและเห็นคุณค่าด้วย และการเข้าจำพรรษาของพระสงฆ์ก็เป็นอีกเทศกาลหนึ่งที่เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสื่อแห่งการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตการให้กำลังใจ นอกจากทางกายภาพแล้วยังมีเรื่องจินตภาพ เรื่องจิตใจก็เป็นสิ่งสำคัญ เช่น ชาวนาไทย ก่อนจะทำนา ก็ได้นับนามกับพระแม่โพสพขอให้การทำงานได้ข้วมาก เมื่อการเก็บเกี่ยวเรียบร้อยก็ได้ทำตามที่ได้บนไว้ จนเป็นวิถีชีวิตของคนไทยปฏิบัติสืบต่อกันมา

๔. เทศกาลและพิธีกรรมทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ กระบวนการศึกษาที่จะทำให้นักเรียนรู้จักสิ่งแวดล้อม รู้จักประเพณีสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ โดยมีเป้าหมายของการดำรงชีวิต คือ การไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและยังประโยชน์ให้กับสังคมต่อไป

สรุปท้ายบท

เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนามีอิทธิพลให้เกิดบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตต่อสังคมไทย ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งตนและสังคม เช่น การไหว้แม่พระธรณี แม่พระคงคา ที่ได้ให้ที่อยู่อาศัย ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ไร่นา ให้ได้อาบ ได้กินจึงมีเพื่อแสดงการขอบคุณ เช่น ประเพณีลอยกระทง เพื่อสร้างบุญแผ่กุศล ผลบุญ ในสังคมไทยมีในรอบปีที่ถ่ายทอดกันมา คนไทยมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาช้านาน มีเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ ที่สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา เช่น ด้านจิตใจ วัฒนธรรมไทย ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประเพณี ประติมากรรม จิตรกรรม การศึกษา เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม หากจะมองย้อนหลังทบทวนถึงเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลสังคมไทยต้องมีมากอย่างแน่นอน เพราะเทศกาลและพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น

เทศกาลสงกรานต์สอนให้คนมีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เทศกาลเข้าพรรษาทำให้คนรักษา
สิ่งแวดล้อม เทศกาลลอยกระทงก็ทำให้คนมีความกตัญญูต่อน้ำ เป็นต้น เทศกาลและพิธีกรรมยังมี
อิทธิพลอื่นๆ เช่น เมื่อคนมารวมกันเริ่มทำการอย่างจริงจังฝึกวินัยขั้นพื้นฐาน นำคนให้ประสานซ้ำ
ในชีวิตชุมชน เป็นเครื่องนำศรัทธาให้เข้าถึงธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป พระสงฆ์มีโอกาสปรากฏตัวต่อ
สาธารณชนและให้ธรรมเป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมสำหรับคนหมู่มาก คนส่วนใหญ่สนใจระดับ
พิธีกรรม ส่วนน้อยสนใจระดับจริยธรรม ส่วนน้อยที่สุดสนใจระดับปรัชญา^{๓๐}

ประชิด สกณะพัฒน์ กล่าวถึงอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาต่อ
สังคมไทย แบ่งเป็น ๕ ประการ คือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนใน
สังคม เป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน
และเป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน^{๓๑} ส่วนในบทนี้ได้แบ่งอิทธิพลของเทศกาล
และพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยไว้จำนวน ๖ ด้าน ประกอบด้วย ด้านความเชื่อและจิตใจ
ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ด้านสังคมและการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษาและด้าน
สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้สังคมไทยเห็นอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อ
สังคมไทย และจะได้ช่วยกันอนุรักษ์ ส่งเสริมและรักษาให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยไปอีกนานแสนนาน

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), หลักสูตรวิชาประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียน
พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๑๑.

^{๓๑} ประชิด สกณะพัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖),
หน้า ๖๒.

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นัก์สิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. จงอธิบายประโยชน์ว่า “พิธีกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนา” ให้เข้าใจ
๒. จงอธิบายอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยด้านเศรษฐกิจ
๓. จงอธิบายอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม
๔. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านสิ่งแวดล้อม
๕. ประชิต สกุนะพัฒน์ กล่าวถึงอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยว่าอย่างไร

ตอนที่ ๒ ให้นัก์สิตทำเครื่องหมาย X ทับข้อ ก ข ค หรือ ง ที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. ข้อใดไม่ใช่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย

ก. ด้านการศึกษา	ข. ด้านเทคโนโลยี
ค. ด้านภาษา	ง. ด้านสังคมสงเคราะห์
๒. ประโยคที่ว่า “ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อๆ กันมาและมีผลต่อพฤติกรรม โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล” เป็นความหมายของคำใด

ก. ความเชื่อ	ข. ประเพณี
ค. พิธีกรรม	ง. เทศกาล
๓. สิ่งใดเป็นเครื่องมือพัฒนาเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมได้ดีที่สุด

ก. สิ่งแวดล้อม	ข. เศรษฐกิจ
ค. การศึกษา	ง. การปกครอง
๔. ประโยคที่ว่า “เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลต่างๆ” สอดคล้องกับอิทธิพลของเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนาในด้านใดมากที่สุด

ก. ด้านสังคม	ข. ด้านการศึกษา
--------------	-----------------

เอกสารอ้างอิงประจำบท

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา.

พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

เดชมรินทร์ รัตน์ปิยะภากรณ์. ไทยศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ทริปเพิ้ล เอดูเคชั่น, ๒๕๕๐.

เทพชู ทับทอง. เมืองไทยในประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

นิตยา บุญสิงห์. วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาการศึกษา, ๒๕๔๖.

บุญมี แทนแก้ว. ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

ประชิด สกณะพัฒน์. วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.

ประเวศ ะสี. การพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ ผู้สุขภาวะจากการมีจิตใจสูงทั้งประเทศ. กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ

เดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๑๕.

..... การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๑๕.

..... หลักสูตรวิชาประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนพระพุทธรศาสนามวัน

อาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

พิน ดอกบัว. พระพุทธศาสนากับคนไทย. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.

มณี พะยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๑๒.

..... ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๑๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปะ

ศาสตร์. ๒๕๑๕.

..... แนวคิดไทย, นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๔๓.

วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุวิทย์ พวงสุวรรณ. **พิธีกรรมความเชื่อ : ตี-ร้ายอยู่ที่การกระทำ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวาดศิลป์
จำกัด, ๒๕๔๓.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. **วัฒนธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาเพรส, ๒๕๔๘.

อุดม นิลแสง. **การศึกษาไทย คณะครุศาสตร์**. พระนครศรีอยุธยา : สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา,
๒๕๔๓.

[ออนไลน์] .แหล่งที่มา : <https://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=945>. [๓ พฤษภาคม
๒๕๖๕]

[ออนไลน์] . แหล่งที่มา : https://www.mculture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=553&filename=index. [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

บทที่ ๖

เทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญในภาคต่างๆ ของไทย

พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ

ดร.ประดิษฐ์ ปัญญาจีน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

- ๑.อธิบายความหมายของเทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญในภาคต่าง ๆ ของไทยได้
- ๒.อธิบายความสำคัญและความเป็นมาของเทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญในภาคต่าง ๆ ของไทยได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- เทศกาลและพิธีกรรมในภาคเหนือ
  - การเข้ากรรม
  - ตานกัวยสลาก
  - ยี่เป็ง
- เทศกาลและพิธีกรรมในภาคกลาง
  - วันสารทไทย
  - ตักบาตรเทโว
  - โยนบัว
- เทศกาลและพิธีกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
  - แห่ผีตาโขน
  - แห่ปราสาทผึ้ง
  - บุญผะเหวด
- เทศกาลและพิธีกรรมในภาคใต้
  - สารทเดือนสิบ
  - ชิงเปรต
  - ลากพระ/ชักพระ

๖.๑ ความนำ

นิยามความหมายของเทศกาล/พิธีกรรมตลอดถึงประเพณีไทยคือระเบียบแบบแผนที่ถูกที่ควรในทางปฏิบัติที่ทุกคนล้วนเห็นว่าดีและเป็นที่ยอมรับของผู้คนส่วนใหญ่ นำหลักระเบียบแบบแผนนั้นมาปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาอีกทั้งยังรวมถึงความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ศีลธรรมจริยธรรม จารีต วัฒนธรรมและการประกอบพิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่ยุคสมัยอดีตสืบเนื่องกันมาเรื่อยๆ จนถึงยุคสมัยปัจจุบัน

หากพูดถึงประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในเรื่องลี้ลับหรืออำนาจเหนือมนุษย์ก็มีเรื่องเล่าขานเป็นจำนวนมากซึ่งบางเรื่องที่เล่าขานสืบต่อกันมาก็มีเรื่องของพระพุทธรเจ้าแฝงอยู่ในเรื่องนั้นด้วยหรือเรื่องเกี่ยวกับฟ้าดินอากาศที่สามารถคลบับดาลตามคำขอของคน ได้ก็มีเช่นกัน อาทิ เช่นขอพลัง เหนืออำนาจจากฟ้าให้ฝนตก หรือขอพลังเหนืออำนาจจากฟ้าให้ฝนหยุดตก เป็นต้น (ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อส่วนบุคคล) และพจนานุกรมภาษาไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้นิยามของคำว่าประเพณีของไทยไว้ว่า ‘ขนบธรรมเนียมแบบแผน’

ประเพณีต่างๆ ในประเทศไทยหากแบ่งตามหลักอย่างเป็นทางการจะสามารถแบ่งออกเป็น ๖ ภูมิภาค ประกอบด้วย ภาคเหนือ ,ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ,ภาคตะวันตก ,ภาคกลาง ,ภาคตะวันออกและภาคใต้แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะแบ่งกลุ่มตามลักษณะประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายกันแบบกว้างๆ กล่าวคือมีการรวมภูมิภาคให้เหลือเพียง ๔ ภูมิภาค โดยจัดแบ่งดังนี้ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

๖.๒ เทศกาลและพิธีกรรมในภาคเหนือ

๖.๒.๑ การเข้ากรรม

การเข้ากรรม หมายถึงการอยู่ปริวาสกรรมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเรื่องของอาบัตินี้เป็นเรื่องของพระที่ล่วงละเมิดพระวินัยหรือศีลแล้วเกิดโทษหรือความผิดเมื่อเกิดโทษแล้วก็ต้องมีการลงโทษอันเป็นเรื่องธรรมดาของการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีขอบเขตของสังคมหรือกฎระเบียบต่างๆ ที่สังคมนั้นบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นการป้องกันรักษาคนหมู่มากหรือสังคมนั้นรวมไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบของสังคม

การเข้ากรรม หมายถึง กัมมัฏฐานข้อปฏิบัติให้ชีวิตมีความสุขในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และเป็นความหวังอันไพบุลย์เมื่อจากโลกนี้ไปผู้ที่ไม่เคยฝึกกัมมัฏฐานย่อมเป็นผู้ที่ถูกนิรณห์เข้าครอบงำจะไม่พบกับคำว่าสุขกายสุขใจเลย

การเข้ากรรมหมายถึงการเข้าปริวาสกรรมเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อพระภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องล่วงอาบัติสังฆาทิเสสด้วยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามหากจะให้พ้นอาบัตินั้นก็ต้องอยู่กำ คือเข้าปริวาสกรรมจึงจะพ้นได้

๑. ประเภทของการเข้ากรรม

การเข้ากรรมในล้านนาแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ ปรีวาสกรรมนิโรธกรรมและจตุตถกรรมซึ่งในแต่ละประเภทยังแบ่งเป็นข้อปฏิบัติตามหัวข้อย่อยได้อีกดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑.ปรีวาสกรรม

ปรีวาสกรรม หมายถึงพิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อพระภิกษุต้องล่วงอาบัติสังฆาทิเสสหากจะพ้นอาบัติที่ต้องล่วงไปก็ต้องอยู่กำหรืออยู่ปรีวาสกรรมจึงจะพ้นได้ การเข้าปรีวาสกรรมของภิกษุในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกันไปในด้านพิธีกรรมการเข้ากรรมของพระภิกษุนั้นเป็นเรื่องที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณกาลเป็นการทำเพื่อให้พระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสได้มีโอกาสชำระสิ่งที่กระทำอันเป็นความผิดทางพระวินัยเพื่อให้การกระทำนั้นเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ปราศจากความเศร้าหมอง

๒.นิโรธกรรม

นิโรธกรรม เป็นการเข้ากรรมของภิกษุในล้านนาซึ่งเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงได้เป็นพิธีกรรมแบบผสมผสานระหว่างนิโรธกรรมกับจตุตถกรรมเป็นนิโรธกรรมสมมติสงฆ์ที่ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทยได้ปฏิบัติมาก่อนและเป็นแบบอย่างให้แก่พระภิกษุในล้านนาได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

๓.จตุตถกรรม

จตุตถภาษาบาลีใช้คำว่าจตุตถะหมายถึงองค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลสองค์คุณของผู้กำจัดกิเลสกล่าวคือเจตนาความตั้งใจขัดเกลากิเลสเจตจำนงความตั้งใจที่ทำให้ละกิเลสได้จตุตถะเป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับแล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลสทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้นไม่สะสมเพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกด้วยไม่มีภาระมากเหมือนนกที่มีเพียงปีกก็บินไปฉะนั้นมิใช่เพื่อสะสมหรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียงถ้าทำเพื่อลาภเพื่อชื่อเสียงต้องอาบัติทุกกฏ

จตุตถะในภาษาไทยใช้เรียกพระภิกษุแบกกลดเดินไปตามทางหรือเข้าป่าไปว่าเดินจตุตถะหรือออกจตุตถะเรียกภิกษุที่ปฏิบัติเช่นนั้นว่า พระจตุตถะจตุตถะในภาษาไทยนี้จึงมีความหมายเฉพาะตัวตามประเพณีของพระวัดป่าของประเทศไทย ซึ่งต่างจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นอย่างมากเพราะจตุตถะตามคัมภีร์นั้น ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องเดินเที่ยวไปทั่วไม่จำเป็นต้องอยู่ป่าไม่มีการใช้กลด ไม่รับเงินเป็นต้น

๒. ความสำคัญของการเข้ากรรม

ความสำคัญของการเข้ากรรมในล้านนาไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดๆก็ตามต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายเพื่อยังประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มากทั้งต่อตนเองชุมชนหรือธรรมชาติการเข้ากรรมในล้านนาจึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เชื่อมประสานให้เกิดการเรียนรู้สู่ความหลุดพ้นเป็นการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านกับวัดเพราะชาวบ้านมองเห็นว่าการได้ช่วยเหลือ

ชวนถวายพระสงฆ์ในการปฏิบัติธรรมถือเป็นมงคลเป็นบุญกุศลอย่างแรงกล้าในการทำบุญตามหลักของบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการ

๓. คุณค่าของการเข้ากรรมในลัทธิ

๑. คุณค่าของการเข้ากรรมในลัทธิด้านจิตใจ

การเข้ากรรมในลัทธิโดยทั่วไปแล้วก็คือการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรที่เรียกว่าการเข้ากรรมนั้นเป็นภาษาถิ่น คือการปฏิบัติกัมมัฏฐานการเข้าคือการปฏิบัติการยึดถือประพฤติตามส่วนกรรม ในที่นี้คือกัมมัฏฐานต่างจากกรรมที่แปลว่าการกระทำดังนั้นการเข้ากรรมหรือการเข้ากัมก็คือการปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งสังคml้านนาในอดีตได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาคือการประพฤติตามธุดงค์ ๑๓ อย่างใดอย่างหนึ่งในการเข้ากรรมนั้นจะส่งผลให้เกิดคุณค่าต่างๆ ต่อผู้ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้องการเข้ากรรมจึงมีคุณค่าทางด้านจิตใจ

๒. คุณค่าของการเข้ากรรมในลัทธิด้านสังคม

การเข้ากรรมเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของความเป็นชุมชนสังคมในที่นั้นๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงการมีความร่วมมือกันภายในสังคมทุกส่วนของชุมชนเองไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม เพราะการเข้ากรรมไม่ใช่เรื่องของคนเดียวแต่การเข้ากรรมเป็นการทำเพื่อให้เกิดผลร่วมกันในสังคมซึ่งการเข้ากรรมในลัทธิจะส่งผลต่อสังคมโดยตรงกล่าวคือการเข้ากรรมจะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จำต้องอาศัยร่วมกันในการดำเนินงานของทางศาสนาและชุมชนจึงจะสามารถดำเนินการต่อไปได้เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่ายคือทางด้านศาสนาโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมกับชุมชนคือผู้ช่วยเหลือคอยอุปถัมภ์ซึ่งทั้งสองยอมได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายและให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

๓. ค่าของการเข้ากรรมในลัทธิด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์

คุณค่าอย่างหนึ่งที่ปรากฏในการเข้ากรรมในลัทธิ นอกจากจะเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจหรือการหลอมรวมสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวแล้วคุณค่าอย่างหนึ่งก็คือการพัฒนาสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ให้เกิดขึ้นในที่นั้นๆ เพราะการเข้ากรรมในลัทธิถือว่าการเข้ากรรมเป็นการรวมเอาคนในชุมชนมาเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกันคือการสร้างบุญกุศลการสร้างบุญกุศลที่เป็นรูปธรรมถือว่าเป็นสาระสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่สังคml้านนาโดยการสร้างสิ่งต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างเพื่อประโยชน์ส่วนรวมทั้งสิ้น เช่น การสร้างศาลาในป่าช้า การสร้างถนนเข้าป่าช้าการสร้างห้องน้ำ เชิงตะกอนก่อสร้างกำแพง เป็นต้น

๔. คุณค่าของการเข้ากรรมในลัทธิด้านประเพณี

ประเพณีคือความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผนเป็นพิมพ์เดียวกัน” ซึ่งการเข้ากรรมในลัทธิถือเป็นมิติอย่างหนึ่งของสังคml้านนาที่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเชื่อความศรัทธาก่อนกำเนิดเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าจนมาเป็นประเพณีที่ฝังงอกของสังคม ประเพณีเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดสืบทอดกันมาโดยผ่านพิธีกรรม วัฒนธรรม ทำให้ประเพณีเป็นสิ่งที่ทุกคนได้ยึดถือปฏิบัติด้วยความเลื่อมใสและความศรัทธาการเข้ากรรมถือเป็นประเพณีที่สำคัญของลัทธิ

๕. คุณค่าของการเข้ากรรมในลัทธิด้านความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อคือความพยายามของคนรุ่นก่อนๆ เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเองหรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้างจินตนาการบ้างเพื่อให้ได้คำตอบที่ไม่เป็นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์แต่คนยอมรับแล้วส่งผ่านยังคนรุ่นหลังๆ ความเชื่อมักถูกทำให้ขลังยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรมความเชื่อเป็นนามธรรมเป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนที่ยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่หรือเป็นอยู่โดยมีหลักฐานพยานสนับสนุนอยู่บ้างเมื่อมีความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็พยายามแสดงออกทางกาย ทางวาจา ต่อสิ่งนั้น ทำให้เป็นรูปธรรมจึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญขึ้น พิธีกรรมจะต้องมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วยถ้าไม่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่ใช่พิธีกรรม พิธีกรรมเป็นแบบอย่างของพิธีกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีหรือศาสนาให้กระทำและเพื่อให้มีความขลัง มีความหมาย มีความศักดิ์สิทธิ์

๔. อิทธิพลของการเข้ากรรมในล้านนาที่มีต่อสังคม

ในสังคมต่างๆ ล้วนมีคตินิยมในการประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นกระบวนการที่สามารถขัดเกลาหล่อหลอม และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ได้การเข้ากรรมในล้านนาซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวมหรือเป็นเรื่องของคนในสังคมนั้นที่ดำเนินการร่วมกันทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดการเข้ากรรมเกิดขึ้นซึ่งมิใช่เป็นเรื่องของคนใดคนหนึ่งการเข้ากรรมในล้านนาจึงมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมล้านนาเพราะการเข้ากรรมเป็นกระบวนการวิธีหนึ่งที่สามารถควบคุมสังคมให้ประพฤติปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีเป้าหมายเหมือนกัน มีความเชื่อโดยพื้นฐานเหมือนกัน รูปแบบวิธีในการปฏิบัติคล้ายกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สามารถขัดเกลาคนในสังคมได้ทางหนึ่งและมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมล้านนา

๖.๒.๒ ตานกัวยสลาก

ประเพณีทานกัวยสลากเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน เรื่องมีอยู่ว่ามีนางยักษิณีคนหนึ่งมักจะเบียดเบียน ผู้คนอยู่เสมอ ครั้น ได้ฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนางก็บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในสัจจะที่โหดร้ายก็กลับเป็นผู้เอื้ออารีแก่คนทั่วไปจนผู้คนต่างพากันซาบซึ้งในมิตรไมตรีของนางยักษิณีคนนั้น ถึงกับนำสิ่งของมาแบ่งปันให้ แต่เนื่องจากสิ่งของที่ได้รับมีจำนวนมากนางยักษิณีจึงนำสิ่งของเหล่านั้นมาทำเป็นสลากภัตแล้วให้พระสงฆ์/สามเณร จับสลากด้วยหลักอุปโลกนกรรม คือสิ่งของที่ถวาย มีทั้งของที่มีราคาแพงและมีราคาน้อยแตกต่างกันไปตามแต่โชคของผู้ได้รับการถวายแบบจับสลากของนางยักษิณีจึงนับเป็นครั้งแรกของประเพณีทำบุญสลากภัตในพุทธศาสนา ประเพณีทานกัวยสลาก เป็นการถวายทานโดยไม่เจาะจงผู้รับ จะทำกันตั้งแต่วันเพ็ญเดือน ๑๒ เหนือ(ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ใต้) จนถึงเที่ยงคืน (แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ใต้)

ความสำคัญ ประเพณีทานกัวยสลากเป็นประเพณีในพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างหนึ่งในล้านนาไทยซึ่งสืบเนื่องมาจากค่านิยมที่สืบทอดมาช้านานคือ

๑. ประชาชนว่างจากภารกิจการทำนา

๒. ประชาชนหยุดพักไม่เดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน

๓. พระสงฆ์จำพรรษาอยู่อย่างพร้อมพร้อม

๔. ผลไม้มากและกำลังสุก เช่น ส้มโอ ส้มเกลี้ยง กล้วย อ้อย ฯลฯ

๕. ได้โอกาสสงเคราะห์คนยากจน เป็นสังฆทาน

๖. ถือว่ามีอานิสงส์แรง คนทำบุญจะมีโชคลาภ

๗. มีโอกาสหาเงินและวัสดุบำรุงวัดถวายสลากแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. สลากน้อย หรือ ถวายเล็ก ใช้อุทิศแก่ผู้ตาย หรือเป็นกุศลมากขึ้น ๒. สลากถ้วยใหญ่ หรือสลากโชค หรือเป็นสลากที่บรรจุในถ้วยใหญ่ใช้เป็นมหากุศลสำหรับบุคคลที่มีกำลังศรัทธาและมีเงินทองมาก ทำถวายเพื่อเป็นปัจจัยภยันหน้า ให้มีบุญกุศลมากขึ้น

พิธีกรรมในประเพณีตานถ้วยสลากมี ๒ วัน คือ

๑. ก่อนทำพิธี "ตานถ้วยสลาก" ๑ วัน เรียกว่าวันดาเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเพื่อใส่ในถ้วยสลาก ผู้ชายจะตัดไม้มาจักตอกสลากถ้วย (ชะลอม) ไว้หลายๆใบตามศรัทธาและกำลังทรัพย์ ฝ่ายหญิงจะจัดเตรียมสิ่งของที่จะนำมาบรรจุในถ้วย เช่น ข้าวสาร พริกแห้ง หอม กระเทียม เกลือ กะปิ น้ำปลา ขนม เมียง บุหรี่ ไม้จืดไฟ เทียนไข สีย้อมผ้า ผลไม้ รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ แล้วบรรจุลงในถ้วยสลากที่กรูดด้วยใบตอง ใบหมากผู้หมากเมีย "ใส่ยอด" คือธนบัตร ผูกติดไม้เสียบไว้ในถ้วยให้ส่วนยอดหรือธนบัตร โผล่มาแล้วรวบปากถ้วยสลากตกแต่งด้วยดอกไม้ "ยอด" หรือธนบัตรที่ใส่นั้นไม่จำกัดว่าเป็นจำนวนเท่าใด ส่วนสลากโชคหรือสลากถ้วยใหญ่ของที่นำมาบรรจุในถ้วยเช่นเดียวกับสลากน้อยแต่ปริมาณมากกว่าหรือพิเศษกว่า สมัยก่อนจะทำการเป็นรูปเรือหลังเล็กมีข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วยแกงถ้วยชาม เครื่องนอน เครื่องนุ่งห่ม อาหารสำเร็จรูปใส่ไว้ด้วย มีต้นกล้วย ต้นอ้อยผูกติดไว้ "ยอด" หรือธนบัตรจะใส่มากกว่าสลากน้อย ถ้วยสลากทุกอันต้องมี "เส้นสลาก" ซึ่งทำจากใบลานหรือปัจจุบันใช้กระดาษมาตัดเป็นแผ่นยาวๆ เขียนชื่อเจ้าของไว้ และยังบอกอีกว่าจะอุทิศไปให้ใคร เช่น "สลากข้างซองนี้ หมายถึงผู้ช้ นาย... นาง ขอทานไปถึงกับคนภยันหน้า " หมายถึงถวายทานเพื่อเป็นกุศลแก่ตนเองเมื่อล่วงลับไป และอีกแบบหนึ่ง คือ "สลากข้าวซองนี้ หมายถึงผู้ช้ นาย.....นาง.....ขอทานไปถึงยังนาย/นาง....(ชื่อผู้ตาย) ผู้เป็น.....(ความเกี่ยวข้องกับผู้ที่ให้ทาน) ที่ล่วงลับ ขอให้ไปรอดไปถึงจิมเต๋อ" หมายถึงอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ในวันดาสลาก จะมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงจากหมู่บ้านต่างๆ ที่รู้จักมาร่วมทำบุญ โดยนำเงินหรือผลไม้เช่น กล้วย อ้อย ฯลฯ มาร่วมด้วยและช่วยจัดเตรียมสิ่งของใส่ถ้วยสลาก เจ้าภาพต้องเลี้ยงดูอาหาร เหล้ายาและขนม

๒. วันทานสลาก ชาวบ้านนำถ้วยสลากที่จัดทำแล้วไปวัด และเอา"เส้นสลาก" ทั้งหมดไปรวมกันที่หน้าพระประธานในวิหาร จะมีการฟังเทศน์อย่างน้อย ๑ กัณฑ์ ผู้รวบรวมสลากมักจะเป็นมัคทายก (แก้ววัด) นำเส้นสลากทั้งหมดมารวมกันแล้วแบ่งเส้นสลากทั้งหมด เป็น ๓ ส่วน (กอง) ส่วนหนึ่งเป็นของพระเจ้า (คือของวัด) อีก ๒ ส่วนเฉลี่ยไปตามจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาร่วมในงานทำบุญ หากมีเศษเหลือมักเป็นของพระเจ้า (วัด) ทั้งหมดพระภิกษุสามเณรเมื่อได้ส่วนแบ่งแล้ว จะยัดเอาชัยภูมิแห่งหนึ่งในวัดและออกสลากคือ อ่านชื่อเส้นสลากลดๆ หรือให้ลูกศิษย์(ชะโยม) ที่ได้ตะโกนตามข้อความที่เขียนไว้ในเส้นสลาก หรือเปลี่ยนเป็นคำสั้นๆ เช่น ศรีธธา นายแก้ว นามวงศ์ มีนี่เนื้อ " บางรายจะหิ้ว "ถ้วย" ไปตามหาเส้นสลากของตนตามลานวัดเมื่อพบสลากของตนแล้ว จะเอาสลากของตนถวายพระ พระจะอ่านข้อความในเส้นสลากและอนุโมทนาให้พรแล้วคืนเส้นสลากนั้นให้เจ้าของสลากไป เจ้าของสลากจะนำเส้นสลากไปรวมในวิหาร เมื่อเสร็จแล้วมัคทายกหรือแก้ววัด จะนำเอาเส้นสลากนั้น ไปเผาหรือทิ้งเสีย^๑

๖.๒.๓ ยี่เป็ง (ลอยกระทง)

ประเพณีเดือนยี่ คือ ประเพณีลอยกระทงแบบล้านนาโดยคำว่า ยี่ แปลว่า สอง ส่วน เป็ง แปลว่า เพ็ญ หรือ ค่ำพระจันทร์เต็มดวง ซึ่งหมายถึงประเพณีในวันเพ็ญเดือนสองของชาวล้านนา ซึ่งตรงกับเดือนสิบสองของไทย งานประเพณีจะมีสามวัน วันขึ้นสิบสามค่ำ หรือ วันดา เป็นวันซื้อของเตรียมไปทำบุญที่วัด วันขึ้นสิบสี่ค่ำ จะไปทำบุญกันที่วัด พร้อมทำกระทงใหญ่ไว้ที่วัดและนำของกินมาใส่กระทงเพื่อทำทานให้แก่คนยากจน วันขึ้นสิบห้าค่ำ จะนำกระทงใหญ่ที่วัดและกระทงเล็กส่วนตัวไปลอยในลำน้ำในช่วงวันยี่เป็งจะมีการประดับตกแต่งวัด บ้านเรือน ทำประติมากรรมด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ทางมะพร้าว ดอกไม้ ตุ๊กตารูปประทีป และชักโคมยี่เป็งแบบต่าง ๆ ขึ้นเป็นพุทธบูชา และมีการจุดด้วยประทีป(การจุดผางปะตี๊บ) เพื่อบูชาพระรัตนตรัย และมีการจุดว่าวไฟปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้าเพื่อบูชาพระเกตุแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ตั้งธรรมหลวง

การตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติ ในอดีตเป็นหัวใจหลักของงานยี่เป็ง โดยแบ่งการเทศน์เป็น วันแรกเทศน์ธรรมวัตร วันที่สองเทศน์คาถาพัน ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์เรื่องอื่น ไปเรื่อย ๆ พอถึงวันสุดท้ายก็จะเทศน์ด้วยคัมภีร์ชื่อ มาลัยต้น มาลัยปลาย และอานิสงส์มหาชาติรุ่งขึ้นเวลาเช้ามีดก็จะเริ่มเทศน์มหาชาติตั้งแต่กัณฑ์ทศพรเรื่อยไป จนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งมักจะไป

^๑ มณี พะยอมยงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕).

เสรีฐเอาในเวลาทุ่มเศษ แล้วจะมีการเทศนธรรมพุทธานิเทศกปฐมสมโพธิ สวดมนต์เจ็ดตำนานย่อ
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และสวดพุทธานิเทศ ปัจจุบันนิยมเทศน์จบภายในวันเดียว

การปล่อยว้าว

ว้าว ในภาษาล้านนา หมายถึง เครื่องเล่นชนิดหนึ่งทำด้วยกระดาษ สำหรับปล่อยให้ลอยไป
ตามลม คล้ายกับบอลลูก ตามวัฒนธรรมของล้านนา ในช่วงยี่เป็งจะมีการปล่อยว้าว ๒ แบบ คือ

ว้าวสม (ว้าวลม) หรือ ว้าวคว้น นำกระดาษหลายสี มาทำเป็นถุงรับความร้อนจากคว้นไฟ
ใช้คว้นไฟที่มีความร้อนอัดเข้าไปในตัวว้าว เรียกว่า สมคว้น เพื่อให้พุงให้ลอยขึ้นไปในอากาศได้ มี
๒ ชนิดคือ ว้าวสีแจ่ง คือว้าวทรงสี่เหลี่ยม และ ว้าวมน คือว้าวทรงมน มักจะผูกสายประทัดติดที่หาง
ว้าวและจุดเมื่อปล่อย นิยมปล่อยกันในช่วงกลางวัน

ว้าวไฟ ใช้หลักการเดียวกันกับการทำว้าวสม แต่ใช้กระดาษน้อยกว่า และอาศัยความร้อน
จากลูกไฟที่ผูกติดกับแกนกลาง ทำให้อว้าวลอยขึ้นสู่อากาศ ลูกไฟที่ผูกติดแกนกลางในอดีตนั้น ใช้
ขี้ยาหล่อเป็นแท่ง ปัจจุบันนิยมใช้กระดาษชำระชุบขี้ผึ้งเทียน นิยมจุดในตอนกลางคืน

ปัจจุบันนิยมเรียกหรือเรียกเพราะไม่รู้ตามแบบภาคกลางโดยเรียก ว้าวคว้นหรือว้าวสม ว่า“โคมลอย”
และเรียกว้าวไฟว่า “โคมไฟ” ทั่งๆ ที่โคมแปลว่าเครื่องใช้ที่ให้แสงสว่าง สันนิฐานว่าการปล่อยว้าว
น่าจะเป็นการทำตามแบบของพวกฝรั่งหรือมิชชันนารี ในเมืองเชียงใหม่

โคมยี่เป็ง

ในช่วงก่อนจะถึงวันยี่เป็งจะมีการประดิษฐ์โคมรูปลักษณะต่างๆ (ภาษาล้านนาออกเสียง
โคม ว่า โคม) เพื่อเตรียมใช้ในการจุดดวงประทีปบูชาโดยการแขวนใส่ค้ำง โคมบูชาตามพระธาตุ
เจดีย์แขวนไว้หน้าวิหาร กลางวิหารหรือในปัจจุบันนิยมแขวนประดับตกแต่งตามอาคารบ้านเรือนมี
หลากหลายรูปทรง เช่น โคมรังมดส้ม โคมไห โคมกระจัง โคมดาว โคมกระบอ กโคมเงี้ยว(โคม
เพชร)โคมหูกระต่าย โคมผัด โคมแอม โคมญี่ปุ่น ฯลฯ อีกมากมาย

บอกไฟ

ในช่วงยี่เป็ง สล่าบอกไฟ (ดอกไม้ไฟ) จะมีการจัดเตรียมทำบอกไฟชนิดต่างๆ เพื่อใช้จุด
เป็นพุทธบูชา บูชาพระเกศแก้วจุฬามณี จุดบูชาประกอบพิธีเทศน์มหาชาติหรือตั้งธรรมหลวง และ
เป็นเครื่องเล่นของเด็กๆ บอกไฟที่นิยมจุด ได้แก่ บอกไฟยิง บอกไฟข้าวต้ม บอกไฟดอก บอกไฟ

ดาว บอกไฟพะจี้เบ้า(บอกไฟน้ำคั้น) บอกไฟข้างร่อง บอกไฟเทียน เด็กๆก็มักจะเล่นบอกลบ หรือประทัด หรือจุดมะผาบ และสะโปกเพื่อให้เกิดเสียงดัง

ล่องสะเปา

ในอดีตชาวล้านนาไม่นิยมลอยกระทง แต่นิยมล่องสะเปา หรือไหลเรือสำเภา นิยมทำสะเปากันที่วัด โดยชาวบ้านช่วยกันทำสะเปาเป็นรูปเรือลำใหญ่ วางบนแพไม้ไผ่ และนำสะตวง พร้อมด้วยข้าวของต่างๆ ทั้งหม้อ ไห เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ใส่ลงไปในสะเปา ในช่วงหัวค่ำของวันยี่เป็ง จึงพากันหามสะเปา พร้อมแห่ด้วยฆ้องกลองจากวัดไปลอยที่แม่น้ำ และทำพิธีเวียนทานที่ทำน้ำก่อนปล่อยสะเปาลอยลงไป ขณะที่สะเปาลอยไปได้ระยะหนึ่ง จะมีคนยากจนคอยคัดกรองสะเปากลางแม่น้ำเพื่อนำเอาของอุปโภคต่างๆมาใช้อุปโภคและบริโภคจึงเป็นการบริจาคทานแบบหนึ่ง

ส่วนการลอยกระทง รับมาจากภาคกลางในช่วงหลัง โดยเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เป็นผู้ริเริ่มการลอยกระทงที่เชียงใหม่เป็นคนแรก ในช่วง พ.ศ.๒๔๖๐-๒๔๗๐ โดยจุดเทียนบนกาบมะพร้าวทำเป็นรูปเรือเล็ก หรือรูปหงส์ และใช้ท่อนไม้ป้อทำเป็นรูปเรือ แต่ยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก ต่อมานายทิม โชตนา นายเทศมนตรีเมืองเชียงใหม่ ในช่วง พ.ศ.๒๔๕๐ ได้สนับสนุนการท่องเที่ยว โดยจัดให้มีการลอยกระทงมากขึ้น และมีการจัดงานขึ้นที่ประตูท่าแพ และพุทธสถาน หลังจากนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมการลอยกระทงแบบกรุงเทพฯที่จังหวัดเชียงใหม่ขึ้นอย่างจริงจังและร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่โดยมีการประกวดขบวนกระทงเล็กและขบวนกระทงใหญ่ ต่อมาสมาคมผู้ประกอบการย่านไนท์บาร์ชา ได้จัดประกวดขบวนโคมยี่เป็งขึ้นอีกวันหนึ่งการจัดตกแต่งซุ้มประตูป่า^๒

ก่อนจะถึงวันยี่เป็ง ประมาณ ๑-๒ วัน ชาวล้านนาจะเตรียมจัดตกแต่งประตูบ้านแบบประตูวัด ด้วยซุ้มประตูป่า โดยนำต้นกล้วย ใบมะพร้าว ต้นอ้อย ต้นข่า โคมหูกกระต่าย โคมเงี้ยวหรือโคมชนิดอื่นๆ ดอกตะล่อม(บานไม่รู้โรย) ดอกคำปู้จู้ (ดาวเรือง) ฯลฯ ตกแต่งเป็นซุ้มประตูป่าอย่างงดงาม มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเป็นเครื่องสักการะถวายการต้อนรับพระเวสสันดรในวันยี่เป็ง ครั้งเสด็จออกจากป่าเข้าสู่เมือง ซึ่งปรากฏในเวสสันดรชาดก อันเป็นชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะประสูติเป็นพระพุทธเจ้า พระครูอดุลสีกิตติ์ (ฐานวุฑโฒ) (สัมภามณ, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑) ผู้รู้ด้านประเพณีล้านนากล่าวว่า ในช่วงประเพณีเดือนยี่เป็ง ชาวล้านนานิยมที่จัดเทศนาธรรมเรื่องเวสสันดรชาดกและในกัณฑ์ที่ ๑๓ กัณฑ์สุดท้ายหรือนครกัณฑ์ เป็นการพรรณนาเกี่ยวกับเหตุการณ์หลังจากพระเวสสันดรทรงลาผนวช และทรงเครื่องกษัตริย์เสด็จกลับจากป่าหิมพานต์เพื่อเข้าครอง

^๒ มณี พะยอมขงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕).

นครสีพี ชาวบ้านชาวเมืองต่างดีใจจึงประดับตกแต่งเมืองด้วยซุ้มประตูอย่างงดงาม จากเรื่องราวที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกนี้คนล้านนาจึงจำลองจากเวสสันดรชาดกมาไว้ยังบ้านของตนเอง ด้วยการตกแต่งประดับประดาจำลองเป็นป่าหิมพานต์ และเชื่อว่าถ้าใครตกแต่งซุ้มประตูป่าไฉ่งดงาม อาจทำให้พระเวสสันดรเสด็จหลงเข้ามาในซุ้มประตูป่าที่จำลองเป็นป่าหิมพานต์ภายในบ้านของเรา จะทำให้ได้อานิสงส์อย่างมาก

การสร้างซุ้มประตูป่า นอกจากมีคติความเชื่อ ในเรื่องการต้อนรับการเสด็จกลับจากป่าของพระเวสสันดรแล้ว ยังเป็นซุ้มที่ใช้จุดผางประทีป เพื่อบูชาพระเจ้าห้าพระองค์ โดยจุดไว้ในโคมหุกระต่ายหรือโคมชนิดอื่นๆ ที่ใช้ในการประดับตกแต่ง

๖.๓ เทศกาลและพิธีกรรมในภาคกลาง

๖.๓.๑ วันสารทไทย

วันสารทไทย ถือเป็นประเพณีสำคัญของคนไทยที่ปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนาน มักจะจัดขึ้นในราวเดือนกันยายน-ตุลาคมของทุกปี อีกทั้งยังเป็นวันรวมญาติที่สมาชิกในครอบครัว ร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ติดตามจากบทความนี้

วันสารทไทย คือ วันทำบุญกลางปีของคนไทย ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ ขึ้น ๑๐ บ้างก็นิยมเรียกวันนี้ว่า "วันสารทเดือนสิบ" หรือ "ประเพณีทำบุญเดือนสิบ" โดยในแต่ละภาคจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

- ภาคกลาง : วันสารทไทย
- ภาคใต้ : งานบุญเดือนสิบ, ประเพณีชิงเปรต
- ภาคอีสาน : งานทำบุญข้าวสาก
- ภาคเหนือ : งานตานก๋วยสลาก

ความเป็นมาวันสารทไทย

จากหลักฐานในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เชื่อว่า ประเพณีวันสารทไทยมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ส่วนสาเหตุที่สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียและคติพราหมณ์ เนื่องจากในอดีตช่วงวันสารทที่จัดในเดือน ๑๐ เมื่อเทียบกับช่วงฤดูเก็บเกี่ยวของไทยแล้ว พบว่าเป็นช่วงที่ข้าวยังไม่สุก ไม่ใช่ฤดูเก็บผลผลิตของไทย จึงไม่สามารถทำขนมกระยาสารทขึ้นมาโดยใช้ผลผลิตในช่วงนั้นได้

เมื่อเป็นเช่นนั้น คนไทยจึงตัดแปลงด้วยการนำข้าวสารเก่า ผสมกับถั่วและงา เพื่อใช้ทำขนมกระยาสารท สำหรับบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา และผีसाง ที่คอยปกป้องคุ้มครองแทนนั่นเอง ต่อมาเมื่อคนไทยหันมานับถือศาสนาพุทธ จึงนิยมทำบุญกับพระสงฆ์ เพื่ออุทิศบุญส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษ รวมถึงผู้ตายที่ตกเป็น "เปรต" ให้ได้มีโอกาสมารับส่วนบุญในวันทำบุญสารทเดือนสิบนั่นเอง ซึ่งคนได้จะเรียกวันนี้ว่า "วันทำบุญชิงเปรต" นั่นเอง โดยจะต้องมีการจัดสำหรับอาหาร ผลไม้ ขนม พอง ขนมลา ฯลฯ นำไปทำบุญ เพื่อหวังให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ได้รับผลบุญในช่วงเทศกาลดังกล่าว

ความสำคัญวันสารทไทย

๑) การแสดงความกตัญญูต่อบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่าในช่วงวันสารทเดือนสิบญาติพี่น้องที่ตายจากไปแล้ว แต่ยังคงชดใช้กรรมอยู่ จะได้กลับมาหาครอบครัวเพื่อรับส่วนบุญกุศล

๒) การแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณ แสดงถึงความผูกพันระหว่างบรรพชนที่เสียชีวิตไปแล้ว และลูกหลานญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่

๓) การแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เนื่องจากในช่วงวันสารทไทย คนไทยมักจะนิยมนำขนมกระยาสารท หรือขนมตามประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ไปมอบให้แกกัน

๔) การแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ แม่โพสพ ผีसाง เทวดา (ตามความเชื่อของแต่ละพื้นที่) ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองให้พืชผลการเกษตรได้ผลดี

๕) การเสียสละ ทำบุญ บริจาคทาน ไม่โลภ ไม่ยึดติด อีกทั้งเป็นการอุปลัมภ์คำฐพระพุทธศาสนา อนุรักษ์ประเพณีไทยสืบไป^๓

สำหรับกิจกรรมวันสารทไทยที่คนไทยยึดถือปฏิบัติกันทุกปี คือ การไปวัดทำบุญ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ ด้วยการนำข้าวปลาอาหาร ผลไม้ ขนมตามประเพณี ไปร่วมตักบาตรที่วัด ซึ่งการประกอบพิธีวันสารทไทยในแต่ละพื้นที่ ก็อาจมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

๖.๓.๒ ตักบาตรเทโว

ตักบาตรเทโว หมายถึงการทำบุญตักบาตร ประารภเหตุที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกในวันมหาปวารณา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) คำว่า เทโว เรียกมาจากคำว่า เทโวโรหณะ (เทว+โอโรหณ) ซึ่งแปลว่า การลงจากเทวโลก

^๓ สติต ศิลปะชัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บ.จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘),

ความเดิมมีว่า ในพรรษาที่ ๑ นับแต่วันตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเทศน์โปรดพระพุทธรามรดา ที่ได้กำเนิดเป็นเทพบุตรอยู่ในชั้นดุสิต (สวรรค์ชั้นที่ ๔) โดยลงมาฟังธรรมที่ชั้นดาวดึงส์ (สวรรค์ชั้นที่ ๒) จนบรรลุโสดาปัตติผล (สาเหตุที่พระศาสดาไม่เสด็จไปแสดงธรรมในชั้นดุสิตเพราะเทวดาที่อยู่ในชั้นดาวดึงส์ไม่สามารถขึ้นไปในชั้นดุสิตได้ ด้วยศักดิ์านุภาพที่น้อยกว่า เพื่อให้โอกาสฟังธรรมแก่เทวดาเหล่านั้น) ครั้นถึงวันมหาปวารณา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) จึงเสด็จลงจากเทวโลกที่เมืองสังกัสสนคร ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลกได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลกเมื่อทรงแลดูข้างล่างสถานที่นั้นก็มีเนินอันเดียวกันจนถึงอเวจีมหา นรก ทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียง จักรวาลหลายแสนก็มีเนินเป็นอันเดียวกันเทวดาก็เห็นพวก มนุษย์แม้พวกมนุษย์ก็เห็นเทวดา สัตว์นรกก็เห็นมนุษย์และเทวดา ต่างก็เห็นกันเฉพาะหน้าที่เดียว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเปล่งฉัพพรรณรังสี ขณะที่พระองค์เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์

รุ่งขึ้นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ชาวเมืองจึงพากันทำบุญตักบาตรเป็นการใหญ่เพราะไม่ได้ เห็นพระพุทธเจ้ามาถึง ๑ เดือน การทำบุญตักบาตรในวันนั้นจึงได้ชื่อว่าตักบาตรเทโวโรหณะต่อมา มีการเรียกกร่อนไปเหลือเพียงตักบาตรเทโวเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ในวันนั้นจึงนิยมตักบาตรเทโว กันจนเป็นประเพณีสืบมาตราบเท่าทุกวันนี้

การตักบาตร

วันเทโวโรหณะ หมายถึง วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ มีประเพณีตักบาตรในวันนี้ บางแห่งก็ตักบาตรในวันถัดมา (วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑) การตักบาตรในวันนี้มีลักษณะพิเศษคือ จะอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานบนล้อเลื่อนที่บุษบก (บุษบก หมายถึง เรือขนาดเล็ก มียอด เลื่อนที่ได้) และมีบาตรวางตั้งอยู่ด้านหน้าและจะมีคนลาก ล้อเลื่อนไปอย่างช้าๆ พระสงฆ์ก็จะเดินตามเรียงเป็นแถวส่วนพุทธศาสนิกชนก็จะนั่งเรียงเป็นแถว และนำข้าวต้มลูกโยนมาใส่บาตรซึ่งในบางวัดอาจจะมีการจัดสถานที่เป็นแบบจำลองเหมือนกับที่ พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจริงๆ เมื่อถึงวันเทโวโรหณะ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) หรือวันถัดมา (วัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑) ในที่บางแห่ง พุทธศาสนิกชนนิยมไปทำบุญตักบาตรที่วัด โดยการปฏิบัติคน ดังนี้

เตรียมอาหารในตอนเช้า อาหารที่เตรียมเพื่อตักบาตรเป็นพิเศษในวันนี้ คือ ข้าวต้มมัด และ ข้าวต้มลูกโยน วัดบางวัดอาจจะมีจำลองสถานการณ์วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกชั้นดาวดึงส์ คือ ประชาชนจะนั่งหรือยืนสองฝั่งทางลงจากอุโบสถหรือศาลาให้พระสงฆ์เดินเข้าแถวเรียงลำดับ รับบาตรตรงกลางโดยมีภิกษุเดินอัญเชิญพระพุทธรูปนำหน้าแถวพระสงฆ์

หลังจากตัดบาตรแล้วมีการอาราธนาศีล สมาทานศีลและรักษาศีล พังกรรมและทำสมาธิ ตามโอกาส เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส แผ่เมตตาและกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติ ผู้ล่วงลับ และสรรพสัตว์^๔

๖.๓.๓ โยนบัว

ประเพณีโยนบัวหรือรับบัว เป็นประเพณีของชาวบางพลีที่เริ่มต้นจาก “น้ำใจไมตรี” ที่หยิบยื่นให้กับชาวพระประแดงและชาวอำเภอเมืองสมุทรปราการผ่านการเก็บดอกบัวให้กัน ปีแล้วปีเล่า จนกลายเป็นประเพณีสำคัญของชาวบางพลีมาจนถึงทุกวันนี้ ตามความเชื่อของชาวพุทธ เชื่อกันว่า ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่เข้าไปมีบทบาทสำคัญอยู่หลายๆ ครั้งในพุทธประวัติ และยังเป็นดอกไม้ที่เป็น สัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และความเป็นมงคล ประกอบกับสมัยก่อนในเขตอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการนั้น มีดอกบัวขึ้นอยู่ตามลำคลองเป็นจำนวนมาก ชาวบางพลีจึงเริ่มให้มีประเพณีโยนบัวหรือรับบัวขึ้นหนึ่งวันก่อนวันออกพรรษา ต่างร่วมแรงร่วมใจช่วยกันตกแต่งเรือสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของชาวบางพลี หลวงพ่อโต ล่องไปตามลำคลอง เพื่อรับดอกบัวที่ผู้คนต่างมาขึ้นเรือและพยายาม โยนบัวจากสองฝั่งคลองมาให้ถึงเรือที่ประดิษฐานหลวงพ่อโตด้วยจิตศรัทธา ระหว่างที่ล่องไปก็จะมีเรือขบวนร้องรำทำเพลง สร้างบรรยากาศสนุกสนานไปตลอดเส้นทางที่ขบวนเรือผ่าน

ที่มาของประเพณีโยนบัวหรือรับบัวนั้นมาจากสมัยก่อนย่านบางพลีจะมีดอกบัวขึ้นอยู่ตามลำคลอง ใครที่ต้องการดอกบัวไปบูชาก็จะแวะมาหาดอกบัวในที่แห่งนี้ ครั้งหนึ่งชาวอำเภอพระประแดงและชาวอำเภอเมืองสมุทรปราการต้องการดอกบัวไปบูชาพระคาถาพันและบูชาพระเนื่องในเทศกาลออกพรรษา และที่ๆ มีดอกบัวให้เก็บจำนวนมากก็คือตามลำคลองบางพลีนั่นเอง คนจากสองอำเภอนี้จึงชักชวนกันพายเรือมาตามลำคลองเพื่อเก็บดอกบัว ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ

ชาวบางพลีซึ่งเป็นเจ้าบ้านพอทราบข่าวว่าคนจากสองอำเภอนี้มาเก็บดอกบัวเพื่อไปใช้บูชาพระ เห็นถึงความศรัทธาจึงนัดแนะคนบางพลีออกมาช่วยเก็บดอกบัว พร้อมกับเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงรับรองชาวพระประแดงและชาวสมุทรปราการด้วย เมื่อเรือของชาวพระประแดงและชาวสมุทรปราการผ่านมาถึงหมู่บ้านบางพลีใหญ่ ชาวบางพลีก็เรียกให้แวะรับดอกบัวตามบ้านจากสองฝั่งคลอง ว่ากันว่าการส่งมอบดอกบัวให้กันของชาวบางพลีชาวพระประแดงและชาวอำเภอเมืองสมุทรปราการนั้นเป็นภาพที่งดงาม สุภาพ ส่งและรับด้วยมือและพนมมือตั้งจิตอธิษฐานอนุโมทนาผลบุญร่วมกัน หลังจากนั้นเป็นต้นมาชาวพระประแดง ชาวสมุทรปราการและชาวบางพลียังคง

^๔ จ.ปรีชญ : (นามแฝง), ประเพณีพิธีมงคลของไทย, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๕),

ปฏิบัติเช่นนี้ติดต่อกันมาทุกปีๆ จนกลายเป็นมีการนัดหมายระหว่างกันที่ทุกปีก่อนวันออกพรรษา จะต้องมานัดรับดอกบัวกัน

๖.๔ เทศกาลและพิธีกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ^๕

๖.๔.๑ แห่ผีตาโขน

ประเพณีแห่ผีตาโขนจัดเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญประเพณีใหญ่หรือที่เรียกว่า "งานบุญหลวง" หรือ "บุญชะเหวด" ซึ่งตรงกับเดือน ๗ มีขึ้นที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และจัดเป็นการละเล่นที่ถือเป็นประเพณีทุกปี เกี่ยวโยงกับงานบุญพระเวสหรือเทศน์ มหาชาติ ประจำปีกับพระธาตุศรีสองรัก ปุชนิยมสถานสำคัญของชาวด่านซ้าย เป็นอีกหนึ่งประเพณีที่มีชื่อเสียงและขึ้นชื่อของจังหวัดเลย โดยมีกระบวนการแห่ผีตาโขนโดยแต่งกายคล้ายผีและปีศาจใส่หน้ากากขนาดใหญ่ที่เป็นเอกลักษณ์มีลวดลายที่งดงามแตกต่างกันไปแสดงการละเล่นเต้นรำกันอย่างสนุกสนานในขบวนแห่ที่แห่ยาวไปตามท้องถนน

ต้นกำเนิดผีตาโขนกล่าวกันว่า การแห่ผีตาโขนเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรี จะเดินทางออกจากป่ากลับสู่เมืองบรรดาผีป่าหลายตนและสัตว์นานาชนิดอาลัยรักจึงพาแห่แห่นางผี ตัวผีตน มากับชาวบ้านเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมือง "ผีตามคน" หรือ "ผีตาขน" จนกลายมาเป็น "ผีตาโขน" อย่างในปัจจุบัน

ชนิดของผีตาโขน

ผีตาโขน ในขบวนแห่จะแยกเป็น ๒ ชนิดคือ ผีตาโขนใหญ่และผีตาโขนเล็ก

- ผีตาโขนใหญ่ ทำเป็นหุ่นรูปผีทำจากไม้ไผ่สานมีขนาดใหญ่กว่าคนธรรมดาประมาณ ๒ เท่าประดับตกแต่งรูปร่าง

^๕ ปรีชา พินทอง, สารานุกรม ภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๕).

- ผีตาโขนเล็ก ผีตาโขนเล็กเป็นการละเล่นของเด็กไม่ว่าเด็กเล็กเด็กวัยรุ่นหรือผู้ใหญ่ทั้ง ผู้หญิง ผู้ชาย มีสิทธิ์ทำและเข้าร่วมสนุกได้ทุกคนแต่ผู้หญิงไม่ค่อยเข้าร่วมเพราะเป็นการเล่น ค่อนข้างผาดโผนและซุกซน

การแต่งกายผีตาโขน

ผู้เข้าร่วมในพิธีนี้จะแต่งกายคล้ายผีและปีศาจใส่หน้ากากขนาดใหญ่ทำจากกาบมะพร้าว แกะสลักและสวมศีรษะด้วยการละเล่นผีตาโขนเนื่องจากงานประเพณีผีตาโขนเป็นงานบุญใหญ่ซึ่งเรียกกันว่างานบุญหลวง จัดขึ้นที่วัดโพนชัย อ.ด่านซ้าย โดยมี การละเล่นผีตาโขน มีการเทศน์ มหาชาติมีการทำบุญพระราชกุศลสองรักและงานบุญต่างๆเข้ามาผสมอยู่รวมๆกัน จึงมีการจัดงานกัน ๓ วัน

- วันแรก เริ่มพิธีตอนเช้า ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ น. คณะแสนหรือข้าทาสบริวารของเจ้าพ่อกวนจะ นำอุปกรณ์ มีด ดาบ หอก ฉัตร พานดอกไม้ รูปเทียน ขันห้าขันแปด(พานดอกไม้ ๕ คู่ หรือ ๘ คู่) ถือ เดินนำขบวนไปที่ริมแม่น้ำหมัน เพื่อนิมนต์พระอุปคุตต์ พระผู้มีฤทธิ์มาก และมีกเนรมิตกาย อยู่ในมหาสมุทร เพื่อป้องกันภัยอันตราย และให้ เกิดความสุข สวัสดิ์ เมื่อถึงแล้วผู้อันเชิญต้องกล่าว พระคาถา และให้อีกคนลงไปนั้งมกอนหินใต้น้ำขึ้นมาถามว่า "ไซ้พระอุปคุตต์หรือไม่" ผู้ที่ยืน อยู่บนฝั่งตอบว่า "ไม่ใช่" พออีกคนหินก้อนที่ ๑ ให้ตอบว่า "ใช่" นั้นแหละ พระอุปคุตต์ที่แท้จริง" เมื่อ ได้พระ อุปคุตต์มาแล้ว ก็นำใส่พานแล้วนำขบวนกลับที่หอพระอุปคุตต์ ทำการ ทักขีณาวิภู ๓ รอบ มีการยิงปืนและจุดประทัดซึ่งช่วงเวลานั้นบรรดาผีตาโขนที่นอนหลับหรือ อยู่ตามที่ต่างๆก็จะ มาร่วมขบวนด้วย ความยินดีปรีดา เต็มร่า เข้าจิ้งหะกับเสียงหมากระแวง ซึ่งเป็นกระดิ่งผูกคอไว้ หรือกระดิ่งให้เสียงดัง

- วันที่สอง เป็นพิธีแห่พระเวส ในขบวนประกอบด้วย พระพุทธรูป ๑ องค์ พระสงฆ์ ๔ รูป นั้งบนแคร่หามตามด้วย เจ้าพ่อกวนนั่งอยู่บน กระจบอบังไฟ ท้ายขบวนเป็นเจ้าแม่นางเทียม กับ บริวาร ชาวบ้าน และเหล่าผีตาโขน เดินตามเสด็จไปรอบ เมือง ก่อนตะวันตกดิน สำหรับคนที่เล่น

เป็นผีตาโขนใหญ่ ต้องถอดเครื่องแต่งกายผีตาโขนใหญ่ออก ให้หมดและนำไปทิ้งในแม่น้ำหมัน ห้ามนำเข้าบ้าน เป็นการทิ้งความทุกข์ยากและสิ่งเลวร้ายไป รอจนปีหน้าฟ้าใหม่ แล้วค่อยทำเล่นกันใหม่

- วันที่สาม เป็นการรวมเอางานบุญประเพณีประจำเดือนต่างๆของปีมารวมกันจัดในงานบุญหลวง ประชาชนจะมานั่งฟังเทศน์ มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ที่วัดโพชนชัยเพื่อเป็นการสร้างกุศลและเป็นมงคลแก่ชีวิตแก่ชีวิต

๖.๔.๒ แห่งปราสาทผึ้ง

ประเพณีแห่งปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนครถือเป็นประเพณีงานบุญสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสกลนครประเพณีแห่งปราสาทผึ้งจะจัดขึ้นในช่วงเดือน ๑๑ หรือช่วงออกพรรษาในงานแห่งปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนครชาวบ้านจากทุกหมู่บ้านจะมีการจัดทำปราสาทซึ่งสร้างมาจากขี้ผึ้งเป็นส่วนประกอบหลักจากนั้นจะมีการจัดขบวนแห่อย่างสวยงามอันประกอบไปด้วยการแสดงพื้นบ้านการแต่งกายพื้นเมือง การรำมวยหรือกระท่งการฟ้อนภูไทจากนั้นทุกขบวนแห่ปราสาทผึ้งของแต่ละหมู่บ้านจะนำปราสาทผึ้งไปทอดถวาย ณ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหารประเพณีแห่งปราสาทผึ้งเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาเป็นเวลานานในภาคอีสานแต่จะเป็นที่รู้จักมากและแพร่หลายในพื้นที่จังหวัดสกลนคร โดยมีจุดประสงค์ของประเพณีที่เกี่ยวข้องกันระหว่างความเชื่อในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ และการทำบุญใหญ่ในช่วงออกพรรษาซึ่งเป็นงานบุญที่มีความเชื่อกันอย่างแพร่หลายว่าจะได้รับอานิสงส์มาก

งานประเพณีแห่งปราสาทผึ้งมีความใกล้ชิดกับงานบุญแจกข้าวของคนภาคอีสานซึ่งจะมีในช่วงเดือน ๑๑ หรือช่วงออกพรรษา หรือที่รู้จักกันในฐานะของงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายของชาวอีสานเนื่องจากในงานทำบุญแจกข้าวเป็นงานบุญใหญ่ที่มีการจัดขึ้นในช่วงออกพรรษา ในงานประเพณีแจกข้าวนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านจะออกมาช่วยกันจัดงานบุญ ในงานบุญนั้นจะมีการจัดทำห่อผึ้ง เป็นทรงตะลุ่มขึ้น โครงด้วยไม้ไผ่จักดอกเพื่อยึด โครง มีการแทงหยวกประดับห่อผึ้ง และมีการใช้ขี้ผึ้งหล่อในแม่พิมพ์ นิยมทำให้เป็นรูปทรงของดอกไม้จึงเรียกถูกเรียกว่าดอกผึ้ง เพื่อนำมาประดับตกแต่งในห่อผึ้ง

การทำปราสาทผึ้งส่วนมากในอีสานนิยมทำกันมาแต่โบราณด้วยเหตุผลหรือคติที่ว่า ๑) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ๒) เพื่อตั้งความปรารถนาไว้หากเกิดในภพมนุษย์ขอให้มีการปราสาทราชมณเฑียรอาศัยอยู่ด้วยความมั่งมีศรีสุขถ้าเกิดในสวรรค์ขอให้มีการปราสาทอันสวยงามมีนางฟ้าแวดล้อมเป็นบริวารจำนวนมาก ๓) เพื่อรวมพลังสามัคคีในงานบุญร่วมกันพบปะสนทนากันล้นที่พี่น้อง ๔) เพื่อเป็นการประกาศหลักศีลธรรมทางบุญทางกุศลให้ปรากฏ

นอกจากงานบุญแจกข้าวแล้วประเพณีแห่ปราสาทผึ้งในจังหวัดสกลนครยังมีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในวันออกพรรษาหรือวันเทโวโรหนะว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากการแสดงธรรมแก่พระพุทธมารดาในสวรรค์ก่อนที่จะเสด็จลงมายังโลกมนุษย์พระองค์ได้พิจารณาโลกทั้งสามอัน ได้แก่ มนุษย์โลก เทวโลกและยมโลกจะสามารถมองเห็นความเป็นอยู่ซึ่งกันและกันในวันนี้และด้วยพุทธานุภาพของพระองค์จะทำให้ได้เห็นหอผึ้งที่ชาวบ้านในมาถวายในงานบุญวันออกพรรษานี้

การจัดสร้างปราสาทผึ้งที่เป็นจุดเด่นของงานแห่ปราสาทผึ้งของจังหวัดสกลนครนั้น ได้มีการพัฒนารูปแบบการสร้างซึ่งมีพื้นฐานมากจากการจัดทำห่อผึ้งในสมัยก่อนให้มีความวิจิตรตระการและสวยงามมากขึ้น โดยการจัดทำปราสาทผึ้งของแต่ละหมู่บ้านนั้น จะกินเวลาร่วมสามเดือนเป็นอย่างต่ำ มีการจัดการวางแผนการสร้างโดยอาศัยองค์ความรู้ในศาสตร์และศิลป์ต่างๆ ที่สืบทอดกันมา ขั้นตอนการดำเนินงานนั้นจะเริ่มจากการวางแผนขึ้น โครงไม้ในการสร้างโดยช่างไม้ที่มีฝีมือสูงจากนั้นก็ทำการออกแบบลวดลายและสีของปราสาท และเข้าสู่ขั้นตอนการหล่อขี้ผึ้งตามที่ได้วางแผนไว้ โดยทำการหล่อในแม่พิมพ์เพื่อให้ได้ลวดลายที่ต้องการ จากนั้นก็นำขี้ผึ้งที่หล่อเอาไว้มาประกอบเข้าด้วยกันด้วยการเชื่อม หรือยึดด้วยเข็มหมุด และสุดท้ายก็คือขั้นตอนการตกแต่งปราสาทผึ้งก็ถือเป็นอันเสร็จสิ้น

ประเพณีแห่ปราสาทผึ้งของชาวสกลนครนับเป็นประเพณีที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จึงทำให้เกิดพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของพิธีการต่างๆ ตามช่วงเวลา อาจจะมีการแตกต่างกันในการปฏิบัติของแต่ละพื้นที่อยู่เล็กน้อยอันเป็นผลมาจากความเชื่อและวัฒนธรรมย่อยในแต่ละพื้นที่นั้นอย่างไรก็ตามประเพณีแห่ปราสาทผึ้งของชาวสกลนครก็มีสัญลักษณ์ทางประเพณีที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเหตุการณ์ในลักษณะของการสร้างสิ่งแทนช่วงเวลาหรือเหตุการณ์หนึ่งซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อและวัฒนธรรมหลักของสังคม

๖.๔.๓ บุญพะเหวด

บุญพะเหวด หรือบุญพระเวส หมายถึง บุญพระเวสสันดร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญมหาชาติ ชาวอีสานจะนิยมจัดขึ้นในเดือนสี่ (ช่วงเดือนมีนาคม) เป็นบุญประจำปีในฮีตสิบสอง ดังที่ปราชญ์อีสานได้ประพันธ์ผญา (บทกลอน) เกี่ยวกับการทำบุญในช่วงเดือนสามและเดือนสี่ไว้ว่า “ถึงเมื่อเดือนสามคือยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ดกเมื่อเดือนสี่คือยจวน้อยเทศน์มัทรี” แปลว่าเมื่อถึงเดือนสามพระภิกษุสามเณรจะรอชาวบ้านทำบุญข้าวจีและเมื่อถึงเดือนสี่(ช่วงเดือนมีนาคม) สามเณรเทศน์กัณฑ์มัทรีในงานบุญมหาชาติ บุญพะเหวดของชาวอีสานถือเป็นงานบุญสำคัญ ชาวบ้านจะจัดให้มี

พิธีอย่างใหญ่โต งานบุญต่อเนื่องกัน ๒-๓ วัน มูลเหตุที่มีการทำบุญมีคติความเชื่อมาจากเรื่องพระมาลัยสูตร

งานบุญพะเหวดของชาวอีสานจะจัดอยู่ ๒ วันคือ ๑.เมื่อโฮม(วันรวม) โดยในตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร ช่วงบ่ายมีการอัญเชิญพระอุปคุตจากสระหรือหนองน้ำใกล้หมู่บ้านมาประดิษฐาน ณ หอที่ตั้งไว้ มีขบวนแห่อัญเชิญพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมด้วยกัณหาและชาลีเข้าเมือง บางท้องถิ่นจัดใหญ่โตมีช้างประกอบขบวนแห่อย่างเอิกเกริก ส่วนชาวบ้านจะเก็บดอกไม้ตามป่าโคกเพื่อมาบูชาพระ เข้าร่วมขบวนแห่มีคนตริกลองยาวเล่นอย่างสนุกสนาน เมื่อมาถึงศาลาโรงธรรมก็ร่วมกันฟังเทศน์พระมาลัยหมื่นพระมาลัยแสน บางท้องถิ่นมีมหรสพสมโภชไปตลอดทั้งคืน ๒. มื่องัน (วันเทศน์) ตอนเช้าตรู่เวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น. มีการแห่ข้าวพันก้อนที่ชาวบ้านทำจากข้าวเหนียวปั้นให้เป็นลูกกลมขนาดเท่าหัวแม่มือจำนวน ๑๐๐๐ ก้อน (เป็นคติการบูชาคาถา ๑๐๐๐ พันคาถาในเรื่องพระเวสสันดรชาดก) นำมาแห่รอบศาลาโรงธรรม ๓ รอบแต่ละรอบก็นำข้าวพันก้อนวางไว้ตามขันกะย่องที่ผูกไว้ต้นเสาธงพะเหวดให้ครบทั้ง ๘ ทิศ

จากนั้นพระภิกษุสามเณรก็จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์สังกาส คือการบอกศักราช กล่าวถึงอายุกาลของพระพุทธศาสนาที่ล่วงมาตามลำดับ ต่อมาเป็นการเทศน์พระเวสสันดรชาดกเริ่มกัณฑ์แรกคือกัณฑ์ทศพร เรียงตามลำดับกัณฑ์ไปเรื่อยๆ ตลอดทั้งวันจนถึงนครกัณฑ์เป็นกัณฑ์สุดท้าย

การเทศน์ของพระภิกษุสามเณรมี ๒ ลักษณะคือ ๑.เทศน์แบบอ่านหนังสือหรือเทศน์ธรรมดาเป็นทำนองคล้ายกับการสวดขวัณของอีสานมีหลายทำนองตามความถนัดของพระผู้เทศน์ เช่น ทำนองกาเดินก้อน ทำนองช้างเทียมแม่ ๒. เทศน์เล่นเสียงยาวๆหรือเรียกว่าเทศน์แห่ พระผู้เทศน์มีการเล่นลูกคอกและทำเสียงสูงต่ำ เพื่อให้เกิดความไพเราะ ส่วนญาติโยมที่นั่งฟังเทศน์ เมื่อพระภิกษุสามเณรที่ตนรับเป็นเจ้าของกัณฑ์ขึ้นเทศน์ เจ้าภาพก็จุดเทียนบูชาคาถา หวานข้าวตอก ข้าวสาร ในช่วงเวลาที่พระภิกษุสามเณรกำลังเทศน์อยู่นั้น ถ้าพระผู้เทศน์เสียงดี ญาติโยมชาวบ้านก็จะถวายปัจจัยพิเศษเพิ่มเติมเรียกว่า “แกมสมการ” และช่วงเย็นมีการแห่ กัณฑ์จบ กัณฑ์หลอน

กัณฑ์จอบ คือต้นดอกไม้เงินกัณฑ์พิเศษที่เจ้าของกัณฑ์เจาะจงจะนำไปถวายพระผู้เทศน์รูปใดรูปหนึ่งโดยเฉพาะ จึงเรียกว่ากัณฑ์จอบ (จอบ หมายถึง แอบดู) เมื่อเวลาที่จะนำไปถวายเจ้าภาพ ต้องไปแอบดูให้รู้แน่เสียก่อนว่า พระที่กำลังเทศน์อยู่นั้นคือพระที่เจ้าภาพศรัทธาหรือไม่ ถ้าใช่จึงแห่ต้นกัณฑ์จอบเข้าไปยังอาราม เมื่อเทศน์เสร็จก็นิมนต์ลงมารับถวาย

ส่วนกัณฑ์หลอน คือต้นดอกไม้เงินที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำขึ้นด้วยศรัทธา จากคุ้มต่างๆ ภายในหมู่บ้านไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะถวายแต่พระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ทั้งต้นกัณฑ์จอบ กัณฑ์หลอนมีการแห่ด้วยวงกลองยาวพิณแคน ผู้ร่วมขบวนเพื่อนรำอย่างสนุกสนาน เมื่อนำไปถึงอารามพระหรือสามเณรรูปใดกำลังเทศน์อยู่ เมื่อท่านเทศน์จบก็นิมนต์มารับกัณฑ์หลอนต้นนั้น พระเณรรูปใดหากถูกกัณฑ์หลอนถือว่า โชคดี เพราะกัณฑ์หลอนมีปัจจัยมาก ดังผญาอีสานว่า “ถือกัณฑ์หลอน มันชิววยข้าวต้ม” แปลว่า ถ้าได้รับถวายกัณฑ์หลอนจะรวยข้าวต้มที่มาพร้อมกับต้นกัณฑ์หลอน

ในปัจจุบันประเพณีบุญชะงวดของภาคอีสานนิยมทำกันทุกหมู่บ้านเป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านและเป็นการถวายเป็นบุญพระพุทธศาสนาไปอีกทางหนึ่งด้วยรวมถึงจังหวัดร้อยเอ็ดที่จัดงานบุญชะงวดเป็นงานบุญใหญ่ประจำจังหวัด โดยมีคำที่ชาวร้อยเอ็ดพูดติดปากว่า “ไปกินข้าวปุ้น(ขนมจีน)เอาบุญชะงวด ฟังเทศน์มหาชาติ”งานบุญจัดขึ้นที่บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์และบึงพลาญชัย ตรงกับวันศุกร์ วันเสาร์ วันอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคมของทุกปี ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๔ ในงานประกอบด้วยขบวนแห่ ๑๓ กัณฑ์ มีการตกแต่งขบวนแห่อย่างสวยงามตามเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรชาดก มีการจัดซุ้ม โรงทานข้าวปุ้น(ขนมจีน)ของประชาชน ห้างร้าน หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ ใ้วัดคอยบริการแก่ผู้มาร่วมงานที่สามารถรับประทานกันได้ อย่างเต็มอิ่ม และมีการแห่กัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนของละคุ้ม หน่วยงานราชการ ภาครัฐและเอกชน อย่างยิ่งใหญ่ รวมเงินที่ได้ไปละหลายแสนบาท

๖.๕ เทศกาลและพิธีกรรมในภาคใต้

๖.๕.๑ สารทเดือนสิบ

ประเพณีสารทเดือนสิบเป็นประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ตรงกับวันสิ้นเดือน ๑๐ หรือ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ซึ่งเป็นช่วงที่พืชพันธุ์ธัญญาหารกำลังออกดอกออกผล

ความเป็นมา พิธีสารทมีต้นกำเนิดมาจากพิธีของพราหมณ์เมื่อชวานาเก็บเกี่ยวรวงข้าวสาธิตอันเป็นผลผลิตแรก จะนำมาทำเป็นข้าวมธุปายาสและยาสูบเพื่อเลี้ยงพราหมณ์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา และเพื่อเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปต่อมาเมื่อคนเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาจึงนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติด้วยงานบุญประเพณีของคนภาคใต้โดยเฉพาะชาวนครศรีธรรมราชที่ได้รับอิทธิพลด้านความเชื่อมาจากทางศาสนาพราหมณ์โดยมีการผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วซึ่งเชื่อว่าจะได้รับการปล่อยตัวมาจากภูมินรกที่ตนต้องจองจำอยู่เนื่องจากผลกรรมที่ตนได้เคยก่อไว้ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่โดยจะเริ่มปล่อยตัวจากภูมินรกในทุกวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๐ เพื่อมายังโลกมนุษย์ มีจุดประสงค์เพื่อให้มาขอส่วนบุญส่วนกุศลจากลูกหลานญาติพี่น้องที่ได้เตรียมการอุทิศไว้ให้เป็นการแสดงความกตัญญูแก่ผู้ล่วงลับ หลังจากนั้นก็จะกลับไปยังภูมินรก ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐

วันสารทเป็นวันที่ตรงกันข้ามกับวันสงกรานต์ ถ้าวันสงกรานต์เป็นแสงสว่าง วันสารทก็คือความมืด ถ้าวันสงกรานต์คือดวงอาทิตย์ วันสารทก็คือพระจันทร์ วันสงกรานต์ถือว่าเป็นวันที่โลกเข้าสู่ราศีเมษเป็นวันแรก และราศีเมษเป็นราศีที่โลกเข้าใกล้ดวงอาทิตย์มากที่สุด (โลกโคจรเป็นวงรี) เป็นช่วงที่โลกออกห่างดวงอาทิตย์มากที่สุด โดยถ้านับจากวันสงกรานต์จนถึงวันสารทจะเป็นเวลาประมาณหกเดือนพอดี โดยจะเอาช่วงเวลาทางจันทรคติคือแรม ๑๕ ค่ำ (หรือ ๑๔) ซึ่งเป็นเดือนดับ ซึ่งเป็นเวลาที่โลกมืดมิดที่สุด ความเชื่อของคนโบราณในแถบภูมิภาคนี้ จึงถือว่าเป็นเวลาที่วิญญาณกลับจากนรก ญาติพี่น้องจึงควรทำบุญ เพื่อแผ่ส่วนกุศลไปให้ ถ้าผู้ล่วงลับได้รับส่วนบุญได้อิ่มท้องก็จะให้พร ถ้าไม่มีใครทำบุญไปให้ก็จะเสียใจบางที่อาจโกรธและสาปแช่ง จนถือเป็นวันรวมญาติ วันบูชาบรรพบุรุษ ใครไม่ร่วมจะโดนดูถูกว่าอกตัญญู วันสงกรานต์นับตามสุริยคติ วันสารทจะนับตามจันทรคติ^๖

การจัดห่มรับ

^๖ จีรวรรณ วรชาติ, สารานุกรมวัฒนธรรมราช ฉบับพิเศษ “เดือนสิบ ๔๔”, (กรุงเทพมหานคร : อติสัน เพรส โปรดักส์, ม.ป.ป.)

เมื่อถึงวันแรม ๑๕ ค่ำเดือนสิบ ซึ่งเรียกกันว่า "วันหลองหุ้รับ" แต่ละครอบครัวจะร่วมกันนำข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ มาจัดเป็นหุ้รับ การจัดหุ้รับนั้น ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนจะจัดเป็นรูปแบบใดก็ได้ แต่ลำดับการจัดของลงหุ้รับจะเหมือนๆ กัน คือ เริ่มต้นจะนำกระบุง กระจาด ถาด หรือกะละมังมาเป็นภาชนะแล้วรองกันด้วยข้าวสารตามด้วยกระเทียม พริก เกลือ น้ำตา และเครื่องปรุงอาหารที่จำเป็น ต่อไปก็ใส่ของจำพวกอาหารแห้ง เช่น ปลาเค็ม ผักผลไม้ที่เก็บไว้ได้นาน เช่น พักทอง มะพร้าว ขมิ้น ลางสาด เงาะ ลองกอง ข่า ตะไคร้ ฯลฯ จากนั้นก็ใส่ของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำมันมะพร้าว ไม้ขีด หม้อ กระทะ ถ้วยชาม เข็ม-ด้าย และเครื่องเขียนหมากสุดท้ายใส่สิ่งที่สำคัญที่สุดของหุ้รับ คือ ขน ๕ อย่าง ซึ่งขนแต่ละอย่างล้วนมีความหมายที่ต่างกันได้แก่ ขนมพอง เป็นสัญลักษณ์แทนแพ สำหรับผู้ล่องลัดใช้ล่องข้ามห้วงมหรรณพ ขนมลาแทนเครื่องนุ่งห่ม ขนมงหรือขนมไข่ปลา แทนเครื่องประดับ ขนมศิชา แทนเงินเบี้ยสำหรับใช้สอย ขนมบ้า แทนสะบ้าใช้เล่น ในกรณีที่มีขน ๖ อย่าง จะเพิ่มขนมลาถอยมัน ซึ่งใช้แทนฟูกหมอน

การยกหุ้รับ

ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ ซึ่งเป็นวันยกหุ้รับ ต่างก็จะนำหุ้รับพร้อมภัตตาหารไปวัด โดยแต่ละคนจะแต่งตัวอย่างสะอาดและสวยงาม เพราะถือเป็นการทำบุญครั้งสำคัญ วัดที่ไปมักจะเป็นวัดใกล้บ้านหรือการยกหุ้รับไปวัดอาจต่างครอบครัวต่างไปหรืออาจจัดเป็นขบวนแห่ทั้งนี้เพื่อต้องการความสนุก วัดบางแห่งอาจจะจัดให้มีการประกวด หุ้รับ ในส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นจะจัดให้มีขบวนแห่หุ้รับอย่างยิ่งใหญ่ตระการตาในงานเดือนสิบของทุกปีโดยมีองค์กรทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนต่างส่งหุ้รับของตนเข้าร่วมขบวนแห่และร่วมการประกวดซึ่งในช่วงเทศกาลนี้สามารถดูใจนักท่องเที่ยวให้มาท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราชมากยิ่งขึ้น

เมื่อขบวนแห่หุ้รับมาถึงวัดแล้ว ก็จะร่วมกันถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้วจะร่วมกัน "ตั้งเปรต" เพื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่องลัดไปแล้ว ในอดีตมักตั้งเปรตบริเวณโคนต้นไม้หรือบริเวณกำแพงวัดแต่ปัจจุบันนิยมตั้งบน "หลาเปรต" หรือร้านเปรตโดยอาหารที่จะตั้งนั้น

จะเป็นขนม ๕ อย่างหรือ ๖ อย่างดังกล่าวข้างต้นรวมถึงอาหารอื่นๆ ที่บรรพชนชื่นชอบเมื่อตั้งเปรตเสร็จพระสงฆ์จะสวดบังสุกุล โดยจับสายสิญจน์ที่ผูกไว้กับหลาเปรตเมื่อพิธีสงฆ์เสร็จสิ้นผู้คนจะร่วมกัน"ชิงเปรต"โดยการแย่งชิงอาหารบนหลาเปรต ทั้งนี้นอกจากเพื่อความสนุกสนานแล้วยังมีความเชื่อว่าหากใครได้กินอาหารบนหลาเปรตจะได้รับกุศลแรง เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

๖.๕.๒ ชิงเปรต

ชิงเปรต เป็นประเพณีของภาคใต้ที่ทำการในวันสารทเดือนสิบเป็นประเพณีเมืองมนุษย์๑๕ วัน โดยมาในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ซึ่งถือว่าเป็นวัน "รับเปรต" หรือ วันสารทเล็ก ลูกหลานต้องเตรียมขนมมาเลี้ยงคูให้อิ่มหมีพื้มันและฝากกลับเมืองเปรต ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ นั้นคือวัน "ส่งเปรต" กลับคืนเมือง เรียกกันว่า วันสารทใหญ่

ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนยืนยันว่า การชิงเปรตไม่เป็นความอัปมงคลแก่ผู้ชิงเปรตแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกลับถือว่าเป็นการได้บุญ เพราะเชื่อกันว่าหากลูกหลานของเปรตใดชิงได้ เปรตคนนั้นย่อมได้รับส่วนบุญส่วนกุศลนั้น

ภาคเหนือ เรียกว่า ประเพณีตานก๋วยสลาก ถือเป็นปฏิบัติกันในช่วงกลางพรรษา คือตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ (ประมาณปลายเดือนสิงหาคม) เป็นต้นไป จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่เหนือ ประมาณเดือนพฤศจิกายน ประเพณีตานก๋วยสลากนั้น เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์โดยการจัดเตรียมก๋วย (หรือชะลอมขนาดเล็ก) ที่สานด้วยไม้ไผ่บรรจุอาหารแห้ง อาหารคาวหวาน เครื่องใช้ที่จำเป็น

ภาคกลาง การทำบุญเดือน ๑๐ ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ประมาณปลายเดือนกันยายน-ตุลาคม มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ตามที่ปรากฏหลักฐานในหนังสือของนางนพมาศเนื่องจากศาสนาพราหมณ์เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทย คนไทยจึงรับประเพณีมาจากศาสนาพราหมณ์ สำหรับขนมที่นิยมนำมาทำบุญวันสารทไทยนั้น ประกอบด้วยขนมกระยาสารท

คนไทยเชื้อสายลาว ประเพณีสารทเดือนสิบของคนไทยเชื้อสายลาว เรียก การทำบุญข้าวสาก ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันที่พระยายม เปิดขุมนรกให้สัตว์นรกได้มารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษยโลก ตั้งแต่เที่ยงคืนถึง วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ไปจนถึงเที่ยงคืน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ บางท้องถิ่นจะจัดให้มีการถวายทานรักษาศีล เพื่อเป็นอุทิศส่วนบุญไปให้เหล่าปวงญาติที่ตายไปแล้ว นอกจากนี้ยังจัดให้มีการฟังเทศน์ตลอดทั้งวัน เป็นเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่น เช่นเรื่องมโหสถ เรื่องพระเจ้าสิบชาติ เรื่องท้าวท้าวคำคำเป็นต้น

คนไทยเชื้อสายเขมร ประเพณีสารทเดือนสิบของคนไทยเชื้อสายเขมร หรือเรียกว่า แซน โถงดา ประกอบพิธีกรรมจะตรงกับวันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ของทุกปี

๖.๕.๓ ลากพระ/ชักพระ

ประเพณีชักพระเป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวลำปาง ซึ่งเป็นประเพณีทำบุญในวันออกพรรษา ซึ่งตรงกับ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเชื่อกันว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า เสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระมารดา เมื่อครบพรรษาจึงเสด็จมายัง โลกมนุษย์ พุทธศาสนิกชนจึงมารอรับเสด็จ แล้วอัญเชิญพระพุทธ เจ้าขึ้นประทับบน บุษบกแล้วแห่ไปรอบเมือง

ประวัติความเป็นมา ประเพณีชักพระเป็นประเพณีที่พราหมณ์ศาสนิกชนและพุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบต่อกันมา สันนิษฐานว่าประเพณีนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดีย ที่นิยมเอา เทวรูปออกแห่ใน โอกาสต่าง ๆ ต่อมาพุทธศาสนิกชนได้นำเอาคติความเชื่อดังกล่าวมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ประเพณีชักพระเล่ากันเป็นเชิงพุทธตำนาน ว่า หลังจากพระพุทธองค์ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ปราบเดียรถีย์ ณ ป่ามะม่วง กรุงสาวัตถี แล้วได้เสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา ซึ่งขณะนั้นทรงจุติเป็นมหายาเยท สถิตอยู่ ณ คูสิตเทพพิภพตลอดพรรษา พระพุทธองค์ทรงประกาศพระคุณของมารดาแก่เทวสมาคมและแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา ๗ คัมภีร์ จนพระมหายาเยทและเทพยดา ในเทวสมาคมบรรลุนิเวศน์กันหมด ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันสุดท้ายของพรรษา พระพุทธองค์ได้เสด็จกลับมนุษย์โลกทางบันไดทิพย์ที่พระอินทร์นิรมิตถวาย บันไดนี้ทอดจากภูเขาสิเนนุราชที่ตั้งสวรรค์ ชั้นดุสิตมายังประตูนครสังกัสสะ ประกอบด้วยบันไดทอง บันไดเงินและบันไดแก้ว บันไดทองนั้นสำหรับเทพยดา มาส่งเสด็จอยู่เบื้องขวาของพระพุทธองค์ บันไดเงินสำหรับพรหมมาส่งเสด็จอยู่เบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ และบันไดแก้วสำหรับพระพุทธองค์อยู่ตรงกลาง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึง ประตูนครสังกัสสะตอนเช้าตรู่ของวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษานั้น พุทธศาสนิกชนที่ทราบกำหนดการเสด็จกลับของพระพุทธองค์จากพระโมคคัลลานได้มารอรับเสด็จ อย่างเนืองแน่นพร้อมกับเตรียมภัตตาหารไปถวายด้วย แต่เนื่องจากพุทธศาสนิกชนที่มารอรับเสด็จมีเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถจะเข้าไปถวายภัตตาหารถึงพระพุทธองค์ได้ทั่วทุกคน จึงจำเป็นต้องเอาภัตตาหารห่อใบไม้ส่งต่อ ๆ กันเข้าไปถวายส่วนคนที่อยู่ไกลออกไปมาก ๆ จะส่งต่อ ๆ กันก็ไม่ทันใจ จึงใช้วิธีห่อภัตตาหารด้วยใบไม้โยนไปบ้าง ปาบ้าง เข้าไปถวายเป็น ที่โกลาหล โดยถือว่าเป็นการถวายที่ตั้งใจด้วยความบริสุทธิ์ด้วยแรงอธิษฐานและอภินิหารแห่งพระพุทธองค์ ภัตตาหาร

เหล่านั้น ไปตกในบาตรของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น เหตุนี้จึงเกิด ประเพณี "ห่อต้ม" "ห่อปัด" ขึ้น เพื่อเป็นการแสดงถึงความปิติยินดีที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์ พุทธศาสนิกชน ได้อัญเชิญพระพุทธองค์ขึ้นประทับบนบุษบกที่เตรียมไว้ แล้วแห่แหนกันไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ ครั้นเลยพุทธกาลมาแล้วและเมื่อมีพระพุทธรูปขึ้น พุทธศาสนิกชนจึงนำเอาพระพุทธรูปยกแห่แหน สมมติแทนพระพุทธองค์

เรือพระ

เรือพระ คือ รถหรือล้อเลื่อนที่ประดับตกแต่งให้เป็นรูปเรือแล้ววางบุษบก ซึ่งภาษาพื้นเมืองของภาคใต้เรียกว่า "นม" หรือ "นมพระ" ขอดบุษบก เรียกว่า "ขอดนม" ใช้สำหรับอาราธนาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานแล้วลากในวันออกพรรษา ลากพระทางน้ำ เรียกว่า "เรือพระน้ำ" ส่วนลากพระทางบก เรียกว่า "เรือพระบก" สมัยก่อนจะทำเป็นรูปเรือ ให้คล้ายเรือจริง ๆ และต้องทำให้มีน้ำหนักน้อยที่สุด จึงใช้ไม้ไผ่สานมาตกแต่งส่วนที่เป็นแคมเรือและหัวท้ายเรือคงทำให้แน่นอนหาทางค้ำหัวและท้ายทำนองคล้ายหัวและท้ายเรือ แล้วตกแต่งเป็นรูปพญานาค ใช้กระดาษสีเงินสีทองทำเป็นเกล็ดนาค กลางลำตัวพญานาคทำเป็นร้านสูงราว ๑.๕ เมตร เรียกว่า "ร้านม้า" ส่วนที่สำคัญที่สุด คือ บุษบก ซึ่งแต่ละที่จะมีเทคนิคการออกแบบบุษบก มีการประดิษประคองอย่างมาก หลังคาบุษบกนิยมทำเป็นรูปจตุรมุข ตกแต่งด้วยหางหงส์ ซ่อฟ้า ใบระกา และทวยครุฑต้องเตรียม "แทงต้ม" เตรียมหาในกระท้อ และข้าวสารข้าวเหนียวเพื่อนำไปทำขนมต้ม "แขวนเรือพระ"

การอัญเชิญพระลากขึ้นประดิษฐานบนบุษบก

พระลาก คือ พระพุทธรูปขึ้น แต่ที่นิยม คือ พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ พุทธบริษัทจะสรงน้ำพระและเปลี่ยนจีวร แล้วอัญเชิญขึ้นบนบุษบก แล้วพระสงฆ์จะเทศนา เรื่อง การเสด็จไปดาวดึงส์ของพระพุทธเจ้า ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ในตอนเช้ามีคชาบ้านจะมาตักบาตรหน้านมพระ เรียกว่า "ตักบาตรหน้าล้อ" แล้วอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน บนนมพระ

ลากพระบก

ใช้เชือกแบ่งผูกเป็น ๒ สาย เป็นสายผู้หญิงและสายผู้ชาย ใช้โพน ฆ้อง ระฆัง เป็นเครื่องตีให้จังหวะในการลากพระ คนลากจะเบียดเสียดกันสนุกสนานและประสาน เสียงร้องบทลากพระเพื่อผ่อนแรง ตัวอย่างบทร้องที่ใช้ลากพระ คือ อีสาระพา เฮโล เฮโล ไอ้ไทรกลมกลม หัวนมสาวสาว ไอ้ไทรยาวยาว สาวสาวชอบใจ

สรูปท้ายบท

การศึกษาเกี่ยวกับเทศกาลและประเพณีท้องถิ่นของแต่ละภาคในประเทศไทยตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลและพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น ยังมีเทศกาลและพิธีกรรมอยู่อีกมากมายที่อยู่แต่ละท้องถิ่น ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และประโยชน์อย่างมากที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และสืบทอดต่อเนื่องมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ถ้าหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่ามีความสำคัญ สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้และตระหนักในคุณค่า จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนไทยควรที่จะอนุรักษ์ทำนุบำรุงดูแลให้เป็นสิ่งที่ดำรงและคงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป

DO NOT COPY

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นิสิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. การปฏิบัติตนตามเทศกาลและพิธีกรรมในภาคต่าง ๆ ที่ตนเองอาศัยมีผลต่อการดำรงชีวิตอย่างไร อธิบาย
๒. จงบอกแนวทางการอนุรักษ์ ส่งเสริมเทศกาลและพิธีกรรมในแต่ละภาคมาพอเข้าใจ
๓. จงอธิบายความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อเทศกาลและพิธีกรรมในภาคต่าง ๆ มาพอเข้าใจ
๔. เทศกาลและพิธีกรรมใดที่มีผลทำให้ปรับเข้ากับกิจการพระศาสนาได้อย่างลึกซึ้งอธิบาย ยกตัวอย่างมา ๑ เทศกาลหรือพิธีกรรม
๕. อธิบายจุดเด่นจุดด้อยของเทศกาลและพิธีกรรมในภาคที่ท่านอาศัย อธิบายยกตัวอย่างมา ๑ เทศกาลหรือพิธีกรรม

ตอนที่ ๒ ให้นิสิตทำเครื่องหมาย X ทับข้อที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. ข้อใด กล่าวไว้ ถูกต้อง
  - ก. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา
  - ข. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ใดๆ ต่อพระพุทธศาสนา
  - ค. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นเครื่องห่อหุ้มหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
  - ง. เทศกาลและพิธีกรรมเป็นสิ่งชักนำให้คนหลงผิดจากเป้าหมายของพระพุทธศาสนา
๒. ทางจันทคติช่วงเดือน ๑๐ ทุกภาคของประเทศไทย งานบุญที่นิยมทำกันมาก ได้แก่ข้อใด
  - ก. งานบุญบรรพชาอุปสมบท
  - ข. งานบุญสืริมงคลขึ้นบ้านใหม่
  - ค. งานบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย
  - ง. งานบุญเฉลิมฉลองเสนาสนะในวัด
๓. กิจกรรมงานบุญใด ที่เน้นถึงความกตัญญูทวาท์ต่อบุพพการีผู้วายชนม์
  - ก. งานบุญสลากภัต
  - ข. งานบุญพะเหวด
  - ค. งานบุญอุ้มพระอาบน้ำ
  - ง. งานบุญตักบาตรเทโว
๔. กำเนิด “ผีตาโขน” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประวัติความเป็นมาตามข้อใด
  - ก. ตอนต้อนรับพระเวสสันดรเข้าเมืองสีพี
  - ข. เปรตพระเจ้าพิมพิสาร
  - ค. ผจญพญามารคราวจะตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์
  - ง. พระอานนท์พรมน้ำมนต์ไล่ผีเมืองไพศาลี

๕. ปัจจุบัน งานประเพณีตามข้อใดที่มีผลมากทางด้านเศรษฐกิจ

ก. ประเพณีชิงเปรต จังหวัดนครศรีธรรมราช ข. ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม

ค. ประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย ง. ประเพณีบั้งไฟพญานาคจังหวัดหนองคาย

๖. ประเพณีทำบุญข้าวประดับดินภาคอีสาน คล้ายคลึงกับประเพณีใด ทางภาคเหนือ

ก. ประเพณีทำบุญทอดกฐิน

ข. ประเพณีแข่งเรือพาย

ค. ประเพณีถวายเทียนเข้าพรรษา

ง. ประเพณีทำบุญสลากภัต

๗. ประเพณีลากพระหรือชักพระทางภาคใต้ มาจากเรื่องราวพุทธประวัติตอนไหน

ก. ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ข. ตอนพระพุทธเจ้าปราบพญาวัสสวดีมารคราวตรัสรู้

ค. ตอนลากพุทธสรีระไปยังมกุฏพันธเจดีย์เพื่อประชุมเพลิง

ง. ตอนพระอุปัชฌาย์พญาวัสสวดีมารผูกไว้กับภูเขา

๘. วันใด มีประวัติเรื่องราวสัมพันธ์กับพระอภิธรรมปิฎก

ก. วันมาฆบูชา

ข. วันอาสาฬหบูชา

ค. วันเทโวโรหณะ

ง. วันตรุษสงกรานต์

๙. กิจกรรมงานบุญที่พระสงฆ์และประชาชนจัดขึ้นเพื่อนำจุดปัจจัยที่ได้ไปพัฒนางานด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ข้อใด

ก. เข้าวัดขมูลกรรม

ข. เข้านิโรชกรรม

ค. เดินธุดงค์

ง. เข้าปรีวาสนกรรม

๑๐. ชาวพุทธในประเทศไทยนิยมลอยกระทงตามประทีปโคมไฟ กระทำไปเพื่อวัตถุประสงค์ใด

ก. เพื่อบูชารอยพระบาทพระพุทธเจ้า

ข. เพื่อแสดงความเป็นพุทธมามกะ

ค. เพื่อลอยเคราะห์ ลอยบาป

ง. เพื่อขอขมาพระแม่คงคา

เอกสารอ้างอิงประจำบท

จิรวรรณ วรชาติ. สารนครศรีธรรมราช ฉบับพิเศษ “เดือนสิบ ๔๕”. กรุงเทพมหานคร : อติสัน
เพรสโปรดักส์.

จ.เปรี๊ญ : (นามแฝง). ประเพณีพิธีมงคลของไทย. กรุงเทพมหานคร : ชรรมบรรณาการ, ๒๕๒๕.

ปรีชา พินทอง. สารานุกรม ภาษอีสาน-ไทย-อังกฤษ. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๕.

มณี พะยอมยงค์. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙.

สถิต ศิลปชัย. เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บ.จรัสนิทวงศ์การพิมพ์,
๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. เทศกาลและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

บทที่ ๗

ความสำคัญและคุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา

รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษา สามารถ

๑. ความหมาย ประเภทจริยธรรม
๒. วิเคราะห์ความสำคัญทางจริยธรรมของเทศกาลทางพระพุทธศาสนาได้
๓. วิเคราะห์ความสำคัญทางจริยธรรมของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้
๔. บอกคุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาลทางพระพุทธศาสนาได้
๕. บอกคุณค่าทางจริยธรรมของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมาย ประเภทจริยธรรม
- ความสำคัญทางจริยธรรมของเทศกาลทางพระพุทธศาสนา
- ความสำคัญทางจริยธรรมของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
- คุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาลทางพระพุทธศาสนา
- คุณค่าทางจริยธรรมของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

๗.๑ ความนำ

เทศกาลและพิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ปฏิบัติสืบต่อกัน ที่กำหนดไว้ในสังคม บางครั้ง กิจกรรมทั้ง อาจแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) กิจกรรมที่มุ่งหวังให้ศาสนิกชน เกิด สันติสุข และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระศาสดา ๒) กิจกรรมที่ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนิน ชีวิตและเกิดความเจริญงอกงาม เช่น ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นก็อาจจัดควบคู่ไปด้วยกัน เมื่อกิจกรรมทางสังคมสองลักษณะนี้ต่างก็มีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นแต่ก็ควรคำนึงถึงความ เหมาะสม และไม่ปลุกฝังหลงงมงายมากเกินไป ไม่สอนในสิ่งที่โหดร้ายมากเกินไป ที่จะก่อให้เกิด ความสิ้นเปลือง กิจกรรมทางสังคมพยายามสร้างความเชื่อความศรัทธาโดยไม่มีเหตุผล ไม่มี ขอบเขตจำกัด บางครั้งอาจเกิดผลเสียมากกว่าผลดี เช่น ทำบุญชานี้เมื่อตายไปแล้วจะได้รับผลบุญ ในชาติหน้าหรือปลุกฝังความเชื่อที่ว่า ทำบาปแล้วสามารถล้างบาปได้ ลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ ว่ามีเหตุผลน้อยเกินไป เหตุการณ์ดังกล่าวยากที่จะเป็นจริงได้ ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ควรเน้นใน หลักแห่งศรัทธาที่เป็นสัจธรรม อย่างไรก็ตาม หลักแห่งศรัทธาก็ควรจะมีมิฉะนั้นจะยึดถือปฏิบัติ ตามหลักคำสอนของศาสนาจะเป็นไปได้ยาก ความเชื่อหรือศรัทธา อาจเกิดจากการฟัง การอ่าน เป็นการยอมรับที่ได้ยินและได้อ่าน ส่งผลที่การปฏิบัติตามมาเป็นประเพณีพิธีกรรม เทศกาลและ พิธีกรรมในพุทธศาสนาก็ย่อมปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานเช่นเดียวกัน

คำสอนแต่ละศาสนาคล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน ทั้งด้านรูปลักษณ์ (Form) และหน้าที่ทาง สังคม (Function) มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ สอนให้คนเป็นคนดี หรือให้คนในสังคมยอมรับและเป็น สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้มีความสามัคคี ตลอดถึงความเชื่ออื่น ๆ ที่มนุษย์เคารพนับถือ และก่อให้เกิด การปฏิบัติเป็นประเพณีพิธีกรรมต่อมา พิธีกรรมที่ปฏิบัติเป็นประจำในรอบปี เรียกอีกประการหนึ่ง ว่า “เทศกาล”

๗.๒ ความหมายและประเภทของจริยธรรม

๗.๒.๑ ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรมแยกออกเป็น จริยะ+ธรรม คำว่า “จริยะ” หมายถึงความประพฤติหรือกริยาที่ควร ประพฤติ ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี, หลักคำสอนของศาสนา,

หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักแห่งความประพฤติ” หรือ “แนวทางของการประพฤติ”^๑

คำว่าจริยธรรม มีผู้ให้คำนิยามความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึงธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม^๒

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง หลักการดำเนินชีวิต^๓

พระเมธีชรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง แนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม^๔

ปรีชา อุตระกุล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง ข้อควรประพฤติ ปฏิบัติ ปฏิบัติสิ่งที่ควรปฏิบัติ และเว้นสิ่งที่ควรเว้น^๕

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง หลักคำสอนว่าด้วยความประพฤติ เป็นหลักสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน^๖

จากคำนิยามดังกล่าวพอสรุปได้ว่า จริยธรรมหมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติและข้อที่ควรละเว้น เป็นหลักการดำเนินชีวิตสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน เพื่อประโยชน์สุขของตนและส่วนรวม

ส่วนความหมายของจริยธรรมที่ปรากฏในคำวชอ หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติและข้อที่ควรละเว้น ที่หมอคำวชอชี้แนะว่า สิ่งใดดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ถูก ไม่ถูก ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่สังคม

^๑ พระเมธีชรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๗.

^๓ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สัจธรรมกับจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

^๔ พระเมธีชรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, หน้า ๘๒.

^๕ ปรีชา อุตระกุล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก, “การศึกษาวรรณคดีอีสานในเชิงจริยธรรม.” รายงานการวิจัย, (สมาคมสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๗), หน้า ๕.

^๖ วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, หนังสือเวียนสังคมศึกษารายวิชา ศ.๔๐๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

ภาคเหนือยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน อันมีรากฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง และ
ค่านิยมตามจารีตส่วนหนึ่ง

๗.๒.๒ ประเภทของจริยธรรม

จริยธรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ^๑

๑. ความรู้เชิงจริยธรรม เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากสังคมของตนว่า การกระทำ
ใดดี ควรทำ และการกระทำชนิดใดเลว ควรเว้น ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่
เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด

๒. ทักษะเชิงพฤติกรรม เป็นความรู้สึกรู้ใจของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิง
จริยธรรมว่าตนเองชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทักษะเชิงจริยธรรมส่วนมากจะ
สอดคล้องกับค่านิยมของคนในสังคมนั้น ๆ จริยธรรมของแต่ละสังคมอาจเปลี่ยนแปลงได้ หากคน
ส่วนใหญ่ในสังคมมีทัศนคติไม่ติดต่อกับจริยธรรมข้อใดข้อหนึ่ง อาจมีการหาจริยธรรมใหม่มาทดแทน
หรือถึงกับตัดจริยธรรมข้อนั้นทิ้งไปก็ได้เมื่อถึงเวลาเปลี่ยนไป

๓. เหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นการใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกไม่กระทำ
พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลดังกล่าวจะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่
เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล แรงจูงใจดังกล่าวอาจมาจากกฎของสังคม กฎของรัฐ กฎของ
ศาสนา หรือมโนธรรมสำนึกของบุคคล

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม เป็นการแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรือเว้นการ
แสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคม พฤติกรรมดังกล่าว เป็นสิ่งที่สังคมให้
ความสำคัญมาก เพราะการกระทำในทางที่ดีหรือเลวของบุคคลนั้น ส่งผลโดยตรงต่อความผาสุก
หรือความวุ่นวายของสังคม

๗.๒.๓ จริยธรรมในสังคมท้องถิ่น

จริยธรรมในแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันออกไป เนื่องจากจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งของ
วัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคม ดังนั้น ในแต่ละสังคมจึงมีจริยธรรม
เฉพาะเป็นของตนเอง ขึ้นอยู่กับลักษณะสังคม สภาพแวดล้อม ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม
ประเพณีของสังคมนั้น ๆ^๒ จริยธรรมของแต่ละสังคมนั้นจะปรากฏอยู่สองลักษณะ คือ จริยธรรมร่วม

^๑ ดวงเดือน พันธุมนาวัน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก, “จริยธรรมของเยาวชนไทย.” รายงานการวิจัย,
(สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐), หน้า ๔-๖.

^๒ ปรีชา อุตระกุล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก, “การศึกษาบรรณคดีอีสานในเชิงจริยธรรม.” หน้า ๘.

และจริยธรรมย่อย จริยธรรมร่วมคือ แบบแผนหรือข้อปฏิบัติที่คนในแต่ละสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกัน จริยธรรมประเภทนี้ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งมีส่วนทำให้คนส่วนใหญ่มีแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติคล้ายคลึงกัน ส่วนจริยธรรมย่อยคือ ข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนเฉพาะท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นสร้างสรรค์ขึ้นมาให้เหมาะแก่สภาพแวดล้อมของตน จึงทำให้แบบแผนในการประพฤติปฏิบัติแตกต่างกันในรายละเอียด จริยธรรมประเภทนี้ได้รับอิทธิพลมาจากระเบียบจารีตประเพณีและลัทธิความเชื่อในท้องถิ่นนั้น ๆ จริยธรรมในสังคมภาคต่าง ๆ ของไทย มีทั้งจริยธรรมร่วมและจริยธรรมย่อย โดยที่จริยธรรมร่วมมีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่วนจริยธรรมย่อยมีพื้นฐานมาจากจารีตประเพณีในท้องถิ่นอันได้แก่ “ฮีตคอง” เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคใต้

๗.๒.๔ สังคมภูมิภาค

สังคมภาคต่าง ๆ ของไทยจะให้ความสำคัญกับระเบียบแบบแผนประเพณีหรือจารีตประเพณี ที่เรียกว่า “จารีตประเพณี” เป็นอย่างมาก คนที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น “คนดี” หรือคนที่ “ทำถูก” นั้น คือคนที่อยู่จารีตประเพณีทำตามจารีตประเพณีใช้ฮีตคองเป็นเกณฑ์ตัดสิน^{๑๑} เช่น ภาคอีสาน ฮีตคองจะสอนกันทุกเพศทุกวัย ทุกชั้นวรรณะของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง หรือผู้อยู่ใต้ปกครอง แม้แต่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นชั้นบุคคลที่บริสุทธิ์ เพียบพร้อมด้วยศีลวินัยก็ยังไม่ยกเว้น แต่ดูเหมือนว่าจะกล่าวถึงน้อยกว่าชนชั้นอื่น ๆ เพราะเหตุว่าท่านได้มีกฎเกณฑ์อยู่แล้วอย่างเคร่งครัด^{๑๒} จารีตเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนร่วม ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามจารีต ก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว^{๑๓} ในสังคมโบราณที่ยังไม่มีกฎหมาย จะใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติของคนในสังคมแทนกฎหมาย สังคมชนบทภาคเหนือนี้เป็นสังคมที่ยึดมั่นอยู่ในระบบจารีตอย่างเคร่งครัด จารีตประเพณีที่ชาวบ้านยึดถือเป็นสรณะในการดำเนินชีวิต คือจารีตประเพณี ซึ่งมีลักษณะคล้ายกฎหมายที่กำหนดหน้าที่ของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติต่อครอบครัวและสังคม เช่น ฮีตฟัวคองเมีย ฮีตฟัวคองแม่ ฮีตลูกคองหลาน ฮีตไก่คองเขย ฮีตป่าคองลุง ฮีตปู่คองย่า ฮีตตาคองยาย ฮีตม่าคองแก่ ฮีตวัดคองวา^{๑๔}ของภาคอีสาน

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

^{๑๒} รัชช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๔.

^{๑๓} เสถียร โกเศศ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑.

^{๑๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์นิทานชาวบ้านอีสานจากสามหมู่บ้าน, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๒), หน้า ๒๕.

ข้อห้ามก็ดี ข้อที่พึงประพฤติปฏิบัติก็ดี เป็นคตินิยมอันเนื่องมาจากจารีตประเพณี จารีตประเพณี เป็นแกนกลางของจริยธรรมในสังคมภาคต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่ง และความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ภูตผี วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ อีกส่วนหนึ่ง หลักคำสอนและความเชื่อเหล่านี้ นักปราชญ์ได้ประมวลมาเป็นกฎหมายในการดำเนินชีวิตในสังคมภาคเหนือ ซึ่งกฎหมายเหล่านี้มีความสอดคล้องกับความเชื่อโดยส่วนรวมของสังคม คนในสังคมจึงยอมรับ ยอมเชื่อฟัง และยินดีประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายเหล่านั้น เพราะจารีตประเพณีนั้นเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคม จนสมาชิกในสังคมเกิดความรู้สึกว่าจารีตประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต การปฏิบัติตามกฎหมายที่เกิดจากความสำนึกภายในจิตใจจึงมีผลมากกว่าการถูกบังคับด้วยกฎหมายของรัฐ

ฉะนั้นจารีตประเพณีจึงเหมือนกฎหมายของสังคมที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม เพราะกำหนดหน้าที่ จริยธรรมของชนทุกชั้นไว้ตามสภาพของสังคมนั้น ๆ สังคมใดปฏิบัติตามจารีตประเพณีจะอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าปฏิบัติขาดตกบกพร่องก็เกิดทุกข์^{๑๔} จริยธรรมที่ปรากฏในคำวชอจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้ทราบถึงมาตรฐานทางจริยธรรมในสังคมภาคเหนือว่า สิ่งใดควรปฏิบัติ สิ่งใดควรละเว้น สิ่งใดดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ถูกไม่ถูก พฤติกรรมเช่นใดที่สังคมยกย่อง และพฤติกรรมเช่นใดที่สังคมประณาม จริยธรรมและการนำไปใช้สามารถจำแนกชนชั้นบุคคล คือ (๑) จริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครอง (๒) จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง และ (๓) จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป แต่ละชนชั้นบุคคล มีอธิบายดังนี้

๑) จริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครอง

คุณสมบัติของนักปกครองที่พึงประสงค์ คือ ควรประพฤติตนอยู่ในคลองธรรม คือ นักปกครองที่ดี ต้องมีคุณสมบัติที่ควรยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อบ้านเมืองและราษฎร ด้วยการปกครองภายใต้ขอบเขต “ธรรมราชา” กล่าวคือผู้มีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองนั้น จะต้องยึดหลักธรรมสำคัญอย่างน้อย ๕ ประการคือ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม ราชสังคหัตถุธรรม ละเว้นอคติและยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการใช้อำนาจ^{๑๕} เพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข มีความเจริญรุ่งเรือง

^{๑๔} อภิศักดิ์ โสมอินทร์, โลกทัศน์อีสาน, (กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๗๗.

^{๑๕} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง : กรณีเปรียบเทียบประเทศไทยลาว และกัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๘-๒๙.

คุณสมบัติของนักปกครองที่ดีว่า การปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง และเกิดความสงบร่มเย็นนั้น นักปกครองควรใช้หลักธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง หลักธรรมดังกล่าวได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ^{๒๓} คือ

๑. ทาน คือ การให้เป็นช่วยเหลือประชาชน
๒. ศีล คือ การรักษาความสุจริต มีความประพฤติดีงามทั้งกายและวาจา
๓. บริจาคะ คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ
๔. อาชวาะ คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรง มีความสุจริต มีความจริงใจ ไม่ถือราษฎร์บังหลวง
๕. มัททวะ คือ มีความสุภาพอ่อนโยน มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่ง
๖. ตปะ คือ แสศเพิกเลศค้นหา ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ
๗. อักโกธะ คือ การไม่มีจิตใจครอบงำด้วยอารมณ์โกรธ
๘. อวิหิงสา คือ ไม่ใช้อำนาจกดขี่ประชาชน
๙. ขันติ คือ มีความอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย
๑๐. อวิโรธนะ คือ การไม่ประพฤติให้วิบัติคลาดเคลื่อนจากหลักธรรมในศาสนาตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม

๑.๑.๒) ควรเป็นหลักธรรมประจำใจ โดยเฉพาะหลักกวีหารธรรม ๔ ประการ^{๒๔} คือ

๑. เมตตา มีความรัก ความปรารถนาดีต่อปวงประชาราษฎร์
๒. กรุณา เมื่อประชาราษฎร์มีความทุกข์เดือดร้อน ให้ความช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้
๓. มุทิตา เมื่อประชาราษฎร์มีความร่มเย็นเป็นสุข พึ่งตัวเองได้ มีพลอยยินดีบันเทิงใจด้วย
๔. อุเบกขา เมื่อเป็นประชาราษฎร์มีความเป็นอยู่ดี ต่างชวนช่วยในกิจการหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางตนเป็นกลาง ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงในการประกอบสัมมาชีพของเขา

ข้อปฏิบัติดังกล่าวมา เป็นธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติสำหรับชนชั้นปกครองจริยธรรมหรือข้อปฏิบัติใด ๆ ก็ตามที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ซึ่งคนในสังคมเห็นว่า ผู้มี

^{๒๓} ข.ชา. ๒๘/๑๗๖/๑๒. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๔} ที.ม. ๑๐/๓๒๗/๒๑๓, ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

หน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าของสังคม จริยธรรมหรือข้อปฏิบัติ นั้น ๆ จึงเปรียบเสมือนบทบัญญัติสำหรับผู้มีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง ชนชั้นปกครองต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติที่สังคมวางไว้ หากฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม ก็จะเกิดผลร้ายต่อตนเองและบ้านเมือง แต่ถ้าหากปฏิบัติตาม ก็จะเกิดผลดีต่อผู้ปกครองและประชาชนในสังคมนั้นด้วย เพราะความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมือง มีส่วนสัมพันธ์กับคุณธรรมของผู้ปกครองอย่างมาก ประชาชนจะคอยสังเกตผู้ปกครองเสมอว่าทรงธรรมหรือไม่^{๒๖} เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว จริยธรรมหรือคุณสมบัติของนักปกครองที่สังคมคาดหวังคือ ควรประพฤติปฏิบัติต่อบ้านเมืองภายใต้ขอบเขตของ “ธรรมราชา” ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ธรรม ราชสังคหวัตร ธรรม ตลอดจนละเว้นอคติธรรมต่าง ๆ และปฏิบัติตามจารีตเมือง โดยเฉพาะอันเป็นแนวปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณ ส่วนขุนนางและข้าราชการทุกระดับชั้น ก็ควรเป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ไม่มีความลำเอียง ไม่ใช่อำนาจในทางที่ผิด ไม่หลงลืมตน เป็นต้น

๒) จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง

จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครองนั้น สังคมกำหนดแนวปฏิบัติไว้ด้วยจารีตประเพณี เช่น “ฮีตไพร่คลองนาย” ของภาคอีสาน กล่าวคือประชาชนที่อยู่ใต้ปกครอง ต้องมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ ได้กล่าวถึงจริยธรรมของประชาชนที่อยู่ใต้ปกครองไว้ดังนี้

๒.๑) ควรมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ คือ มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน รักและหวงแหนแผ่นดินผืนดิน ช่วยกันปกป้องเพื่อรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

ก) มันมีมาแต่บรรพบุรุษ ทวดตาเฮาหั้น   เพิ่มปันมูลเอาไว้ให้   ผืนดินไทยฮักไว้
แน

ฉวีวรรณขอแม่ เสียงลำยาวเอ๋ยให้   ไกลใกล้กะตั้งเดียว

อ้ายน้องเอ๋ย อย่าได้คิดคดเคี้ยว ให้ชาติอื่นเขามาแยะ

๒.๒) ควรมีความเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนา สถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำ ในการควบคุมความประพฤติของประชาชน โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่อง

^{๒๖} ชัยณรงค์ โคตะนนท์, “แนวคิดทางการเมืองและสังคมในวรรณกรรมอีสาน,” เอกสารสัมมนา, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗๖.

ควบคุมจริยธรรมของคนในสังคม และเป็นสิ่งที่พึงทางใจของประชาชน ผู้ที่ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่สังคมคือพระสงฆ์ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนพระธรรมตามหลักการของศาสนา หลักธรรมเหล่านั้นก็จะทำหน้าที่เป็นสัญญาประชาคม ควบคุมความประพฤติของประชาชน โดยปริยาย และมีคุณค่ายิ่งกว่ากฎหมายของรัฐ เมื่อประชาชนประพฤติตามหลักธรรมของศาสนาแล้ว ก็จะไม่มีการละเมิดจริยธรรมของสังคม เพราะจริยธรรมของสังคมนั้นก็คือหลักคำสอนของศาสนานั้นเอง ฉะนั้น ประชาชนที่อยู่ใต้ปกครองจึงต้องเคารพและศรัทธาต่อสถาบันศาสนา เพราะสถาบันศาสนา ถือเป็นหนึ่งในสามของสถาบันหลักของสังคมไทย

๒.๓) ควรปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองและกฎศีลธรรมของสังคม เพราะบ้านเมืองหรือคนหมู่มากย่อมอยู่ด้วยกฎหมาย เพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบและมีความสงบร่มเย็น ผู้ฝ่าฝืนกฎหมายจะถูกลงโทษโดยการปรับ จำคุก หรือประหารชีวิต ผู้ฝ่าฝืนกฎศีลธรรมก็จะถูกสังคมลงโทษ โดยการนินทา หัวเราะเยาะ หรือคำหิเดียดียน ฉะนั้น ประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองจึงควรปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง และกฎศีลธรรมของสังคมอย่างเคร่งครัด เคารพสิทธิของกันและกัน

๒.๔) ควรมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ สังคมภาคเหนือตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่เมื่อหมดฤดูการทำนา ชาวภาคเหนือมักจะหันไปประกอบอาชีพอื่น อันเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ เช่น ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม เนื่องจากชาวภาคเหนือดำรงชีวิตอยู่ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางภูมิประเทศอันแห้งแล้ง ภัยแล้ง ส่วนใหญ่จึงมีฐานะยากจน ฉะนั้น ชาวภาคเหนือจึงมักสอนลูกหลานให้รู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัด สอนให้มีความอดทนและไม่เกียจคร้านในการทำมาหากิน เช่น อาชีพทำนา เป็นอาชีพหลักของชาวภาคเหนือ ซึ่งเป็นอาชีพที่หนักและเหนื่อยมาก เพราะการเพาะปลูกของชาวภาคเหนือยังใช้วิธีการเกษตรแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะในช่วงการปักดำและการเก็บเกี่ยว ชาวตาต้องใช้ชีวิตอยู่ในท้องนาตั้งแต่เช้าจรดเย็น อาชีพการทำนาจึงใช้ขันติธรรม ด้วย ความขยันและอดทนเป็นอย่างมาก

๓) จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป คือ ข้อควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป โดยสรุปแล้วมีเนื้อหาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) จริยธรรมในกลุ่มเครือญาติ (๒) จริยธรรมสำหรับชุมชน แต่ละประการ มีอธิบายดังนี้

๓.๑) จริยธรรมในกลุ่มเครือญาติ

ครอบครัวคนไทย จะอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ นอกจากพ่อ แม่ ลูก ซึ่งมีกันครอบครัวหลายคนแล้ว อาจมีปู่ย่า ตายาย และพี่ป้าน้าอา มาอาศัยรวมอยู่ด้วย ลูก ๆ ที่แต่งงานแล้ว จะอยู่ช่วยพ่อแม่ทำมาหากินระยะหนึ่งก่อน จึงจะแยกเรือนออกไปอยู่อิสระตามลำพัง ฉะนั้นครอบครัวขนาดใหญ่จึงมีสมาชิกมากกว่าสิบคนขึ้นไป ต่างพึ่งพาอาศัยกัน ทุกคนจะมีหน้าที่ต่าง ๆ กันตามฐานะและวัย ด้วยเหตุที่ชาวภาคเหนืออยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่เช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวจึงเป็นเรื่องใหญ่^{๓๓} ฉะนั้น สังคมไทยภาคต่าง ๆ จึงมีการกำหนดหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่พึงปฏิบัติในกลุ่มเครือญาติ จริยธรรมในกลุ่มเครือญาติ สามารถจำแนกข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลไว้ดังนี้

ข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลตามฐานะ คำว่า ฐานะ หมายถึง ตำแหน่งหน้าที่ หรือความเป็นอยู่ในสังคม^{๓๔} บุคคลในกลุ่มเครือญาติเมื่อมีหน้าที่ในฐานะอะไร ก็ควรปฏิบัติหน้าที่ในฐานะนั้น ๆ ให้ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้องตามฐานะครอบครัว ก็จะทำให้บุคคลในกลุ่มเครือญาตินั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นและมีปกติสุข ผู้วิจัยจำแนกฐานะของบุคคลในกลุ่มเครือญาติที่ปรากฏในคำขอไว้ดังนี้

ก. **หน้าที่ของบุคคลในกลุ่มเครือญาติในฐานะพ่อแม่** กำหนดข้อปฏิบัติสำหรับพ่อแม่ไว้ด้วย “จารีประเพณี” คือข้อปฏิบัติหรือหน้าที่ที่พ่อแม่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา ข้อปฏิบัติตามจารีตแต่จริงก็คือจริยธรรมที่มาจากคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ว่า บิดา มารดาพึงอนุเคราะห์บุตรธิดาโดยฐานะ ๕ สถาน คือ

๑. **อบรมสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี** ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว ก่อนที่จะเข้าสู่ระบบการอบรมสั่งสอนของสถาบัน โรงเรียน พ่อแม่เป็นครูคนแรกที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดค่านิยม การปฏิบัติตน และบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่ลูก ลูกจะเป็นคนดีหรือเลว และมีบุคลิกภาพตามที่สังคมต้องการหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่เป็นพื้นฐาน ดังปรากฏในกลอนต่อไปนี้

ก) ให้สั่งสอนเอาไว้ ไกล่ชิดติดตาม	เอาความดีความงาม สั่งสอนป้อนใส่
ให้มีความฝักใฝ่ ขยันต่อการทำงาน	ให้รู้พื้นฐาน อันดีอันชอบ
รู้จักกิจประกอบ สำเร็จเห็นผล	เสียประพฤดิเสียคน เกือบชานาหน่าย

^{๓๓} ก่อ สวัสดิพิพาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า ๗๒-๗๓.

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๒๕๓.

๒. เมื่อลูกเจริญวัยมีอายุครบเกณฑ์ที่จะเข้ารับการศึกษาก็ควรส่งลูกเข้าสู่สถาบันการศึกษาคือโรงเรียน เพราะโรงเรียนจะเป็นสถาบันที่สองในการให้วิชาความรู้ และฝึกอบรมลักษณะนิสัยให้เป็นที่ตั้งตามที่ตั้งความต้องการ แต่พ่อแม่ไม่ควรปล่อยหน้าที่นี้ให้เป็นภาระของครูฝ่ายเดียว พ่อแม่ต้องให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน ด้วยการสอดส่องดูแลในการศึกษาเล่าเรียนของลูกตลอดจนการแนะนำสั่งสอนให้รู้จักระเบียบสังคม และให้ความอบอุ่นทางจิตใจ

๓. พ่อแม่ไม่ควรทะเลาะวิวาทกัน หรือกล่าวคำหยาบคายให้ลูกได้ยิน เพราะการที่พ่อแม่ทะเลาะวิวาทให้ลูกได้เห็นเป็นประจำนั้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลูกมีพฤติกรรมก้าวร้าว และทำให้ลูกเบื่อบ้าน มองเห็นบ้านเป็นสถานที่ไม่น่าอยู่ ทำให้ลูกหนีออกจากบ้านไปแสวงหาความสุขนอกบ้าน และอาจดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด จนนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลได้ เพราะเด็กที่หนีออกจากบ้าน จนกลายเป็นเด็กเร่ร่อน ถูกชักชวนหรือบังคับให้ไปเป็นโสเภณีเด็ก โดยมากมักมีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยก ฉะนั้น พ่อแม่จึงต้องทำครอบครัวให้น่าอยู่ ทำครอบครัวให้มีความรักความอบอุ่น เมื่อลูกมีปัญหาที่พร้อมที่จะให้คำแนะนำ และมีแบบอย่างที่ดีแก่ลูกได้

๔. การคบเพื่อนของลูกก็เป็นเรื่องสำคัญที่พ่อแม่ควรให้ความสนใจ เพราะการคบเพื่อนมีผลต่อความก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิต พระพุทธเจ้าได้ตรัสประเภทของเพื่อนหรือมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ

๑) มิตรเทียม ได้แก่ ศัตรูผู้มาในร่างของมิตร มี ๔ ประเภท คือ

๑. คนปอกลอก	๒. คนดีแต่พูด
๓. คนหัวประจบ	๔. คนชวนฉิบหาย

๒) มิตรแท้ ได้แก่ มิตรด้วยใจจริง มี ๔ ประเภท คือ

๑. มิตรมีอุปการะ	๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
๓. มิตรแนะนำประโยชน์	๔. มิตรมีใจรัก

มิตรทั้ง ๒ ประเภทนี้ มิตรประเภทแรกไม่ควรคบ ควรคบมิตรประเภทที่สอง พ่อแม่ต้องคอยชี้แนะว่า เพื่อนลักษณะไหนควรคบ เพื่อนลักษณะไหนไม่ควรคบ เพราะเพื่อนสามารถชักจูงไปในทางที่ดีและเลวได้ หากคบเพื่อนดี เพื่อนก็จะชักชวนไปในทางที่ดี หากคบเพื่อนไม่ดี เพื่อนก็จะชักชวนไปในทางที่เสื่อมเสียได้ และหน้าที่ของของกลุ่มเครือญาติที่ปฏิบัติต่อ

๑. ในฐานะลูกหลาน เมื่ออยู่ในวัยเด็กควรศึกษาหาความรู้ เพื่อจะได้มีวิชาติดตัวไว้สำหรับประกอบอาชีพเลี้ยงตัวในภายภาคหน้า เชื่อฟังคำที่ครูบาอาจารย์แนะนำสั่งสอน

๒. ในกลุ่มเครือญาติในฐานะสามีภรรยา ข้อปฏิบัติสำหรับสามีภรรยาในสังคมภาคเหนือ นั้นถูกกำหนดไว้ด้วย “จารีตประเพณี” คือข้อปฏิบัติที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน เพราะธรรมชาติคนเรานั้นเมื่อแต่งงานกันแล้ว จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน การที่สามีภรรยาจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้ชียาวและมีปกติสุขได้นั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจและตระหนักในภาระหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนจะต้องกระทำในชีวิตการครองเรือนให้พร้อม ทั้งคู่จะต้องเรียนรู้ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตครอบครัว เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อกันได้ถูกต้อง อันจะก่อให้เกิดความสุขและความมั่นคงของชีวิตครอบครัว

การมีคู่ครองนั้นถือว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในชีวิตของบุคคล และเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้เกิดฐานะและหน้าที่อย่างใหม่ขึ้น คือ ฐานะของสามีและฐานะของภรรยาพร้อมทั้งหน้าที่ซึ่งผูกพันอยู่กับฐานะทั้งสองนั้น อันเกิดจากความสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อกัน การแต่งงานเป็นการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นเวลาที่ยาวนาน หรือจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะตายจากกันก็ว่าได้ ได้กล่าวถึงคุณธรรมที่จะเป็นเครื่องประคับประคองชีวิตคู่ให้มีความสุขราบรื่น คือความอดทน รู้จักการให้อภัยต่อกัน และหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท เมื่อเกิดการทะเลาะกันไม่ควรแข่งคำหรือเรียกผีเรียกท้าวลงมากิน เพราะโบราณถือว่าจะทำให้การทำมาหากินไม่เจริญก้าวหน้า โดยมีหลักปฏิบัติต่อกัน คือ

หลักปฏิบัติสำหรับภรรยา ที่ปรากฏในคำวซอ มีทั้งหลักปฏิบัติที่มาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา และคำสอนที่เป็นหลักปฏิบัติตามสภาพสังคมในยุคนั้น พระพุทธศาสนาได้วาง

๑. หลักปฏิบัติสำหรับภรรยา ที่พึงปฏิบัติต่อสามีด้วยฐานะ ๕ สถาน คือ

๑. ดูแลงานบ้านให้เรียบร้อยเป็นอย่างดี
๒. เอาใจใส่สงเคราะห์คนข้างเคียง คือ หมุ่ญาติและข้าทาสบริวารเป็นอย่างดี
๓. ซื่อสัตย์ ไม่ประพฤตินอกใจสามี
๔. ดูแลเก็บรักษาสมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน เอาใจใส่ ไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง

๒. ภรรยาที่ดีควรเอาใจใส่สงเคราะห์คนข้างเคียงคือ หมุ่ญาติทั้งฝ่ายสามีและญาติฝ่ายตนเอง ด้วยการแสดงความเอื้อเฟื้อ ให้ความช่วยเหลือตามฐานะที่จะทำได้ และแบ่งปันสิ่งของที่สามีหามาได้ สังคมภาคเหนือเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ การนับญาติของชาวภาคเหนือ จะเริ่มตั้งแต่คู่บ่าวสาวแต่งงานอยู่กันเป็นสามีภรรยากัน โดยในวันแต่งงานเจ้าบ่าวจะต้องทำพิธี “สมมา” ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาว ด้วยการนำดอกไม้ รูป เทียนไปไหว้ผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ เจ้าภาพ

ฝ่ายเจ้าสาวจะแนะนำให้ทราบว่าใครเป็นใคร ควรเรียกญาติผู้ใดอย่างไร เจ้าบ่าวจะต้องยอมรับ ญาติเหล่านั้นว่าเป็นญาติของตน เมื่อญาติทั้งสองฝ่ายรับทราบแล้วก็ถือว่าเป็นญาติกันทั้งสิ้น ส่วนพิธี “สมมา” (การวะ) ต่อกันของฝ่ายเจ้าสาวจะมีการเตรียมการไว้ตั้งแต่ก่อนการแต่งงาน เจ้าสาวจะถาม ถึงจำนวนญาติของเจ้าบ่าว จากนั้นจะเตรียมเย็บที่นอนและหมอนไว้ให้ครบ การสมมาจะทำ หลังจากแต่งงานแล้ว โดยเริ่มสมมาพ่อพ่อแม่ผู้ก่อน สิ่งของที่นำไปสมมานอกจากที่นอนและ หมอนแล้ว จะต้องมีผ้าสำหรับไหว้พ่อแม่ผู้ด้วย ส่วนญาติคนอื่น ๆ คู่สมรสจะพาไปสมมา ตามลำดับ เพราะญาติของฝ่ายชายนั้นจะรับการสมมาเฉพาะในบ้านของตนเท่านั้น จะเห็นได้ว่า การ แต่งงานของชาวภาคเหนือนี้เป็นพิธีผูกญาติมิตรกันอย่างแน่นแฟ้น เมื่อเป็นญาติกันแล้ว มักจะไป เยี่ยมเยียนกันมิได้ขาด^{๔๔} การต้อนรับ การดูแลเรื่องอาหารการกินเมื่อญาติฝ่ายสามีหรือญาติฝ่ายตน มาเยี่ยมเยียนจึงเป็นหน้าที่ของภรรยา เช่น **จริยธรรมสำหรับสตรี** ในสังคมสตรีได้รับยกย่องว่าเป็น กุลสตรีนั้นคือ ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคลองหญิง คลองหญิงคือ แนวทางในการประพฤติตน สำหรับผู้หญิง ผู้หญิงในสังคมภาคเหนือในอดีตจะเรียนรู้คลองหญิงโดยมีพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดจนญาติพี่น้องเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน เพราะสถานที่ให้การศึกษาในอดีตนั้นคือวัด มีพระ เป็นผู้ให้การศึกษา การศึกษาจึงเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ผู้หญิงไม่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับ ตัวหนังสือ การศึกษาสำหรับผู้หญิงจึงเป็นการศึกษาจากครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่สตรีจะต้อง เรียนรู้ก็คือ งานเกี่ยวกับแม่บ้านแม่เรือน และจารีตประเพณีต่าง ๆ ส่วนใหญ่มักจะเป็นคำสอนที่มา จากจารีตประเพณีของสังคมและคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น สตรีต้องมีความประพฤติงามทั้ง ภาย วาจา ใจ มีศีลธรรม มีความสงบเสงี่ยม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย รักรวมดวงตัว ยึดมั่นในจารีต ประเพณี มีความซื่อสัตย์ มีจิตใจโอบอ้อมอารี เป็นต้น

๓.๒) จริยธรรมสำหรับชุมชน

ข้อปฏิบัติสำหรับคนที่อยู่รวมกันในสังคม โดยจะเน้นความสัมพันธ์ในการร่วมมือ กันทำกิจกรรมอันมีผลต่อส่วนรวม หรือมีผลต่อส่วนบุคคล ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีคติความเชื่อแบบ เดียวกันเป็นแกนสร้างความสัมพันธ์ กิจกรรมอันเนื่องมาจากคติความเชื่อนี้ได้ถูกตราขึ้นเป็น ประเพณีและพิธีกรรม ประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวล้วนเป็นกิจกรรมของสังคมไม่ว่าจะเป็นชน ชั้นปกครอง พระสงฆ์ ชาวบ้านต้องร่วมมือกันปฏิบัติ ในส่วนของพระสงฆ์นั้นพิธีกรรมบางอย่าง อาจจะไม่เกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์ แต่เมื่อชาวบ้านเขาต้องการให้พระสงฆ์เข้าร่วมเพื่อเป็นสิริ มงคลแก่งาน พระสงฆ์ก็ต้องอนุโลมตาม ซึ่งการประกอบพิธีกรรมบางประการของพระสงฆ์ เป็น เรื่องธรรมเนียมมากกว่าเป็นหน้าที่ทางศาสนา แต่ถ้าคิดในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านแล้ว

^{๔๔} ก่อ สวัสดิ์พานิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า ๘๓-๘๔.

ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คนในชุมชนจึงต้องร่วมมือกันปฏิบัติ ทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกและส่วนรวมเพื่อประโยชน์สุขของตนในครอบครัวและสังคม

๘.๒ ความสำคัญของเทศกาลและพิธีกรรม

ในศาสนาแต่ละศาสนาย่อมมีเครื่องหมายแตกต่างกันไป โดยใช้สิ่งที่เป็นรูปธรรมแทนสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือความหมายอันละเอียดลึกซึ้ง โดยผ่านทางพิธีกรรมบ้าง ศิลปกรรมที่แสดงเป็นปฏิมากรรมบ้าง สลักฝาผนังบ้าง เมื่อพบสัญลักษณ์เหล่านี้ทำให้เข้าใจทันทีว่านั่นเป็นเรื่องของศาสนานั้น ๆ เช่น พบธรรมจักรหรือพีชิตอกกฐินหรือการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ทราบดีทันทีว่านี่คือสัญลักษณ์ในพุทธศาสนา หรือพบไม้กางเขนก็เข้าใจทันทีว่านั่นคือเครื่องหมายในศาสนาคริสต์ ดังนั้น พิธีกรรมในฐานะเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนาซึ่งอาจจะเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติเป็นส่วนบุคคล เช่น สวดมนต์หรือพิธีกรรมส่วนรวม เช่น การทำพิธีอุปสมบทและการบูชาในโบสถ์ในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ศาสนาเพราะเป็นกรอบสำหรับถนอมรักษาศาสนธรรมและเป็นเครื่องเสริมศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์^๑ ทำให้เกิดความสัมพันธ์กับความจริงในศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเครื่องหมายแสดงออกของศาสนาที่เห็นชัดเจนที่สุดเป็นรูปธรรมแบ่งออกได้หลายประเภทตามหลักการของศาสนานั้น ๆ เช่น ด้านปฏิมากรรมสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม เป็นต้น

พิธีกรรมเป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมในแต่ละศาสนาเริ่มจาก พิธีกรรมการปฏิบัติญาณตนเป็นศาสนิกชนคือการปฏิบัติญาณตนนับถือศาสดาหรือคำสอนของศาสดานั้น ๆ เช่น พิธีบูชามิชซา พิธีศีลล้างบาป พิธีละหมาด พิธีบูชาวิญญูญาณหรือพิธีพุทธามามกะ เป็นประกาศาว่าตนขอนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่เคารพสูงสุดของตน เป็นต้น พอพิธีกรรมมีเริ่มตั้งแต่พระศาสดาทรงพระชนม์ชีพเป็นพิธีกรรมรับสมาชิกเข้าสู่สังคม เช่น พิธีการบวชหรือการบรรพชา อุปสมบท ในพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศและรับรองการเข้าสู่สังคมสงฆ์ตามเงื่อนไขและกติกาสังคมนั้น ๆ ทุกศาสนาจะต้องมีพิธีกรรมเป็นของตนเองซึ่งเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามอุดมคติของแต่ละศาสนา พิธีกรรมในฐานะกิจกรรมทางโลกมีความหมายเป็นจุดนัดพบ และเป็นจุดนัดหมาย^๒ โดยเฉพาะสำหรับชุมชนหรือในหมู่มชนนั้น ๆ ให้มองเห็นความสำคัญที่จะเริ่มการ

^๑ สีมา อนุรักษ์, มรดกคนอีสาน, (อุตรธานี: พิมพ์ที่ หจก. ซีแอนด์เอ็น, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒.

^๒ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พิธีกรรมไม่ว่าสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทเกสส์ไทย จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

ใด ๆ กันอย่างจริงจัง เพราะการกระทำที่สำคัญของชุมชนหรือของส่วนรวมก็ต้องมีพิธีกรรม เช่น ในการประชุมการเล่นกีฬา หรือแม้แต่งานสังสรรค์ต่าง ๆ ของส่วนรวมล้วนแต่เป็นเรื่องพิธีกรรม ถ้าเกี่ยวกับศาสนาเรียกว่าศาสนพิธี

ได้กล่าวถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วเบื้องต้น จึงแยกลักษณะของพิธีกรรมทั่วไป เพื่อเสนอเป็นมุมมองเป็นลักษณะ คือ

๑. เป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงถึงความเป็นจริง เช่น การกราบ การไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกของผู้กระทำว่า มีความเคารพนับถือ นอบน้อม ยำเกรง เป็นต้น ต่อสิ่งหรือบุคคลนั้น การกระทำสัญลักษณ์เป็นการกระทำที่ประหยัด ไม่ต้องอธิบายมาก คนอื่นที่คุ้นเคยและเข้าใจสัญลักษณ์นั้น เมื่อได้รู้ได้เห็นได้ยินได้ฟังก็เข้าใจทันที ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนนั้น ๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน การใช้สัญลักษณ์นับว่ามีประสิทธิภาพสูง เป็นการช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือ ช่วยให้เกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการและเกิดเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง สัญลักษณ์จะช่วยให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ง่ายกว่าการผลักดันทางอื่น เช่น การพูด อธิบายให้ฟัง แต่สัญลักษณ์เป็นตัวจุดระเบิดเริ่มต้นเท่านั้น ส่วนการขยายจินตนาการ และมโนภาพเป็นหน้าที่ของผู้เห็นสัญลักษณ์เอง”

๒. เน้นเรื่องจิตใจเป็นสำคัญ คือ จุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อให้เกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ สาเหตุที่ทำเพราะเกิดความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่จะสัมผัสได้โดยทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย สัมผัสได้ สิ่งนั้น ได้แก่ ผีสาง เทวดา อำนาจจิต เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมนั้นมีความหวังว่า สิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวัง เช่น อยากจะให้ข้าวในนาได้ผลดี ก็หวังว่า พระแม่โพสพจะช่วยบันดาลให้ผลเป็นอย่างไร้หวังไว้ หรือเวลาป่วยไข้ก็มีความเชื่อว่าเป็นอำนาจของผี ผีสาง เทวดา ก็มีความหวังว่าอำนาจของพุทธมนต์ซึ่งเหนือกว่าผี เทวดา จะช่วยให้ปลอดภัยจากความกลัวอำนาจมืดเหล่านั้นได้และ

๔) องค์ประกอบของพิธีกรรม

พิธีกรรมมักมีองค์ประกอบสำคัญคือตำนานอาจกล่าวได้ว่าสมาชิกในสังคมใช้เรื่องเล่าประเภทตำนานในการอธิบายเหตุผลและที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม ในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรม มีคำกล่าวของนักคิดชนว่า “ตำนานมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพิธีกรรม ศิลปกรรม และโครงสร้างสังคม การกระทำที่ถือว่าเป็นพิธีกรรมย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

^๓ กิ่งแก้ว อรรถากร, เอกสารการสอนชุดไทยศึกษา, (กรุงเทพฯ ๑: ๒๐๒๐๐

๑. การกระทำที่มีความสำคัญต่อจิตใจ คือเป็นการกระทำที่สัมพันธ์กับความจริงที่จิตใจสัมผัสได้ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติโดยมุ่งสร้างอารมณ์ที่ผดุงจิตใจ ให้เกิดความสบายใจ กำลังใจความมั่นใจเป็นผลตามมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจิตใจอยู่เหนือวัตถุและร่างกายภายนอกเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจและเมื่อได้กระทำพิธีกรรมแล้วเกิดความสบายใจ

๒. การใช้สัญลักษณ์ในการจัดทำพิธีกรรมแบบต่าง ๆ จะต้องมีอุปกรณ์เช่น ดอกไม้ รูปเทียนหรือเครื่องเช่นต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่สิ่งไม่มีชีวิตมีสัตว์และคนเป็นต้นตลอดจนกิริยาท่าทาง เช่น การรำรำ การประนมมือ การไหว้ กิริยาขึงขัง การกระที่บเท้า และถ้อยคำหรือบทสวดต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์บอกให้ทราบถึงความรู้สึกการระและความตั้งใจแน่วแน่ที่จะจัดทำสิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามกระบวนการแห่งพิธีกรรมนั้น ๆ อันบ่งถึงมโนภาพจินตนาการ เป้าหมายที่ชัดเจน พลังจิตอารมณ์ในความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ องค์ประกอบพิธีกรรมกล่าวโดยภาพรวมแล้ว แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท

๑. **คัมภีร์ หรือหลักเกณฑ์** หมายถึง หลักการปฏิบัติ ของพิธีกรรม มีขั้นตอนอย่างไร เพื่ออะไร ทำเมื่อไร ทำสำหรับใคร เช่น พิธีกรรมการสวดถอน ผี หรือวิญญาน หรือสถานที่บุคคลเข้าไปอาศัยหรือก่อนที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ คิดว่าตรงนั้นอยู่แล้วไม่เป็นสุข พิธีกรรมการสวดถอนดังกล่าว นั้นเป็นของคนไทยที่อยู่ภาคเหนือตอนบน เมื่อทำพิธีแล้วก็มีกำลังใจต่อไป

๒. **สถานที่** หมายถึงสถานที่ ที่จะประกอบพิธีกรรม ขึ้นอยู่กับว่าจะประกอบพิธีกรรมอะไร การประกอบพิธีกรรมอุโบสถกรรมก็ไปทำที่ในอุโบสถ ของวัดต่าง ๆ การสวดวิญญานคนตายโหง (อุบัติเหตุ) ก็ไปทำที่บริเวณที่คนตาย เป็นต้น

๓. **วัตถุ** หมายถึง เครื่องประกอบการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีแบบแผนของพิธีกรรมนั้น ๆ เช่น การสวดถอน ก็จะมีเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง เช่น สะตวง (กระทงที่ทำจากกาบกล้วย) อาหารส้ม กาว หวาน และอื่น ๆ

๔. **บุคคล** หมายถึงบุคคลที่ประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมนั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑) **ให้ผู้อื่นประกอบพิธีกรรมให้** เช่น หมอผี พราหมณ์ อาจารย์ ในพิธีกรรมนั้น ๆ การสวด

ถอน พิธีกรรมของล้านนา มีพระสงฆ์ เป็นผู้ทำพิธีกรรมให้กับญาติที่เสียชีวิตของเจ้าภาพ

๒) **ประกอบพิธีกรรมด้วยตนเอง** เช่น เชื้อเรื่อง โขก ลาง ฟันร้ายแต่เขาก็มีวิธีแก้ด้วยตนเองเช่นการบูชาเทียนไปทำบุญ

๕) พิธีกรรมที่มีในพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติในสังคมไทย

๑. พิธีกรรมที่เป็นของพุทธล้วน ๆ เช่น กฐิน, อุโบสถกรรม

๒. พิธีกรรมแบบผสม หมายถึง พิธีกรรมที่มีในศาสนาและผสมผสานกับพิธีกรรมท้องถิ่นและพิธีกรรมของศาสนาอื่น ๆ เช่น สืบชะตา ทำบุญขึ้นบ้านใหม่

พิธีกรรมเป็นความเชื่อของคนในสังคม สมัยก่อนความเชื่อหลายอย่าง อันได้แก่ ความเชื่อ ความฝัน การเกิด การตั้งชื่อ โชคลาง ฤกษ์ยาม^๔ เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีทำขวัญเด็ก พิธีทำขวัญนาค พิธีเปลี่ยนชื่อ และรวมไปถึงพิธีทำบุญต่าง ๆ เช่น ทำบุญวันเกิดขึ้นบ้านใหม่ บำเพ็ญกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว งานทำบุญตามประเพณี งานทำบุญทางศาสนา เหล่านี้เป็นต้น ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ มีคุณค่าต่อชีวิต ต่อสังคม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี พิธีกรรมเป็นศูนย์รวมของสังคมและการดำรงชีวิต มีการร่วมมือช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน สร้างความภาคภูมิใจ ความรัก ความผูกพันท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ เห็นได้ชัดเมื่อมีเทศกาลสำคัญทางท้องถิ่นจะมีคนเดินทางกลับภูมิลำเนาของตน เพื่อไปร่วมประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมทำบุญกุศลตามประเพณี ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา มีวิถีชีวิตร่วมกัน มีความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน ประวัติความเป็นมาของชุมชน นิทาน ต่าง ๆ เกี่ยวกับท้องถิ่น นิทานประวัติวีรกรรมของปุชนิยสถาน ปุชนิยบุคคล เหล่านี้เป็นต้น เป็นการตอบสนองความต้องการของชีวิตตามที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้มีความประสงค์ จะเชื่อมโยงชีวิตในชีวิตแวดวงของวัฒนธรรมเดิม ๆ เป็นเรื่องหลงคติ ชาวบ้านในปัจจุบัน คติชาวบ้านยังนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้ในสังคมของชาวไทย เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมมาช้านาน ประชาชาติไทยร้อยละ ๙๐ นับถือพระพุทธศาสนาได้นำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตลอด ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ประชาชาติไทยกับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นแทบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

เมื่อก้าวถึงเทศกาลงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ของสังคมไทย มี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคนไทย^๕ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

^๔ อานนท์ อากาภิรม , สังคม วัฒนธรรม ประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๘.

^๕ พระครูสังฆรักษ์จกฤช, ฐิริปัญญา สติจิต ศิลปะชัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

๑. ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว ได้แก่ เรื่องการทำบุญเทศกาลต่าง ๆ งานบวชนาค งานแต่งงาน และเรื่องของการตาย เป็นต้น

๒. ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมเนื่องด้วยเทศกาล ได้แก่ เทศกาลตรุษสงกรานต์ เทศกาลเข้าพรรษา และออกพรรษา ประเพณีสารทไทย เทศกาลลอยกระทง เป็นต้น

เทศกาล หรืองานนักขัตฤกษ์ ที่มีอยู่ในเมืองไทยนั้นในแต่ละปี มีการนับตามแบบจันทรคติ คือ ใน ๑ ปี มี ๑๒ เดือน หรือ ๑๒ ราศี ในแต่ละเดือนจะมีประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ เป็นที่รู้จักกัน ดังนี้

เดือนอ้าย	พระราชกุศลเทศน์มหาชาติ งานเทศน์มหาชาติ
เดือนยี่	ประเพณีบุญคุณลาน พระราชพิธีตรียัมปวาย
เดือนสาม	เทศกาลมาฆบูชา ประเพณีบุญข้าวจี
เดือนสี่	เทศกาลตรุษไทย
เดือนห้า	เทศกาลสงกรานต์
เดือนหก	เทศกาลวิสาขบูชา พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
เดือนเจ็ด	ประเพณีสลากภัต
เดือนแปด	เทศกาลอาสาฬหบูชา เทศกาลเข้าพรรษา
เดือนเก้า	พระราชพิธีพืชมงคล ประเพณีแห่นางแมว
เดือนสิบ	ประเพณีสารทไทย ประเพณีตั้งเปรต ประเพณีบุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	เทศกาลออกพรรษา ประเพณีตักบาตรเทโว เทศกาลทอดกฐิน
เดือนสิบสอง	เทศกาลลอยกระทง พระราชพิธีจองเปรียง

๑.๖) วิธีเทียบเดือนภาคต่างๆ ของไทยแต่ภูมิภาค จึงขอเทียบเดือนภาคต่าง ๆ ต่อไปนี้

เดือนของ ภาคอีสาน กลาง ใต้	เดือนของภาคเหนือ (ชาวล้านนา)
เดือน๒. เดือนอ้าย (เดือนเจียงอีสาน)	เดือนสาม
เดือนยี่ เดือนสอง	เดือนสี่
เดือนสาม	เดือนห้า
เดือนสี่	เดือนหก

เดือนห้า	เดือนเจ็ด
เดือนหก	เดือนแปด
เดือนเจ็ด	เดือนเก้า
เดือนแปด	เดือนสิบ
เดือนเก้า	เดือนสิบเอ็ด
เดือนสิบ	เดือนสิบสอง
เดือนสิบเอ็ด	เดือนหนึ่ง เดือนอ้าย (เดือนเก็ง)
เดือนสิบสอง	เดือนยี่ เดือนสอง

เทศกาลและพิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ปฏิบัติสืบทอดกันที่ได้ส่งเสริมจริยธรรม จึงมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นแต่ก็ควรคำนึงถึงความเหมาะสม เป็นโอกาสที่ทำให้สังคมได้ประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและบุคคลอื่น กลายเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม โดยมีเทศกาล ประเพณี พิธีกรรม ที่ปฏิบัติจาก ความเชื่อความศรัทธาโดยไม่มีเหตุผล ไม่มีขอบเขตจำกัด เช่น ทำบุญชาตินี้ เมื่อตายไปแล้วจะได้รับผลบุญในชาติหน้าหรือปลูกฝังความเชื่อที่ว่า ทำบาปแล้วสามารถล้างบาปได้ ลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่ามีเหตุผลน้อยเกินไป เหตุการณ์ดังกล่าวยากที่จะเป็นจริงได้ ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ควรเน้นในหลักแห่งศรัทธาที่เป็นสัจธรรม อย่างไรก็ตาม เทศกาลและพิธีกรรมก็ยังมีมีความสำคัญและคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตเสมอ ความเชื่อหรือศรัทธา ส่งผลให้การปฏิบัติตามมาเป็น ประเพณี พิธีกรรม เทศกาลและพิธีกรรมในพุทธศาสนาก็ย่อมปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน เช่นเดียวกัน และมีความสำคัญ คือ

เทศกาลและพิธีกรรม เป็นพิธีการเพื่อให้ผลสำเร็จก็ควรรักษาไว้อย่างแท้จริง แต่ควรพิจารณาในด้านของความเหมาะสมและสอดคล้องกับการดำรงชีวิตในสังคมในปัจจุบัน เพราะมีความบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจมาก ตลอดถึงความรีบเร่งทางด้านเวลาด้วย เพราะฉะนั้น การจัดพิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ จำเป็นต้องเตรียม ถ้าไม่มีการจำกัดขอบเขต หรือทำให้ถูกวิธีแล้วจะทำให้สิ้นเปลืองมาก เข้าทำนองที่ว่า “ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ” แต่ประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติต่อเทศกาลและพิธีกรรมก็ได้สอดคล้องเนื้อหาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม ในเรื่องราวต่างเข้าไป

^๖ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ*, (กรุงเทพมหานคร : สหัมมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

พิธีกรรม ทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยมีเหตุผลและจุดมุ่งหมาย ถ้าไม่ศึกษาให้รู้เหตุผลต้นปลายให้ลึกซึ้งอาจไม่เข้าใจ เรื่องพิธีกรรมบางประการจะมองดูเป็นเรื่องรุ่มร่ามไร้สาระหรือไม่ก็อาจจะเป็นการมกมายก็ได้ เพราะปฏิบัติคิดเพี้ยนเกินกว่าเหตุ ทั้งนี้เพราะกาลเวลาที่เกิดพิธีกรรมนั้น ล่วงเลยมานานแสนนานจนตอบไม่ได้ว่าผู้ใดเป็นผู้ริเริ่มพิธีกรรมนี้ขึ้นมา จึงจำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามพิธีกรรมนั้น ๆ จะได้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงต่อไป

เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ใน ภาษาอังกฤษว่า Buddhist Festivals and Traditions นั้น คำว่า Festival แปลว่า เทศกาล หรืองานนักขัตฤกษ์ ส่วนคำว่า Tradition นั้น ตามรูปศัพท์แปลว่า ประเพณี จึงไม่ตรงกับชื่อภาษาอังกฤษที่ตั้งไว้ พิธีกรรมภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า Activities หรือ Ritual เหตุที่ใช้ Traditions เพราะความหมายครอบคลุมเนื้อหาดีกว่า Ritual หรือ Activities คำไทยที่ใช้อย่างเดียวกันกับเทศกาลและพิธีกรรมก็คือ **ขนบธรรมเนียม** จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมบางอย่างที่ทำสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ จนในที่สุดก็กลายมาเป็นประเพณี ชื่อ บางอย่างอาจใช้เรียกได้ทั้งคำว่า “เทศกาลหรือประเพณี” เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา หรือเทศกาลแห่เทียนพรรษา เทศกาลลอยกระทง หรือประเพณีลอยกระทง เทศกาลทอดกฐิน ไม่ค่อยนิยมเรียกว่าประเพณีทอดกฐิน ประเพณีบวชนาค ไม่นิยมเรียกว่าเทศกาลบวชนาค เป็นต้น

ความสำคัญทางจริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรม

ความสำคัญทางจริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมมีมาก ขึ้นอยู่กับพิธีกรรมแต่ละอย่างตลอดถึงการปฏิบัติในพิธีกรรมนั้น ๆ ถ้าสรุปแล้วจะได้ ๗ อย่าง ดังนี้

๑. **พิธีกรรมเป็นจุดนัดหมาย** ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ คนมักจะมาร่วมประกอบพิธีกรรม คือ เป็นจุดรวมให้คนมาทำกิจกรรมร่วมกัน จะด้วยการเชิญ หรือบอกกล่าวกันก็ตาม ถือได้ว่า พิธีกรรมเป็นจุดรวมหรือนัดให้คนมารวมกันประกอบความดีงามทั้งส่วนตนและส่วนรวม ถ้าไม่มีพิธีกรรม ทุกคนที่มายังจะกระจัดกระจายกันอยู่ ไม่รู้จะวางตัวอย่างไร เริ่มต้นอย่างไร เมื่อมีพิธีกรรมแล้ว งานก็จะดำเนินไปด้วยดี

๒. **พิธีกรรมเป็นวินัยพื้นฐาน** พิธีกรรมนำคนให้ประสานเข้ากับชีวิตชุมชน วินัย ในที่นี้ไม่ใช่กฎข้อบังคับ แต่เป็นแบบอย่างที่ทำสืบ ๆ กันมา และเป็นที่ยอมรับของชุมชน เพราะเวลาทำพิธีกรรมทุกคนต้องทำเหมือน ๆ กัน เช่น นั่ง ยืน เดิน ในลักษณะที่เรียบร้อย และอยู่ในอาการที่สงบ ไม่ส่งเสียงเฮฮา เป็นต้น พิธีกรรมเป็นตัวสร้างวินัยให้เกิดขึ้น เป็นการฝึกให้คน จัดหรือควบคุมพฤติกรรมของคนให้ลงตัว และทำตามลำดับแบบแผน ทำกิจกรรมได้ผลอย่างพร้อมเพรียงกัน เป็นการฝึกเบื้องต้นของศีลคือฝึก กาย วาจา ใจให้ประพ

๓. พิธีกรรมเป็นเครื่องนำศรัทธาที่จะพาให้เข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นไป เมื่อบุคคลเข้าร่วมกิจกรรมหรือประกอบพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับบุญและกุศล ย่อมทำให้เกิดความสงบเยือกเย็น เกิดความซาบซึ้งใจ ใจสบาย ปัญญาย่อมเกิดขึ้น สามารถจะเข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นไปได้ เช่น การสวดมนต์พร้อม ๆ กัน กิริยาวาจาก็เรียบร้อย สงบ คนฟังก็เกิดความอึ้งใจ เกิดศรัทธาและเจริญยิ่งในกุศลธรรม

๔. พิธีกรรมเป็นโอกาสสำหรับพระภิกษุที่จะปรากฏตัวและให้ธรรมะ โอกาสในการรวมคนนั้นหายากนอกจากจะมีพิธีกรรม กิจกรรมหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีพิธีกรรมทางศาสนาเกิดขึ้น ก็เป็นโอกาสให้พระภิกษุได้แสดงหรือปาฐกถาธรรมแก่คนที่มาร่วมในพิธีกรรมนั้น ประโยชน์จำนวนย่อมเกิดแก่คนเหล่านั้นมาก

๕. พิธีกรรมเป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมะสำหรับคนหมู่มาก การรวมคนเป็นหมู่มาก นอกจากการนัดหมายแล้ว ก็มีพิธีกรรมที่จะดึงคนให้มารวมกันเป็นหมู่มาก และเป็นโอกาสที่จะสื่อธรรมะแก่คนเหล่านั้นได้ เพราะคนที่มาร่วมกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ก็ย่อมมีแนวความคิดที่ไม่ขัดแย้งกัน และเข้ากันได้ การสื่อธรรมะก็สะดวกยิ่งขึ้น สำหรับคนหมู่มากนี้

๖. พิธีกรรมเป็นด่านแรกที่ดึงดูดใจคนภายนอกให้มาสนใจ เพราะพิธีกรรมทั้งหลาย แสดงออกให้เห็นชัด มีแสงเสียงและบรรยากาศชวนให้ตื่นตาตื่นใจ คนต่างชาติต่างศาสนา ที่เข้าไปสู่วัฒนธรรมใหม่ มักจะมีโอกาสได้สัมผัสกับพิธีกรรมก่อน เมื่อเข้าร่วมหรือ ได้ชมพิธีกรรมแล้ว ก็อาจจะเกิดความสนใจ อยากรู้ลึกซึ้งต่อไปถึงคำสอนระดับจริยธรรม และระดับปรัชญา ของศาสนานั้น แล้วก็ทำการศึกษาต่อไป ได้ทราบว่าชาวอังกฤษในกรุงลอนดอนบางคน สนใจและซาบซึ้งมากเมื่อได้ฟังเสียงพระไทยที่วัดพุทธประทีปสวดมนต์ บางรายถึงกับนำเทปมาบันทึกไปฟัง

๗. พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องชักนำ ถ้าเราพิจารณาให้ดีจะพบว่า พิธีกรรมในศาสนาส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมและหลักปรัชญาอยู่ในตัว เช่น การไหว้พระสวดมนต์ก็เป็นการฝึกสมาธิในตัวเอง เพราะขณะสวดมนต์ใจจดจ่ออยู่กับคำสวดมนต์ มิฉะนั้นอาจจะลืมคำสวดมนต์ได้ การทอดกฐิน ก็เป็นการถวายผ้าใหม่แก่พระอยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน แล้วเป็นการถวายทานเป็นกรณีพิเศษ การทอดผ้าป่าเป็นการถวายทานโดยการไม่เห็นแก่หน้า พระผู้รับทาน การฟังเทศน์ก็เท่ากับการเจริญสุดตมยปัญญา การกรวดน้ำ ก็เป็นการแบ่งปันส่วนการกุศลหรือคุณงามความดีของตนให้แก่ผู้อื่น การถือศีลอดในศาสนาอิสลาม ก็เท่ากับการฝึกความอดทน เป็นการสอนตนเองให้เห็นอกเห็นใจคนอื่นที่จนกว่าเรา คนที่ไม่ได้กินอาหารเพราะไม่มีอะไรจะกินนั้นเป็นทุกข์ทรมานเพียงใด พิธีสารภาพบาปของชาวคาทอลิกก็เป็นการแสดงความสำนึกบาปเพื่อจะได้ระวังไม่ให้ทำบาปอีก การที่เอา

พิธีกรรมไปครอบไว้กับการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ก็เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เมื่อมีความศักดิ์สิทธิ์ คนจะได้ปฏิบัติตามหลักด้วยความยำเกรง ถ้าบอกเฉย ๆ ไม่อ้างความศักดิ์สิทธิ์ คนอาจจะไม่สนใจปฏิบัติ

๗.๔ คุณค่าทางจริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

เทศกาลและพิธีกรรมที่มีในสังคม เกิดจากความเชื่อและการปฏิบัติต่าง ๆ เป็นขนบประเพณี^๑ ของคนในสมัยอดีต อันได้แก่ ความเชื่อ ความฝัน การเกิด การตั้งชื่อ โชคลาง ฤกษ์ยาม ฯลฯ ความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีทำขวัญเด็ก พิธีทำขวัญนาถ พิธีเปลี่ยนชื่อ และรวมไปถึงพิธีทำบุญต่าง ๆ เช่น ทำบุญวันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ บำเพ็ญกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว งานทำบุญตามประเพณี งานทำบุญทางศาสนา เหล่านี้เป็นต้น ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ มีคุณค่าต่อชีวิตต่อสังคม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี เป็นศูนย์รวมของการดำรงชีวิตมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความภาคภูมิใจ ความรัก ความสามัคคี ความผูกพันในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เห็นได้ชัดว่า เมื่อมีเทศกาลสำคัญของท้องถิ่น จะมีคนเดินทางกลับภูมิลำเนาของตนเพื่อไปร่วมประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมทำบุญกุศลตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา พร้อมทั้งสนุกสนานมีโอกาสนพบปะเยี่ยมญาติพี่น้องเพื่อนฝูง บางคนไม่มีโอกาสกลับภูมิลำเนาเดิมก็รวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรมในถิ่นที่อยู่ใหม่ ซึ่งกลายเป็นประเพณีประจำกลุ่มนั้นไป นอกจากนี้ยังมีสิ่งต่าง ๆ มากมายที่แต่ละถิ่นมีเป็นพิเศษเฉพาะ ทำให้ท้องถิ่นนั้น ๆ มีวิถีชีวิตร่วมกัน มีความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน นิทานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เป็นต้น

ประเพณี พิธีกรรมโดยรวมเป็นสิ่งที่มีการปฏิบัติถ่ายทอดสืบต่อกันเรื่อยมา หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งอนุชนรุ่นหลังได้รับสืบทอดจากบรรพบุรุษของตนให้เจริญงอกงามและในบางครั้งก็มีการดัดแปลงแก้ไขปรับปรุง หรือเพิ่มเติมขึ้นอีก สังคมต่างถือว่าประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า สังคมของตนมีความเจริญในยุคใดและมีความเลื่อมใสในสมัยใด กล่าวคือ ถ้าสมาชิกของสังคมมีการปฏิบัติตามและมีการดำรงรักษาเอาไว้มิให้สูญหายไปก็ถือว่าสังคมนั้นมีความเจริญงอกงาม โดยเฉพาะความเจริญงอกงามทางจิตใจผู้คนจึงมีความสมัครสมานสามัคคีพร้อมใจกันปฏิบัติและรักษาไว้ ซึ่งประเพณีแห่งตนในทางตรงกันข้ามหากสมาชิกของสังคมละเลยไม่สนใจที่จะปฏิบัติหรือรักษาประเพณีแห่งตนไว้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสทางจิตใจของสมาชิกของสังคมนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของหลักธรรมชาตินี้แล้วประเพณีก็เช่นเดียวกับ

^๑ ทิศฐิตา นาคเกษม, ไทยศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้งส์เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

สภาวะธรรมทั้งหลาย คือมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางและมีการแตกดับ ในที่สุด ขอยกตัวอย่างเทศกาลและพิธีที่นำเสนอคุณค่าทางจริยธรรม เทศกาลและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องของกับพระพุทธศาสนาโดยตรงและเกี่ยวกับประเพณีไทย คือ

๑) วันวิสาขบูชา

วิสาขบูชา เป็นประเพณีที่ชาวพุทธจัดให้มีขึ้นในวันเพ็ญเดือนหก บางปีถ้ามีอธิกมาสก็เลื่อนไปอีกเดือนหนึ่ง ถือว่าเป็นบูชาพระพุทธเจ้า ชาวพุทธได้รำลึกถึง วันประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ ซึ่งบังเอิญมาตรงกันทั้ง ๓ วัน

ความหมาย วิสาขบูชา^๔ มาจากรูปคำเต็มว่า วิสาขปุณณมีบูชา (วิสาข+ปุณณมี+บูชา) แปลว่า การบูชาเนื่องในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ กลางเดือนหก โดยที่วันดังกล่าวเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเนื่องจากพ้องกับวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรีชาญาณ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประเพณีชาวพุทธจัดขึ้นเพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของพระพุทธองค์ผู้ทรงอุบัติมาบำเพ็ญประโยชน์อันโอฬารแก่สัตว์โลก ถือเป็นการพิเศษยิ่งเพราะวันสำคัญทั้งสามคราจะมาพ้องกันโดยจำเพาะเสมือนเป็นการบังเอิญ ในภาษาธรรมซึ่งท่าน พุทธทาสภิกขุแสดงทัศนะ ไว้ว่า เป็นอันเดียวกัน ดังนั้น จึงเกิดในวันเดียวกัน กล่าวคือ การเกิดของพระพุทธเจ้า ก็คือ การหมดกิเลส ซึ่งก็คือ การตรัสรู้ และการตรัสรู้หมายถึง การหมดสิ้นกิเลส ก็คือ การปรีชาญาณ นั่นเองเป็นเรื่องเดียวกันโดยแท้ ๆ นับเป็นนัยความเห็นที่น่าคิดคล้อยตามมากอยู่

วันวิสาขบูชา เป็นประเพณีที่ชาวพุทธจัดให้มีขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๖ บางปีถ้ามีอธิกมาสก็เลื่อนไปก็เดือนหนึ่ง เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า พระศาสดาผู้ยิ่งใหญ่แห่งพุทธศาสนาเป็นการระลึกถึงวันคล้ายวันต่อปีนี้

วันประสูติ

ตามทางสันนิษฐานเชื่อกันว่าเป็นเวลาเมื่อสายใกล้เที่ยงวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือเพ็ญเดือนหก ปีกจ อ ลุมพินีวัน สถานที่อยู่ระหว่างเขตติดต่อกับหรือรอยต่อของกรุงกบิลพัสดุ์ (เมืองของพระเจ้าสุทโธทนะสากยวงศ์) และกรุงเทวทหะ (เมืองของพระนางสิริมหามายา โกลิยวงศ์) ปัจจุบันเรียกว่า ลุมพินี อยู่ในประเทศเนปาล

วันตรัสรู้

^๔ สติต ศิลปชัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา , (กรุงเทพฯ : จริยสนิทางค์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗.

เป็นวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือเพ็ญเดือนหก (วิสาขมาส ไพศขมาส) ณ โคนศรีมหาโพธิ์ฝั่งแม่น้ำเนรัญชลา (บางแห่งเขียนเป็นเนรัญชรา ก็มี) ตำบลอรุเวลาเสนานิคม เมื่อทรงผนวชได้ ๖ พรรษา ปัจจุบันเรียกว่า พุทธคยา อยู่ในรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

วันปรินิพพาน

เป็นวันอังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือเพ็ญเดือนหก ณ โคนไม้สาละ สาละวนทยาน (สวนรัง) มัลลกษัตริย์ แขวงเมืองกุสินารา ปัจจุบันเรียกว่า กาเซียอยู่ในรัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย

แต่ตามผลทางการคำนวณซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงคำนวณ และผูกดวงชะตาของพระพุทธองค์ (เจ้าชายสิทธัตถะ) ใวันนั้น ปรากฏความดังนี้ คือ

วันประสูติ= เป็นวันพุธ, วันตรัสรู้ = เป็นวันอาทิตย์, วันปรินิพพาน= เป็นวันจันทร์
จึงขอให้ผู้ใคร่ศึกษาได้โปรดพิจารณาทำความเข้าใจซึ่งเมื่อทราบที่มาดังกล่าวจะได้ไม่เกิดความเห็น
แตกต่างกัน

อนึ่ง ในหนังสือ มิลินทปัญหา ภาษาพม่า ฉบับฉัฐศกายน สังกายน ครั้งที่ ๖ จัดทำขึ้นในเมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๕๐๐ ตามวิธีการนับ พ.ศ. ของพม่า ซึ่งเร็วกว่าไทยเรา ๖ เดือน พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยโรงพิมพ์กรรมกรศาสนาของพม่า ให้รายละเอียดไว้ตรงกันกับบัญชีความที่ระบุไว้ข้างต้นดังนี้

เสด็จลงสู่พระครรภ์	วันพฤหัสบดี	กลางเดือน ๘
ประสูติ	วันศุกร์	กลางเดือน ๖
เสด็จออกบรรพชา	วันจันทร์	กลางเดือน ๘
ตรัสรู้	วันพุธ	กลางเดือน ๖
ปฐมเทศนา	วันเสาร์	กลางเดือน ๘
ปรินิพพาน	วันอังคาร	กลางเดือน ๖
ถวายพระเพลิง	วันอาทิตย์	เดือน ๖

นับว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์อย่างยิ่งที่เหตุการณ์ทั้ง๓ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีช่วงระยะเวลาห่างกันมากเวลาหลายสิบปี บังเอิญเกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือน๖ เหมือนกัน พุทธศาสนิกชนจึงเห็นว่า น่าจะเฉลิมฉลองวันสำคัญนี้ให้ยิ่งใหญ่กว่าวันสำคัญทางพุทธศาสนาอื่น ๆ

วิธีปฏิบัติสำหรับวันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา น่าจะมีมานับเนื่องกาลนาสำหรับในประเทศไทยเพิ่มมีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่ามีขึ้น ในสมัยกรุงสุโขทัย ดังความปรากฏในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ หรือตำรับนางนพมาศว่า ครั้นถึงวันวิสาขบูชาพุทธศาสน์ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทั้งอาณาประชาราษฎร์ทั่วทุกนิคมคามชนบท ก็ประดับพระนครและพระราชวังข้างในจวนตำแหน่ง ทำวพระยา พระ หลวง และเสวยชีวี ชี พราหมณ์ บ้านเรือน โรงร้าน พ่วงแพ ประชาชน ชายหญิง ล้วนแต่แขวนโคมประทีปชวลา สว่างไสว ห้อยย้อยพวงบุปผชาติประพรมเครื่องสุคนธรส อุกฤษณาพระรัตนตรัยสี่นสามทิวาราตรี มหาชนชักชวนกันรักษาพระอุโบสถศีลสดับฟังพระ สัทธรรมเทศนาบูชาธรรมะ บ้างก็ถวายสลากภัตตอาหาร สังฆทาน ข้าวบิณฑก บ้างก็ยกขึ้นซึ่งธงผ้า บูชาพระสถูปเจดีย์ บ้างบริจจาคทรัพย์จำแนกแจกทานแก่ยากทลิตกคนกำพร้า อนาถา ชรา พิการ บ้างก็ไถ่ชีวิตสัตว์จตุบาท ทวิบาท มัจฉาต่าง ๆ ปล่อยให้ได้ความสุขสบาย

พระมหากษัตริย์สุโขทัยราชธานี ถึงวันวิสาขนักขัตฤกษ์ครั้งใดก็สว่างไปด้วยแสงประทีป เทียนดอกไม้ เพลิงและสล้างสลอนด้วยธง ชายธงปรากฏ ไสวไปด้วยกุ่มพวงดวงดอกไม้กรองร้อย ห้อยแขวน หอมอบอวลไปด้วยกลิ่นสุคนธสรนรินเสนาะสำเนียง เสียงพิณพาทย์ ฆ้องกลองทั้ง ทิวาราตรี มหาชนชายหญิง พากันกระทำกองการกุศล เสมือนเผยซึ่งวิมานฟ้าทุกน้อชั้น

สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ให้วันวิสาขบูชาประดับตกแต่ง วัดพระศรีรัตน ศาสดาราม ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีวันวิสาขบูชา ทรงให้ตั้งโต๊ะหมู่บูชาและ โคมไฟแขวนศาลาภายในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จเทียน หรือเวียนเทียนรอบพระอุโบสถบางท้องถิ่นก็อาจจะมีการต่างออกไปอีกเช่น ชาวจังหวัด เชียงใหม่เมื่อถึงวันวิสาขบูชาก็เดินขึ้นดอยสุเทพเพื่อ ไปบูชาที่พระธาตุดอยสุเทพ พิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติในวันวิสาขบูชาคนไทยปฏิบัติสืบต่อกันถึงปัจจุบันจะสังเกตเกี่ยวกับวัน วิสาขบูชานอก จะพบกับแนวปฏิบัติแล้วยังได้ก่อให้เกิดเพิ่มพูนสติปัญญาและที่ประกอบด้วยหลักแห่งคุณธรรม จริยธรรม

คุณค่าทางจริยธรรมในวิสาขบูชา

๑. ชาวพุทธ ได้ปฏิบัติพิธีวิสาขบูชาอยู่ ก็ควรน้อมใจระลึกถึงคำสอนของพระพุทธองค์ที่ สำคัญ ๆ แล้วนำมาเป็นหลักยึดประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม เช่น หลัก อริยสัจ ๔ ที่พระองค์ตรัสรู้ครั้งแรก เป็นการชี้ให้เห็นว่า ปัญหาของชีวิตมีเพียงประการเดียว

คือ ทุกข์ เมื่อทุกข์เกิดกับเรา ถ้าเรายึดถือมันก็ทำให้เกิดทุกข์ ยึดถือมากก็ทุกข์มาก แต่ถ้าไม่ยึดถือเลย ก็ไม่มีผลเป็นทุกข์เลย ก็เท่ากับหมดกิเลส ลีนทุกข์

๒. ชาวพุทธควรน้อมระลึกถึงพระคำรัสเตือนของพระพุทธองค์ ก่อนจะปรินิพพานว่า อย่าประมาทในชีวิต คนเราไม่รู้วันเวลาตาย จงรีบทำความดี คือ จงทำดี พุทธิ และกิตติ จะเป็นอุดมมงคลแก่ตัวเองอย่างแน่นอน

๓. เป็นการแสดงความกตัญญูต่อองค์พระศาสดาของศาสนาประจำชาติไทย เนื่องจากศาสนาพุทธมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อประเทศไทย เพราะเป็นตัวกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมไทย

๔. เป็นการสร้างความสามัคคีของชาวไทยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ชาวพุทธแม้จะต่างจิตต่างใจต่างความคิด แม้บางที่ต่างชาติต่างภาษา แต่ก็สามารถหลอมรวมใจกันได้เป็นใจเดียว (Sense of Belongingness) มีความรู้สึกร่วมกัน เพราะนับถือศาสดาองค์เดียวกัน

๕. ทำให้ชาวพุทธมีโอกาสได้รับคำสอนที่สำคัญ ๆ ในการดำเนินชีวิต ทางราชการปัจจุบันก็ประกาศชักชวนให้ประชาชนงดเว้นอบายมุขทั้งปวง ให้งดจำหน่ายสุรา และของมีนเมา ดงฆ่าสัตว์ ปิดสถานบริการ เช่น การรณรงค์ประพฤติปฏิบัติธรรมของชาวพุทธเป็นการน้อมรำลึกถวายเป็นพุทธบูชาด้วยปฏิบัติบูชาอันเป็นการบูชาที่ประเสริฐยิ่งตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมงคลสูตร^๕

๒) วันสงกรานต์

ความหมาย

คำว่า “สงกรานต์”^๖ มาจากรูปคำภาษาสันสกฤต ว่า ส - กรานต แปลว่าเคลื่อนที่ ก้าวล่วงข้าม ย้าย หมายถึงเอากาลเวลาที่ดวงอาทิตย์โยกย้ายข้ามพื้นราศีหนึ่งเข้าสู่ดิถีกราสีหนึ่งตามการแบ่งรอบปีหรือจักรราศีออกเป็น ๑๒ ราศี ตรงกับ ๑๒ เดือน เช่น ราศีเมษ (มกราคม) ราศีกุมภ์ (กุมภาพันธ์) ราศีมีน (มีนาคม) เป็นต้น ดังนั้นจึงมีสงกรานต์เกิดขึ้นเสมอทุก ๆ สิ้นเดือน แต่เรามีได้ให้ความสำคัญกัน สงกรานต์ที่เราให้ความสำคัญอันถือเป็น เทศกาลสงกรานต์ หรือตรุษสงกรานต์ (สงกรานต์ที่น้ำร้อนเริงยินดี) นั้นได้แก่ โดยทางโหราศาสตร์ถือเอาระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์ยกย้ายจากราศีมีน ขึ้นสถิต ณ ราศีเมษ เรียกว่า มหาสงกรานต์ ปกติจะตกอยู่ราว ๑๓-๑๔ เมษายน

^๕ เกษม บุญศรี, ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๐.

^๖ สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังกัปพิธีกรรม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

อนึ่ง คำว่า สงกรานต์ ทางภาคเหนือเรียกเสียงเพี้ยน ไปเป็น สงขานต์ ส้งขานต์ (เขียนเป็นสังขารไปเลย ก็มี) ซึ่งที่แท้มาจากรูปคำ สงกรานต์ แต่เดิมนั้นเอง ภายหลังมากลายเป็นเสียงไปตามหลักนิรุกติศาสตร์ ซึ่งมีข้อกำหนดง่าย ๆ ว่า

บรรดาพยัญชนะลิลิตอโฆมะทั้งปวง^{๑๑} (ได้แก่ อักษร แลวที่หนึ่งคือ ก,จ,ฎ,ต,ป) เมื่อมีพยัญชนะ ร เป็นเสียงเดี่ยวหรือควบกล้ำมักจะกลายเสียงเป็น พยัญชนะ ชนิดอโฆมะ ตัวอย่าง เช่น

กรอบ เป็น ขอบ   กราบ เป็น ขาบ
 ปร่า เป็น ผ่า, ผาม   ปราบ เป็น ผาบ
 เปรต เป็น เผด   เป็นต้น

ฉะนั้น สงกรานต์ จึงกลายเป็น สงขานต์ และก็เพราะมีรูปคำ สังขาร ใช้อยู่ก่อน ชะรอยจะเข้าใจผิดเหมาเอาว่ามีความเดียวกัน จึงกลายเป็นสังขาร ไปเสียเลย เช่น เผาสังขาร ปู่สังขาร วันสังขารล่อง ซึ่งถ้าดูเพียงผิวเผินก็ชวนให้เผลอคิดคล้อยตามไปได้ง่าย ๆ ไม่น้อยทีเดียว

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายคำ สงกรานต์ ไว้ว่า หมายถึง เทศกาลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่อย่างเก่าซึ่งกำหนดทางสุริยคติ ตกราววันที่ ๑๓-๑๔ เมษายน

ความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องสงกรานต์ (สงขานต์) มีนิทานปรากฏในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ ความว่า

ต้นกัทรกัป มีเศรษฐีไว้บุตรคนหนึ่งเกิดสะเทือนใจเมื่อถูกขี้เมาตากกลางเอาว่า มีสมบัติก็ไร้ความหมาย เพราะไม่มีลูกชายสืบสกุล สืบมรดก ผู้ตนเองไม่ได้มีอยู่ ๒ คน เทียบบนบานเทวดาที่นับถือขอบุตรอยู่ ๔ ปี จึงได้บุตรคนหนึ่งให้ชื่อว่า ธรรมบาล

ธรรมบาล เป็นเด็กเฉลียวฉลาด สามารถแนะนำดำเนินชีวิตให้ผู้คนที่ไปขอคำแนะนำ ประสบ มงคล คือ ความเจริญก้าวหน้าได้รายแล้วรายเล่า จนชื่อเสียงล่ำลือไปจนถึงกบิลพรหม

กบิลพรหม ซึ่งเคยเป็นที่นับถือในเรื่องดังกล่าวมาก่อน ทะนงตัวว่าเด่น วิชาว่าเด็กทำเกินหน้าตนจึงคิดกำจัดลงมาทำพินาศศีรษะของกันและกันเป็นเดิมพัน โดยเงื่อนไขให้เวลา ๗ วัน ในการแก้ปัญหา ๓ ประเด็น คือ ราศี (ความสง่า ลักษณะความดีงาม) ของคนเรา ยามเช้าอยู่ที่ใด ยามเที่ยงอยู่ที่ใด และยามค่ำอยู่ที่ใด ธรรมบาล ไม่มีทางเลียงจึงต้องรับคำท้าและที่สุดก็ได้นว

^{๑๑} มณี พยอมยงค์. ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนา. (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

เฉลยปัญหา จากที่เผชิญแอบได้ยืนนถอินทรีฝัวเม็ยคุยกััน จึงสามารถเฉลยปัญหา ๓ ประเด็น ดังกล่าวนี้ ดังนี้คือ

แนวคิดจากนิทานสงกรานต์

เป็นปมเงื่อนคติธรรมที่ท่านผูกไว้ในชื่อละครต่าง ๆ นั้นเองและเพื่อประหยัดเวลาจะลองแสดงข้อคิดเห็น ลำดับความตามเรื่องราว ในลักษณะแปลความหมายตามคติธรรมที่จะหวนไหวกลายสภาพได้เสมอถ้าตกอยู่ในความประมาท (จีเมมา) การที่คนเราจะดำรงสภาพอยู่ได้ จำเป็นต้องมีธรรมเป็นเครื่องดำเนิน หรือ ครอบธรรมประจำตน (ธรรมบาล) ซึ่งเป็นการที่ครอบธรรมประจำตนอยู่ได้นั้น จุดสำคัญคือการใช้จักคุมครองอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งมีตาแหลมคมเป็นลักษณะ คือ สติ ปัญญา มีวิจารณ์ญาณ ควบคุมอินทรีย์ให้เป็นอินทรีย์ที่ได้รับการฝึกฝนจนมีลักษณะรวมที่เรียกว่า รู้เท่าทันตามสภาพที่เป็นจริง กระทบครองตนเองได้ เมื่อครองตนได้ดังนี้ ก็จะเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันประเสริฐอุปมาด้วยกบิลพรหม คือ พรหมวิหารธรรม (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) แต่เมื่อไรถ้าผลอประมาทปล่อยใจให้เป็นทาสของกิเลส ฝ่ายต่ำ เช่น ริษยา เป็นต้น ก็จะถึงความวิบัติ จนไปสู่การเบียดเบียน ทำลายล้าง ปราศจากความรักใคร่ ไร้ความเห็นใจกัน มีแต่ความเห็นแก่ได้และไร้ความยุติธรรมในสังคม สังคมไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใด ถ้าพรหมวิหารธรรมประคองพรหมวิหารธรรมไว้ไม่ได้ ปล่อยให้เสียรพรหมพลัดตกลงสู่พื้นก็จะเกิดอาเพศเดือดร้อนไปทั่ว ดังนั้น จึงจำเป็นต้องปลุกกระดมให้เห็นความสำคัญของพรหมวิหารอยู่ทุกวัน (ธิดา ๗ คน ออกมาแห่เสียรบิดาตน)

การประมาทในวัย เป็นเรื่องทำลายล้างความเจริญ ความดีงามของตน ดังนั้นคนเราจึงควรรู้ลักษณะที่ก่อให้เกิดความดีงามประจำวัยหรือรู้หน้าที่ว่าระยะใด โอกาสอันวยให้ทำสิ่งใด ได้ก็ควรทำตนให้สอดคล้องกับช่วงระยะวัยนั้น ๆ จึงควรได้แก่

วัยต้น (ยามเช้า) เป็นวัยที่จะต้องเตรียมตัวไปพบกับความสว่างไสว มีหูตากว้างไกล สำหรับการดำรงชีวิตในอนาคตจึงเป็นวันที่มีหน้าที่ในการเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนสติปัญญาอันเป็นเสมือนดวงตาที่แจ่มใส ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเดินทางอุปมาด้วยน้ำล้างหน้าให้ตาสว่าง

วัยกลาง (ยามเที่ยง) เป็นวัยที่ต้องสร้างหลักปักฐาน ต้องนำความรู้ที่เล่าเรียนสะสมไว้มาใช้จริง ๆ จึงเป็นวัยที่ต้องใช้ความสุขุมคัมภีรภาพเป็นเครื่องดำเนินอุปมาด้วยการที่ต้องเอาน้ำลูบอก คือ ต้องทำอะไรด้วยจิตใจเยือกเย็นเพราะเป็นวันที่ต้องครองคู่อยู่ร่วมกันในครอบครัวและต้องติดต่อกับคนอื่น ๆ

วัยปลาย (ยามค่ำ) เป็นวัยว่างจากธุรกิจการงาน เนื่องจากสังขารวัยไม่เอื้ออำนวย เหมาะแก่การที่จะหยุดพักก่อน วางมือจากธุรกิจการงาน ต้องอาศัยที่นอน ลูกหลาน เป็นที่พึ่งพา จึงจำเป็นต้องหันมาเอาใจใส่ปฏิบัติ คุณธรรมที่พึงปฏิบัติ ทั้งด้านคุณธรรมประจำตนและคุณธรรมต่อลูกหลาน อันจะไม่ก่อความเดือดร้อนเปราะเปื้อนให้แก่ที่นอนคือลูกหลาน ต่อไปภายหน้าอุปมาด้วยการล้างเท้า ชำระปฏิบัติให้บริสุทธิ์ สะอาดปราศจากสิ่งน่ารังเกียจ จึงจะเป็นปุชนียบุคคลที่ควรแก่การที่ลูกหลานจะพึงบูชายกย่องเป็นบรรพบุรุษหรือบุพพการีชนได้อย่างเต็มภาคภูมิ และจะต้องแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เหมือน ธิดาทิ้ง ๗ คน ของกบิลพรหม หรือนางสงกรานต์ กำหนดอิริยาบถตามระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์ยกย้ายราศีขึ้นสู่ราศีเมษในเวลา ๒๔ ชั่วโมง โดยกำหนดตามกิริยาอาการเหมือนคนเราทั่วไป ดังนี้

ถ้าย้ายในช่วงเช้า ๖.๐๐ น. – ๑๒.๐๐ น. นางสงกรานต์ยืนลิ้มตา

ถ้าย้ายในช่วงเที่ยง ๑๒.๐๐ น. – ๑๘.๐๐ น. นางสงกรานต์นั่งลิ้มตา

ถ้าย้ายในช่วงค่ำ ๑๘.๐๐ น. – ๒๔.๐๐ น. นางสงกรานต์นอนลิ้มตา

ถ้าย้ายในช่วงกลางคืน ๒๔.๐๐ น. – ๐๖.๐๐ น. นางสงกรานต์นอนหลับตา

คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

๑. การปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วคนจนเป็นประเพณีนั้น จะต้องมีประโยชน์ไม่มากนักน้อยคนเราจึงได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วคน และประโยชน์ดังกล่าวนี้ย่อมมีในหลาย ๆ ลักษณะ จึงเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติไทยประเพณีหนึ่ง ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย การที่ประชาชนชาวไทยปฏิบัติพิธีนี้กันทุก ๆ ปี อีกประการหนึ่งประเพณีจะต้องมีการสืบต่อเสมือนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่จะต้องมีการสืบพันธุ์ กล่าวคือ^{๑๒} เมื่อถึงเวลาแห่งเทศกาลนี้ ผู้คนก็จะต้องปฏิบัติพิธีนี้เป็นกิจนิสัยประจำชาติ ไม่ว่าจะไปอยู่ส่วนไหนของโลก ถ้าขาดการสืบต่อ คือขาดการปฏิบัติตามของคนรุ่นหลังเสียแล้ว เอกลักษณ์แห่งความเป็นชาติก็จะสูญสิ้นไปจากสังคม

๒. การทำนุบำรุงศาสนา เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ประชาชนก็จะนำจตุปัจจัยไปถวายพระ และแสดงน้ำใจแห่งความเคารพนับถือต่อพระภิกษุสงฆ์ พฤติการณ์เหล่านี้ทำให้พระภิกษุสงฆ์มีกำลังกายกำลังใจปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนกิจของตน ในการศึกษาเล่าเรียน อบรมสั่งสอนประชาชน

๓. การส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติคุณธรรมในศาสนาหลายประการ เช่น ความกตัญญู

^{๑๒} เกษม บุญศรี, ประเพณีทำบุญเนื่องในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๕๒.

ความสามัคคี ศรัทธา ไมตรีจิต เป็นต้น

๓.๑ ในพิธีสงฆ์น้ำพระ คือ สงฆ์น้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ ทำให้พุทธศาสนิกชนได้แสดงออกถึงความศรัทธา ความจริงใจที่มีต่อสถาบันศาสนาที่ตนเคารพนับถือ อันแสดงถึงความมั่นคงแน่วแน่ของจิตใจ และความเป็นคนสัตย์คนจริงไม่หละหละ ตอนที่ชาวบ้านประเคนเครื่องสักการะแก่พระสงฆ์หรือผู้หลักผู้ใหญ่ นั้น เป็นการขอขมาขอภัยต่อพระรัตนตรัยหรือต่อผู้หลักผู้ใหญ่ว่า ถ้าหากตนเคยละเมิดด้วยกาย วาจา ใจในรอบปีที่ผ่านมา ก็ขอโทษขอภัย และยังได้ปวารณาด้วยว่า ถ้าได้รู้เห็นตนกระทำความผิดอันใดในอนาคต ก็ขอให้ท่านตักเตือน สั่งสอนได้ในพิธีการระดมหัวพระสงฆ์และผู้ใหญ่นั้น ก็มีการกล่าวคำอวยพรขอให้ท่านมีความสุขตลอดปีใหม่ ทั้งนี้เป็นการให้กำลังใจแก่ท่านในการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อสืบต่ออายุพุทธศาสนาต่อไป

๓.๒ รู้จักการให้อภัย เช่น เมื่อพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่รับเครื่องสักการะ และน้ำสำหรับดื่มแล้ว ท่านก็จะให้พร ซึ่งเป็นคำกล่าวให้อภัยแก่ผู้น้อยกว่า ถ้าหากพวกเขาเคยละเมิดตัวท่านโดยประการใด ๆ ตอนที่อวยพรให้ผู้น้อยมีความสุขความเจริญด้วยพร ๔ ประการ อันแสดงออกถึงความเป็นคนใจกว้างความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นการปลูกไมตรีกันไว้ในสังคม ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างคนสังคม เป็นการช่วยลดช่องว่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย

๓.๓ ทำให้เกิดความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างผู้น้อย คือ การที่ผู้น้อยยินยอมพร้อมใจ ตกกลงกันเป็นขบวนเดินทางไปคารวะคำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ตลอดถึงพระสงฆ์นั้น พวกเขาที่ต้องมีการ “รวมใจ” ที่แตกต่างกันนั้นให้เป็นใจเดียวกันก่อน มีอุดมการณ์อันเดียวกัน มีความคิดคล้ายกัน และมีจุดประสงค์เดียวกัน จึงได้แสดงพฤติกรรมที่คล้ายกัน คือการร่วมกันไปคารวะคำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ นับว่าเป็นประโยชน์ตรงของพิธีกรรมนี้ ที่เอื้ออำนวยต่อสังคม

๓.๔ การแสดงความกตัญญูรู้คุณบรรดาผู้ปฏิบัติตามประเพณีสงกรานต์นี้สำหรับพุทธศาสนิกชนก็นับได้ว่า เป็นผู้กตัญญูรู้คุณของศาสนาที่ได้อบรมสั่งสอน หล่อหลอมจิตใจให้สมาชิกของสังคมประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งกฎสังคม คือจารีตประเพณี ศีลธรรม และกฎระเบียบต่าง ๆ พอถึงเทศกาลสงกรานต์ก็ได้แสดงออกถึงความเคารพนับถืออย่างสูงสุดต่อพระรัตนตรัยสำหรับผู้หลักผู้ใหญ่ อันได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

คุณค่าจริยธรรมของเทศกาลประเพณีวิถีไทย

การเกิดมาทุกคนไม่ว่าเพศหญิง เพศชาย เด็กหรือผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใด อาชีพอะไร ย่อมมีปัญหาก่อกำเนิดขึ้นกับทุกคนตามวาระและเมื่อมีปัญหาก็กต้องพยายามแก้ไข เพราะคนเราทุกคนเกิดมาในโลกนี้ย่อมหนีปัญหาไม่พ้น จึงต้องหันมาพึ่งหลักคำสอนในศาสนาที่ตนยึดถือปฏิบัติ

โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนเน้นหลักในการแก้ปัญหา โดยวิธีแสวงหาสาเหตุแห่งปัญหาและวิธีการแก้ปัญหา ที่เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ย่อมมีประเพณีพิธีกรรมซึ่งหลักธรรมที่เราสามารถนำแนวทางด้านจริยธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันนี้จะช่วยในการแก้ปัญหา และช่วยให้เราสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข มีดังนี้ คือ^{๖๓}

การเข้าใจชีวิต ชีวิตทุกชีวิต ประกอบด้วย ความทุกข์ ความสุข ความเข้าใจ ความเกลียดชัง และริษยา เราสามารถนำหลักธรรม อริยสัจ ๔ เข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องในครอบครัว การเรียน และการทำงาน หลัก อริยสัจ ๔ นี้ เป็นหลักวิธีการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยเหตุและผล ประกอบไปด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เรื่องของ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ ๔.๔ และที่จะขอกล่าวเพิ่มเติม ได้แก่ มรรค หรืออริยธรรม ๘ ซึ่งหมายถึง การฝึกรับผิดชอบตนเองไป ตามแนวทางที่จะป้องกันตนเองไม่ให้เกิดความทุกข์ หรือเกิดปัญหาขึ้นมาอีก เพราะการแก้ทุกข์ไม่ เพียงพอต้องรู้จักป้องกันตนเองโดยการฝึกกำลังใจตลอดเวลา ซึ่งถือว่าได้ปฏิบัติตามหลักอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้อง ซึ่งหลักอริยสัจ ๔ เป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานของการครองชีวิตที่เป็นจริงไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมด้านประกอบอาชีพและกิจกรรมที่เทศกาลและพิธีกรรมก็ตามหลักในการดำเนินชีวิตที่ ถูกที่ควร การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘^{๖๔} จะก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาของตนเอง ได้แก่

(๑) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบมีลักษณะเด่น ๆ ดังนี้

(๑.๑) เข้าใจชัดว่าอะไรคือทุกข์ อะไรคือสาเหตุแห่งทุกข์ อะไรคือความดับทุกข์ และอะไรคือมรรควิธี หรือ วิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์

๑. เข้าใจว่าอะไรคือกุศลกรรม อะไรคืออกุศลกรรม

๒. เข้าใจหลักปฏิจางสมุปมาท คือ กระบวนการคิดขึ้น ดับไฟแห่งทุกข์ โดยเป็น ปัจจัยอาศัยกัน สัมมาทิฐิ เป็นจุดเริ่มต้น หรือตัวกำหนดที่สำคัญที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ดำเนินไปถูกทาง และก้าวหน้าในการปฏิบัติ และเงื่อนงำที่จะทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นและพัฒนาไปโดยถูกต้อง มีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) กัลป์ยามิมิตร อันได้แก่ การรับและแนะนำสั่งสอนจากผู้รู้

๒) การพิจารณาอย่างแยกแยะด้วยตนเอง โดยใช้ความคิดแยกแยะเหตุผลทั้ง ผลได้และผลเสียอย่างรอบคอบโดยไม่อคติ

^{๖๓} วรรณภา พูนพานิช, **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

^{๖๔} อัง อภุจก. (ไทย) ๒๓/๒๕๔๔.

(๑.๒) สัมผัสกับปะ คือ ความรำคาญใจ ไม่ลุ่มหลงมัวเมากับความสุทางกาย ไม่คิดพยายาลหรือทำร้ายผู้อื่น ซึ่งมีลักษณะเด่น ๓ ประการ คือ

๑. ความคิดที่ปลอดโปร่ง ไม่หมกมุ่นพัวพันในสิ่งที่สนองความอยาก อันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เรียกกันว่า กามคุณ รวมถึงความคิดเสียสละปราศจากการครุ่นคิดหาผลประโยชน์ใส่ตัว

๒. ความคิดที่ไม่พยายาทมุ่งร้ายใคร เต็มไปด้วยความเมตตากรุณา

๓. ความคิดไม่เบียดเบียนใคร ไม่คิดทำร้าย หรือทำลายใคร กล่าวอีกอย่างคือ มีความกรุณาคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

การฝึกสร้างทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่หลงเชื่อ ยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะได้ฟังมา หรือได้เห็นมาเท่านั้นต้องพิจารณาอย่างมีเหตุผล จนแน่ใจอย่างแท้จริงและพร้อมจะลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลได้ทุกเมื่อ จะก่อให้เกิดความกระจ่างทางปัญญาซึ่งจะเกิดประโยชน์โดยสมบูรณ์กับผู้ปฏิบัติจนเป็นนิสัย

(๑.๓) สัมมวาจา คือ การเจรจาชอบ เป็นการพัฒนาศีลของตนเอง มีลักษณะดังนี้

๑. งดเว้นจากการพูดเท็จ

๒. งดเว้นการพูดสอดเสียด

๓. งดเว้นการพูดหยาบคาย

๓. งดเว้นการพูดเพื่อเจ้า คือพูดไร้สาระ

(๑.๔) สัมมากัมมันตะ คือ การทำงานชอบ โดยสุจริต ๓ โดยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เช่น

๑. งดเว้นจากการทำลายชีวิตคนอื่น สัตว์อื่น

๒. งดเว้นจากการกล่าวร้ายต่อคนอื่น

๓. งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

(๑.๕) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การทำมาหากินด้วยอาชีพสุจริต เว้นมิจณาอาชีวะ ได้แก่

๑. การโกงหรือการหลอกลวง

๒. การประจบสอพลอ

๓. การใช้เครื่องหมายนินิต

๔. การเบียดเบียนหมู่เชื้อ

๕. การต่อลากด้วยลาก รวมถึงอาชีพ ๕ ประเภท ที่ต้องเว้น คือ การค้ามนุษย์ การค้าอาวุธ การค้าเนื้อ การค้าสุราและยาเสพติด และการค้ายาพิษ

ซึ่งถ้าปฏิบัติได้ในขั้นนี้ จะเป็นการฝึกการสร้างจิตให้มั่นคงต่อการกระทำ ความดีทางกาย ทางวาจา ลดการทำชั่วลง ฝึกฝนนิสัยที่ดี และประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข ทรัพย์สินที่หามาได้ก็จะไม่สูญเสียไป

(๑.๖) สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบหมายถึง เพียรพยายามทางจิตอย่างยิ่งใหญ่ เป็นการพัฒนาสมาธิของตนเอง มี ๔ ประการคือ

๑. เพียรระวังความชั่วที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้นมา

๒. เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. เพียรสร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม

(๑.๗) สัมมาสติ คือการตั้งสติชอบ หมายถึงสติปัญญา การตั้งสติพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ด้านความเป็นจริง เป็นการพัฒนาสมาธิของตนเองเช่นกัน ได้แก่

๑. พิจารณากาย มีหลายวิธี เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออก

๒. พิจารณาเวทนา คือ ความรู้สึกทุกข์ สุข ไม่ทุกข์ ไม่สุข

๓. พิจารณาจิต คือ ให้ความรู้เท่าทันความนึกคิด เช่น จิตมีราคะ หรือไม่มีราคะ มีโทสะหรือไม่มีโทสะ

๔. พิจารณาธรรมให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริง เช่น พิจารณา ชั้น

๕

(๑.๘) สัมมาสมาธิ คือ การตั้งจิตมั่นชอบ หมายถึง การที่จิตแน่วแน่ อยู่ในอารมณ์ใด อารมณ์หนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน เรียกว่า “เอกัคคตา” ซึ่งมีสมาธิแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ

๑. สมาธิชั่วขณะ เกิดแก่สามัญชนทั่วไปในเวลาปฏิบัติภารกิจประจำวัน เรียกว่า ขณิกสมาธิ

๒. สมาธิที่จวนจะแน่วแน่ เป็นสมาธิที่ตั้งจิตมั่นกว่าระดับแรก เรียกว่า อุปจารสมาธิ

๓. สมาธิที่แนบแน่นสนิท เป็นสมาธิระดับฌานขั้นต่าง ๆ อันเป็นระดับสูงสุด เรียกว่า อัปปนาสมาธิ

การฝึกตนเองให้มีสติตลอดเวลาแล้ว ก็เป็นการควบคุมตนเอง ไม่ปล่อยใจ ไม่ปล่อยอารมณ์ ให้เลื่อนลอยผ่านไปโดยไร้จุดหมาย จิตใจไม่ฟุ้งซ่านหมั่นตรวจสอบกระบวนการคิดของตนเอง สามารถแยกแยะ วิเคราะห์และเลือกเอาแต่สิ่งที่ดีที่ต้องการเท่านั้น

ดังนั้น จริยธรรม ที่ใช้ปฏิบัติตนเพื่อแก้ปัญหาชีวิต และดับทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนเราก็คือ การเป็นผู้รู้จักควบคุมกาย วาจา และใจ ของตนให้ดี และเป็นผู้ที่มีศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักไตรสิกขา นั้นเอง

แต่คนเราจะให้เริ่มต้นด้วยการทำสมาธิจิตนั้นคงเป็นเรื่องยาก จึงควรจะเริ่มต้นด้วยการพัฒนาปัญญาของตนเองเสียก่อน เพราะเป็นเรื่องของทางโลกที่ทุกคนได้สัมผัสอยู่แล้ว และเป็นเรื่อง ที่ง่ายกว่าเรื่องทางธรรม หรือศีลและสมาธิ จากหลักธรรมอริยมรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ซึ่งประกอบไปด้วยหลักใหญ่ ๆ ๓ ประการคือ

๑) การพัฒนาปัญญาของตนเอง ก็จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตให้ ลุล่วงไปได้ด้วยดี

๒) การพัฒนาให้เกิดศีลของตนเอง เว้นจากการกระทำชั่วทั้งปวง ก็จะทำให้เกิดความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต เป็นที่รักใคร่ชอบพอ ศรัทธาของคนทั่วไป

๓) การพัฒนาสมาธิของตนเอง ก็จะทำให้เป็นคนที่มีสติตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้า ทำให้ ไม่ประมาท เชื่อมมั่นในตนเอง การดำเนินชีวิตก็จะ เป็นไปอย่างราบรื่นประสบความสำเร็จ

หลักการดำเนินชีวิต หรือ เลี้ยงชีพตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

๓.๓.๑ หลักในการรู้จักทำมหาเลี้ยงชีพเพื่อชีวิตที่เป็นหลักฐาน

การ รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดีตั้งตัวสร้าง หลักฐานได้และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็ เพราะปฏิบัติตามจริยธรรมหลักธรรม ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ^{๖๕}

๑. อุตฺถานะสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การ งานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

^{๖๕} อัง. อฎฐก (ไทย). ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

๒. อารักขบิรมปทา การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตรตทา การคบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบเอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่าง ท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำการพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลเก้อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา การเลี้ยงชีพแต่พอดี คือ การรู้จักกำหนดรายได้อและรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้อ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้อหรือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

๓.๓.๒ หลักในการเป็นคนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี สมาชิกที่ดีของรัฐ^{๖๖}

สมาชิกของรัฐมีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตยพึงรู้หลักและปฏิบัติ ดังนี้ คือ

๑) รู้หลักอธิปไตย คือรู้หลัก ความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการ ดังนี้

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

๒. โลกอธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนิทาและสรรเสริญ กระทำด้วยปรารถจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมอธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถสิ่งทีได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นทีรับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย ความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

๒) การมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบ ทีจะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยส่วนเดียว ทีเรียกว่า อปรีทานิยธรรม ๓ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ทีพึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

^{๖๖} ที. ปา. (ไทย) /๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
๓. ไม่ถือเอาเอาใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้บัญญัติกลางวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างที่ที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม
๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้นมองเห็นความสำคัญ แห่งถ้อยคำของท่านว่า เป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก
๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ ไม่ปล่อยปละละเลยพิธีเคารพบูชาอันถึงทำแก่สงฆ์อันเดือนความจำ และกระตุ้นความดีงามร่วมกันเหล่านั้นตามประเพณี
๗. จัดการให้การรักษา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ท่านผู้ทรงศีลและทรงธรรมบริสุทธิ ที่เป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน จากหลักธรรมของการมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดีและเป็นสมาชิกที่ดีของรัฐ ซึ่งเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคม สามารถนำมาประพฤติดุปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ก็จะทำให้สังคมและประเทศชาติของเราพัฒนาเจริญก้าวหน้า คนในสังคมก็มีความสุข ความเจริญ มีความสมัคสมาน สามัคคี บ้านเมืองก็เป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

สรุปท้ายบท

พิธีกรรมเป็นทางนำไปสู่เป้าหมายของศาสนาแต่ละศาสนาเริ่มจากพิธีกรรมการปฏิญาณตนเป็นศาสนิกชนคือการปฏิญาณตนนับถือศาสดาหรือคำสอนของศาสดานั้น ๆ เช่น พิธีบูชามิสซาพิธีศีลล้างบาป พิธีละหมาด พิธีบูชาวิญญาณหรือพิธีพุทธมามกะ เป็นประกาศาว่าตนนับถือพระรัตนตรัย ว่าเป็นที่พึ่งที่เคารพสูงสุดของตนเป็นต้น พอพิธีกรรมมีเริ่มตั้งแต่พระศาสดาทรงพระชนม์ชีพเป็นพิธีกรรมรับสมาชิกเข้าสู่สังคม เป็นการสรุปได้ว่า คำสอนของพระศาสดาทุกศาสนา จะว่าด้วยปรัชญาจริยธรรม และพิธีกรรม

ถ้าเราพิจารณาจากความสนใจและความใส่ใจปฏิบัติของศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ เราก็จะพบว่าคนส่วนใหญ่สนใจระดับพิธีกรรม คนส่วนน้อยสนใจระดับจริยธรรม คนส่วนน้อยที่สุดสนใจระดับปรัชญา พิธีกรรมซึ่งมีความหมายหลายอย่างที่ปรากฏขึ้นมาในสังคมก็เป็นประโยชน์เพื่อเป็นสื่อนำตนเข้าสู่พระศาสนา เข้าสู่ธรรม ถ้าไม่รู้จักประโยชน์ พิธีกรรมก็อาจเสื่อมเสียกลายเป็นเหตุให้เกิดผลร้ายไป แต่หลักการของพิธีกรรมคือผู้แทนทางศาสนาที่ปรากฏตัวแก่

ประชาชนแล้วก็จะได้ทำหน้าที่ของผู้ปฏิบัติต่อไป จริยธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่าและความสำคัญต่อมนุษยชาติที่ได้มีแนวปฏิบัติสืบต่อกันมา

๑. เป็นคำสอนสัมพันธ์กับหลักที่มีเหตุผล สามารถพิสูจน์ได้ ตามหลักเหตุผลและเป็นวิทยาศาสตร์

๒. เป็นคำสอนสัมพันธ์กับหลักประชาธิปไตย สอนให้มีเสรีภาพ คือ ไม่บังคับให้เชื่อ แต่สอนให้มีสมภาพ คือ ไม่แบ่งชั้นวรรณะ และสอนให้มีภราดรภาพ คือ มีเมตตา เคารพ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน

๓. เป็นศาสนาแห่งสัมพันธ์กับหลักสันติ สอนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสุข มีใจกว้างไม่กดขี่ ข่มเหงกันด้วยเหตุผลที่มีความเชื่อแตกต่างกัน ไม่มีข้อห้ามให้รังเกียจเหยียดหยามผู้อื่น ๆ มีประวัติบริสุทธิ์ไม่เปื้อนด้วยเลือด

๔. สัมพันธ์กับหลักสอนให้พึ่งตนเอง สอนว่า “ผลสำเร็จที่เราต้องการนั้น” ย่อมเกิดขึ้นด้วยการลงมือทำ ไม่ใช่ด้วยการอ้อนวอน บวงสรวงหรือรอโชคชะตา

๕. ยอมรับความสามารถของมนุษย์ถือว่าสัมพันธ์กับหลักมนุษย์สามารถทำตนให้ประเสริฐบริสุทธิ์ ยิ่งกว่าเทวดาและพรหม หรือจะพัฒนาตนให้เป็นถึงพระพุทธเจ้าก็ได้ (เพราะพระพุทธองค์ก็คือ มนุษย์คนหนึ่ง)

๖. สอนทางสายกลางสัมพันธ์กับหลัก คือ สอนให้ปฏิบัติตามอริยมรรค คือ ทำอะไรให้อยู่ในความพอดี ไม่ถึงหรือหย่อนจนเกินไป ถ้าไม่มีความพอดี ผลที่ได้จะไม่สมบูรณ์

๗. สอนให้ยึดมั่นในหลักธรรมสัมพันธ์กับหลัก คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ปลูกพืช เช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น ให้คนมอบผลจากการกระทำของตน

๘. สอนให้สัมพันธ์กับหลักเชื่ออย่างมีเหตุผล ใช้สติปัญญากำกับ ตามคำสอนของหลักกาลามสูตร คือ ทำแล้วเกิดประโยชน์ มีความสุข ผู้อื่นไม่เดือดร้อนจึงค่อยเชื่อหรือทำตาม

๙. สอนให้สัมพันธ์กับหลักมนุษย์รอดพ้นจากความทุกข์ โดยปฏิบัติที่กายและใจตามหลักโอวาท ๓ (โอวาทปาติโมกข์) คือ ละเว้นจากความชั่วทั้งปวง ตั้งมั่นอยู่ในความดี ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วใสบริสุทธิ์

๑๐. สอนให้ถือหลักสัมพันธ์กับหลัก จิตใจเป็นใหญ่ คือ ทุกอย่างสำเร็จได้ที่ใจ ดังคำที่ว่า “มโนปุพฺพํกมา ธมฺมา : ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า”

๑๑. สอนให้สัมพันธ์กับหลักเดินไปสู่ความสุข ตามทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ เริ่มจาก สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ ตามด้วยสัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ และสรุปลงด้วย สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) ซึ่งเป็นเรื่องจริง

๑๒. มีคำสอนสัมพันธ์กับหลักสนองต่อบุคคลให้ได้ประโยชน์ ในทุกระดับ คือ ประโยชน์ จะเกิดในปัจจุบัน ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด เมื่อเป็นอดีตก็จะดีและผลที่จะเกิดในอนาคต ก็ดีเช่นกัน

เฉพาะหลักการและขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ที่เป็นหลักเอาไว้ ส่วนปลีกย่อยอาจจะแตกต่างกัน บ้างก็ตาม เทศกาลและพิธีกรรมที่จัดขึ้นประกอบพิธีกรรมที่มีความเชื่อแตกต่างกัน และในภูมิภาค ที่แตกต่างกัน ก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย สิ่งที่เราควรยึดถือปฏิบัติก็คือความถูกต้องตามหลักทาง ศาสนา เป็นประโยชน์ และไม่ขัดกับประเพณีนิยม ที่มีอยู่ ถือว่าใช้ได้ และถูกต้องแล้ว

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นิสิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. จงบอกลักษณะกิจกรรมของเทศกาลและพิธีกรรมมีอะไร อธิบายให้เข้าใจ
๒. ท่านคิดว่าพิธีกรรมประเพณีมีความสอดคล้องกันอย่างไรให้ยกตัวอย่างมาอธิบาย
๓. จริยธรรมหมายถึงอะไรแบ่งเป็นที่ประเภทให้อธิบาย
๔. จริยธรรมในสังคมท้องถิ่นสท้อนถึงวิถีชีวิตท้องถิ่นเรื่องใดบ้าง อธิบาย
๕. ผู้ปกครองบ้านเมืองควรมีหลักธรรมเรื่องบ้างที่นำมาประยุกต์ใช้ในปกครองให้ยก ๑ ตัวอย่างมาอธิบาย

ตอนที่ ๒ ให้นิสิตกาเครื่องหมาย x ทับข้อ ก ข ค ง ที่ถูกต้องเพียงข้อเดียว

๑. ข้อใด คือความคำว่า พิธีกรรม

ก. ขอกำหนด	ข. ระเบียบแบบแผน
ค. ฤดูกาล	ง. การคำนวณปฏิทิน
๒. จริตประเพณี หมายถึง ข้อใด

ก. กฎ ระเบียบ	ข. ข้อปฏิบัติ
ข. คำสั่ง	ง. ขนบธรรมเนียม
๓. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะของพิธีกรรม

ก. กราบ ไหว้	ข. กำนับ เคารพ
ค. ยำเกรง ไหว้	ง. ปริมปรา ตำนาน
๔. เดือน ๕ ของภาคเหนือ(ล้านนา)ตรงกับเดือนอะไรของ ภาค กลาง ได้ อีสาน

ก. เดือน หนึ่ง	ข. เดือน สอง
ค. เดือน สาม	ง. เดือน สี่
๕. จริยธรรมหมายถึงข้อใด

ก. ความดีงาม	ข. ข้อห้าม
ค. ข้อปฏิบัติ	ง. ความประพฤติ

๖. ข้อใด ไม่ใช่ ความรู้เชิงจริยธรรม
- ก. ความรู้ว่าการทำที่ควรและไม่ควร   ข. ความรู้เฉพาะตนที่ไม่มีใครเรียนแบบได้
- ค. ความรู้สามารถนำไปแก้ปัญหาได้   ง. ความรู้กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
๗. ข้อใดเป็นเหตุผลเชิงจริยธรรม
- ก. แรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ
- ข. การตัดสินใจการทำที่ควรและไม่ควร
- ค. ทักษะเชิงจริยธรรมสอดคล้องกัน
- ง. วัฒนธรรมต่างกันพฤติกรรมต่างกัน
๘. ข้อใดไม่ใช่จริยธรรมสำหรับผู้ได้ปกครอง
- ก. ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ
- ข. ความเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนา
- ค. ไม่มีผู้ใดละเมิดจริยธรรมของสังคม
- ง. ยึดแนวทางปฏิบัติบุคคลต้นแบบ
๙. ข้อใด เป็นพิธีกรรมเป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม
- ก. ความขำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์   ข. กออริชฐานเห็นผล
- ค. มีการนันทนาการประกอบ   ง. การให้วีพระสวดมนต์ก็เป็นการฝึกสมาธิในตัว
๑๐. เทศกาลสงกรานต์ที่ได้แสดงให้เห็นถึงจริยธรรมด้านใดมากที่สุด
- ก. ความกตัญญู   ข. ความสามัคคี
- ค. การเสียสละ   ง. การไม่เบียดเบียน

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- เกษม บุญศรี. **ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา**.
พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- เดชบัณฑิต รัตนปิยะภากรณ์. **ไทยศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ทริปเฟล็ด เอดูเคชั่น, ๒๕๕๐.
- ธวัช ปุณโณทก. **วรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.
- บุญมี แทนแก้ว. **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์,
๒๕๔๗.
- ปรีชา อุตระกุล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก. **การศึกษาวรรณคดีอีสานในเชิงจริยธรรม**. รายงานการวิจัย,
สมาคมสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๗.
- พระครูสังฆรักษ์จ๊กกฤษ ฐิริปัญญา และ สถิต ศิลปะชัย. **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ชุ่มมจิตโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
อมรินทร์ พรีนติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **สังขธรรมกับจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์
พรีนติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ . กรุงเทพมหานคร :
บริษัทเคสดีไทย จำกัด, ๒๕๓๗.
- มณี พยอมยงค์. **ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนา**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๒ .
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร: สิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต, ๒๕๔๒.
- เสถียร โกเศศ. **การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๑.
- สถิต ศิลปะชัย. **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์,
๒๕๔๘.
- ตีมา อนุรักษ. **มรดกคนอีสาน**. อุตรธานี: พิมพ์ที่ หจก. ซีแอนด์เอน, ๒๕๕๐.
- สุลีพร สุชินราภรณ์. **ธรรมเนียมและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ลำดี รักสุทธิ.สืบสานตำนานงานบุญประเพณีอีสาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาการศึกษา,
๒๕๔๔.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. สังคัปพิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๒.

อานนท์ อากาภิรม. สังคม วัฒนธรรม ประเพณีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอ
เดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

DO NOT COPY

บทที่ ๘

พระราชพิธีและรัฐพิธี

พระมหาสมบุญ สุทธิโม, รศ.ดร.

ผศ.ดร.พิชิตบูลย์ ทองเกลี้ยง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

- อธิบายความหมายของพระราชพิธีและรัฐพิธีได้
- อธิบายความสำคัญและความเป็นมาของพระราชพิธีและรัฐพิธีได้
- อธิบายถึงพิธีกรรมในพระราชพิธีและรัฐพิธีได้
- วิเคราะห์การดำเนินงานเกี่ยวกับพระราชพิธีและรัฐพิธีได้

ข้อข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- พระราชพิธี
- พระราชพิธีในรัชกาลที่ ๑๐
- รัฐพิธี

๘.๑ ความนำ

ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทย แสดงออกถึงเอกลักษณ์คุณค่าความเป็นไทย แนวคิดเรื่องความเป็นไทยถูกกำหนดอย่างเป็นแบบแผน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนมุมมองความเป็นไทย ทรงกำหนดความเป็นไทยให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง^๑ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มมีการใช้แนวคิดชาตินิยม เพื่อการสร้างอุดมการณ์ร่วมให้เกิดในสังคมไทยคือ ปลูกฝังการรักชาติ ความจงรักภักดีต่อศาสนาและพระมหากษัตริย์ เป็นแนวคิดแบบชาตินิยมแบบอนุรักษศิลปวัฒนธรรมโบราณ มีเจตนาแสดงความเป็นไทยให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีแต่อดีตและแสดงให้เห็นว่า ชาติไทยไม่ใช่ชาติป่าเถื่อนล่าหลัง ดังปรากฏในรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมตามแบบแผนประเพณีนิยม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการจัดงานแสดงศิลปะและหัตถกรรมของนักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นเหตุให้กระทรวงธรรมการ จัดตั้ง โรงเรียนฝึกหัดการหัตถกรรม พระราชทานนามว่า "โรงเรียนเพาะช่าง" และเสด็จพระราชดำเนินเปิด เมื่อวันที่วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระองค์ เมื่อวันที่วันพุธที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖^๒

ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย สืบทอดมาช้านาน ศาสนาพุทธและพราหมณ์มีอิทธิพลอย่างมากจากสิ่งแวดล้อมผสมผสานกับการดำเนินชีวิต เกี่ยวข้องกับเพื่อนบ้านอย่างเช่น มอญ พม่า เขมร ลาว เวียดนาม ชาวจีนอพยพ การล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก สิ่งเหล่านี้มีบทบาทกับวิถีประจำวันของคนไทยจนเกิดประเพณีสืบมาจนถึงปัจจุบัน มีการยกเลิกและรักษาพิธีกรรมไว้ตามความเชื่อความศรัทธา ความผูกพันสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นพิธีกรรมสอดคล้องกับฤดูกาล เป็นประเพณีไทยที่มีลักษณะท้องถิ่น หากจะให้ปฏิบัติรายละเอียดให้ถูกต้องตรงกันมิใช่เรื่องง่าย เพราะคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาพระราชพิธีจึงมีพิธีสงฆ์ประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น

๘.๒ พระราชพิธี

๘.๒.๑ ความเป็นมาของพระราชพิธี

^๑ ชันยชนก มูลนิลดา, "กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นไทยและการรับรู้ภาพลักษณ์ความเป็นไทยของนักท่องเที่ยวชาวจีนผ่านสื่อสังคมออนไลน์", ปรินญาณิตศ ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

^๒ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.pantown.com/> สถาบันพระมหากษัตริย์กับ โรงเรียนเพาะช่าง, [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕].

สมัยสุโขทัย ชนชั้นสังคมไทยแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือ ชนชั้นปกครองคือ กษัตริย์ เจ้า-ขุน รวมถึงกลุ่มพระสงฆ์ ส่วนชนชั้นถูกปกครองคือไพร่และทาส กษัตริย์เป็นผู้นำร่วมกับชาวบ้าน/ชาวเมืองในการทอดกฐิน การสมทานศีล การนำไพร่พลไปนบพระบาท^๓ การอวยทานพระสงฆ์ในงานบุญต่าง ๆ ยังผลให้เกิดความเป็นเอกภาพ สามัคคีและจรโลงความมั่นคงของสังคมโดยรวม สุโขทัยมีความรุ่งเรืองเพียง ๒๐๐ ปีแต่ได้ปูพื้นฐานวัฒนธรรม ประเพณีหลายด้านที่สืบทอดพัฒนาจนมาถึงปัจจุบัน

สมัยอาณาจักรอยุธยา ปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย กษัตริย์เป็นเนื้อหาสาระของรัฐ กษัตริย์และรัฐเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีอาจแยกจากกันได้ตามคติ “เทวราชา” ที่ได้รับจากศาสนาพราหมณ์ ประกอบด้วย พระราชพิธีสำคัญ เช่น

พระราชพิธีทวาทสมาสหรือพระราชพิธีสิบสองเดือน ถือเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับเทพเจ้าที่ต้องจัดทำขึ้นเป็นประจำในแต่ละเดือนเพื่อคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงของบ้านเมือง และเพื่อแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์ราชหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช เชื่อว่า ในการประกอบพระราชพิธี หากมีการขาดตกบกพร่องจะก่อให้เกิดอันตรายแก่บ้านเมือง ดังนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีสิบสองเดือนสืบต่อกันเป็นเวลายาวนาน^๔

พระราชพิธีถือน้ำ ถือเป็นพระราชพิธียิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์สำหรับแผ่นดินสืบเนื่องมาแต่โบราณมีความผูกพันกับพระมหากษัตริย์ผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดและเป็นศูนย์กลางราชอาณาจักร จัดขึ้นเพื่อให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางดื่มน้ำสาบานว่าจะจงรักภักดีและซื่อตรงต่อพระมหากษัตริย์เป็นการให้สัตย์สาบานที่ใช้น้ำเป็นสื่อกลาง ในทางปฏิบัติเป็นการเอาคัมภีร์ราฐต่าง ๆ มาทำพิธีสวดหรือสาปแช่งด้วยการโอมอ่านลิลิตโองการแช่งน้ำ ถือว่าเป็นพิธีระงับยุคเข็ญบ้านเมือง เชื่อว่าพระราชพิธีถือน้ำมีมาก่อนการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาและยังเป็นที่แพร่หลายในดินแดนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๕

^๓การบูชาพระธาตุซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปบาทบนเขาต่าง ๆ, รองศาสตราจารย์ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, **ประวัติศาสตร์ไทย** (Thai History), เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ม.ป.ป.), หน้า ๔๑.

^๔ออกญาเทพพิฑู (ฉิม กรอเสม), **พระราชพิธีทวาทสมาสหรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา** ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : กรมสารนิเทศ, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๕ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร, “การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐานสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร”, **สารนิพนธ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

สมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเหมือนสมัยอยุธยา ทรงให้มีการรื้อฟื้นประเพณีที่เคยทำในสมัยอยุธยา เช่น ทรงเข้มงวดการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ในแบบแผนตามพระราชพิธีสมัยอยุธยา

มองเซนเยอร์ เลอบอง ชาวต่างชาติบันทึกไว้ว่า สมัยธนบุรีห้ามมิให้คนเข้ารีต (ผู้เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก) กราบไหว้ตุ๊กตา ห้ามไปวัดและที่สำคัญห้ามดื่ม น้ำพิพัฒน์สัตยา พระเจ้าตากสินทรงทราบ ให้จับขุนนางที่เข้ารีตไม่ไปถือน้ำเข้าคุก ๓ คนถูกเขียน คนละ ๕๐ ที คุมตัวสังฆราชและบาทหลวงมาเฝ้า สังฆราชและบาทหลวงอีก ๒ คนขัดขืนจึงถูก เขียนคนละ ๑๐๐ ที ภายหลังขุนนางทั้ง ๓ คนกลับใจมาถือน้ำ^๖

สมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพิธีสำคัญคือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่แม้จะมี พระมหากษัตริย์ปกครองมาถึงปัจจุบัน ๑๐ รัชกาล บางรัชกาล โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธี ๒ ครั้ง และบางรัชกาลก็ไม่มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๕ มีพระราชพิธี ๑๑ ครั้ง ดังนี้

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ๒ ครั้ง

ครั้งแรก ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ได้ประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์ โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป

ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระราชมณเฑียรสถาน สร้างเสร็จแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกให้สมบูรณ์ตามโบราณราชประเพณี

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๗

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ ครั้ง

ครั้งแรก วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงครองราชย์สมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระชนมพรรษา ๑๕ พรรษา มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

^๖สุเนตร ชุตินธรานนท์, “ลิลิต โองการแข่งน้ำและพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา”, วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๒) : ๓๒.

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖ เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๒๐ ปี ทรงบรรลุนิติภาวะ

รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ ครั้ง

ครั้งแรก วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๓ โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร เนื่องจากยังอยู่ในช่วงไว้ทุกข์งานพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้งดการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครและการรื่นเริง

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชเพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง และให้นานาประเทศที่มีสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีมาร่วมงานในพระราชพิธี

รัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘

รัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จสวรรคตก่อนการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

รัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในสมัยรัชกาลที่ ๑๐ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ในวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒ นี้ เป็นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์^๑

พิธีกรรมในประเพณีทั้งหลายเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมไทยให้เกื้อรักสามัคคีเข้มแข็งและมีส่วนร่วม มีที่มาในพระไตรปิฎก ความว่า

..มนุษย์เป็นอันมาก เมื่อถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเข่า ป่า อาราม และรุกขเจดีย์ว่า เป็นที่พึ่ง ที่พึ่งนั้นแลไม่เกษม ที่พึ่งนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยที่พึ่งนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^๒

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์เมื่อมีภัยเกิดกับตนเองและครอบครัว ก็พากันกราบไหว้วันับถือขอพึ่งพา ภูเข่า ป่า ไม้ อาราม รุกขเจดีย์ ภูตผี ปีศาจ (เครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล อัฐิ หิน ปูน

^๑กระทรวงวัฒนธรรม, หนังสือประมวลความรู้พระราชพิธีบรมราชาภิเษก, จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๕๖๒, ระหว่างวันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒, [ออนไลน์],แหล่งที่มา : www.m-culture.go.th [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕]

^๒ พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๓.

ทรา ย เทวคา เทพเจ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ) ตรัสว่า นั่นมิใช่ที่พึงอันปลอดภัย มิใช่ที่พึงอันสูงสุด เขาอาศัยที่ที่นั่นแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนผู้ถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความก้าวล่วงทุกข์ และอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันให้ถึงความสงบระงับทุกข์ ด้วยปัญญาอันชอบ ที่ที่นั่นเป็นที่พึงอันเกษมและอุดม เพราะบุคคลอาศัยที่ที่นั่นย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

๘.๒.๒ ความหมายของพระราชพิธี

พิธีกรรม โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำว่า “พิธี” และ “กรรม”

พิธี หมายถึงงานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อสร้างความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีพระราชทานปริญญาบัตร พิธีประสาทปริญญาบัตร พิธีมงคลสมรส ฯลฯ

พิธี หมายถึง แบบอย่าง ธรรมเนียม เช่น ทำให้ถูกพิธี ทำตามธรรมเนียม

พิธี คือ การกำหนด เช่น คำพูดว่า “ที่อยู่จนสิ้นขมมาธุพิธีในเทพพูน” (มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร)

กรรม แปลว่า การกระทำ การงาน ดังนั้น พิธีกรรมและการบูชาคือแบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในแนวทางของศาสนพิธี^๕

พระราชพิธี โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำว่า พระ ราช พิธี

พระ คือคำใช้ประกอบหน้าคำอื่นแสดงความยกย่องพระเจ้าแผ่นดินหรือของที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดิน/เจ้านายชั้นสูง เช่น พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์

ราช หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน

พระราชพิธี หมายถึง พิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้ตามราชประเพณี เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีสงกรานต์ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ๖๐ ปี^๖

พระราชพิธี หมายถึง งานหลวงสำหรับพระมหากษัตริย์จัดขึ้นเป็นประจำตามกำหนดกาล ประการหนึ่ง เป็นพระราชพิธีสืบเนื่องมาแต่โบราณ และอีกประการหนึ่ง เป็นการพิเศษที่ทรงพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนั้นเป็นงานพระราชพิธี อย่างแรกเป็นงานที่กำหนดเป็นประจำตามกำหนดการที่เวียนมาถึงทุกกรอบปี เช่น พระราชพิธีสงกรานต์ พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธี

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๘๑๕.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๘๑๑.

เฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น ส่วนงานพระราชพิธี อย่างหลัง เป็นงานที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นงาน เฉพาะงานและเฉพาะคราวเมื่อเสร็จแล้วก็ไม่จำเป็นต้องจัดให้มีพระราชพิธีอีก เช่น พระราชพิธี สมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระราช พิธีทรงอภิเษกสมรส เป็นต้น^{๑๑}

พระราชพิธีและรัฐพิธีมีความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

พระราชพิธี หมายถึง งานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้เป็นประจําตามราชประเพณี โดยมีหมายกำหนดการ พระราชพิธีที่จะเสด็จพระราชดำเนิน ไปทรงประกอบพระราชกรณียกิจ โดยปกติผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ ในพระราชพิธี เว้นแต่จะเป็นพระราช พิธีส่วนพระองค์หรือเป็นการภายใน ปัจจุบันพระราชพิธีต่างๆ คณะรัฐมนตรี ผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ จะ ไปเข้าเฝ้าฯ

รัฐพิธี หมายถึง งาน/พิธีที่รัฐบาลกราบบังคมทูลขอพระมหากษัตริย์ให้ทรงรับไว้เป็นงาน รัฐพิธี มีหมายกำหนดการกำหนดไว้เป็นประจํา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราช ดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีหรือ โปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ทรงเป็นประธาน แตกต่าง จากพระราชพิธีคือ แทนที่พระมหากษัตริย์จะทรงกำหนด กลับเป็นรัฐบาลเป็นผู้กำหนด^{๑๒}

พระราชพิธี	รัฐพิธี
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดเป็น ประจําตามราชประเพณี	รัฐบาลกราบบังคมทูลขอพระมหากษัตริย์ให้ทรงรับไว้เป็นงานรัฐ พิธี มีหมายกำหนดการประจํา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ พระราชดำเนินเป็นประธานหรือ โปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทน พระองค์เป็นประธาน

๘.๒.๓ ความสำคัญและความเป็นมาของพระราชพิธี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ว่า พระราชพิธีถือน้ำเป็นพระ ราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดิน เป็นพระราชพิธีสำคัญตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยไม่มีเว้นว่าง เพราะเป็นพิธีระงับยุคเข็ญของบ้านเมือง สันนิษฐานว่าตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมา จนถึง สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็หมดสิ้นไป จนกระทั่งรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฟื้นฟูพระ

^{๑๑} ความรู้เรื่องพระราชพิธี, ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสุทธาวาส ๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๑, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๑.

^{๑๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.baanjomiyut.com/library2/royal_ceremony, [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕].

ราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามแบบโบราณราชประเพณี ผนวกเป็นการเดียวกับพระราชพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาชิตี จัดขึ้นปี พ.ศ. ๒๕๑๒

จิตร ภูมิศักดิ์ ตันนิษฐานว่าต้นกำเนิดพระราชพิธีถือน้ำมีต้นเค้ามาจากราชสำนักเขมร โดยอ้างถึงจารึกบนกรอบประตูปราสาทพิมานอากาศ ว่าด้วยพิธีกรรมกักไคลวยาอายุ เป็นการเชือดแขนให้เลือดไหลลงผสมกับน้ำแล้วดื่มเพื่อเป็นการกระทำสัตย์สาบาน ในประเทศไทยสันนิษฐานว่ากระทำกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเหนือเรื่อง พญาโคตรตะบอง กล่าวถึงพระเจ้าสินธพอัมรินทร์ มีรับสั่งให้ข้าราชการทั้งส่วนกลางและหัวเมืองมารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจา หลังจากพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ได้ ๓ ปี

ในสมัยอยุธยา พิธีถือน้ำประกอบที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จากนั้นย้ายมาเป็นวิหารพระมงคลบพิตร ในสมัยรัตนโกสินทร์ประกอบพิธีขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนชื่อเรียก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัทธ์สัตยา เป็นพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา^{๑๓}

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระราชพิธีเก่า ๑๖ พระราชพิธี^{๑๔} ดังนี้

๑) พระราชพิธีพระราชกุมารขึ้นพระอยู่ ๒) พระราชพิธีพระราชกุมารจรดพลี ๓) พระราชพิธีเชนทร์สนาน (กเชนทร์ศวสนาน/พระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก) เดือน ๕ และ เดือน ๑๑ ๔) พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ (เดือน ๖) ๕) พระราชพิธีเคณฑะ (เดือน ๗) ๖) พระราชพิธีเข้าพรรษา (เดือน ๗)๗) พระราชพิธีพิรุณศาสตร์ (เดือน ๘) ๘) พระราชพิธีสารท (เดือน ๑๐) ๙) พระราชพิธีจองเปรียง (เดือน ๑๒) ๑๐) พระราชพิธีตรียม์ปวาย (เดือน ๑) ๑๑) พระราชพิธีแผลง (เดือน ๒) ๑๒) พระราชพิธีขานย์เทาะ (เดือน ๓) ๑๓) พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ (เดือน ๔) ๑๔) พระราชพิธีถือน้ำ (เดือน ๕) ๑๕) พระราชพิธีอาพาธพินาศ ๑๖) ฎีกาถวายพยากรณ์สงกรานต์ตัวอย่างโบราณ^{๑๕}

^{๑๓}กระทรวงวัฒนธรรม, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด}, ๒๕๖๒), หน้า ๔๒.

^{๑๔}หอสมุดพระวชิรญาณ, ตำราพระราชพิธีเก่า, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรดให้พิมพ์ประทานเป็นของข้าราชการน้ำสงกรานต์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖), หน้า ๑-๑๐.

^{๑๕}หอสมุดพระวชิรญาณ, ตำราพระราชพิธีเก่า, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรดให้พิมพ์ประทานเป็นของข้าราชการน้ำสงกรานต์, หน้า ๑๕-๑๘.

๘.๓ พระราชพิธีในรัชกาลที่ ๑๐

พระราชพิธีสมัยปัจจุบัน ได้แก่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีสงกรานต์ ๒๕๖๔ และพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ โดยสังเขป ดังนี้

๑) พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

จากจดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖ ความว่า ....

ตามราชประเพณีในสยามประเทศ ถือเป็นตำรามาแต่โบราณว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งเสด็จผ่านพิภพ ต้องทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก่อน จึงจะเป็นพระราชาธิบดีโดยสมบูรณ์ บังคับถึงความสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเป็นโบราณราชประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากคติอินเดีย

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของรัชกาลที่ ๑๐ มีความสำคัญอันเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ของไทย ๑๐ ประการ ดังนี้

๑) ครั้งแรกในรอบ ๖๕ ปี

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ (วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒ เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ ๖๗ พรรษา) พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๕๖๒ จัดขึ้นในรอบ ๖๕ ปี หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ซึ่งขณะนั้นประเทศไทยมีประชากรประมาณ ๑๕ ล้านคน ขณะที่พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๕๖๒ จะประจักษ์ต่อพสกนิกรไทยกว่า ๖๖ ล้านคน

๒) ตำราราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในสมัยรัตนโกสินทร์ยึดถือปฏิบัติตาม “ตำราราชาภิเษกครั้งกรุงศรีอยุธยาสำหรับหอหลวง” รัชกาลที่ ๑

๓) น้ำศักดิ์สิทธิ์

ขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก คือ พิธีสงฆ์พระมูรธาภิเษก (การรดน้ำที่พระเศียร) ถือเป็น การเปลี่ยนพระราชสถานะสู่ความเป็นพระมหากษัตริย์ และพิธีรับน้ำอภิเษก (การรดน้ำที่พระหัตถ์) ซึ่งแต่เดิมราชบัณฑิตและพราหมณ์เป็นผู้ถวายน้ำอภิเษก แต่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงรับน้ำอภิเษกจากผู้แทนสมาชิกรัฐสภาประจำทิศทั้งแปด เป็นนัยแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วย

- น้ำมูรธาภิเษก มาจากสระน้ำ ๔ สระ ในจังหวัดสุพรรณบุรี และน้ำจากแม่น้ำสำคัญทั้งห้า หรือ "เบญจสุทธคงคา" คือ แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำราชบุรี และแม่น้ำเพชรบุรี

- น้ำอภิเษก มาจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของ ๗๖ จังหวัด และน้ำศักดิ์สิทธิ์จากหอศาสตราคม ในพระบรมมหาราชวัง ๑ แหล่งน้ำ

๔) พระมหาพิชัยมงกุฏ

สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ น้ำหนัก ๗.๓ กิโลกรัม ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร พระมหาพิชัยมงกุฏเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ (เครื่องหมายแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์) ที่ถวายพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยโบราณเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงรับมาแล้ว จะทรงวางไว้ข้างพระองค์ แต่ต่อมานิยมตามราชสำนักยุโรปที่ถือว่าภาวะแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ที่การสวมมงกุฏ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์จึงทรงรับพระมหาพิชัยมงกุฏมาทรงสวม

๕) พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร

พระนพปฎลมหาเศวตฉัตรคือฉัตร ๙ ชั้น หุ้มผ้าขาว เป็นเครื่องแสดงพระบรมราชาอิสริยยศอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษกแล้ว และถือเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่สำคัญยิ่งกว่าราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ ใช้ปักหรือแขวนเหนือพระราชอาสน์พระราชบัลลังก์ตามธรรมเนียมแต่โบราณ หากยังไม่เปลี่ยนรัชกาลจะไม่ลดพระมหาเศวตฉัตรลงเด็ดขาด เว้นแต่มีเหตุจำเป็นอันเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ช่วงเวลาเดียวที่จะมีการลดพระมหาเศวตฉัตรลงมาซ่อมแซมและเปลี่ยนผ้าหุ้ม คือเมื่อมีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น

๖) ยิงสลุตเอาฤกษ์เอาชัย

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีการใช้ปืนใหญ่ขนาดเล็กยิงสลุตเอาฤกษ์เอาชัยเพื่อความ เป็นสิริมงคล ทำการยิงโดย “กองแก้วจินดา” หน่วยทหาร โบราณในสังกัดทหารปืนใหญ่ ปืนที่ใช้ยิงสลุตมี ๔ กระบอก คือ ปืนมหาฤกษ์ ปืนมหาชัย ปืนมหาจักร และปืนมหาปราบยุค จำนวนสลุต เป็นไปตามพระฤกษ์ที่โหรหลวงคำนวณตามกำลังวัน เช่น วันศุกร์มีกำลังวัน ๒๑ และวันเสาร์มีกำลังวัน ๑๐ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๕ ซึ่งตรงกับวันศุกร์ ยิงสลุต ๒๑ นัด ในการพระ

ราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๑๐ ซึ่งตรงกับวันเสาร์ที่ ๔ พ.ค. ถึงสุด ๑๐ นัด ขณะทรงน้ำมูรธาภิเษก และขณะทรงรับการทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ขัตติยราชวราภรณ์และพระแสง

๗) พระปฐมบรมราชโองการ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สิ่งหนึ่งที่พสกนิกรเฝ้ารอและจะได้รับการบันทึกไว้อีกยาวนานก็คือ พระปฐมบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ หลังจากทรงรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ขัตติยราชวราภรณ์และพระแสง ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" ตามหมายกำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๑๐ พิธีถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์จะมีขึ้นในช่วงเช้าวันที่ ๔ พ.ค. ๒๕๖๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระปฐมบรมราชโองการพระราชทานอารักขาแก่ประชาชนชาวไทย ความว่า "เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป"

๘) เครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียร

ในพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร ซึ่งเป็นพระราชพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จะเสด็จขึ้นประทับ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เปรียบเสมือน "การขึ้นบ้านใหม่" โดยมีการเชิญเครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียรตามเสด็จ ได้แก่ วิพาร์ (แมว) ศิลาบด พันธุ์พืชมงคล พักเชียว คุญแจทอง จันทมหากทอง ต่อมาสิ่งของสำหรับพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรมีเพิ่มขึ้น เช่น รัชกาลที่ ๔ เริ่มใช้พระแสงหางข้างเผือก รัชกาลที่ ๗ มีการอุ้มไก่ขาวเข้าร่วมพระราชพิธี จากนั้นพระมหากษัตริย์จะบรรทมเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ ซึ่งเป็นพระแท่นบรรทมของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีเพื่อเป็นมงคลฤกษ์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๙ ประทับแรมอยู่หนึ่งคืน

๙) เสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนคร

หลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราเพื่อให้ประชาชนเฝ้าชมพระบารมี ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๑๐ จะเสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคในวันที่ ๕ พ.ค. โดยประทับพระราชยานพุดตานทองเสด็จฯ จากพระบรมมหาราชวังไปยังพระอารามหลวง ๓ แห่ง คือ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชบพิธฯ และวัดพระเชตุพนฯ เพื่อนมัสการพระประธานและพระบรมราชสรีรางคารสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเจ้า ได้แก่

วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรางคาร รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๙ และเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์เมื่อครั้งที่ทรงผนวชหลายพระองค์ คือ รัชกาลที่ ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ และรัชกาลที่ ๑๐ วัดพระเชตุพนฯ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรางคาร รัชกาลที่ ๑

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรางคาร รัชกาลที่ ๗ รัชกาลที่ ๘ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ และเป็น ที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน

ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครทางชลมารคโปรดเกล้าฯ ให้มีขึ้นปลายเดือน ตุลาคม ๒๕๖๒ ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม

๑๐) เสด็จออกสืบทอดราชบัลลังก์

หลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสร็จสิ้นลง พระมหากษัตริย์จะเสด็จออกสืบทอดราชบัลลังก์ ซึ่งหมายถึง หน้าต่างของพระที่นั่งที่มีลักษณะเป็นระเบียบยื่นออกไป เพื่อให้ประชาชน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคล

วันที่ ๖ พ.ค. เวลา ๒๖.๓๐ น รัชกาลที่ ๑๐ จะเสด็จออกสืบทอดราชบัลลังก์ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ซึ่งเป็นสืบทอดราชบัลลังก์เดียวกับที่รัชกาลที่ ๙ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เสด็จออกให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทภายหลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท สร้างอยู่บนกำแพงพระบรมมหาราชวังระหว่างประตูเทวาพิทักษ์และประตูศักดิ์ไชยสิทธิ์ บนถนนสนามไชย^{๑๖}

๑๑) พระราชพิธีฉัตรมงคล

วันฉัตรมงคล (Coronation Day) คือ พระราชพิธีฉลองพระเศวตฉัตร ซึ่งจะกระทำในวันคล้ายวันบรมราชาภิเษก มีความเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นขั้นตอนตามโบราณราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ไทยได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการ ด้วยการถวายน้ำอภิเษก โดยแบ่งออกเป็น ๒ พระราชพิธีสำคัญคือ ๑) พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และ ๒) พระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร ในรัชกาลที่ ๙ พระราชพิธีฉัตรมงคลจัดขึ้นทุกวันที่ ๕ พฤษภาคม (ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓)

^{๑๖} [ออนไลน์],แหล่งที่มา : <https://www.bbc.com/thai/thailand/BBC> ไทย, [๒๑ เมษายน ๒๕๖๕].

ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๑๐) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีนี้ขึ้นในวันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างเป็นทางการจัดขึ้นในวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ (วันฉัตรมงคลถูกกำหนดวันขึ้นตามวันบรมราชาภิเษก) และในปีถัดไปจึงถือว่าวันนี้เป็นวันฉัตรมงคล

๓) พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่

คือพระราชพิธีที่ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีไทยแต่โบราณ ซึ่งเป็นประเพณีรับขวัญให้กับพระราชโอรส พระโอรส พระราชธิดาหรือพระนัดดาที่ประสูติใหม่ พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ มหาวชิโรตตมางกูร สิริวิบูลยราชกุมาร พระราชพิธีมีขั้นตอน ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธี ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต ในวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ เวลา ๑๔.๓๐ น. ทรงเสด็จพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขณะทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร) สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาฯ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิริวัณณวรี นารีรัตนราชกัญญา รวมทั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ เสด็จออก ณ ห้องพระราชพิธี พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระสงฆ์ เฝ้ารับเสด็จ

พอถึงพระฤกษ์ ๑๕.๐๕ น.พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงจรดพระกรรบิดกริบพระเกศา ทรงเจิม ทรงผูกค้ายพระขวัญ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พราหมณ์ประกอบพิธีลอยกุ่ม ปลาทอง มะพร้าวเงิน มะพร้าวทองลงในพระขันสาคร แล้วพระสงฆ์ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระมหाराชครูเชิญเสด็จขึ้นพระอู่และแห่กล่อม เปิดศิวาลัยไกรลาศตามประเพณีพิธีของพราหมณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดชทรงวางพระราชกัณฑ์

ลงในพระอุ่ตามพระราชประเพณีแล้ว พระมหाराชครูเชิญ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ ขึ้นพระอุ่แล้ว พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลี พระบาทเวียนเทียนครบรอบตามประเพณี อันเป็นเสร็จพิธี

๔) พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

คือ พระราชพิธีศรีสังฆานกาล หมายถึง พิธีดื่มน้ำกระทำสัตย์สาบานเพื่อความสวัสดิมงคลตามวาระ เรียกสั้น ๆ ว่า ถือน้ำ ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีจะต้องดื่มน้ำล้างอาวูของพระราชธา เพื่อแสดงว่าจะจงรักภักดี หากผู้ใดไม่รักษาคำสัตย์จะต้องมีอันเป็น ไปด้วยอาวูหอกดาบ ในปัจจุบัน ก่อนที่ผู้นำของแต่ละประเทศใน โลก เช่น นายกรัฐมนตรี ประธานาธิบดี ฯลฯ จะรับตำแหน่งหน้าที่ ต้องมีการกระทำสัตย์ปฏิญาณสาบานตน โดยเรียกแตกต่างกันไป เช่น สหรัฐอเมริกา-พิธีสาบานตน, ไทย-พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตน ฯลฯ ความสำคัญของพิธีเป็นเรื่องที่แต่ละประเทศให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากเมื่อครั้งประธานาธิบดีบารัค โอบามา กล่าวคำสาบานตนผิดพลาด (๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๒) คณะทำงานด้านกฎหมายเกรงจะมีผลให้การเป็นประธานาธิบดีไม่สมบูรณ์ จึงให้มีการสาบานตนเป็นครั้งที่ ๒ ในวันเดียวกันนั้น

สำหรับประเทศไทย พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา มีพิธีการ ดังนี้

พราหมณ์จะนำคมศาสตราวุธต่าง ๆ มาทำพิธีสวด อ่าน โองการแข่งน้ำแล้วแทงศาสตราวุธลงในน้ำ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการดื่ม เสร็จแล้วนำข้าวตอก ดอกไม้และเทียน ไปกราบถวาย บังคมพระบรมรูปของสมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แล้วจึงจะไปกราบบูชาพระรัตนตรัย

สมัยกรุงรัตน โกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงกราบนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสารีริกธาตุเจดีย์และพระรัตนตรัยในพระอุ โบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อน จากนั้นจึงไปเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยอยุธยาเป็นพิธีของพราหมณ์ล้วน

ครั้งนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เพิ่มพิธีพุทธเจ้าไปควบคู่กับ พิธีพราหมณ์ทรงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ เช่น งดการถวายภัตตาหารเช้าแต่พระสงฆ์ ที่มาเจริญพระพุทธมนต์ เป็นครั้งแรกที่ทรงร่วมเสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย ทรงถือว่าน้ำชำระ พระแสงศร เป็นสวัสดิมงคล เพื่อแสดงพระราชหฤทัยเมตตากรุณาโดยเที่ยงธรรมให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการได้ทราบ พระราชพิธีกำหนด ๒ วัน วันแรกเป็นการเสกน้ำที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันที่ ๒ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดม่น้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่ห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการให้พรมากมายเพื่อตอบแทนที่ตนปฏิบัติตามคำสาบาน การประพันธ์แบบความเรียง อ้างอำนาจพระรัตนตรัยเป็นส่วนใหญ่และความเชื่อตามศาสนาพุทธ ยังมีคำสาปแช่งและเน้นโรคร้าย พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยายกเลิกไปเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ขึ้นใหม่อีกครั้ง เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ สำหรับผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ได้แก่ ทหารและตำรวจ ที่ได้ประกอบวีรกรรมด้วยความกล้าหาญ เสียสละ และมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ในการต่อสู้กับศัตรูของบ้านเมือง จนได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีชั้น อัศวิน ๓ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๕) พระราชพิธีสงกรานต์ ๒๕๖๔

พระราชพิธีสงกรานต์ พิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวันเถลิงศกขึ้นปีใหม่ทางจันทรคติตามโบราณราชประเพณี รัชกาลที่ ๑๐ โปรดเกล้าฯ ให้ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ ประธานองคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ไปในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชและสมเด็จพระบรมราชาบุพการี ณ พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

นายเกษม วัฒนชัย องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ไปในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชและสมเด็จพระบรมราชานุพกาภิ ฌ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พล.อ.ดาว์พงษ์ รัตนสุวรรณ องคมนตรี ผู้แทนพระองค์ไปในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชและสมเด็จพระบรมราชานุพกาภิ ฌ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร^{๑๑}

๖) พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

งานพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๕ กำหนดวันพระราชพิธี ประกอบด้วย ๒ พิธีรวมกันคือ

พระราชพิธีพืชมงคล เป็นพระราชพิธีสงฆ์ ประกอบพิธีในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ (วันไถหว่าน) ประกอบพระราชพิธีพราหมณ์วันถัดมา ในวันศุกร์ที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕ ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ถือเป็นพระราชพิธีซึ่งกระทำขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลส่งเสริมบำรุงขวัญเกษตรกร เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการเพาะปลูกเริ่มต้นฤดูกาลแห่งการทำนา

๑. พระราชพิธีพืชมงคล พระราชพิธีทางสงฆ์ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังอัญเชิญพระพุทธรูปประจำรัชกาลรวมทั้งรัชกาลปัจจุบันและเทวรูปองค์สำคัญมาตั้งบนม้าหมู่ในธรรมาสน์ศิลา หน้าฐานชุกชีพุทธบัลลังก์นุชบก พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ใต้ธรรมาสน์ศิลา เป็นกระบุงเงิน กระบุงทองอย่างละคู่ บรรจุข้าวเปลือกพันธุ์ดี และถุงบรรจุเมล็ดพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ เช่น ผักกาด ข้าวโพด แดงกวา ถั่ว ฯลฯ

^{๑๑} [ออนไลน์],แหล่งที่มา : https://www.khaosod.co.th/royal-news/news_6333877, ข่าวสด ออนไลน์ ๑๕ เม.ย. ๒๕๖๔, [๑๘ เมษายน ๒๕๕๖].

๒) ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นพระยาแรกนาแต่งเครื่องแบบครึ่งยศ/เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เทพีทั้ง ๔ แต่งชุดไทย/เครื่องราชอิสริยาภรณ์จตุรบุปเทียนบูชาพระพุทธรูปมณีรัตนปฏิมากร

๓) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปมณีรัตนปฏิมากรและพระพุทธรูปสำคัญ พระราชาคณะถวายศีลจบแล้วทรงพระสุหร่าย ถวายดอกไม้บูชาพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ ทรงอธิษฐานเพื่อความสมบูรณ์แห่งพืชผลของราชอาณาจักรไทย หัวหน้าพราหมณ์อ่านประกาศพระราชพิธีพืชมงคล พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์

๔) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงหลั่งน้ำสังข์ พระราชทานใบมะตูม ทรงเจิมพระราชทานธำมรงค์กับพระแสงปฏิมากรแก่พระยาแรกนา ส่วนเทพีทั้ง ๔ ทรงหลั่งน้ำสังข์พระราชทานใบมะตูม ทรงเจิม พนักงานประโคมฆ้องชัย

๕) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก

๒. พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีพราหมณ์ในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น ณ มณฑลท้องสนามหลวง จัดตั้งโรงพิธีประดิษฐานเทวรูปสำคัญ เช่น พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ฯลฯ มีขั้นตอนพิธีสำคัญตามลำดับ ดังนี้

๑) พระยาแรกนาพร้อมด้วยเทพีทั้ง ๔ แต่งกายตามแบบประเพณีโบราณ เดินทางออกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไปยังมณฑลพิธีสนามหลวง

๒) พระยาแรกนาเข้าสู่โรงพิธี จุดธูปเทียนบูชาเทวรูปสำคัญ หัวหน้าพราหมณ์หลั่งน้ำสังข์ที่มีมือ และให้ใบมะตูมแก่พระยาแรกนาและเทพีทั้ง ๔

๓) พระยาแรกนาตั้งสัตยาธิษฐาน หยิบผ้านุ่งแต่งกาย เสียงทนายผ้านุ่ง โดยการสอดมือหยิบผ้านุ่งที่วางเรียงรายอยู่ใต้ผ้าคลุมซึ่งมีผ้านุ่ง ๓ ผืนขนาดกว้าง ๔ คืบ ๕ คืบและ ๖ คืบ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๕ เสียงทนายได้ผ้านุ่ง ๔ คืบ

๔) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานในพระราชพิธี พระยาแรกนาเข้ากราบถวายบังคม ๓ ครั้ง แล้วเดินเข้าสู่ลานแรกนาเพื่อเจิมคันไถ เจิมพระโค ถึงเวลามงคลอุดมฤกษ์ โหระหวงคลื่นฆ้องชัย พราหมณ์เชิญเทวรูปเดินนำหน้าพระโค ตามด้วยพระยาแรกนาเดินไถคะ โดยรี ๓ รอบ โดยขวาง ๓ รอบ พร้อมทั้งหว่านธัญญาพืชจากกระบุงเงิน กระบุงทองของเทพีทั้ง ๔ ลงบนดิน จากนั้นไถกลับอีก ๓ รอบ

๕) พระยาแรกนาและเทพีทั้ง ๔ เดินกลับไปโรงพิธีพราหมณ์ เจ้าพนักงานปลดพระโคออกจากแอก พราหมณ์จัดวางอาหารเสียงทนาย ๗ สิ่ง คือ ข้าวเปลือก ข้าวโพด ถั่ว งา เหล้า น้ำ

หญ้า เมื่อพระโคกินสิ่งใด โทรหลวงจะถวายคำพยากรณ์ (ปี พ.ศ. ๒๕๖๕ พระโคเลือกกินหญ้า น้ำ ถั่ว เหล้า)

๖) เจ้าหน้าที่อ่านรายชื่อเกษตรกรผู้ชนะเลิศการประกวดข้าว เพื่อเบิกตัวเข้ารับพระราชทาน โล่เกียรติคุณ

๗) พระยาแรกนาและเทพีทั้ง ๔ ขึ้นรถยนต์หลวงจากมณฑลพิธีสนามหลวงไปยังแปลงนาทดลองในพระราชฐานสวนจิตรลดา หว่านพืชพันธุ์ ธัญญาหารที่ได้รับพระราชทาน ลงในแปลงนาทดลอง สำหรับใช้ในงานพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญปีต่อไป คณะรัฐมนตรีมีมติให้วันพระราชพิธีพืชมงคลแรกนาขวัญเป็น “วันเกษตรกร” ประจำปี

๘.๔ รัฐพิธี

๘.๔.๑ ความสำคัญและความเป็นมา

งานรัฐพิธี เป็นงานพิธีที่รัฐบาลหรือทางราชการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยกราบทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเป็นประธานประกอบพิธี เช่น รัฐพิธีที่ระลึกวันจักรี รัฐพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งปัจจุบันทรงรับเข้าเป็นงานพระราชพิธีงานทั้ง ๓ นี้ จะมีหมายกำหนดการทุกงาน การนิมนต์พระสงฆ์และการปฏิบัติศาสนพิธี เป็นหน้าที่ของฝ่ายพิธีกรรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม โดยปฏิบัติงานร่วมกับสำนักพระราชวัง

๘.๔.๒ ความหมายของรัฐพิธี

รัฐพิธี คืองานที่รัฐบาลจัดขึ้น โดยกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อทรงรับไว้มีกำหนดการเป็นประจำซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธาน เช่น วันที่ระลึกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วันที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระมหาเจษฎาราชเจ้า^{๑๔}

รัฐพิธี หมายถึง งานหรือพิธีที่รัฐบาลกราบบังคมทูลขอพระมหากรุณาธิคุณเพื่อทรงรับไว้เป็นงานรัฐพิธี มีหมายกำหนดการซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรง

เป็นองค์ประธานในพิธีหรือจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธาน โดยมีคณะบุคคลฝ่ายรัฐที่เป็น แม่งาน เฝ้ารับเสด็จ ในความหมายของรัฐพิธีเปิด

^{๑๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๘๗๗.

ประชุมรัฐสภา รวมความถึง สภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทน พุทธสภา สภาร่างรัฐธรรมนูญ และสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งมีชื่อแตกต่างกันไปตามรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ^{๑๕}

รัฐพิธี หมายถึง งานที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้กำหนดเป็นรัฐพิธี และได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานให้ทรงรับเป็นงานรัฐพิธี ซึ่งจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีหรือจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ไปเป็นประธาน โดยข้าราชการผู้มีตำแหน่งเสาฯ มีหน้าที่จะต้องไปเข้าเสาฯ ในรัฐพิธี

๘.๔.๓ ประเภทรัฐพิธี

รัฐพิธี แบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ รัฐพิธีประจำและรัฐพิธีพิเศษ

๑. รัฐพิธีประจำ คือ รัฐพิธีที่กำหนดไว้เป็นประจำมี ดังนี้

ปฏิทินงานพระราชพิธีและรัฐพิธีประจำปีที่สำคัญของจังหวัด

ลำดับที่	วัน/เดือน	งานรัฐพิธี	แนวทางปฏิบัติ
๑	๑๗ มกราคม	พิธีถวายราชสักการะเนื่องในวันพ่อขุนรามคำแหงมหาราช	ถวายพุ่มดอกไม้
๒	๑๗ มกราคม	พิธีถวายราชสักการะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (วันยุทธหัตถี)	ถวายพุ่มดอกไม้
๓	๒๔ กุมภาพันธ์	พิธีถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	ถวายพุ่มดอกไม้
๔	๓๑ มีนาคม	พิธีถวายราชสักการะเนื่องในวันที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า	ถวายพุ่มดอกไม้
๕	๖ เมษายน	พิธีถวายราชสักการะเนื่องในวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์	ถวายพุ่มดอกไม้

^{๑๕} [ออนไลน์],แหล่งที่มา : <https://www.parliament.go.th/ratpiti/rattapite>. รัฐสภา, [๑๒ เมษายน ๒๕๖๕].

๖	๒๕ เมษายน	พิธีถวายราชสักการะเนื่องใน วันที่ ระลึกคล้ายวันสวรรคตสมเด็จพระ นเรศวรมหาราช	ถวายพวงมาลา
๗	๓๐ พฤษภาคม	วันฉัตรมงคล	- จัดตั้งโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระบรม ฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว - จัดทำคำถวายพระพรชัยมงคล
๘	๓๐ พฤษภาคม	พิธีถวายราชสักการะเนื่องใน วันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว"	ถวายพวงมาลา
๙	๓ มิถุนายน	วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระ นางเจ้าฯ พระบรมราชินี	- พิธีทำบุญตักบาตร - พิธีลงนามถวายพระพร - พิธีถวายเครื่องราชสักการะและจุด เทียนถวายพระพรชัยมงคล
๑๐	๕ มิถุนายน	พิธีถวายราชสักการะเนื่องในวันคล้าย วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระ ปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระ อัฐมรามาธิบดินทร	ถวายพวงมาลา
๑๑	๑๑ กรกฎาคม	พิธีถวายราชสักการะเนื่องใน วัน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	ถวายพวงมาลา
๑๒	๒๘ กรกฎาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	- พิธีทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ - พิธีศาสนาหมามงคล ๕ ศาสนา - พิธีลงนามถวายพระพรชัยมงคล - กิจกรรมจิตอาสา
๑๓	๑๒ สิงหาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระ นางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง	- พิธีทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ - พิธีลงนามถวายพระพร - พิธีถวายเครื่องราชสักการะ - พิธีจุดเทียนถวายพระพรชัยมงคล
๑๔	๑ ตุลาคม	พิธีถวายราชสักการะเนื่องใน วันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	ถวายพวงมาลา
๑๕	๑๓ ตุลาคม	วันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระ บรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพล อดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร	พิธีวางพวงมาลา

๑๖	๒๓ ตุลาคม	วันปิยมหาราช (วันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว)	พิธีวางพวงมาลา
๑๗	๒๕ พฤศจิกายน	วันสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วันคล้าย วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เกล้าเจ้าอยู่หัว	ถวายพวงมาลา
๑๘	๕ ธันวาคม	วันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระบรมมหาชนกาธิ เบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร/วันชาติและวันพ่อ แห่งชาติ	พิธีวางพวงมาลา
๑๙	๒๘ ธันวาคม	วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	ถวายพุ่มดอกไม้

๒. รัฐพิธีพิเศษ คืองานรัฐพิธีประกอบขึ้นนอกเหนือจากรัฐพิธีประจำ เช่น รัฐพิธีเปิดประชุมรัฐสภา มีขั้นตอนในรัฐพิธี ดังนี้

รัฐพิธีเปิดประชุมรัฐสภา

เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสร็จสิ้นลงแล้ว ภายในสามสิบวันนับแต่วันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะมีการเรียกประชุมรัฐสภา เพื่อให้สมาชิกได้ประชุมเป็นครั้งแรก ถือเป็นพิธีการสำคัญที่สุดของรัฐสภา เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบรัฐพิธีเปิดประชุมรัฐสภาสมัยสามัญทั่วไปครั้งแรกด้วยพระองค์เอง หรือจะโปรดเกล้าโปรดฯ ให้พระรัชทายาทซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้วหรือผู้แทนพระองค์มาประกอบรัฐพิธีก็ได้

ความเป็นมาของรัฐพิธีเปิดประชุมรัฐสภา

รัฐพิธีเปิดประชุมสภาเริ่มมีครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงบ้างตามสถานการณ์ เช่น รัฐพิธีในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ประกอบพิธี ณ หอประชุมกองทัพเรือ รัฐพิธีในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้ประกอบพิธี ณ ห้องประชุมวิเทศสโมสร กระทรวงการต่างประเทศ ให้สมาชิกสภาและข้าราชการผู้เข้าเฝ้าแต่งกายชุดปกติขาว ไม่มีการไชพระวิสูตรและประโคมกระทั่งแตรมโหระทึก

พิธีเปิดประชุมรัฐสภาครั้งล่าสุด

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ทรงเปิดประชุมรัฐสภา เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒ ณ ห้องประชุมวิเทศสโมสร กระทรวงการต่างประเทศ มีพระราชดำรัสแก่สมาชิกรัฐสภา ความว่า

บัดนี้ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้เสร็จสิ้นลงและมีการเรียกประชุมรัฐสภา พุทธศักราช ๒๕๖๒ แล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดประชุมรัฐสภา เพื่อให้ทำหน้าที่นิติบัญญัติตั้งแต่วาระนี้เป็นต้นไป ขอให้สมาชิกแห่งสภา พึงนึกถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง เพราะการกระทำทุกอย่างของแต่ละคน จะมีผลโดยตรงถึงความมั่นคงของประเทศ และความสุจริตของประชาชน จึงจำเป็นที่ทุกคนจะต้องร่วมมือกันปฏิบัติภารกิจทั้งปวง โดยเต็มสติปัญญาความสามารถ ด้วยความสุจริต และด้วยความคิดพิจารณาอันสุจริตรอบคอบ หนักแน่นด้วยเหตุผลที่ถูกต้องเที่ยงตรง ตามหลักนิติธรรมและคุณธรรม ให้งานของชาติดำเนินก้าวหน้าไป โดยไม่ติดขัดและบังเกิดประโยชน์ อันพึงประสงค์ สมบูรณ์ บริบูรณ์ ขออำนาจพรให้การดำเนินงานของรัฐสภาเป็นไปโดยเรียบร้อย สัมฤทธิ์ผล เป็นความผาสุก สุขสวัสดิ์และความวัฒนาถาวรแก่อาณาประชาราษฎร์และชาติบ้านเมือง ขอให้ทุกคนที่ประชุมร่วมกันอยู่ ณ ที่นี้ ประสบความสุขความเจริญทุกเมื่อถ้วนหน้ากัน สำหรับพิธีเปิดประชุมรัฐสภาในครั้งนี้ ถือเป็นครั้งแรกในรัชกาลปัจจุบัน

สรุปท้ายบท

พระราชพิธี เป็นจารีกมรดกทางวัฒนธรรมตามโบราณราชประเพณีอันเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ แม้พระราชอำนาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม แต่ประเพณีอันเนื่องด้วยพระราชพิธีสำคัญยังคงสืบสานต่อมาตราบเท่าถึงปัจจุบัน

รัฐพิธี หมายถึง งานที่รัฐบาลกราบบังคมทูลขอพระมหากรุณาให้ทรงรับไว้เป็นงานรัฐพิธี มีหมายกำหนดการที่กำหนดไว้เป็นประจำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีหรือโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธาน

ความแตกต่างระหว่างพระราชพิธีกับรัฐพิธี คือ พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณี ส่วนรัฐพิธี รัฐบาลเป็นฝ่ายกำหนด แล้วขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนิน

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นิสิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยามีความเป็นมาและเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมืองอย่างไร จงอธิบาย
๒. พระราชพิธีสิบสองเดือน เดิมถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ มีจุดประสงค์ในการประกอบพิธีเพื่ออะไร จงอธิบาย
๓. พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในปัจจุบันให้ถือว่าเป็นวันสำคัญอะไร ทำไมต้องจัด และที่จัดเพราะเกิดจากสาเหตุใด จงอธิบาย
๔. จงอธิบาย ถึงพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ มาโดยสังเขป
๕. รัฐพิธี หมายถึงอะไร รัฐพิธีแบ่งออกเป็นกี่ประเภท มีอะไรบ้าง จงอธิบาย

ตอนที่ ๒ ให้นิสิตทำเครื่องหมาย X ทับข้อ ก ข ค หรือ ง ที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. พิธีสิบสองเดือน เดิมถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ มีจุดประสงค์ในการประกอบพิธีเพื่ออะไร
  - ก. เพื่อความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงของบ้านเมือง
  - ข. เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข และความซื่อสัตย์สุจริตของประชาชน
  - ค. เพื่อก่อความสามัคคีของประชาชนและป้องกันอันตรายจากภัยธรรมชาติ
  - ง. เพื่อความอยู่ยงคงกระพันชาตรีตลอดแล้วจากศรีศัตรู
๒. พระเจ้าตากสินมหาราชฟื้นฟูประเพณีที่เคยทำในสมัยอยุธยาได้แก่ประเพณีอะไร

ก. จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ	ข. ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
ค. สงกรานต์	ง. แทนเทียนเข้าพรรษา
๓. พระราชพิธีทวาทศมาส มีความหมายตรงกับข้อใด

ก. พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา	ข. พิธีแรกนาขวัญ
ค. พิธีบายศรีสู่ขวัญ	ง. พิธีสิบสองเดือน
๔. ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพิธีสำคัญที่จัดบ่อยครั้ง คือพระราชพิธีอะไร

ก. พิธีบรมราชาภิเษก	ข. พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
ค. พิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล	ง. พิธีวางพวงมาลา

๕. พระราชพิธีหมายถึงข้อใด

- ก. พิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระราชดำเนินตามอัชยาศัย
- ข. พิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดให้รัฐบาลจัดขึ้นพิเศษ
- ค. พิธีที่พระมหากษัตริย์ทางพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้เป็นประจำ
- ง. พิธีที่รัฐบาลกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับไว้

๖. พระราชพิธีที่ถือว่าเป็นพิธีที่ระงับความผูกพันของบ้านเมือง คือพิธีใด

- ก. พิธีพระบรมราชาภิเษก
- ข. พิธีจองเปรียง
- ค. พิธีขึ้นบ้านใหม่
- ง. พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

๗. วันพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในปัจจุบันให้ถือว่าเป็นวันสำคัญอะไร

- ก. วันพิธีขอฝน
- ข. วันประเพณีไทย
- ค. วันเกษตรกร
- ง. วันรับเสด็จพระอิสริว

๘. พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑๐ ทรงพระราชสมภพตรงกับข้อใด

- ก. ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๔
- ข. ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๕
- ค. ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๖
- ง. ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๗

๙. รัฐพิธี หมายถึงข้อใด

- ก. พิธีที่รัฐบาลกราบบังคมทูลของพระกรุณาธิคุณเพื่อทรงรับไว้
- ข. พิธีที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้เป็นประจำตามโบราณราชประเพณี
- ค. พิธีที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดให้รัฐบาลจัดขึ้น
- ง. พิธีที่รัฐบาลให้ประชาชนจัดงานรำลึกพระกรุณาธิคุณพร้อมกันทั่วประเทศ

๑๐. รัฐพิธีแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ประเภทอะไรบ้าง

- ก. รัฐพิธีประจำ – รัฐพิธีฉุกเฉิน
- ข. รัฐพิธีประจำ – รัฐพิธีตามกาลเวลา
- ค. รัฐพิธีประจำ – รัฐพิธีพิเศษ
- ง. รัฐพิธีประจำ – รัฐพิธีสัญจร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กระทรวงวัฒนธรรม. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การ พิมพ์ (1977) จำกัด, ๒๕๖๒.
- กระทรวงศึกษาธิการ. เรื่องนำรู้เกี่ยวกับงานพระราชพิธีและพิธีต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗.
- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนส, ๒๕๒๕.
- คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. พระราชพิธี. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม ๑๑ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ความรู้เรื่องพระราชพิธี. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสุทธิวาราม ๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๑. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๑.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กุสุสภา, ๒๕๐๔.
- นัตรบงกช ศรีวัฒนสาร. “การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร”. สารนิพนธ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.
- ธัญชนก มุลนิลดา. “กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นไทยและการรับรู้ภาพลักษณ์ความเป็นไทยของนักท่องเที่ยวชาวจีนผ่านสื่อสังคมออนไลน์”. ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- เบญจมาศ แพทอง. ความรู้เรื่องพระราชพิธีประเพณีและและพิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๐
- บุหร่ง ศรีกนก.และคณะ. ประมวลจดหมายเหตุพระราชพิธีในรัชกาลปัจจุบัน : การศึกษาเชิงพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๖.
- มิ่งกมล หงษาวงศ์. “พระราชพิธีตรีโยมถวาย-ตรีปวาย : ความเชื่อหรืออำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัยและงานสร้างสรรค์ ราชมงคลชัยบุรี. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑. ม.ค.-มิ.ย. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร, ๒๕๕๘.

- รองศาสตราจารย์สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. **ประวัติศาสตร์ไทย** (Thai History). เอกสารการสอนชุด
วิชาประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.
ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. **พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนัก
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๐.
- สุนทร ชูตินทรานนท์. “ลิลิตโองการแข่งน้ำและพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา”. **วารสาร
ธรรมศาสตร์**. ๕ (๑) กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๒.
- หอสมุดพระวชิรญาณ. **ตำราพระราชพิธีเก่า**. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรด
ให้พิมพ์เป็นของข้าราชการน้ำสงกรานต์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โกณพิพรรฒธนากร,
๒๕๖๖.
- ออกญา เทพพิฑู (ฉิม กรอเสม). **พระราชพิธีทวาทศมาสหรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา
ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : กรมสารนิเทศ. ๒๕๕๐.
- กระทรวงวัฒนธรรม. **หนังสือประมวลความรู้พระราชพิธีบรมราชาภิเษก**. จัดพิมพ์ เนื่องในมหา
มงคลการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๕๖๒ ระหว่างวันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๕๖๒, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.m-culture.go.th[๑๕ เมษายน ๒๕๖๕]
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https://www.pantown.com/board.php/สถาบันพระมหากษัตริย์
กับโรงเรียนเพาะช่าง](https://www.pantown.com/board.php/สถาบันพระมหากษัตริย์
กับโรงเรียนเพาะช่าง). [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕].
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.baanjomyut.com/library_2/royal_ceremony. [๑๕ เมษายน
๒๕๖๕].
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.bbc.com/thai/thailand/BBC> ไทย. [๒๑ เมษายน ๒๕๖๕].
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.khaosod.co.th/royal-news/ข่าวสด> ออนไลน์ [๑๕
เมษายน ๒๕๖๔].

บทที่ ๕

หลักการปฏิบัติหน้าที่ศาสนพิธีกร

พระครูวุฒิสาครธรรม, ดร.

ดร.เกรียงไกร พินยารัก

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายและความสำคัญของศาสนพิธีกรได้
๒. บอกคุณสมบัติของศาสนพิธีกรได้
๓. รู้และเข้าใจจรรยาบรรณของศาสนพิธีกรได้
๔. วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของศาสนพิธีกรได้
๕. ประยุกต์ใช้ทักษะภาษาสำหรับศาสนพิธีกรได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายและความสำคัญของศาสนพิธีกร
- คุณสมบัติของศาสนพิธีกร
- จรรยาบรรณของศาสนพิธีกร
- บทบาทและหน้าที่ของศาสนพิธีกรได้
- การประยุกต์ใช้ทักษะภาษาสำหรับศาสนพิธีกร
- ข้อควรรู้ทั่วไปของศาสนพิธีกร

๕.๑ ความนำ

หลักการปฏิบัติหน้าที่ในการเป็นศาสนพิธีกร มีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นระเบียบ มีระบบ มีขั้นตอน เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามและถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นการเผยแผ่ศาสนาทำให้พระพุทธศาสนามีหลักในการปฏิบัติในการทำบุญตลอดทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ และมีหลักการ วิธีการและเป้าหมายในการปฏิบัติหน้าที่พิธีกรที่ชัดเจนเป็นรูปแบบที่สามารถนำมาปฏิบัติได้

พิธีกรรมทุกพิธีมีความสัมพันธ์กับพิธีกร หากพิธีกรรมขาด พิธีกรผู้ปฏิบัติอาจทำให้การปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ไม่สมบูรณ์และดำเนินไปได้ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีรูปแบบ หลักการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของสังคม พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาหลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธีซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน มีบางพิธีกรรมไม่อาจนับได้ว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนา เป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่มักจะอ้างเรื่องความเชื่อที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่อย่างไรก็ตาม หากมีหลักการปฏิบัติพิธีกรรมอย่างถูกต้อง ทิศทางการปฏิบัติก็จะเข้าไปในทิศทางเดียวกัน

การที่จะเข้าใจเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติหน้าที่ในการเป็นพิธีกร ควรเริ่มศึกษาตั้งแต่ความหมายและความสำคัญของศาสนพิธีกร คุณสมบัติของศาสนพิธีกร จรรยาบรรณของศาสนพิธีกร บทบาทและหน้าที่ของศาสนพิธีกรได้ การประยุกต์ใช้ทักษะภาษาสำหรับศาสนพิธีกร เมื่อศึกษาประเด็นเหล่านี้ก็จะสามารถทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจและวิเคราะห์หลักการปฏิบัติได้ เนื้อหาที่ได้กำหนดให้ศึกษาในบทนี้เป็นแนวทางส่วนหนึ่งในการปฏิบัติหน้าที่ในการเป็นศาสนพิธีกร

๕.๒ ประเภท รูปแบบและองค์ประกอบของศาสนพิธี

ศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างความดี การทำบุญ การถวายทานต่างๆ ได้มีการรวมไว้และแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. **กุศลพิธี** คือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยการอบรมความดีงามทางพระพุทธศาสนาเฉพาะตัวบุคคลเช่น การรักษาศีลการฟังธรรม การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒. **บุญพิธี** คือ พิธีทำบุญ เป็นประเพณีในครอบครัว ในสังคม เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตได้แบ่งพิธีทำบุญเป็น ๒ ประเภท คือ **ประเภทแรก** พิธีทำบุญงานมงคล เป็นพิธีทำบุญเพื่อความ

เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น แก่สถานที่ เช่น งานฉลองยศ งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานมงคลสมรส งานทำบุญประเทศ

ประเภทที่ ๒ พิธีทำบุญงานอวมงคล เป็นพิธีทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น งานสวดพระอภิธรรม ท บุญ ๗ วัน ท บุญ ๕๐ วัน ท บุญ ๑๐๐ วัน เป็นต้น

๓. **ทานพิธี** คือพิธีถวายทานต่างๆ เป็นการถวายปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยยารักษาโรค และสิ่งของอื่นอันควรแก่สมณบริโภคแต่พระสงฆ์ จะเป็นการถวายทานเฉพาะเจาะจงแก่พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง ที่เรียกว่า “ปาฏิบุคคลิกทาน” หรือการถวายทานแก่หมู่พระสงฆ์ไม่เฉพาะเจาะจงที่เรียกว่า “สังฆทาน” หรือการถวายผ้ากฐิน ผ้าป่า ผ้าอาบน้ำฝนและอื่นๆ

๔. **ปกิณกพิธี** คือ พิธีเบ็ดเตล็ดเป็นมารยาทและวิธีปฏิบัติศาสนพิธี เช่น วิธีตั้งโต๊ะหมู่บูชาและจัดอาสนะสงฆ์ วิธีวงด้ายสายสิญจน์ วิธีจุดรูปเทียน วิธีแสดงความเคารพพระสงฆ์ วิธีประเคนของพระสงฆ์วิธีทอดผ้าบังสุกุล วิธีทำหนังสืออาราธนาและใบปวารณา วิธีอาราธนาศีลอาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม วิธีกรวดน้ำ ฯลฯ ซึ่งเป็นพิธีเล็กน้อยที่ปฏิบัติในกุศลพิธี บุญพิธี และทานพิธี รวมทั้งพิธีอื่นๆ ที่จัดลงในพิธีทั้ง๓ ประเภทดังกล่าวไม่ได้

ทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวมานั้น ถ้าจะกล่าวให้สั้นลง คงได้ ๒ ประเภท คือ งานมงคล และงานอวมงคล

๑. **งานมงคล** ได้แก่ พิธีที่ประกอบเพื่อความดี ความสุข ความเจริญ บุญกุศล สิริมงคล ทั้งแก่ตน ผู้อื่น และสถานที่

งานมงคล ได้แก่ การทำบุญเพื่อความสุขความเจริญ โดยปรารถนาเหตุดี เช่น ทำบุญวันเกิด ทำบุญฉลองอายุครบ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญเนื่องในงานมงคลสมรส ทำบุญฉลองเกียรติยศเหล่านี้ เป็นต้น การทำบุญเนื่องในงานมงคลมีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. อาราธนาพระสงฆ์ เมื่อกำหนดวันงานแน่นอนแล้วไปอาราธนาพระตามจำนวนที่ต้องการก่อนถึงวันงานอย่างน้อย ๓ ถึง ๗ วัน การอาราธนานั้น ถ้าสามารถเขียนหรือพิมพ์เป็นฎีกานิมนต์ได้เป็นการดีที่สุด โดยบอกกำหนด วัน เดือน ปี เวลา และงานให้ละเอียด

๒. จำนวนพระที่นิมนต์ ตามปกติจำนวนนี้คือ ๕ รูป ๗ รูป ๙ รูป แต่ส่วนมากนิยมนิมนต์ ๕ รูป ถือกันว่าเลข ๕ เป็นเลขมงคลลัทธิ งานนั้นจะได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ถ้าเป็นงานมงคลสมรสนิยมนิมนต์จำนวนคู่คือ ๖ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป ส่วนมากงานมงคลสมรสนิยม ๘ รูป ถ้าเป็นพระราชพิธีนิยม ๑๐ รูป เป็นอย่างน้อย

๓. ตั้งโต๊ะหมู่ นิยมจัดไว้ทางด้านขวามือของพระสงฆ์ โดยให้พระพุทธรูปพระพักตร์ไปด้านเดียวกับพระสงฆ์ ถ้าสถานที่อำนวยให้พระพุทธรูปไปทางด้านทิศตะวันออกหรือทิศเหนือได้ยิ่งดี ถ้าสถานที่ไม่พอก็ให้จัดตามความเหมาะสมกับสถานที่ พระพุทธรูปที่จะนำมาตั้ง

โตะบูชานั้น ไม่ให้มีครอบและเล็กจนเกินไปหรือใหญ่เกินไป ถ้าโตะบูชาใหญ่เล็กก็ให้จัดพระบูชาเหมาะสมตามส่วน มีแจกันดอกไม้ พานดอกไม้จัด ๓ หรือ ๕ พาน แจกันจะใช้ ๑ - ๒ คู่ก็ได้ แล้วแต่ขนาดของโตะ ภาชนะรูปให้ปักไว้ ๑ ดอก เชิงเทียน ๑ คู่ พร้อมเทียน

๔. ชั้นน้ำมนต์ จะใช้ชั้นหรือบาตรหม้อน้ำมนต์มีเชิงก็ได้ ใส่ น้ำสะอาดพอควรมีเทียนน้ำมนต์ ขี้ผึ้งอย่างดี ๑ - ๒ เล่ม (เทียนรอบหัวแต่ตัว) ใบเงินใบทองอย่างละ ๕ ใบ มัดหญ้าคาหรือกำมะยม สำหรับประพรมน้ำพระพุทธรูป ๑ มัด ถ้าใช้ใบมะยมใช้กำสด ๕ กำ ถ้ามีการเจิม ก็เตรียมแป้งกระแจะ ใส่ น้ำหอมในผอบเจิมด้วย ถ้ามีการปิดทองด้วยก็เตรียมทองคำเปลวไว้ตามต้องการไว้ในพานตั้งไว้ข้างบาตรน้ำมนต์ด้วย

๕. ด้ายสายสิญจน์ ใช้ด้ายคินจิบ ๘ เส้น ๑ ม้วน โยงรอบบ้านหรือบริเวณพิธี เวียนจากซ้ายไปขวา โยงเข้าหาพระประธานที่โตะหมู่บูชา เวียนซ้ายไปขวาเช่นเดียวกัน ไม่ควรเอาไปพันไว้ที่องค์พระประธาน เวียนรอบฐานพระโยงมาที่ชั้นหรือบาตรน้ำมนต์เวียนขวา แล้วนำด้ายสายสิญจน์วางไว้บนพานรองตั้งไว้ข้างโตะบูชาใกล้กับพระเถระองค์ประธานในสงฆ์ เรื่องด้ายสายสิญจน์นี้มีข้อควรระวังเป็นพิเศษคือ ห้ามข้ามกรายเป็นเด็ดขาด แม้ที่สุดจะหยิบของข้ามหรือยื่นมือไปเชี่ยบูหรี บ้วนน้ำหมากรน้ำลาย ก็ไม่ควรข้ามด้ายสายสิญจน์อย่างยิ่ง เพราะ นอกจากเป็นการแสดงความไม่เคารพในพระพุทธรูปเจ้าหรือถ้าเป็นงานศพก็ไม่เป็นการเคารพในผู้ตาย และยังเป็นผู้ที่ถูกติเตียนด้วย หากมีความจำเป็นจริงๆ ก็ควรสอดมือไปทางใต้ด้ายสายสิญจน์

๖. การปูอาสนะสำหรับพระสงฆ์ ควรใช้เสื่อหรือพรมปูเสื่อชั้นหนึ่งก่อน นิยมใช้กัน ๒ วิธีคือ ยกพื้นอาสนะสงฆ์ให้สูงขึ้น โดยใช้เสื่อหรือแคร่ม้ายาววางต่อกันให้พอจำนวนแก่สงฆ์ และอีกวิธีหนึ่ง คือ ปูลาดอาสนะบนพื้นธรรมดา อาสนะสงฆ์ชนิดยกพื้นนิยมใช้ผ้าขาวปูลาดจะมีผ้าสีท - นะปูอีกชั้นหนึ่ง หรือไม่มีก็ได้ โดยอาสน์สงฆ์ยกพื้นนี้ มักจัดในสถานที่ที่ฝ่ายเจ้าภาพนั่งเก้าอี้กัน ส่วนอาสนะชนิดที่ปูลาดบนพื้นธรรมดา จะใช้เสื่อหรือพรมผ้าที่สมควรที่สุดแต่ที่ จะหาได้ ข้อสำคัญควรระวัง อย่าให้อาสนะพระสงฆ์กับอาสนะของคฤหัสถ์ฝ่ายเจ้าภาพเป็นอันเดียวกัน ควรปูลาดให้แยกจากกัน ถ้าจะเป็นแยกกันไม่ได้โดยปูเสื่อหรือพรมไว้เต็มห้อง สำหรับอาสนะสงฆ์ควรปูทับเสื่อหรือพรมอีกชั้นหนึ่งจึงจะเหมาะสม โดยใช้ผ้าขาวหรือผ้าสีทนะก็ได้ ปูเรียงองค์เป็นระยะให้ห่างกันพอสมควร อย่าให้ชิดกันเกินไป มีหมอนอิงข้างหลังเรียงองค์เท่า จำนวนที่นิมนต์มาในงานนั้นๆ

๗. เครื่องรับรองพระ ก็มีกระโถน, ภาชนะน้ำเย็น, พานใส่หมากพลูบูหรี วางไว้ทางด้านขวา มือของพระสงฆ์เป็นรายรูป ถ้าของมีจำกัด ๒ รูปต่อ ๑ ที่ก็ได้ วางเรียงจากข้างในมาหาข้างนอกตามลำดับ คือกระโถนไว้ในที่สุด ถัดมาภาชนะน้ำเย็น และพานหมากพลูบูหรี ส่วนน้ำชาหรือเครื่องดื่ม เมื่อพระสงฆ์เข้านั่งเรียบร้อยแล้วค่อยถวายก็ได้

๘. ล้างเท้า

- เช็ดเท้าพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์มาถึงบ้าน ฝ่ายต้อนรับจะคอยล้างเท้าให้ท่านจะให้ท่านล้างเท้าเองดูไม่เหมาะสม เพราะน้ำอาจมีสัตว์ขี้คักกับพระวินัย และคอยเช็ดเท้าให้ท่านด้วย

๕. ประเคนเครื่องรับรองพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์เข้าประจำที่เรียบร้อยแล้ว ฟังเข้า ประเคนของรับรองพระที่เตรียมไว้ไปแล้ว คือภาชนะน้ำเย็น พานหมากบุนหรี ประเคนของที่อยู่อ่างในก่อนเสร็จแล้วน้ำชาหรือน้ำอัดลมถวายที่ละองค์จนครบ

๒. งานอวมงคล หรืองานทำบุญอวมงคล ได้แก่ พิธีที่ประกอบเพื่อถวายหรืออุทิศบุญกุศลให้ผู้อื่น

การทำบุญงานอวมงคล หมายถึง การทำบุญเกี่ยวกับเรื่องการตายดังกล่าวแล้ว นิยมทำกันอยู่ ๒ อย่างคือ ทำบุญหน้าศพ ที่เรียกกันว่าทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือทำบุญหน้าวันปลงศพ อย่างหนึ่ง ทำบุญอธิหรือทำบุญปรารภการตายของบรรพบุรุษ หรือผู้ใดผู้หนึ่ง ในวันคล้ายกับวันตายของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างหนึ่ง ทั้งสองอย่างนี้ มีระเบียบที่จะพึงปฏิบัติ ดังนี้ งานทำบุญหน้าศพ พิธีฝ่ายเจ้าภาพ ในงานทำบุญหน้าศพ มีกิจกรรมที่ควรตระเตรียมไว้เป็นเบื้องต้น ส่วนใหญ่คล้ายกับงานทำบุญมงคล แต่มีข้อแตกต่างอยู่บางประการ คือ

๑. อารธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธรูป มีจำนวนนิยม ๘ รูป หรือ ๑๐ หรือกว่านั้นขึ้นไปแล้วแต่กรณี ใน เรื่องอารธนาพระสงฆ์สำหรับทำบุญงานอวมงคล ไม่ใช่คำอารธนาว่า “ขออารธนาเจริญพระพุทธรูป” เหมือนอย่างทำบุญงานมงคล แต่ใช้คำอารธนาว่า “ขออารธนา สวดพระพุทธรูป”

๒. ไม่ตั้งน้ำวางค้ำ หมายถึงความว่า ไม่ต้องตั้งภาชนะน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ และไม่มีการวางค้ำสายสิญจน์

๓. เต็มสายโยงหรือกุญญาโยงต่อจากศพไว้ เพื่อใช้บังสกุลสายโยงนั้นก็ใช้สายสิญจน์ แต่ไม่เรียกว่าสายสิญจน์เหมือนงานมงคล เรียกว่า สายโยง ถ้าไม่ใช่สายสิญจน์โยง มีหลักที่ต้องระวังอย่างหนึ่ง คือ จะโยงในที่สูงกว่าพระพุทธรูปที่ตั้งในพิธีไม่ได้ และจะปล่อยให้ลาดมากับพื้นที่เดินหรือนั่งก็ไม่เหมาะสมเพราะสายโยงนี้เป็นสายที่ล้าม โยงออกมาจากกระหม่อมของศพ เป็นสิ่งเนื่องด้วยศพ จึงต้องล้ามหรือโยงให้สมควร

ส่วนการปฏิบัติกรณียกิจ ในเมื่อพระสงฆ์มาถึงตามกำหนดแล้วก็คล้ายกับงานมงคลสำหรับข้อปฏิบัติในวันเสด็จพระ ก็เช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในงานมงคล มีแต่เพียงว่าในงานมงคลหลังจากพระสงฆ์นั้นเสร็จแล้ว นิยมให้มีบังสกุลแล้วจึงถวายไทยธรรม เมื่อพระสงฆ์ อนุโมทนาพึงกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลต่อไป

พิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์ต้องใช้พัดที่เกี่ยวกับงานศพเป็นเหมาะสม เพราะงานอวมงคลเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตายทั้งสิ้น ถ้าไม่มีจะใช้พัดงานอื่นก็ได้ เช่น พัดงานฉลองต่าง ๆ การสวดมนต์ ในงานอวมงคลนี้ (สวดมนต์เย็นและฉันวันรุ่งขึ้น) มีระเบียบนิยมเหมือนกัน ในตอนต้นและตอนท้ายทุกงาน ต่างกันแต่ตอนกลาง ซึ่งมีนิยมเฉพาะงานๆ ดังนี้

๑. ทำบุญศพ ๗ วัน สวดอนัตตลักขณสูตร
๒. ทำบุญศพ ๕๐ วัน สวดอาทิตตปริยายสูตร
๓. ทำบุญศพ ๑๐๐ วัน หรือทำบุญหน้าวันปลงศพสวดธรรมนิยามสูตร
๔. ทำบุญศพในวาระอื่นจากที่กล่าวนี้จะสวดสูตรอื่นใดนอกจากที่กล่าวนี้ได้แล้วแต่เจ้าภาพประสงค์หรือหัวหน้านำสวด แต่มีธรรมเนียมอยู่ว่า ไม่สวดเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ธรรมจักร มหาสมัย

ในการสวดนี้มีระเบียบปฏิบัติ คือ เมื่อพระหัวหน้าให้ศีลและเจ้าภาพอาราธนาสวดพระปริตรจบแล้ว ไม่ต้องจัด “สกุเค” พระทุกรูปประนมมือพร้อมกันแล้ว หัวหน้านำสวด

- ก. นมการปาฐะ (นโม.....)
- ข. สรรณคมนปาฐะ (พุทฺธ สรรณ.....)
- ค. บัพพโตปมคคาถาและอริยชนคคาถา (ยถาปี เสลา....)

พอจบตอนนี้ทั้งหมดคลมมือลง แล้วรูปที่นั่งอันดับ ๑ ตั้งพัดขัดบัพพิตของสูตรที่กำหนดสวดตามงานสูตรใดสูตรหนึ่ง เมื่อจัดจบวางพัด ทุกรูปประนมมือพร้อมกันอีก หัวหน้านำสวดสูตรที่จัดนำนั้น จบสูตรแล้วนำสวดบทท้ายสวดมนต์ของงานอวมงคลต่อ คือ

- ก. ปฏิจปมฺพบาท (อวิหฺชาปจฺจา สงฺขารา....)
- ข. พุทฺธอุทฺธานคคาถา (ยथा หเว....)
- ค. พุทฺธเทรฺตตคคาถา (อดีตํ นานฺวาคเมยฺย....)
- ฌ. ภาวตุ สพุพฺพมฺกฺล....

ถ้าสวดธรรมนิยามสูตร ใช้สวดคติลักขณาทิกคาถา (สพุเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯเปฯ เต โลเก ปรินิพฺพตฺติ) ก่อนสวดปฏิจปมฺพบาท เมื่อพระสวดมนต์จบแล้ว ถ้ามีการชักผ้าบังสุกุลต่อท้ายเจ้าจะลากสายโยงหรือกุษาโยงแล้วทอดผ้า พอทอดถึงรูปสุดท้ายพระสงฆ์ก็ตั้งพัดพร้อมกัน (อย่าข้ามสายโยง หรือกุษาโยง เพราะจะถือว่าเป็นการข้ามศพ) การตั้งพัดในพิธีชักบังสุกุลของพระให้ใช้มือซ้ายจับพัดแล้วใช้มือ ขวาจับผ้าบังสุกุล ในกรณีนี้เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลเพียงสวดมนต์ ไม่มีการเลี้ยงพระ ไม่ต้องสวดบทถวายพรพระ เมื่อพระสงฆ์รับไทยธรรมแล้ว หากไม่มีการริบคว้น ในการอนุโมทนาด้วยบทวิเสส อนุโมทนา ฟังใช้บท “อทาสิ เม” เพราะศพยังปรากฏอยู่

รวมความว่า งานศาสนพิธีต่างๆ ที่จัดกันทั่วไป มีจุดมุ่งหมายเพียง ๒ ประการนี้เท่านั้น ศาสนพิธีกรที่จะปฏิบัติพิธีต่างๆ พึงศึกษาหลักการของศาสนพิธีทั้ง ๒ ประเภท (งานมงคล กับงานอวมงคล) การจัดพิธีดังกล่าวมีรูปแบบการจัดการเป็น ๒ ลักษณะ คือ พิธีที่ชาวบ้านจัดกันตามประเพณีนิยม การจัดการลักษณะนี้ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ต่างปฏิบัติตามความเชื่อถือปฏิบัติกันสืบต่อกันมาจนเคยชิน เคยปฏิบัติมาเช่นไร ก็ปฏิบัติไปเช่นนั้น ตามแบบของวัด ตามแบบของหมู่บ้าน หรือของสังคมนั้นๆ วัดหนึ่ง หมู่บ้านหนึ่ง สังคมหนึ่งก็จัดกันไปตามแบบของตนๆ ลักษณะนี้เรียกว่า “พิธีแบบชาวบ้าน หรือพิธีท้องถิ่น” และพิธีที่ส่วนราชการต่างๆ จัดขึ้น มีรูปแบบ ขึ้นรูน มีกำหนดเวลาไม่ว่าจะจัดที่ตำบล อำเภอ จังหวัดอะไร ก็จะปฏิบัติเหมือนกัน การจัดพิธีลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “พิธีแบบทางราชการ” การจัดพิธีทั้ง ๒ ลักษณะนั้น มีลำดับขั้นตอนใหญ่ๆ คือ

- การเตรียมการ ปฏิบัติก่อนจะจัดงานพิธี
- ปฏิบัติการ ปฏิบัติก่อนพิธีและระหว่างพิธี
- สรุปงาน ปฏิบัติหลังเสร็จพิธี

รูปแบบของงานศาสนพิธี

ศาสนพิธีมีรูปแบบการจัดหรือรูปแบบการปฏิบัติศาสนพิธีที่แตกต่างกันออกไปจําแนกได้เป็น ๔ รูปแบบ^๑ คือ

๑. งานพระราชพิธี เป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเป็นประจำปีเช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา หรืองานที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เช่น พระราชพิธีอภิเษกสมรส พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่

๒. งานพระราชกุศล เป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล งานพระราชกุศลบางงานต่อเนื่องกับงานพระราชพิธี เช่น พระราชกุศลมาฆบูชา พระราชกุศลทักษิณานุปทาน พระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุพการี พระราชกุศลทรงบาตร

๓. งานรัฐพิธี เป็นงานพิธีที่รัฐบาลหรือทางราชการจัดขึ้นเป็นประจำ ปี โดยกราบทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทรงเป็นประธานประกอบพิธี เช่น รัฐพิธีที่ระลึกวันจักรี รัฐพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งปัจจุบันทรงรับเข้าเป็นงานพระราชพิธี

^๑ ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, (พิษณุโลก : บริษัท โฟกัน พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๕๕-๖๒.

๔. **งานราษฎร์พิธี** เป็นงานทำบุญตามประเพณีนิยมที่ราษฎรจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและชุมชน หรือเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศผลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นการจัดตามความศรัทธาและความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตามท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ

องค์ประกอบของพิธี

องค์ประกอบของพิธี โดยทั่วไป มี ๓ องค์ประกอบ ดังนี้

๑. **พิธีกรรม** คือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้ได้รับผลสำเร็จและนำไปสู่ผลที่ต้องการ อันเป็นเครื่องน้อมนำศรัทธาที่จะพาเข้าสู่เป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้ที่จัดกิจกรรมนั้นๆ และสามารถน้อมนำให้ผู้ศรัทธาเข้าถึงธรรมที่สูงขึ้น

๒. **พิธีการ** คือ ขั้นตอนของพิธีที่กำหนดไว้ตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นพิธีจนจบพิธี เพื่อให้การจัดกิจกรรมในพิธีนั้นๆ เป็นไปด้วยความถูกต้อง เรียบร้อย และสวยงาม อันนำมาซึ่งความศรัทธาและความเชื่อในการจัดกิจกรรมร่วมกัน ทั้งในส่วนผู้ที่เข้าร่วมพิธีและผู้ที่ยืนดู

๓. **พิธีกร** คือ ผู้ดำเนินรายการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ให้เป็นไปตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้ โดยทำหน้าที่รับผิดชอบในด้านพิธีการ ประสาน ควบคุม และกำกับพิธีการต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามกำหนดการ ในกรณีที่เป็นพิธีกรทางศาสนา จะเรียกว่า “ศาสนพิธีกร” ซึ่งหมายถึงผู้ทำหน้าที่ควบคุมและปฏิบัติศาสนพิธีให้ถูกต้องตามพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนประสานงาน เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมในพิธีนั้นๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๕.๓ ความหมายและความสำคัญของศาสนพิธีกร

๕.๓.๑ ความหมายของคำว่าศาสนพิธีกร

การจะเข้าใจความหมายของคำว่าศาสนพิธีกรมีความจำเป็นจะต้องทราบรากศัพท์ ซึ่งคำว่าศาสนพิธีกรมาจากคำว่า ศาสน + พิธีกร มีอธิบายดังต่อไปนี้

“ศาสนา” หรือ “ศาสนานา” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศาสนํ ถ้าเป็นภาษาบาลีมาจากคำว่า ศาสนํ มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า คำสั่งสอนที่มีองค์ประกอบอยู่ ๕ ประการคือ

- (๑) กล่าวถึงความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า
- (๒) มีหลักศีลธรรมที่ให้ปฏิบัติเป็นลำดับ
- (๓) มีจุดหมายสูงสุดของชีวิต
- (๔) มีหลักพิธีกรรม

(๕) มีความเข้มงวดคววคขันในเรื่องความจงรักภักดี^๒

คำว่าศาสนา ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลักคือแสดงกำเนิดและสิ้นสุดของโลก เป็นต้นอันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่งแสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่งพร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ^๓

พิธีกร ประกอบด้วยคำว่า วิธ + กร เป็นคำสมาส แปลว่า ผู้กระทำพิธี พิธีกร คือบุคคลที่รับผิดชอบด้านพิธีการมีหน้าที่ดำเนินรายการให้เป็นไปตามขั้นตอนที่เตรียมไว้แล้วซึ่งต่าง โฆษกคือผู้ประกาศ ผู้โฆษณา หรือผู้แถลงข่าวแทน^๔

พิธีกร คือ ผู้ดำเนินรายการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ให้เป็นไปตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้ โดยทำหน้าที่รับผิดชอบในด้านพิธีการ ประสาน ควบคุม และกำกับพิธีการต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามกำหนดการ^๕

จากความหมายดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า ศาสนพิธีกร คือผู้เป็นพิธีกรกระทำพิธีทางศาสนา ซึ่งหมายถึงผู้ทำหน้าที่ควบคุม และปฏิบัติศาสนพิธี ให้ถูกต้องตามพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนประสานงานเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมในพิธีนั้นๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๕.๓.๒ ความสำคัญของศาสนพิธีกร

ศาสนพิธีกร เป็นบุคคลที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในงานพิธีการ เพราะหมายถึง บุคคลที่รับผิดชอบด้านพิธีการ มีหน้าที่ดำเนินรายการให้เป็นไปตามขั้นตอนที่เตรียมไว้แล้ว ในการจัดงานพิธีการ หรือ ศาสนพิธี คือการประกอบพิธีทางศาสนา^๖ จะมีบุคคลประเภทหนึ่งเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องพิธี มีชื่อเรียกกันหลากหลาย เช่น มรรคนายก อุบาสก เจ้าหน้าที่ เจ้าพนักงาน แต่ในที่นี้ในกรณีที่เป็นพิธีกรทางศาสนา จะขอเรียกบุคคลนี้ว่า ศาสนพิธีกร ซึ่งมีความสำคัญเป็นผู้ดำเนินการพิธีทางศาสนา คือ ผู้เตรียมการทุกขั้นตอน ซึ่งหมายถึงผู้ทำหน้าที่ควบคุมและปฏิบัติศาสนพิธี ให้ถูกต้องตามพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนประสานงาน กับทุกฝ่าย และกำกับพิธีการ เพื่อให้การดำเนิน

^๒ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ศาสนาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๓), หน้า ๓.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น,๒๕๔๖),หน้า ๑๑๐๐.

^๔ ทองสุข มั่นดาทร, ศิลปะการพูดและการเป็นพิธีกร, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (ม.ม.ท.,ม.ป.พ., ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^๕ ธีรภัทร เมฆขุนทด, พิธีกรรม พิธีการ พิธีกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครราชสีมา : โจเซฟ พลาสติคการ์ด แอนด์ ปริ้นท์ จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๘.

กิจกรรมในพิธีนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วย ความเรียบร้อย ตามขั้นตอนที่ได้เตรียมไว้ก่อนแล้ว โดยการพูด บ้างเล็กน้อยหรือไม่ต้องพูดเลย

ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ศาสนพิธีกรถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการประกอบพิธี นั้น พิธีกรรมจะเป็น ไปด้วยความเรียบร้อยหรือไม่ ขึ้นอยู่กับศาสนพิธีกรเพราะเป็นผู้ออกแบบพิธี การ ออกแบบขั้นตอนทุกอย่างอย่างเป็นระเบียบเพื่อให้งานนั้น ๆ มีความสมบูรณ์

๕.๓ คุณสมบัติของศาสนพิธีกร

ศาสนพิธีกร มีหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติ จัดการ ตลอดถึงให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาในการจัด พิธีการทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากในงานพิธีต่าง ๆ นั้นผู้มาร่วมประกอบพิธีทุกคนจะมุ่งความ สนใจไปที่จุดเดียวกันคือศาสนพิธีกรเพราะต้องการทราบว่าศาสนพิธีกรจะเริ่มอย่างไร จะ ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนอย่างไร จะจบอย่างไร ศาสนพิธีกรจึงเป็นจุดเด่นของพิธีการนั้น ๆ ศาสนพิธีกรที่ดีจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการ เช่น

๑. **ด้านบุคลิกภาพ** แต่งตัวเรียบร้อยสุภาพถูกกาลเทศะถ้าแต่งเครื่องแบบต้องแต่งให้ได้ครบ และถูกต้องตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีทุกประการเช่น ป้ายชื่อไม่มีเครื่องหมายสังกัดอาภักดิ์ กิริยากระตือรือร้นแต่ไม่ลุกลี้ลุกลอน ใบหน้าเบิกบานแจ่มใสมองผู้อื่นอย่างเป็นมิตรมีท่าทีโอคา ปราศยและต้อนรับขับสู้มีความทรงจำดี

๒. **ด้านการพูด** มีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพูดเช่น การทักที่ประชุมการพูดให้ สละสลวย การพูดเชื่อมโยงไม่พูดห้วนๆสั้นๆเกินไปหรือไม่มีขยะถ้อยคำมากเกินไป ไม่พูดมาก เกินไปน้อยเกินไปไม่พูดววน ไม่พูดด้วยท่าทีเคร่งเครียดเป็นทางการเกินไป บางโอกาสบางงาน อาจมีลูกเล่นหรือมุขตลกประกอบ ไม่พูดพร่ำหรือเพ้อเจ้อเกินไป ไม่มีลักษณะเป็นการอ่านข้อความ มากกว่าการพูด

๓. **ด้านปฏิภาณไหวพริบและด้านจิตใจ** มีการตัดสินใจที่ฉับไวและถูกต้อง สามารถ แก้ไขข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นในพิธีได้ทันการณ์ สามารถประสานงาน ควบคุม กำกับพิธีการได้ดี มี ปฏิภาณไหวพริบและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีปรับตัวได้ตามสถานการณ์จิตใจสุขุมเยือกเย็น ควบคุมอารมณ์ได้ดีหรือมีสมาธิปฏิบัติปฏิภาณไหวพริบเป็นเรื่องสำคัญมาก บนพื้นฐานแห่งความเป็นผู้รู้ จิตวิทยาและขำเกรงในความรู้สึกรู้สึกของคนอื่นเช่นวิทยากรพูดเกินเวลาถามพิธีกรว่า เวลาของฉันหมด หรือยังขอต่ออีก ๒๐ นาทีได้ไหม พิธีกรจะตอบคำถามนี้อย่างไร จึงจะไม่เสียความรู้สึกของวิทยากร ท่านนั้นหรือของวิทยากรอีกท่านหนึ่งซึ่งมานั่งรอบรรยายในช่วงโมงถัดไปหากตอบไปว่าวิชาของ ท่านสำคัญมากผู้จัดจะให้เวลาท่านเพิ่มในตอนบ่ายจะดีไหมครับหรือว่าจะให้มีการซักถามอีกครั้ง ในภาคบ่ายจะดีไหมครับหรือไม่ก็ปล่อยให้ผู้พูดไปแต่เขียนโน้ตไปบอกวิทยากรท่านต่อไปมารอ

แล้วครับ ศาสนพิธีกรจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบก่อนปฏิบัติงานหรือปฏิบัติพิธีกรรมจะต้องทราบว่าใครเป็นประธานในพิธีมีชื่อนามสกุล มียศอย่างไร ต้องมีการเตรียมความพร้อมก่อนปฏิบัติพิธี บางงานหรือบางพิธีไม่มีการเตรียมความพร้อมไม่มีการเตรียมการ ก็จะทำให้งานบกพร่องเสียหายได้

๔. ด้านความรู้ความสามารถ มีความรอบรู้ มีความสามารถในการปฏิบัติศาสนพิธี อย่างกว้างขวาง ละเอียด ลึกซึ้ง มีความรู้ในเรื่องพิธีการที่ตนดำเนินการอยู่อย่างครบวงจร จึงจะเกิดความมั่นใจหรือเชื่อมั่น ไม่ประมาทเช่นพิธีกรงานพระราชทานเพลิงศพจะต้องรู้ขั้นตอนว่าเริ่มจากอะไรถ้าประธานในพิธีถามพิธีกรว่าผมจะต้องคำนับกี่ครั้งตอนไหนบ้างพิธีกรจะต้องตอบคำถามนี้อย่างฉะฉานเพราะพิธีกรไม่ใช่ผู้มีหน้าที่เดินไปพูดเมื่อใกล้ถึงเวลาเท่านั้นมีความรู้ความสามารถในเรื่องการบริหาร หรือการจัดการเช่นการวางแผนการเตรียมงานในระยะสั้นระยะยาวการเตรียมงานในระยะกระชั้นชิดการมอบหมายงานให้คนอื่นช่วยการประสานงานในจุดต่างๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติหน้าที่ความรู้ความสามารถเหล่านี้จะบังเกิดขึ้นได้ก็จะต้องอาศัยการศึกษาการแสวงหาความรู้และสังเกตจากการจัดงานที่แท้จริงแล้วนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ของตนสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเองแล้วก็จะเกิดผลดีต่อตนเอง และการจัดการนั้นๆ ต่อไป

คุณสมบัติของศาสนพิธีกร (๑) ความรู้ ความสามารถ ในการปฏิบัติศาสนพิธี (๒) มีไหวพริบ ปฏิภาณ ตัดสินใจ และแก้ไขข้อขัดข้องได้รวดเร็วและเรียบร้อย (๓) มีความแม่นยำ ละเอียดรอบคอบ (๔) แต่งกายและปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามกาลเทศะ มีมารยาทเรียบร้อย และ (๕) สามารถประสานงาน ควบคุม กำกับพิธีการ ได้ดี

๕.๔ จรรยาบรรณของศาสนพิธีกร

พิธีกรที่ดี นั้น ต้องศึกษางานให้ชัด เตรียมงานให้ดี และประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องอย่างถ่วงถ่วง จึงจะเกิดความมั่นใจในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งควรมีจรรยาบรรณ ดังนี้

อย่าริอ่านเป็นโหมยกใหญ่	อย่าเข้าหาไมค์เวลาเมา
อย่ามัวเล่าเรื่องตัวเอง	อย่าอวดเก่งพูดยาวนาน
ต้องเตรียมการทุกขั้นตอน	ฟังสั่งวรจัดรายการ
จงพูด อ่าน เขียน ให้ถูก	ปลูกไมตรีสร้างทีมงาน
ดำรงความสง่า	และหมั่นศึกษาหมั่นปรับปรุง

^๖ ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๓๔๕.

การเตรียมตัวของพิธีกร

ในการรับหน้าที่พิธีกรนั้น เมื่อทราบว่า จะต้องไปทำหน้าที่ จึงควรที่จะมีการเตรียมตัวเตรียมการ เพื่อให้เกิดความพร้อม และสามารถปฏิบัติงาน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ของงานนั้นๆ

อาจารย์ ภาณีต กันตามระ และอาจารย์สุรวงศ์ วัฒนกุล ผู้ซึ่งถือว่าเป็น นักพูด นักอภิปราย และนักโต้วาทีชื่อดัง ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการพูด ได้ให้ข้อสังเกต การเตรียมตัวในการเป็นพิธีกร ที่ดี และ ประสบความสำเร็จ ว่า การเป็นพิธีกร มีการเตรียมการ ๑๓ ขั้นตอน คือ

เตรียมตัวให้พร้อม	ซักซ้อมให้ดี
ท่าทีให้สง่า	วาจาให้สุ่ม
ทักที่ประชุมไม่วางาน	เริ่มต้นให้โน้มน้าว
เรื่องราวให้กระชับ	ตajibผู้ฟัง
เสียงดังให้พอดี	อย่าให้มีเอื้ออ้า
ดูเวลาให้พอครบ	สรุปจบให้จับใจ

และ จากไปให้คิดถึง

สรุปบทบาทการเป็นพิธีกร ได้ว่า “ต้นตื้นเต้น กลางกลมกลืน จบจับใจ” พิธีกร จึงเป็นผู้มีความสำคัญ ในการรับผิดชอบด้านพิธีการ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานงาน และเกิดความเรียบร้อย

๕.๕ บทบาทและหน้าที่ของศาสนพิธีกรได้

ในทัศนะต่างๆ ไปศาสนพิธีกรมักจะหมายถึงบุคคลที่มีหน้าที่หรือบทบาทดังต่อไปนี้

- (๑) เป็นผู้นำด้านพิธีการเป็นผู้นำเข้าสู่พิธีการหรือเปลี่ยนบรรยากาศเข้าสู่บรรยากาศแห่งพิธีการ
- (๒) เป็นผู้ประสานเป็นผู้ควบคุมเป็นผู้กำกับรายการตามกำหนดการ โดยเคร่งครัด
- (๓) เป็นผู้มีความรู้มากที่สุดในพิธีการนั้นๆ เช่น พิธีกรในงานวางศิลาฤกษ์ก็จะต้องมีความรู้ในพิธีวางศิลาฤกษ์มากที่สุดกว่าผู้อื่นในงานนั้น
- (๔) เป็นผู้ที่มีข้อมูลมากที่สุดเช่น ประธานมาถึงเวลาใดใครมาร่วมเป็นเกียรติที่เป็นบุคคลสำคัญ เป็นต้น
- (๕) เป็นผู้เชื่อมโยงกิจกรรมเช่น เมื่อมีการบรรยายเรื่อง คุณธรรมจบแล้วต่อไปจะเป็นการบรรยายเรื่องสมาธิพิธีกรก็จะเป็นผู้เชื่อมโยงกิจกรรมในลักษณะที่ว่า คุณธรรมจริยธรรมนั้นถ้าจะ

ให้อย่างลึกกลงในจิตใจผู้ปฏิบัติจะได้เป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่งนั้นต้องฝึกจิตใจให้มั่นคงรู้เท่าทันด้วยวิธีการแห่งสมาธิต่อจากนี้ไปท่านผู้รับการอบรมจะได้ทราบเรื่องของสมาธิอย่างละเอียด

(๖) เป็นผู้ขยับเคลื่อนกลไกต่างๆเช่นเป็นผู้เชิญให้ประธานกล่าวเชิญให้มอบรางวัล

(๗) เป็นผู้สร้างบรรยากาศและสร้างอารมณ์ตามระดับของงานเช่นงานฉาปนกิจศพ ต้องการความสงบสำรวมงานมงคลสมรสต้องการความชื่นชมยินดี

(๘) เป็นผู้ก่อให้เกิดความสามัคคีเช่นในการประชุมสัมมนาบางทีก็มีคนพูดขัดแย้งกัน บางทีก็รุนแรงกระทบกระทั่งการพิธีกรอาจจะเป็นผู้เปลี่ยนบรรยากาศมาเป็นกันเองหรืออารมณ์ขัน หรือชี้ให้เห็นว่าเป็นบรรยากาศแห่งความร่วมมือเป็นการแสวงหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาลักษณะที่ดีที่สุด

(๙) เป็นผู้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าเช่นถึงเวลาแล้ววิทยากรยังไม่มาหรือถึงเวลาแสดงผู้แสดงยังแต่งตัวไม่เสร็จสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำลายความสามารถของพิธีกร ที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งในช่วงเวลาแห่งการรอคอยอาจจะหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาพูดเป็นการเสริมช่องว่างเช่น พิธีกรวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม มีช่องว่างระหว่างรอประธานพิธีกรท่านหนึ่งท่านได้ให้ข้อมูลต่อที่ประชุมเกี่ยวกับเรื่องพัดยศของพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีอธิบายได้ละเอียดดีเช่นพระยศของพระราชาคณะจะแตกต่างจากพระยศของพระครูอย่างไรแต่ต่างจากพระเปรียญอย่างไรเป็นการสะกดความสนใจของผู้เข้าร่วมพิธีแต่ละคนก็หันหน้าไปมองที่พัดยศตามคำพูดของพิธีกร

(๑๐) พิธีกรเป็นผู้พูดคนแรกและพูดคนสุดท้ายในพิธีกรหรือในงานนั้นๆ

สรุปพิธีกรต้องมีหัวใจพิธีกร ๔ ข้อคือ ต ป ส ก

ต. คือ การเตรียมการทั้งเตรียมตัวเองเตรียมงานเตรียมบรรยากาศของงาน

ป. คือ ประสานงานประชุมผู้เกี่ยวข้องแบ่งงานให้ผู้รับผิดชอบมีผู้ช่วยหลายๆคนทำหน้าที่แตกต่างกันไปใครทำหน้าที่อะไรที่ไหนอย่างไรเมื่อไรต่อจากใคร

ส. คือศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเช่นเป็นพิธีกรพิธีพระราชทานเพลิงศพจะต้องรู้ว่าขั้นตอนที่ ๑ คืออะไร ๒ - ๓ คืออะไรอะไรควรทำอะไรควรละเว้น

ก. คือแก้ไขหลังจากประเมินผลแล้วให้ทำ

หน้าที่ศาสนพิธีกร

หน้าที่ของศาสนพิธีกร คือการลำดับของศาสนพิธี มีหลักการดังนี้ “การเตรียมการ การเตรียมสถานที่ การเตรียมอุปกรณ์ การเตรียมบุคลากร การเตรียมเวลา และการเตรียมกำหนดการ”

๑. การเตรียมการ

การเตรียมการ คือ การวางแผนที่จะทำงาน ศาสนพิธีกรจะจัดงานพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องวางแผนและจัดแผนไว้เป็นหมวดๆ เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติ หรือในการมอบหมาย

การปฏิบัติและต้องวางแผนไว้ด้วยว่า ใครจะต้องทำ ทำอะไร สิ่งใดทำก่อน สิ่งใดทำทีหลัง ทำอย่างไร เกี่ยวข้องกับผู้ใดบ้าง การเตรียมการนี้แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ คือ “ระยะยาว ระยะกลาง และระยะสั้น”^๑

เมื่อมีการปรึกษาหารือและมีข้อตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในการจัดพิธีเนื่องในโอกาสต่างๆ นั้น ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมจะต้องมีการเตรียมการดังนี้ (๑) การเตรียมสถานที่ (๒) การเตรียมอุปกรณ์ (๓) การเตรียมบุคลากร (๔) การเตรียมกำหนดการ

๑. การเตรียมสถานที่

การเตรียมสถานที่ (สถานที่ที่จะใช้) กิจกรรมแรกของผู้ดำเนินกิจกรรมควรคำนึงถึง คือ การเตรียมสถานที่ ควรคำนึงถึงความเหมาะสมของสถานที่ งานที่จะจัดเป็นงานพิธีใด งานมงคล หรืองานอวมงคล สถานที่นั้นมีความเหมาะสมกับการจัดพิธีหรือไม่เพียงใด ซึ่งจะได้มีการวางแผนในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานที่ โดยมีหลักการพิจารณา ดังนี้ (๑) ความเหมาะสมของสถานที่ในการจัดพิธี เช่น งานมงคล หรืองานอวมงคล ชั้นบนหรือชั้นล่าง (๒) มีความกว้างขวางเพียงพอต่อการรองรับผู้ร่วมพิธี (๓) สะอาด สะดวก ปลอดภัย ทางเข้า-ทางออก ที่จอดรถ ห้องน้ำ ห้องสุข ไม้สกปรก หรือมีกลิ่นเหม็น อากาศถ่ายเทได้ดี (๔) ไม่มีเสียงรบกวน ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม

๒. การเตรียมอุปกรณ์

การเตรียมอุปกรณ์ (อุปกรณ์ที่จะใช้ในงาน) เป็นสิ่งจำเป็นของพิธีต่างๆ ซึ่งผู้ทำหน้าที่ศาสนพิธีกรควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีการหรือพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ของการจัดศาสนพิธีเป็นงานมงคล งานอวมงคล หรือการจัดงานมงคลและงานอวมงคลพร้อมกัน ซึ่งแต่ละงานจะต้องใช้อุปกรณ์ในการประกอบพิธีที่แตกต่างกัน เช่น งานมงคลสมรส งานวางศิลาฤกษ์เป็นต้น อุปกรณ์หลักที่ใช้ในงานศาสนพิธี

ในการจัดพิธีต่างๆ ต้องมีอุปกรณ์ในการจัดทั้งสิ้น ศาสนพิธีกรจะต้องทราบว่า งานพิธีใดใช้อุปกรณ์อะไร แล้วจึงจัดเตรียมอุปกรณ์เหล่านั้นให้เหมาะสมกับงาน และจัดเตรียมให้อยู่ในสภาพที่จะใช้งานได้ทันที อุปกรณ์ในการจัดพิธีนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. อุปกรณ์ทั่วไป เช่น ๑) โต๊ะหมู่บูชา พระพุทธรูป แท่นกราบ ๒) แจกันดอกไม้หรือพานพุ่ม ๓) กระจ่างรูป เชิงเทียน ๔) รูป เทียน บูชาพระ ๕) เทียนชนวน ๖) ที่กรวดน้ำ ๗) สำลีกรรไกร

^๑ นายสุวรรณ กลิ่นพวง และคณะ, คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธี, กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕-๓๓.

เชื้อขนวน (น้ำมันเบนซินผสมกับเทียนขี้ผึ้งแท้ ๘) ใบปวาราณา และจตุปัจจัยไทยธรรม ๕) เครื่องขยายเสียงพร้อมอุปกรณ์ ๑๐) เครื่องรับรองพระสงฆ์ เช่น น้ำร้อน น้ำเย็น อาสน์สงฆ์หรือพรมนั่งเสื่อ หมอนพิง กระจาดเช็ดมือ กระจาด โถ เป็นต้น

๒. อุปกรณ์เฉพาะพิธี (เพิ่มจากอุปกรณ์หลัก)

อุปกรณ์ที่ใช้ในงานพิธีงานมงคล

๑) ภาชนะน้ำพระพุทธรมนต์ (ขันน้ำมนต์พร้อมน้ำ) และเทียนเทียนสำหรับน้ำมนต์ที่พรมน้ำมนต์ เช่น ครอบน้ำมนต์/บาตร/ขัน ที่ประพรมน้ำพระพุทธรมนต์ (มัดหญ้าคา ใบมะยม ดอกไม้เงินทอง) สายโยง ภูเขาโยง แฉกทอง รูปเทียนแพ กรวยกระทงดอกไม้ แจ่มเจิม ฯลฯ และสิ่งอื่นๆ ตามลักษณะงาน เช่น ทองคำเปลว แป้งเจิม ผ้าสี พวงมาลัยมงคลแฝด ฯลฯ

๒) สายสิญจน์ พร้อมพานรอง ๒ ใบ

๓) เทียนน้ำมนต์ (เทียนขี้ผึ้งแท่นิยมขนาดน้ำหนัก ๑ บาท)

๔) พานรองสายสิญจน์จำนวน ๒ พาน

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีมงคลสมรส

๑) มงคลแฝด

๒) โถปริกแป้งกระแจะสำหรับเจิม

๓) สังกข์

๔) หมอนกราบ ๒ ใบ

อุปกรณ์เฉพาะพิธีวางศิลาฤกษ์

๑) แผ่นศิลาฤกษ์

๒) ไม้มงคล ๕ ชนิด คือ ไม้ชัยพฤกษ์ ไม้ราชพฤกษ์ ไม้สักทอง ไม้ไผ่สีสุก ไม้พะยูง ไม้ทองหลาง ไม้ก้านเกรา ไม้ทรงบาดาล และไม้ขนุน

๓) ค้อนตอกไม้มงคล

๔) แผ่นอิฐ ทอง-นาก-เงิน อย่างละ ๓ แผ่น (รวม ๙ แผ่น)

๕) โถปริกกระแจะเจิม

๖) ทองคำเปลวปิดศิลาฤกษ์ ๓ แผ่น พร้อมขี้ผึ้งหรือสิ่งที่ทำแผ่นศิลาฤกษ์เพื่อปิดแผ่นทอง

๗) ปูนซีเมนต์ผสมเสร็จ พร้อมเกรียงปาดปูน

๘) ดินปืนประทิน

๙) พวงมาลัย

๑๐) ข้าวตอกดอกไม้เหรียญเงิน และเหรียญทอง

๑๑) กระจาด/ผ้าเช็ดมือของประธาน

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีเปิดป้ายอาคาร

- ๑) โถปริกแป้งกระแจะเจิม
- ๒) ทองคำเปลว ๓ แผ่น พร้อมจี๊ผั่งหรือสิ่งที่ทำสำหรับปิดแผ่นทอง
- ๓) ผ้าคลุมป้าย พร้อมสายชักผ้าคลุมป้าย
- ๔) กระจาด/ผ้าเช็ดมือของประธาน

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีงานอวมงคล

พิธีสวดพระอภิธรรม

๑) ภูเขาโยง (ถ้าศพนี้นครศักดิ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ต้องเตรียมผ้าขาว กว้างประมาณ ๑๐ หรือ ๑๒ นิ้ว ขาวเสมอกับแถวพระสงฆ์จำนวน ๑ ผืน เรียกว่า “ผ้ารองโยง”) รองภูเขาโยงพร้อมพานรอง แถบทอง หรือสายโยงสำหรับโยงมาจากหีบหรือโกศศพ

๒) เครื่องทองน้อย ๑-๒ ที่ (ตั้งหน้าหีบศพ) รูปไม้ระกำ และเทียนพร้อมโต๊ะวาง

๓) ผู้พระอภิธรรม พร้อมโต๊ะตั้งผู้พระอภิธรรมที่บูชา พัดรอง ๔ ค้ำสำหรับพระ

สวด

๔) ผ้าไตร หรือผ้าสำหรับทอดบังสุกุล เมื่อพระสงฆ์บังสุกุลพร้อมพานรอง ฯลฯ

๕) เครื่องกระบะบูชาพระอภิธรรม (ในกรณีไม่มีเครื่องกระบะบูชา ให้ใช้เชิงเทียน ๑ คู่ แจกกันดอกไม้ ๑ คู่ และกระถางรูป ๑ กระถาง ตั้งหน้าผู้พระอภิธรรมแทนเพื่อจุดบูชาพระธรรม)

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีพระราชทานเพลิงศพ หรือฌาปนกิจศพ (อุปกรณ์เพิ่มจากการสวดพระอภิธรรม)

๑) ธรรมาสันเทศน์คัมภีร์เทศน์พัดรอง ตะลุ่ม พาน

๒) เครื่องทองน้อย จำนวน ๑ ที่ (เพิ่มอีก ๑ ที่สำหรับประธานจุดบูชาพระธรรม)

๓) เทียนส่องธรรม

๔) ผ้าไตร หรือผ้าสำหรับทอดบังสุกุล

๕) เครื่องไทยธรรมบูชาภัณฑ์เทศน์

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีทำบุญครบรอบวันตาย

๑) อัฐิ/รูปผู้ตาย/ป้ายชื่อของบรรพบุรุษ

๒) โต๊ะหมู่อีก ๑ ชุด ใช้เป็นที่บูชาอัฐิ

๓) เครื่องทองน้อย

๔) ภูเขาโยง แถบทอง

๕) ผ้าไตร หรือผ้าสำหรับทอดบังสุกุล

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีแสดงพระธรรมเทศนา

- มือ
- ๑) ธรรมาสน์ โต้ะรองสำหรับพระสงฆ์ขึ้น อาสนะปูนั่ง กระโถนเล็ก กระด้ายเซ็ด
  - ๒) คัมภีร์เทศน์พร้อมพานรอง และพัดรองสำหรับให้ศีล
  - ๓) โต้ะวางเครื่องกัณฑ์เทศน์พร้อมพาน โตก ตะลุ่ม
  - ๔) เชิงเทียนพร้อมเทียนส่องธรรม เครื่องทองน้อยพร้อมเทียนและรูปไม้ระกำ ที่กรวดน้ำพร้อมน้ำ และโต้ะวางด้านหน้าประธานพิธี
  - ๕) ไมโครโฟนสำหรับพระเทศน์ และสำหรับผู้อาราธนา
  - ๖) น้ำจืดสำหรับพระเทศน์ (งานหลวงไม่ถวายน้ำบนธรรมาสน์)

อุปกรณ์เฉพาะงานพิธีถวายพระกฐินพระราชทาน

- ๑) พระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมโต้ะหมูสำหรับประดิษฐาน
- ๒) ตะลุ่มสำหรับวางผ้ากฐิน
- ๓) เครื่องราชสักการะ (รูปเทียนแพ กรวยดอกไม้)
- ๔) เทป หรือซีดีเพลงสรรเสริญพระบารมี
- ๕) พานแว่นฟ้าสำหรับวางผ้าพระกฐิน พานวางเทียนพระปาฏิโมกข์พร้อมโต้ะรองตั้งด้านหน้าพระสงฆ์รูปที่ ๒

แนวคิดและประวัติความเป็นมาของการจัดโต้ะหมูบูชา

โต้ะหมูบูชา คือ กลุ่มหรือชุดของโต้ะที่ใช้ตั้งพระพุทธรูป หรือสิ่งอันเป็นที่เคารพสักการะ เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมสาทิสลักษณ์หรือพระบรมรูปหล่อของพระมหากษัตริย์ พระฉายาลักษณ์ หรือพระสาทิสลักษณ์ของพระบรมวงศานุวงศ์ หรือรูปของบรรพบุรุษ ประกอบด้วยเครื่องบูชาอันเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพอย่างสูงของผู้ที่สักการะ และเป็นการแสดงถึงความกตัญญูที่พึงมีต่อผู้มีอุปการคุณซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดีงามที่มีคุณค่ายิ่งของสังคมไทย

ความเป็นมาเกี่ยวกับโต้ะหมูบูชานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “อธิบายเครื่องบูชา” ได้ทรงกล่าวถึงม้าหมูไว้ดังนี้

“เครื่องบูชาชนิดนี้เป็นอย่างไทยแกมจีนนั้น เพราะความคิดที่จัดเครื่องบูชาเป็นความคิดไทย แต่กระบวนการที่จัดเอาอย่างมาจากที่จีน เขาจัดตั้งเครื่องแต่งเรือน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลายฮ่อ” ซึ่งจีนชอบเขียนฉาก และเขียนเป็นลายแจกันและเครื่องถ้วยชามอย่างอื่น จีนเรียกว่า “ลายปักโก๊” เป็นของที่ได้เห็นกันมาในประเทศนี้เห็นจะช้านานแล้ว แต่ตามเรื่องตำนานปรากฏว่าเมื่อใน

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสร้างสวนขวาที่ในพระบรมมหาราชวัง (ตรงบริเวณสวนจิตรลดาบัดนี้) ครั้งนั้น ปรากฏเวลาราชทูตไทยออกไปเมืองปักกิ่ง ไปได้เครื่องตั้งแต่งเรือนอย่างจีนเข้ามาจัดแต่งพระตำหนักที่ในสวนขวา เป็นเหตุให้เกิดนิยมกันขึ้นเป็นที่แรกว่าเป็นของงามนำคู่ถึงไปผูกเป็นลายเขียนผนังโบสถ์ แต่คิดดัดแปลงไปให้เป็นเครื่องพุทธรูป ยังมีปรากฏอยู่ทุกวันนี้ที่พระอุโบสถ วัดราชโอรส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างตั้งแต่ยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ อยู่ในรัชกาลที่ ๒ แล้ว เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต ต้นสกุล กัลยาณมิตร) เอาอย่างมาเขียนฝาผนังพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร ซึ่งสร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นั้น เป็นต้น สันนิษฐานว่า แม้นในชั้นนั้นก็ยังไมเกิดเครื่องบูชาอย่างม้าห่ม มาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริโดยอนุโลมตามลายสอ ซึ่งเขียนผนังโบสถ์ดังกล่าวมาแล้ว ให้สร้างม้าห่มขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชาหน้าพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน เป็นม้าห่มใหญ่ ๑๑ ตัว และทรงพระราชดำริให้สร้างม้าห่มขนาดเล็ก มีม้าสำหรับตั้งเครื่องบูชาหมู่ละ ๔ ตัว ตั้งประจำพระวิหารทิศสันนิษฐานว่า เครื่องบูชาอย่างม้าห่มเกิดขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งฉลองวัดพระเชตุพนเป็นเดิมแล้วผู้อื่นนิยมก็เอาแบบอย่างทำกันต่อมาจนทุกวันนี้

เครื่องบูชาอย่างม้าห่มที่ใช้เวลามีการงาน ใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปประกอบเครื่องบูชา เช่นในงานทำบุญเรือน เป็นต้น ก็มีใช้แต่เป็นอย่างเครื่องประดับ เช่น ตั้งที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่องานระดูหนาวเป็นต้นก็มีถ้าใช้ตั้งพระพุทธรูปต้องถือว่า ที่ตั้งพระเป็นสำคัญ คือ จะตั้งอย่างไรให้เป็นสง่างาม เหลือที่ตั้งพระเท่าใด จึงจัดเครื่องบูชาเข้าประกอบ คือ เชิงเทียน วัดราชโอรส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างตั้งแต่ยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ อยู่ในรัชกาลที่ ๒ แล้ว เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต ต้นสกุล กัลยาณมิตร) เอาอย่างมาเขียนฝาผนังพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร ซึ่งสร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นั้น เป็นต้น สันนิษฐานว่า แม้นในชั้นนั้นก็ยังไมเกิดเครื่องบูชาอย่างม้าห่ม มาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริโดยอนุโลมตามลายสอ ซึ่งเขียนผนังโบสถ์ดังกล่าวมาแล้ว ให้สร้างม้าห่มขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชาหน้าพระประธานในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นม้าห่มใหญ่ ๑๑ ตัว และทรงพระราชดำริให้สร้างม้าห่มขนาดเล็ก มีม้าสำหรับตั้งเครื่องบูชาหมู่ละ ๔ ตัว ตั้งประจำพระวิหารทิศ สันนิษฐานว่า เครื่องบูชาอย่างม้าห่มเกิดขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งฉลองวัดพระเชตุพนเป็นเดิมแล้วผู้อื่นนิยมก็เอาแบบอย่างทำกันต่อมาจนทุกวันนี้

เครื่องบูชาอย่างม้าห่มที่ใช้เวลามีการงาน ใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปประกอบเครื่องบูชา เช่น

ในงานทำบุญเรือนเป็นต้น ก็มีใช้แต่เป็นอย่างเครื่องประดับ เช่น ตั้งที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ งานระดูหนาวเป็นต้นก็มี ถ้าใช้ตั้งพระพุทธรูปต้องถือว่า ที่ตั้งพระเป็นสำคัญ คือ จะตั้งอย่างไรให้เป็น สว่างาม เหลือที่ตั้งพระเท่าใด จึงจัดเครื่องบูชาเข้าประกอบ คือ เชิงเทียนและเครื่องปักดอกไม้ เป็นต้น ถ้าตั้งม้าหมู่เครื่องบูชาเป็นอย่างเครื่องประดับ โดยเฉพาะมีการประกวดกัน มีเครื่องกำหนด สำหรับการตัดสินว่า ดีหรือเลว ด้วยหลักดังอธิบายต่อไปนี้

๑. ความสะอาดเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง ถึงตัวม้าหมู่และเครื่องตั้งเครื่องประดับจะดีปานใด ถ้า ปลอ่ยให้เปื้อนเปรอะสกกระปรก ก็อาจถูกตัดสินเป็นตกไม่ได้รางวัล เพราะเป็นความผิดของเจ้าของ

๒. ตัวม้าหมู่นั้นควร ใช้ของทำประเทศนี้ถ้ายังมีมือทำประณีต และความคิดประกอบม้าสูง ต่ำให้ได้ทรวดทรงงามเพียงใด ก็นับว่าดีขึ้นเพียงนั้น ม้าหมู่ที่ทำมาขายแต่เมืองจีน ไม่นับเข้าองค์ สำหรับตัดสินให้รางวัล เพราะเป็นของมีขายในท้องตลาดขายคั้นนับด้วยร้อย หาพิเศษไม่

๓. เครื่องบูชาที่ตั้งบนม้าหมู่จะใช้เครื่องแก้วหรือเครื่องถ้วย เครื่องโลหะหรือทำด้วยสิ่งอันใดก็ได้กำหนดเล็กลงว่า คั้นนั้น คือ เป็นของหายากสามารถหาของประเภทเดียวกัน ได้หมด ยกตัวอย่าง ดังเช่นว่า ถ้าใช้เครื่องแก้วเจียรระโน หนามขนุน ก็ให้เป็นเครื่องแก้วเจียรระโน หนามขนุนทั้งสิ้น หรือ ใช้เครื่องแก้วแดง ก็ให้เป็นเครื่องแก้วแดงทั้งสิ้น ดังนี้เป็นตัวอย่างสิ่งของที่ตั้งไม่ขัดกับเครื่องบูชา ยกตัวอย่างข้อห้ามดังเอาชามอ่างสำหรับล้างหน้ามาตั้ง หรือเอาคณชาติที่เขาทำสำหรับใส่สุรามายปัก ดอกไม้ ดังนี้เป็นต้น นับว่าขัดกับเครื่องบูชาอย่างยิ่ง แต่กำหนดเหล่านี้มีการผ่อนให้บ้าง เช่น บาง ที่คุ่มของที่หายาก ยกตัวอย่าง ดังคุ่มเครื่องแก้วเจียรระโนอย่างกะหลาป่า หาเชิงเทียนแก้วอย่างนั้นไม่ มีจะใช้อย่างอื่นแทนก็ไม่ติเตียน เพราะพ้นวิสัยซึ่งจะหาได้ถ้าว่าโดยย่อเครื่องตั้งม้าหมู่นั้น ถ้าเป็น ของหายากและได้ครบทั้งชุดหรือโดยมากนับว่าดี

๔. ภาระบวจัดตั้งของบนม้าหมู่เครื่องบูชานั้น ต้องจัดให้เห็นสว่างแก่ตา คือ ได้ช่องไฟ และแลเห็นของเล็กของใหญ่ได้ถนัด แม้นในเวลากลางคืนก็ให้แสงไฟเทียนที่จัดตั้ง อาจต้องกระจ่าง ทว่าทั้งหม่อม่า จึงนับว่า ดียิ่งของซึ่งจัดในเครื่องบูชาไม้ดอกไม้เป็นต้น ยิ่งจัดให้ประณีตงดงามก็ยิ่งดี

๕. สิ่งของสำหรับจัดตั้งเครื่องบูชาม้าหมู่นั้นของที่เป็นหลักจะขาดไม่ได้ก็คือ เทียน รูป ดอกไม้๓ อย่างนี้ นอกนั้นเห็นอันใดเป็นของสมควร ดังเช่นผลไม้เป็นต้นจะใช้ด้วยก็ได้แต่มีข้อห้าม

ตามตำราหลวงมิให้ใช้ดอกหรือผลไม้ซึ่งสาธุชนมักรังเกียจกลิ่น ยกตัวอย่างดังเช่น ผลฝรั่ง ผลมะม่วงผลจันทน์ที่สูงอมนั้น เป็นต้น”^๔

จากพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายเกี่ยวกับเครื่องบูชาดังกล่าว ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การจัดโต๊ะหมู่บูชา เริ่มมีมาแต่รัตนโกสินทร์ ตอนต้น สืบเนื่องมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงมีพระราชดำริให้จัดสร้างม้าหมู่ขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชาหน้าพระประธานในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นม้าหมู่ขนาดใหญ่ และม้าหมู่ขนาดเล็ก ที่ตั้งประจำวิหารทิศ แต่ยังไม่มียอดโต๊ะตัวล่างที่เป็นฐานรองรับม้าหมู่ ซึ่งเป็นการจัดแปลงโต๊ะเครื่องบูชาอย่างจีนมาเป็นของไทย และต่อมามีผู้นิยมจัดโต๊ะเครื่องบูชาม้าหมู่เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และมีโต๊ะประกอบเป็นที่ตั้งเครื่องบูชาในการทำบุญโอกาสต่าง ๆ ของพระบรมวงศานุวงศ์ และของเจ้านายผู้ใหญ่ในสมัยนั้น ในช่วงระยะเวลาที่ถือว่าได้มีการพัฒนาเกี่ยวกับโต๊ะหมู่บูชามากที่สุดยุคหนึ่ง ก็คือ ในการจัดพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าภายีนายอากร พ่อค้า จัดโต๊ะเครื่องบูชาเข้าไปตั้งเป็นเครื่องประดับ จำนวน ๑๐๐ โต๊ะ ซึ่งเป็นปฐมเหตุที่ทำให้มีความนิยมในการประกวดโต๊ะเครื่องบูชา ดังนั้น ในการบำเพ็ญกุศลคล้ายวันประสูติของพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายผู้ใหญ่ หรืองานทำบุญวันคล้ายวันเกิด ความคิดประกอบม้าสูงต่ำให้ได้ทรวดทรงงดงาม ก็ยิ่งถือเป็นการทำด้วยความคิดริเริ่มจัดแปลงให้สวยงามเหมาะสมได้สัดส่วน ผู้เป็นเจ้าของโต๊ะหมู่ชุดนั้นก็เป็นผู้สมแก่รางวัล” ที่เป็นดังนั้นก็เพราะต้องการส่งเสริมให้ช่างไม้ไทยได้มีความคิดในการจัดแปลงและสร้างม้าหมู่อันเป็นการแสดงออกถึงศิลปะและฝีมือเชิงช่างของนายช่างไทยที่มีลักษณะอันอ่อนช้อยและสวยงามซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นวัฒนธรรมทางด้านศิลปะของสังคมไทย ซึ่งเป็นประเทศที่มีเอกลักษณ์ในการคิดลวดลายเป็นแบบเฉพาะของตนเอง ซึ่งต่อมามีการจัดสร้างโต๊ะตัวล่างเพื่อเป็นฐานสำหรับรองรับม้าหมู่เพื่อให้มีความสะดวกในการจัดตั้ง เนื่องจากเมื่อนำม้าหมู่ไปจัดตั้งในสถานที่ทำบุญบางแห่ง ซึ่งมีพื้นที่ไม่เสมอกัน ก็จะต้องจัดหาวัสดุมารองรับที่ฐานของม้าหมู่ แต่ละตัวเพื่อให้มีความเสมอกันและสวยงามซึ่งทำได้ยาก เมื่อมีโต๊ะตัวล่างสำหรับตั้งเป็นฐานไว้รองรับกลุ่มโต๊ะหมู่หรือม้าหมู่แล้ว

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อธิบายเครื่องบูชา, อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชภัทรจาร (เปล่ง กุวิม), (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท จี.เอ. กราฟิค จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑-๒๕.

สามารถทำให้ตั้งโต๊ะหมู่ได้ง่าย เกิดความเด่นและมีความสวยงามเพิ่มขึ้น ซึ่งถือเป็นการพัฒนาด้านความคิดในการจัดสร้างโต๊ะหมู่ของนายช่างไม้ของไทย

การจัดโต๊ะหมู่บูชา ถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันสำคัญประการหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งได้มีการปฏิบัติสืบทอดและสืบสานกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น พระราชประเพณีหรือพระราชพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือ ประเพณีต่างๆ ของสังคมไทย จึงได้มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาในการประกอบพิธีต่างๆ อันเป็นการแสดงออกถึงการบูชาต่อสิ่งอันเป็นที่เคารพสักการะอันสูงยิ่งตามที่บรรพบุรุษได้กระทำเป็นแบบอย่างไว้ด้วยความกตัญญูทวาทิในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

และในงานพิธีต่างๆ อุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ คือโต๊ะหมู่บูชา งานพิธีต่างๆ ที่มีการจัดโต๊ะหมู่บูชา ศาสนพิธีกรจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในการจัดโต๊ะหมู่บูชา ไม่ว่าจะเป็นหมู่ ๕ หมู่ ๗ หมู่ ๙ หรือหมู่อื่นๆ ซึ่งมีขนาดแตกต่างกันเป็น ๓ ขนาด คือ “ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็ก” ตลอดถึงสิ่งประกอบบนโต๊ะหมู่เหล่านั้นก็มีขนาดต่างๆ กัน ในพิธีใดต้องจัดอย่างไร จะต้องใช้โต๊ะหมู่บูชาและสิ่งประกอบขนาดไหน ใช้เครื่องประกอบอย่างไร ต้องดูความเหมาะสมกับสถานที่และพิธีที่จะจัด วิธีการจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีต่างๆ ไป มี ๔ ประเภท ดังนี้

๑. การจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีสงฆ์

การจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีสงฆ์ คือ ในงานพิธีมงคล หรืองานพิธีอวมงคลที่นิมนต์พระสงฆ์ มาสวดหรือเจริญพระพุทธมนต์ จัดแบบธรรมดา ที่จำเป็นต้องมี คือ พระพุทธรูปขนาดพอเหมาะกับโต๊ะหมู่บูชา พระพุทธรูปนี้ใช้ได้ทุกปาง ที่นิยมกันมาก คือปางมารวิชัย กับปางสมาธิ ไม่นิยมนำพระเครื่องมาเป็นพระประธานที่โต๊ะหมู่บูชา พระพุทธรูปประดิษฐานที่โต๊ะหมู่ตัวกลางแถวบน จัดตั้งกระถางรูป เชิงเทียนบูชา ที่โต๊ะตัวกลางแถวล่าง แจกันดอกไม้ประดับ หรือพานพุ่มที่วางโต๊ะต่างๆ ตามความสวยงาม การจัดโต๊ะหมู่ในพิธีสงฆ์นั้นนิยมจัดไว้ด้านขวามือพระสงฆ์ ไม่ประดับธงชาติ และพระบรมฉายาลักษณ์

๒. การจัดโต๊ะหมู่ในงานประชุมบรมสัมมนา

การจัดโต๊ะหมู่ในงานประชุมบรมสัมมนานี้ จัดเหมือนในพิธีสงฆ์ ต่างกันแต่เพียงเพียงธงชาติไทยและพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยจัดตั้งธงชาติไว้ด้านขวา และตั้งพระบรมฉายาลักษณ์ไว้ด้านซ้ายของพระพุทธรูป จัดให้ธงชาติและพระบรมฉายาลักษณ์ต่ำกว่าพระพุทธรูปเล็กน้อย และตั้งไว้ทางด้านขวาของเวที

๓. การจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ รับเสด็จฯ งานกฐินพระราชทาน

การจัดโต๊ะหมู่แบบที่สามนี้ ประดิษฐานพระบรมรูปหรือพระบรมฉายาลักษณ์แทนพระพุทธรูป ตั้งพานเครื่องราชสักการะ (รูปเทียนแพ กรวยดอกไม้วางบนพาน) แทนกระถางรูปเชิงเทียนที่โต๊ะหมู่ตัวกลาง แฉวล่าง โต๊ะอื่นที่เหลือ วางแจกันดอกไม้ พานพุ่มตามความสวยงามสำหรับพิธีงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน โต๊ะตัวกลาง แฉวบน ประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน วางตะลุ่มหรือพานผ้าพระกฐินไว้ที่โต๊ะหมู่ตัวกลางแฉวกลาง นอกนั้นจัดเหมือนกัน ไม่นิยมประดับธงใดๆ ติดกับโต๊ะหมู่ เพราะลมอาจพัดธงสะบัดถูกลึงของต่างๆ บนโต๊ะหมู่ตกหล่นเสียหาย ควรประดับธงให้ห่างออกไปพอสมควร การจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะนี้ หากถวายราชสักการะพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว ให้ใช้ เครื่องทงน้อย ตั้งที่โต๊ะหมู่ตัวกลางแฉวล่างแทนพานรูปเทียนแพ กรวยดอกไม้

อนึ่ง กรวยดอกไม้ นั้น หากตั้งถวายราชสักการะประจำที่ไม่มีพิธีเปิด เช่น การตั้งในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา หน้าสถานที่ราชการให้เปิดฝากรวยไว้ แต่ถ้าตั้งเพื่อประกอบพิธีถวายพระพรชัยมงคลต้องปิดฝากรวยไว้ก่อน ถึงเวลาประกอบพิธี ประธานพิธีจึงจะเปิด ในกรณีเครื่องทงน้อยก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ถ้าตั้งถวายราชสักการะ ไม่มีพิธีอะไร ไม่ต้องจุดรูปเทียน ต่อเมื่อมีพิธี เช่น บำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย จึงจุดรูปเทียน

๔. การจัดโต๊ะหมู่บูชาหน้างานศพ

การจัดโต๊ะหมู่บูชาหน้างานศพ การจัดโต๊ะหมู่ในลักษณะนี้ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน เพียงแต่จัดประดับดอกไม้ให้สวยงาม ส่วนที่บูชาจะใช้เครื่องทงน้อยหรือกระถางรูปเชิงเทียนก็ได้ งานใหญ่ๆ โดยเฉพาะ สำหรับงานพระสงฆ์นิยมตั้งเครื่องทงน้อย ๒ ชุด กล่าวคือ สำหรับบูชาศพชุดหนึ่ง และสำหรับศพบูชาธรรมอีกชุดหนึ่ง ใช้โต๊ะหมู่ ๒ ตัว สูงต่ำลดหลั่นกันลงมา ตัวสูงวางด้านใน ใช้เครื่องทงน้อยสำหรับศพบูชาธรรม ตัวต่ำวางด้านนอกสำหรับเจ้าภาพบูชาศพ การตั้งเครื่องทงน้อยนั้นมีข้อสังเกตต่างๆ ว่า จะบูชาสิ่งใด ให้หันดอกไม้ไปทางนั้น ส่วนการจัดโต๊ะหมู่บูชาอัฐิรูปภาพ ป้ายชื่อ หรือรูปหล่อ ในการทำบุญอุทิศให้จัดลักษณะเดียวกับโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว

อนึ่ง ในงานศพทั่วไป ที่บูชามักจะมี ๒ ประเภท คือ (๑) ที่บูชาสาธุการณะ (๒) ที่บูชาในพิธีการ

ประเภทที่ ๑ สำหรับบุคคลทั่วไปจุดบูชาศพ นิยมใช้กระถางรูปขนาดใหญ่ จุดบูชาได้ตลอดเวลา

ประเภทที่ ๒ ประธานพิธี หรือเจ้าภาพจะจุดเวลาจะมีพิธี เช่น ก่อนพระสวดพระอภิธรรม เป็นต้น การจัดโต๊ะหมู่ทุกประเภทต้องสะอาด ไม่รกรุงรัง ไม่เก็บสิ่งของ เช่น ชองรูป กล้องเทียน ไว้ใต้หรือด้านหลังโต๊ะหมู่

องค์ประกอบและรูปแบบการจัดโต๊ะหมู่บูชาพระ

นิยมใช้วางโต๊ะขนาดเล็กที่มีความสูงลดหลั่นกันไปบนโต๊ะฐาน และบูชาพระด้วยกระถางรูป 1 กระถาง เชิงเทียนอย่างน้อย 1 คู่ แจกันอย่างน้อย 1 คู่ และพานดอกไม้หรือพานพุ่มอย่างน้อย 1 พาน โดยรูปแบบโต๊ะหมู่บูชาพระที่นิยมจัดในบ้านมีดังนี้

โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๓

เป็นโต๊ะหมู่บูชาขนาดเล็กแบบประยุกต์สำหรับบ้านที่มีพื้นที่น้อย โดยประกอบด้วยโต๊ะฐาน ๑ ตัว โต๊ะเล็ก ๓ ตัวสำหรับวางกระถางรูป เชิงเทียน พานดอกไม้ แจกัน และพระพุทธรูป

โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๔

เป็นโต๊ะหมู่บูชาขนาดเล็กที่ประกอบด้วยโต๊ะฐาน ๑ ตัว โต๊ะเล็ก ๔ ตัวสำหรับวางเหมือนโต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๓ แต่อาจใช้พานดอกไม้ที่ใหญ่กว่าและวางกระถางเจิมด้วยก็ได้

โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๕

โต๊ะแบบนี้เป็นขนาดกลางที่ประกอบด้วยโต๊ะฐาน ๑ ตัว โต๊ะเล็ก ๕ ตัว โดยสิ่งที่เพิ่มจากโต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๔ คือ พานพุ่ม โดยอาจวางพานดอกไม้ ๓ พาน และพานพุ่ม ๒ หรือ ๔ พาน

โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๗

โต๊ะแบบนี้เป็นขนาดใหญ่สำหรับบ้าน โดยประกอบด้วยโต๊ะฐาน ๑ ตัว โต๊ะเล็ก ๗ ตัว นิยมวางพระพุทธรูป องค์พระสงฆ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ วางพานพุ่ม และ/หรือพานดอกไม้เพิ่มเติมจากโต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๕

โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๙

โต๊ะแบบนี้เป็นขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยโต๊ะฐาน ๑ ตัว โต๊ะเล็ก ๙ ตัว โดยมีวางพระพุทธรูป องค์พระสงฆ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ เชิงเทียน พานพุ่ม และ/หรือพานดอกไม้เพิ่มเติมจากโต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๗

ข้อควรปฏิบัติในการจัดโต๊ะหมู่บูชาพระ

โต๊ะหมู่บูชาพระควรอยู่ในห้องชั้นบนสุดของบ้าน หากไม่มีชุดโต๊ะหมู่บูชาพระอย่างในข้างต้น ก็สามารถใช้โต๊ะหรือตั้งที่มีลักษณะและขนาดที่เหมาะสมแทนได้ ควรจัดเครื่องสักการะบูชา

ให้ครบองค์ประกอบ โดยใช้วัสดุอย่างดี เช่น เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้อง เครื่องโลหะ รวมทั้งจัดให้เป็นระเบียบ สะอาด และสวยงามต้องมีพระพุทธรูปเป็นพระประธาน ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า และบูชาที่ตำแหน่งสูงสุดของโต๊ะหมู่บูชาพระควรจัดลำดับองค์พระอื่นๆ ตามลำดับบารมี คือ องค์พระอรหันต์ เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระสิวลี ควรอยู่สูงกว่าองค์พระอริยสงฆ์ เช่น หลวงปู่ทวด หลวงปู่โต หากบูชาพระอริยสงฆ์หลายองค์ ควรจัดลำดับตามความอาวุโส ทั้งนี้ให้วางองค์พระลำดับจากซ้ายมายังขวาของพระประธาน

หากบูชาพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุ ควรจัดพระบรมสารีริกธาตุให้อยู่ถัดจากหรืออยู่ตำแหน่งรองจากพระพุทธรูป สำหรับพระธาตุนั้น ให้จัดตามลำดับบารมีเช่นกัน โดยบูชาถัดจากหรืออยู่ตำแหน่งรองจากองค์พระของพระธาตุนั้น เช่น วางพระธาตุพระสิวลีไว้ถัดจากองค์พระสิวลี ห้ามวางพานดอกไม้ พานพุ่ม เชิงเทียน และกระถางรูปสูงกว่าองค์พระหากบ้านเป็นคอนโดหรืออพาร์ตเมนต์ ควรทำฉากหรือผ้าม่านกันลมโต๊ะหมู่บูชาพระให้เป็นสัดส่วน

๔. การเตรียมบุคลากร

การเตรียมบุคลากร (บุคคลสำคัญในงาน) เป็นการแสดงถึงความพร้อมของผู้จัดงานพิธีต่างๆ เพื่อความสะดวกในการประสานงาน อันเป็นการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละส่วนของผู้ปฏิบัติงานและสามารถตรวจสอบได้ว่านิมนต์พระสงฆ์หรือยัง นิมนต์จำนวนเท่าใด ใครเป็นประธานใครรับภารกิจส่วนใด ใครเป็นพิธีกร ใครทำหน้าที่ศาสนพิธีกร เป็นต้น

บุคลากร ในที่นี้คือบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในงานอย่างชัดเจน ที่ต้องปฏิบัติในพิธีหรือมีส่วนร่วมในพิธีนั้น อันได้แก่ พระสงฆ์ ประธานพิธี ประชาสัมพันธ์ ศาสนพิธีกร พิธีกรผู้ช่วย ตลอดถึงผู้ที่จะเชิญมาร่วมงาน บุคลากรนั้นจะต้องเตรียมการดังนี้

๑) พระสงฆ์ต้องนิมนต์ไว้ก่อน ต้องแจ้งรายละเอียดว่า เป็นงานอะไร แจ้งวันที่ เวลา และสถานที่จัดงานด้วย ควรจัดทำบัญชีพระสงฆ์ในพิธี ถ้ามีหลายพิธีให้แยกบัญชีเป็นชุดๆ เพื่อความสะดวกในการจัดพระสงฆ์และถวายจุดปัจจัยไทยธรรม และควรใช้เบอร์โทรศัพท์ไว้สำหรับติดต่อด้วย

พระสงฆ์การนิมนต์พระสงฆ์ควรเขียนเป็นหนังสือ หรือภาษาทางราชการ เรียกว่า “การวางฎีกานิมนต์พระสงฆ์” เพื่อถวายพระสงฆ์ไว้เป็นหลักฐาน ซึ่งประกอบด้วยข้อความสำคัญเป็นการน้อมสการให้พระสงฆ์ทราบ ว่า นิมนต์งานพิธีใด วัน เวลา และสถานที่ในการประกอบพิธีอยู่ที่ไหนควรแจ้งให้ชัดเจน สำหรับจำนวนพระสงฆ์ในแต่ละพิธีไม่ได้กำหนดจำนวนมากไว้เท่าใด แต่มีกำหนดจำนวนข้างน้อยไว้คือ ไม่ต่ำกว่า ๕ รูป ๗ รูป ๘ รูป และ ๑๐ รูป เพื่อจะได้ครบองค์ คณะสงฆ์ส่วนงานพระราชพิธีหรือพิธีของทางราชการนิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูป ทั้งงานมงคลและงาน

อวมงคล แต่ถ้าหากเป็นพิธีบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมศพประจำคืนนั้น นิมนต์พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม จำนวน ๔ รูป

๒) **ประธานพิธี** คือ บุคคลที่เจ้าภาพเชิญมาเป็นเกียรติแก่งานพิธีเพื่อทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีซึ่งมีทั้งแบบเป็นทางการ คือ มีการเชิญโดยแจ้งให้ผู้ที่ประธานทราบล่วงหน้าอย่างเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ คือ การเชิญผู้ที่มาร่วมงานทำหน้าที่เป็นประธานโดยไม่มี การแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ซึ่งถ้าไม่เป็นทางการก็ไม่สู้กระไรนัก แต่หากเป็นทางการควรมีการจัดเตรียมสถานที่ให้เหมาะสมกับฐานะของผู้ที่เชิญมาเป็นประธานในพิธี เช่น การจัดที่นั่ง การต้อนรับ การจัดเตรียมเครื่องรับรอง เป็นต้น อันเป็นการแสดงออกถึงการให้เกียรติแก่ผู้ที่รับเชิญมา ทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีนั้นๆ ด้วย และควรแจ้งกำหนดการของพิธีให้ผู้ทำหน้าที่เป็นประธาน ได้ทราบ ต้องนัดวัน เวลา และแจ้งขั้นตอนการปฏิบัติในพิธีให้ทราบก่อน

๓) **ศาสนพิธีกร** คือ ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการพิธีทางศาสนา ซึ่งมีความรอบรู้ในด้านพิธีการต่างๆ ทำหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติการ จัดการ และประสานงานระหว่างผู้ร่วมปฏิบัติงานพิธี ตลอดจนจนถึงการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาในการดำเนินกิจกรรมพิธีทางพระพุทธศาสนาได้อย่าง ชัดเจนและถูกต้องตามโบราณประเพณีที่ได้มีการสืบทอดกันมา และศาสนพิธีกร ต้องนัดหมายวัน เวลา สถานที่ การแต่งกาย รายละเอียดขั้นตอนของงานและมอบหมายหน้าที่ของแต่ละคนให้ เรียบร้อย

๔) **ผู้ร่วมงาน หรือผู้ที่จะเชิญมาร่วมงาน** คือ ผู้ที่เจ้าภาพเชิญมาร่วมเป็นเกียรติแก่ พิธีดำเนินกิจกรรมในพิธีร่วมกันเช่น ร่วมฟังพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา เจริญพระพุทธมนต์ เจ้าภาพควรประมาณจำนวนผู้ที่รับเชิญมาร่วมกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานที่ ควรกำหนดผู้ที่คอย ต้อนรับผู้มาร่วมงาน กำหนดสถานที่นั่งสำหรับผู้เป็นประธาน ของที่ระลึก เป็นต้น ถ้าบุคคลที่เชิญ เป็นผู้ใหญ่ เจ้าภาพควรกำหนดให้ชัดเจนว่า ใครนั่งตรงไหน อย่างไร เนื่องจากเมื่อผู้รับเชิญนั่ง เรียบร้อยแล้ว ถ้ามีการเคลื่อนย้ายที่นั่งในภายหลัง ผู้รับเชิญจะเสียความรู้สึกที่ดีในการเข้าร่วม กิจกรรม ต้องเชิญไว้ก่อนงานพอสมควร

๕) **ประชาสัมพันธ์** ต้องประสานในรายละเอียดของงานและกำหนดตัวบุคคลให้ แน่นนอน

๕. การเตรียมเวลา

งานที่เป็นทางการ งานที่มีรูปแบบมีกำหนดการ เรื่องเวลาเป็นสิ่งสำคัญ ศาสนพิธีกร จะต้องจัดลำดับเวลาของพิธีนั้นๆ ให้เหมาะสม เพราะบางรายงานเป็นเวลาบังคับ เช่น เวลาฤกษ์ เวลาพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร เป็นต้น และต้องคำนึงว่าแต่ละขั้นตอนจะต้องใช้เวลาเท่าไร เพื่อสะดวก ในการกำหนดเวลาเริ่มต้นและเวลาสิ้นสุด จุดใหญ่ๆ ของเวลาที่ต้องเตรียมคือ

- เวลาเริ่มต้นพิธี ผู้ร่วมงานประชุมพร้อมกัน
- เวลาที่ประธานจะเดินทางถึง จุดรูปเทียน เริ่มเข้าพิธี
- เวลาฤกษ์ของพิธี เช่น เวลาวางศิลาฤกษ์ เปิดอาคาร
- เวลาที่พระสงฆ์ฉันภัตตาหาร
- เวลาสิ้นสุดงาน

การเตรียมเวลานี้ ต้องเพื่อเหลือ และเผื่อขาดไว้บ้าง เมื่อกำหนดกำหนดเวลาได้แล้ว ให้เขียนเวลาที่สำคัญๆ ลงไว้ในกำหนดการ เช่น เวลาเริ่ม เวลาบังคับ เวลาสิ้นสุด ไม่ควรใส่เวลาทุกขั้นตอนของพิธีในกำหนดกาล ควรปล่อยให้ยืดหยุ่นได้ตามสมควร

๖. การเตรียมกำหนดการ

การเตรียมกำหนดการ เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินพิธีต่างๆ เพราะกำหนดการนั้นจะเป็นเอกสารที่บอกลักษณะของงาน บอกสถานที่ วัน เวลาในการจัดงาน บอกลำดับขั้นตอน บอกการแต่งกาย ตลอดจนบอกว่าใครเป็นเจ้าของงานนั้นๆ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้เข้าใจตรงกัน

กำหนดการ (รายละเอียดและขั้นตอนของงาน) คือ เอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อบอกลักษณะของงาน เป็นต้นว่า งานอะไร ใครเป็นประธาน สถานที่ วัน เวลาในการจัดงาน ลำดับขั้นตอนของงาน การแต่งกาย เพื่อให้ผู้ที่ร่วมในพิธีๆ มีความเข้าใจตรงกันและทราบขั้นตอนของพิธี

การจัดเตรียมกำหนดการนั้น มี ๓ ขั้นตอน คือ การเขียนกำหนดการ การประสานงาน และการประสานงาน

๑) การเขียนกำหนดการ คือ การจัดทำเอกสารแสดงลำดับขั้นตอนที่จะต้องปฏิบัติในงานแบ่งออกเป็น ๓ ช่วง คือ ช่วงต้น เขียนบอกชื่องาน สถานที่ วัน เวลา ที่จะจัดงาน ช่วงกลาง เขียนลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงาน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดท้ายของงานนั้น ช่วงท้าย เขียนบอกการแต่งกาย และเขียนบอกชื่อเจ้าของงานและบอกเบอร์โทรศัพท์ติดต่อ จะแสดงตัวอย่างพอเป็นแนวสังเขปดังนี้

กำหนดการ

พิธี..... (ทำอะไร)

ณ มณฑลพิธี..... (ที่ไหน)

วันที่ ..... เดือน..... พ.ศ. .... เวลา.....(เมื่อไร)

เวลา..... น. –ผู้มีเกียรติ.....พร้อมกัน ณ สถานที่ประกอบพิธี

เวลา..... น. –ประธานพิธีเดินทางถึงสถานที่ประกอบพิธี

–จุดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

- หากเป็นงานอวมงคล จุฑารูปเทียนเครื่องทองน้อยบูชาอิฐด้วย
- เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล
- พระสงฆ์ให้ศีล
- เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
- พระสงฆ์เจริญ (สวด) พระพุทธรมณฑ์
- เวลา ๑๑.๐๐ น. -ถวายภัตตาหารเพลงแด่พระสงฆ์
- ถวายจุดบั้งจัญไทยธรรม (ประธานและผู้มีเกียรติ ทอดผ้าบังสุกุล/
พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล)
- พระสงฆ์อนุโมทนา
- ประธานกรวดน้ำ รับพร
- พระสงฆ์พรมน้ำพระพุทธรมณฑ์ เป็นเสร็จพิธี
- เวลา ๑๒.๐๐ น. -รับประทานอาหารร่วมกัน

การแต่งกาย แบบสีทาก็คอพับ

ชุดสากล ชุดสุภาพ

ฝ่ายพิธี กองศาสนูปถัมภ์

กรมการศาสนา

โทร. ๐ ๒๔๒๒ ๘๘๐๘

การเขียนกำหนดการดังกล่าว หากมิใช่งานเสด็จฯ ไม่นิยมใส่ชื่อประธาน คงใช้เพียงว่า ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร เท่านั้น ศาสนพิธีกรต้องศึกษาพิธีนั้นๆ ก่อนว่า มีขั้นตอนรูปแบบอย่างไร จึงลงมือเขียนไปตามลำดับขั้นตอนของงานนั้นๆ

๒) การประสานกำหนดการ คือ การแจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบกำหนดการก่อนงาน เช่น พระสงฆ์ ประธานพิธี ประชาสัมพันธ์ (โฆษก) และศาสนพิธีกร เพื่อทราบลักษณะงานและแนวปฏิบัติ

๓) การปฏิบัติกำหนดการ คือ การปฏิบัติพิธี โดยยึดกำหนดการเป็นหลัก ไม่ตัดทอนเพิ่มเติม หรือสลับขั้นตอน หากมีกรณีฉุกเฉิน ศาสนพิธีกรต้องตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น และแจ้งผู้เกี่ยวข้องให้ทราบทันที

ส่วน กำหนดการ มี ๔ ประเภท คือ ๑. หมายกำหนดการ ๒. หมายรับสั่ง ๓. พระราชกิจ ๔. กำหนดการ

ก. หมายกำหนดการ

หมายกำหนดการ เป็นเอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงานพระราชพิธี โดยเฉพาะ ลักษณะของเอกสารจะต้องอ้างพระบรมราชโองการ คือ ขึ้นต้นด้วยข้อความว่า “นายกรัฐมนตรี หรือเลขาธิการพระราชวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า...” เสมอไป และในทางปฏิบัติ

เจ้าหน้าที่จะต้องส่งต้นหมายกำหนดการดังกล่าวนี้ เสนอนายกรัฐมนตรีหรือเลขาธิการพระราชวังลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ข้อสังเกต คือ เป็นกำหนดการขึ้นตอนพระราชพิธีซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการสั่งให้ทำ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานในพระราชพิธีนั้นๆ หากพระองค์ไม่ได้ทรงปฏิบัติเอง จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ซึ่งอาจจะเป็นเจ้านายหรือสามัญชนก็ได้ และในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่จะต้องส่งต้นหมายกำหนดการนี้ กราบเรียนนายกรัฐมนตรี ให้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เพื่อให้เป็นพระบรมราชโองการ ที่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ เช่น หมายกำหนดวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์

ข. หมายรับสั่ง

หมายรับสั่ง เป็นเอกสารที่ออกถึงผู้มีตำแหน่งเข้าเฝ้าฯตามหมายกำหนดการ หรือกำหนดการ ทั้งนี้รวมถึงหมายรับสั่งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการพระราชพิธีรัฐพิธีพิธีต่างๆ และผู้ที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาในเรื่องต่าง ๆ ตอนล่างสุดของหมายรับสั่งเขียนไว้ว่า “*ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ*” แล้วลงชื่อผู้รับรับสั่ง ผู้สั่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้รับรับสั่ง คือ เลขาธิการพระราชวัง หมายรับสั่งที่มักพบอยู่เสมอ เช่น หมายรับสั่งในการพระราชทานเพลิงศพ

คำว่า “กำหนดการ” และ “หมายกำหนดการ” นี้มักจะใช้กันผิดเสมอ หลายคนเข้าใจผิดคิดว่าคำทั้ง ๒ คำนี้ มีความหมายเหมือนกัน สามารถใช้แทนกันได้ จึงมักจะเห็นป้ายปิดประกาศงานทั่วๆ ไปที่จัดขึ้นใช้คำว่า “หมายกำหนดการ” เพื่อบอกกำหนดขั้นตอนของงานที่จะทำตามลำดับ ซึ่งไม่ถูกต้อง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของคำทั้ง ๒ คำนี้ไว้ อย่างชัดเจนเพื่อจะได้นำไปใช้ได้ถูกต้อง ดังนี้

“กำหนดการ คือ ระเบียบการที่บอกถึงขั้นตอนของงานที่จะต้องทำตามลำดับ ส่วน “หมายกำหนดการ คือ เอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงานพระราชพิธีที่จะต้องอ้างพระบรมราชโองการ คือขึ้นต้นด้วยข้อความว่า ‘นายกรัฐมนตรีหรือเลขาธิการพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า’ เสมอไป” ดังนั้น คำว่า “หมายกำหนดการ” จึงใช้เป็นเอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงานพระราชพิธีโดยเฉพาะ ลักษณะของเอกสารจะต้องอ้างพระบรมราชโองการ และในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่จะต้องนำหมายกำหนดการดังกล่าวนี้ เสนอนายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เพื่อให้ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ เช่น หมายกำหนดการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ หมายกำหนดการวันขึ้นปีใหม่

ส่วนคำว่า “กำหนดการ” ใช้เป็นเอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงานต่างๆ ไปที่ทางราชการ หรือส่วนเอกชนจัดขึ้นเอง แม้ว่าจะงานนั้นๆ จะเป็นงานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช ดำเนิน แต่ถ้างานนั้นมิได้เป็นงานพระราชพิธีซึ่งกำหนดขึ้นโดยพระบรมราชโองการแล้ว เรียกว่า กำหนดการ ทั้งสิ้น เช่น ขั้นตอนของงานสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็ใช้ว่ากำหนดการ เพราะงานนี้มีใช้งานพระราชพิธีที่มีพระบรมราชโองการให้จัดทำขึ้น หากแต่เป็นทางราชการทหาร จัดขึ้นเพื่อแสดงความสามัคคีต่อเบื้องพระยุคลบาท

การกำหนดความหมายและวิธีใช้คำทั้ง ๒ คำนี้ มีอยู่ใน “รวมเรื่องและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับราช ตำหนัก” ซึ่งสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๑๘ และสำนักพระราชวังได้จัดพิมพ์ขึ้นอีกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ที่ ต้องการใช้คำดังกล่าวจะได้ศึกษาความหมายที่ถูกต้องก่อนที่จะนำไปใช้ ตัวอย่างหมายรับสั่ง อาทิ

หมายรับสั่ง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จสวรรคต วันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๒ นาที ณ โรงพยาบาลศิริราช กรุงเทพมหานคร วันศุกร์ที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๗.๐๐ น. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระดำ เนินไปยังพระที่นั่งพิมานรัตยา ในพระบรมมหาราชวัง ถวายน้ำสรงพระบรมศพเสร็จแล้ว เจ้า พนักงานเชิญพระบรมศพลงสู่หีบ ทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์เชิญไปประดิษฐานหลัง พระแท่นสุวรรณเบญจดล ประกอบพระโกศทองใหญ่ ภายใต้เศวตฉัตร ๙ ชั้น แวดล้อมด้วยเครื่อง สูงหักทองขวาง มีขุมสายฉัตร ๕ ชั้น บังแทรก ฉัตร ๗ ชั้น ต้นไม้ทองเงิน ณ มุมตะวันตกพระที่นั่ง ดุสิตมหาปราสาท เสร็จแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงวางพวงมาลา ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยาม มกุฎราชกุมาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธรูปและทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐๐ รูป สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุดธูปเทียนที่ พระแท่นเตียงสวดพระอภิธรรมด้านตะวันออก และด้านตะวันตก เสด็จพระราชดำเนินกลับ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์ สายสะพายมหาจักรีบรมราชวงศ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ประจำทั้งกลางวัน กลางคืนรับพระราชทานฉันเช้าวันละ ๘ รูป เพลวันละ ๘ รูป และประโคมยามกำหนด ๑๐๐ วัน

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์

ค. พระราชกิจ

ราชกิจ หมายถึง ฐานะของพระราชา ใช้ว่า พระราชกิจ

คำว่า งาน เมื่อเป็นราชาศัพท์ อาจใช้คำว่า พระราชกิจ

พระราชกรณียกิจ พระราชภาระ หรือพระราชภารกิจ ทุกคำมีความหมายกว้างๆ ว่า งานของพระเจ้าแผ่นดิน แต่มีนัยความหมายต่างกันเล็กน้อย

คำว่า พระราชกิจ หมายถึง ชี้นำงานที่ทรงทำ กิจที่ทรงกระทำ เช่น พระราชกิจรายวัน บางครั้งโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์.

คำว่า พระราชกรณียกิจ แปลตามศัพท์ว่า กิจอันพึงกระทำของพระเจ้าแผ่นดิน, มักใช้หมายถึง ผลงานโดยรวม เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกรณียกิจหลายด้าน, ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะอุตสาหะและพระปรีชาสามารถ, พระราชกรณียกิจทุกอย่างจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ส่วนคำว่า พระราชภาระ และ พระราชภารกิจ นั้น ความหมายจะเน้นที่คำว่า ภาระ หมายถึง งานที่ทรงรับผิดชอบ งานหนักที่ทรงทำเพราะทรงรับเป็นภาระ

คำศัพท์ที่ใกล้เคียงกัน

ราชกิจจานุเบกษา คือ หนังสือของทางราชการที่ออกเป็นรายสัปดาห์โดยสำนักงานราชกิจจานุเบกษา สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำหรับลงประกาศเกี่ยวกับกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ตลอดจนประกาศของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ รวมทั้งประกาศเกี่ยวกับการจดทะเบียนห้างหุ้นส่วน บริษัท

ราชครู คือ พรหมณ์ผู้รับราชการเป็นหัวหน้าพิธีฝ่ายพรหมณ์ เรียกว่าพระราชครู เช่น พระราชครูวามเทพมุนี (สันสกฤต เรียกว่า ราชครู)

ราชฐาน คือ ที่อยู่ประจำของพระเจ้าแผ่นดิน ใช้ว่า พระราชฐาน เช่นเขตพระราชฐาน แปรพระราชฐาน.

ราชทัณฑ์ คือ อาญาพระเจ้าแผ่นดิน, โทษหลวง, เช่น ต้องราชทัณฑ์, เรียกกรมที่มีหน้าที่ลงโทษจำคุกผู้กระทำผิดตามตัวบทกฎหมายควบคุมอบรมฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้กระทำผิด พักการลงโทษและคุมประพฤติและขอพระราชทานอภัยโทษ ปลดปล่อยและสงเคราะห์ผู้พ้นโทษเป็นต้นว่า กรมราชทัณฑ์

ราชทินนาม คือ ชื่อบรรดาศักดิ์หรือสมณศักดิ์ชั้นสัญญาบัตรที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน

ราชทูต คือ ผู้นำพระราชสาส์นไปประเทศอื่น, ผู้แทนชาติในประเทศอื่น, ตำแหน่งผู้แทนรัฐ ถัดจากอัครราชทูต

ราชโอรหะ คือ การทรยศต่อแผ่นดิน

ง. กำหนดการ

กำหนดการ (Schedule, Itinerary, Program) ตาราง รายการ หรือหมายกำหนดการ คือ ระเบียบการที่บอกถึงขั้นตอนของงานที่จะต้องทำตามลำดับ ตัวอย่างประโยค เลขานุการมีหน้าที่จัดทำกำหนดการเดินทางของเจ้านาย

กำหนดการ คือ ลำดับขั้นตอนของงานโดยทั่วไป ที่ทางราชการหรือส่วนเอกชนจัดทำขึ้นเอง แม้ว่าจะงานนั้นๆ จะเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น เป็นงานที่เสด็จพระราชดำเนิน แต่ถ้านั้นมิได้เป็นงานพระราชพิธี ซึ่งกำหนดขึ้นโดยพระบรมราชโองการแล้ว เรียกว่า “กำหนดการ” เพราะไม่ใช่งานพระราชพิธีที่มีพระบรมราชโองการให้จัดขึ้น หากแต่เป็นงานที่ทางราชการทหารจัดขึ้นเพื่อสวดความสวามิภักดิ์ต่อเบื้องพระยุคลบาท ตลอดจนงานต่างๆ ของรัฐหรือเอกชนที่กราบบังคมทูลเชิญเจ้านายให้เสด็จพระราชดำเนินหรือเสด็จไปทรงเป็นประธาน หรือไปทรงเปิดงาน ขั้นตอนต่างๆ ของงานที่จัดขึ้น ดังคำกล่าวไว้ว่า “กำหนดการ” ไม่ใช่คำว่า “หมายกำหนดการ”

ตัวอย่างกำหนดการเต็มรูปแบบ

กำหนดการ

บำเพ็ญกุศลเพื่อความเป็นสิริมงคลที่ทำกระทววัฒนธรรมแห่งใหม่ ณ ห้องประชุมกระทรวง

วัฒนธรรม ชั้น ๑๕ อาคารธนาถรณ์ทาวเวอร์

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕ เวลา ๑๐.๐๐ น.

เวลา ๐๕.๐๐ น. ข้าราชการและผู้มีเกียรติพร้อมกัน ณ สถานที่ประกอบพิธี

เวลา ๑๐.๐๐ น. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ประธานพิธีเข้าสู่สถานที่ประกอบพิธี

เวลา ๑๒.๐๐ น. รับประทานอาหารร่วมกัน

หมายเหตุ แต่งชุดสากล หรือชุดสุภาพ

ฝ่ายพิธี กองศาสนูปถัมภ์

กรมการศาสนา

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๘๘๐๒-๘

โทรสาร ๐ ๒๔๒๒ ๘๘๐๖

กำหนดการประจำวันตลอด ๑๐๐ วัน หรือตามกำหนดไว้ทุกซ์

เวลา ๐๖.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม และประโคมย้ายาม

เวลา ๐๗.๐๐ น. พระพิธีธรรมรับพระราชทานฉันเช้า

เวลา ๐๘.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม และประโคมย้ายาม

เวลา ๑๑.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมฉันเพล

เวลา ๑๒.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม และประโคมย้ายาม

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม และประโคมย้ายาม

เวลา ๑๘.๐๐ น. ประโคมย้ายาม

เวลา ๒๑.๐๐น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม และประโคมย้ายาม

การเตรียมการระยะกลาง

ส่วนที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการเตรียมระยะยาว ต้องเตรียมก่อนจะจัดการหลายๆ วัน แต่เมื่อใกล้งานเข้ามา ศาสนพิธีกรต้องเตรียมการอีกช่วงหนึ่ง เช่น การทำความสะอาดสถานที่ จัดอาสน์สงฆ์ จัดเก้าอี้รับแขก ทำความสะอาดและจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา จัดวางสิ่งของเครื่องใช้ ตัวอย่างเช่น

-อัญเชิญพระพุทธรูป ประดิษฐานบนโต๊ะหมู่บูชา

-จัดดอกไม้ กระจ่างรูป เชิงเทียน พานพุ่ม ประดับโต๊ะหมู่บูชาให้สวยงาม

-จัดปูอาสนะพระสงฆ์ วางเครื่องรับรอง เช่น กระจ่าง กระจ่างเช็ดมือ แก้วน้ำ

-จัดที่ตั้งพักรองให้ครบตามจำนวนพระสงฆ์ โดยวางไว้ด้านขามือของพระสงฆ์

(ยกเว้นกรณีมีความจำเป็น)

-วางสายสัญญาณเวียนขวาตามเข็มนาฬิกา รวมลงด้านหลังพระพุทธรูปแล้ววางที่ฐาน

พระพุทธรูป เวียนขวา ๓ รอบ ให้เหลือกลุ่มสายสัญญาณสำหรับพระสงฆ์ถือ ใส่พานวางไว้ด้านหน้า

ประธานสงฆ์ วางพานรองสายสัญญาณไว้ท้ายพระสงฆ์ด้วย ในงานพระราชพิธี พระราชกุศลพิธี หรือ

งานเสด็จพระราชดำเนิน ไม่วางสายสัญญาณที่ฐานพระพุทธรูป ใช้วงที่ขอบโต๊ะหมู่ที่ประดิษฐาน

พระพุทธรูปแล้วผูกยึดที่หลักตั้งพัดยศ พัดรอง เหลือกุ่มสายลัญจณ์สำหรับพระสงฆ์ถือใส่พานวางไว้ด้านหลังพระสงฆ์ ส่วนในมงคลอื่นๆ จะวางเช่นเดียวกับงานหลวงก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

-โยงสายโยง (หรือใช้แถบทอง) จากศพหรือธู ภาพถ่ายป้ายอุทิศ เดินสายชิดผาผนัง ผ่านด้านหลังโต๊ะหมู่บูชา ไม่ควรเกาะที่โต๊ะหมู่ ควรเดินสายโยงให้ต่ำกว่าพระพุทธรูปไปออก ระหว่างประธานสงฆ์กับโต๊ะหมู่บูชา แล้วเชื่อมต่อที่พานกุยาโยง ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังประธานสงฆ์ กุยาโยงนั้นต้องวัดความยาวที่จะใช้ลาดในพิธีแล้วผูกด้วยเชือกหรือลวดเล็กๆ คันส่วนที่เหลือไว้

การเตรียมการระยะสั้น

การเตรียมการระยะสั้นนี้ เป็นการเตรียมการที่ไม่อาจทำได้ก่อนเป็นเวลานานๆ ได้ ด้วยเหตุว่า หากเตรียมไว้นาน สิ่งที่เตรียมการนั้นจะใช้ไม่ได้หรือต้องเตรียมใหม่ เช่น

-หาเชื่อนวนที่รูปเทียนบูชา เทียนทำน้ำมันด์ เทียนส่องธรรม รูปเทียนที่เครื่องทองน้อย เทียนชนวน เพื่อให้แน่ใจว่า จุดติดรูปทุกดอกและเทียนทุกเล่มได้โดยง่าย ควรหาเชื่อนวนไว้ก่อนพิธีไม่เกิน ๑ ชั่วโมง หากทาไว้นานกว่านั้น อาจจุดติดช้าหรือจุดไม่ติด เชื่อนวนสำหรับทารูป-เทียนนั้น มีวิธีทำดังนี้ (๑) ใช้ขวดแก้ว ฝาโลหะขนาดพอสมควร ล้างเช็ดให้สะอาด (๒) ใช้เศษเทียนขี้ผึ้ง ตัดเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ขวดพอประมาณ (๓) ใช้น้ำมันเบนซิน ใส่ในขวดให้ท่วมเทียน ปิดฝาทิ้งไว้ ๑ คืน (๔) ใช้ไม้คนให้น้ำมันกับเทียนเข้ากันเป็นเนื้อเดียว อย่าให้เหลวหรือข้นเกินไป (๕) ปิดฝาเก็บไว้ใช้ทารูปเทียน หากน้ำมันแห้ง เทียนแข็งเติมน้ำมันใช้ได้อีก

-ใส่น้ำในภาชนะน้ำมันด์ ภาชนะที่กรวดน้ำ ก่อนจะใส่น้ำควรตรวจทำความสะอาด ให้เรียบร้อย น้ำที่ใสควรเป็นน้ำที่สะอาด ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ที่กรวดน้ำบางชนิดต้องกะประมาณน้ำให้พอดีกับถ้วยที่รองรับน้ำ โดยวิธีใช้ถ้วยตวงน้ำแล้วเทใส่เต้าน้ำ

-จัดตั้ง โต๊ะ ตั้งเทียนส่องธรรม เครื่องทองน้อยด้านหลังประธานพิธี กรณีมีเทศน์
-จัดพานรองคัมภีร์เทศน์ จัดที่วางเทียนส่องธรรม จัดที่วางไมโครดณที่ธรรมาสน์
-จัดวางเครื่องไทยธรรม เทียนชนวน ไฟแช็ก ที่กรวดน้ำไว้ที่โต๊ะท้ายอาสน์สงฆ์
-จัดวางเครื่องกัณฑ์เทศน์ใส่ตะลุ่ม พานให้เหมาะสม โดยจัดวางแจกันดอกไม้ ผ้าไตรไว้ด้านหลังสิ่งของอื่นๆ เรียงให้สวยงาม นิยมตั้งโต๊ะกัณฑ์เทศน์หน้าธรรมาสน์
-ในพิธีสวดพระอภิธรรม ต้องจัดตั้งตู้พระอภิธรรม ตั้งเครื่องทองน้อยหรือที่บูชา ติดรูปเทียนและทาเชื่อนวนให้เรียบร้อย

-จัดหาใบปวารณา เขียนจำนวนปัจจัยที่จะถวายและเทียนชื่อเจ้าภาพด้วย

-ในกรณีนิมนต์พระสงฆ์หลายวัด ก็ดี นิมนต์พระสงฆ์วัดเดียวแต่รับมาก่อน ก็ดี ควรจัดห้องพักพระสงฆ์ไว้ต่างหาก เมื่อพร้อมจะเริ่มพิธีจึงนิมนต์ออกไปพร้อมๆ กัน

-ศาสนพิธีกร หรือศาสนพิธีผู้ช่วย ควรสำรวจตนเองว่า การแต่งกายเรียบร้อยหรือไม่ อุปกรณ์ต่างๆ พร้อมใช้และใช้ได้ดีหรือไม่ เช่น ไฟแช็ก เป็นต้น

-ประสานงานการจัดข้าวบูชาพระพุทธรูป และการจัดอาหารถวายพระสงฆ์ เพื่อให้พร้อมที่จะถวาย เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปมนต์จบ

-มอบหมายหน้าที่ปฏิบัติพิธีให้ชัดเจน เช่น ใครเจริญเทียนชนวน หรืออาราธนาศีล ฯลฯ

การปฏิบัติกร

เมื่อถึงเวลาจะเริ่มปฏิบัติพิธี ศาสนพิธีกรจะต้องแบ่งงานให้แต่ละคนปฏิบัติในพิธีต่างๆ ใครทำหน้าที่อะไร จะต้องทำหน้าที่นั้นตลอด เช่น เมื่อเจริญเทียนชนวนหรืออาราธนา จะเจริญเทียนชนวนกี่ครั้ง หรืออาราธนากี่หน นิยมใช้ศาสนพิธีกรคนเดิม ไม่นิยมเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา

๕.๖ การประยุกต์ใช้ทักษะภาษาสำหรับศาสนพิธีกร

ศาสนพิธีกร เป็นบุคคลผู้ที่มีความสำคัญในการกำกับงานให้เกิดความเรียบร้อยดังที่กล่าวแล้ว ภาษา ก็เป็นสิ่งที่พิธีกร ควรทราบและใช้ให้ถูกต้อง ในแต่ละเรื่อง เพราะภาษามีทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ภาษาที่ใช้ของพิธีกรมี ๕ ระดับ คือ

๑. ระดับกันเอง ใช้ในวงสนทนา ผู้ใกล้ชิดมากๆ

๒. ระดับสนทนา ใช้ในการสนทนาของบุคคลกลุ่มเล็ก ๆ เช่น การปรึกษาหารือ เป็นต้น

๓. ระดับกึ่งทางการ ใช้ในการประชุมกลุ่มอภิปราย กลุ่มบรรยายในห้องเรียนการ แสดงความคิดเห็นเชิงวิชาการ

๔. ระดับทางการ ใช้ในการบรรยาย อภิปราย การเสนอข่าวต่อสาธารณชนอย่างเป็นทางการ

การใช้ภาษาของพิธีกรทั่วไปจะอยู่ในระดับนี้

๕. ระดับพิธีกร ใช้ในที่ประชุมจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ เช่น การเปิดประชุมรัฐสภา การกล่าวปราศรัยของบุคคลสำคัญ

ตัวอย่างภาษาที่ใช้ต่างระดับในการพูดของพิธีกร

ระดับ ๑ - ๓	ระดับ ๔ - ๕
งานแต่งงาน	งานมงคลสมรส
ถึงเวลาแล้ว	ได้เวลาอันสมควรแล้ว
ประธานมาถึงแล้ว	ประธานในพิธีได้เดินทางมาถึงบริเวณงานแล้ว
พระสงฆ์องค์เจ้า	พระสงฆ์
เผาศพ	ฌาปนกิจศพ

นอกจาก บทบาท ดังกล่าวแล้ว พิธีกร ยังมีการปรากฏตัว และการใช้ความพูดในแต่ละครั้ง ที่เหมาะสมกับในแต่ละงาน ที่ควรเพิ่มเติม ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวทักทายในที่ประชุมหรือที่ชุมชน ต่างๆ ว่าเป็นหน้าที่ของพิธีกรหรือไม่ เช่น การทักทายในที่ประชุม ควรเป็นการทักทายโดยทั่วไป เช่น ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ไม่ควรกล่าวเจาะจงเป็นตำแหน่ง ซึ่งการทักทายแบบนั้น เป็นหน้าที่ของ ผู้ที่ไปพูด ไม่ใช่หน้าที่ของพิธีกร

พิธีกร ไม่ได้มีบทบาท ในการเป็นผู้ให้ความรู้ แต่จะเป็นผู้คอยเชื่อมโยงกิจกรรมหนึ่ง ไปสู่ กิจกรรมหนึ่ง สำหรับผู้ที่ให้ความรู้เรียกว่า “วิทยากร” หรือ “พระนักเทศน์” หรือบุคคลอื่นที่ถูกเชิญ มิใช่พิธีกร

บุคคลผู้ทำหน้าที่พิธีกร ไม่ควร แนะนำตัวเองก่อนปฏิบัติหน้าที่ เพราะงานพิธีกรเป็นงานที่ ส่งเสริมให้คนอื่นเด่น มิใช่ตัวเองเด่น แต่ถ้าเป็นคนเชิญเราออกชื่อให้ปฏิบัติหน้าที่พิธีกร ก็ดูดีขึ้น กว่าการที่จะแนะนำตัวเองและการจะต้องทักทายในที่ประชุมมีหลักการทักทาย คือ ควรทักทายไม่ เกิน ๓ - ๔ ชื่อ หรือ ๓ - ๔ ตำแหน่ง เรียงตามลำดับอาวุโส แล้วตามด้วยคำว่า “และท่านผู้มีเกียรติ” เวลาทักผู้ใด ควรหันหน้าไปทางผู้นั้น จนกระทั่งสบตาหรือมองไปที่ใบหน้าของผู้ถูกทัก ไม่ต้องมีคำ ว่า “กราบเรียน” “เรียน” “สวัสดิ์”

ในกรณีมีพระสงฆ์ผู้ใหญ่อยู่ในที่ประชุมด้วย ควรเริ่มด้วยคำว่า “นมัสการ” ตามด้วยสมณ ศักดิ์ของท่าน และก่อนจะทักกฤหัสถ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ อยู่ในที่นั้น จะใช้คำว่า “เรียน” คั่นกลาง เพื่อให้ เห็นความแตกต่าง แต่ถ้ามีพระสงฆ์ผู้ใหญ่หลายรูป จะทักพระสงฆ์ที่เป็นประธานก่อน แล้วตามด้วยคำว่า “พระเถรานุเถระ” ต่อด้วยความลงท้ายว่า ด้วยความเคารพอย่างสูง, ด้วยความเคารพ ตามสมณศักดิ์ ของท่าน

และเมื่อจะกล่าวขอบคุณ หลักการที่พิธีกรควรกล่าวขอบคุณที่ดี ควรปฏิบัติ ตามแนวทาง

- ๑) พิธีกรควรหันไปทางที่ผู้รับกล่าวขอบคุณ
- ๒) กล่าวทักผู้รับการขอบคุณ

๓) ถ้อยคำที่ใช้ให้รู้สึกว่าการกล่าวกับผู้รับการขอบคุณเท่านั้น

๔) กล่าวถึงความประทับใจจากการฟัง การร่วมกิจกรรม

๕) ลงท้ายด้วยข้อความว่า “ในนาม.....”

๖) ลงท้ายด้วยข้อความที่มีพลัง เช่น คำคม กลอน หรือถ้อยคำที่พูดแล้วรู้สึก

ประทับใจกว่าธรรมดาเพื่อเรียกร้องให้ผู้ฟังปรบมือโดยอัตโนมัติ

ในการเชิญประธานขึ้นประกอบพิธี พิธีกรกล่าวนำก่อนเชิญ คือ ถ้าเป็นพิธีการทั่วไป เช่น เปิดประชุมสัมมนาใช้ว่า “บัดนี้ได้เวลาอันสมควรแล้ว”

ถ้าเป็นพิธีการที่ให้ฤกษ์ เช่น เปิดป้าย(วางศิลาฤกษ์ ใช้ว่า “บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว)

ส่วนวิธีการเชิญประธานขึ้นประกอบพิธีมีวิธีปฏิบัติ ๓ ประการ คือ

๑). พิธีการสำคัญมาก ไม่ประกาศเชิญทางเครื่องขยายเสียง แต่มีการเตรียมการอย่างดี ชักซ้อมกันอย่างดี

๒). ใช้วิธีบรรยาย เช่น พูดว่า บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ท่านประธานในพิธีจะ

ได้

ประกอบพิธีบูชาพระรัตนตรัย

๓). ใช้วิธีเชิญทางไมโครโฟน ซึ่งเป็นวิธีใช้อยู่ทั่วไป ใช้ในงานทั่ว ๆ ไป

คำพูดที่พิธีกร ควรใช้ เช่นคำว่า “พระคุณท่าน” “พระคุณเจ้า” และ “พระเดชพระคุณ”

“พระคุณท่าน” ใช้กับพระสงฆ์ทั่วไป จนถึงพระราชกณะชั้นธรรม

“พระคุณเจ้า” ใช้กับพระสงฆ์สมณศักดิ์ ชั้นเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ หรือชั้น

พรหม

“พระเดชพระคุณ” ใช้กับพระสงฆ์ระดับพระราชกณะ ขึ้นไป

ข้อควรรู้ทั่วไปในการเป็นศาสนพิธีกร

๕.๗ ข้อควรรู้ทั่วไปของศาสนพิธีกร

การเป็นศาสนพิธีกรที่ดีควรมีการศึกษาเพิ่มเติมข้อควรรู้ในการปฏิบัติบางพิธีจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ ศาสนพิธีกรจะต้องศึกษาระเบียบ ข้อปฏิบัติตามบริบทสังคมตลอดทั้งทำเนียมในการปฏิบัตินั้น ๆ ด้วย ดังนั้นการศึกษาข้อควรรู้จะเป็นแนวทางให้การปฏิบัติหน้าที่ศาสน

พิธีกรรมมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นซึ่งได้เน้นเกี่ยวกับหลักปฏิบัติศาสนพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ดังนี้

๑. การอาราธนาศีล พิธีกรรมบางคนยื่น บางคนนั่ง มีวิธีถูกต้องอย่างไร

- ถ้าพระสงฆ์ นั่งบนอาสน์สงฆ์ ผู้ร่วมพิธีนั่งเก้าอี้ พิธีกรยื่นท่ายาสน์สงฆ์ตรงพระรูปที่ ๓ นับจากท้ายสุด

- ถ้าพระสงฆ์นั่งระดับพื้น ผู้ร่วมพิธีนั่งระดับพื้น พิธีกรควรงั่งคุกเข่าหน้าประธานสงฆ์ ประนมมือ กราบ ๓ ครั้ง แล้วจึงกล่าวอาราธนาศีล

- ถ้าพระสงฆ์นั่งบนอาสน์สงฆ์ แต่ผู้เข้าร่วมพิธีนั่งพื้น พิธีกรควรงั่งคุกเข่าอาราธนาศีลเช่นกัน

๒. คำว่า “สวดมนต์” “เจริญพระพุทธมนต์” “สวดพระพุทธมนต์” ใช้ต่างกัน

อย่างไร

สวดมนต์ ใช้กับกิจกรรมต่าง ๆ เช่น นักเรียนสวดมนต์ นายขวสวดมนต์ก่อนนอน

เจริญพระพุทธมนต์ ใช้ในพิธีกรรมทั่วไปที่เป็นงานมงคล / สวดพระพุทธมนต์ ใช้กับพิธี

อวมงคล

๓. คำว่า “พระอุโบสถ” กับ “อุโบสถ” หรือ “โบสถ์” ใช้ต่างกันอย่างไร

พระอุโบสถ ให้ใช้กับวัดที่เป็นพระอารามหลวง / ส่วนวัดราษฎร์ให้เรียกว่า อุโบสถหรือ

โบสถ์

๔. คำว่า “หมายกำหนดการ” กับ “กำหนดการ” ใช้ต่างกันอย่างไร

หมายกำหนดการ เป็นเอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงานพระราชพิธี โดยเฉพาะลักษณะของเอกสารจะต้องอ้างพระบรมราชโองการ คือขึ้นต้นด้วยข้อความว่า “นายกรัฐมนตรี หรือเลขาธิการพระราชวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า” เสมอไป และในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่จะต้องส่งต้นหมายกำหนดการนี้ เสนอ นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

กำหนดการ เป็นเอกสารแจ้งกำหนดขั้นตอนของงาน โดยทั่วไปที่ทางราชการ หรือส่วนเอกชนจัดทำขึ้นเอง แม้วางงานนั้น ๆ จะเป็นงานที่เกี่ยวข้องถึงเบื้องพระยุคลบาท เช่น เป็นงานที่เสด็จพระราชดำเนิน แต่ถ้างานนั้นมิได้เป็นงานพระราชพิธีซึ่งกำหนดโดยพระบรมราชโองการแล้ว เรียกว่ากำหนดการทั้งสิ้น

๕. คำว่า “แขกผู้มีเกียรติ” กับ “ท่านผู้มีเกียรติ” ใช้ต่างกันอย่างไร

ควรใช้คำว่า “ท่านผู้มีเกียรติ” เพราะเป็นคำที่ใช้กับผู้ผู้นั้น หรือกลุ่มเดียวกัน แต่ไม่

ควรใช้คำว่า “แขกผู้มีเกียรติ”

๖. เวลา ๐๕.๓๐ น. พิธีกรควรอ่านว่าอย่างไร

ควรอ่านว่า “เวลาแก่นาฬิกา สามสิบนาที” ไม่ควรอ่านว่า “เวลาเก้าจุดสามศูนย์นอ”

๗. สิ่งของที่จะถวายพระสงฆ์ในพิธีการทำบุญ จะเรียกว่า “ไทยทาน” หรือ “ไทยธรรม” ต้องใช้คำว่า “ไทยธรรม” ซึ่งแปลว่า ของที่ถวายพระ ส่วน “ไทยทาน” นั้น คือทานที่ให้แก่คนทั่วไป

๘. กราบเรียน ใช้กับบุคคล ๑๕ ท่าน คือ

๑. ประธานองคมนตรี
๒. นายกรัฐมนตรี
๓. ประธานรัฐสภา
๔. ประธานสภาผู้แทนราษฎร
๕. ประธานวุฒิสภา
๖. ประธานศาลฎีกา
๗. ประธานศาลรัฐธรรมนูญ
๘. ประธานศาลปกครองสูงสุด
๙. ประธานกรรมการเลือกตั้ง
๑๐. ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๑๑. ประธานกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ
๑๒. ประธานกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน
๑๓. ประธานผู้ตรวจการแผ่นดินหรือผู้ตรวจการแผ่นดิน
๑๔. อัยการสูงสุด
๑๕. รัฐบุรุษ

นอกจาก ๑๕ ท่านข้างต้นนี้ ให้ใช้คำว่า "เรียน

๙. การเกี่ยวกับการปฏิบัติ การจตุรูปเทียน เครื่องทองน้อย ชุดบน -ล่าง และเทียนส่องธรรม เนื่องในงานศพที่มีการแสดงธรรมด้วย ๔ กรณี

- ศพพระ ประธานเป็นพระ
- ศพพระ ประธานเป็นฆราวาส
- ศพฆราวาส ประธานเป็นพระ
- ศพฆราวาส ประธานเป็นฆราวาส

แนวทางปฏิบัติของการจุด ๔ กรณีนี้นี้ ไม่เหมือนกัน แต่ที่เราเห็น คือ จุดเหมือนกันหมด เช่น กรณีศพพระ ประธานพระ มีขั้นตอนปฏิบัติ ดังนี้

๑. ประธานเป็นพระ จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย แล้ว ให้จุดเทียนส่องธรรม

ก่อน

- เจ้าหน้าที่ อาราธนาศีล
- ประธานพระ จุดเครื่องทองน้อย ชูคหน้าตัวเอง (เครื่องใน)
- ประธานพระ จุดเครื่องทองน้อย ชูคหน้าศพ (เครื่องนอก)
- เจ้าหน้าที่ อาราธนาธรรม เป็นต้น

๒. อีก ๓ กรณี จุดอีกแบบ ต่างกันทั้ง ๔ กรณี แต่ถ้าศพพระ ประธานฆราวาส แนว

ทางการปฏิบัติของประธาน หลังจากจุด ธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย คือ

- ประธานจุดเทียนส่องธรรม
- จุดเครื่องทองน้อย ชูคหน้าตัวเอง
- เจ้าหน้าที่ อาราธนาศีล
- จุดเครื่องทองน้อย ชูคหน้าศพ
- เจ้าหน้าที่ อาราธนาธรรม

ตามที่กล่าวมานั้นคือบทบาทและหน้าที่ของพิธีกร ที่มีบทบาททั้งในการกำกับพิธีกรรม ให้เป็นพิธีการ และให้เกิดความเรียบร้อย สวยงาม ในการจัดงานแต่ละครั้ง พิธีกร จึงควรหมั่นศึกษาเพิ่มเติมความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ และพยายามพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานแต่ละครั้ง อันจะเป็นความงดงามของพิธีกรรม พิธีการ ดังกล่าว สมกับที่เคยมีผู้รู้กล่าวไว้ว่า การเป็นพิธีกร ที่เหมาะสม ควร มีการซักซ้อม ศึกษา ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย จึงจะถือว่าเป็นพิธีกร ที่ดี สมกับ คำกล่าวถึงพิธีกร ว่า “ต้นตื้นเต้น กลางกลมกลืน จบจับใจ” นั่นเอง

๑๐.สรุปผลการประชุมสัมมนา เครือข่ายศาสนพิธีกร ที่ควรทราบ

การปฏิบัติพิธีการ ของเจ้าหน้าที่ศาสนพิธีกร มีแนวทางการปฏิบัติที่ควรทราบ จากการประชุมสัมมนา เครือข่ายศาสนพิธีกร ณ ห้องประชุมกรมการศาสนา ชั้น ๒ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ มีรายละเอียดเบื้องต้น ดังนี้

นายชวลิต ศิริภิมย์ ที่ปรึกษากกรมการศาสนา ประธานการประชุม ได้แจ้งเรื่องให้ที่ประชุมทราบดังนี้

๑. กรมการศาสนา มีหนังสือถึงมหาเถรสมาคม เพื่อขอให้กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการที่ปรึกษาเครือข่ายศาสนพิธีกร

๒. มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒/๒๕๖๑ เรื่องการจัดสถานที่และอุปกรณ์ในการจัดพิธีกิจกรรมทางศาสนา ขอให้ปฏิบัติตามมติมหาเถรสมาคมดังกล่าว มติมหาเถรสมาคม ข้อ ๒.๕ การเข้าที่กรวดน้ำ เจ้าหน้าที่ควรที่จะเชิญที่กรวดน้ำไปวางที่โต๊ะเคียง ฟิงหลีกเฉียงถือที่กรวดน้ำ ให้ผู้

เป็นประธานที่เป็นคฤหัสถ์ กรณีนี้ ผู้แทนกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ให้ข้อสังเกตว่า พิธีราชฎ์และพิธีหลวงมีข้อปฏิบัติแตกต่างกัน ในเรื่องนี้สำนักพระราชวังมีข้อปฏิบัติโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติอาจแตกต่างกันไปตามมติมหาเถรสมาคมดังกล่าว

เรื่องที่เสนอเพื่อพิจารณา

๑. การใช้คำว่า “จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย” หรือ “จุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย” ได้ข้อสรุปว่า ให้ใช้คำว่า “จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย”

การปฏิบัติแยกพิธีหลวง กับ พิธีราชฎ์

พิธีหลวง การจุดเครื่องห้า (ธูป ๕ ดอก เทียน ๕ ดอก) จุดทีละคู่ จุดเทียนแล้วจุดธูป ปฏิบัติอย่างนี้จนครบ ๕ คู่ (หรือตามพระราชอัธยาศัย)

การเข้าเทียนชนวนสำหรับพิธีกร ตามปกติให้เดินจากท้ายอาสน์สงฆ์ ส่องทางด้านขวามือของประธาน (ยกเว้นสถานที่บังคับ อาจเข้าทางซ้ายมือของประธานก็ได้) การส่งเทียนชนวนควรนั่งส่ง (ไม่ว่าประธานจะยืนหรือนั่งก็ตาม) ส่งด้วยมือขวา ให้หันเทียนด้านที่ติดไฟหันเข้าหาตัวผู้ส่ง หรือเอียงไปทางขวามือ เพื่อไม่ให้หันน้ำตาเทียนหยดใส่ประธาน และในขณะที่ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ผู้ส่งเทียนชนวนไม่ต้องประนมมือผู้แทนกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า เมื่อส่งเทียนชนวนแล้วควรถอย ๒ ข้าว เพื่อไม่ให้ใกล้ประธานเกินไป และเพื่อไม่ให้ขวางทางกล้องช่างภาพ การส่งเทียนชนวนในที่กลางแจ้ง ควรใช้เทียนชนวนที่มีไส้ใหญ่ หรือใช้วิธีการเพิ่มไส้เทียนเป็น ๕ เส้น หรือ ๑๐ เส้น เพื่อไม่ให้ดับง่าย

๒. การกราบพระรัตนตรัยในห้องประชุมซึ่งมีการประดับธงชาติ และพระฉายาลักษณ์ มีการปฏิบัติ ๒ แนวทาง คือ

๒.๑ ข้าราชการทหาร ปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงกลาโหม คือ กราบพระ ๓ ครั้ง แล้วลุกขึ้นยืน หันหน้าไปทางธงชาติ แสดงการเคารพธงชาติ แล้วหันหน้าไปทางพระฉายาลักษณ์ ถวายความเคารพพระฉายาลักษณ์

๒.๒ ข้าราชการพลเรือน ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติของศูนย์วัฒนธรรม คือ กราบพระ ๓ ครั้งแล้วลุกขึ้นยืน ถอยหลัง ๒ ก้าว แสดงการเคารพ (คำนับ) ตรงกลาง เป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสถาบัน ทั้ง ๓

๓. จุดยืนของพิธีกรในพิธีการ

๓.๑ พิธีหลวง, พิธีทางราชการ : ยืนด้านท้ายอาสน์สงฆ์

๓.๒ พิธีราชฎ์ : ผู้ร่วมพิธีนั่งเก้าอี้ / พิธีกร ยืนท้ายอาสน์สงฆ์
ผู้ร่วมพิธีนั่งกับพื้น / พิธีกร นั่งคุกเข่า (นั่งในระยะใกล้พระสงฆ์พอสมควร)

๔. จำนวนพระสงฆ์ในพิธีการ

พิธีหลวง : พระ ๑๐ รูป (ทรงครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม)

พิธีหลวงหลายพิธี : จำนวนพระแล้วแต่พิธีนั้นๆ เช่น พิธีฉัตรมงคล พระ ๒๐ รูป (รัชทายาทผู้จะครองราชย์ ต้องมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษาขึ้นไป)

พิธีทางราชการ : พระ ๑๐ รูป (ราชการต้องมีทศพิธราชธรรมด้วย)

พิธีราษฎร์ : พิจารณาตามความเหมาะสม เช่น ๘ รูป ๗ รูป ๕ รูป

๕. พิธีสงฆ์ : ตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระอย่างเดียว ไม่ตั้งธงชาติ และพระฉายาลักษณ์ ยกเว้นบางพิธีเช่น พิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลของทหาร ตั้งทั้งโต๊ะหมู่บูชาพระ, ธงชาติ และพระฉายาลักษณ์

๖. ผ้าอุษาโยง ในพิธีการทั้งปวง ใช้ผ้าอุษาโยง เป็นการปฏิบัติด้วยความเคารพ ไม่รีบร้อน เป็นความมงคลของพิธีการ ไม่ใช่สายแถบ (ตามแบบที่หลายวัดใช้)

๗. พิธีสวดพระอภิธรรม

๗.๑ พิธีทางราชการ ไม่ต้องอาราธนาธรรม เช่น วัดโสมนัสวิหาร

๗.๒ พิธีชาวบ้านทั่วไป ปฏิบัติตามธรรมเนียมการปฏิบัติของถือนั้นๆ หรือกรณีทีผู้ใหญ่ของส่วนราชการต่างๆ เป็นประธานในพิธี อาจประสานกับทางวัด เพื่อปฏิบัติตามแบบพิธีทางราชการ หรือกรณีทางวัดให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมการปฏิบัติของวัดก็ต้องปฏิบัติตามนั้น โดยมุ่งประโยชน์คือความเรียบร้อยของพิธีการเป็นสำคัญ

๘. การใช้คำว่า “กำหนดการ” และ “หมายกำหนดการ”

๘.๑ งานราชพิธี, รัฐพิธี ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใช้คำว่า “หมายกำหนดการ”

๘.๒ งานทั่วไปที่มีได้ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัด เป็นงานของส่วนราชการ, เอกชน หรือบุคคล ทูลเชิญเสด็จไปในพิธีการ ใช้คำว่า “กำหนดการ”

๙. การใช้พัดยศของพระสมศักดิ์

๙.๑ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขึ้นไป : ใช้พัดยศ

๙.๒ พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นเจ้าฟ้าลงมา : ใช้พัดรอง

๙.๓ พิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี (ทุกส่วนงานจัด) : ใช้พัดยศ (จัดตรงวัน)

๙.๔ พิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษา เช่น พิธีวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษา ร.๕ ที่มีได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิบัติ ส่วนราชการปฏิบัติเอง : ไม่ใช้พัดยศ

๕.๕ ผู้แทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้แทนพระองค์ในพิธีการต่าง ๆ : ใช้พัดยศ

ข้อควรทราบ : พัดยศ ใช้กับพระมหากษัตริย์ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่ใช้กับพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว

๑๐. การแต่งกายของประธานในพิธี

๑๐.๑ พิธีที่สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: ประธานในพิธี แต่งกายชุดปกติขาว

๑๐.๒ กรณีจัดพิธีถวายราชสักการะ ในลำดับพิธีมีการเปิดกรวยกระทงดอกไม้ถวายราช-สักการะ, กล่าวถวายราชสดุดี และบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี : ประธานในพิธีแต่งกายชุดปกติขาว

๑๐.๓ พิธีบรรพชาอุปสมบทเพื่อถวายพระราชกุศลฯ ในลำดับพิธีมีการเปิดกรวยกระทงดอกไม้ถวายราชสักการะ, กล่าวถวายราชสดุดี และบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี : ประธานในพิธีแต่งกายชุดปกติขาว

๑๐.๔ กรณีจัดเดิน-วิ่ง เทิดพระเกียรติฯ, ปั่นจักรยาน เทิดพระเกียรติฯลฯ : ประธานจัดงานแต่งกายตามรูปแบบของงานที่จัด (ไม่ต้องแต่งกายชุดปกติขาว)

๑๑. เครื่องทอน้อย

๑๑.๑ พุ่มดอกไม้หันเข้าด้านใน : ไหว้บุคคลที่เราเคารพ

๑๑.๒ พุ่มดอกไม้หันออกด้านนอก : ให้ศพไหว้พระ

๑๑.๓ การจุด : ให้จุดธูปก่อน แล้วจึงจุดเทียน

๑๑.๔ ศพทั่วไป : จุดเครื่องทอน้อยก่อนเข้าสู่พิธีการ

๑๑.๕ ศพพระ : สมทานศีลแล้ว จึงจุด (เพราะพระท่านมีศีลอยู่แล้ว)

๑๒. พิธีทางราชการ เมื่อประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว ไม่มีกรกล่าวคำบูชาพระ,กราบพระ เริ่มด้วยการอาราธนาศีล..และเมื่อประธานกราบพระรัตนตรัย เมื่อเสร็จสิ้นพิธี ก็ไม่มีกรกล่าวนำกราบพระ

๑๓. การจัดวางพานพุ่มทอง-พุ่มเงิน ในการจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ

๑๓.๑ กรณีจัดโต๊ะหมู่ ๔ ตัว ให้วางพานพุ่มทองไว้บนโต๊ะหมู่ด้านขวาของโต๊ะหมู่ วางพานพุ่มเงินไว้บนโต๊ะหมู่ด้านซ้ายของโต๊ะหมู่ (ตามเข็มนาฬิกา) โต๊ะหมู่ตัวกลาง ตั้งธูปเทียนแพกรวยกระทงดอกไม้

๑๓.๒ กรณีจัดโต๊ะหมู่ ๗ ให้วางพานพุ่มทองไว้บนโต๊ะหมู่ด้านขวาของโต๊ะหมู่ วางพานพุ่มเงินไว้บนโต๊ะหมู่ด้านซ้ายของโต๊ะหมู่ (ตามเข็มนาฬิกา) โต๊ะหมู่ตัวสูงสุดวางพาน

ดอกไม้ (กรณีพระฉายาลักษณ์ใหญ่ตั้งแยกจากโต๊ะหมู่) โต๊ะหมู่ตัวกลาง ตั้งรูปเทียนแพกรวยกระถางดอกไม้ โต๊ะหมู่ด้านหน้าซ้าย – ขวา ตั้งพานดอกไม้ (กรณีมีของพระราชทาน ให้ตั้งวางของพระราชทานบนโต๊ะหมู่ตัวกลาง และวางพานรูปเทียนแพกรวยกระถางดอกไม้บนโต๊ะหมู่ตัวกลางสุด)

๑๔. การจัดขบวนแห่ศพเวียนเมรุ...

๑๕. พิธีพระราชทานเพลิงศพให้อ่านหมายรับสั่ง อ่านสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และประวัติผู้ตาย ตามลำดับ

หมายเหตุ กรมเสมียนตรา สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ได้จัดสัมมนา เครือข่ายศาสนพิธีกร ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๒ ณ วัดชินนรสาราม กรุงเทพฯ แต่ยังไม่ได้ข้อยุติ ที่ชัดเจน จึงนำเสนอ แนวทางนี้ เพื่อเป็นข้อควรทราบในเบื้องต้นก่อน

๑๑. ข้อควรรู้เกี่ยวกับงานมงคล

๑๑. การจุดธูปเทียน การจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยหรืออื่นใดก็ตาม จะต้องจุดเทียนก่อนเสมอ แล้วจึงจุดธูป เพราะถือว่าเทียนสูงกว่าธูป และอีกประการหนึ่ง การจุดเทียนก่อน หากเทียนเกิดดับขึ้นระหว่างกลางคัน ก็จะได้ต่อติดกันสะดวกยิ่งขึ้น

๑๑.๑ การถือเชิงเทียนชนวนสำหรับพิธีกร

– ถือด้วยมือขวา โดยหงายฝ่ามือ ใช้นิ้วมือสี่นิ้ว (เว้นนิ้วหัวแม่มือ) รองรับฐานเชิงเทียน ใช้นิ้วหัวแม่มือกดฐานเชิงเทียนด้านบนให้แน่นเข้าไว้

– ไม่นิยมจับกึ่งกลางเชิงเทียน เพราะจะทำให้ผู้ใหญ่รับไม่สะดวก

๑๑.๒ การส่งเทียนชนวนให้ผู้ใหญ่สำหรับพิธีกร

– ถึงเวลาประกอบพิธี จุดเทียนชนวน ถือด้วยมือขวา เดินเข้าไปหาประธานในพิธี ยืนตรงโค้งคำนับ

– เดินตามหลังประธานในพิธีไปยังที่บูชา

– ถ้าประธานในพิธีหยุดยืนหน้าที่บูชา พิธีกรน้อมตัวลงเล็กน้อยส่งเทียนชนวน (ถ้าประธานในพิธีนั่งคุกเข่า พิธีกรก็นั่งคุกเข่าตาม) แล้วส่งเทียนชนวนด้วยมือขวา มือซ้ายแนบชิดอยู่ข้างลำตัว

– ส่งเทียนชนวนแล้วถอยหลังออกมาห่างจากประธานในพิธีพอสมควร พร้อมกับคอยสังเกต ถ้าเทียนชนวนดับ พึงรีบเข้าไปจุดทันที

– เมื่อประธานในพิธีจุดธูปเทียนเสร็จแล้ว เข้าไปรับเทียนชนวน โดยวิธียืน มือขวาแบมือเข้าไปรองรับ ถอยหลังห่างออกไปเล็กน้อย โค้งคำนับแล้วจึงกลับหลังหันเดินออกมา

๑๑.๓ การจุดธูปเทียนสำหรับประธานในพิธี

- เมื่อพิธีกรถือเทียนชนวนเข้าไปเชิญประธานฯ

- ประธานฯ ลุกขึ้นจากที่นั่ง เดิน ไปที่หน้าโต๊ะหมู่บูชา ถ้าโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่สูง
พียงยืน ถ้า

ตั้งอยู่ไม่สูงนัก พอนั่งคุกเข่าจุดถึง พียงนั่งคุกเข่าลงแล้วรับเชิงเทียนชนวนจากพิธีกร

- จุดเทียนเล่มขวาของพระพุทธรูปก่อน แล้วจุดเล่มซ้ายต่อไป แล้วจึงจุดธูปเช่นเดียวกับเทียน

- ถ้ามีสายชนวนเชื่อมโยงจากรูปไปยังเทียนทุกคู่ พียงจุดธูปเป็นอันดับแรก

- ถ้าธูปมีได้จุ่มน้ำมันชนวน พียงถอนธูปออกมาจุดกับเทียนชนวน ส่งเทียนชนวนให้

พิธีกรแล้ว ปักธูปไว้ตามเดิม โดยปักเรียงหนึ่งเป็นแถวเดียวกัน หรือปักเป็นสามเส้าก็ได้

- จุดธูปเทียนเสร็จแล้ว นั่งคุกเข่าประนมมือ กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย โดยว่า นโม...
๓ จบ แล้วว่า อิมินา ... (เพียงแต่นึกในใจ) แล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ขณะกราบพียงระลึกถึง
พระรัตนตรัยด้วย เสร็จแล้วกลับเข้าไปนั่งประจำที่

๑๑.๒ การอาราธนาสำหรับพิธีกร

- เมื่อเจ้าภาพ หรือประธานในพิธี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว พิธีกรเริ่ม
กล่าวคำอาราธนาศีล

- ถ้าอาสน์สงฆ์อยู่ระดับพื้น ผู้ร่วมพิธีทั้งหมดนั่งกับพื้น พิธีกรพียงนั่งคุกเข่าประนมมือ
กราบ ๓ ครั้ง แล้วจึงกล่าวคำอาราธนา ถ้าอาสน์สงฆ์ยกขึ้นสูงจากพื้น แต่ผู้ร่วมพิธีทั้งหมดนั่งอยู่กับ
พื้นก็นั่งคุกเข่าอาราธนาเช่นกัน

- ถ้าอาสน์สงฆ์ยกสูง ผู้ร่วมพิธีทั้งหมดนั่งเก้าอี้ พิธีกรพียงยืนทางซ้ายอาสน์สงฆ์
ข้างหน้าพระสงฆ์รูปที่ ๓ จากซ้ายแถวหรือที่อันเหมาะสม ทำความเคารพประธานในพิธี แล้วหัน
หน้าไปทางประธานสงฆ์ ประนมมือ กล่าวคำอาราธนาศีล โดยหยุดทอดเสียงเป็นจังหวะ ๆ ดังนี้
“มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ, ดิสะระณนะ สะหะ, ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ, ทุติยัมปิ...ฯลฯ,
, ตะติยัมปิ...ฯลฯ

- เมื่อรับศีลเสร็จแล้ว พียงอาราธนาพระปริตรต่อไป จบแล้ว ถ้านั่งคุกเข่า กราบ ๓ ครั้ง
ถ้ายืนก็ยกมือไหว้ เสร็จแล้วทำความเคารพประธานในพิธีอีกครั้งหนึ่ง

๑๑.๓ การจุดเทียนน้ำมันต์

- ประธานในพิธี หรือเจ้าภาพ จะต้องรอคอยจุดเทียนน้ำมันต์อีกครั้งหนึ่ง

– เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์ถึงบทมงคลสูตร (บท อะเสวนา จะ พาลานัง ...) พิธีกร พึงจุดเทียนชนวนเข้าไปเชิญประธานในพิธีหรือเจ้าภาพไปจุดเทียนน้ำมันต์ยกภาชนะน้ำมันต์ถวาย ประธานสงฆ์ยกมือไหว้ แล้วกลับไปนั่งที่เดิม

๑๑.๔ การถวายข้าวบูชาพระพุทธ

– เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ถึงบทถวายพรพระ พิธีกรยกสำรับคาวหวานไปตั้ง ที่หน้าโต๊ะหมู่บูชาโดยตั้งบน โต๊ะที่มีผ้าขาวปูรอง หรือที่พื้นแต่มีผ้าขาวปูรอง

– เชิญประธานในพิธีหรือเจ้าภาพทำพิธีบูชา (พิธีกรไม่ควรจัดทำเสียง)

– ประธานในพิธี หรือเจ้าภาพ นั่งคุกเข่า (พิธีราษฎร์จตุรูป ๓ ดอก ปักที่กระถางรูป) ประนมมือ กล่าวคำบูชาข้าวพระพุทธจบแล้วกราบ ๓ ครั้ง

– กรณียกสำรับคาวหวานสำหรับพระพุทธและสำรับคาวหรือทั้งคาวและหวานสำหรับ พระสงฆ์เข้าไปพร้อมกัน (หลังจบบทถวายพรพระ) ประธานฯ หรือเจ้าภาพ นั่งคุกเข่ากล่าวคำบูชา ข้าว พระพุทธจบแล้ว จึงยกสำรับคาวหรือทั้งคาวและหวานถวายพระสงฆ์เฉพาะรูปประธานฯ นอกนั้นจะมอบให้ ผู้ร่วมพิธีเข้าร่วมถวาย ก็ชื่อว่าเป็นความสมบูรณ์แห่งพิธีการที่เหมาะสม

– คำถวายข้าวพระพุทธ “อิมัง สุปะพัญญชนะนะ สัมปันนัง สาลีนัง โอิทะนัง อุทะกัง วะ รัง พุทธัสสะ ปุเชมิฯ” (ข้าพเจ้าขอบูชาด้วยโภชนะข้าวสาลี พร้อมด้วยแกงกับและน้ำอันประเสริฐนี้ แด่พระพุทธเจ้า)

๑๑.๕ การจัดภัตตาหารถวายพระสงฆ์

– เวลาเช้า จัดอาหารประเภทอาหารเบา เช่น ข้าวต้ม โจ๊ก กาแฟ ขนมปัง เป็นต้น

– เวลาเพล จัดอาหารประเภทอาหารหนัก โดยมากจัดเป็นอาหารไทย และควรเป็น อาหารพื้นเมืองเป็นหลัก อาจมีอาหารพิเศษแทรกบ้างก็ได้

๑๑.๖ การประเคนของพระ

– ถ้าเป็นชาย ยกส่งให้ถึงมือพระภิกษุผู้รับประเคน ถ้าเป็นหญิง วางถวายบนฝ่าที่ พระสงฆ์ทอดรับประเคนและรอให้ท่านจับที่ฝ่าทอดนั้นก่อน จึงวางสิ่งของลงบนฝ่านั้น

– ถ้าพระสงฆ์นั่งกับพื้น พึงนั่งคุกเข่าประเคน ถ้าพระสงฆ์นั่งเก้าอี้ พึงยืนประเคน

– ภัตตาหารที่จะพึงฉันพร้อมภาชนะอาหารถวายเท่านั้น สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไม่ ต้องยกประเคนเพียงแต่วางมอบให้เท่านั้นก็พอ

– ภัตตาหารทุกชนิดที่ประเคนแล้ว ห้ามคลุกหัดจับต้องอีก ถ้าเผอิญไปจับต้องเข้าต้อง ประเคนใหม่

– ประเคนครบทุกอย่างแล้ว ถ้านั่งคุกเข่าประเคน ก็กราบ ๓ ครั้ง ถ้ายืนประเคนก็น้อมตัวลงยกมือไหว้

– ลักษณะการประเคนที่ถูกต้อง ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. สิ่งของที่จะประเคน ไม่ใหญ่โตหรือหนักเกินไป ขนาดปานกลางคนเดียวยกไหว และยกสิ่งของนั้นให้ขึ้นพ้นจากพื้นที่สิ่งของนั้นตั้งอยู่

๒. ผู้ประเคนอยู่ห่างจากพระภิกษุผู้รับประเคนประมาณ ๑ ศอก (อย่างมากไม่เกิน ๒ ศอก)

๓. ผู้ประเคนน้อมสิ่งของนั้นเข้าไปให้ด้วยกิริยาอาการแสดงความเคารพอ่อนน้อม

๔. กิริยาอาการที่น้อมสิ่งของเข้าไปให้นั้น จะส่งให้ด้วยมือก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกาย เช่น ใช้ทัพพีตักถวาย ก็ได้

๕. พระภิกษุผู้รับประเคนนั้น จะรับด้วยมือก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกาย เช่น จะใช้ผ้าทอดรับ ใช้บาตรรับ หรือใช้ภาชนะรับก็ได้

๑๑.๗ การจัดเครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์

– เครื่องไทยธรรม คือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่สมควรถวายแก่พระสงฆ์ ได้แก่ปัจจัย ๔ และสิ่งของที่นับเนื่องในปัจจัย ๔

– สิ่งของที่ประเคนพระสงฆ์ได้ในเวลาเช้าช่วงเที่ยง ได้แก่ ประเภทอาหารคาวหวานทุกชนิด ทั้งอาหารสด อาหารแห้ง และอาหารเครื่องกระป๋องทุกประเภท หากนำสิ่งของเหล่านี้ไปถวายในเวลาหลังเที่ยงวันแล้ว เพียงแต่แจ้งให้ภิกษุรับทราบ แล้วมอบสิ่งของเหล่านั้นแก่ศิษย์ของท่านให้เก็บรักษาไว้ทำถวายในวันต่อไปก็พอ

– สิ่งของที่ประเคนพระสงฆ์ได้ตลอดเวลา ได้แก่ ประเภทเครื่องดื่ม เครื่องยาบำบัดความเจ็บไข้ และประเภทเภสัช เช่น น้ำตาล น้ำผึ้ง น้ำอ้อย หมากพลู หรือประเภทสิ่งของที่ไม่ใช่ของสำหรับขบฉัน

– สิ่งของที่ไม่สมควรประเคนพระสงฆ์ ได้แก่ เงิน และวัตถุสำหรับใช้แทนเงิน เช่น ธนบัตร เป็นต้น (ในการถวาย ควรใช้ใบปารณาแทนตัวเงิน ส่วนตัวเงินมอบไว้กับไวยาวัจกรของพระภิกษุนั้น)

๑๑.๘ การกรวดน้ำ เมื่อพระสงฆ์เริ่มอนุโมทนา คือ รูปหัวหน้าว่า “ยถา..” ก็ให้เจ้าภาพกรวดน้ำทันที พอจบ “ยถา..” พระสงฆ์รูปที่สองขึ้นบทอนุโมทนา “สัพพี..” พระสงฆ์นอกนั้นสวดรับต่อพร้อมกัน ก็ให้เจ้าภาพเทน้ำให้หมด แล้วนั่งประนมมือฟังพระสงฆ์ให้พรต่อไป จบแล้วกราบ ๓ ครั้ง

การปฏิบัติในการกรวดน้ำ

– กระทำในงานทำบุญทุกชนิด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

- ใช้น้ำที่ใสสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งอื่นใดเจือปน
- ใช้ภาชนะสำหรับกรวดน้ำโดยเฉพาะ ถ้าไม่มี ก็ใช้แก้วน้ำหรือขันน้ำแทน โดย

จัดเตรียมไว้ก่อนถึงเวลาใช้

- กรวดน้ำหลังจากถวายเครื่องไทยธรรมแล้ว
- เมื่อประธานสงฆ์เริ่มอนุโมทนา (ยถา...) ก็เริ่มหลังน้ำอุทิศส่วนกุศล
- ถ้านั่งอยู่กับพื้น ฟิงนั่งพับเพียบจับภาชนะ สำหรับกรวดน้ำด้วยมือทั้งสอง รินน้ำให้

ไหลลงเป็นสาย

- ถ้าภาชนะสำหรับกรวดน้ำปากกว้าง เช่น ขันหรือแก้ว ควรใช้นิ้วมือขวารองรับสายน้ำให้ไหลลงไปตามนิ้วชี้ นั่น ถ้าภาชนะปากแคบ ไม่ต้องใช้นิ้วมือรองรับสายน้ำ
- ควรรินน้ำให้ไหลลงเป็นสาย โดยไม่ขาดตอนเป็นระยะ ๆ พร้อมกันนั้น ควรตั้งจิตอุทิศส่วนกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

- เมื่ออุทิศเป็นส่วนรวมแล้ว ควรอุทิศระบุเฉพาะเจาะจงชื่อ นามสกุล ของผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง

- เมื่อพระสงฆ์รูปที่ ๒ รับ และขึ้นอนุโมทนาว่า สัพพัตติโย... ฟิงเทน้ำให้หมดภาชนะแล้วประนมมือรับพรต่อไป

- ขณะที่พระสงฆ์กำลังอนุโมทนา ไม่พึงลุกไปทำธุระกิจอื่น ๆ (หากไม่จำเป็นจริง ๆ)
- พระสงฆ์อนุโมทนาจบแล้ว ฟิงกราบหรือไหว้ตามสมควรแก่สถานที่นั้น ๆ
- น้ำที่กรวดแล้ว ฟิงนำไปเทลงที่พื้นดิน โดยเทลงที่กลางแจ้งภายนอกตัวอาคาร

บ้านเรือน ห้ามเทลงไปในกระโถน หรือในที่สกปรกเป็นอันขาด

๑๑.๕ การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ให้กระทำหลังจากพระสงฆ์อนุโมทนา (ยถา สัพพิต) จบแล้ว จะนิมนต์ให้พระสงฆ์ประพรมใครหรือที่ใดก็นิมนต์ท่านตามประสงค์

๑๑.๑๐ ใบบปวารณา ในการทำบุญ มักจะมีเงินถวายพระสงฆ์เสมอ เพื่อให้ท่านนำไปใช้จ่าย แต่พระสงฆ์ท่านจำเป็นต้องเงินไม่ได้ จึงใบบปวารณาแทน และใช้คำว่าจตุปัจจัย (ปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม, อาหาร, ที่อยู่อาศัย, ยารักษาโรค) แทนคำว่า เงิน

๑๑.๑๑ การลาข้าวพระพุทธ

- เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เจ้าภาพหรือพิธีกร เข้าไปนั่งคุกเข่าประนมมือ กล่าวคำลาข้าวพระพุทธจบแล้วกราบ ๓ ครั้ง แล้วยกสำรับไปได้

– คำกล่าวของพระพุทธ “เสสัง มังคะลัง ยาจามิฯ” (ข้าพเจ้าขอคืนเศษอันเป็นมงคลนี้
ข้าพเจ้าขอถดถูที่เหลือที่เป็นมงคลด้วยเถิด)

๑๒. ข้อควรรู้เกี่ยวกับงานอวมงคล

๑๒.๑ การตั้งตู้พระธรรมควรตั้งตรงไหน

ดังที่สันนิษฐานว่า เดิมคงจะนิมนต์พระมา “อ่าน” พระอภิธรรมจึงต้องมีตู้พระธรรมตั้งไว้ด้วย
อีกเหตุผลหนึ่ง อาจจะถือคติว่า พระที่มาสวดพระอภิธรรมก็คือมา “เทศน์” พระอภิธรรมนั่นเอง คำเนิน
ตามประวัติที่ว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม คือ “เทศน์พระอภิธรรม” โปรดพระพุทธมารดา เมื่อเป็น
การ “เทศน์” ก็ต้องถือคัมภีร์ตามแบบแผน แต่พระ ๔ รูป จะถือคัมภีร์เล่มเดียวกันก็ทำไม่ได้ จะหา
คัมภีร์มาถึง ๔ ฉบับก็ขัดข้อง จะถือแต่รูปเดียวก็กระไรอยู่ จึงแก้ไขด้วยการเอาคัมภีร์ตั้งไว้ตรงหน้า
ทั้ง ๔ รูป เป็นนิมิตว่าได้สวดหรือเทศน์ตามคัมภีร์นั้นแล้ว ถ้าหากเผอิญว่าพระยังสวดไม่คล่องก็จะ
ได้อาศัยดูตามคัมภีร์ไปได้อีกด้วย เหตุผลที่ต้องตั้งตู้พระธรรมน่าจะเป็นดังที่ว่ามานี้

ดังนั้น เมื่อว่าตามธรรมเนียมแล้ว ตู้พระธรรมนั้นต้องตั้งหน้าพระสงฆ์ ไม่ใช่ตั้งโดด ๆ
ออกไป เช่นตั้งถัดจากโต๊ะหมู่บูชา หรือทางหัวอาสน์สงฆ์ซึ่งที่บางแห่งปฏิบัติ มีหน้าซ้ายยังพลอยจัด
เข้าชุดเป็น พระธรรม พระสงฆ์ แยกกันคนละที่ ซึ่งในพิธีสวดพระอภิธรรมไม่มีธรรมเนียมที่จะต้อง
จัดชุดพระรัตนตรัยเช่นนั้นแต่ประการใด

๑๒.๒ รูปเทียนที่หน้าศพ รูปที่ดอก เทียนที่เล่ม

แต่เดิมนั้น ศพสามัญชนทั่วไป ที่หน้าศพจะมีเฉพาะจตุรูป ไม่มีเทียน แต่ศพเจ้านายจะตั้ง
เครื่องบูชาที่เรียกว่า เครื่องทองน้อย ประกอบด้วยเชิงเทียน ๑ เชิง เชิงรูป ๑ เชิง กรวยปักดอกไม้ ๓
กรวย ตั้งในพานปากเรียบ ต่อมาจึงมีผู้ใช้เทียนจุดที่หน้าศพเป็นเครื่องบูชาคู่กับรูป แล้วเลยมีคำถามว่า
ใช้รูปที่ดอก เทียนที่เล่ม

คำตอบ คือ ถ้าจะอนุโลมตามศพเจ้านาย ก็ใช้รูปดอกเดียว เทียนเล่มเดียว ให้ต่างจากเครื่อง
บูชาพระรัตนตรัย เวลานี้ เห็นศพสามัญชนก็มีเครื่องบูชาจัดแบบเดียวกับเครื่องทองน้อย ซ้ำมีผู้
เรียกว่าเครื่องทองน้อยอีกด้วย ซึ่งอันที่จริงเครื่องบูชาหน้าศพสามัญชน มีรูปดอกเดียวก็เหมาะสม
อยู่แล้ว เทียนก็ไม่จำเป็นต้องเข้าไป ยิ่งถ้าจัดแบบเครื่องทองน้อยด้วยแล้วต้องถือว่าเกินฐานะ ผิดแบบ
แผน ไม่บังควรเป็นอย่างยิ่ง

ในพิธีสวดอภิธรรม เป็นการบำเพ็ญกุศล ตามประเพณี เพื่ออุทิศส่วนกุศล ทักขิณานุ
ประทาน ให้กับผู้วายชนม์ ซึ่งในพิธีการนั้น สามารถดำเนินการได้ ตามความเหมาะสมและความ

สะดวกของเจ้าภาพ เช่น สวด ๓ วัน ๕ วัน หรือสวด ๗ วัน แล้วเก็บศพไว้ ๑๐๐ วัน เพื่อรอประกอบพิธีฌาปนกิจต่อไปก็ได้ มีแนวทางในการดำเนินการได้ ตามประเพณีทั่วไป

๑๒.๓ ข้อควรรู้ การทอดผ้าบังสุกุล - ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม

เมื่อสวดพระอภิธรรมเสร็จ จะเป็นขั้นตอนทอดผ้าบังสุกุลและถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ปัญหาที่ถามกันก็คือ ทอดผ้าก่อน หรือถวายของก่อน

ตอบตามธรรมเนียมเดิม คือทอดผ้าก่อน

เหตุผลก็คือ การถวายของเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการบำเพ็ญบุญก่อนที่พระจะอนุโมทนา หมายความว่า ทำกิจตามขั้นตอนต่าง ๆ จบสิ้นแล้ว พระสงฆ์ก็จะอนุโมทนา และตามธรรมเนียมนั้น พระจะอนุโมทนาหลังจากญาติโยมถวายของ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแล้วก็ไม่ต้องทำกิจพิธีอะไรอีกนอกจากอนุโมทนา หรือจะมองแบบง่าย ๆ ก็ได้ว่าจะให้พระอนุโมทนาที่ต้องถวายของแก่ท่านก่อน ถ้าเทียบกับมารยาทชาวบ้าน แจกมาบ้านมางาน เจ้าของบ้านหรือเจ้าภาพก็มักมีของติดไม้ติดมือ หรือ “ของแถมพก” ให้ด้วย ให้ตอนไหน ก็ต้องให้ตอนแจกจะกลับนั่นเอง

เรานิมนต์พระมาในพิธี ก่อนพระจะกลับก็ถวายของให้ท่านไปด้วยเช่นเดียวกัน และธรรมเนียมของพระ เมื่อโยมถวายของ ก็ต้องอนุโมทนา เพราะฉะนั้น ถวายของกับอนุโมทนาจึงทำติดต่อกันไป คือถวายของแล้วอนุโมทนา ไม่ใช่ถวายของแล้วทอดผ้า

เหตุที่ย้ายเอาการทอดผ้าไปทำก่อนอนุโมทนาจึงเนื่องมาจากเกิดความคิดว่า ในการพิจารณาผ้าพระต้องใช้ตาลปัตร อนุโมทนาจึงต้องใช้ตาลปัตร ถ้าทอดผ้าก่อนถวายของ เมื่อพิจารณาผ้าเสร็จก็ต้องวางตาลปัตรมารับของ รับเสร็จแล้วจะอนุโมทนาจึงต้องหยิบตาลปัตรอีก เพื่อไม่ให้พระต้องหยิบ ๆ วาง ๆ ตาลปัตร จึงเอากการทอดผ้ามาทำทีหลังถวายของ พิธีกรรมผ้าเสร็จก็อนุโมทนาต่อไปเลย ไม่ต้องวางตาลปัตร เหตุผลมีเพียงแค่นี้ แต่เมื่อแก้ลำดับขั้นตอนแล้ว กลายเป็นเสียธรรมเนียมธรรมเนียมทำงานก่อนแล้วจึงได้ผลตอบแทน แต่กลายเป็นรับผลก่อนแล้วค่อยย้อนไปทำงาน หรืออีกนัยหนึ่ง ถวายของก่อนทอดผ้า ก็เปรียบเหมือนบอกไปแล้วยังพูดธุระต่อตนเอง

๑๒.๔ ตัวอย่างบทพิธีกร งานพระราชทานเพลิงศพ

เกริ่นนำ / เข้าสู่พิธีกร ตามลำดับ

-พิธีกร หรือเจ้าภาพ อ่านหมายรับสั่ง

-ผู้แทนเจ้าภาพ อ่านสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

-พิธีกร / ผู้แทน นำเรียนประวัติ และคำไว้อาลัย

๑. ชาตินิยม

เรียน.....(ประธานพิธี และท่านผู้มีเกียรติที่เคารพทุก
ท่าน ก่อนที่จะประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ)..... ใน
วันนี้ เพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณ และรำลึกถึงเป็นวาระสุดท้าย กระผม (นาย, นาง, นางสาว, ยศ)
พิธีกร.....ขอนำประวัติและคำไว้อาลัยของผู้วายชนม์มาเรียนให้ผู้มีเกียรติทุกท่านเพื่อได้
ทราบ โดยสังเขป ดังนี้

(นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....เป็นบุตรของ..... และนาง.....
เกิดเมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .... บ้านเลขที่.....ตำบล
.....อำเภอ.....จังหวัด..... มีพี่น้องร่วมบิดามารดา
รวม.....คน ๑. ....๒. ....

๒. การศึกษา

(นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....สำเร็จการศึกษา.....จากโรงเรียน.....

การทำงาน / การรับราชการ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เข้าทำงานเป็น .....

๔. ครอบครัว(นาย,นาง,ยศ).....ได้สมรสกับ.....(ซึ่งเป็นบุตร,
บุตร) ของ.....มีบุตร.....คน คือ ๑. ....๒. ....

๕. เกียรติคุณที่ควรยกย่อง / รางวัลที่ได้รับ / คุณงามความดีอื่น ๆ

ตำแหน่งสุดท้าย..... / เครื่องราชอิสริยาภรณ์ (ถ้ามี).....
ตามประวัติการปฏิบัติงาน (นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....เป็นผู้ปฏิบัติ
หน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่อย่างสูงยิ่ง มีอัธยาศัย โอบ
อ้อมอารี รักหมั่นคณะ รักพี่ รักน้อง รักผู้ใต้บังคับบัญชา และเป็นผู้ให้ความเคารพต่อผู้บังคับบัญชา
และเป็นผู้มีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นผู้มีน้ำใจอันประเสริฐ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ได้
ปฏิบัติ หน้าที่ในความรับผิดชอบ ได้ทุ่มเทแรงกาย แรงใจและสติปัญญา ทำงานเพื่อสร้าง
คุณประโยชน์ต่อ ประเทศชาตินับเป็นอนเนกอนันต์

ในด้านศาสนาเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ให้การอุปถัมภ์บำรุง
พระพุทธศาสนา อยู่เนืองนิตย์

ในด้านครอบครัวได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นผู้นำครอบครัวอย่างดียิ่ง เป็นคู่ชีวิตที่ดีของ (สามี, ภรรยา) ให้ความห่วงใยบุตรธิดาตลอดเวลา ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นและเป็นครอบครัวที่มีความสุขเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นผู้มีอัธยาศัยร่าเริง สนุกสนาน และมองโลกในแง่ดี

๖. การเจ็บป่วย / การรักษา และการถึงแก่กรรม

(นาย, นาง, นางสาว, ยศ)..... ได้ล้มป่วยลงด้วยโรค..... และเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาล.....และถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบ เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....เวลา.....นาฬิกา รวมสิริอายุได้.....ปี

๕. คำไว้อาลัย

การจากไปของ (นาย, นาง, นางสาว,ยศ).....ในครั้งนี้ สร้างความเศร้าโศกเสียใจแก่ (สามี, ภรรยา) บุตร - ธิดา และญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง และมีใจแต่เป็นความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักยิ่งของครอบครัว (สกุล).....เท่านั้น แต่นับว่าเป็นการสูญเสียทรัพยากรบุคคลผู้ทรงคุณค่าของประเทศชาติอีกด้วย

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน ที่ใดมีเกิดที่นั่นต้องมีตาย ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ถูกความเกิด ความเจ็บ ความแก่เบียดเบียน ย่อมเสื่อมสิ้นไปตามกาลเวลา ครั้นถึงกาลกำหนดแล้ว ก็ย่อมจะต้องแตกทำลายไป พระพุทธศาสนาจึงสอนให้พุทธศาสนิกชนพึงประกอบแต่ความดีเป็นนิตย์ เพื่อความสงบสุขของชีวิตในปัจจุบัน และเป็นที่ยังคงในโลกลเบื้องหน้าในสัมปรายภพ

ด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และบุญกุศลคุณงามความดีที่ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....ที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญมา ตลอดถึงบุญกุศลที่ (สามี, ภรรยา) บุตร ธิดา และญาติมิตร ได้ร่วมจิตบำเพ็ญทักษิณานุประทานอุทิศให้ในกาลครั้งนี้ จึงเป็นพลวปัจจัยส่งให้ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....ได้ไปสถิตเสวยอุมสุข ในทิพย์วิมานสุคติสถาน ในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ในวาระสุดท้ายนี้ ขอเรียนเชิญท่านผู้เกียรติทุกท่าน ได้ร่วมจิตอธิษฐานเพื่ออุทิศส่วนกุศล ส่งดวงวิญญาณของ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ).....ให้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ด้วยการ ยืนไว้อาลัยประมาณ ๑ นาที ด้วยความพร้อมเพรียงกัน ขอเรียนเชิญครับ

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรของพิธีพระราชทานเพลิงศพ (นาย, นาง, นางสาว, ยศ)..... ในวันนี้ กระผมขอเรียนเชิญ (ประธานพิธี)..... ได้กรุณาทอดผ้าบังสุกุล และเป็นประธานในการประกอบพิธีจุดเพลิงพระราชทาน เป็นลำดับไป ขอเรียนเชิญครับ

: หมายถึง พิธีกร พิจารณา ปรับตามความเหมาะสม

สรุปท้ายบท

ศาสนพิธี คือพิธีทางศาสนาหรือแบบแผนแนวทางการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา ในทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงศาสนธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ ดังนั้นการกระทำศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ควรที่จะต้องมีการแนะนำและให้ผู้ร่วมพิธี ได้ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีต่างๆ ให้ถ่องแท้ตามหลักการทางพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อผู้ปฏิบัติ จะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามจุดหมายในศาสนพิธีนั้นๆ เนื่องจากศาสนพิธีจัดเป็นวัฒนธรรม และจารีตประเพณีของชาติที่มีการสืบสานกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน การปฏิบัติศาสนพิธีจะต้องทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงามเป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในการดำเนินกิจกรรมด้านพิธีกรรมของศาสนพิธี ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญของพุทธศาสนิกชนและเป็นก้าวแรก ที่มีความเป็นรูปธรรมของการก้าวเข้าสู่หลักกาของพระพุทธศาสนาที่เป็นการเสริมสร้างคุณค่าทางด้านจิตใจรวมทั้งการธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติและพุทธศาสนา ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานศาสนพิธี จะต้องมีความรู้ความสามารถและความเข้าใจอย่างถูกต้อง เนื่องจากศาสนพิธีเป็นการสร้างระเบียบแบบแผน แบบอย่างที่ยึดปฏิบัติในศาสนานั้นๆ ตามหลักการความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถือ เมื่อนำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาย่อมหมายถึง ระเบียบ แบบแผน และแบบอย่างที่ยึดปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ซึ่งบางท่านเรียกว่า “พุทธศาสนพิธี”

ศาสนพิธี หมายถึงพิธีทางศาสนา จะต้องถือปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยวัตถุประสงค์สองประการ คือ หนึ่ง เพื่อให้เข้าถึงสาระของศาสนา และ สองเพื่อรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาล การที่จะปฏิบัติศาสนพิธีเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวมานั้นจำเป็นต้องมีคู่มือปฏิบัติ หลักการปฏิบัติเพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ใช้เป็นคู่มือฝึกอบรมผู้ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเรียกว่า “ศาสนพิธีกร” คือผู้ดำเนินการพิธีทางศาสนา ศาสนพิธีกรนี้มีหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติ จัดการ ตลอดจนให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาในการจัดพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากศาสนพิธีนั้น มีทั้งพิธีราษฎร์ และพิธีหลวง (ราชพิธี) ดังนั้นผู้ปฏิบัติหน้าที่จึงต้องมีทั้งความรู้และความสามารถที่ต้องผ่านการฝึกอบรมมาเป็นอย่างดีและสามารถปฏิบัติหน้าที่ศาสนพิธีกรได้อย่างถูกต้องและแม่นยำเพื่อให้งานศาสนพิธีนั้นๆ สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์กำหนดไว้ด้วยความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ศาสนพิธีกรที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติหลายประการ เป็นต้นว่า มีความรอบรู้ในเรื่องศาสนาพิธีอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง มีความสามารถในการปฏิบัติงาน ไม่เคอะเขิน งันง ตกประหม่า มีความรอบคอบ ละเอียดถี่ถ้วนในเรื่องอุปกรณ์และลำดับพิธี ไม่ประมาท มีกิริยา วาจา มารยาทเรียบร้อย การแต่งกาย การวางตัวเหมาะสม และมีการตัดสินใจที่ฉับไวและถูกต้อง สามารถแก้ไขข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นในพิธีได้ทันการ

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ ให้นักลิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. จงอธิบายความหมายและความสำคัญของศาสนพิธีกร มาโดยสังเขป
๒. จงอธิบาย คุณสมบัติของศาสนพิธีกรได้ มาโดยสังเขป
๓. จงอธิบายจรรยาบรรณของศาสนพิธีกรและการเตรียมตัวของพิธีกรมาโดยสังเขป
๔. จงอธิบาย การเตรียมการในพิธีทำบุญมา ๑ ตัวอย่าง พร้อมทั้งตัวอย่างการจัดสถานที่มาด้วย
๕. จงอธิบายบทบาทและหน้าที่ของศาสนพิธีกร มาโดยสังเขป
๖. จงอธิบาย ทักษะภาษาสำหรับศาสนพิธีกรมาโดยสังเขป
๗. จงอธิบาย ข้อปฏิบัติพิธีฆาปนกิจศพ มาโดยสังเขป
๘. จงอธิบายหลักเกณฑ์การขอพระราชทานเพลิงศพ มาโดยสังเขป
๙. จงอธิบายข้อปฏิบัติในการจัดโต๊ะถวายราชสักการะ มาโดยสังเขป
๑๐. จงอธิบาย ข้อควรทราบในการจัดรูปเทียนแพ การตั้งเครื่องทองน้อย วิธีการจุดเครื่องทองน้อย และการใช้เครื่องทองน้อยในการจัดขบวนแห่ศพเวียนมรุ มาโดยสังเขป

ตอนที่ ๒ ให้นักลิตทำเครื่องหมาย X ทับข้อ ก ข ค หรือ ง ที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. ข้อใดให้ความหมายของ “ศาสนพิธีกร” ได้ถูกต้องที่สุด
  - ก. ศาสนพิธีกรคือนักพูด
  - ข. ศาสนพิธีกรคือนักเทศน์
  - ค. ศาสนพิธีกรคือปาฐกถา
  - ง. ศาสนพิธีกรคือผู้ดำเนินการพิธีทางศาสนา
๒. ข้อใดให้ความหมายของ “กุศลพิธี” ได้ถูกต้องที่สุด
  - ก. พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อสริมงคลเฉพาะตน
  - ข. พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อแก้ตน ครอบครั้ว และสังคม
  - ค. พิธีถวายสิ่งของต่างๆ ทั้งที่เป็นการถวายแก่ส่วนรวม และถวายเฉพาะบุคคล
  - ง. พิธีเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับมารยาทและวิธีปฏิบัติศาสนพิธี
๓. ข้อใดให้ความหมายของ “บุญพิธี” ได้ถูกต้องที่สุด
  - ก. พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อสริมงคลเฉพาะตน
  - ข. พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อแก้ตน ครอบครั้ว ญาติมิตร สถานที่หรือผู้ล่วงลับ

ไปแล้ว

- ค. พิธีถวายสิ่งของต่างๆ ทั้งที่เป็นการถวายแก่ส่วนรวม และถวายเฉพาะบุคคล
- ง. พิธีเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับมารยาทและวิธีปฏิบัติศาสนพิธี

๔. ข้อใดให้ความหมายของ “ทานพิธี” ได้ถูกต้องที่สุด
- พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อสริมงคลเฉพาะตน
  - พิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อความดี เพื่อแก้ตน ครอบครวั ญาติมิตร สถานที่หรือผู้ล่วงลับไปแล้ว
  - พิธีถวายสิ่งของต่างๆ ทั้งที่เป็นการถวายแก่ส่วนรวม และถวายเฉพาะบุคคล
  - พิธีเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับมารยาทและวิธีปฏิบัติศาสนพิธี
๕. พิธีแบบชาวบ้าน แบบท้องถิ่น หรือพิธีแบบทางการ มีขั้นตอนใหญ่ๆ อย่างไร
- ลำดับขั้นตอน ปฏิบัติการ
  - เตรียมการ ปฏิบัติการ สรุปรงาน
  - ระยะยาว ระยะกลาง ระยะสั้น
  - ลำดับเหตุการณ์ ลำดับขั้นตอน ลำดับกระบวนการ และลำดับความสำคัญ
๖. ข้อใดกล่าวถึงคำว่า “การเตรียมสถานที่” ได้ถูกต้องที่สุด
- กว้างขวาง สะอาด ไม่มีสิ่งรบกวน ไม่สกปรก สะดวก และเหมาะสมกับงาน
  - จัดหาอุปกรณ์ทั่วไป และจัดหาอุปกรณ์เฉพาะพิธี
  - จัดเตรียมสถานที่ จัดเตรียมนิมนต์พระสงฆ์ และจัดเตรียมขั้นตอนต่างๆ
  - วางแผนเตรียมงาน วางแผนบุคคล วางแผนสถานที่ และวางแผนเป้าหมาย
๗. คำว่า “ฤกษ์ยาม” เกี่ยวข้องกับขั้นตอนใด
- การเตรียมสถานที่
  - การเตรียมอุปกรณ์
  - การเตรียมกำหนดการ
  - การเตรียมเวลา
๘. คำว่า “การเขียนกำหนดการ การประสานงาน และการปฏิบัติการ” เกี่ยวข้องกับขั้นตอนใด
- การเตรียมสถานที่
  - การเตรียมอุปกรณ์
  - การเตรียมกำหนดการ
  - การเตรียมเวลา
๙. การจัดจัดทำเอกสารแสดงลำดับขั้นตอน ๓ ช่วง คือ ช่วงต้น ช่วงกลาง และช่วงท้าย จัดเป็นขั้นตอนใด
- การเขียนกำหนดการ
  - การประสานงาน
  - การปฏิบัติการ
  - การดำเนินการ
๑๐. การแจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบกำหนดการก่อนงาน เป็นกระบวนการขั้นตอนใด
- การเขียนกำหนดการ
  - การประสานงาน
  - การปฏิบัติกำหนดการ
  - การดำเนินการ

๑๐. การปฏิบัติการโดยยึดกำหนดการเป็นหลัก ไม่ตัดทอนเพิ่มเติมหรือสลับขั้นตอน เป็นกระบวนการขั้นตอนใด

ก. การเขียนกำหนดการ

ข. การประสานงาน

ค. การปฏิบัติกำหนดการ

ง. การดำเนินการ

DO NOT COPY

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. การปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๕.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ศาสนพิธีและมารยาทไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- กศจ.ยศ.ทบ. รวมเรื่องและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับราชสำนัก : ที่ระลึกพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน กองทัพบก ณ วัดสามพระยา โดย กองทัพบก, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒.
- กศจ.ยศ.ทบ. คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธี : ที่ระลึกพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกองทัพบก ณ วัดอาวุธวิกสิตาราม. กรุงเทพมหานคร : กองทัพบก, ๒๕๕๘.
- กศจ.ยศ.ทบ. คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธี : เอกสารเผยแพร่ธรรมะ ประจำปี ๒๕๕๕. กรุงเทพมหานคร : กองอนุศาสนาจารย์กรมยุทธศึกษากองทัพบก , ๒๕๕๕.
- ประพัฒน์ ศรีภูกิจ และคณะ. เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา. พิษณุโลก : บริษัท โฟกัส พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕.
- นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย. พิธีกรควรรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๑.
- สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. อธิบายเครื่องบูชา. อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชภัทรอาจารย์ (เปล่ง กุวโม). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท จี.เอ. กราฟิค จำกัด, ๒๕๓๕.
- สุวรรณ กลิ่นพงศ์ และคณะ. คู่มือการปฏิบัติศาสนาพิธี. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒.
- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเป็นพิธีกร. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : https://journalspc.blogspot.com/2012/12/blog-post_25.html [๑๐ เม.ย. ๒๕๖๕].

บรรณานุกรม

- กฎหมายแพ่งและอาญาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). การแต่งตั้งถอดถอนพระอู่ปัชฌาย์คุณสมบัตินักบวช
บรรพชาอุปสมบทตามกฎหมายแพ่งและอาญาฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖). จากแถลงการณ์
คณะสงฆ์ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓ : ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖.
- กระทรวงวัฒนธรรม. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด
, ๒๕๖๒.
- กระทรวงวัฒนธรรม. หนังสือประมวลความรู้พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. จัดพิมพ์ เนื่องในมหา
มงคลการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๕๖๒ ระหว่างวันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๕๖๒, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.m-culture.go.th[๑๕ เมษายน ๒๕๖๕]
- กระทรวงศึกษาธิการ. เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับงานพระราชพิธีและพิธีต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์
การพิมพ์, ๒๕๖๓.
- กองทัพบก. ประมวลพิธีมงคลของไทย ที่ระลึกพิธีถวายกฐินพระราชทานกองทัพบก.
กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๗.
- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์.
ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๕.
- กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก. วิชาการศาสนาและศีลธรรม (พระกฐินพระราชทาน
ทบ. ปี ๒๕๕๔). กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- กิตติ ธิติกุล. ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย. กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก ๒๕๓๕.
- คณะกรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. อภิธาน์ปทีปก และ อภิธาน์ปทีปกาสูจิ ตอน “รจ
นะ” กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. พระราชพิธี. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕.
- คณะสงฆ์และรัฐบาล. หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี สนามหลวงแผนกธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา.
พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- . พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม ๑๑ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ความรู้เรื่องพระราชพิธี. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสุทิวรา
ราม ๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๑. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพการพิมพ์, ๒๕๑๑.

- จ.เปรี๊ญ : (นามแฝง). **ประเพณีพิธีมงคลของไทย**. กรุงเทพมหานคร : ชรรمبرรณาการ, ๒๕๒๕.
- จันทร์ ไพจิตร (ป.ธ. ๘). **ประมวลพิธีมงคลไทย**. กรุงเทพมหานคร : อรุณาการพิมพ์, ๒๕๕๗.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ภาษากับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.
- จิรวรรณ วรชาติ. **สารนครศรีธรรมราช ฉบับพิเศษ “เดือนสิบ ๔๕”**. กรุงเทพมหานคร : อติสันเพรสโปรดักส์.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๐๔.
- ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร. “การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามกรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.
- คนัย ไชยโยธา. **ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- เดชบดีนทร์ รัตนปิยะภากรณ์. **ไทยศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ทริปปี้ล เอดูเคชั่น, ๒๕๕๐.
- เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗.
- . **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ถาปกรณ์ กำเนิดศิริ. **การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนา**. Thru ปู๊กปัญญา [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.truelookpanya.com/learning/detail/๓๔๕๒๒> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]
- ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.
- เทพชู ทับทอง. **เมืองไทยในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๔.
- ชั้นชนก มุลนิลดา. “กระบวนการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นไทยและการรับรู้ภาพลักษณ์ความเป็นไทยของนักท่องเที่ยวชาวจีนผ่านสื่อสังคมออนไลน์”. **ปริญญาานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- นิตยา บุญสิงห์. **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาการศึกษา, ๒๕๔๖.
- ประพัฒน์ ศรีภูถกิจ และคณะ. **เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา**. พิษณุโลก : บริษัท โฟกัสพริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๕๕.
- บุญมี แทนแก้ว. **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.
- . **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๗.
- บุญลือ วันทายนต์. **สังคมวิทยาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.

บุหรง ศรีกนก.และคณะ. ประมวลจดหมายเหตุพระราชพิธีในรัชกาลปัจจุบัน : การศึกษาเชิง
พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง. รายงานการวิจัย.กรุงเทพมหานคร :ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๖.

เบญจมาศ แพทอง. ความรู้เรื่องพระราชพิธีประเพณีและและพิธีกรรม.กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐

ประชิด สกุนพัฒนา. ศาสนพิธี. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘.

ประชิด สกุนพัฒนา. วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.

ประเวศ วะสี. การพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ ผู้สุขภาวะจากการมีจิตใจสูงทั้งประเทศ. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

ปรีชา พินทอง. สารานุกรม ภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๕.

ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ
เดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ. สถิต ศิลปะชัย. เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา.
กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : เอส
อาร์ ฟรินดิง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๕.

. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

. หลักสูตรวิชาประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนพระพุทธศาสนา
วันอาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ. ๕) สาเกตาน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด,
๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.

. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๕๔

. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๕๓

. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

- . **พิธีกรรมไครว่าไม่สำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ชรรมทาน, ๒๕๕๑.
- พระภาวนาวิสุทธิคุณ (พระธรรมสิงหบุราจารย์ จรัญ ฐิตธมฺโม). **คู่มือพระวิปัสสนาจารย์ ๗ (ระเบียบปฏิบัติธรรม)**. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๓.
- พระมหาพรหมคุณ. **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาพรหมคุณ**. กรุงเทพมหานคร : ลูก ศ.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.
- พระมหาสมปอง มุกฺโธ (ผู้แปล). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พลตรี เฉลิมชัย เสี่ยงใหญ่. **พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ (เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพระสงฆ์กับภาวะผู้นำ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส. นครปฐม, ๒๕๔๓**
- . **เล่าความ ถาม - ตอบ เรื่อง.....พระเจ้าสิบชาติ (วิชรบัณฑิต)**. กรุงเทพมหานคร : หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- . **ธรรมบูชา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- . **สังฆบูชา**. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- . **รัตนตรัยบูชา เพื่อชีวิตพัฒนา - บริสุทธิ**. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔
- พิศาล เข้มโสภณ. **ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๓.
- พูนพิสมัย ดิสกุล.ม.จ. **ประเพณีพิธีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.
- ไพฑูรย์ ย้มทอง. **ศาสนพิธีตามพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : แม็กซ์, ๒๕๔๘.
- พิน ดอกบัว. **พระพุทธรูปกับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.
- มณี พยอมยงค์ (ศาสตราจารย์). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๒.
- . **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๖.
- มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- . **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์. ๒๕๓๕.

. แนวคิดไทย, นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๔๑.

มิ่งกมล หงษาวงศ์. “พระราชพิธีตรีชัมพวาย-ตรีปวาย : ความเชื่อหรืออำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัยและงานสร้างสรรค์ ราชมงคลชัยบุรี. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑. ม.ค.-มิ.ย. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตสกลนคร, ๒๕๕๘.

รองศาสตราจารย์สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. ประวัติศาสตร์ไทย (Thai History). เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.

. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖). พิมพ์ครั้งที่ : ๑. พิมพ์ลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔.

เริง อรรถวิบูลย์. ความรู้เรื่องพิธีกรรมนิยมสงฆ์. นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด. ๒๕๕๔.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. กุณฑล, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<https://shorturl.asia/doM๘G> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

วิมล จิโรจน์ และคณะ. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘.

วิลเลียม ซี โอคอร์ เดอ แบร์รี. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค ๑.** แปลโดยจำนงค์ ทองประเสริฐ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒.

สถิต ศิลปชัย. **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : บ.จรัสสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

สนิท สมักรการ. **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย.** วิเคราะห์เชิงสังคมมนุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียน, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระพรหมญาณสังวร. **พระปฐมสมโพธิกถา.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๗.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.

สามารถ จันทร์สุรย์ วรรณ อัญชุลี. **ประเพณีไทยในปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย, ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **เทศกาลและประเพณีไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ. **วันสำคัญโครงการปรัณรงศ์วัฒนธรรมไทย และแนวทางในการจัดกิจกรรม.** กรุงเทพมหานคร : กุรุสภา, ๒๕๓๗.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. **พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๐.

สุชีพ บุญญาภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔.** กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๖.

สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

สุนทร ชุตินทรานนท์. “ลิลิตโองการแข่งน้ำและพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา”. **วารสารธรรมศาสตร์. ๕ (๑) กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๒.**

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **พิธีกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **พิธีกรรมไทย.** สงขลา : เหมการพิมพ์, ๒๕๒๗.

. **สังกัปปพิธีกรรม.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุวรรณ เพชรนิล. **วัฒนธรรมและศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

สุวิทย์ พวงสุวรรณ. พิธีกรรมความเชื่อ : ตี-ร่ายอยู่ที่การกระทำ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวาดศิลป์ จำกัด, ๒๕๔๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 'สังคายนารั้งแรก' ในพระพุทธศาสนา. มติชนสุดสัปดาห์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.matichonweekly.com/column/article_๒38064 [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

เสถียร โกเศศ. วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาพรส, ๒๕๔๘.

หอสมุดพระวชิรญาณ. ตำราพระราชพิธีเก่า. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรดให้พิมพ์เป็นของข้าราชการน้ำสงกรานต์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โกณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

ออกญา เทพพิฑู(ฉิม กรอเสม). พระราชพิธีทวาทสมาสหรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : กรมสารนิเทศ. ๒๕๕๐.

อุดม นิลแสง. การศึกษาไทย คณะครุศาสตร์. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๓.

เอ็ม หิริยันนะ. ปรัชญาอินเดียสังเขป. แปลโดยวิจิตร เกิดวิเศษ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว. เทศกาลสำคัญของอินเดีย. CheapTickets บริษัทท่องเที่ยว [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/๘pxmb> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

Hall, T. William. **Introduction to the study of Religion**. San Francisco: Harper & Row. 1817.

เวบไซต์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.baanjommyut.com/library_2/royal_ceremony. [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.bbc.com/thai/thailand/BBC_ไทย. [๒๑ เมษายน ๒๕๖๕].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=945>. [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.khaosod.co.th/royal-news/ข่าวสด> [ออนไลน์] [๑๕ เมษายน

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.pantown.com/board.php/สถาบันพระมหากษัตริย์กับโรงเรียนเพาะช่าง>. [๑๕ เมษายน ๒๕๖๕].